

150 évvel ezelőtt indult Magyarország első felsőoktatási építészképző helye. Az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, mint az építészeti tervezés komplex szakmaiságát képviselő, a historizmus időszakától kezdve létező legfolytonosabb műhelye saját történetén keresztül tárja fel az építész szakma másfél évszázadának fontos szegmenseit. A könyv áttekinti az építészképzés és műemlékvédelem 150 éves történetének legfontosabb eseményeit, személyiségeit és különböző korszakokon átívelő tudományos szemléleti átalakulásait. A kötetben tematikus egységekben 150 – a szubjektív olvasatot is lehetővé tevő – rajz mellett a tanszék diszciplináit bemutató elemző tanulmányok olvashatók.

The first university-level institution for training architects in Hungary started 150 years ago. The Department of History of Architecture and Monument Preservation, as the most continuous institution existing since the era of Historicism representing the complex professionalism of architectural design, explores important segments of the architectural profession of the past century and a half through its own history. The book describes the most important events and personalities in the 150-year history of architectural education and monument preservation, as well as the changes in scientific concepts across different eras. The volume contains 150 drawings in thematic chapters, which also allow subjective reading besides analytical studies covering the disciplines of the department.

150 év – 150 rajz / 150 years – 150 drawings

150 év – 150 rajz

150 years – 150 drawings

150 év – 150 rajz
150 years – 150 drawings

**A BME Építészettörténelmi és Műemléki
Tanszék másfél évszázada**

*A century and a half of the BME
Department of History of Architecture and
Monument Preservation*

Szerkesztők / Editors:

Gy. Balogh Ágnes
Fehér Krisztina
Krähling János
Vukoszávlyev Zorán

Szerzők / Authors:

Daragó László
Fehér Krisztina
Fekete J. Csaba
Gy. Balogh Ágnes
Halmos Balázs
Istváni Gyula
Kalmár Miklós
Kiss Zsuzsanna Emília
Kovács Máté Gergő
Krähling János
Leitgéb Mária
Marótyz Katalin
Mezős Tamás
Pazár Béla
Rabb Péter
Vukoszávlyev Zorán
Zsembery Ákos

Támogató / Supported by:

Nemzeti Kulturális Alap NKA 207113/00106

Kötetterv és grafika / Art design:

Szász Veronika
Dezső Árpád
Farkas Ferenc

Nyomda / Printed by:

EPC Nyomda
Felelős vezető / Responsible manager
Mészáros László ügyvezető igazgató

Képszerkesztő munkatárs / Image prework:

Zslebcics Judit

Angol fordítás / Translation:

Gaschler-Gyeviki Nóra

A kötetben szereplő oktatói és hallgatói rajzok adatai az ábrajegyzékben szerepelnek. / *The data of the professors' and students' drawings of this book are defined in the List of illustrations.*

© Építészettörténelmi és Műemléki Tanszék, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest, 2021
© Department of History of Architecture and Monument Preservation, Budapest University of Technology and Economics, Budapest, 2021

ISBN 978-963-421-866-1

**Gy. Balogh Ágnes, Fehér Krisztina,
Krähling János, Vukoszávlyev Zorán**
Szerkesztők / Editors

150 év – 150 rajz
150 years – 150 drawings

**A BME Építészettörténelmi és Műemléki
Tanszék másfél évszázada**

*A century and a half of the BME
Department of History of Architecture and
Monument Preservation*

ÉPTÖRT

BME Építészettörténelmi és Műemléki Tanszék
Budapest, 2021

TARTALOM

CONTENT

Krähling János: Bevezető / <i>Introduction</i>	7	Leitgéb Mária: A tanszéki könyvtár, rajz- és fotótár története / <i>History of the Department's Library, Drawing and Photo Collection</i>	82
Istvánfi Gyula: Százötven év előtt – után / <i>Before and after one hundred and fifty years</i>	11		
 PROFESSZORAINK RAJZAI <i>DRAWINGS OF OUR PROFESSORS</i>	19	 KUTATÁSOK <i>RESEARCHES</i>	87
A TANSZÉK TÖRTÉNETE <i>HISTORY OF THE DEPARTMENT</i>		KUTATÁS ÉS OKTATÁS <i>RESEARCH AND EDUCATION</i>	
Gy. Balogh Ágnes: A „Középkor Tanszék” professzorai / <i>Professors of the “Department of Medieval Architecture”</i>	49	Krähling János: Tanszéki kutatások / <i>Departmental research</i>	115
Marótyz Katalin: Az „Újkor Tanszék” professzorai / <i>Professors of the “Department of Early Modern Architecture”</i>	57	Pazar Béla: Építészettelmélet / <i>Theory of Architecture</i>	124
Kiss Zsuzsanna Emília: Az Ókori Építészeti Tanszék professzorai / <i>Professors of the Department of Architecture of Classical Antiquity</i>	63	Halmos Balázs: Építészettörténet-oktatás / <i>Education of History of Architecture</i>	131
Mezős Tamás: Az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, valamint jogelődjeinek professzorai 1945-től napjainkig / <i>Professors of the Department of History of Architecture and Monument Preservation and its predecessors from 1945 to the present day</i>	69	Fekete J. Csaba: A népi építészet oktatása és a népi építészeti felmérések / <i>Vernacular architecture education and vernacular building surveys</i>	137
		Kovács Máté Gergő: A tanszék határokon átlévő együttműködései / <i>Cross-border cooperations of the Department</i>	143

HALLGATÓI RAJZOK
*STUDENT DRAWINGS***151****MŰEMLEKFELEMLÉSI**
*MONUMENT SURVEY***Fehér Krisztina:** Műemlékfelmerési és rajztechnikák a 150 év alatt / *Monument surveying and drawing techniques in the past 150 years* **195** |**Vukoszávlyev Zorán:** Szakrális épületek felmérése és kutatása / *Survey and research of sacred buildings* **200** |**Daragó László:** Határon túli műemlékfelmerések a tanszék 150 éves történetében / *Cross-border monument surveys in the 150-year history of the Department* **217** |**Rabb Péter:** Településszintű felmérések / *Settlement-scale surveys* **226** |**ÉPÍTÉSZETI FELMÉRÉSEK**
ARCHITECTURAL SURVEYS **233** |**MŰEMLEKVÉDELEM ÉS ÉPÍTÉSZETI TERVEZÉS**
MONUMENT PRESERVATION AND ARCHITECTURAL DESIGN |**Mezős Tamás:** A tanszék oktatóinak műemlék-helyreállítási munkái / *Monument restoration works of the professors of the Department* **267** |**Zsembery Ákos:** Tervezésoktatás a három építészeti tanszéken – stílusban tervezés / *Design education in the three departments of architecture – design in style* **278** |**Kalmár Miklós – Vukoszávlyev Zorán:** A műemléki tervezés oktatása – modern és kortárs tendenciák / *Education of monument preservation design – modern and contemporary trends* **284** |**Mezős Tamás:** A posztgraduális műemlékvédelmi szakirányú továbbképzés / *The postgraduate specialist training program on Monument Preservation* **290** | **TERVEZÉSOKTATÁS**
DESIGN EDUCATION **297** |**Bibliográfia** / *Bibliography* **328** |**Rövidítések** / *Abbreviations* **346** |**Képek jegyzéke** / *List of illustrations* **347** |**Az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék és elődtanszékei (Összeállította Gy. Balogh Ágnes)** / *Predecessors of the Department of History of Architecture and Monument Preservation (Compiled by Ágnes Gy. Balogh)* **358** |

BEVEZETŐ

INTRODUCTION

KRÄHLING JÁNOS

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszéke elődje megalapításának 150. évfordulója alkalmából a tanszék munkatársai 150 rajz – a tanszék múltjához és jelenéhez kötődő alkotás – bemutatásával, valamint ezzel szoros összefüggésben a tanszék professzoraihoz és munkatársaihoz kötődő, oktató- és kutatómunkát bemutató tanulmányokkal emlékeznek meg a jeles eseményről.

A magyar építészetért oktató, kutató, alkotó 150 éves létünk nyilvánvaló örömmel tölt el bennünket. Ezek az összefoglalások lehetőséget adnak arra, hogy munkánkat áttekintsük, egy tágabb összefüggésbe helyezve értékeljük, céljainkat megfogalmazzuk és az érdeklődőkkel megosszuk.

A BME Építészmérnöki Kar oktatási struktúrájában a tanszék által képviselt diszciplínák, az építészettörténet, az építészetelmélet és a műemlékvédelem mindig jelentős szerepet játszottak. Felmerülhet a kérdés, hogy mennyiben változik és mennyiben állandó az a tevékenység, amelyet

The predecessor to the Department of History of Architecture and Monument Preservation of Budapest University of Technology and Economics was founded in 1870. On this 150th anniversary, the Department staff present 150 drawings – works related to the past and present of the Department. They commemorate this remarkable event with studies presenting the education and research work of its professors and its staff.

Our 150 years of education, research, and creating for Hungarian architecture obviously fills us with joy. These summaries provide an opportunity to evaluate, review, articulate, and share our work in a broader context.

The disciplines represented by the department in the educational structure of the Faculty of Architecture of BME: history of architecture, architectural theory and monument preservation have always played a significant role. The question may arise as to what extent the department's educational activities in architectural history, architectural theory, and monument conservation are changing or constant.

a tanszék az építészettörténet, építészetelmélet és a műemlékvédelem oktatásáért kifejt.

A változásokat jelzi az a hosszú eseménytörténet, amely a *Műépítészeti fejlődéstörténet* tantárgytól, majd a Műépítészet, Műépítészetan, Száraz-, Mű- és Díszépítészetan Tanszékektől a mai tanszékig vezet. Tanszékünk történetét 1870 októberétől számítjuk, amikor Steindl Imrét tanárnak nevezték ki a Műépítészet Tanszékére. Ha csak a nagy elnevezési, részben szervezeti átalakításokat vesszük figyelembe, legalább 20 ilyen átszervezést figyelhetünk meg a tanszék történetét bemutató idővonalon.

Az 1887-re kialakult hármas tanszéki struktúra – ahogyan azt a kötet tanulmányai bemutatják – az ókori, középkori és újkori építéstan tanszékkel lényegében Rados Jenő nyugdíjazásáig, 1957-ig működött. Az 1952 után egyszerűen csak I., II., és III. Építészettörténeti Tanszékekről olvashatunk, 1957-től egyesült a három, majd két tanszék egy egységgé. Később – kifejezve a tanszék által képviselt egyre fontosabb diszciplínákat, az építészetelméletet és a műemlékvédelmet – 1972-től alakult intézetté, három osztállyal. Az intézetté válás 1972-ben hivatalosan is megerősítette azt a folyamatot, amelyben az építészetelmélet és a műemlékvédelem a mindig jelen lévő építészettörténet mellett önálló diszciplínává nőtte ki magát. Más-képpen szólva: a kar oktatásában alapvető célként megfogalmazott tervezésoktatás nem képzelhető el a történeti kontextus ismerete, a korábbiaktól eltérő, újszerű megértése nélkül.

Az építészet történetének elméleti síkon történő interpretálása az 1950-es években vált meghatározóvá, majd az intézet Építészetelméleti Osztályának megszervezésével nyert teret ez az újfajta szemléletmód. A kor meghatározó és uralkodó világnézetének szemléleti alapja mellett többféle szellemi háttérrel, végig jelen volt az építészet és történetének elméleti igényű interpretálása. Hajnóczy Gyula

The changes are indicated by the long history of events leading from the subject of History of Development in Architecture, and then from the departments of "Architecture", "Dry Construction, Artistic and Decorative Architecture" to today's department. The history of our current department dates back to October 1870, when Imre Steindl was appointed professor of the Department of Architecture. If we consider only the major naming – and partly organisational – transformations, at least 20 such reorganisations can be observed on the timeline presenting the department's history.

The tripartite departmental structure established by 1887, as illustrated by the studies in the volume, operated with the departments of ancient, medieval, and early modern architecture essentially until the retirement of professor Jenő Rados in 1957. After 1952, the Departments of History of Architecture are simply marked I., II. and III. From 1957, the three and then two departments merged into one unit and later – to emphasise the increasingly important disciplines represented by the department, architectural theory and monument preservation – they were transformed into an institute with three units from 1972.

Becoming an institute in 1972 officially confirmed the process whereby architectural theory and monument preservation had grown into an independent discipline in addition to the ever-present history of architecture education. In other words, design education, formulated as a basic goal in the education of the faculty, is inconceivable without a different, novel understanding of the historical context.

The interpretation of the history of architecture on a theoretical level became decisive in the 1950s; this new approach gained ground with the organisation of the Department of Architectural Theory at the Institute. In addition to the conceptual basis of the dominant and ruling worldview of the age, with a variety of intellectual backgrounds, a theoretically demanding interpretation of architecture and its history was present throughout

vezette be az *Építészetelmélet-történet* tantárgycsoportot, amely a mai képzésünknek is egyik alapja.

A másik új diszciplína, a műemlékvédelmi oktatás és kutatás kibontakozása európai mércével mérve is viszonylag korán, az 1960-as évek második felétől kezdődött. A tanszék elődjének Műemlékvédelmi Osztályán a „műszaki-technikai” jellegű műemlékvédelmi kutatások mellett a graduális és posztgraduális műemlékvédelmi oktatás megszervezése is megtörtént, amely mindmáig meghatározó a tanszék profiljában.

A rendszerváltozás utáni szervezeti egységesítés szerint az Intézet 1996-ban ismét tanszékké alakult, de azok az alapelvek és értékek, amelyeket képviselt – a kiváló tudományos teljesítmény, az építészet történetének, elméletének és a műemlékvédelemnek művelése – ma is meghatározza mindennapjainkat, ezt a tanszék tagjainak itt bemutatott válogatott publikációi is tükrözik.

A tanszék történetét jellemző sok szervezeti átalakulás mellett azonban fontos hangsúlyozni a másik fontos szempontot, az állandóságot. Ebben szándékaink szerint fontos elv az érték-folytonosság. Az alapelvek közé tartozik az építészettörténeti ismereteken alapuló tervezésoktatás képviselése. A tanszék azt vallja ma is, amint más szemléleti háttérrel és más indítással alapító professzoraink is vallották: építészettörténetben is jártas építészeti hozzáállással lehet újat alkotni. A sok lehetséges példa között csupán a tanszék egykori professzorának, Kotsis Ivánnak a modern magyar tervezésoktatás létrehozásáért kifejtett munkásságát említjük. Az építésnek ismernie kell alkotásának történetileg kialakult környezetét, kontextusát, az épített környezet speciális tér-idő szövetét, a megidézett kort, amelyhez hozzájárul. A múltból öröklött, a jelen részeként létező és a jövőben is használandó településrész, épület vagy éppen mikroarchitektúra konkrétan jelenti tárgyi vagy csupán szellemi mivoltában azt az alapot,

the Institute. Professor Gyula Hajnóczy introduced the course History of Architectural Theory, which is also one of the primary subjects in our education today.

The second new discipline, the education and research of monument preservation, began relatively early in the second half of the 1960s as measured by European standards. In addition to the "technical" type of monument preservation research led by the previous Institute's Department of Monument Preservation, organised undergraduate and postgraduate monument preservation education was also introduced, which is still decisive in the department's profile.

According to the organisational unification after the change of regime, the Institute was once again established as one department in 1996. However, the principles and values: excellent scientific performance, cultivation of the history, theory and preservation of architecture still determine our daily activities, as reflected in the selected publications presented here by the members of the department.

In addition to the many organisational transformations that characterise the department's history, it is important to emphasise the other important aspect, permanence. In this regard, we consider that value continuity is an important principle. The principles include the representation of design education based on a knowledge of architectural history. The department still professes today, as our founding professors with different backgrounds and motivations have professed, that new architecture can be created with architectural skills that are also proficient in architectural history. Among the many possible examples, we refer only to the work of the former professor of the department, Iván Kotsis, for the creation of modern Hungarian design education. The architect must understand the historically formed environment and context of their work, the unique fabric of space-time in the built environment, the evoked age with its architecture to which they touch. A part of a settlement, building or

amelynek megértése, kezelése és összhangja az új építészet elengedhetetlen alkotórésze.

A tanszék alapvető feladata, hogy ezt az érték-szemléletet az Építészmérnöki Kar tervezésoktatásához – beleértve a történeti szerkezetismeretet is – hozzáadja. A tanszék oktatásában ez a tervezést szolgáló szándék a kezdetektől jelen volt, és jelen van ma is.

A tanszék történetében az állandóság kérdéskörének másik – számunkra mégannyira fontos – pillére a személyes történetek szövete. A nagy történelmi kataklizmák és az ebből következő személyi változások közepette is a fő trendet egy állandó mester-tanítvány viszony jelenléte határozza meg, amely nem jelenthet semmiféleképpen itthoni elzártságot: nemzetközi kapcsolataink, az immár nemzetközi dimenzióba emelkedett doktori kutatásaink és a tanszékhez kapcsolódó tágabb szellemi kör övezi ezt az alapértéket. Az új szemlélet, az új kutatási témák és oktatási struktúra megalkotásában ezekre az állandó alapokra építünk továbbra is: erről szól ez a kötet.

Létezünk és új utakat tudunk felmutatni – az itt látható alkotásokkal és publikációkkal –, amelyek révén hitünk szerint az építészképzés minőségének megőrzésében továbbra is fontos szerepet vihetünk.

even micro-architecture inherited from the past, existing as part of the present and to be used in the future, concretely in its material, or purely intellectual nature is the foundation whose understanding, management and harmony is an essential component of the new architecture.

The department's primary task is to add this view of value to the design education of the Faculty of Architecture, including the knowledge of historical structures. In the education system of the department, this intention of supporting design has been present from the beginning and is still present today.

Another pillar of the matter of permanence in the department's history, which is so important to us, is the web of individuals' stories. Even in the midst of great historical cataclysms and the ensuing personal changes, the main trend is determined by the presence of a permanent master-student relationship, which cannot in any way mean domestic isolation: our international relations, our doctoral research, which has now risen to an international dimension, and the wider intellectual circle associated with the department surround this core value. We continue to build on these permanent foundations in creating a new approach, new research topics, and an educational structure: this is what this volume is about.

We exist and can show new approaches – with the works and publications shown here – through which we believe we can continue to play an important role in maintaining the quality of architect training.

SZÁZÖTVEN ÉV ELŐTT – UTÁN

BEFORE AND AFTER ONE HUNDRED AND FIFTY YEARS

ISTVÁNFI GYULA

Tíz évvel ezelőtt megünnepeltük az Építésztörténeti és Műemléki Tanszék 140 éves évfordulóját.¹ Akkor fiatalabb kollégák megkérdezték, miért nem várjuk meg a kerekesebb 150 éves évfordulót? A válaszem az volt, hogy vagyunk néhányan, akik már nem tudunk várni. És lőn. Bonta János, Kubinszky Mihály és Vámosy Ferenc már nem tudtak várni, holott ők a 140 év történéseinek feléről saját emlékeikből tudtak nyilatkozni. Legyen áldott az emlékük! A tanszék fiatal tagjai – többségük az én regnálásom alatt lépett be az intézménybe – jól sejtették, hogy ők egy sokkal teljesebb pannót tudnak kiállítani a 150 évről. Engem azzal tiszteltek meg, hogy egy általánosabb bevezetővel kezdek a megemlékező kötetet.

150 évvel ezelőtt létrejött az első magyar műszaki egyetem, benne az első felsőfokú építészeti iskola,

Ten years ago we celebrated the 140th anniversary of the Department of History of Architecture and Monument Preservation.¹ At that time, the younger colleagues asked, why not to wait for the more prominent 150th anniversary? My answer was that some of us could not wait any longer. And so, it happened. János Bonta, Mihály Kubinszky and Ferenc Vámosy had no time to wait, although they could have told stories about half of the things happened in these 140 years, relying on their own experiences. May their memory be blessed! The young members of the department – most of whom entered the institution during my leadership – guessed well that they could exhibit a much fuller panel about the 150 years. I was honored to begin the commemorative book with a more general introduction.

150 years ago, the first technical university of Hungary was established, including the first higher school of architecture, the first departments of design and a subject called the History of the Development of Architecture, which is obviously the history of architecture. However, Béla Ney, the lecturer of this subject was forgotten, and

¹ 140 éves az építésztörténeti oktatás a Műegyetemen. / *The education of the history of architecture is 140 years old at the Technical University. ÉÉT 38 (2010) 3–4. Különnyomat / Special print (KALMÁR 2010, FINTA 2010, ISTVÁNFI 2010a, KUBINSZKY 2010, BONTA 2010, VÁMOSSY 2010, CSÁGOLY 2010).*

benne az első tervezési tanszékek és egy tantárgy, a *Műépítészeti fejlődéstörténet*, ami nyilván építészet-történet. Utóbbi előadója, Ney Béla feledésbe merült, s mi utódok, a Műépítészet első tanárával, Steindl Imrével számítjuk a kezdetet.² Azaz egyszerre jött létre a mai egyetem, a későbbi Építész Kar, a tanszékünk és egy tárgy, az építészettörténet.

Az építés az emberi faj sajátja, de nem az ösztönvilág szintjén, hanem tudatossággal. Amit oktatással lehet elérni. Apáról fiúra, mester tanítvány láncolatban építőhagyományt teremtve – elemi szinten. A civilizáció hozta a felsőbb, művészi építés – építészet világát. Ennek folyamatát is a tanítás biztosította, de magasabb tudással és belterjes formában. A középkori építészet felső szintjén állt a templom, amely az ábrázolóművészetekkel egységben a hit-tételek és Isten háza. Az oktatás akkor rendi keretek között, a rendi hagyomány alapján történt. A gótikus építészet csúcsa a katedrális. Az építők tudománya és művészete az építőpáholy belső, féltékenyen őrzött hozzáértése volt. Méltán ők voltak az eget ostromló építészeti titok birtokában. Műhelyek és mesterek voltak, de intézményes iskolák nem. A reneszánsz idején a művészből építész, az építészből művész lett. Az antik építészet romjaira való rácsodálkozás mellett felfedeztek egy ókori építész író, Vitruviust. És a nevezetes 3+1 követelményét: a hasznosság – tartósság – szépség, plusz az építéssel szemben állított sokoldalú tudás követelményét. És Vitruviusszal együtt felfedezték az architektúra fogalmát is, a három szótag – archi-tekton-ikhi – első elemét, a felsőbbrendű, méltó, előjáró jelentésével. És a hangsúly a szép, művészi fogalmára esett. A barokk építészet művészi kifejezőeszközeinek – tér, tömeg, homlokzat – készletét nem kell hangsúlyozni. De még ekkor sem volt intézményes

² SZABÓ 1982.

we descendants date the start from Imre Steindl, the first professor of the Architecture course.² This means that today's University, the predecessor of the Faculty of Architecture, our department and a subject, the History of Architecture, were created at the same time.

Construction activity is inherent in humans, though not on the level of instincts but on consciousness. Consciousness can be achieved through education. From father to son, in a master-disciple relationship, by establishing a building tradition – on an elementary level. Civilization brought with it a world of higher-level, artistic construction, i.e. architecture. This process was also facilitated by teaching, but with deeper knowledge and in a close-knit form. On the highest level of medieval architecture stood the church, which, in unity with the fine arts, is the house of catechism and God. At that time, education took place within the order, based on its traditions. The culmination of Gothic architecture is the cathedral. The science and art of builders belonged to the inner, jealously guarded expertise of the builders' guild. They were rightfully in possession of an architectural secret besieging the sky. At that time, there were workshops and masters, but not institutional schools. During the Renaissance, the artist became an architect, the architect became an artist. In addition to marveling at the ruins of ancient Roman and Greek architecture, an ancient architect-writer, Vitruvius, was also discovered – together with his famous 3+1 golden rules: Durability, Utility and Beauty, completed with the versatile knowledge expected of an architect. And along with Vitruvius, also the concept of architecture was discovered, by recognizing the first element of the three syllables – archi-tekton-ikhi – with the superior, worthy, cutting-edge meaning. And the emphasis fell on the concept of beautiful, artistic. There is no need to emphasize the set of artistic tools of expression used in Baroque architecture: space, mass, façade. But even then, there was no institutional school, apart from the internal training order of the builders' guilds. Classical

iskola, ha eltekintünk az építőcéhek belső képzési rendjétől. A klasszikus ókor a reneszánsz számára inspiráció volt, az új stílus, a klasszicizmus számára pedig igézet. A tiszta méltóságú művészet jól illeszkedett az akkori európai eseményekhez, azonkívül az építész, építészet divatja megkívánta a magasabb rangú művésziskolák, művészeti akadémiák, polytechnicumok létrehozását (Párizs 1797, Prága 1806, Bécs 1815, Berlin 1821, stb.).

A Habsburg Ausztria alávetettségében élő Magyarországon, már a reformkor idején, az 1832–1836-os diétán, indítványozták egy építészeti (architecturái) iskola létesítését. De 1846-ban csupán egy ipartanodát engedélyeztek. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverése után Bécs elnyomó ösztönei még kifejezettebben lehetetlenné tették minden kulturális fejlődést. Az egyetem rangú műszaki iskola vágya csak az 1867-es Kiegyezés (Austria-Magyarország Monarchia) után teljesült. Eötvös József, vallás- és közoktatási miniszter 1870 tavaszán rendelte el létrehozását. Sztoczek József első rektorként ősszel el is indította az 1870/71-es tanévet. A császár, az állítólag sokat dolgozó hivatalnok, csak 1871 nyarán írta alá a rendtartást, ezért sokan csak ekkortól számítják az alapítást. Az egyetemlétesítés halogatása közben megváltozott a divatos építészeti stílus. A klasszikus elvetése után megjelent a romantika, a középkori stílusok kedvelésének rövid időszaka. Két formája volt, a „csúcsíves és a félkörös” homlokzati rendszer. Előbbi nyilván a gótikát követte, utóbbi pedig inkább a reneszánszkövető, semmint a románkorra hajló stílus magatartása volt.

Az indulásnál öt nevet kell említeni. Szkalnitzky Antal (1836–1878) volt, aki az egyetem előzményében (Ipartanoda majd a középfokú József Politechnikum) *Műtörténet és műépítészeti részletek* című tárgyat indított. Steindl Imre (1836–1902) az első Műépítészet Tanszéket alapította 1870-ben. És két évvel később

Antiquity was an inspiration for the Renaissance, while for the new style, the Classicism, it meant a perfect fascination. Art of pure dignity fitted well with European historical events at the time, in addition, the fashion of the architect and architecture required the establishment of higher art schools, art academies and polytechnics (Paris 1797, Prague 1806, Vienna 1815, Berlin 1821, etc.).

In Hungary, being subordinated to the Habsburg-governed Austria, the Parliament of 1832–1836 proposed the establishment of a school of architecture already during the Reform Era. However, only the establishment of a College of Technology was permitted in 1846. After the defeat of the Revolution and the War of Independence in 1848–1849, Vienna's repressive instincts made any cultural development even more impossible. The desire to establish a university-level technical school was satisfied only after the Compromise of 1867 (Austro-Hungarian Monarchy). József Eötvös, Minister of Religion and Public Education, ordered the establishment in the spring of 1870. Already in the autumn of the year, József Sztoczek, the first rector started the 1870/71 academic year. The Emperor, the supposedly hard-working official, did not sign the ordinance until the summer of 1871, therefore many only dates the establishment of the institution from then on. During the postponement of university establishment, the trendy architectural style changed. After rejecting the Classical style, Romanticism, a short period of preferring medieval styles appeared. It had two forms, the façade systems with 'pointed and semicircular' arch. The former obviously followed the Gothic style, while the latter showed a tendency to adopt much more the Renaissance than the Romanesque style.

Five names should be mentioned at the start. It was Antal Szkalnitzky (1836–1878) who started teaching the subject History of Art and Architectural Details in the predecessor of the university (Ipartanoda / Industrieschule and then the Joseph Polytechnicum secondary school). Imre Steindl (1836–1902) founded the first Department of Architecture in 1870. And two years

† 1-2 Hauszmann Alajos (1847–1926) † lett a másik, a Száraz-, Mű- és Díszépítészet Tanszék tanára. Az oktatás tárgya kezdetül a stílusban tervezés volt. Különböző elnevezésű tárgyak szerepeltek a tanrendben: *Száraz építészet – Műépítészet, Díszépítészet*. Még egy név mindenképpen említésre méltó, Schnédár Jánosé (1826–1896), aki 1854-től negyvenhárom évig volt a száraz építészet tanára. 1887-ben Czigler Győző (1850–1905) létrehozta az Ókori Építéstan Tanszékét † ugyanis Steindl *Műépítészet* tárgya a professzor középkori építészetben való jártassága miatt *Középkori építészet*té változott, s Hauszmann *Díszépítészte*, mivel tevékenysége a reneszánsz formák irányába fejlődött, *Újkori építészet*té. Ez már a kibontakozó eklektikus stílus, a három fő stílusban való tervezés igényeinek való megfelelés volt.³ Az oktatási cél elérni a „tervezésnek azt a sajátos jártasságát, amely bármely stílrányban kiművelhessék”.

A 20. század első felében a Középkori építéstant Steindl halála (1902) után kortársa Schulek Frigyes (1841–1919) vette át, s vezette 1913-ig. Őt követte Möller István (1860–1931). Az ő utóda Schulek adjunktusa, Csányi Károly (1873–1955) lett. A Középkori tanszék tanárai teremtették meg a magyar műemlékvédelem korszerű formáját. Hauszmann Alajos 1913-ban nyugdíjba vonult, adjunktusa Hüttl Dezső (1870–1945) örökölte a tanszéket 1942-ig, majd adjunktusa Friedrich Lóránd (1891–1947) volt a tanszékvezető, egészen haláláig. Az Ókori tanszéket Czigler Győző (1850–1905) alapította, utóda Nagy Virgil (1859–1921) lett. A század első évtizedeiben a régi rend szerint a történeti tárgyak jelentették a tananyag mintegy 25%-át. 1919-ben volt egy újító szándékú elvetélt oktatási reformtervezet, majd

³ Az Építészkar történetét a kezdetektől 1945-ig, tanszékünk néhai tagja, Szentkirályi Zoltán részletesen bemutatta / *The history of the Faculty of Architecture from the beginning to 1945 was presented in detail by Zoltán Szentkirályi, a late member of our Department (SZENTKIRÁLYI 1971).*

later Alajos Hauszmann (1847–1926) † became the professor at the other department, the Department of Dry Construction, Artistic and Decorative Architecture. From the beginning, the aim of the subject was to design in the given style. Subjects with different names were included in the curriculum: Dry Construction Architecture – Artistic Architecture – Decorative Architecture. János Schnédár (1826–1896) is another name worth mentioning, who was a lecturer of Dry Construction Architecture from 1854, for forty-three years. In 1887, Győző Czigler (1850–1905) established the Department of Architecture of Classical Antiquity † because Steindl's Architecture became the subject of Medieval Architecture due to the professor's proficiency in the given period. At the same time, Hauszmann's Decorative Architecture turned into the subject of Early Modern Architecture, as his activity shifted in the direction of Renaissance forms. This was already the evolving Eclectic style, that is, meeting the needs of design in the three main styles.³ The educational goal was to achieve 'the specific design skill that could be practiced in any stylistic direction'.

In the first half of the 20th century, after the death of Steindl (1902), Medieval Architecture was taken over by his contemporary Frigyes Schulek (1841–1919), who led the department until 1913. He was followed by István Möller (1860–1931), whose successor was Schulek's assistant professor, Károly Csányi (1873–1955). The professors of the Department of Medieval Architecture created the modern form of Hungarian monument preservation. Alajos Hauszmann retired in 1913, his assistant professor Dezső Hüttl (1870–1945) 'inherited' the department until 1942, and then his assistant professor, Friedrich Lóránd (1891–1947) was the head of the department until his death. The Department of Architecture of Classical Antiquity was founded by Győző Czigler (1850–1905), and his successor was Virgil Nagy (1859–1921). In the first decades of the century, according to the old rule, historical subjects covered about 25% of the curriculum. In 1919, an innovative draft

† 1-2

† 3

az 1929-ben bekövetkezett reform két új tanszék, a Tervezési és a Városépítési alapításával a történeti tanszékeink jelentősen vesztek oktatási szerepükből. Jószerével stílusgyakorlattá vált a gyakorlati képzésük, elvesztett óraszámait a tervezésoktatásra fordították. A háború hazánkhoz elérése előtt a történeti tárgyak már csak 15,3%-ban részesedtek a kari tanterv óraszámából, de a tervezési tárgyból valamennyit még vállaltak oktatóink.

A háború után három év múlva jelentős változások történtek mind a tanári kar összetételében, mind a tantárgyak változatosságában.⁴ Friedrich halála (1947) után az *Ó- és Újkori építészet*et Kotsis Iván (1889–1980) és Kardos György (1902–1953) adta le a III. évfolyamon, a *Középkort* Rados Jenő (1895–1992) a II. évfolyamon és új tanárként Major Máté (1904–1986) egy új tárgyat, a *Bevezetés az építészetbe* címen az I. évfolyamon. A IV. évfolyam számára a volt *Középkor* tárgy tanára, Csányi Károly (1873–1955) a *Képzőművészetek történetét* adta elő. A tárgycsoport százalékos szereplése a kari tantervben 13,5 % volt. 1952/53-ban két tagozat létesült, egy tervező és egy kivitelező. A kivitelezőknek Major Máté három évfolyamon *Építéstörténet*et adott elő, Révhelyi Elemér egy évfolyamnak *Magyar építésztörténet*et, Pogány Frigyes (1908–1976) egy évfolyamnak *Képzőművészetek történetét*. Jelentős változásra adott okot az 1956-os forradalom utáni revízió. Ekkor már egyedül Major Máté volt az összevont tanszék vezetője, Vargha László (1908–1988) a *Magyar építésztörténet* előadója, és a tanszék adjunktusai az *Építésztörténet* tárgyak előadói: *Ókor* – Hajnóczi Gyula, *Középkor* – Tompos Erzsébet, Zádor Mihály, Sódor Alajos, *Újkor* – Szentkirályi Zoltán, B. Szűcs Margit,

⁴ ISTVÁNFI 2015.

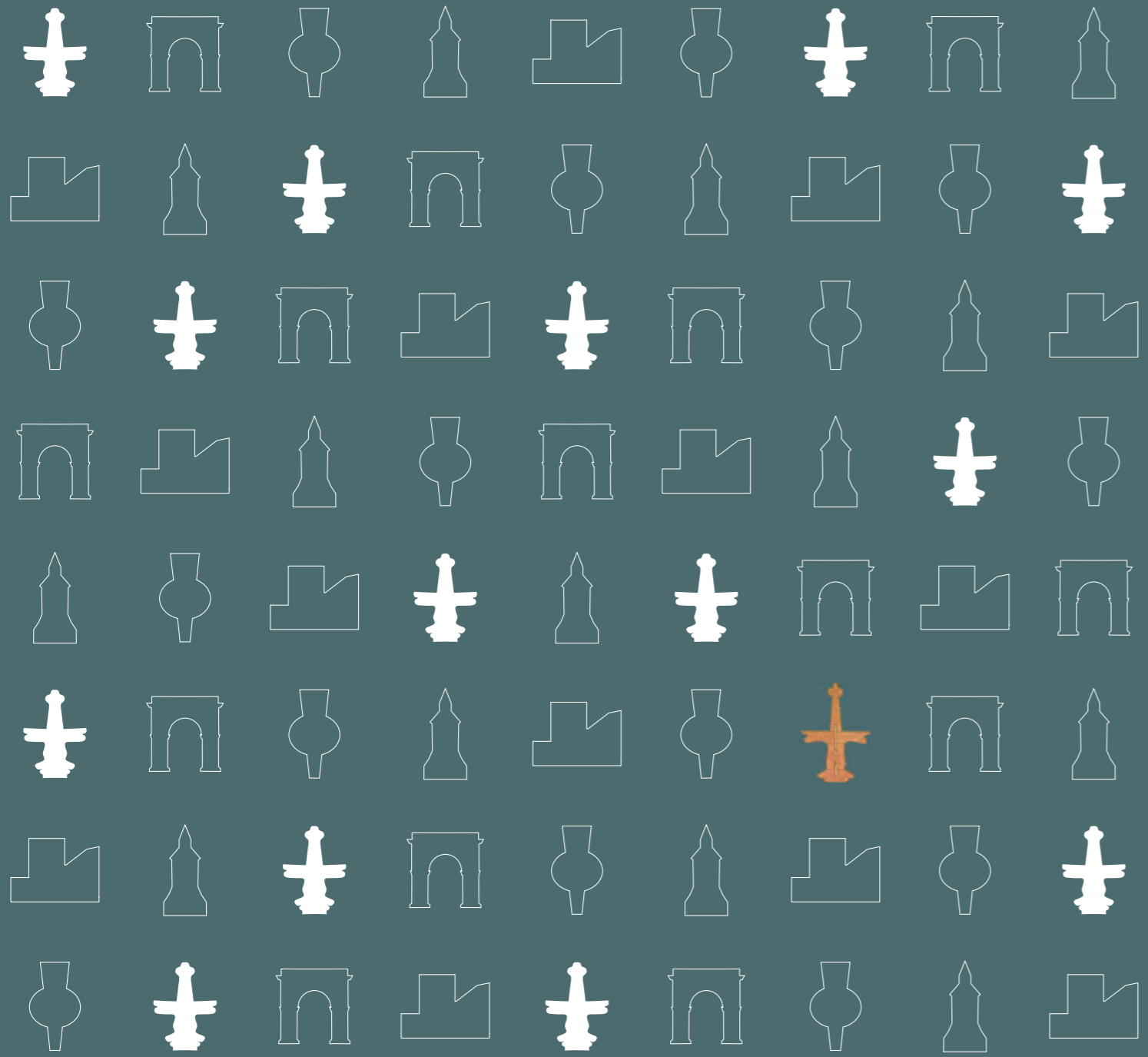
education reform was initiated but failed, then the reform of 1929 – with the establishment of two new departments (the Department of Design and Urban Planning) – our historical departments lost much of their educational role. In fact, the practical training became a style exercise, and their reduced number of classes were used for teaching design. Before the war reached Hungary, historical subjects accounted for only 15.3% of the classes included in the faculty curriculum, but some of the design classes were still supervised by our instructors.

Three years after the war, there were significant changes in both the composition of the teaching staff and the variety of subjects.⁴ After the death of Friedrich (1947), Ancient and Early Modern Architecture were taught by Iván Kotsis (1889–1980) and György Kardos (1902–1953) in the 3rd grade, Medieval Architecture was lectured by Jenő Rados (1895–1992) in the 2nd grade, and a new professor, Máté Major (1904–1986) taught a new subject called Introduction to Architecture in the 1st grade. In the 4th grade, Károly Csányi (1873–1955), the former professor of Medieval Architecture taught the History of Fine Arts. The percentage of the subject group in the faculty curriculum was 13.5%. In 1952/53, two departments were established within the faculty, one designer and one constructor. Máté Major gave lectures on the History of Construction to the constructor students in three grades, Elemér Révhelyi taught the subject called the History of Hungarian Architecture in one grade, while Frigyes Pogány (1908–1976) gave lectures on the History of Fine Arts in one grade. Jenő Rados taught some History of Architecture and Frigyes Pogány lectured some History of Arts to students majoring in construction. The revision following the 1956 revolution brought about a significant change. At that time, Máté Major was the head of the merged department, László Vargha (1908–1988), the lecturer of the History of Hungarian Architecture, and the assistant professors of the Department taught the subjects of the History of Architecture: Ancient Architecture – Gyula

XIX. század – Sódor Alajos, Kortárs építészet – Major Máté. Az Építészettörténet, Magyar építészettörténet és a Képzőművészetek története tárgyai kisebb-nagyobb változásokkal élték túl az Építészkar tanrendi változásait. Említésre érdemes, hogy a tárgyak gyakorlati tematikája között jelentős szerepet kapott az épületfelmérés, műrészletek, műemlékek, történeti városrészek felmérése.⁵ 1972–1996 között az Építészettörténeti és Elméleti Intézet név alatt működött a tanszék. Major Máté 1974-ig volt vezető, őt követte Bonta János (1921–2018), majd Zádor Mihály (1929–2003). 1989-től 2003-ig én voltam az igazgató illetve a tanszékvezető. Ez alatt a tanszék a képzés mind a kilenc félévében tantárggyal szerepelt: *Népi építészet, Ókori építészet, Középkori építészet, Újkori építészet, XIX. század építésze, Kortárs építészet, Magyar építészet története, Műemlékvédelem, Képzőművészet történet*. A következő években ezzel a tanrendi szerkezettel lett tanszékvezető Mezős Tamás 2007-ig, Krähling János két évig, Kalmár Miklós 2012-ig. Hosszabb távra kapott kinevezést Krähling János 2012-ben. Őszintén remélem, hogy a Tanszék jelentősége a kari építészképzésben nem csökken a továbbiakban. Annál is inkább remélem ezt, mivel hazánkban már öt-hat helyen képeznek építészeket, nagy a verseny az iskolák között, de teljes építészettörténeti tudást, műveltséget és hagyományokat Tanszékünk képes közvetíteni a következő évtizedekben is.

⁵ Ezek között klasszikus eklektikus részletek, aquincumi sírsztélék, budai középkori műrészletek, ülőfülkék felmérése mellett húsz egy-néhány városi együttes felmérését végeztük 15 éven keresztül, valamint határon túlra került magyar templomok, külföldi műemlékek felmérései is folytak, stb. / *For 15 years, besides the survey of classical Eclectic details, the tombstones of Aquincum, the medieval works of art in Buda, or several sedilia, we also surveyed twenty-some urban building ensembles, as well as Hungarian churches across the border and foreign monuments, etc. (ISTVÁNFI 1995a, ISTVÁNFI 1995b, VEÖREÖS 2008).*

Hajnóczy, Medieval Architecture – Erzsébet Tompos, Mihály Zádor, Alajos Sódor, Early Modern Architecture – Zoltán Szentkirályi, Margit B. Szűcs, 19th Century Architecture – Alajos Sódor, Contemporary Architecture – Máté Major. The subjects of the History of Architecture, the History of Hungarian Architecture and the History of Fine Arts survived the curricular changes of the Faculty of Architecture with some minor or major changes. It is worth mentioning that among the practical themes of the subjects, the survey of buildings or the survey of works of art, monuments and historical urban sites played a significant role.⁵ Between 1972 and 1996, the Department was called the Institute of History and Theory of Architecture. Major Máté was the head of department until 1974, followed by János Bonta (1921–2018) and then Mihály Zádor (1929–2003). From 1989 to 2003, I held the position of the director or head of the department. During this time, the Department featured various subjects in all nine semesters of training: Vernacular Architecture, Ancient Architecture, Medieval Architecture, Early Modern Architecture, 19th Century Architecture, Contemporary Architecture, History of Hungarian Arts, Monument Preservation, History of Fine Arts. In the following years, this curriculum structure was kept by Tamás Mezős, working as the head of department until 2007, János Krähling for two years, Miklós Kalmár until 2012. János Krähling was appointed again, for a longer term in 2012. I sincerely hope that the importance of the Department in the architectural training at the Faculty will not diminish in the future. All the more I hope it, because there are architectural trainings already at five or six locations in Hungary, generating much competition between schools, but our Department is capable of passing on all the knowledge, culture and traditions of architectural history in the coming decades as well.

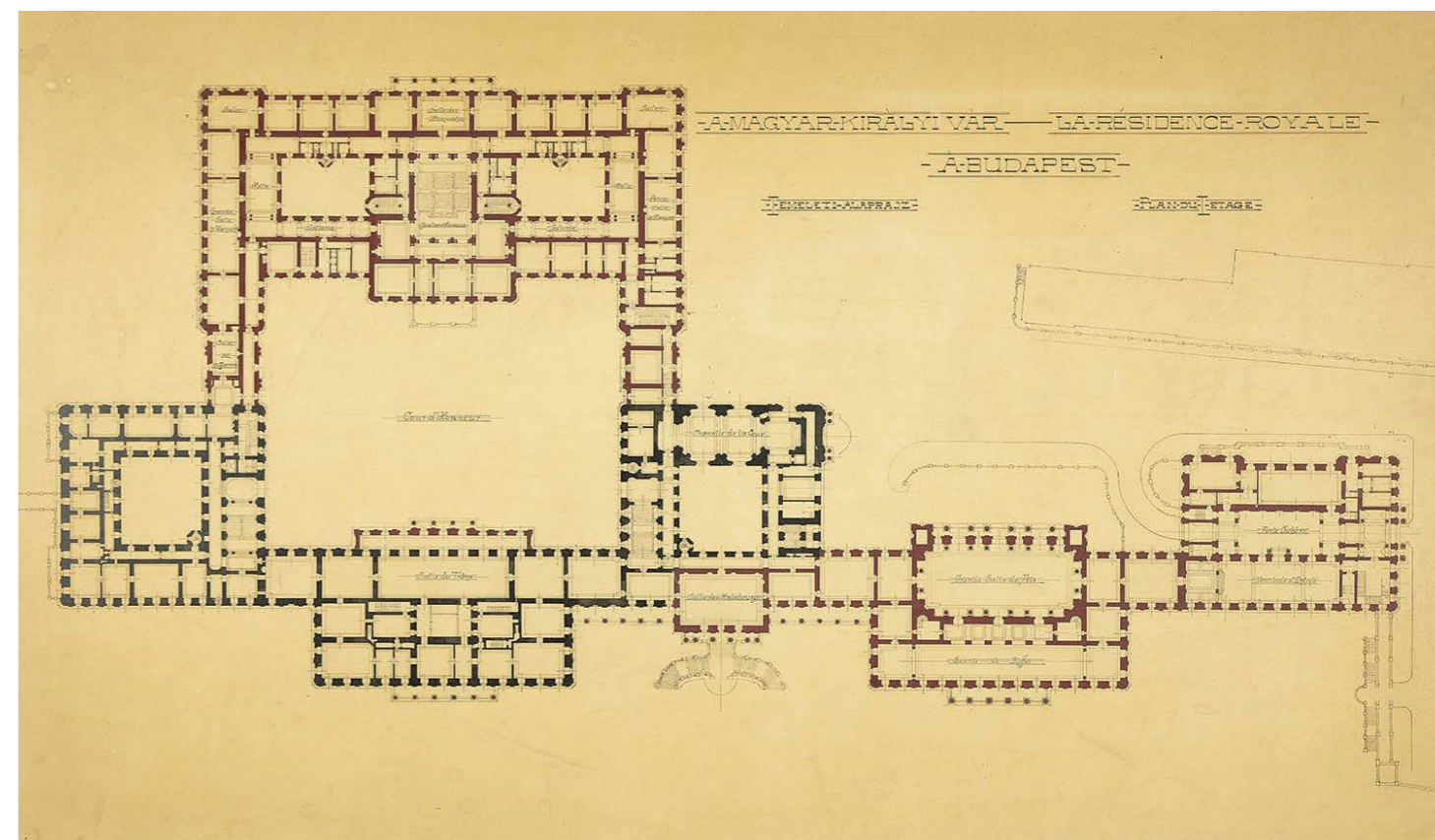
PROFESSZORAINK RAJZAI
DRAWINGS OF OUR PROFESSORS

1

A Műegyetem rakpart akvarellképe, Hauszmann Alajos, 1908, reprodukció: Philip János / *Watercolour painting of the Technical University Quay, Alajos Hauszmann, 1908, digital reproduction by János Philip*

ÉPT. RAJZTÁR 100000

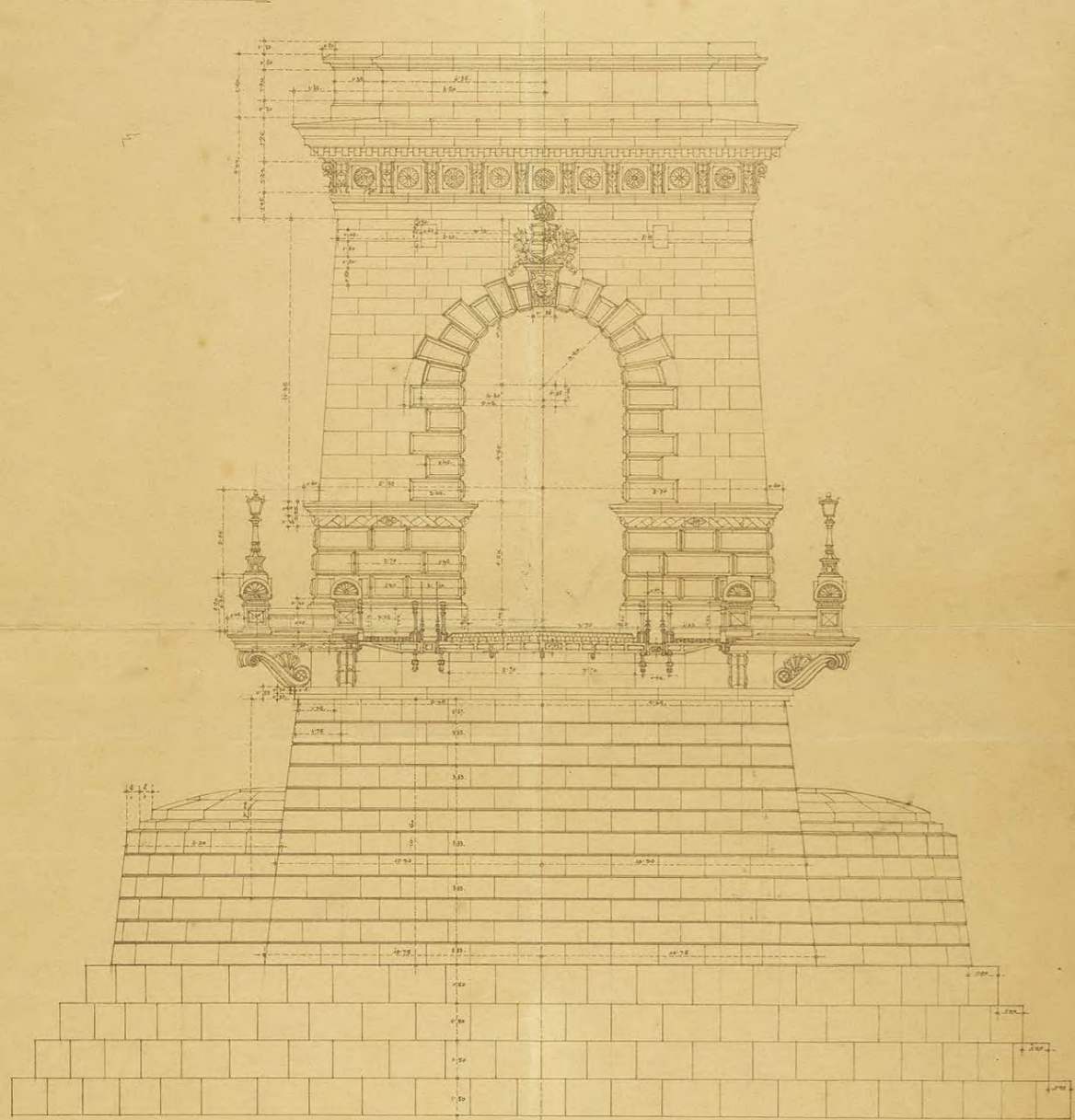

2

A magyar királyi várpalota tervvázlata, első emeleti alaprajz, Hauszmann Alajos, 1890-es évek / *Project version of the Hungarian Royal Palace, first floor plan, Alajos Hauszmann, late 1890's*

ÉPT. RAJZTÁR 102351

Díszépítéstan.

Czigler kovács

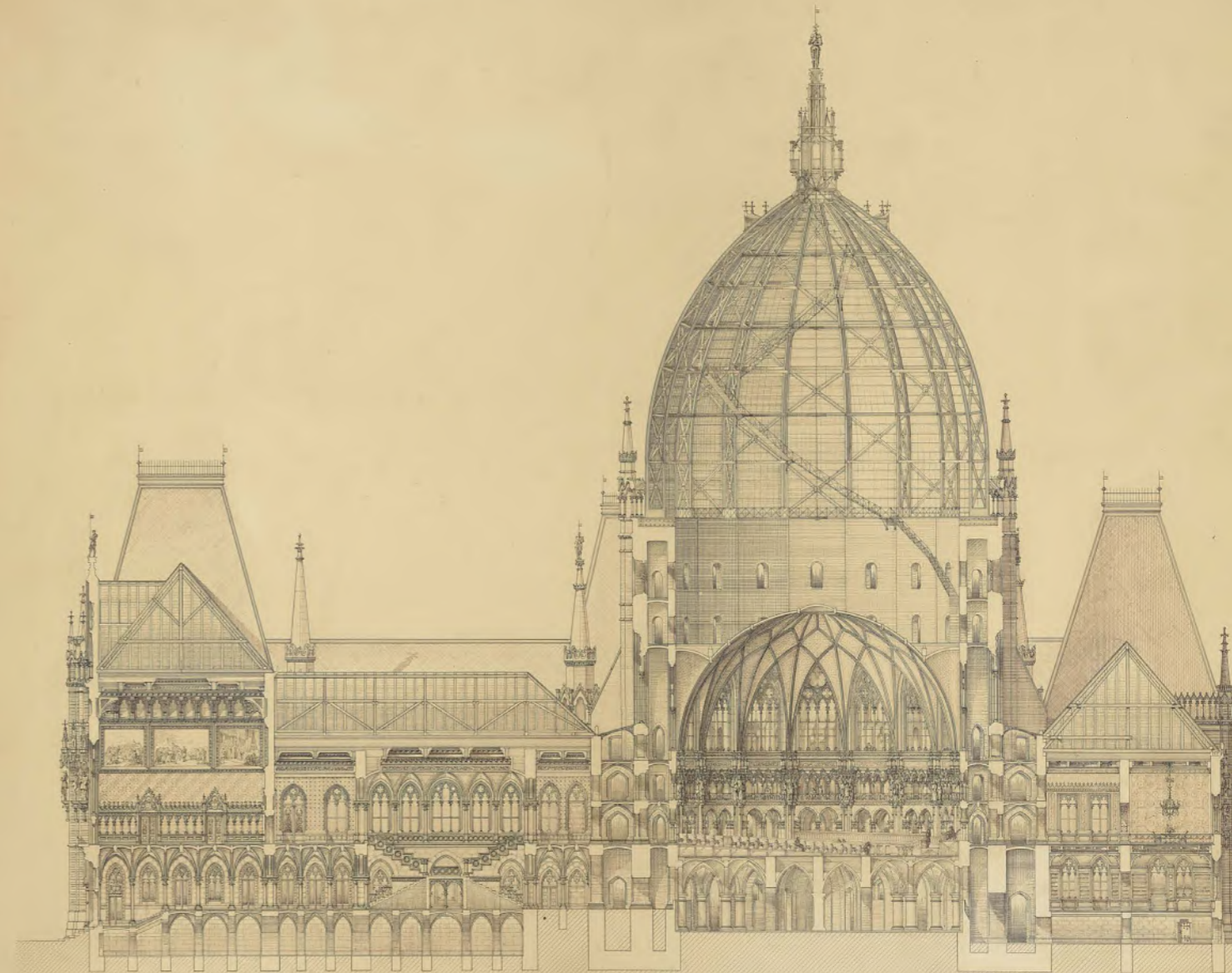

3

A lánchíd pilléreinek rajza,
Díszépítéstan mintalap
Czigler Győző Ókori Épi-
téstani szertári pecsétjé-
vel, 1887-1905 között.

*Drawing of the pier of the
Chain Bridge, Decorative
Architecture sample
drawing with Győző
Czigler's signet of the
Depot of Architecture
of Classical Antiquity,
between 1887-1905*

ÉPT. RAJZTÁR 105274

Schnitt „Westen“ Osten längs der Hauptachse.

4

A berlini Reichstag pályaterve, metszet, Steindl Imre,
1872. / Competition project of the Reichstag of Berlin,
section, Imre Steindl, 1872

ÉPT. RAJZTÁR 104030

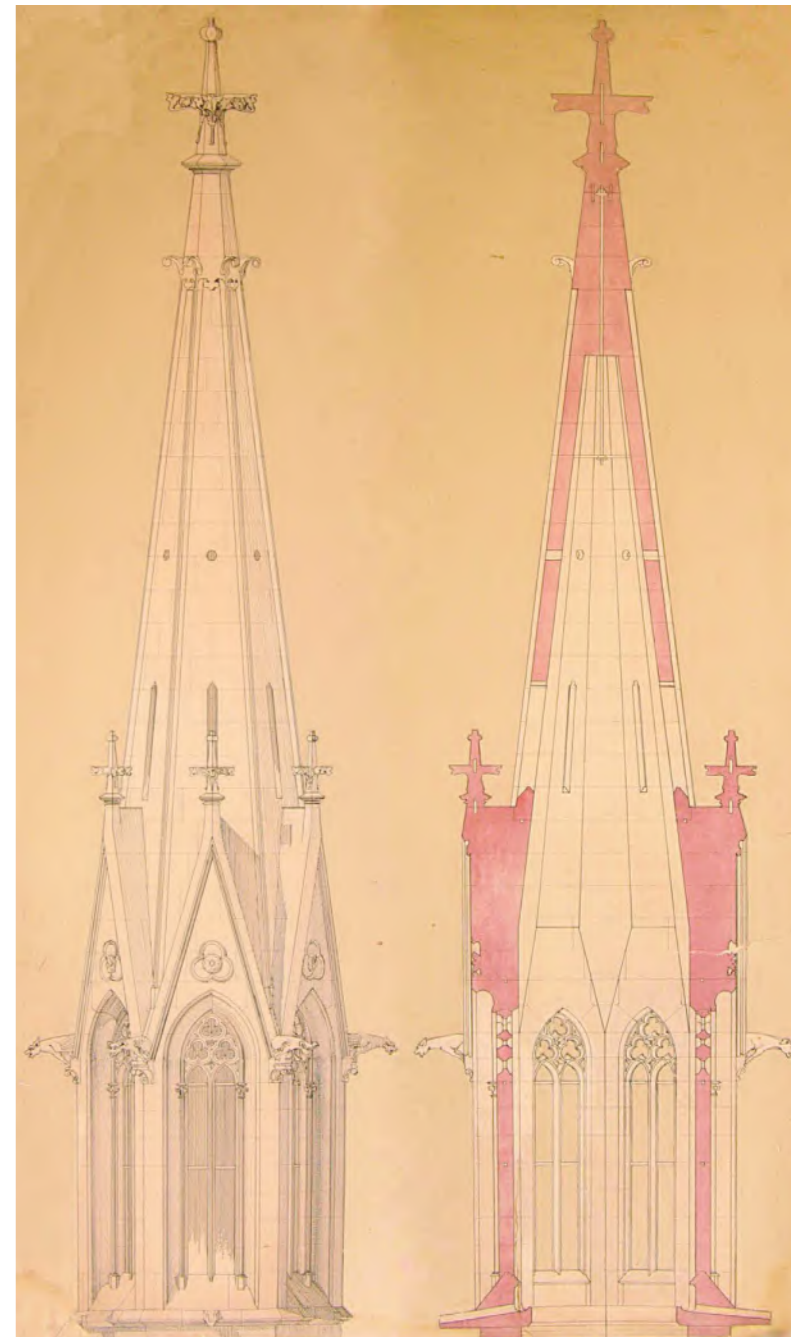

5

A budapesti erzsébetvárosi római katolikus templom főhomlokzati terve, Steindl Imre, 1892 /
 Project of the Roman Catholic Church of Erzsébetváros, Budapest, Imre Steindl, 1892
 ÉPT. RAJZTÁR 101121

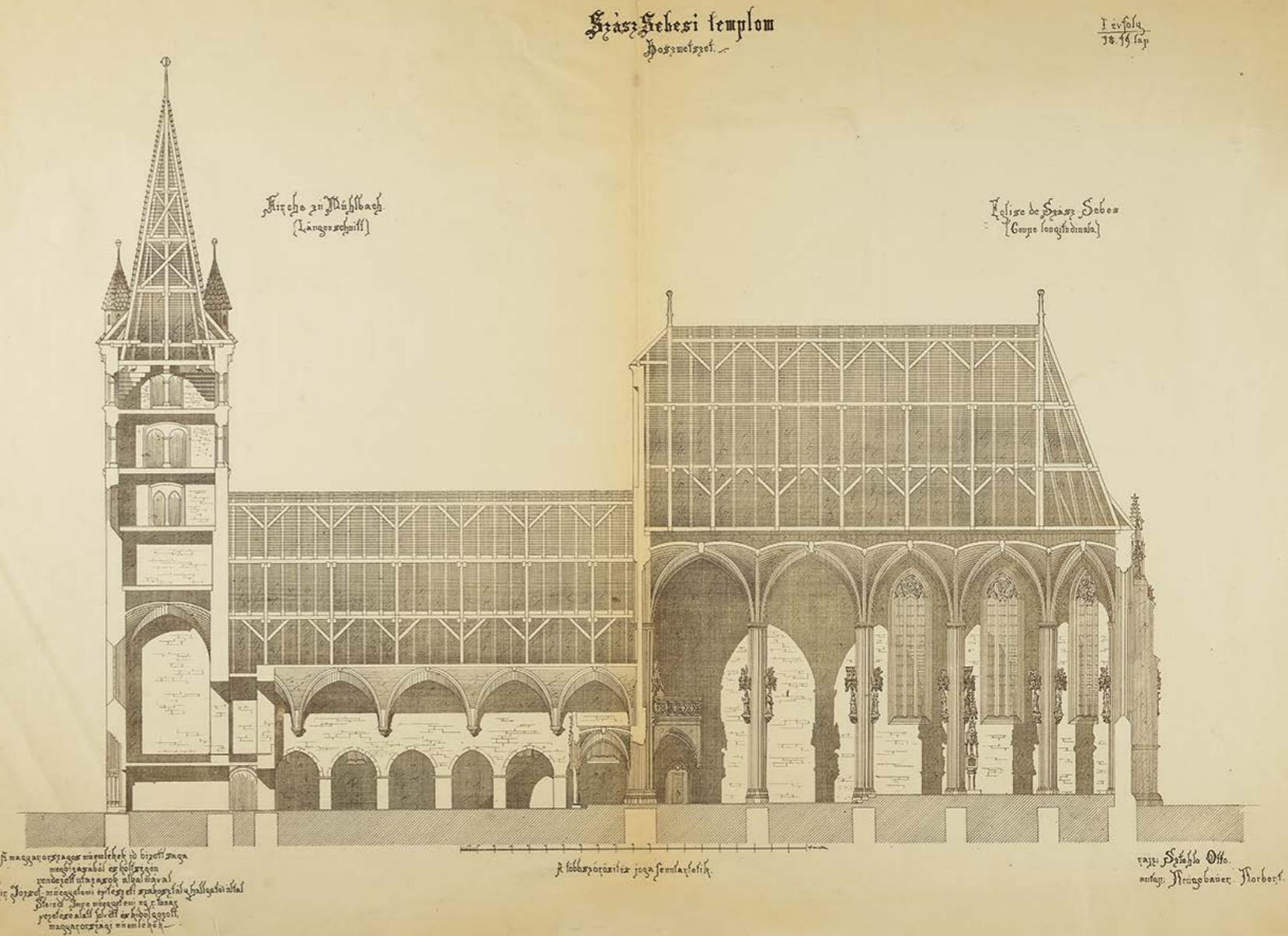
6

Gótikus torony homlokzata és metszete, mintalapok, 1902 előtt /
 Elevation and section of a Gothic tower, sample drawings, before 1902
 ÉPT. RAJZTÁR 104040, 104041

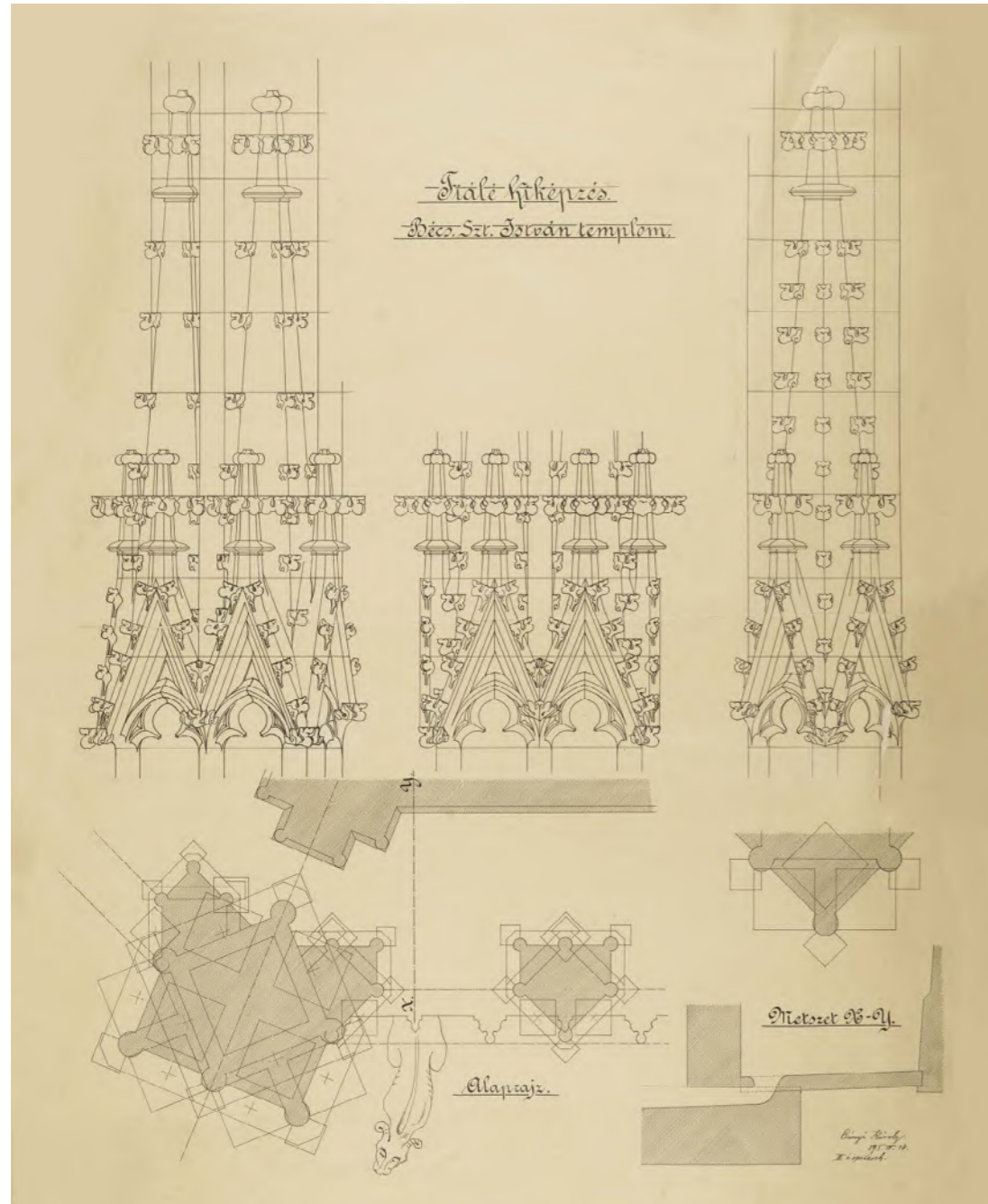

7 A jáki apátsági templom oldalhomlokzata, Schulek Frigyes és Gyalus László, 1896 /
Side elevation of the abbey church of Ják, Frigyes Schulek and László Gyalus, 1896
ÉPT. RAJZTÁR 100604

8 A szászsebesi evangélikus templom (Románia) felmérési rajza, hosszmetset,
Sztthelo Ottó, autográfálta Neugebauer Nobert, 1878 / Survey drawing, longitudinal
section of the Lutheran church of Sebeș (Romania), Ottó Sztthelo, autographed by
Norbert Neugebauer, 1878
STEINDL 1878. 18–19. lap; ÉPT. RAJZTÁR 102811

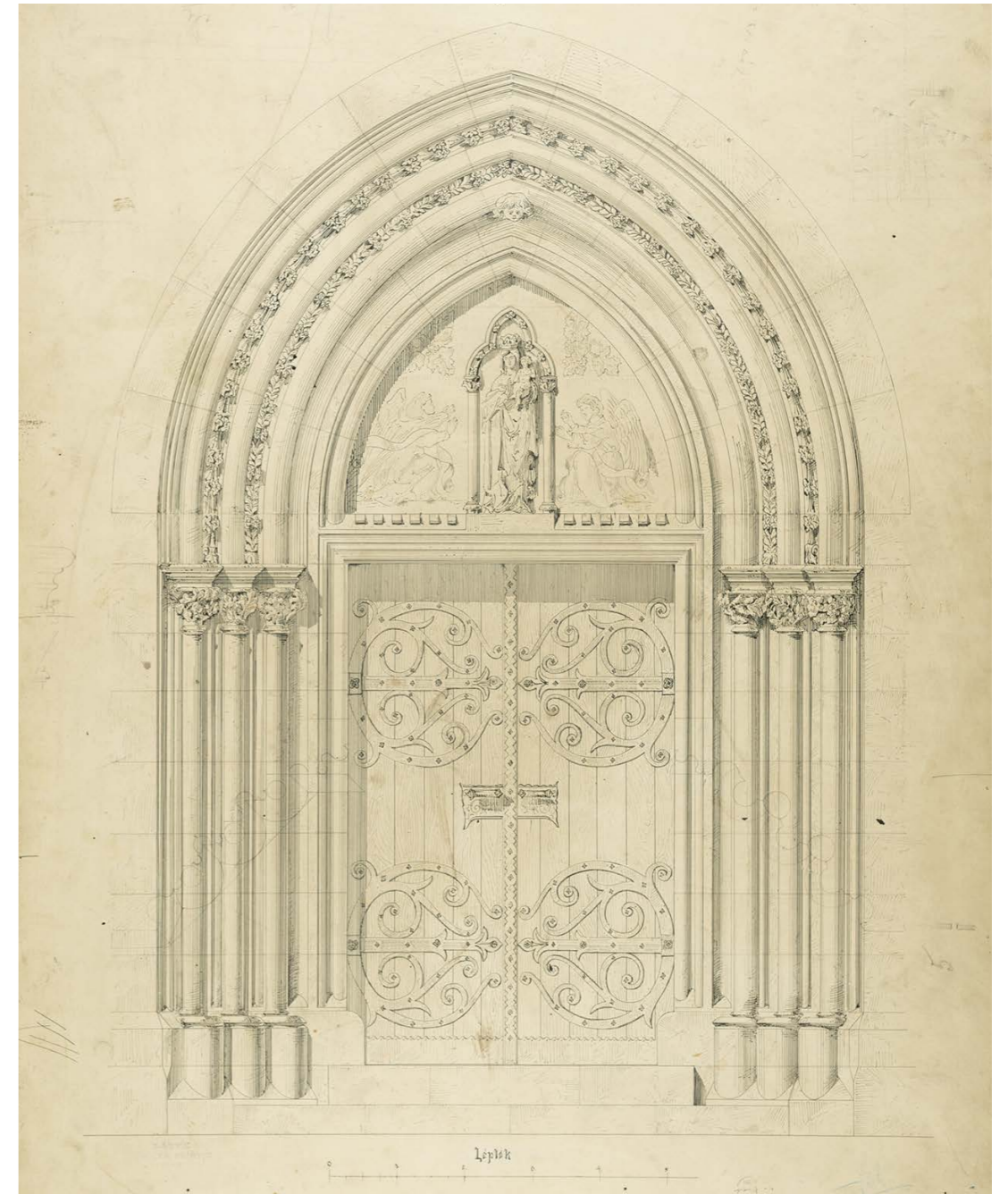

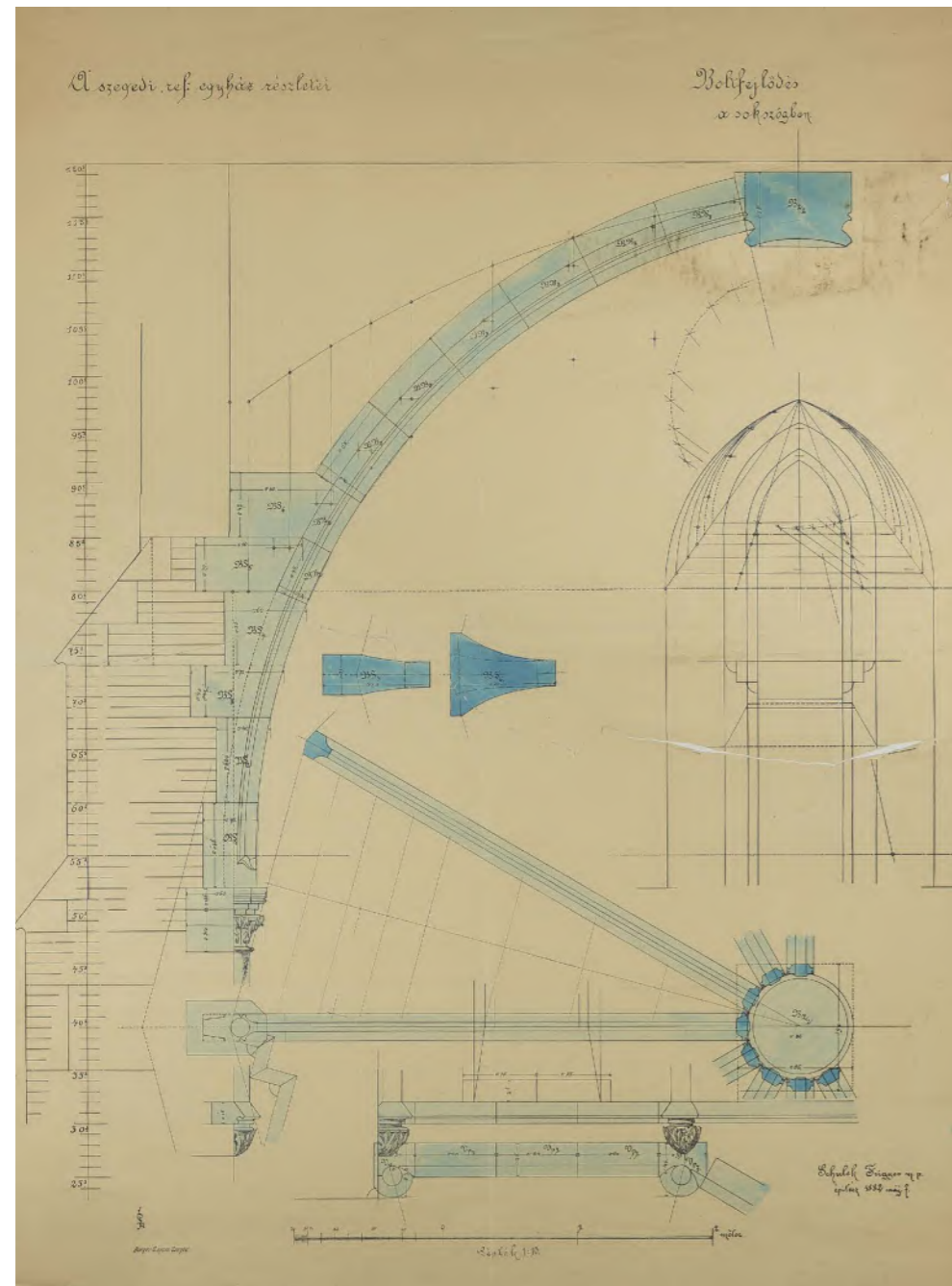
9

A bécsi Szent István-székesegyház részlet-rajzai, Csányi Károly hallgatói rajza, 1895 / Details of the St. Stephen's Cathedral of Vienna, Károly Csányi's student drawing, 1895
 ÉPT. RAJZTÁR 102345

10

A kolini Szent Bertalan-templom (Csehország) oldalkapuja, Wahl Frigyes hallgatói rajza Schulek Frigyes tanári pecsétjével, 1910 körül / Side portal of the St. Bartholomew Church of Kolin (Czech Republic), Frigyes Wahl's student drawing with Frigyes Schulek's professor signet, around 1910
 ÉPT. RAJZTÁR 103170

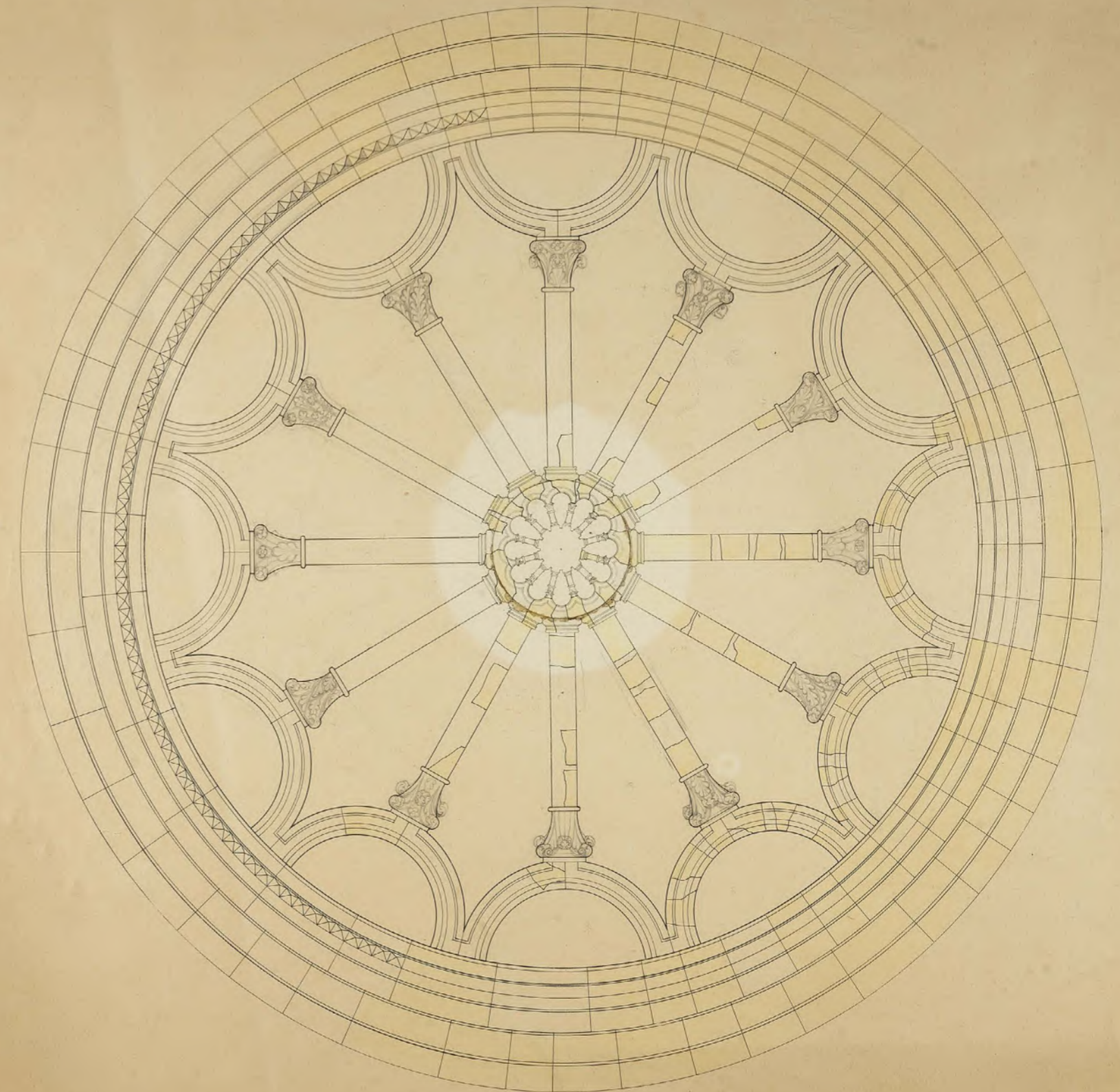

11

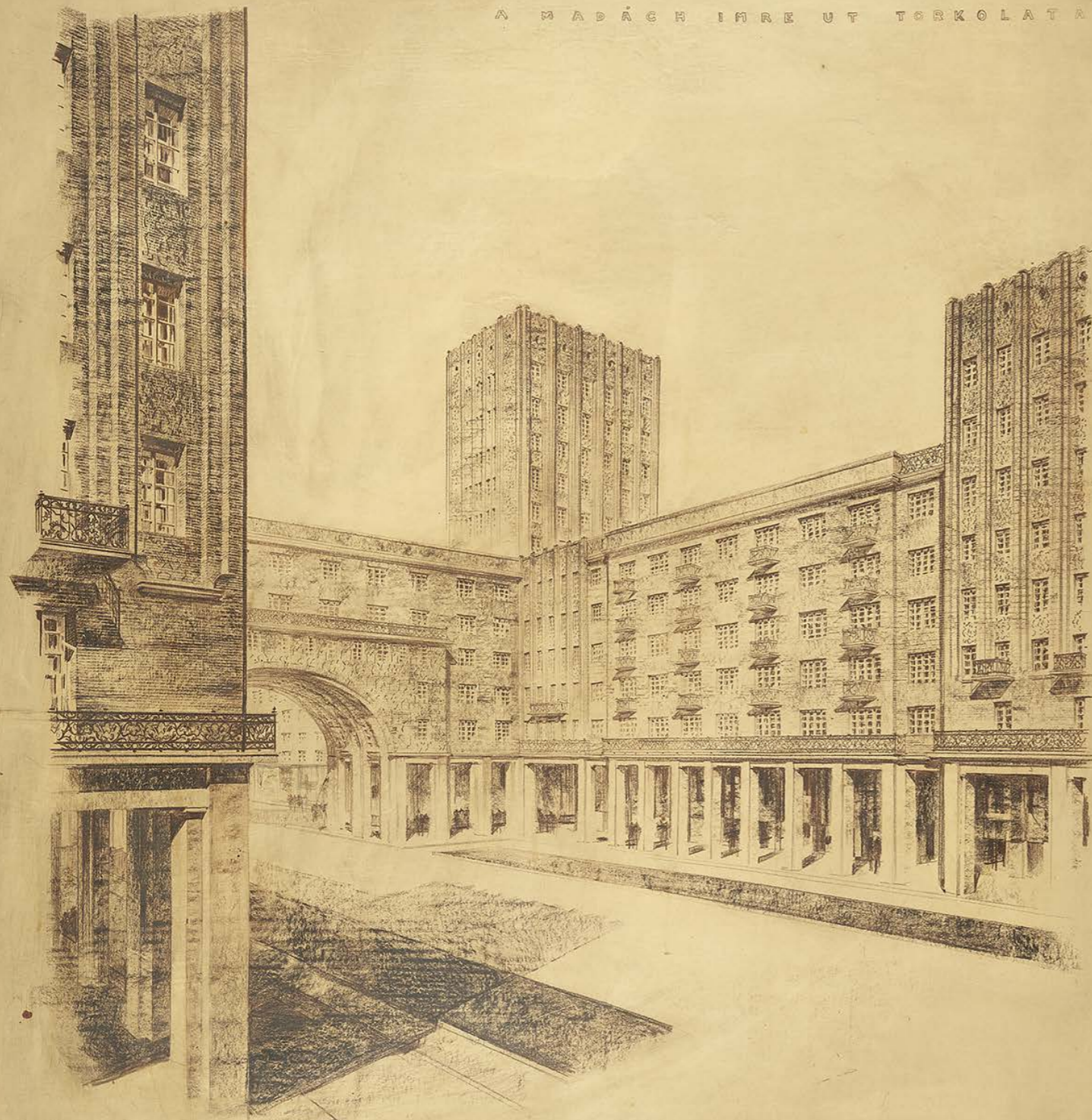
A szegedi református templom boltozati részletterve, Schulek Frigyes, 1882 / Detail of the design for the vaulting of the Calvinist Church in Szeged, Frigyes Schulek, 1882
ÉPT. RAJZTÁR 101810

12

A gyulafehérvári Szent Mihály-székesegyház (Románia) Möller István által rekonstruált rózsablakának rajza, 1910 körül / Drawing of the rose window of the St. Michael's Cathedral in Alba Iulia (Romania), reconstructed by István Möller, around 1910
ÉPT. RAJZTÁR 100295

A MADÁCH TÉRI UT TORKOLATA

BUDAPEST 1935

13

A budapesti Madách téri
épületgyüttes terve,
Wälder Gyula, 1935 /
Project of the building
complex on Madách
Square, Budapest, Gyula
Wälder, 1935
ÉPT. RAJZTÁR 103330

14

Templom terve, id. Kismarty
Lechner Jenő, 1939 /
Project of a church, Jenő
Kismarty Lechner Sr., 1939
ÉPT. RAJZTÁR 101635

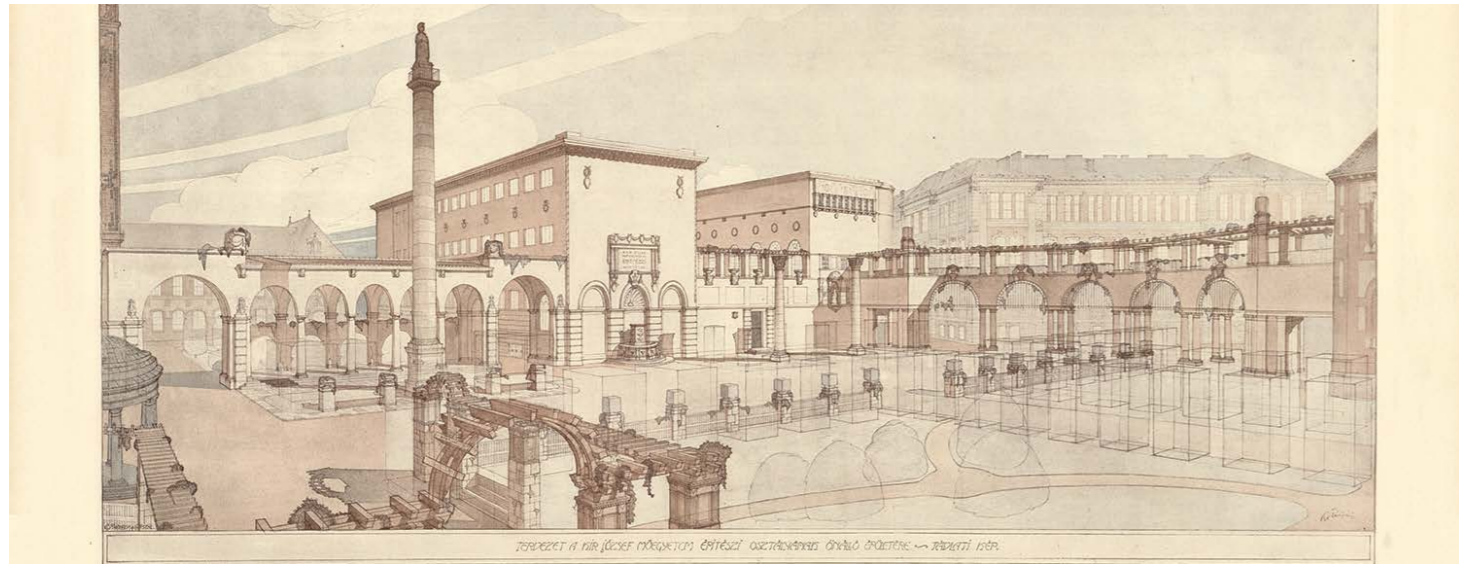
15

Az O.T.B.A. Horthy Miklós Gyógyintézet
I. díjas pályaterve, Rados Jenő, 1934 / Laureate
competition project of the O.T.B.A. Horthy Miklós
Sanatorium, Jenő Rados, 1934
ÉPT. RAJZTÁR 103182

16

A Corso Espresso terve, Budapest, ifj. Kismarty Lechner
Jenő és Kismarty Lechner Gyula, 1945 / Design of the Corso
Espresso in Budapest, Jenő Kismarty Lechner Jr. and Gyula
Kismarty Lechner, 1945
ÉPT. RAJZTÁR 101395

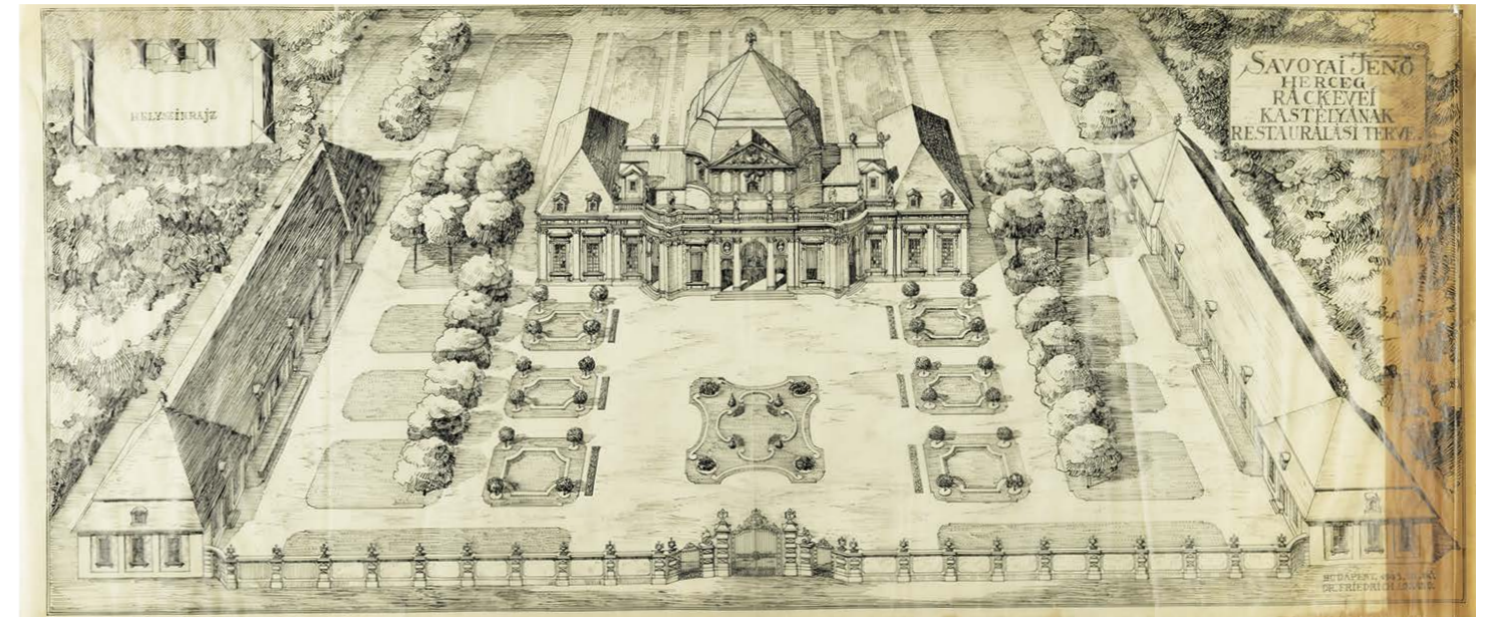
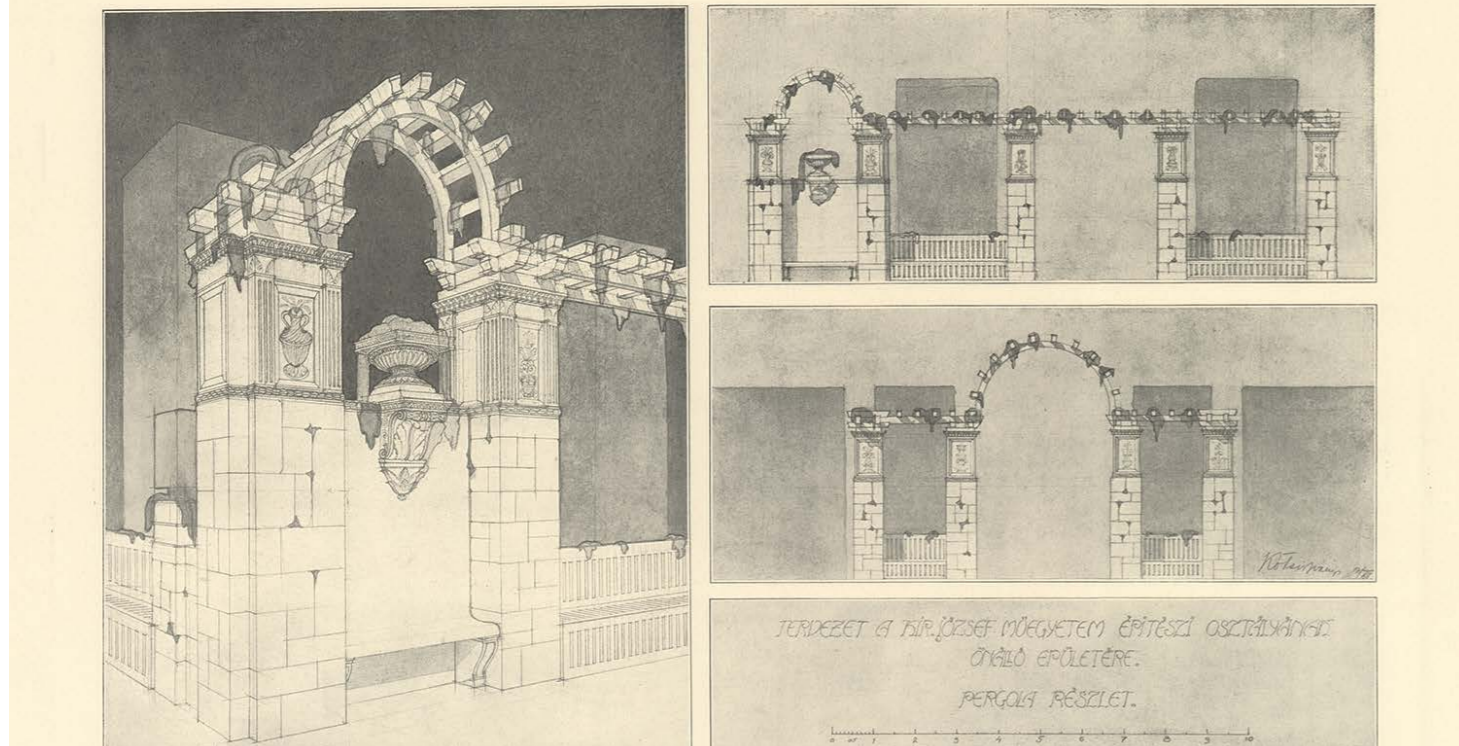

17

A Királyi József Műegyetem Építészeti Osztálya önálló épületének terve, Kotsis Iván, 1921 / Project of the detached building of the Faculty of Architecture of the Royal Joseph University of Technology, Iván Kotsis, 1921

KOTSIS 1921b

18

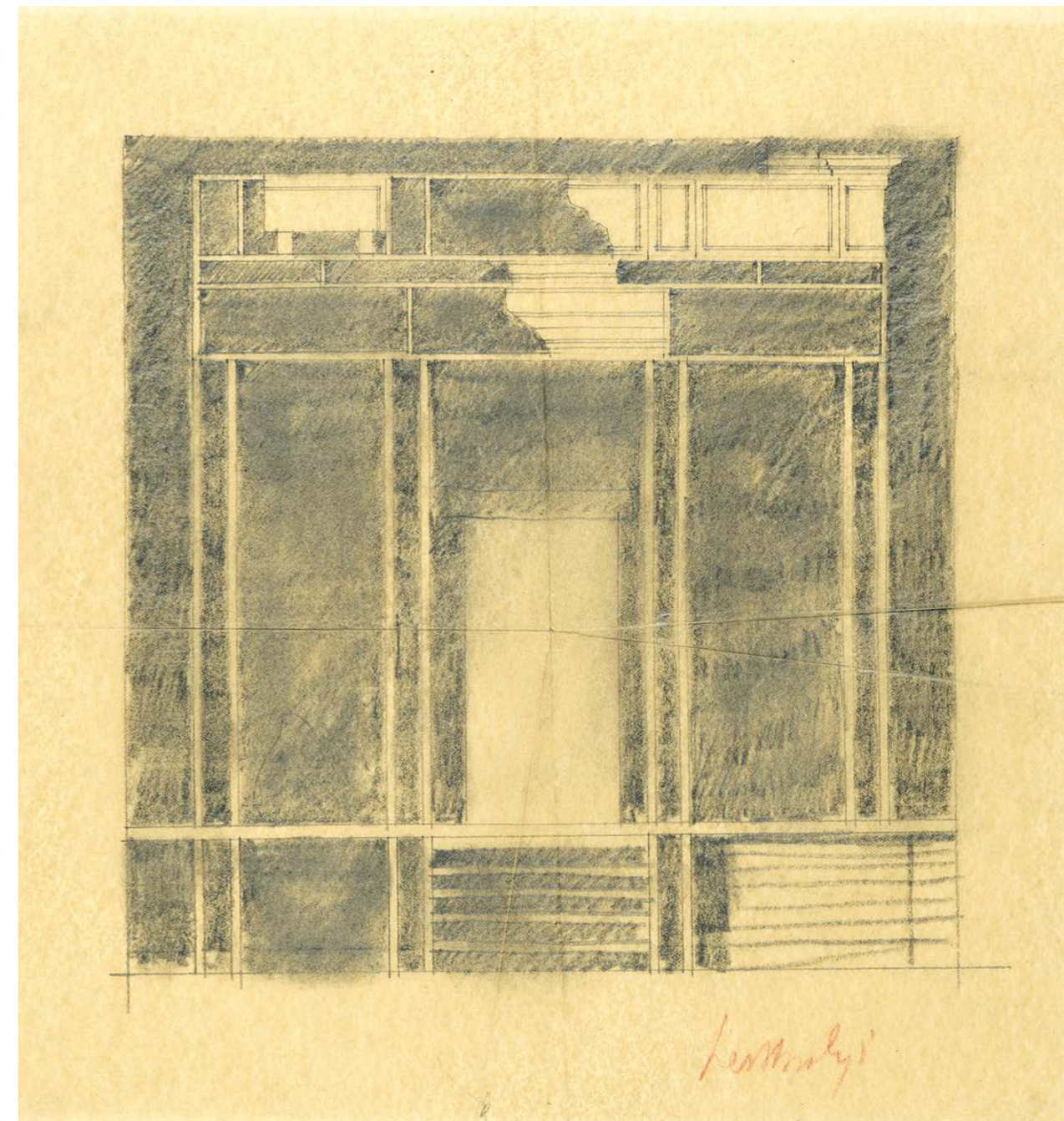
A ráckevei Savoyai-kastély helyreállítási terve, Friedrich Lóránd, 1943 / Restoration project of the Savoyai Castle of Ráckeve, Lóránd Friedrich, 1943

ÉPT. RAJZTÁR 100645

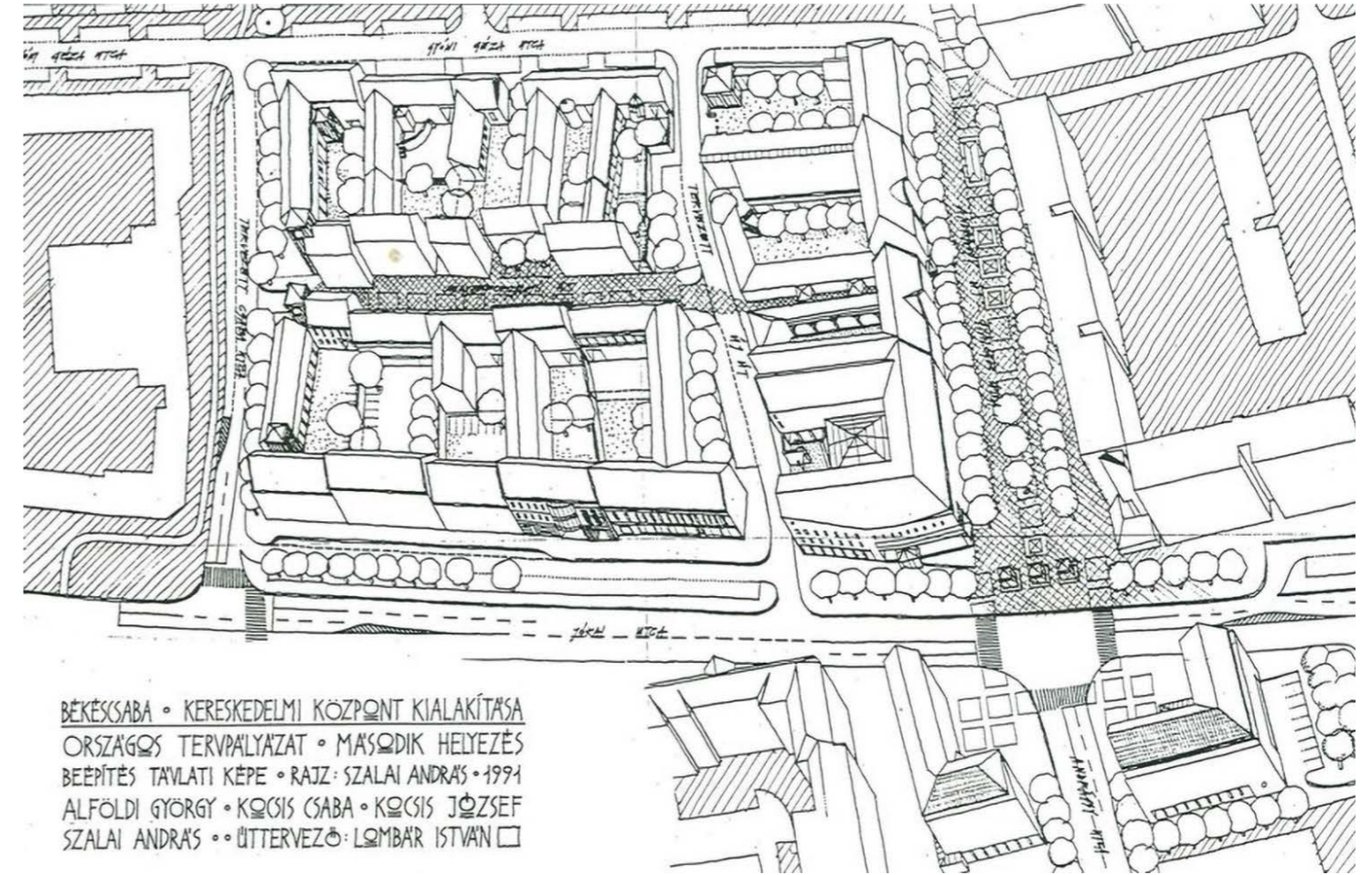
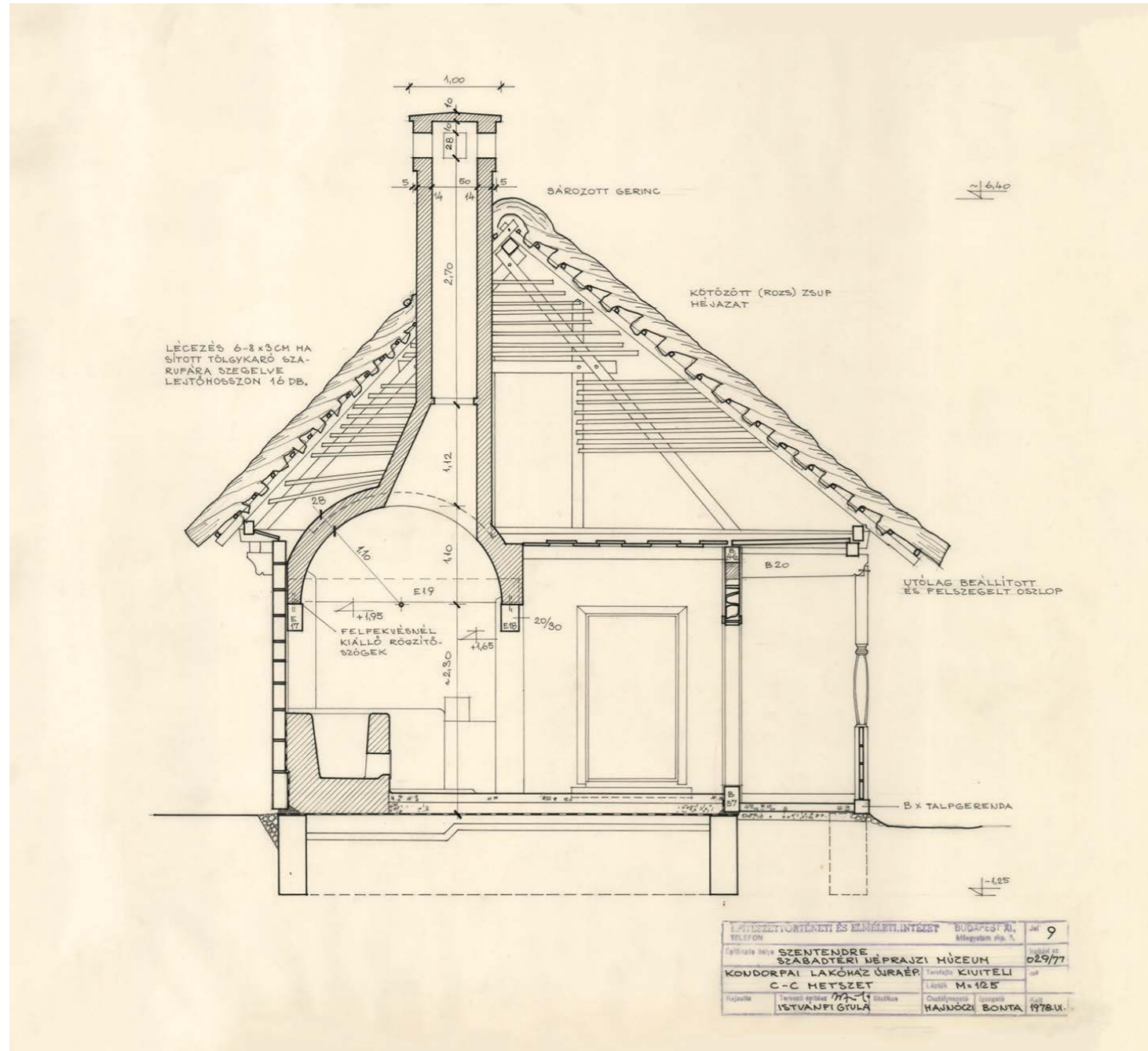
19

A budapesti Batthyány
téri Szent Anna-templom
homlokzatának rajza,
Hajnóczi Gyula, 1950
előtt / *Drawing of the
elevation of the St.
Anne Church, Budapest,
Batthyány Square, Gyula
Hajnóczi, before 1950*
ÉPT. RAJZTÁR 100052

20

Vázlat a szombathelyi
Iseum tervéhez, Hajnóczi
Gyula, 1960 körül / *Sketch
for the project of the Iseum
in Szombathely, Gyula
Hajnóczi, around 1960*
ÉPT. RAJZTÁR 105859

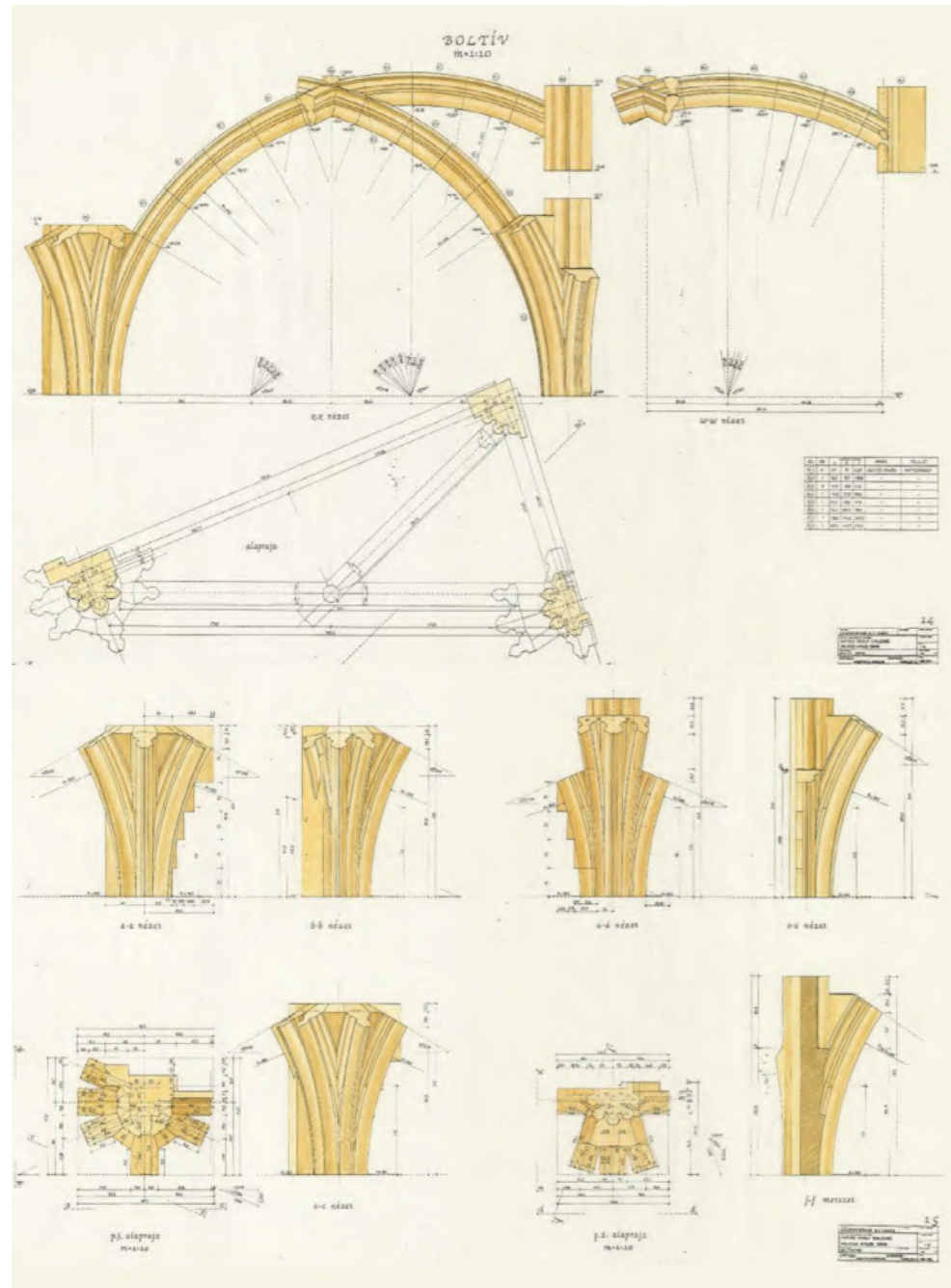

21

Kondorfai lakóház újraépítésének terve a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumba, Istvánfi Gyula, Hajnóczi Gyula, Bonta János, 1978 / *Rebuilding project of a house from Kondorfa into the Hungarian Open Air Museum in Szentendre, Gyula Istvánfi, Gyula Hajnóczi, János Bonta, 1978*

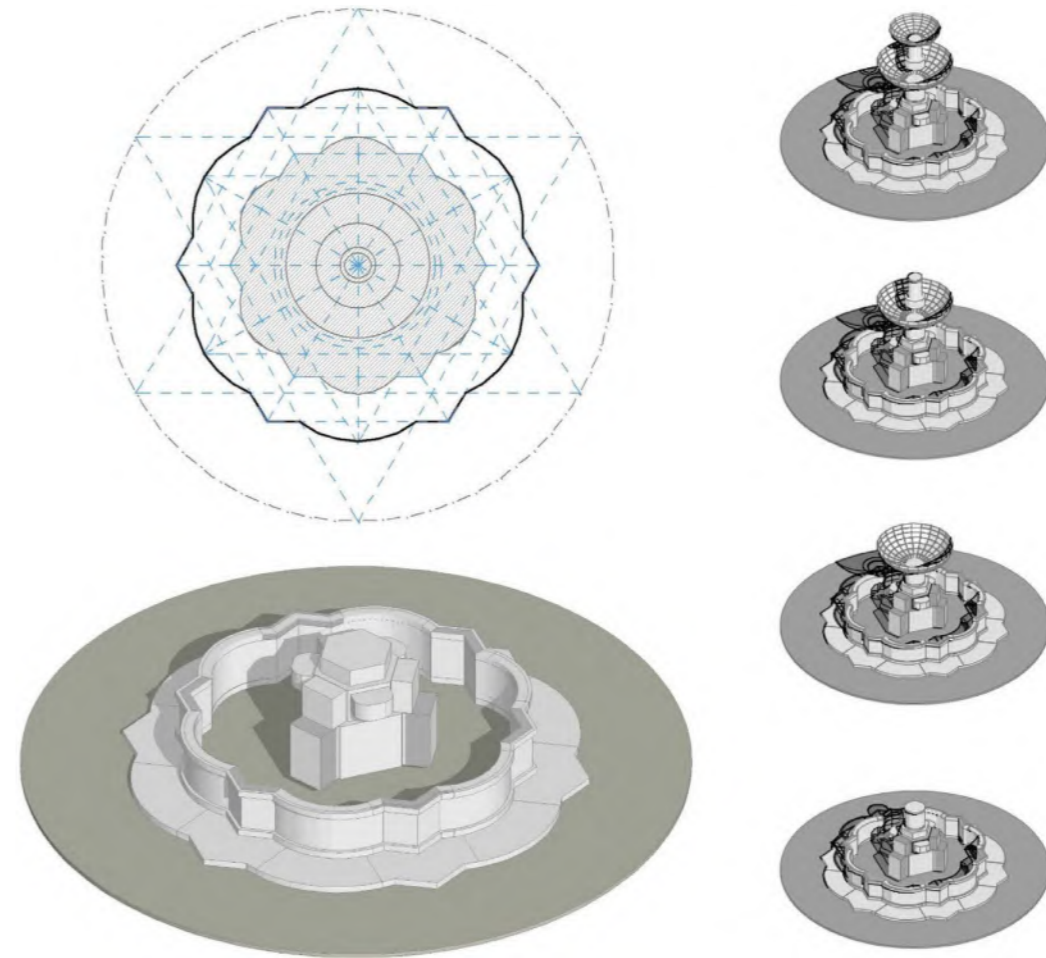
22

Békéscsabai kereskedelmi központ pályaterve, Szalai András, Alföldi György, Kocsis Csaba, Kocsis József, 1991 / *Competition project of the commercial center in Békéscsaba, András Szalai, György Alföldi, Csaba Kocsis and József Kocsis, 1991*

23

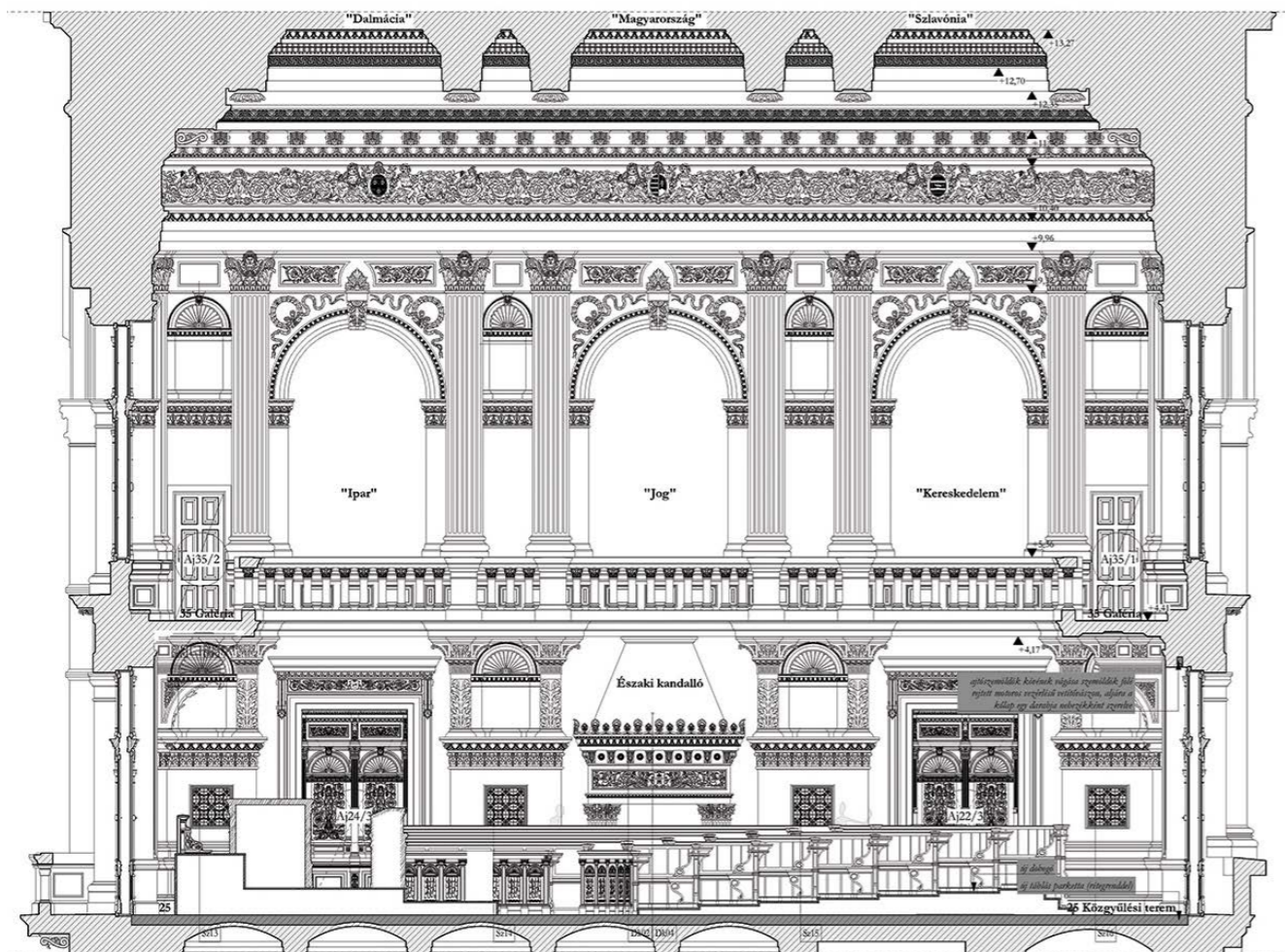
Építészeti részlettervek
- boltozat Melocco
Miklós szobrászművész
székesfehérvári Mátyás
király-emlékművéhez,
Masznyik Csaba és
Krähling János építészek,
Kisfaludy Attila statikus,
1989–1990 / *Architectural
details – plan and section
of a vault for the King
Mathias Monument in
Székesfehérvár designed
by Miklós Melocco sculptor,
Csaba Masznyik and
János Krähling architects,
Attila Kisfaludy structural
engineer, 1989–1990*

24

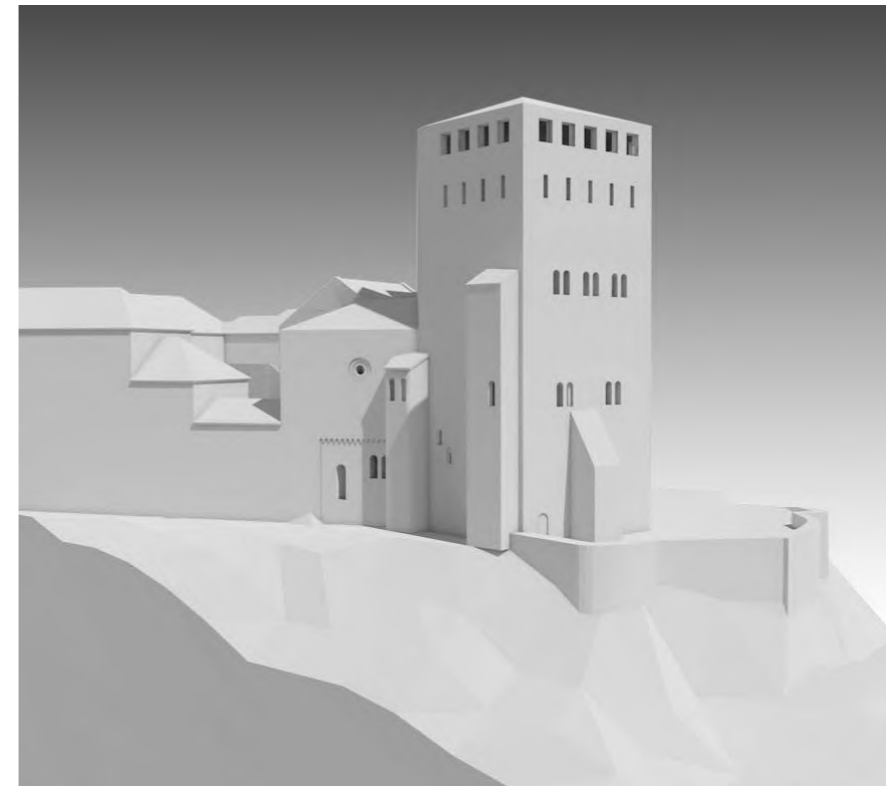
Szerkesztési vázlat és térbeli modellek a budapesti Danubius-kút helyreállítási tervéhez, Kalmár Miklós, Istvánfi Gyula, Mezős Tamás, Gy. Balogh Ágnes és Rabb Péter, 2000 / *Construction sketch and spatial models for the restoration of the Danubius Fountain in Budapest, Miklós Kalmár, Gyula Istvánfi, Tamás Mezős, Ágnes Gy. Balogh and Péter Rabb, 2000*

KALMÁR 2009. 321–325.

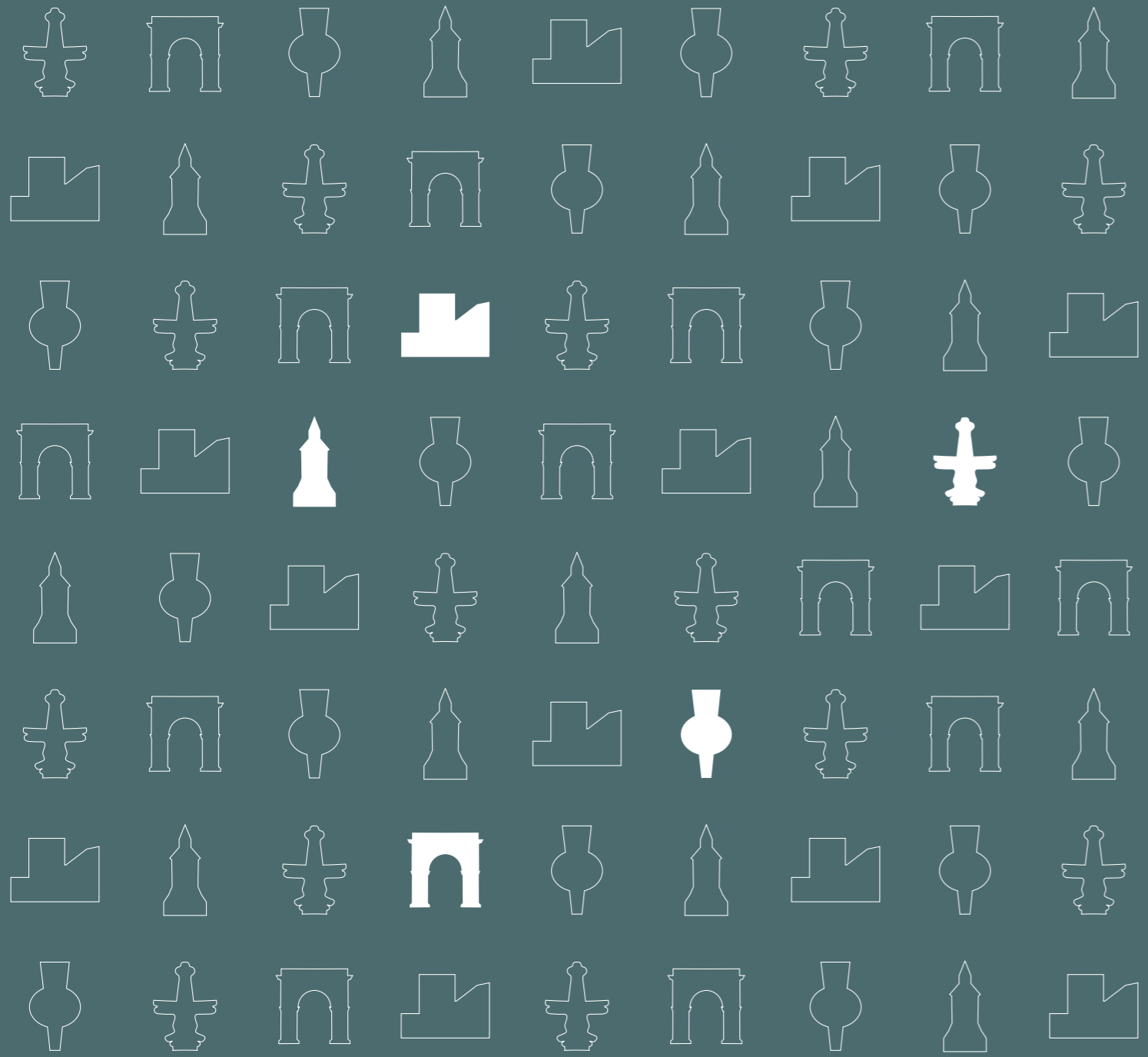
25

A budapesti Új Városháza dísztermének helyreállítási terve, Mezős Tamás, Bodó Balázs, Krocskó Krisztina és Starowicz Annamária, 2017–2018 / Restoration project of the assembly hall of the New Town Hall in Budapest, Tamás Mezős, Balázs Bodó, Krisztina Krocskó and Annamária Starowicz, 2017–2018

26

Az esztergomi királyi vár Fehér-tornyának helyreállítási terve, Magyarai Éva és Pazár Béla, 2018 / Reconstruction project for the White Tower of the Royal Castle in Esztergom, Éva Magyarai and Béla Pazár, 2018

A TANSZÉK TÖRTÉNETE
HISTORY OF THE DEPARTMENT

A „KÖZÉPKOR TANSZÉK” PROFESSZORAI

PROFESSORS OF THE “DEPARTMENT OF MEDIEVAL ARCHITECTURE”

GY. BALOGH ÁGNES

Mai tanszékünk történetét 1870 októberétől számítjuk, amikor Steindl Imre¹ (1839–1902) megkapta tanári kinevezését a Műépítészet Tanszékére. Steindl az akkor Budán működő József Polytechnikumban kezdte el építészeti tanulmányait, majd a bécsi Képzőművészeti Akadémián folytatta. 1860-ban hazatért, mert meghívást kapott a polytechnikum tanársegédi állására Schnédár János, a száraz építészet tanára mellé. Később újabb hat éven át folytatta bécsi tanulmányait, többek között Friedrich Schmidt mesteriskolájában, már ekkor kialakult érdeklődése a középkor formavilága iránt. Hazatérve több neoreneszánsz épületet tervezett, de műemlékek helyreállításával is jelentős gyakorlatot szerzett a gótikus stílus használatában.

† 4-5

† 1869-ben tért vissza a politechnikumba helyettes tanárként Szkalnitzky Antal helyére, majd a következő évben, 31 évesen megkapta a már említett kinevezést.

¹ Életéről, munkásságáról lásd / About his life and work see CSÁNYI 1902, CSÁNYI 1939, SISA 2005a, SZÉKELY–MARÓTYZ 2016, GY. BALOGH–KELECSÉNYI 2018.

The history of our current department dates back to October 1870, when Imre Steindl¹ (1839–1902) was appointed as professor of the Department of Architecture. Steindl began his architectural studies at the Joseph Polytechnicum, operating in Buda at that time, and then continued at the Academy of Fine Arts Vienna. He returned home in 1860, since he was invited to work as an assistant lecturer at the Polytechnicum with János Schnédár, a professor of Dry Construction. He later continued his studies in Vienna for another six years, among others in the master school of Friedrich Schmidt, and it was already then that he developed an interest in the world of medieval forms. When returning home, he designed several Neo-Renaissance buildings, but through the restoration of monuments he also gained significant experience in using the Gothic style. † He returned to the Polytechnicum in 1869, replacing Antal Szkalnitzky as a deputy professor, and the following year, at the age of 31, he received the aforementioned appointment.

† 4-5

During his 32-year teaching career at the Technical

† 6

A haláláig tartó, 32 éves műegyetemi oktatói tevékenysége során a középkori stílusok oktatásával foglalkozott, † ami akkor a tervezéssel is szoros egységet képezett.² 1870-től az *Építészeti műtörténet tervezésekkel* és a *Műépítészet (részlettan)* című tárgyakat oktatta heti 6, ill. 12 órában. 1872-ben az új építészeti tanszék létrejöttével, azaz Hauszmann Alajos tanári kinevezésével a Száraz-, Mű- és Díszépítészet Tanszékre, az oktatási feladatok stílusok szerinti felosztása is elkezdődött. Steindl ekkortól a (heti 10 órás) *Építészeti alaktan II.*, a (heti 3 órás) *Építészeti műtörténet II.*, valamint a (heti 4 órás) *Válogatott fejezetek az építészeti szerkezetanból* című tárgyakat oktatta. E középpalakkal foglalkozó tárgyai mellett vezette Hauszmann-nal közösen heti 20 órában a *Tervezési gyakorlatokat*. 1887-től az ókori építéstan új tanáráként Czigler Győző is bekapcsolódott e tárgy oktatásába, melynek neve 1882-től már *Köz- és magánépületek tervezésére* változott. A tervfeladatok az oktató tanár stílusának megfelelően „különböző modorokban” készültek. Ettől az évtől már bekerült a tárgyak nevébe a tárgyalts korszak is: *Középkori építés, A középkori építkezés fejlődéstana*. Tanórái mellett Steindl felméréseket is készítettett hallgatóival egyes középkori épületekről, publikálta, ill. ki is állította e rajzokat.³

Egy-egy (néha két) tanársegéd segítette Steindlt az oktatásban, akiket gyakran alkalmazott saját műemléki és tervezési munkáin is: 1870–1876 között Platzer (később Palóczi) Antal (1849–1927), 1877/78-ban Sztehlo Ottó (1851–1923), 1878–1882 között Tandor Ottó (1852–1913), 1882–1888 között Alpár Ignác (1855–1928), 1884–1889 között Nagy Virgil (1859–1921), 1888/89-ben Korb Flóris

² Az oktatásra vonatkozó adatok a BME ÉVKÖNYVEK 1870–1902, SZENTKIRÁLYI 1971, ISTVÁNFI 2010a alapján. / Data on education are based on BME YEARBOOKS 1870–1902, SZENTKIRÁLYI 1971, ISTVÁNFI 2010a.

³ MATLEKOVITS 1898. g. k. / Vol. 675–676.

University that lasted until his death, he was involved in the teaching of medieval styles, † which at the time was closely linked to design studies as well.² From 1870, he taught the subjects of History of Architectural Art with Design Works and Architecture (detail design) in 6 and 12 class hours a week. With the establishment of the new department of architecture in 1872, that is with Alajos Hauszmann's appointment as a professor at the Department of Dry Construction, Artistic and Decorative Architecture, the division of educational tasks by styles also began. From then on, Steindl taught Architectural Morphology II (10 hours per week), Art History of Architecture II (3 hours per week), and Selected Chapters of the Building Structures (4 hours per week). In addition to these subjects on medieval architecture, he led the Design Workshops in 20 hours a week together with Hauszmann. From 1887, as a new professor of Ancient Architecture, Győző Czigler was also involved in the teaching of this subject, the name of which changed to the Design of Public and Private Buildings in 1882. The design assignments were made in 'different manners' according to the style of the professor giving the lectures. From this year onwards, the period discussed was also indicated in the names of the subjects: Medieval Architecture, The Development of Medieval Architecture. In addition to giving lectures, Steindl also expected his students to prepare surveys on some medieval buildings, then published and exhibited these drawings.³

One (sometimes two) assistant lecturers helped Steindl with his university job, whom he often employed in his own monument preservation and design projects: between 1870 and 1876 Antal Platzer (later Palóczi) (1849–1927), in 1877/78 Ottó Sztehlo (1851–1923), between 1878 and 1882 Ottó Tandor (1852–1913), between 1882 and 1888 Ignác Alpár (1855–1928), between 1884 and 1889 Virgil Nagy (1859–1921), in 1888/89 Flóris Korb (1860–1930), between 1889 and 1892 Kálmán Giergl (1863–1954), between 1889 and

† 6

† 5

(1860–1930), 1889–1892 között Giergl Kálmán (1863–1954), 1889–1891 között Monaszterly Szilárd (1860–1892), 1891–1894 között Korvig Tivadar, 1894–1899 között Foerk Ernő (1868–1934), 1899–1902 között Csányi Károly (1873–1955), a későbbi tanszékvezető.

Steindl tervezői munkásságát is tovább folytatta az oktatás mellett. Számos alkotása közül a legfontosabbak a pesti Új Városháza (1870–1875), a Műegyetem Múzeum körüti új főépülete (1880–1882) és az Erzsébetvárosi templom (1892–1901). † Számos műemlék helyreállítása kötődik nevéhez, pl. a kassai Szent Erzsébet-székesegyház (1877–1901), vagy a bártfai Szent Egyed-templom (1879–1898). Élete fő műve az Országház hatalmas neogótikus épülete, amelynek tervezésére 1883-ban pályázaton nyert megbízást. A tervek kidolgozásával, a kivitelezéssel, a képzőművészeti alkotások kiválasztásával haláláig foglalkozott. E munkájának köszönhetően választotta 1894-ben a Brit Építészeti Királyi Intézete tiszteletbeli és levelező tagjává és 1898-ban az MTA levelező tagjává. Számos szakmai szervezet tagja is volt, pl. az Országos Képzőművészeti Tanácsé, a Budapesti Közmunkák Tanácsáé, vagy a MMÉE-é.

Steindl 1902-ben bekövetkezett halála után Schulek Frigyes⁴ (1841–1919) hívták meg az akkori nevén Középkori Műépítéstan Tanszékre, 1903 márciusában kapta meg kinevezését. Schulek ekkor 62 éves volt, mindössze két évvel fiatalabb Steindlnél. Már fiatal koruktól barátságban álltak egymással, több közös munka is összekötötte őket. Schulek is itt és a bécsi Képzőművészeti Akadémián tanult, és ő is jelentős munkásságot tudhatott maga mögött, melyben a középkori építészet és stílusa volt a meghatározó. Tervezői munkái műemlék-helyreállításokkal kapcsolódtak szorosán össze, közülük a jelentősebbek a visegrádi Salamon-torony (1872–1883), a jáki

⁴ Életéről, munkásságáról lásd / About his life and work see F. DEKLAVA 2017, KRÄHLING 2002, FEHÉR et al 2017.

1891 Szilárd Monaszterly (1860–1892), between 1891 and 1894 Tivadar Korvig, between 1894 and 1899 Ernő Foerk (1868–1934), between 1899 and 1902 Károly Csányi (1873–1955), later head of department.

Besides teaching, Steindl also continued his design work. The most important of his numerous works are the New Town Hall in Pest (1870–1875), the new main building of the Technical University on Múzeum körút (1880–1882) and the Church of St. Elizabeth in Erzsébetváros (1892–1901). † The restoration of many monuments is linked to his name, e. g. the Cathedral of St. Elizabeth in Košice 1877–1901 or the Basilica of St. Giles in Bardejov (1879–1898). The main work of Steindl is the huge Neo-Gothic building of the Parliament, with the design of which he was commissioned in 1883, after winning the design competition. Until his death, he worked on the development and implementation of plans, and the selection of works of fine art. As a recognition of this work, he was awarded the honorary and correspondent fellowship of the Royal Institute of British Architects in 1894 and was elected a correspondent of Hungarian Academy of Sciences in 1898. He was also a member of several professional organizations, e. g. the National Council of Fine Arts, the Budapest Public Works Council, or the MMÉE (Hungarian Engineers' and Architects' Association).

After Steindl's death in 1902, Frigyes Schulek⁴ (1841–1919) was invited to the organization then known as the Department of Medieval Architecture, and he was appointed in March 1903. Schulek was 62 at the time, just two years younger than Steindl. They were friends since their youth and several joint works also connected them. Schulek studied here and at the Academy of Fine Arts Vienna, and he also had considerable oeuvre, in which medieval architecture and style were dominant elements. His design work was closely linked to monument restorations, the most significant of which were the Solomon Tower in Visegrád (1872–1883), the Church of St. George, Jáki

† 5

† 7 templom (1896–1904), † vagy a lőcsei városháza (1894–1895), de fő műve a budavári Nagyboldogasszony-templom „stilszerű restaurálása” (1973–1901) valamint a Halászbástya (1899–1905) kiépítése volt. Új épületeket is tervezett neoromán-neogótikus karakterrel, mint pl. a szegedi református templomot (1882–1884) † és Fogadalmi templomot (1909–1912), valamint a budapesti János-hegyi Erzsébet-kilátót (1908–1910). Több bizottság, pl. az orsz. közoktatási, valamint az orsz. képzőművészeti tanács tagja volt, a MIB, majd MOB építésze, az MTA 1895-ben levelező, 1917-ben pedig rendes tagjává választotta.

† 11 (1882–1884) † és Fogadalmi templomot (1909–1912), valamint a budapesti János-hegyi Erzsébet-kilátót (1908–1910). Több bizottság, pl. az orsz. közoktatási, valamint az orsz. képzőművészeti tanács tagja volt, a MIB, majd MOB építésze, az MTA 1895-ben levelező, 1917-ben pedig rendes tagjává választotta.

Oktatói munkássága⁵ is nagy hatású volt, 1871-től 30 éven át az Orsz. M. Kir. Mintarajziskola és rajztanárképző építészeti és ékítményes szaktanári állását töltötte be. A műegyetemen 10 éven át vezette e tanszéket, átvéve Steindl négy tantárgyát, melyeket a II–IV. évfolyam hallgatott: a (heti 6–6 órás) *Középkori építési alaktant* és *Középkori építés történetét*, a (heti 2 órás) *Középkori építkezés fejlődéstörténetét*, valamint a heti 15 órányi tervezési tárgyat is. ■ Schulek idején nem változtak a tantárgynevek, ill. óraszámok. Az oktatásban 1904-ig Csányi Károly – Steindl tanársegédje, a későbbi tanszékvezető –, majd 1909–1913 között Fritz Oszkár (1878–1958) adjunktusok voltak a segítségére.

Schulek 1913 szeptemberében vonult nyugdíjba, de még abban a tanévben is ellátta helyettes tanárként a tanszék vezetését. A helyére, 1914-ben kiírt

5 Az oktatásra vonatkozó adatok a BME ÉVKÖNYVEK 1902–1914, SZENTKIRÁLYI 1971, ISTVÁNFI 2000, ISTVÁNFI 2010a alapján. / Data on education are based on BME YEARBOOKS 1902–1914, SZENTKIRÁLYI 1971, ISTVÁNFI 2000, ISTVÁNFI 2010a.

6 (1868–1934) állami felső ipariskolai tanár, 1893–1898 között tanársegéd Steindl mellett. / Public Secondary Industrial School instructor, from 1893 to 1998 he was an assistant under Steindl.

7 (1878–1958) 1903 óta a pályázatig adjunktus a tanszéken. / From 1903 until his application, he worked as an assistant at the Department.

8 (1872–1948) 1894–1898 között az Ókori Építéstan Tanszéken tanársegéd. / Between 1894 and 1898 assistant at the Department of Architecture of Classical Antiquity

(1896–1904) † or the Old Town Hall of Levoča (1894–1895). However, his main work was the 'restoration in style' of the Church of the Assumption of Buda Castle (1973–1901) and the construction of the Fisherman's Bastion (1899–1905). He also designed new buildings with Neo-Romanesque–Neo-Gothic characters such as the Reformed Church and the Votive Church in Szeged (1882–1884), † and the Elizabeth Lookout Tower on János Hill, Budapest (1908–1910). He was a member of several committees, e. g. the National Council for Public Education and the National Council of Fine Arts, the architect of the MIB, later that of the MOB, and was elected a corresponding member of the Hungarian Academy of Sciences in 1895 and a full member in 1917.

His teaching work⁵ also had a great impact, from 1871 he held the position of architect and ornament specialist professor of the Hungarian Royal Drawing School and Art Teachers' College for 30 years. He led this department at the Technical University for 10 years, taking over Steindl's four subjects, which were lectured to the 2nd–4th grades: Morphology of Medieval Architecture, History of Medieval Architecture (6-6 hours per week), The Development of Medieval Construction (2 hours per week), as well as the 15-hour per week design course. □ Subject names and class hours did not change under Schulek's leadership. Until 1904, Károly Csányi – assistant lecturer of Steindl, later head of department – and from 1909 to 1913 Oszkár Fritz (1878–1958) were at his help.

Schulek retired in September 1913, but in that academic year he still headed the Department as a deputy professor. Four people applied for the job application announced in 1914 for his position: Károly Csányi, Ernő Foerk,⁶ Oszkár Fritz⁷ and the son of Frigyes Schulek, János.⁸ For various reasons, the committee appointed did not find any of the applicants suitable for the position, but recommended the invitation of István Möller⁹ (1860–1934), who had not previously dealt with education.

† 7

† 11

† 12

□ 121-122

pályázatra négyen jelentkeztek: Csányi Károly, Foerk Ernő,⁶ Fritz Oszkár⁷ és Schulek Frigyes fia, János.⁸ Az erre kijelölt bizottság különböző okokból egyiküket sem találta alkalmasnak, azonban az oktatással korábban nem foglalkozó Möller István⁹ (1860–1934) meghívását javasolta.

Möller műegyetemi tanulmányait Karlsruhéban végezte. Meghívása idején az esztergomi székesegyház és Árva vára helyreállításával foglalkozott. Irodalmi tevékenysége ekkor már több közleményből és jelentésből állt, melyeket műemlékek kutatásáról, restaurálásáról írt. Munkássága során számos várkastély helyreállításával és bővítésével foglalkozott, pl. a vajdahunyadi, a lékai és a marosvécsi várakkal; egyházi építményekkel, köztük a nyitrai és a gyulafehérvári székesegyházzal, † a kolozsvári Szent Ferenc-kolostorral, a zsámbéki templomrommal. Önálló műve néhány vidéki kastély, ill. a Lehel téri templom (1932) volt. A történetiség megőrzése érdekében tanúsított alázattal Möller konzerválási példát mutattak és meghatározták a későbbi műemlék-helyreállítások irányát: a purizmus helyét a didaktikai szempont váltotta fel. 1888-tól volt a MOB tagja, e tevékenysége elismeréseként kir. tanácsosi címet kapott, és 1927-ben az MTA is levelező tagjává választotta.

1915 februárjában nevezték ki Möllert a középkori műépítéstan nyilvános rendes tanárává, de már 1914 őszén is tanított.¹⁰ Szakitott elődei hagyományaival és a középkori alaktant először adta elő

9 Életéről, munkásságáról lásd / About his life and work see CSÁNYI 1934, HAJNÓCZI 1972, MEZŐS 2010, HALMOS–MARÓTY 2010a, FEHÉR–HALMOS 2016; oktatói tevékenységéről / about his teaching activities: GY. BALOGH 2010; e tanszék könyvtáráról / about the library of this department: KRÄHLING et al 2018. Reformjavaslatait lásd / About his reform proposals see MÖLLER 1919.

10 Az oktatásra vonatkozó adatok a BME ÉVKÖNYVEK 1914–1931, SZENTKIRÁLYI 1971. alapján. / Data on education are based on BME YEARBOOKS 1914–1931, SZENTKIRÁLYI 1971.

Möller studied at the Karlsruhe Institute of Technology. At the time of his invitation, he was involved in the restoration of the Esztergom Basilica and the Orava (Árva) Castle. At that time, his literary activity consisted of several publications and reports on the survey and restoration of monuments. During his work, he was involved in the restoration and expansion of several castles, e. g. the castles of Hunedoara (Vajdahunyad), Lockenhaus (Léka) and Brâncovenesti (Marosvécs); ecclesiastical facilities, including the cathedrals of Nitra (Nyitra) and Alba Iulia (Gyulafehérvár), † the St. Francis Monastery in Cluj-Napoca (Kolozsvár) and the church ruins in Zsámbék. He independently designed some rural castles and the church on Lehel tér (1932). Through his humility for the preservation of historical values, Möller's conservation works set an example and defined the direction for later monument restorations: former purism was replaced by the didactic aspect. He was a member of the MOB from 1888, and in recognition of this activity he was awarded the title of Royal Counselor, and he was also elected a corresponding member of the Hungarian Academy of Sciences in 1927.

Möller was appointed as full professor of the Medieval Architecture in February 1915, but he had already taught the subject in the autumn of 1914.¹⁰ He broke with the traditions of the predecessors, and for the first time the medieval morphology subject was lectured on the basis of development history, by interweaving the Hungarian examples into the lectures. He also tried to pass on his rich practical experience. The four subjects taken over from his predecessors meant 8 lecture hours and 23 practical classes per week, in both semesters. This large workload could be solved with Saturday training and the help of assistant professors who held practical classes and issued design assignments. In 1914, two assistant professors helped Möller: until 1918/1919 Oszkár Fritz and Iván Kotsis;¹¹ while Kálmán Lux (1880–1961) became an

† 12

fejlődéstörténeti alapon, az előadásokba beleszöve a magyar anyagot is. Gykezett átadni gazdag gyakorlati tapasztalatait is. Az elődeitől átvett négy tantárgy heti 8 óra előadás és 23 gyakorlat megtartását jelentette mindkét félévben. A nagymértékű óraterhelés szombati oktatással, ill. adjunktusok segítségével volt megoldható, akik a gyakorlatokat tartották, ill. a tervezési feladatokat adták ki. 1914-ben két adjunktus segítette Möllert: 1918/19-ig Fritz Oszkár és Kotsis Iván;¹¹ Lux Kálmán (1880–1961) 1918-tól lett megbízott adjunktus, 1921/22-től pedig Rados Jenő kapott adjunktusi kinevezést, aki később, 1945-től már e tanszéket vezette.

A kari reformokban fontos szerepe volt Möller Istvánnak, 1919. március 1-jén elfogadott javaslata alapján az addig négyéves képzés egy 5. „művész-folyammal” bővült volna, ill. egyes szervezeti változások függetlenítették volna a tervezés oktatását az építészettörténet stílusaitól. A Tanácsköztársaság bukása megakadályozta, hogy a reform eredményei a továbbiakban is fennmaradjanak.¹²

Az 1918–1919-es reformok következtében a tanszék neve Középkori Építőművészeti Tanszékre változott, a tárgyak nevében is az építészetet kezdték használni az építés, építkezés helyett. 1920-tól a három középkorral kapcsolatos tárgyat átcsoportosították, de az össz-óraszám még nem változott. 1921-ben megszűnt a IV. évfolyam számára tartott *Középkori építkezés fejlődéstörténete*, majd az 1929-es tantervmódosítás tovább csökkentette a történeti tárgyak óraszámát a tervezésiek javára. A Tervezési Tanszék felállításával

¹¹ (1889–1980) 1914 őszén került be adjunktusként a tanszékre, 1920-tól magántanár, 1923-tól ny. r. tanár, 1926-tól az ekkor létrehozott I. sz. Tervezési Tanszék vezetője, 1928-tól ny. r. tanár. / He joined the department in the autumn of 1914 as an assistant professor, from 1920 he was a private-docent, from 1923 he worked as a full professor, from 1926 he was the head of the Department of Design I. established at that time, and a full professor from 1928.

¹² Gy. BALOGH 2010, MEZŐS 2016.

assistant professor from 1918. From 1921/22 Jenő Rados was appointed as assistant professor, who headed this department from 1945.

István Möller played an important role in the faculty reforms. According to his proposal adopted on March 1, 1919, the former four-year-long training would have been extended by a 5th 'artists' course', and some organizational changes would have separated the teaching of design from the styles of architectural history. The fall of the Hungarian Soviet Republic prevented the results of the reform from being sustained.¹²

As a result of the reforms of 1918–1919, the name of the department was changed to the Department of Medieval Architecture, and architecture was used in the name of the subjects instead of construction or building. From 1920, the three subjects related to medieval architecture were regrouped, but the total number of classes remained unchanged. In 1921, the subject of the History of the Development of Medieval Architecture for the 4th grade was abolished, and then the curriculum amendment in 1929 further reduced the class hours of historical subjects in favor of design. By establishing the Department of Design in 1926, the relationship between history and design changed permanently, being separated from each other. These changes can be clearly seen in the exhibition of the 1930 International Congress of Architects, where student works were also presented, including drawings belonging to the medieval architecture subject group, depicting e. g. corbels, gargoyles, windows divided with stone mullions and tracery, turrets, drawings of other morphological details, but also complete building representations. The exhibited works attest to the fact that to design in style was a typical task even that time.¹³

Möller retired at the end of October 1931, his successor was Károly Csányi,¹⁴ who had applied for the same job already in 1914. In September 1932, he was appointed as full professor of Medieval Architecture,

 123, 125

1926-tól a történet és a tervezés viszonya véglegesen megváltozott, különvált egymástól. E változások jól tetten érhetők az 1930-as Nemzetközi Építész-kongresszus műegytemi kiállításán, ahol hallgatói műveket is bemutattak, köztük a középkor tantárgycsoporthoz tartozó rajzokat, pl. gyámkövek, vízköpők, mérműves ablakok, fiatornyok, más alaktani részletek rajzait, de teljes épületábrázolásokat is. A kiállított munkák tanúsítják, hogy még ekkor is volt stílusban tervezési feladat is.¹³

Möller 1931. október végén vonult nyugalomba, utódja Csányi Károly¹⁴ lett, aki már 1914-ben is pályázott ugyanerre az állásra. 1932 szeptemberében kapta meg kinevezését, mint a középkori építészet ny. r. tanára, amit 1944-ig látott el, de nyugdíjba vonulása után még 1949-ig oktatott.

A kinevezésekor 41 éves Csányi (1873–1955) korábban itt szerzett diplomát, 1899–1902 között tanársegédként, 1902–1904 között adjunktusként működött a tanszéken Steindl, majd Schulek mellett. 1904–1932 között az Iparművészeti Múzeum igazgató-őreként dolgozott. 1918-ban szerzett magántanári képesítést a műegytemen *A világi és egyházi épületek berendezésének történeti fejlődése* című témakörből. Már tanszékvezetőként ellátta a mérnöki és építész-mérnöki kar dékáni feladatait is az 1938/39. majd az 1940/41. tanévekben.

Középkorral és műemlék-helyreállításokkal foglalkozó jelentős szakirodalmi tevékenysége mellett elődeihez hasonlóan Csányi építész munkássága is e témákhoz kötődött, mint pl. a kiszombori plébánia-templom (1910) és a győri székesegyház restaurálása. Tervei alapján épült meg Győrben a református templom és több bérház is. Aktív tag volt több szervezetben, pl. a MOB-ban, az Országos Irodalmi és

¹³ KARÁCSONY-VUKOSZÁVLYEV 2019c, FEHÉR-KRÄHLING 2019.

¹⁴ Életéről, munkásságáról lásd / About his life and work see GENTHON 1956, BOGNÁR 1992, LICHNER 1998, ISTVÁNYI 2015.

which position Möller held until 1944, but after his retirement he continued to teach until 1949.

Csányi (1873–1955), being 41 years old at the time of his appointment, had previously graduated from the Technical University, worked at the Department as an assistant lecturer between 1899 and 1902, and as an assistant professor between 1902 and 1904 with Steindl and then Schulek. From 1904 to 1932, he worked as a director-guard at the Museum of Applied Arts Budapest. In 1918, he qualified as a private-docent at the Technical University in the topic of the Historical Development of the Furnishing of Secular and Church Buildings. Already working as the head of department, he also performed the duties of the dean of the Faculty of Engineering and Architecture in the academic years of 1938/39 and 1940/41.

In addition to his significant literary work on medieval architecture and monument restorations, Csányi's architectural practice was also connected to these topics, similarly to his predecessors. For example, he was in charge of the restoration of the parish church in Kiszombor (1910) and the Cathedral Basilica of Győr. Also, the Reformed church and several tenement buildings in Győr were built according to his plans. He was an active member in several organizations, e. g. in the MOB, the National Council for Literature and the Arts, the National Council for Higher Education and the National Scholarship Council.

As a continuation of the changes in education, from 1933 the students became acquainted with medieval architecture only in a one-year subject in the 2nd grade (7 hours per week), but the History of Fine Arts appeared as a new subject with 2 and 4 class hours per week, lectured for two grades. Csányi was assisted by Jenő Rados from 1932 to 1940, and by Géza Lux from 1940, who helped him as assistant professors. Jenő Rados, who had already been a private-docent since 1943, lecturing the subject The Historical Development of Hungarian Castle and Residential Architecture,

 15

Művészeti Tanácsban, az Országos Felsőoktatási Tanácsban és az Országos Ösztöndíjtanácsban.

Az oktatásban zajló változások folytatásaként 1933-tól a középkori építészettel már csak egyéves tárgyként a II. évben ismerkedtek a hallgatók (heti 7 órában), viszont új tárgyként jelent meg a *Képzőművészetek története* két évfolyamon heti 2, ill. 4 óra előadással. Csányit adjunktusként Rados Jenő ■ segítette 1932–1940 között, 1940-től Lux Géza. Rados Jenő, aki 1943-tól már magántanár volt *A magyar kastély- és lakóház-építészet történeti fejlődése* című tárgyával, 1945-től lett tanszékvezetőként Csányi utódja az akkori nevének már II. számú Építészettörténeti Tanszéken.¹⁵

E tanszék tanárai oktatói munkásságuk és építészeti kimagasló alkotótevékenységük mellett a magyar műemlékvédelem korszerű formájának megteremtői is voltak, szakmánk komplexitásának kiemelkedő bizonyítékai.

became Csányi's successor as head of the Department of History of Architecture II from 1945.¹⁵

In addition to their educational and prominent creative work as architects, the professors of this department were also the creators of the modern form of Hungarian monument preservation. This is an outstanding proof of the complexity of our profession.

† 15

¹⁵ Az oktatásra vonatkozó adatok a BME ÉVKÖNYVEK 1931–1945. SZENTKIRÁLYI 1971. alapján / Data on education are based on BME YEARBOOKS 1931–1945, SZENTKIRÁLYI 1971.

AZ „ÚJKOR TANSZÉK” PROFESSZORAI

PROFESSORS OF THE “DEPARTMENT OF EARLY MODERN ARCHITECTURE”

MARÓTYZ KATALIN

Az „Újkor Tanszék” története 1872 októberében kezdődött, amikor Hauszmann Alajost¹ (1847–1926) a száraz-, mű- és díszépítészet tanárának nevezték ki a Királyi József Műegyetemen,² a 24 éves fiatalember képzettsége a kor viszonyai közt kiemelkedő volt. A családi barát, Szkalnitzky Antal³ (1836–1878) biztatására – aki meglátta rajzait –, fordult az építészet felé tizenévesen. Reáliskolai tanulmányai közben, az akkor még erős céhes hagyományokat⁴ követve kőművesinasnak állt Diescher József⁵ (1811–1874)

¹ Életrajzi adatok HAUSZMANN 1997, HAUSZMANN 2002, KALMÁR–KISS 2013 nyomán. / Biographical data based on HAUSZMANN 1997, HAUSZMANN 2002, KALMÁR–KISS 2013.

² Az építészképzésre és építészettörténet oktatásra vonatkozó adatok SZENTKIRÁLYI 1972, ISTVÁNYI 2010a nyomán. / Data on the architectural education and teaching of architectural history based on SZENTKIRÁLYI 1972, ISTVÁNYI 2010a; az Újkor Tanszékről / about the Department of Early Modern Architecture: MÉM MDK ltsz. 71.06.9.100, 71.06.9.100.1.

³ SISA 1994.

⁴ Részletesen / In detail: Gy. BALOGH 1998.

⁵ HIDVÉGI–MARÓTYZ 2016.

The history of the “Department of Early Modern Architecture” began in October 1872, when Alajos Hauszmann¹ (1847–1926) was appointed professor of the Department of Dry Construction, Artistic and Decorative Architecture at the Royal Joseph Technical University.² The qualifications of the 24-year-old Hauszmann were outstanding in the context of the era. Encouraged by the family friend, Antal Szkalnitzky³ (1836–1878), who saw his drawings, Hauszmann turned to architecture as a teenager. During his studies in a secondary school of sciences, following the then strong guild traditions,⁴ he joined master builder József Diescher⁵ (1811–1874) to work as an apprentice on the construction of the palace of the Hungarian Academy of Sciences. After getting free from apprenticeship, he enrolled in the Joseph Polytechnicum in Buda, while working as a draftsman. Encouraged by Szkalnitzky, who was then an extraordinary professor, Hauszmann continued his studies at the Bauakademie in Berlin. Returning from there, he joined the educational work in 1868 as an assistant to his master. At the time of his appointment

mellé az Akadémia palotájának építkezésére. Legénnyé szabadulása után beiratkozott a Budán működő József Polytechnikumba, közben – immár rajzolóként – dolgozott tovább. Az akkor rendkívüli tanárként előadó Szkalnitzky ösztönzésére tanulmányait a berlini Bauakademie-n folytatta, ahonnan hazatérve mestere mellett asszisztensként kapcsolódott be az oktatásba 1868-ban. A professzori kinevezésekor épp önálló Építész Osztályon a nyilvános rendes tanárok Schnédár János⁶ (1826–1896) és Steindl Imre⁷ (1839–1902) voltak, magántanárként Ney Béla⁸ (1843–1920) segítette az oktatást. A tanszékek kicsiny száma miatt diszciplináris tagolódás nem volt lehetséges, Hauszmann a kezdetekben oktatott szerkezetant, ókori és újkori építészettörténetet, színtanulmányokat és konzultálta a hallgatók tervezési feladatait is, az építészeti formaalkotásban a reneszánsz építészettel követte. Az 1880-as évektől egyre több nagyobb volumenű és jelentős épület tervezésére kapott megbízást, tanártársával – Steindl-lel – kétszer is rivális helyzetbe került. A Műegyetem Múzeum körüli épületére kiírt pályázaton a főépületre⁹ szóló megbízást Steindl kapta, noha mindkettejüket díjazták a pályázaton; majd az Országház tervversenyén kettejük első díjas pályaterve közül a gótizáló Steindl-elképzelést valósították meg.¹⁰ A királyi palota kiépítésének befejezése¹¹ Ybl Miklós¹² (1814–1891) halála után és az új, látványos campusra¹³ készült központi épület¹⁴

† 2

6 KENYERES 1968.

7 SISA 2005a.

8 SZINNYEI 1903.

9 JÓZSEF-MŰEGYETEM 1882.

10 Sisa 2005b.

11 HAUSZMANN 1912.

12 YBL 1956, GERLE–MARÓTYZ 2002.

13 Gy. BALOGH 2013.

as professor, János Schnédár⁶ (1826–1896) and Imre Steindl⁷ (1839–1902) were the full professors in the then independent Department of Architecture, while Béla Ney⁸ (1843–1920) helped the education as a private-docent. The small number of departments did not make a division by disciplines possible. Hauszmann initially taught Building Constructions, the History of Ancient and Early Modern Architecture, color studies, and consulted students on design assignments. In his architectural design, he followed Renaissance style. Since the 1880s, Hauszmann was commissioned to design large-scale, significant buildings in an increasing number. Two times he even rivaled his fellow professor: Steindl was contracted for the design of the main building of the Technical University complex in Múzeum körút,⁹ although they were both awarded in the competition. Then, in the competition for the design of the Parliament, both their plans received the 1st prize, but the Gothicizing Steindl idea was realized at the end.¹⁰ The completion of the Royal Palace¹¹ after the death of Miklós Ybl¹² (1814–1891) and the design of the new central building¹³ for the Lágymányos campus¹⁴ – in addition to his other very significant assignments, such as the Elizabeth Hospital,¹⁵ the Royal Curia (Supreme Court),¹⁶ and the New York Palace¹⁷ – certainly provided some compensation for the above. Hauszmann was committed to Historicism both as a designer¹⁸ and a lecturer; and since he played a leading role in the profession and in education (from 1887 to 1890 as the dean of the Department of Engineering and Architecture, and from 1903 to 1905 as the rector of the Technical University), he had a lasting effect on the development of Hungarian architecture.

“Should we maintain the position of teaching architecture on a historical basis, or should we break with the memory of the past and stand in the service of individualism? (...) The quest to invent a new style, or absolute new and different works of art, is as fruitless as the effort to discover a new language” – as Hauszmann said in his inaugural address.¹⁹

† 2

† 1

† 1

tervezése † minden bizonnyal kárpótlást jelentettek egyéb igen jelentős megbízásai – mint az Erzsébet Kórház,¹⁵ a Kúria,¹⁶ a New York palota¹⁷ ... – mellett. Tervezőként és tanárként is elkötelezettje volt a historizmusnak; a szakmában¹⁸ és az oktatásban is – 1887–1890 között a Mérnöki és Építész Osztály dékánjaként, 1903–1905 között a Műegyetem rektoraként – vezető szerepet betöltve a hazai építészeti fejlődésére maradandó hatást gyakorolt.

„Fentartsuk-e azt az álláspontot, hogy történelmi alaplól kiindulva tanítsuk az építőművészetet, avagy szakítsunk-e a múltak emlékével és álljunk-e mi is az individualizmus szolgálatba? (...) Új stílusnak, vagy absolute új és más alaplól kiinduló műalkotások feltalálása utáni törekvés épen oly meddő munka, mint valamely új nyelv felfedezésére irányuló fáradozás” – hangzott el rektori székfoglalójában.¹⁹

A tanszékek közti – később nevük által is egyértelműsített – munkamegosztás szerint az 1890-es évektől az építészettörténetet ókor, középkor, újkor tagolásban tanították. ¶ ■ A tervezésoktatásban mindhárom tanszék részt vett, a szerkezeti irányt a Középitésztan Tanszékek képviselték. Ezt a hagyományos, az építészeti alkotást a história alapos ismeretére építő struktúra fenntartását segítette elő Hauszmann, amikor díjat alapított a legkiválóbb reneszánsz szellemű hallgatói terv jutalmazására. És javaslatára szerint tanári székében utódja korábbi adjunktusa – egyben veje – lett 1913-ban.

Hülltl Dezső²⁰ (1870–1945) műegyetemi diplomája

14 ZSEMBERY 2013.

15 HAUSZMANN 1884.

16 HAUSZMANN 1897.

17 SZÉKELY–MARÓTYZ 2018a.

18 Tervpályázatok bírálója (SZÉKELY 2019), FKT, OMKT alelnök; MMÉE, OKT elnök... / Reviewer of design competitions (SZÉKELY 2019), vice president of the FKT, OMKT; president of the MMÉE, OKT...

19 HAUSZMANN 1903. 247.

According to the division of tasks between the departments, which was later clearly marked by their names too, the history of architecture was separated by ancient, medieval and early modern periods since the 1890s. ¶ ▢ All three departments participated in the education of design, while the specialization in construction was represented by the Departments of Building Constructions. Hauszmann helped to maintain this traditional structure, in which architectural creative work was built on a thorough knowledge of history, by establishing an award to recognize the most outstanding Renaissance-minded student plans. In 1913, according to his proposal, Hauszmann's academic successor became his former assistant professor (also his son-in-law).

Dezső Hüttl²⁰ (1870–1945) started working in Hauszmann's office after graduating from the Technical University, and from 1898 he became Hauszmann's assistant lecturer. He was the first to obtain a doctorate as an architect, and the topic of his dissertation was Bernini's art,²¹ obviously closely related to Hüttl's neo-Baroque creative approach. The simplification of his historicizing architecture can be traced in his works, as well as the emergence of Modern trends from the late 1920s. Perhaps the most beautiful examples of these two creative views are the Piarist monastery and grammar school²² and the MOKTÁR sports clubhouse.²³ As a design consultant, Hüttl was more open-minded than his senior colleagues, being especially popular among students. He worked as a dean from 1917–1919, and then as the rector from 1930–1932.

In 1919, the education reforms of the Hungarian Soviet Republic²⁴ lasted only a short time – when design departments independent of historical education were established – but changes in architecture did not remain ineffective for the university.²⁵ This influence was proven by the exhibition of student works organized by the 1930 International Congress of Architects held at the Royal Joseph Technical University.²⁶ Hüttl not only

¶ 51, 53

▢ 124

megszerzése után Hauszmann irodájában kezdett dolgozni, 1898-tól tanársegédje lett. Elsőként szerzett építészként doktorátust, disszertációjának témája Bernini művészete volt,²¹ nyilván szoros összefüggésben neobarokk alkotói hozzáállásával. Munkásságában nyomon követhető historizáló építészetének egyszerűsödése és az 1920-as évek végétől a modern tendenciák megjelenése. E két megközelítés talán legszebb példája a Piarista rendház és gimnázium²² valamint a MOKTÁR sportklubháza.²³ Tervezési konzulensként is nyitottabb volt idősebb professzortársainál, a hallgatók körében kifejezetten népszerűnek számított, 1917–1919 közt a dékáni, majd 1930–1932 közt a rektori tisztséget is elláthatta.

Az oktatásban 1919-ben igen rövid ideig éltek a Tanácsköztársaság reformjai²⁴ – amikor a történeti oktatástól függetlenített tervezési tanszékeket hoztak létre –, de az építészet változásai nem maradtak hatástalanok az intézményre,²⁵ ahogy az 1930-as Nemzetközi Építészkongresszus Királyi József Műegyetememen rendezett – hallgatói műveket bemutató – kiállítás is mutatta.²⁶ A tárlat-vezetést elvállaló fiatalabb kollégájával Hüttl nem csak családi kapcsolatban állt, de szakmai együttműködésük is harmonikus volt.

Kotsis Iván²⁷ (1889–1980) 1911-ben diplomázott a Műegyetemen, és már abban az évben tanársegédi állást kapott Hauszmann tanszékén. Hüttl Dezső

had a family relationship with his younger colleague, who performed the guide tour of the exhibition, but their professional cooperation was also harmonious.

Iván Kotsis²⁷ (1889–1980) graduated from the Technical University in 1911 and was already an assistant lecturer at Hauszmann's department that year. He became an assistant professor under Dezső Hüttl at the Department of Early Modern Architecture, as called since 1913, where, in addition to design education, he was in charge of the field of Renaissance architecture. He also published a number of booklets and papers to teach this subject,²⁸ while in practical education, instead of copying façade drawings, Kotsis and Hüttl switched to drawing after photographs. He headed an independent design department from 1923 and was appointed a full professor in 1928. By the end of the 1920s, he moved away from Historicism both as a designer and a consultant and his approach to historicity testifies to a new attitude:

“The teaching of the history of architecture has several important purposes: 1. to get acquainted with historical architecture, which is inherently a literacy need, 2. to inspire the students' design ideas by filtering its rich lessons, 3. to harden them aesthetically and polish them in taste, 4. to acquire proficiency in planning in historical styles, which is required in specific cases, such as to acquire proficiency in planning in historical styles, which is required in specific cases, such as the restoration of monuments.”²⁹

When Dezső Hüttl retired, his assistant professor, Lóránd Friedrich³⁰ (1891–1947) became the head of the Department of Early Modern Architecture in 1940. After graduating, he worked as an engineer in the capital for two years, then in 1920 he became an assistant lecturer, and a year later an assistant professor. His teaching and design work as well as his quiet personality received less attention than that of his legendary fellow professors. The Lutheran church in Óbuda stands out

 71

 17

 18

mellett lett adjunktus az 1913-tól Újkori Építéstan nevű tanszéken, ahol a tervezésoktatás mellett a reneszánsz építészet lett a területe. Ennek tanításához számos kiadványt is megjelentetett,²⁸ az oktatásban homlokzatrajzok másoltatása helyett Hüttllel áttértek a fényképek utáni rajzoltatásra. 1923-tól önálló tervezési tanszéket vezetett, nyilvános rendes professzori kinevezése 1928-ban történt meg. Az 1920-as évek végére tervezőként és konzulensként is eltávolodott a historizmustól. Szemlélete a történetiségről új hozzáállásról tanúskodik:

„Az építészettörténet tanításnak több fontos rendeltetése van: 1. hogy megismertesse a történelmi építészetet, ami eleve művelődési kérés, 2. hogy annak gazdag tanulságait leszűrve megtermékenyítse a hallgatóság tervezési elgondolásait, 3. hogy esztétikailag megeddze és izlésbelileg csiszolja őket, 4. hogy konkrét esetekben, mint műemlékek helyreállítása (...) jártasságot szerezzenek a történelmi formákban való tervezésben.”²⁹

Hüttl Dezső nyugalomba vonulása után, 1940-ben az Újkor Tanszék élére adjunktusa, Friedrich Lóránd³⁰ (1891–1947) került. Diplomája megszerzése után két évet fővárosi mérnökként dolgozott, utána 1920-ban tanársegéd, egy évvel később adjunktus lett. Oktatói és tervezői munkássága, csendes személyisége kevesebb figyelmet kapott, mint legendás professzortársaié, megvalósult épületei közül kiemelkedik óbudai evangélikus temploma.³¹ Wälder Gyula³² (1884–1944) halála után az Ókor Tanszék vezetését is átvette, a háború után egy évig az egyetem rektora

²⁸ Gazdag szakirodalmi tevékenységéből kiemelkedik / *Some outstanding examples of his bibliographical oeuvre: KOTSIS 1917, KOTSIS 1921a, KOTSIS 1927.*

²⁹ KOTSIS 2010. 182.

³⁰ Életrajzi adatok MARÓTYZ 2020 nyomán. / *Biographical data based on MARÓTYZ 2020.*

³¹ MMÉENSZ 1943 24.

³² MEZŐS 2008b.

²⁰ Életrajzi adatok KARÁCSONY 2018, KARÁCSONY 2020 nyomán. / *Biographical data based on KARÁCSONY 2018, KARÁCSONY 2020.*

²¹ Nyomtatásban / *In print: HÜTL 1906.*

²² KARÁCSONY 2019.

²³ KOMOR 1929.

²⁴ A vonatkozó dokumentumokat közli / *Related documents published by: DEVICS-KÁROLYI-ZÁDOR 1969. 184–192.*

²⁵ KARÁCSONY-VUKOSZÁVLYEV 2019C.

²⁶ FEHÉR-KRÄHLING 2019.

²⁷ Életrajzi adatok SZONTAGH 2003, KOTSIS 2010 nyomán. / *Biographical data based on SZONTAGH 2003, KOTSIS 2010; oktatási tevékenységéről / about his educational activities: KRÄHLING 1999, KUBINSZKY 2010.*

volt, ebben az időben vált határozottan külön a tervezés és az építészettörténet oktatása. 1947-ben súlyos betegséggel kellett szembenéznie, Kardos György³³ (1902–1953) helyettesítette, halála után ő vette át az összevont tanszék irányítását, az újkor tárgyakat méltatlan nyugdíjazásáig ismét Kotsis Iván oktatta.

„Olyan időben oktatta a történeti építészetet, amikor ez a tantárgy függetlenné vált az épülettervezési gyakorlattól. Különleges érdeme Friedrich Lórándnak, hogy ezt a hatalmas metamorfózist, amely a hazai építészkutatást jelentősen korszerűsítette, úgy tudta végrehajtani, hogy a gondjaira bízott építészettörténet jelentőségéből akkor semmit nem veszített.”³⁴

33 VÁMOSSY 2010.

34 KUBINSZKY 1991.

AZ ÓKORI ÉPÍTÉSTANI TANSZÉK PROFESSZORAI

PROFESSORS OF THE DEPARTMENT OF ARCHITECTURE OF CLASSICAL ANTIQUITY

KISS ZSUZSANNA EMÍLIA

A tanszék megalakításakor, 1886. áprilisában a József-műegyetem építészeti szakosztálya a következő pályázatot írta ki:

„A m. kir. József-műegyetem építészeti szakosztályában, az ókori építéstan tanszék betöltése céljából, melylyel az építési alaktannak mérnökök számára való előadása is egybe van kötve, 2500 frt rendes fizetéssel, 400 frt lakbérrel és 10 illetőleg 20 évi szolgálat után 300, 600 frt évtizedes pótlékkal és a szabályszerű mellékilletményekkel egybekötött nyilvános rendes, esetleg 1500 frt évi fizetés és 300 frt lakbérre egybekötött rendkívüli tanári állomásra pályázat hirdetik.

Ezen tanszék elnyeréséért folyamodó szakférfiúk elméleti és gyakorlati készségüket és tanító képességüket kellőleg bizonyító okirataikkal felszerelt folyamodványukat, a budapesti kir. József-műegyetem rectori hivatalánál f. évi május hó 20-ig nyújthatják be.

Kelt Budapesten, 1886. évi április hó 20-án.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumtól”¹

¹ Budapesti Közlöny 20 (1886) 99. 2.

In April 1886, when the department was established, the Faculty of Architecture of the Royal Joseph Technical University announced the following call for applications:

“Hereby we announce a call for applications for the position of full professor at the Department of Architecture of Classical Antiquity, Faculty of Architecture, Royal Joseph Technical University, including the lecturing of the subject Morphology of Ancient Architecture, with full salary of 2500 Forints, rent allowance of 400 Forints and a decade-allowance of 300 or 600 Forints to be paid after 10 or 20 years of service. Possibly, the position of extraordinary professor with full salary of 1500 Forints and rent allowance of 300 Forints can also be applied.

The practitioners of the profession applying for the position can submit their application to the Rector’s Office, Royal Joseph Technical University until May 20 of the current year, with documents duly proving their theoretical and practical readiness and ability to teach.

Budapest, April 20, 1886.

Royal Ministry of Religion and Public Education”¹

‡ 3

A pályázat alapján 1887. január 10-én Czigler Győzöt (1850–1905) nevezték ki az újonnan szervezett Ókori Építéstan Tanszékre nyilvános rendkívüli tanárnak.² ‡ Később nyilvános rendes tanári pozícióban haláláig a tanszék vezetője marad. Nevéhez olyan alkotások fűződnek, mint a Budapesti Műszaki Egyetem Ch és F épülete, a Széchenyi fürdő. Sok más épület tervei mellett az utóbbit is Dvořák Ede (Ferenc) (1861–1920) fejezte be. Dvořák Ede 21 évig volt munkatársa az irodájában és az 1888/89-es tanévtől tanársegédként, később pedig adjunktusként az egyetemen is. A korabeli tanszék oktatási munkájának bemutatásához érdekes adalékul szolgál az alábbi kis beszámoló 1893-ból:

„– (Tudományos kirándulás.) A műegyetem építési szakosztályának hallgatói, az ókori építés szaktanára, Czigler Győző, valamint Dvorak Ferenc és Szabó György tanársegédek vezetése mellett e hó 20-án d. u., a szakelőadások befejezése után sikerült tudományos kirándulást rendeztek az aquincumi ásatások megtekintése céljából. A kirándulásban mintegy harminc tehnikus vett részt, nagy érdeklődéssel hallgatva Czigler tanár szakavatott fejtegetéseit. A kirándulás komolyabb részének befejezése után az egész társaság a közeli római fürdő kerti helyiségében vacsorára gyűlt egybe, hol Czigler Győző tanár hallgatóit fényesen megvendégelte.”³

Czigler Győző és utódja, az 1905–1921 között tanszékvezető Nagy Virgil (1859–1921) is nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a tanszék könyvtára friss külföldi szakirodalommal lássa el a hallgatókat és az építész szakmát egyaránt. Ezt bizonyítja, hogy Czigler Győző *Az építőművészet története* című háromkötetes mű megírását segítő, a tanszék számára számos külföldi könyvet

² Fővárosi Lapok 24 (1887) 25. 177, ÉPIP 11 (1887) 39. (560.) sz. 405.

³ Pesti Hírlap (1893) 143. 6–7, Budapesti Hírlap (1893) 143. 7.

On the basis of this job application, Győző Czigler (1850–1905) was appointed extraordinary professor to the newly organized Department of Architecture of Classical Antiquity on January 10, 1887.² ‡ Later, holding a full professor position, he remained the head of the department until his death. His name is associated with works such as the Ch and F Buildings of the Budapest University of Technology or the Széchenyi Bath. Just like the plans prepared for several other buildings, the latter was also completed by Ede (Ferenc) Dvořák (1861–1920). Ede Dvořák was an employee in Czigler's office for 21 years and worked as his colleague at the university too – from the academic year 1888/89 as an assistant lecturer and later as an assistant professor. The following short report from 1893 can serve as an interesting addition to the presentation of educational work done at the department of the time:

“– (Study trip.) After finishing the lectures on the 20th of this month, the students of the Faculty of Architecture, Royal Joseph Technical University, under the supervision of Győző Czigler, professor of the Department of Architecture of Classical Antiquity and assistant lecturers Ferenc Dvorak and György Szabó took a successful study trip to study the excavations at Aquincum. About thirty engineers took part in the event, listening with great interest to Professor Czigler's expert explanations. After completing the serious part of the trip, the whole company gathered for dinner in the garden restaurant of the nearby Rómaifürdő, where Professor Győző Czigler generously entertained his students.”³

Both Győző Czigler and his successor, Virgil Nagy (1859–1921), head of the department between 1905 and 1921, placed great emphasis on the department library to provide both students and practicing architects with the latest foreign professional literature. This is evidenced e. g. by the fact that Győző Czigler, in order to facilitate the writing of a three-volume work entitled The History of Architecture, purchased

‡ 3

szerezett be, amiket a MMÉE számára kölcsönadott az előkészületek idejére.⁴ Az első, ókorról szóló kötetet többek közt Czigler Győző, Nagy Virgil és Kertész K. Róbert írta.

Nagy Virgil vezetése elején szerezte be a tanszék G. Perrot és Ch. Chipiez nagyszabású művének, a *L'histoire de l'Art dans l'Antiquité* 8. kötetét, ami az országban ezen kívül csak egy könyvtárban volt meg.⁵

Még Czigler tanszékére érkezett tanársegédként Kertész K. Róbert (1876–1951) és Sváb (Schwáb) Gyula (1879–1938), de Nagy Virgil tanárságához – aki 1905-ben, Czigler halála után került a tanszék élére – kötődik közös munkájuk. Szerteágazó feladataikat jól illusztrálja, hogy a MMÉE parasztház bizottságának tagjaiként három nyáron keresztül folytattak országos gyűjtőmunkát,⁶ aminek eredménye három füzetben jelent meg *A magyar parasztház* címmel 1908-ban. Később mindketten a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba kerültek, illetve közösen is terveztek, többek között a Gödöllői Premontrei Gimnáziumot.

‡ 14

Miután mindketten távoztak a tanszékről, Lechner Jenő (1878–1962) lett adjunktus, ‡ aki Nagy Virgil előadásvázlatát is lejegyezte.⁷ Emellett fontosnak tartotta a műemlékek védelmét is – ahogy a több évig szintén a tanszéken dolgozó testvére, Lechner Loránd (1883–1963) is –, amit *A műemlékvédelem Magyarországon és jövő feladatai* (1921) és *Budapest műemlékei* (1924) című művei jól példáznak.

‡ 13

Az Ókor Építési Tanszék utolsó vezetője Nagy Virgil 1921-ben bekövetkezett halálát követően a korábbi tanársegéd, majd a középítéstan adjunktusa, Wälder Gyula (1884–1944) lett. ‡ Regnálása

⁴ MMÉE Heti Értesítője 23 (1904) 2. 7–9.

⁵ MMÉE Heti Értesítője 25 (1906) 22. 214.

⁶ MMÉE Heti Értesítője 25 (1906) 44. 365.

⁷ LECHNER 1918.

a number of foreign books for the department, which he lent to MMÉE (Hungarian Engineers' and Architects' Association) during the preparation phase.⁴ The first volume on Antiquity was written by Győző Czigler, Virgil Nagy and Róbert K. Kertész, among others.

At the beginning of the leadership of Virgil Nagy, the department managed to get the 8th volume of L'histoire de l'Art dans l'Antiquité, the large-scale work of G. Perrot and Ch. Chipiez, which was available in only one library in the country.⁵

Róbert K. Kertész (1876–1951) and Gyula Sváb (Schwáb) (1879–1938) started to work as assistant lecturers when the department was headed by Czigler, but the joint work is connected with the professorship of Virgil Nagy, who became the head of the department in 1905, after Czigler's death. The diverse nature of their tasks is well illustrated by the fact that, as members of the MMÉE Peasant House Committee, they carried out collecting work for three summers all over the country,⁶ the results of which were published in 1908 in three booklets entitled A magyar parasztház [The Hungarian Peasant House]. Later, they both joined the Ministry of Religion and Public Education, and they also carried out design work together, including the Premonstratensian Grammar School in Gödöllő.

After Nagy and Kertész left the department, Jenő Lechner (1878–1962) became an assistant professor ‡ who had previously written down Virgil Nagy's lecture notes.⁷ He considered the preservation of monuments important (as did his brother Loránd Lechner (1883–1963), who also worked at the department for several years), as exemplified by his books, A műemlékvédelem Magyarországon és jövő feladatai [The Preservation of Monuments in Hungary and Future Tasks] (1921) and Budapest műemlékei [The Monuments of Budapest] (1924).

After the death of Virgil Nagy in 1921, the last head of the Department of Architecture of Classical Antiquity was Gyula Wälder (1884–1944) ‡ a former assistant

‡ 14

‡ 13

alatt munkatársa volt többek közt Szalay Ákos (1894–1930), aki régészként Rómában és Pergamonban is részt vett ásatásokon, Lauber László (1902–1953), aki Wälder irodájában is dolgozott, Pázmándi István (1898–1975), a későbbi Ybl-díjas építész, Radnai Lóránt (1914–1991), aki szintén a Wälder-irodában dolgozott, ókori régészetet is hallgatott és görög építészettörténetből doktorált.

Az 1942/43-as és az 1943/44-es háborús tanévekben már csak Wälder Gyula egymaga jelentette a tanszéket. Ő azonban 1944. június 10-én váratlanul meghalt. Az 1944/45-ös tanévre Kotsis Iván, Kotsis Endre és Friedrich Lóránd nyilvános rendes tanárokat neveztek ki helyettes tanárokként a tanszékre.

Amikor az ostrom után újraindult az oktatás, az Ókori Építészeti Tanszék, valamint a középkori és újkori tanszékek helyett létrejött az I. és II. sz. Építészettörténeti Tanszék Friedrich Lóránd és Rados Jenő vezetésével.

lecturer and later assistant professor of the design of building constructions. During his leadership, among others his colleagues were: Ákos Szalay (1894–1930), who, as an archaeologist, also took part in excavations in Rome and Pergamon, László Lauber (1902–1953), who worked in Wälder's studio too, István Pázmándi (1898–1975), the later Ybl-award winning architect, or Lóránt Radnai (1914–1991), who also worked in Wälder's studio, studied ancient archeology and obtained a doctorate in Greek architectural history.

In the war years of 1942/43 and 1943/44, Gyula Wälder alone represented the whole department, but he died unexpectedly on June 10, 1944. For the 1944/45 academic year, full professors Iván Kotsis, Endre Kotsis and Lóránd Friedrich were appointed as substitute professors for this department.

When education was restarted after the Siege of Budapest, the Departments of Architecture of Classical Antiquity, of Medieval and Early Modern Architecture were replaced by Departments of the History of Architecture I and II under the leadership of Lóránd Friedrich and Jenő Rados.

Összefoglaló táblázat (a BME ÉVKÖNYVEK alapján)

Summary Table (based on BME YEARBOOKS)

tanév / academic year	nyilvános rendes tanár / full professor	adjunktus / assistant lecturer	tanársegéd / assistant professor	
1887/88	Czigler Győző	–	–	ny. rendkívüli tanárként / as extraordinary professor
1888/89	Czigler Győző	–	Dvořák Ede (Ferencz)	ny. rendkívüli tanárként / as extraordinary professor
1889/90– 1890/91	Czigler Győző	–	Dvořák Ede (Ferencz)	1890/91. Czigler az építészeti és mérnöki szakosztály dékánja / Czigler became dean of the Faculty of Architecture and Engineering
1891/92– 1892/93	Czigler Győző	–	Dvořák Ede (Ferencz), Haber Károly	Czigler az építészeti és mérnöki szakosztály dékánja / Czigler became dean of the Faculty of Architecture and Engineering
1893/94– 1898/99	Czigler Győző	–	Dvořák Ede (Ferencz)	1893/94–1897/98. Czigler az építészeti és mérnöki szakosztály prodeánja / Czigler became pro-dean of the Faculty of Architecture and Engineering
1899/1900	Czigler Győző	–	Dvořák Ede (Ferencz), Dörner Gyula	
1900/01	Czigler Győző	Dvořák Ede	Dörner Gyula	
1901/02– 1903/04	Czigler Győző	Dvořák Ede	Kertész K. Róbert, Kopeczek György	
1904/05	Czigler Győző	Dvořák Ede	Kertész K. Róbert, Schwáb Gyula	
1905/06	Nagy Virgil	Dvořák Ede	Kertész K. Róbert, Schwáb Gyula	
1906/07	Nagy Virgil	Dvořák Ede, Fritz (Frietz) Oszkár	Kertész K. Róbert, Schwáb Gyula	
1907/08	Nagy Virgil	Kertész K. Róbert, Fritz (Frietz) Oszkár	Schwáb Gyula, Lechner Jenő	
1908/09	Nagy Virgil	Fritz (Frietz) Oszkár	Schwáb Gyula, Lechner Jenő	
1909/10	Nagy Virgil	Lechner Jenő	Wälder Gyula	
1910/11– 1920/21	Nagy Virgil	Lechner Jenő	Wälder Gyula, Lechner Loránd	1911/12–1912/13. Nagy Virgil az építészeti és mérnöki szakosztály dékánja, 1913/14–1915/16 prodeánja / In 1911/12–1912/13 Virgil Nagy became dean of the Faculty of Architecture and Engineering, in 1913/14–1915/16 pro-dean

tanév / academic year	nyilvános rendes tanár / full professor	adjunktus / assistant lecturer	tanársegéd / assistant professor	
1921/22	Nagy Virgil	Lechner Jenő	Lechner Loránd, Szepesy Sándor	
1922/23	–	Lechner Jenő, Lechner Loránd	Nendtvich Andor	
1923/24	Wälder Gyula	Lechner Jenő, Lechner Loránd	Nendtvich Andor	Lechner Jenő műegyetemi rendkívüli tanári címet kapott / Jenő Lechner became extraordinary professor
1924/25	Wälder Gyula	Lechner Loránd	Makara István, Szalay Ákos	
1925/26	Wälder Gyula	Lechner Loránd	Szalay Ákos, Kiss Tibor	
1926/27	Wälder Gyula	Lechner Loránd, Szalay Ákos	Kiss Tibor	
1927/28– 1928/29	Wälder Gyula	Lechner Loránd, Szalay Ákos	–	
1929/30	Wälder Gyula	Lechner Loránd	Lauber László	
1930/31	Wälder Gyula	Lechner Loránd		Wälder az építészeti és mérnöki szakosztály dékánja / Wälder became dean of the Faculty of Architecture and Engineering
1931/32	Wälder Gyula	–		Wälder az építészeti és mérnöki szakosztály dékánja / Wälder became dean of the Faculty of Architecture and Engineering
1932/33	Wälder Gyula	–	István	Wälder az építészeti és mérnöki szakosztály prodékánja; Pázmándi fizetés nélküli adjunktusi címet kapott / Wälder became pro-dean of the Faculty of Architecture and Engineering; Pázmándi received the title of unpaid assistant professor
1933/34– 1937/38	Wälder Gyula	Pázmándi István	Kardos György	
1938/39– 1941/42	Wälder Gyula	Pázmándi István		Wälder a Műegyetem rektora lett / Wälder became rector of the university
1942/43– 1943/44	Wälder Gyula	–	–	
1944/45	Kotsis Iván, Kotsis Endre, Friedrich Lóránd	–	–	Mindhárman helyettes tanárokként / All three as deputy professors

AZ ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ÉS MŰEMLÉKI TANSZÉK, VALAMINT JOGELŐDJEINEK PROFESSZORAI 1945-TŐL NAPJAINKIG

PROFESSORS OF THE DEPARTMENT OF HISTORY OF ARCHITECTURE AND MONUMENT PRESERVATION AND ITS PREDECESSORS FROM 1945 TO THE PRESENT DAY

MEZŐS TAMÁS

Az egykori három építészettörténeti tanszék (Ókori, Középkori és Újkori Tanszékek) megléte 1957-ig valamilyen formában igazolható, a tanszékek pontos elnevezése és a tanszékvezetők személye esetenként bizonytalan. A professzorok életútjának rövid ismertetése előtt megkíséreljük a tanszékeket és vezetőiket beazonosítani.

Wälder Gyula professzor 1944-ben meghalt, az Ókori Tanszék vezetésével az Újkori Tanszék vezetőjét, Friedrich Lórándot bízták meg. Több publikációban olvasható, hogy ekkor a két egységet összevonták, de ezt a korabeli levéltári dokumentumok nem igazolják.¹ Friedrich 1947-ben agydaganatban elhunyt, ideiglenes utódjául Kardos György I. osztályú adjunktust neveztek ki. Nem zárható ki, hogy Kardos, Friedrichhez hasonlóan, nemcsak az Ókori Tanszék vezetését látta el 1949-ig, hanem az Újkoriét is.² Major Máté életrajza alapján elképzelhető, hogy 1949-től nem csak az Ókori építészettörténet tárgy előadója volt, hanem a tanszék vezetését is megkapta. 1951-től már bizonyosan Rados Jenő lett

The existence of the three former departments of the history of architecture (Department of Architecture of Classical Antiquity, Medieval and Early Modern Architecture) could be justified in some form until 1957, though the exact names of the departments and the identity of the heads of departments are sometimes uncertain. Before briefly describing the professors' careers, we attempt to identify departments and their leaders.

Professor Gyula Wälder died in 1944, and the head of the Department of Early Modern Architecture, Friedrich Lóránd, was appointed head of the Department of Architecture of Classical Antiquity. Several publications say that the two departments were merged at that time, but this is not confirmed by the archival documents of the time.¹ Friedrich died of a brain tumor in 1947, and György Kardos, a first-class assistant professor, was appointed as his temporary successor. It cannot be ruled out that Kardos, like Friedrich, was in charge not only of the Department of Classical Antiquity until 1949, but also

az Ókori és Középkori Tanszékek összevonásával az I. számú Építészettörténeti Tanszék vezetője. Major Általános Építészeti Tanszéke II. számú Építészettörténeti Tanszékre változott. 1957-ben egyesült a három tanszék Építészettörténeti Tanszék elnevezéssel.

A Középkori Építészet Tanszékre 1945 novemberében tanszékvezetői megbízást kapott Rados Jenő, tisztségét a tanszékek egyesítéséig, 1957-ig töltötte be. 1951-ben az új elnevezés I. számú Építészettörténeti Tanszék lett.

Újkori Építéstan Tanszék vezetését a háború előtt kinevezett professzor, Friedrich Lóránd haláláig, 1947-ig látta el. Őt 1948-ban Kardos György követte haláláig, 1953-ig. A tanszék elnevezése 1951-től III. számú Építészettörténeti Tanszékre változott. 1955/56-ban Révhelyi Elemér docens, majd 1956/57-ben Pogány Frigyes volt az egyesítésig a tanszékvezető.

Bonta János (1921–2018, Ybl-díjas) felsőfokú tanulmányait az Iparművészeti Főiskolán kezdte, az Építézmérnöki Karon 1950-ben szerezte meg diplomáját. Két évtizeden keresztül Weichinger Károly tervezési tanszékén oktatott, majd Major Máté hívásának eleget téve, átkerült az Építészettörténeti Tanszékre. Pályája elején számos tervpályázaton vett részt eredményesen, néhány épülete meg is épült, de igazi szakterülete az építészetelmélet

¹ Szentkirályi és Istvánfi is úgy tudja, hogy Wälder halála után az Ókori és az Újkori Tanszékeket összevonták Friedrich vezetése alatt. Úgy tűnik, hogy Friedrich 1944–1947 között az Újkori Tanszék vezetését megtartva, megbízottként irányította az Ókori Tanszékét. / *To the best of both Szentkirályi's and Istvánfi's knowledge, after Wälder's death the Departments of Classical Antiquity and Modern Architecture were merged under Friedrich's leadership. Friedrich appears to retain the leadership of the Department of Modern Architecture from 1944 to 1947 and to head the Department of Classical Antiquity as a trustee. ISTVÁNFI 2015. és SZENTKIRÁLYI 1971.*

² Bonta János visszaemlékezése szerint az 1947/48 tanévben az Újkori építészettörténet előadója Kotsis Iván volt. / *According to the recollection of János Bonta, the lecturer of the History of Modern Architecture was Iván Kotsis in the 1947/48 academic year. BONTA 2010. 221.*

of the Department of Modern Architecture.² Based on the biography of Máté Major, it is conceivable that from 1949 he was not only a lecturer of the History of Ancient Architecture, but also headed the department. From 1951, Jenő Rados certainly was the head of the Department of History of Architecture I, which was created by merging the Department of Architecture of Classical Antiquity and Medieval Architecture. Major's Department of General Architecture was turned into the Department of the History of Architecture II. In 1957, the three departments merged under the name Department of History of Architecture.

In November 1945, Jenő Rados was appointed head of the Department of Medieval Architecture and he held his office until the unification of the departments in 1957. In 1951, the new name became the Department of the History of Architecture I.

The Department of Early Modern Architecture was headed by professor Lóránd Friedrich, appointed before the war, until his death in 1947. In 1948, György Kardos followed him, who headed the institution until his death in 1953. From 1951, the name of the department was changed to the Department of the History of Architecture III. The head of this department was associate professor Elemér Révhelyi in 1955/56 and in 1956/57 (until the unification) the position was held by Frigyes Pogány.

János Bonta (1921–2018, Ybl Prize recipient) began his higher education at the College of Applied Arts and graduated from the Faculty of Architecture in 1950. He taught in the design department of Károly Weichinger for two decades, then, at the request of Máté Major, he went to the Department of History of Architecture. At the beginning of his career, he successfully participated in several design competitions, some of his buildings were even built, but his real field of expertise was architectural theory and architectural criticism. He was present

és az építészeti kritika volt. Fiatal oktatóként jelen volt a nagy építészeti vitán, utolsó szemtanúként 2008-ban publikálta *A magyar építészet egy kortárs szemével* című kötetét.³ 2015-ben lezárult publikációs listája 129 tételt tartalmaz. Írásai közül kiemelkedőek a modern építészet nagy alkotóiról írottak, elsőként mutatta be a hazai közönségnek többek között Ludwig Mies van der Rohe munkásságát is.⁴ Építészetelméleti jegyzetein keresztül generációk ismerkedhettek meg a hivatás elméleti alapjaival.⁵

Friedrich Lóránd (1891–1947) 1920-tól dolgozott az Újkori Építéstan Tanszéken, 1940-től már tanszékvezetőként. Wälder Gyula halála után, 1944-ben az Ókori Tanszék vezetését is átvette. [†] A háború után agydaganatot diagnosztizáltak nála. Tanártársai adakozása tette lehetővé, hogy elutazhatott Stockholmba, a Karinthy Frigyes sikeresen kezelő Olivecrona professzorhoz. Friedrich műtete nem sikerült, Stockholmban hunyt el 1947. december 25-én. Az 1945/46-os év őszi szemeszterében még ő adta elő az *Ókori építészettörténetet*, de betegsége miatt néhányszor Kardos György helyettesítette.⁶ Friedrich számos lakóépületet és iskolát tervezett, legjelentősebb alkotása az óbudai evangélikus templom és a Bécsi kapu téri evangélikus templom helyreállítása volt.⁷

Hajnóczi Gyula (1920–1996, Ybl- és Kossuth-díjas, az MTA levelező tagja) több szemeszternyi teológiai és művészettörténeti tanulmányok és a háborús katonai szolgálat után 1950-ben szerezte meg építézmérnöki oklevelét. Kardos György professzor felkérte a kiemelkedően jól rajzoló Hajnóczit, hogy készítsen szabadkézi vázlatokat a budai Szent Anna-templomról. [†] Hajnóczi később mégis Rados

³ BONTA 2008.

⁴ BONTA 1978, BONTA 1981, BONTA 1982, BONTA 1990.

⁵ KRÄHLING 2019a.

⁶ BONTA 2010. 221.

⁷ MARÓTYZ 2020.

at the great architectural debate as a young lecturer and was the last eyewitness to publish his book A magyar építészet egy kortárs szemével [Hungarian Architecture through a Contemporary's Eye] in 2008.³ His list of publications, closed in 2015, contains 129 items. Outstanding among his writings are those written about the great figures of Modern architecture, he was the first to present e. g. the work of Ludwig Mies van der Rohe to the Hungarian public.⁴ Using his architectural theoretical course books, generations have been able to learn about the theoretical foundations of the profession.⁵

Lóránd Friedrich (1891–1947) worked at the Department of Modern Architecture from 1920, and from 1940 as head of the department. After Gyula Wälder's death in 1944, he also took over the leadership of the Department of Architecture of Classical Antiquity [†] was diagnosed with a brain tumor after the war. The donations of his fellow professors allowed him to travel to Stockholm to Professor Olivecrona, who successfully healed Frigyes Karinthy. Friedrich's surgery failed, and he died in Stockholm on December 25, 1947. In the autumn semester of 1945/46, he still taught the History of Ancient Architecture, but due to his illness he was substituted several times by György Kardos.⁶ Friedrich designed a number of residential buildings and schools, the most significant of which was the Lutheran Church in Óbuda and the the restoration of Lutheran Church in Bécsi kapu tér.⁷

Gyula Hajnóczi (1920–1996, Ybl and Kossuth Prize recipient, corresponding member of the MTA) obtained his degree in architecture in 1950, after several semesters of theological and art history studies and military service. Professor György Kardos asked Hajnóczi, who had exceptional drawing skills, to make freehand sketches of the St. Anne Parish Church in Buda. [†] Hajnóczi later became a demonstrator and then an assistant lecturer at

Jenő tanszékén lett demonstrátor, majd tanársegéd. Olyan kollégák kerültek Rados keze alá, mint Nagy Elemér, Ferenczy Károly, Malecz Erika vagy Kathy Imre. Hajnóczy 1954-ben beiratkozott a Bölcsészettudományi Karra, általános régész diplomáját 1958-ban kapta meg. Bölcsészdoktori disszertációját *Térformák és térkapcsolatok az antik római építészetben* címen Oroszlán Zoltánnál védte meg. Folytatásaként írta meg a *Térszemlélet fejlődése az ókori építészetben* című kandidátusi értekezését, melyben Mezopotámia, Egyiptom és a Hellén építészet téralakításának szabályait vizsgálta. Térleméleti kutatásainak summázatát 1978-ban foglalta össze akadémiai doktori disszertációjában *Prolegomena az építészeti alkotás objektív értékeléséhez. Az építészeti tér analitikus elmélete* címmel.⁸

✚ 30

Hajnóczy kiemelkedően fontosnak tartotta a hallgatók építészeti nevelését. Az *Ókori építészettörténet* előadójaként elsőként publikálta tankönyvét.⁹ A Tanszék hagyományait követve újjászervezte a hallgatói felmérések gyakorlatát. A Műemléki Felügyelőség támogatásával több város vezérszint-felmérését végezték el a 2. évfolyamot befejező hallgatók. Néhány éven keresztül működött az Interstudex tábor Aquincumban, ahol az érdeklődő hazai és külföldi építészpalánták régészeti ásatáson vehettek részt.

▲ 101-102
105

Elméleti és oktatói munkássága mellett Hajnóczy professzor a hazai római kori emlékek legjelentősebb helyreállítója lett. A szombathelyi Iseumnál, Aquincumban, Balácán, Gorsiumban, Fenékpusztán és több más helyszínen tervezhette meg az antik maradványok konzerválását és bemutatását.¹⁰

✚ 20
✚ 31

Istvánfi Gyula (1938–, Ybl- és Széchenyi díjas; az MMA rendes tagja) diplomájának megszerzése

8 HAJNÓCZY 1977b.

9 HAJNÓCZY 1991a, HAJNÓCZY 1991b.

*Jenő Rados's department. Colleagues such as Elemér Nagy, Károly Ferenczy, Erika Malecz or Imre Kathy worked under the supervision of Rados. Hajnóczy enrolled in the Faculty of Humanities in 1954 and graduated as a general archaeologist in 1958. He defended his doctoral dissertation entitled *Térformák és térkapcsolatok az antik római építészetben [Spatial Forms and Spatial Relations in Ancient Roman Architecture]* at Zoltán Oroszlán. As a continuation of this, he wrote his PhD dissertation entitled *Térszemlélet fejlődése az ókori építészetben [Development of the Concept of Space in Ancient Architecture]*, in which he examined the rules of the spatial formation in Mesopotamian, Egyptian and Hellenic architecture. Summary of his spatial theory research was published in 1978 in his academic doctoral dissertation *Prolegomena az építészeti alkotás objektív értékeléséhez. Az építészeti tér analitikus elmélete [Prolegomena for the Objective Evaluation of the Architectural Work. Analytical Theory of Architectural Space]*.*

✚ 30

Hajnóczy considered the architectural education of students to be extremely important. He was the first to publish his textbook as a lecturer in the History of Ancient Architecture. Following the traditions of the Department, he reorganized the practice of student summer surveys. With the support of the Inspectorate of Monument Preservation, the master plan survey of several cities was carried out by students completing the 2nd grade. The Interstudex camp in Aquincum was held for a few years, where interested Hungarian and foreign architecture students could take part in archeological excavations.

▲ 101-102
105

In addition to his theoretical and teaching work, Professor Hajnóczy became the most significant restorer of Roman monuments in Hungary. He made the plans of the conservation and presentation of Antique remains at the Iseum in Szombathely, in Aquincum, Baláca, Gorsium, Fenékpusztá and

✚ 20
✚ 31

■ 58

✚ 21

▲ 103
▲ 97

után egy rövid hatósági kitérőt követően Hajnóczy Gyula hívására csatlakozott a Tanszék munkatársaihoz. Hajnóczy munkatársaként az ókori építészet tanulmányozását választotta szűkebb szakterületéül, Hajnóczy után a tárgy előadója volt. Dolgozott Aquincumban, Dunafüreden, Gorsiumban, Fenékpusztán. Igazi kötődése a népi építészethez kapcsolta. Már hallgató korában is felméréseket készített barátjával, Mendele Ferencsel az Országos Műemléki Felügyelőség építészével. Az Istvánfi Gyula által kidolgozott tematikai alapján született meg a tanszéki tankönyvsorozat I. kötete *Őskor. Népi építészet* címmel.¹¹ Számos község műemléki értékvizsgálatát készítette el. Borsod megye közel 300 kistelepülésének állapotát és értékeit mérte föl több nyáron át végzett terepbejárásai során. Hallgatói műemlékfelméréseket vezetett Magyarországon és Erdélyben ezeket kötetekben publikálta.¹² Legfontosabb műemlékhelyreállító munkája a Vésztfő, Mágor-pusztá középkori történelmi emlékhely bemutatása és a pusztazámori romtemplom helyreállítása.

Istvánfi professzor vezetése alatt egy időben hét egyetemi tanár működött az Intézetben, illetve a Tanszéken. Közülük Bonta János nyugdíjba vonulásáig megtartotta az Építészetelméleti Osztály vezetését, utódja Vámosy Ferenc lett. Hajnóczy Gyula nyugdíjba vonulásáig az Építészettörténeti Osztályt vezette, őt Szentkirályi Zoltán követte. Zádor Mihály a Műemlékvédelmi Osztály munkáját irányította az Intézet megszűnéséig. Merényi Ferenc félállásban volt a Tanszék munkatársa.

Kardos György (1902–1953) Wälder Gyula demonstrátoraként, majd irodájában dolgozó építészként az ókori és az újkori építészet formavilágát és a modern anyagokat és szerkezeteket alkalmazó alkotóként vált

10 HAJNÓCZY 1996a, MEZŐS 1990, MEZŐS 2005b, VUKOSZÁVLYEV 2018a.

11 ISTVÁNFI 1997.

12 ISTVÁNFI 1995a, ISTVÁNFI 1995b, ISTVÁNFI 2001, ISTVÁNFI-VEÖRÉŐS 2002.

*several other locations.*¹⁰

*After graduating and spending a short period in an administrative job, Gyula Istvánfi (1938–, Ybl- and Széchenyi Prize recipient, full member of the MMA) joined the staff of the Department at the invitation of Gyula Hajnóczy. As a colleague of Hajnóczy, Istvánfi chose to study ancient architecture as his narrower specialization, and after Hajnóczy he became the lecturer of the subject. He worked in Aquincum, Dunafüred, Gorsium and Fenékpusztá. His true attachment connected him to vernacular architecture. Already as a student, he made surveys with his friend Ferenc Mendele, the architect of the National Inspectorate of Monument Preservation. The 1st volume of the Department's textbook series entitled *Őskor. Népi építészet [Prehistory. Vernacular Architecture]* was born based on the thematic elaborated by Gyula Istvánfi. He carried out monument value assessments of several villages. He assessed the state and values of nearly 300 small settlements in Borsod County during field trips over several summers. He conducted student monument surveys in Hungary and Transylvania and published them. His most important monument restoration work was the presentation of the Vésztfő, Mágor-pusztá medieval historical site, and the restoration of the ruined church in Pusztazámor.*

■ 58

✚ 21

▲ 103
▲ 97

Under the leadership of Professor Istvánfi, there were seven university professors at the Institute and the Department at the same time. Among them, János Bonta retained the leadership of the Department of Architectural Theory until his retirement, his successor was Ferenc Vámosy. Until his retirement, Gyula Hajnóczy headed the Department of History of Architecture, followed by Zoltán Szentkirályi. Mihály Zádor directed the work of the Department of Monument Preservation until the termination of the Institute. Ferenc Merényi was

tervezővé. Mestere meghívta az Ókori Építéstan Tanszékre, ahol 1938-ig volt tanársegéd. 1945 áprilisától az Újkori Építéstan Tanszéken tanársegéd, végül egyetemi tanárként 1953-ig, haláláig vezette az akkor III. számú Építészettörténeti Tanszékre átkeresztelt intézményt.¹³ A háború után aktív politikai és szakmapolitikai szereplő volt. A József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemből kiváló Építőipari Műszaki Egyetem alapító rektora lett 1952-ben.

Résztevője volt a kor jelentős építészetelméleti vitájának, amely a Révai–Major vita néven vált történelmileg is fontos eseménnyé. Majort sok szempontból ellenlábasaként váltotta a vita után a Kar dékáni posztján 1951-ben.

Tudományos munkása mellett fontosnak tartotta, hogy gyakorló tervezőként is működjön. Műegyetemi oktatóként a Magyar Gyárépítő Nemzeti Vállalat tervező-szakértője volt rektori kinevezéséig.¹⁴

Major Máté (1904–1986, Ybl-, Kossuth- és Herder-díjas; az MTA rendes tagja) 1948-ban került az Egyetemre.¹⁵ Kotsis Endrét követte a Magasépítési Tanszék élén, melynek nevét akkor Általános Építészeti Tanszékre változtatták.¹⁶ A tanszék neve 1951-ben II. számú Építészettörténeti Tanszék lett, (egyes források Építészetelméleti Tanszék néven hivatkoznak rá.) 1957-ben egyesítették vezetésé alatt a három tanszékét Építészettörténeti Tanszék néven.

Major már egyetemi hallgatóként a modern építészet lelkes és elkötelezett hívéül szegődött. Építészeti érdeklődése törvényszerűen a két háború

a part-time employee of the Department.

György Kardos (1902–1953) became an experienced architect first working as a demonstrator of Gyula Wälder, then as an architect working in his office, using the design world of ancient and modern architecture and modern materials and structures. He was invited by his master to the Department of Architecture of Classical Antiquity, where he was an assistant lecturer until 1938. From April 1945, he was an assistant lecturer at the Department of Modern Architecture. Finally, as a university professor he led the institution renamed the Department of History of Architecture III until his death in 1953.¹³ After the war, he was an active political and professional actor. He became the founding rector of the Technical University of Civil Engineering in 1952, which was separated from the József Nádor University of Technology and Economics.

He was a participant in the significant architectural debate of the age, which became a historically important event called the Révai–Major Debate. In 1951, after the debate, he replaced Major in many respects as his counterpart to the position of Dean of the Faculty.

Besides his scientific work, he considered it important to also work as a practicing architect. As a lecturer at the Technical University, he was an engineer expert of the Magyar Gyárépítő Nemzeti Vállalat [Hungarian National Factory Building Company] until his appointment as rector.¹⁴

Máté Major (1904–1986, Ybl, Kossuth and Herder Prize recipient; full member of the MTA) was employed by the University in 1948.¹⁵ He followed Endre Kotsis to head the Department of Civil Engineering, its name was then changed to Department of General Architecture.¹⁶ In 1951, it was renamed as the Department of History of Architecture II (some sources refer to it as the Department of Architectural Theory.) In 1957, under Major's leadership, the three

közötti korszak baloldali mozgalmához vezette. Egyetemi kinevezése is politikai döntés eredményeként született meg. Saját bevallása szerint nem érezte magát oktató egyéniségnek.¹⁷ Kitartó szorgalma és széles kapcsolatrendszere a háború utáni szakmapolitika meghatározó alakítójává tették. Ragaszkodása a modern elvekhez csaknem kerékbe törték pályáját az elhíresült Révai–Major vitában elszenvedett „veresége” után 1951-ben. A dogmatizmus enyhülését, majd elmúltát követően a kortárs nyugati építészet egyik legismertebb propagátorává vált. Politikai múltja lehetővé tette, hogy intézete munkatársainak nyugodt, politikamentes kutatási feltételeket biztosítson. Élete végén a posztmodern gondolat hazai megjelenést már nem értette. Ugyanolyan hevesen igyekezett támadni a modern utáni eszmét az ún. „tulipános vitában”, mint évtizedekkel korábban a szocreált.

Merényi Ferenc (1923–2006) 1951-ben szerezte meg építészmérnöki diplomáját. Élete végéig szorosán kötődött a Tanszékhez, bár többször elhagyta fontos megbízásai miatt. Kétszer öt esztendő tölthött Rómában az Akadémia igazgatójaként, 10 évig volt az Országos Műemléki Felügyelőség igazgatója, majd aktív pályája végén a Szépművészeti Múzeum főigazgatójaként az épület rekonstrukcióját irányította. A jelentős feladatok között mindig visszatért a Műegyetemre, tanársegéd korában megkezdett kutatásait folytatta és tartotta meg előadásait a klasszicista és a historizáló építészetéről. Sódor Alajossal közösen oktatták a félévet, Sódor a középkor

departments were merged as the Department of History of Architecture.

Already as a university student, Major became an enthusiastic and committed believer in Modern architecture. His architectural interest logically led him to leftist movements of the interwar period. His university appointment was also the result of a political decision. By his own confession, he did not feel like an educator person.¹⁷ His persistent diligence and wide network of contacts made him a key figure in post-war professional policy. His adherence to the principles of Modern almost ruined his career after being “defeated” in the famous Révai–Major debate in 1951. After the easing and end of dogmatism, he became one of the best-known propagandists of contemporary Western architecture. His political past enabled Major to provide his staff a calm, non-political research environment. At the end of his life, he could not understand the appearance of Postmodern ideas. In the so-called “Tulip Debate”, he tried just as hard to attack the Postmodern idea as he did decades earlier against the Social Realism.

Ferenc Merényi (1923–2006) graduated in 1951 with a degree in architecture. He was closely attached to the Department until his death, although he left several times because of other important assignments. Two times, he spent five years in Rome as the director of the Academy, and he was the director of the National Inspectorate of Monument Preservation for 10 years, and at the end of his active career, as the director general of the Museum of Fine Arts, he managed the reconstruction of the building. In the period between these significant jobs, he always returned to the Technical University, continued his research and held his lectures on Classicist and Historicist architecture, which he started as an assistant lecturer. He taught the semester together with Alajos Sódor, who undertook the lecture on Romanticism as a researcher of the

¹³ POGÁNY 1957.

¹⁴ VÁMOSSY 2010.

¹⁵ „A tanszékem neve... Általános Építészeti Tanszék lett, de nem kellett új tanszékot létesíteni, mert Kotsis Endrének – Iván öccsének – Magasépítési Tanszéke akkor már üresen állt.” / “My department was renamed... as the Department of General Architecture, but there was no need to establish a new department, because the Department of Civil Engineering of Endre Kotsis – the younger brother of Iván – was already empty at that time.” MAJOR 2001. 211, 213.

¹⁶ Major 1949-ben kapott megbízást az Ókori Tanszék vezetésére, nyilván azért, mert Kardos György átkerült az Újkori Építészettörténet Tanszékre. „1949–1950-ben, második tanévemben tehát az ókori építészet történetét adtam elő...” / Major was commissioned to head the Department of Architecture of Classical Antiquity in 1949, apparently because György Kardos went to the Department of History of Modern Architecture. “In 1949–1950, in my second school year I taught the history of ancient architecture ...” MAJOR 2001. 233.

¹⁷ MAJOR 2001. 212., MAJOR 1986.

kutatójaként a romantika előadását vállalta. Nem kevés szorongással oktatták a tárgyat, hiszen a 19. század építésze szitokszónak számított nem csak szakmai berkekben, de a közvélemény körében is. Értő építészeti szemléletük segítette az utánuk következő generációt ahhoz, hogy a korszak valódi értékeit bemutató, az újat és az eredetit fölfedező gondolatok honosodjanak meg napjainkra, mindenekelőtt Kalmár Miklós előadásai nyomán.

Nem ismerünk tőle építészeti alkotást, de könyvei, cikkei és az Itáliába látogató kollégák számára fontos tapasztalatai egy korszak maradandót alkotó tudósává emelik.¹⁸

Pogány Frigyes (1908–1976, Ybl- és Állami-díjas) 1956-tól docensként a III. sz. Építészettörténeti Tanszék vezetője.¹⁹ A háború után a Városépítési Tanszék meghívott előadójaként kezdte műegytemi pályafutását. Széleskörű építészettörténeti, műemlékvédelmi és várostörténeti ismeretei kiemelkedő előadói képességgel párosultak. Óráit nemcsak építészek hallgatták, hanem a mérnökkari hallgatók és a Műegytemen kívüli érdeklődők is. Röviddel az egyesített Tanszék megalakulását követően kinevezték az Iparművészeti Főiskola (ma MOME) főigazgatójának. Műegytemi óráit haláláig megtartotta.²⁰

Az 1960-as, 1970-es években revelációként hatottak városmonográfiái – *Párizs, Velence, Róma, Firenze és Salgótarján új városközpontja* – és

18 MERÉNYI 1970.

19 Friedrich halála után Kardos vette át az Újkori Építészettörténet Tanszék vezetését, aki haláláig volt tanszékvezető. „Kardos tanszékének (t.i. a III. sz. Építészettörténet Tanszék) vezetését 1953-ban munkatársa Réh–(Révhelyi) Elemér a jeles művészettörténész vette kezébe, az ő helyébe előbb előadóként, majd hamarosan tanárként Pogány Frigyes lépett.” / After Friedrich's death, Kardos headed the Department of History of Modern Architecture until his death. "In 1953, Kardos' department (Department of History of Architecture III) was taken over by the famous art historian Elemér Réh–(Révhelyi), who was followed by Frigyes Pogány as a lecturer and then as a professor." MAJOR 2001. 253.

Middle Ages. They lectured the subject with a lot of anxiety, as the architecture of the 19th century was a swear word not only in professional circles, but also among the public. Their understanding architectural approach helped the next generation to bring to life the ideas that present the real values of the era, discovering the new and the original, especially following the lectures of Miklós Kalmár.

*No architectural work is known from Merényi, but his books, articles and experiences important for colleagues visiting Italy make him a scholar of the era with permanent influence.*¹⁸

*Frigyes Pogány (1908–1976, Ybl and State Prize recipient) was the head of the Department of History of Architecture III as an associate professor from 1956 onwards.*¹⁹ *After the war, he began his career at the Technical University as a visiting lecturer at the Department of Urban Planning. His extensive knowledge of architectural history, monument preservation and urban history was combined with outstanding performing skills. His classes were attended not only by architects, but also by civil engineer students and those interested from outside the Technical University. Shortly after the formation of the merged Department, he became appointed director general of the College of Applied Arts (now MOME). He held his classes at the Technical University until his death.*²⁰

*In the 1960s and 1970s, the city monographs of Pogány meant a revelation – on the city of Paris, Venice, Rome, Florence and The New City Center of Salgótarján – as well as his books on the theory of space – Terek és utcák művészete, Belső terek művészete, Szobrászat és festészet az építőművészetben, Szép emberi környezet [The Art of Spaces and Streets, The Art of Interiors, Sculpture and Painting in Architecture, Beautiful Human Environment].*²¹ *After his death, interest in his work declined, and these volumes are now almost*

✚ 27-28

térelméleti kötetei – *Terek és utcák művészete, Belső terek művészete, Szobrászat és festészet az építőművészetben, Szép emberi környezet.*²¹ Halála után csökkent a munkái iránti érdeklődés, mára már szinte nem is ismerik ezeket a köteteket a szűkebb szakmán kívül.

Szerteágazó érdeklődésének időszakonként visszatérő gondolata a történeti város jelentőségének, értékeinek a megismerése és megőrzésének a módszertana. Csaknem Budapest ostromával egyidőben dolgozta ki Kisléghi-Nagy Istvánnal Pest rehabilitációjának a programját, ami a *Tér és Forma* című folyóirat két számában jelent meg.²² Összeállította Pest nagymonográfiájának az I. kötetét, majd a munkát ért bírálatok hatására, Horler Miklóssal kidolgozták a nagymonográfiák készítésének módszertanát. Az eredményeket felhasználva, immár új szemlélettel született meg *Budapest műemlékei*nek leírása két kötetben.²³

Rados Jenő (1895–1992, Ybl- és Állami-díjas) 1945 novemberétől lett a korábbi Középkori Építészet Tanszék vezetője. A professzori kar talán legszínesebb, legsokoldalúbb egyénisége volt. A Zeneakadémián zeneszerzésből szerzett diplomát, nagyszerűen csellózott és kamarázott barátaival. A háború utáni korszak egyik legjelentősebb építészettörténet kutatója volt. Elsősorban a hazai klasszicizmus kutatásában volt meghatározó a munkássága. Zádor Annával közösen írt *A klasszicizmus építésze Magyarországon* és az önállóan jegyzett *Hild József, Pest nagy építőjének életműve* című monográfiája ma is meghatározó forrás a korszak megismeréséhez.²⁴ Számos publikációja született. Még a háború előtt adta közre a *Magyar kastélyok* és a *Magyar oltárok* című

20 KRÄHLING 2009a, KRÄHLING 2009b, MEZŐS 2009.

21 POGÁNY 1955a, POGÁNY 1960, POGÁNY 1976.

22 POGÁNY–KISLÉGHI 1946, KISLÉGHI–POGÁNY 1946.

23 POGÁNY 1955b, POGÁNY 1962.

unknown outside the narrower profession.

*An idea of his diversified interest recurring from time to time is the methodology of learning about and preserving the significance and values of the historic city. Almost simultaneously with the siege of Budapest, he developed the rehabilitation program for Pest with István Kisléghi-Nagy, published in two issues of the journal Tér és Forma [Space and Form].*²² *He compiled the first volume of Pest's large monograph, and then, as a result of the critiques of his work, he developed the methodology of making large monographs with Miklós Horler. Using the results, the two-volume description of the Budapest műemlékei [Monuments of Budapest] was created with a new approach.*²³

*Jenő Rados (1895–1992, Ybl and State Prize recipient) became the head of the former Department of Medieval Architecture in November 1945. He was perhaps the most colorful, versatile professor of the faculty. He graduated from the Academy of Music with a degree in composition, playing and chamber music magnificently with his friends. He was one of the most significant post-war researchers in the field of history of architecture. His work was decisive mainly in the research of Hungarian Classicism. Co-written with Anna Zádor, A klasszicizmus építésze Magyarországon [The Architecture of Classicism in Hungary] and the monograph of Hild József, Pest nagy építőjének életműve [József Hild, the Great Builder of Pest], are still a decisive source for learning about the era.*²⁴ *He has published several studies. Before the war, he already published the volumes entitled Magyar kastélyok [Hungarian Castles] and Magyar oltárok [Hungarian Altars], illustrated with his own photographs.*²⁵ *His gap-filling work entitled Magyar építészettörténet [The History of Hungarian Architecture] was first published in 1961.*²⁶ *In addition to István Möller and Kálmán Lux, he also gained a name and recognition as one of the*

köteteket, saját fényképeivel illusztrálva.²⁵ A *Magyar építészettörténet* című hézagpótló munkája először 1961-ben jelent meg.²⁶ Möller István és Lux Kálmán mellett a 20. század egyik legfontosabb műemlék-helyreállító építészeként is nevet és elismerést szerzett. Helyreállító tevékenysége mellett több új épület tervezése is a nevéhez köthető.²⁷

Oktatóként, több évtizedet átfogó pályája során a hallgatóság egyik legelismertebb tanáregyénisége lehetett. Bizonyítja ezt egykori tanítványai által, Hajnóczy Gyula professzor szerkesztésében megjelent *Rados Jenő legendája* című kis kötet, amelyben sokan emlékeztek szeretettel egykori professzorukra.²⁸

Szentkirályi Zoltán (1927–1999, Ybl- és Széchenyi-díjas) bölcsészeti stúdiumokat kezdett Debrecenben az érettségi után. Karácsony Sándor kitűntető figyelme kísérte fejlődését, de a 4. szemeszter után ő is a Műegyetem Építésmérnöki Karára iratkozott át, ahol 1951-ben diplomázott. Szakmai felkészültsége és nyelvismerete mellett kiemelkedő rajztudása hívta fel rá Kardos professzor figyelmét. Előbb demonstrátor lett a III. sz. Építészettörténeti Tanszéken, majd tanársegéd. Az ún. Kardos-csapat tagjai közé tartozott még B. Szűcs Margit és Kissné Balázs Éva is. Szentkirályi fiatalon számos műemléképület felmérésében és helyreállításának tervezésében vett részt, azonban csakhamar az építészetelmélet vált kutatási területévé. ↓ Pogányhoz hasonlóan nagy létszámú hallgatóság követte a barokk építészetéről tartott előadásait.²⁹ Détshy Mihállyal közösen írott technikai jegyzete, *Az építészet rövid története*³⁰ több kiadásban jelent meg, ma is friss szellemű forrásként használható.

24 ZÁDOR–RADOS 1943, RADOS 1958.

25 RADOS 1938, RADOS 1939.

26 RADOS 1961.

27 HAJNÓCZI 1985, KOMÁRIK 1985, KUBINSZKY 2010, VÁMOSSY 2010.

28 HAJNÓCZI 1995b.

*most important monument restorer architects of the 20th century. Besides his restoration activities, the design of several new buildings can also be linked to his name.*²⁷

*As a professor, during his decades-long career, he was one of the most acclaimed lecturers for the audience. Proof of this is the small volume entitled Rados Jenő legendája [The Legend of Jenő Rados], published by his former students, edited by professor Gyula Hajnóczy, in which many fondly remembered their former professor.*²⁸

*After graduating, Zoltán Szentkirályi (1927–1999, Ybl and Széchenyi Prize recipient) began his humanities studies in Debrecen. Sándor Karácsony paid special attention to his development, but after the 4th semester he enrolled at the Faculty of Architecture of the Technical University, where he graduated in 1951. In addition to his professional experience and language skills, his outstanding drawing skills caught the attention of Professor Kardos. He first became a demonstrator at the Department of History of Architecture III, then an assistant lecturer. Among the team members of the so-called Kardos team there was Margit B. Szűcs and Éva Kissné Balázs. As a young man, Szentkirályi took part in the survey and planning of the restoration of many listed buildings, but soon the theory of architecture became the main area of his research. ↓ Like in case of Pogány, a large audience followed his lectures on Baroque architecture.²⁹ His technical college course book written jointly with Mihály Détshy, *Az építészet rövid története [The short history of architecture]*³⁰ was published in several editions, and it can still be used as a source of a fresh spirit. Written for the public, his two-volume book *Az építészet világtörténete [The Global History of Architecture]*,³¹ which was the first in the Hungarian literature to introduce the global history of architecture, became deservedly popular, and is now*

↓ 29

A nagyközönség számára íródott, méltán vált népszerűvé a kétkötetes *Az építészet világtörténete*³¹ című könyve, amely az első volt a hazai irodalomban, amely az építészet globális történetével ismertetett meg. Ma már antikváriumban is elérhetetlen. Befejezetlen építészetelméleti írását, *A térművészet történeti kategóriái* című töredéket tartalmazza a *Válogatott építészettörténeti és elméleti tanulmányok*³² című poszthumusz kötet.

Vámosy Ferenc (1930–2020, Ybl- és Széchenyi-díjas) eminens tanulóként az építészeti és műszaki tárgyakat magas színvonalon teljesítette. Diplomájának megszerzése után Csonka Pál meghívta a Szilárdtságtani és Tartószerkezeti Tanszékre, azonban Major Máté hívására az Építészettörténeti Tanszékot választotta. Hosszú szakmai pályafutása során a magyar építészet alakulását, változásait követte nyomon előadásokban, publikációkban³³ és szerkesztőként a Major által létrehozott *Építés-Építészet-tudomány* folyóiratban H. Sipos Edith-tel közösen, valamint a *Magyar Építészet* című folyóiratban.³⁴ Aktív közéleti tevékenysége jelentős, kiemelkedő tevékenységet folytatott a Magyar Építészek Szövetségében és más szakmai szervezetek keretei között. Számos tanszéki tervezési feladat statikus tervezőjeként gyakorló építészként is kortársai elismerését vívta ki. Másoddiplomáját az ELTE Filozófia Tanszékén szerezte meg.

Zádor Mihály (1929–2003) diplomája megszerzése után Major Máté irányítása mellett folytatott aspiránsi tanulmányokat, majd az ösztöndíjas idő letelte

29 KRÄHLING 2014b.

30 SZENTKIRÁLYI–DÉTSHY 1956.

31 SZENTKIRÁLYI 1980.

32 SZENTKIRÁLYI 2006.

33 VÁMOSSY 1974, VÁMOSSY 2002, VÁMOSSY 2010, VÁMOSSY 2016, VÁMOSSY 2017b.

34 VÁMOSSY 2017a.

unavailable even in antique shops. His unfinished writing on the theory of architecture, a fragment entitled A térművészet történeti kategóriái [The Historical Categories of Spatial Art], is included in the posthumous volume Válogatott építészettörténeti és elméleti tanulmányok [Selected Architectural Historical and Theoretical Studies].³²

*Ferenc Vámosy (1930–2020, Ybl- and Széchenyi Prize recipient), as an eminent student, completed his architectural and engineering subjects at a high level. After graduating, he was invited by Pál Csonka to the Department of Mechanics, Materials and Structures, but at the invitation of Máté Major, he chose the Department of History of Architecture. During his long professional career, he followed the development and changes of Hungarian architecture in his lectures, publications³³ and as a co-editor with Edith H. Sipos of *Építés-Építészet-tudomány*, a journal launched by Major, as well as in the journal *Magyar Építészet*.³⁴ His active public life was significant, performing outstanding activities in the Magyar Építészek Szövetsége [Association of Hungarian Architects] and within the framework of other professional organizations. He gained the recognition of his contemporaries as a structural engineer and a practicing architect in many departmental design tasks. He obtained his second degree at the Department of Philosophy of Eötvös Loránd University.*

After graduating, Mihály Zádor (1929–2003) pursued postgraduate studies under the supervision of Máté Major, then, after the expiration of the scholarship period in 1956, he became an assistant lecturer at the Department of History of Architecture I headed by Jenő Rados. As an architectural historian, he was a researcher and lecturer in medieval architecture. He soon recognized the importance of monument preservation and after the invited lecturer László Gerő, Professor Zádor was the

után 1956-ban került tanársegédként a Rados Jenő által vezetett I. sz. Építészettörténeti Tanszékre. Építészettörténészként a középkori építészet kutatója és előadója volt. Hamar fölismerte a műemlékvédelem jelentőségét és Gerő László meghívott előadó után Zádor professzor jegyezte az első graduális *Műemlékvédelem* tárgyat. Jelentős nemzetközi kapcsolatrendszert épített ki már az 1960-as évek közepétől. Lengyel, kelet-német, román kollégákkal számos konferencián adott elő, majd csakhamar bekapcsolódhatott a nyugat-európai szakmai közéletbe is. Az oktatók számára előírt gyakorlati esztendőt a Budapesti Műemléki Felügyelőségen Szanyi József irányítása mellett töltötte. Érdeklődése fokozatosan a műemlékvédelem gyakorlati problémáinak megoldása felé fordult. Az épületek utólagos falszigetelésének új lehetőségeit kutatva európai viszonylatban is élenjáró gondolatok megvalósításán fáradozott. A várt eredmények elmaradását a kutatásra fordítható források magyarázzák.

A középkori építészet oktatójaként Cs. Tompos Erzsébettel és Sódor Alajossal közösen írták meg a korszakot tárgyaló tankönyvüket.³⁵ MTA doktori értékelését már a műemlékvédelem területéről vett téma feldolgozásával írta meg. A disszertáció később könyv alakban is megjelent *Műemlékek konzerválásának új módszerei* címmel.³⁶ Kaposvári születésüként élete végéig ápolta somogyi identitását. Számos műemlék-helyreállítási munkája is szülőföldjéhez kötődik.

Időrendben Istvánfi professzort Mezős Tamás frissen kinevezett egyetemi tanár az *Ókori építészet-történet* előadójaként követte a tanszékvezetői székben 2003-ban. 1996-ban, Zádor professzor nyugdíjba vonulásakor átvette a *Műemlékvédelem* című tárgyat és a Műemlékvédelmi Szakmérnöki képzés vezetője lett. 2007-ben kinevezték a Kulturális

first who lectured the undergraduate subject called Monument Preservation. He built up a significant system of international relations as early as the mid-1960s. Together with his Polish, East German, and Romanian colleagues, he took part in several conferences, and soon became involved in Western European professional life too. He spent the practical year, an obligation for the instructors, at the Budapest Inspectorate of Monument Preservation under the supervision of József Szanyi. His focus of interest gradually turned to solving the practical problems of monument protection. In search of new possibilities for retrofitting the wall insulations of buildings, he worked to implement ideas being progressive at a European level as well. The lack of expected results can be explained by the resources available for research.

*As a lecturer of medieval architecture, together with Erzsébet Cs. Tompos and Alajos Sódor, they wrote a textbook discussing the period.³⁵ He prepared his MTA doctoral dissertation by processing a topic taken from the field of monument protection. The dissertation was later published in a book entitled *Műemlékek konzerválásának új módszerei* [New Methods of Conserving Monuments].³⁶ Born in Kaposvár, he nurtured his Somogy County identity until the end of his life. Many of his monument restoration works were also connected to his homeland.*

In chronological order, Professor Istvánfi was succeeded in the chair of the Department by the newly appointed professor Tamás Mezős in 2003, as the lecturer of the History of Architecture of Classical Antiquity. In 1996, when Professor Zádor retired, Tamás Mezős took over the subject Monument Preservation and became the head of the postgraduate specialist training program on monument preservation. In 2007, he was appointed the President of the Cultural Heritage Protection Office and at that time associate professor János

Örökségvédelmi Hivatal elnökének és Krähling János docens kapott 2 éves megbízást a tanszék vezetésére. Bár Mezősnek 2011-ig szóló kinevezése volt, 2009-ben Kalmár Miklós docenst választották meg 3 évre vezetőnek. Mandátumának lejártá után ismét Krähling János lett a tanszék vezetője, akit – ma már professzorként – kétszer újraválasztottak.

Krähling was given a 2-year assignment to head the department. Although Mezős was appointed until 2011, in 2009 associate professor Miklós Kalmár was elected to head the Department for 3 years. After the expiration of his term, János Krähling became the head of the Department again, who – now as a professor – was re-elected twice.

35 Cs. TOMPOS–ZÁDOR–SÓDOR 1971.

36 ZÁDOR 1983.

A TANSZÉKI KÖNYVTÁR, RAJZ- ÉS FOTÓTÁR TÖRTÉNETE

HISTORY OF THE DEPARTMENT'S LIBRARY, DRAWING AND PHOTO COLLECTION

LEITGÉB MÁRIA

A most 150. évfordulóját ünneplő Építészettörténeti és Műemléki Tanszék könyvtárának gyűjteménye ugyancsak legalább másfél évszázadra tekint vissza. A könyvtár történetére vonatkozóan egyelőre kevés forrással rendelkezünk, az ez irányú kutatások éppen csak megkezdődtek.

A György Aladár által 1886-ban közzétett statisztika szerint a tanszéki könyvtárunk elődjének tekintett Műépítészeti szertár könyvtárában 1885-ben 660 db kötet volt található.¹ A tanszék rajzgyűjteményének feldolgozása során előkerült *A m. kir. József-műegyetem középkori tanszék könyvtárának címjegyzéke* címet viselő dokumentum valószínűleg Möller István tanszékvezetése alatt keletkezett, s az addigi gyűjtemény (könyv, folyóirat és egyéb oktatási segédanyag) számbavételét tartalmazza 1933-ig.² A címjegyzék 1194 tételt tartalmaz, azonban az azonos leltári szám alatt szereplő

¹ KRÄHLING et al 2018.

² KRÄHLING et al 2018.

The collection of the library of the Department of History of Architecture and Monument Preservation, which is now celebrating its 150th anniversary, also dates back at least a century and a half. We have few resources on the history of the library so far, and research in this area has just begun.

According to the statistics published by Aladár György in 1886, there were 660 volumes in 1885 in the library of the Műépítészeti szertár [Architectural Archive], that is considered to be the predecessor of our Departmental library.¹ The document entitled A m. kir. József-műegyetem középkori tanszék könyvtárának címjegyzéke [Directory of the Library of the Department of Medieval Architecture, Royal Joseph Technical University] has been found during the processing of the drawing collection of the Department probably had been created under the leadership of István Möller and contains an inventory of the previous collection (books, journals, and other educational aids) up to 1933.² The catalogue contains 1194 items, but due to the multi-volume works under the same inventory number, the volume number of

többkötetes munkák miatt az állomány kötetszáma bizonyosan jóval nagyobb volt.

A következő, rendelkezésünkre álló konkrét dokumentumok az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék jelenleg is használt leltárkönyvei, amelyekben az első bejegyzés 1962. május 18-i dátummal szerepel. Az állománnyilvántartások, de még inkább a könyvek raktári elrendezése és a bennük lévő állománybélyegzők, leltári számok, raktári jelzetek, kötéstípusok, provenienciára utaló pecsétek és bejegyzések tükrözik az építészképzésnek a másfélszáz év alatt az egyetemen belül időről időre változó szervezeti kereteit, és következtetni engednek arra, hogy az egyesített építészettörténeti tanszéki gyűjtemények anyagának vagyunk birtokosai.

Tanszéki könyvtárunk történetében Steindl Imre műegyetemi nyilvános rendes tanár Műépítészet Tanszékének gyűjteményét tekinthetjük a könyvtár bizonyíthatóan első elődjének. A „középkori tanszék” könyvtára címjegyzékének vizsgálata során megerősítést nyertek a könyvtár rekonstrukciójára irányuló, folyamatban lévő kutatás feltevései: a már reprezentatív tekinthető eredmények azt mutatják, hogy a Steindl által az oktatás során használt művek példányai közül számos kötet található meg könyvtárunk gyűjteményében. † Az Ókori és Újkori Tanszékek által az oktatás során használt könyvek is megtalálhatóak könyvtárunkban ugyancsak jelentős számban.

A gyűjteményünkben meglévő könyvek és folyóiratok tartalmi jellemzői és a nyilvántartással kapcsolatos adatok egy lineáris könyvtári fejlődésről tanúskodnak. Látható, hogy a gyűjteményszervezési elvek az elmúlt 150 év alatt azonosak voltak: a magyar és egyetemes építészettörténet, az építészettörténet története és a későbbiekben a műemlékvédelem és népi építészet szakirodalma mellett értékes forrásanyag található itt a szempontunkból határtudománynak számító diszciplínák: a képzőművészet, iparművészet, néprajz, világtörténelem,

† 6

the collection was certainly much higher.

The following specific documents available to us are the inventory books currently in use of the Department of History of Architecture and Monument Preservation, in which the first entry is dated 18 May 1962. The accessions records, but even more the arrangement of the books on the shelves and the stamps, accession numbers, location marks, types of bindings, stamps and notes indicating provenance, reflect the changing organizational framework of education of architecture within the University over one and a half hundred years, and allow us to conclude that we are the owners of the material of the unified collections of the Departments of History of Architecture.

In the history of our Departmental Library, the collection of the Department of Architecture headed by Imre Steindl, a public full professor at the Technical University, can be considered the library's demonstrably first predecessor. Examination of the catalogue of the "Medieval Department's" library confirms the assumptions of the ongoing research on the reconstruction of the library: the results, which can already be considered representative, show that many of the copies of the works used by Steindl in education can be found in the collection of our library. † Books used in education by the Departments of Classical Antiquity and Early Modern Architecture can also be found in our library in significant numbers.

The content characteristics of the books and journals in our collection and the data related to the accessions testify to a linear development of the library. It can be seen that the principles of organizing the collection have been the same for the last 150 years: in addition to the history of Hungarian and global architecture, the history of architectural theory and later the literature on monument protection and vernacular architecture, valuable resources can be found here from disciplines that are, in our view, frontier sciences such

† 6

vallástudomány, várostörténet és a társadalomtudomány egyéb területeiről is.

A jelenleg mintegy 21 ezer könyvet és több mint 3 ezer kötetnyi folyóiratot tartalmazó könyvtár anyaga főként magyar, angol, német, francia és olasz nyelven íródott, de számos más európai nyelven is található itt szakirodalom.

A gyűjtemény értékes részét képezik muzeális értékű könyvkincseink. Az építészeti szakirodalom 16–18. században megjelent reprezentatív kiadványait – Bertotti Scamozzi, Cataneo, Palladio, Piranesi, Serlio, Vitruvius műveit – nemcsak a hallgatók csodálhatják meg az *Építészetelmélet története* című kurzus keretében, de bel- és külföldi partnereink számára is kuriózumot jelentenek.

A könyvtár elsődleges feladata – egykoron és most is – a tanszéki oktatás és kutatás támogatása. A Magyarországon unikálisnak mondható gyűjtemény ugyanakkor arra predesztinál, hogy minden, az építészettörténetet kutató vagy az iránt érdeklődő felhasználó számára nyújtson a könyvtár szolgáltatásokat.

A történeti gyűjtemény mellett a kurrens szakirodalom is hozzáférhető a könyvtár olvasótermében. A szakkönyvek beszerzése mellett előfizetünk a legfontosabb nyomtatott és elektronikus folyóiratokra, elérhetőek a kutatásokhoz alapvetően szükséges magyar és nemzetközi bibliográfiai és teljes szövegű adatbázisok. Nagy hangsúlyt helyezünk a szolgáltatások területén a kutatástámogatásra és a felhasználóképzésre.

A könyvtári dokumentumok gyűjteménye mellett az építészettörténeti kutatások másik rendkívül fontos bázisa a tanszéki rajz- és fotótár. A gyűjtemény a műegyetemi építészoktatás történetének kezdetétől tartalmaz hallgatói rajzokat, műemlék-felmérési munkákat, oktatási anyagokat valamint professzori rajzokat és terveket is, amelyek kiemelten fontos forrásértékű dokumentumok.³ Az Országos Tudományos Kutatási Alap által támogatott

as fine arts, applied arts, ethnography, global history, religion, urban history and other social sciences.

The library, which currently contains about 21,000 books and more than 3,000 volumes of periodicals, is mainly written in Hungarian, English, German, French and Italian, but there is also literature in many other European languages.

Our rare books of museum value are a valuable part of the collection. The representative publications of architectural literature published in the 16–18th century – works of Serlio, Vitruvius, Bertotti Scamozzi, Cataneo, Palladio, Piranesi – can not only be admired by students in the formwork of the History of Architectural Theory course, but they are also a curiosity for our domestic and foreign partners.

The primary task of the library – once and now – is to support the teaching and research activity of the Department. At the same time, the collection, which is unique in Hungary, predestines the provision of library services to all users researching or interested in architectural history.

In addition to the historical collection, current professional literature is also available in the library's reading room. In addition to purchasing specialist books, we subscribe to the most important printed and electronic journals, while Hungarian and international bibliographic and full-text databases, which are essential for research, are also available. In the field of services, we place great emphasis on research support and user training.

In addition to the collection of library documents, another extremely important base for architectural history research is the Department's Drawing and Photo Collection. The collection includes student drawings, monument surveys, educational materials and professors' drawings and plans from the beginning of the history of architectural education at the Technical University, which are particularly important source documents.³ In the first phase of the project, which

pályázat keretében kezdődött projekt első fázisában az anyag rendezése, katalogizálása, a dokumentumok metaadatokkal való ellátása történt meg, végül az így feltárt gyűjteményt az *Építészettörténeti Rajztár* című kiadványban, három nyomtatott kötetben tettük közzé,⁴ amelyek digitális változatban az MTA REAL repozitóriumában érhetőek el. A nagyközönség 2018-ban a *Kincsek az építészképzés 150 éves történetéből* című kiállítás keretében kaphatott betekintést a rajzgyűjteménybe, a kiállítás katalógusa a *Műemlékvédelem* című folyóirat 2018/3–4. tematikus számaként jelent meg azonos címmel.

A projekt következő fázisában került sor a gyűjtemény anyagának digitalizálására, majd feltöltésére a BME Műegyetemi Digitális Archivumba. A jelenleg 7268 tételt tartalmazó repozitóriumi anyag a metaadatolásnak köszönhetően több szempont szerint kereshető, a tételek a hatályos szerzői jogi szabályozásnak megfelelően státuszuknak megfelelően szabadon hozzáférhetőek vagy könyvtárunk számítógépén megtekinthetőek.

A tanszék oktatási és kutatási tevékenysége során számos olyan dokumentumtípus keletkezett, amely a könyvtár, illetve a rajz- és fotótár eddig feltárt anyagához illeszkedik: például diagyűjtemények, műemlékvédelmi szakmérnöki falukutatási dolgozatok, felmérési munkák, egykori professzorok kéziratok és fénykép hagyatéka. Ezeknek az anyagoknak a feldolgozása folyamatban van, a távlati terv részletes feltárásuk, visszakereshetőségük és hozzáférhetővé tételük biztosítása egy integrált tanszéki Tudástár keretében.

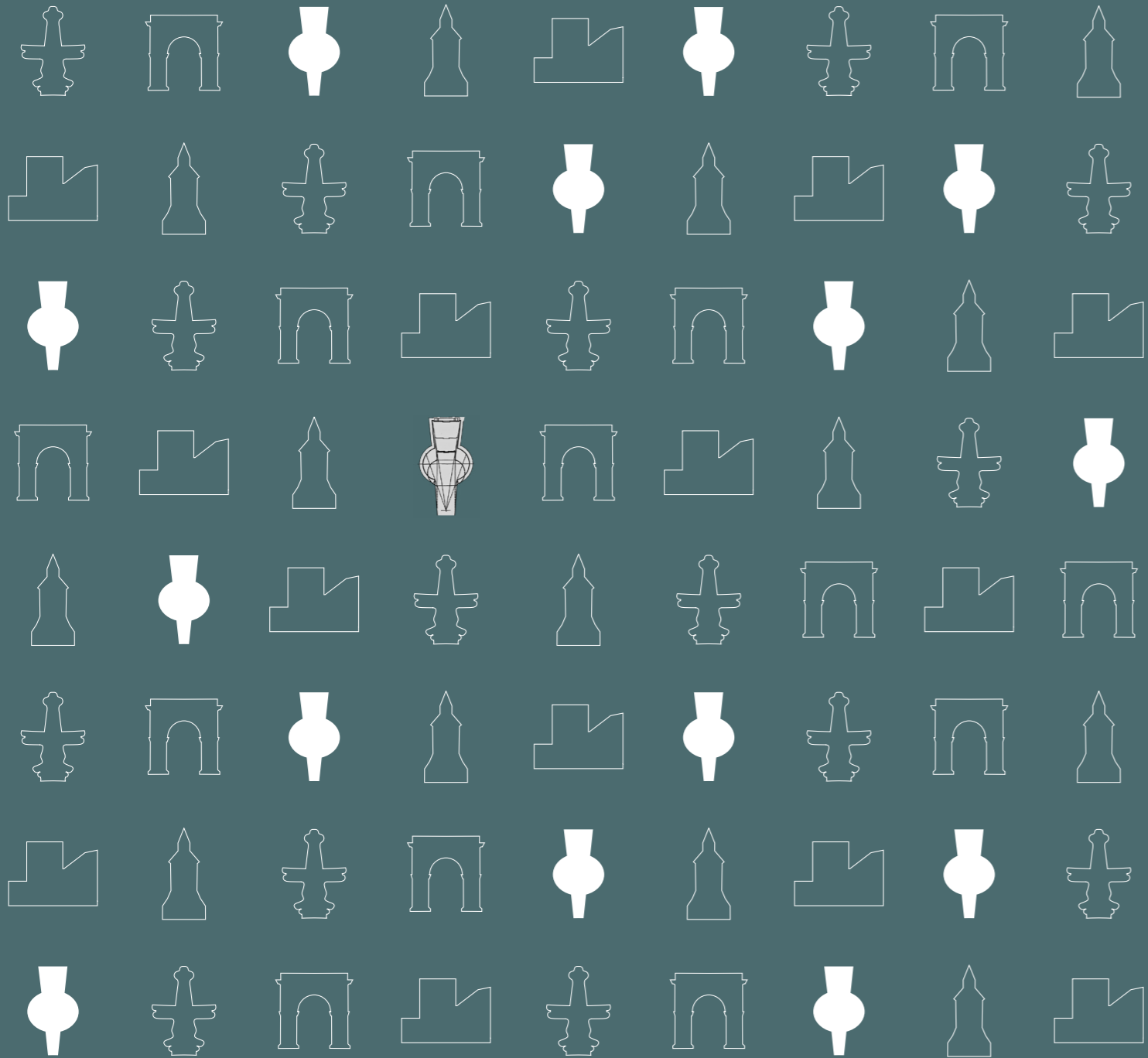
*started within the framework of the tender supported by the National Scientific Research Fund, the material was sorted and cataloged, and the documents were provided with metadata. Finally, the collection explored in this way was published in the publication entitled *Építészettörténeti Rajztár [Drawing and Photo Collection of the BME Department of History of Architecture and Monument Preservation]*, in three printed volumes,⁴ which are available in digital version in the REAL repository of the Hungarian Academy of Sciences. In 2018, the general public had access to the collection of drawings within the framework of the exhibition entitled *Kincsek az építészképzés 150 éves történetéből [Treasures from the 150-year history of architectural education]*, the catalog of which was published in the journal *Műemlékvédelem* Vol. 2018/3–4, as a thematic issue with the same title.*

In the next phase of the project, the material of the collection was digitized and then uploaded to the BME University of Technology Digital Archive. The repository material currently containing 7268 items can be searched in several ways due to the metadata tagging, the items are freely accessible according to their status and to the current copyright regulations or can be viewed on our library computer.

In the course of the department's teaching and research activities, a number of document types have been created that fit the material of the library and the Drawing and Photo Collection so far: for example, slide collections, monument preservation specialist's papers on village research, survey works manuscript and photographic legacy of former professors. These materials are being processed, with a long-term plan to ensure their detailed exploration, retrieval, and accessibility within an integrated departmental Knowledge Repository.

³ KRÄHLING–FEHÉR 2018.

⁴ KRÄHLING et al 2015.

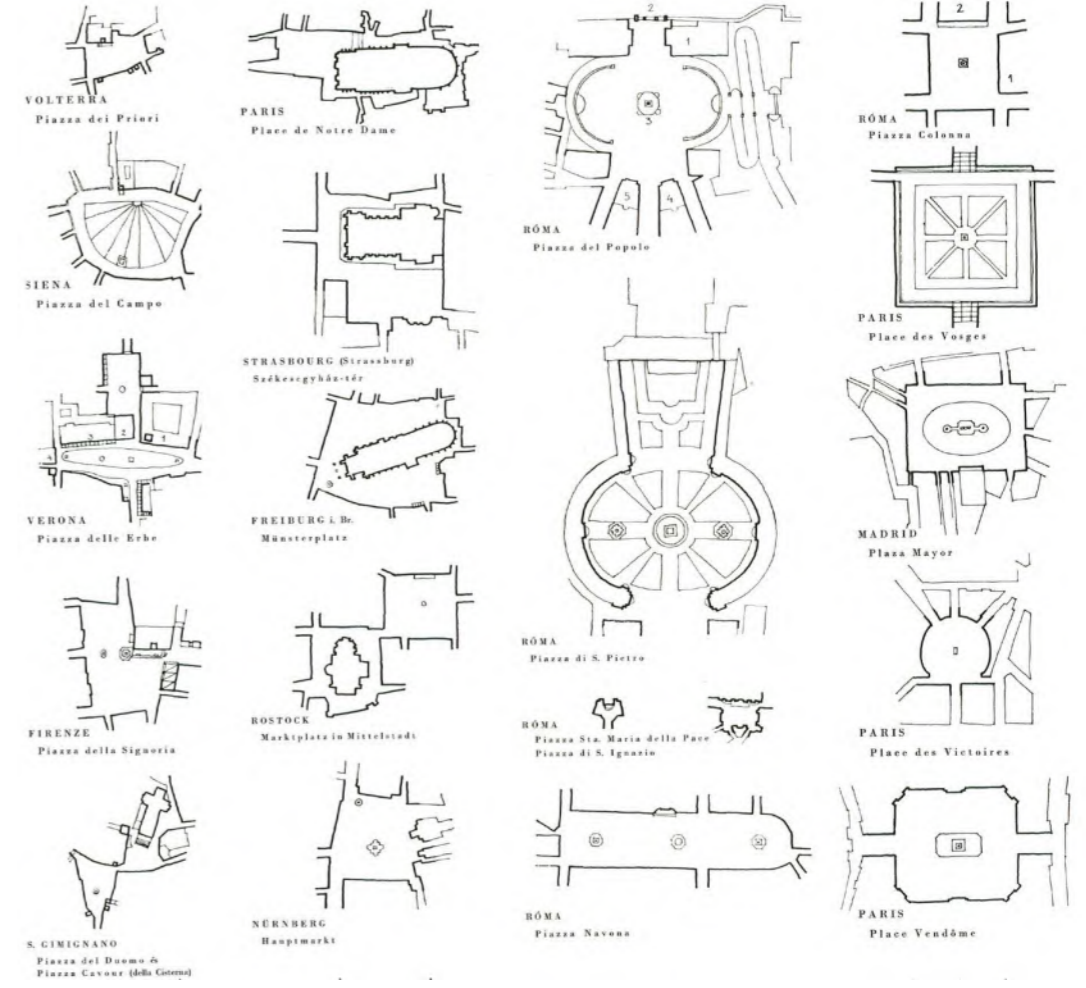
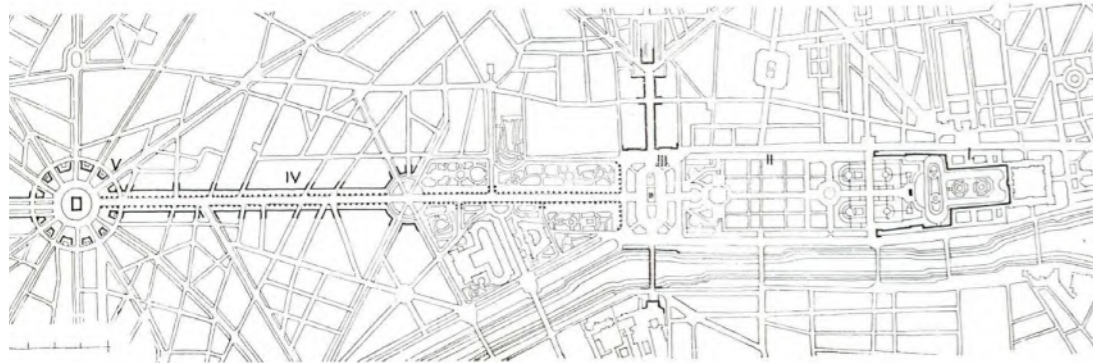
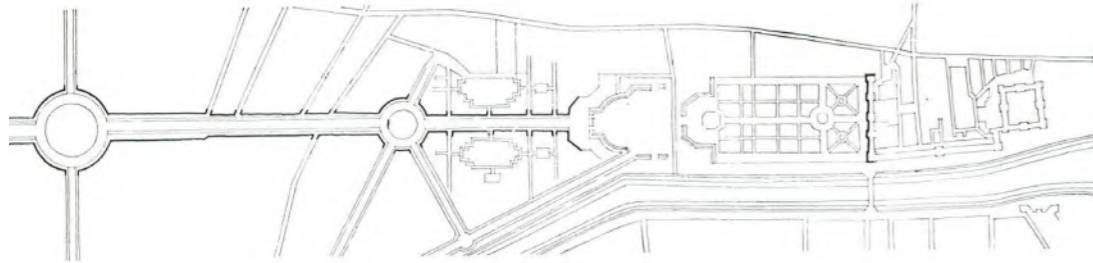
KUTATÁSOK
RESEARCHES

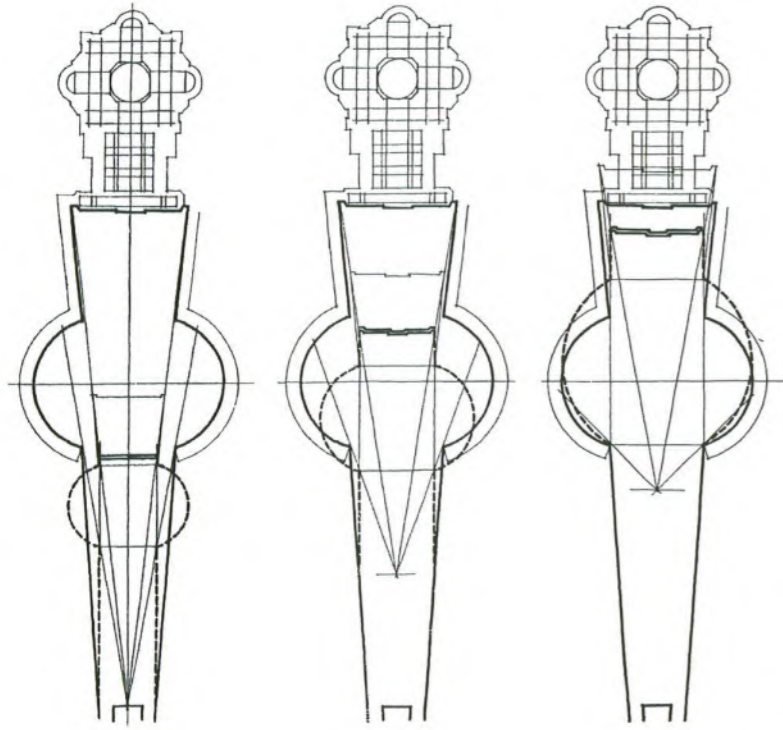

27

A párizsi Place de la Concorde és környéke, a nagytengely eredeti kialakítása és 1960 körüli állapotának helyszínrajza, Pogány Frigyes, 1960 / *The Place de la Concorde and its surrounding in Paris, site plan of the original layout of the Grand Axis and its state around 1960, Frigyes Pogány, 1960*

POGÁNY 1960. 311.

29

Térelméleti vázlatok, a római Szent Péter-székesegyház perspektivikus feltá-
rulásai a Szent Péter tér különböző nézőpontjaiból, Szentkirályi Zoltán, 1966 /
*Space theory analyses, explorative perspectives of St. Peter's Cathedral from various
viewpoints of St. Peter's Square in Rome, Zoltán Szentkirályi, 1966*

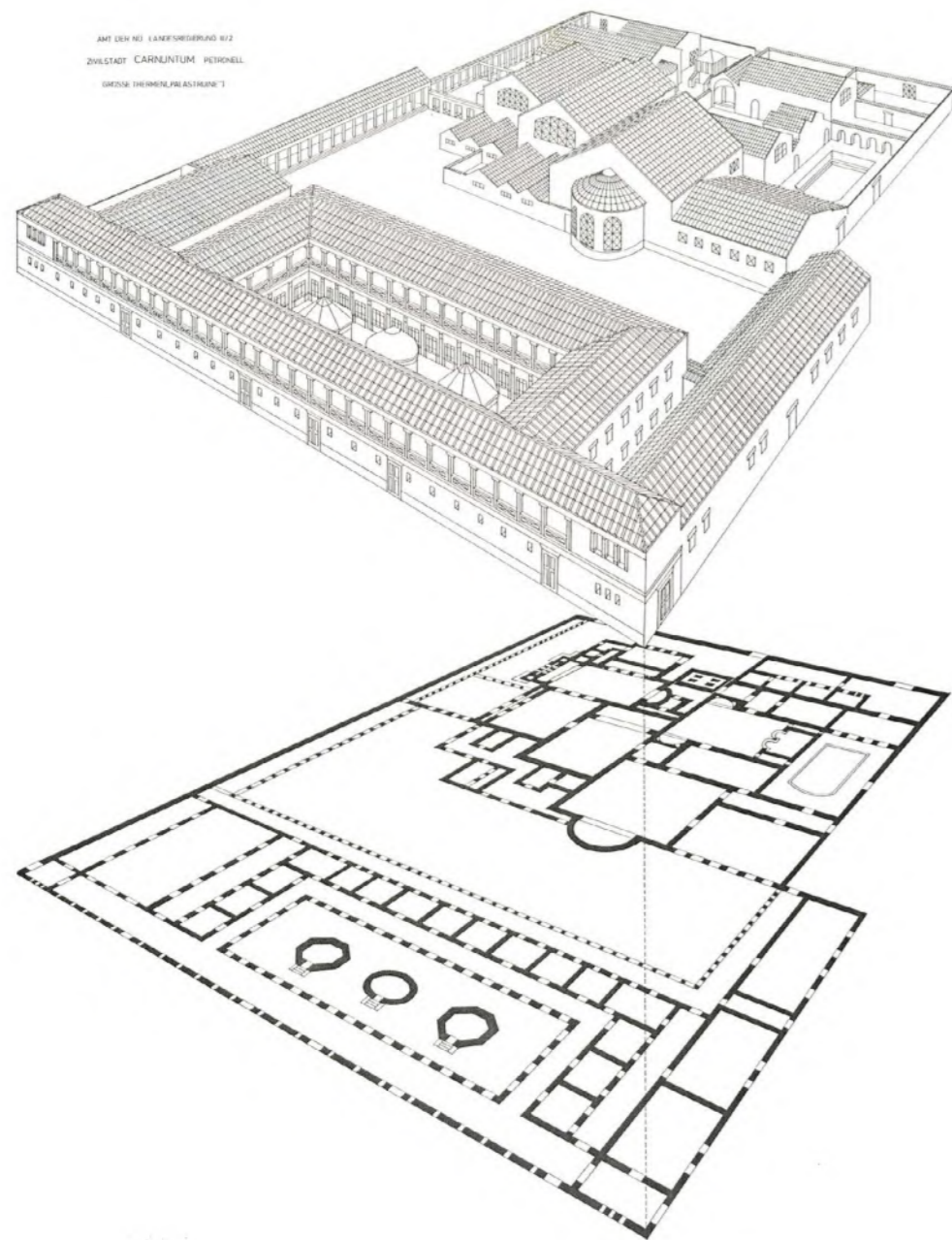
SZENTKIRÁLYI 2006. 117-154, 144, 146-147.

30

Térelméleti vázlatok, Hajnóczy Gyula, 1977 /
*Sketches for space theory analyses, Gyula
Hajnóczy, 1977*

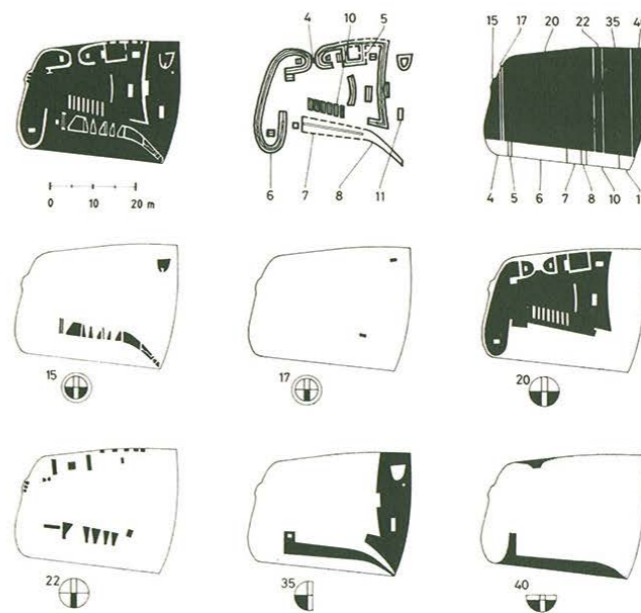
HAJNÓCZI 1977b. 145, 146, 148, 150, 151, 156.

TÉRELÉPÍTÉS	FÜND- MENTÁLIS	INTER- RANG				
INTENZÍV ISOLÁZT	AMPLUM	15	16	46	45	36
	INTERVALLUM V.	17	18	46	45	36
	INTERVALLUM H.	19	20	46	45	36
	AMPLUM	20	21	46	45	36
FELEKTENZÍV NYITOTT	AMPLUM	25	26	31	30	31
	INTERVALLUM V.	27	28	31	30	31
	INTERVALLUM H.	29	30	31	30	31
	AMPLUM	30	31	31	30	31
FELEKTENZÍV FEDELTEN	AMPLUM	35	36	30	30	31
	INTERVALLUM V.	37	38	30	30	31
	INTERVALLUM H.	39	40	30	30	31
	AMPLUM	40	41	30	30	31
EXTENZÍV FEDELTEN	AMPLUM	45	46	30	30	31
	INTERVALLUM V.	47	48	30	30	31
	INTERVALLUM H.	49	50	30	30	31

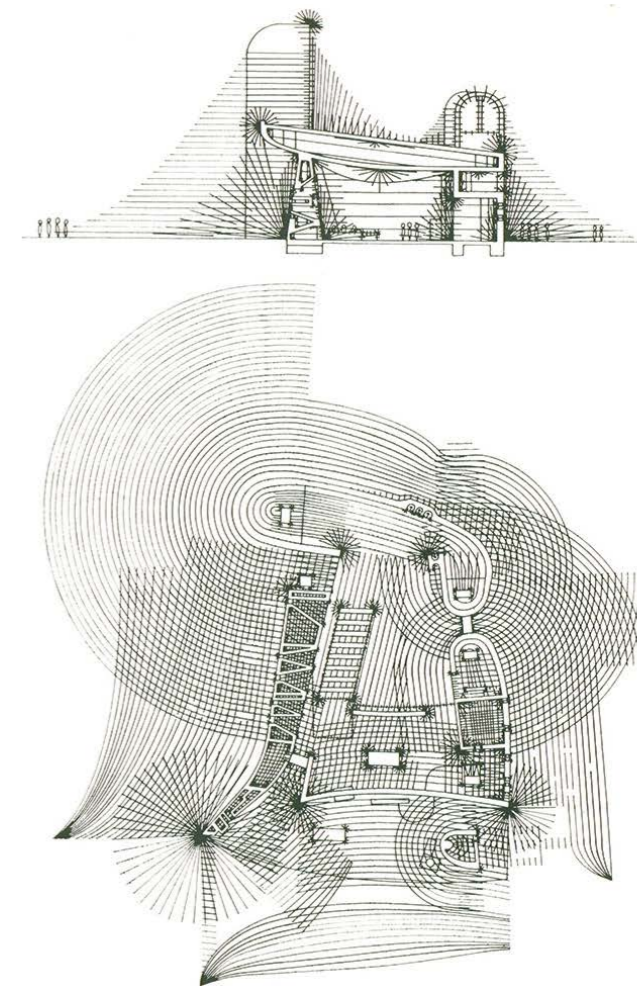

31

Carnuntum (Ausztria) polgárvárosi nagy közfürdőjének (Palaestruine) elvi rekonstrukciója, Hajnóczi Gyula, Mezős Tamás, Hajnózi Péter és Krähling János, 1989 / Theoretical reconstruction of the great therme (Palaestruine) of the civil town of Carnuntum (Austria), Gyula Hajnóczi, Tamás Mezős, Péter Hajnózi and János Krähling, 1989 ÉPT. RAJZTÁR 100069

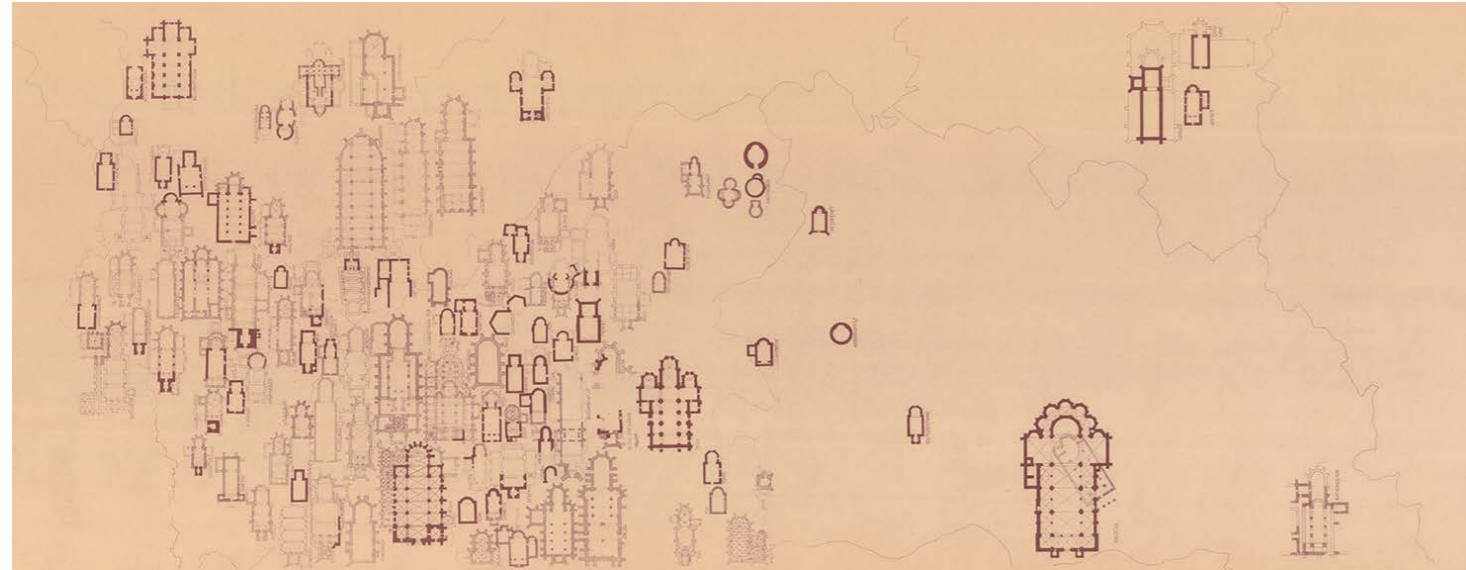
1	0	180,05	8	170	17,00	15	37,87	16	0	17	0,20	18	0	19	0	m ²
2	0	111,94	9	0	0	20	358,92	21	0	22	32,25	23	0	24	131,79	m ²
3	0	4,6,56	10	23,50	28,20	25	0	26	0	27	0	28	0	29	0	m ²
4	14,60	240,75	11	9,60	19,20	30	0	31	0	32	0	33	0	34	0	m ²
5	0,62	12,40	12	0	0	35	206,60	36	1392,48	37	0	38	0	39	0	m ²
6	39,60	397,13	13	0	1,58	40	72,38	41	186,19	42	0	43	0	44	0	m ²
7	9,84	227,20	14	0	0	45	42,30	46	13,86	47	0	48	0	49	0	m ²
CI • SQ		807,68	CI : SQ		99,46 : 708,22	SQ IN : SQ		429,24 : 278,98	SQ IV : SQ A		32,45 : 675,77	SQ F : SQ IT		166,09 : 7015,99		236709 : 4814,99
d 0,140		d 0,179	DIAPLAN		6	DI1 : CUB		13								

32

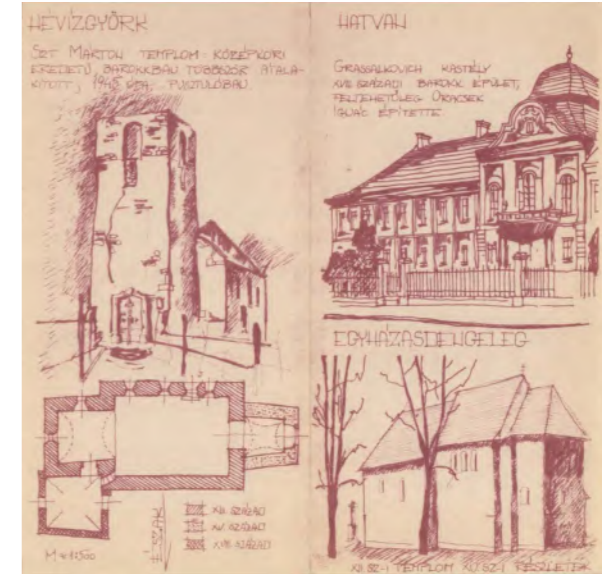
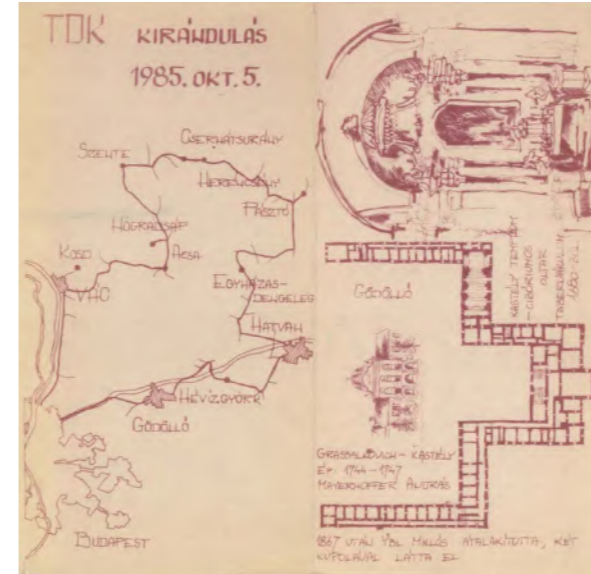
Térmennyiségi és términőségi elemző ábra Le Corbusier Ronchamp-i kápolnájához, Hajnóczi Gyula, 1988 / Quantitative and qualitative space analysis of Le Corbusier's Ronchamp Chapel, Gyula Hajnóczi, 1988

HAJNÓCZI 1988. 248-249.

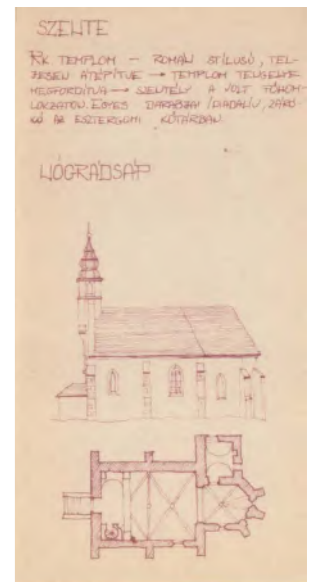
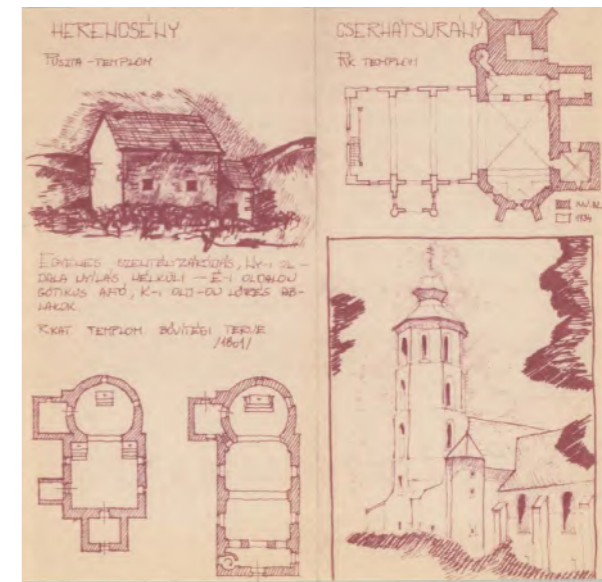
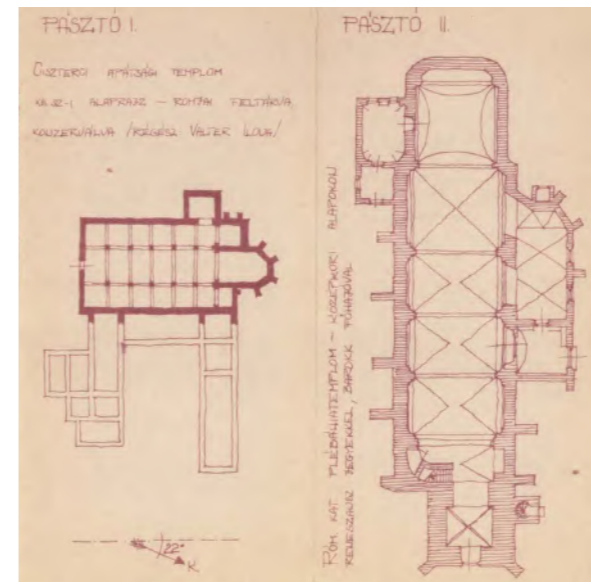
33

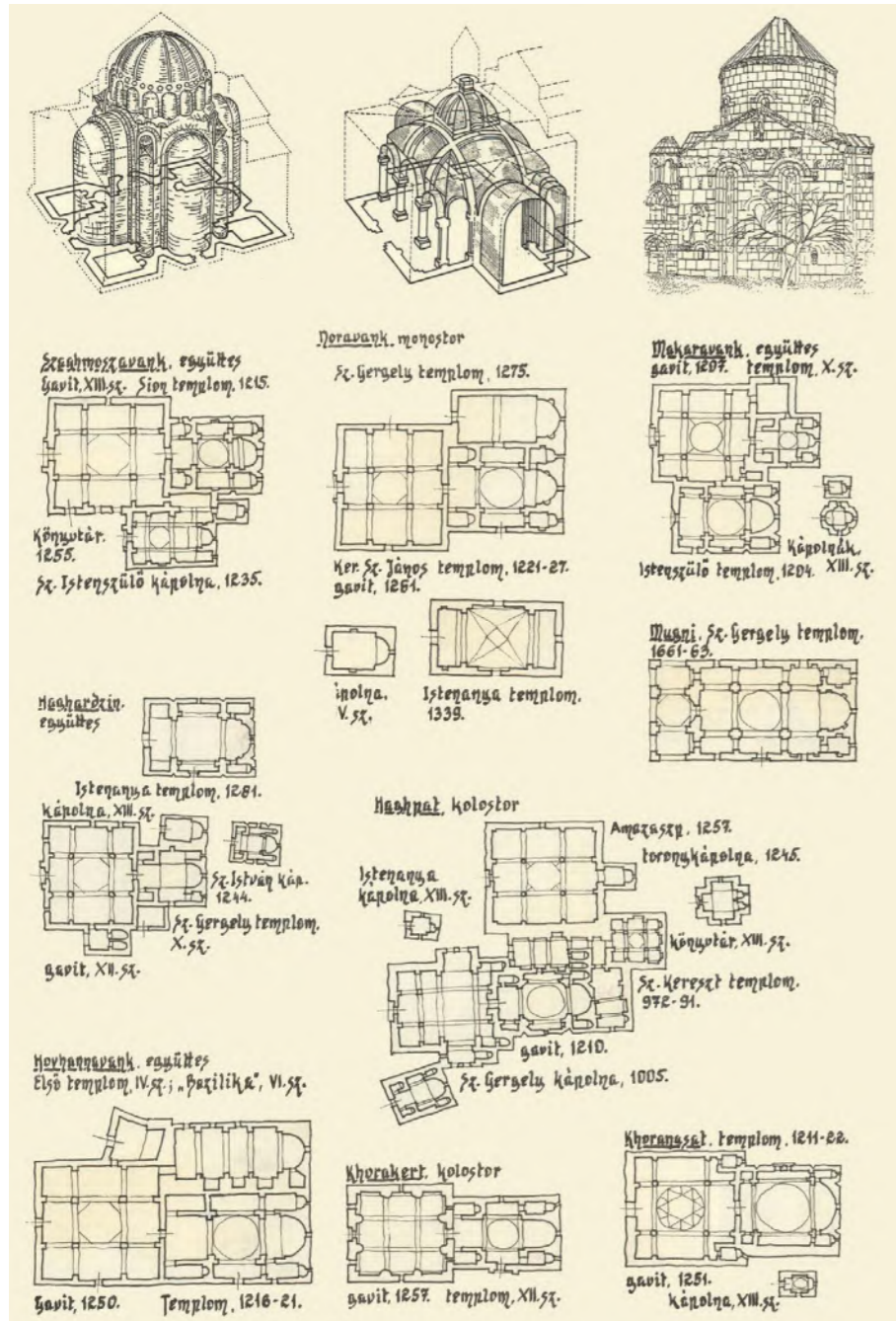
Középkori templomok elemző rajza, Guzsik Tamás, 1980 körül / Analytical drawing of medieval churches, Tamás Guzsik, around 1980

34

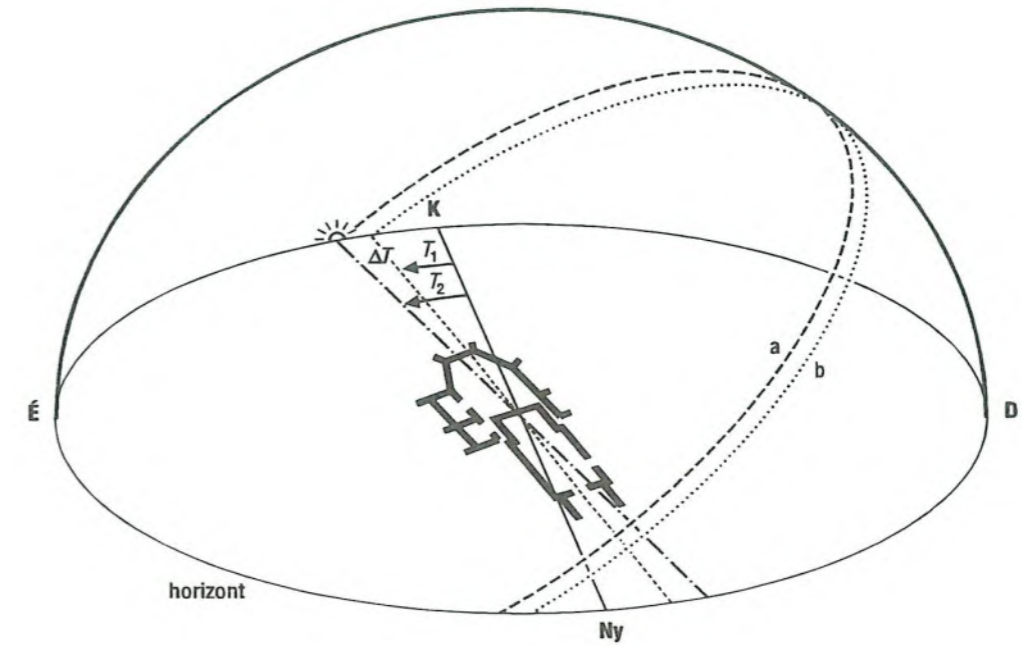
TDK tanulmányi kirándulás leporelló, Holnapy Dénes Márton, 1985 / TDK study trip brochure, Dénes Márton Holnapy, 1985

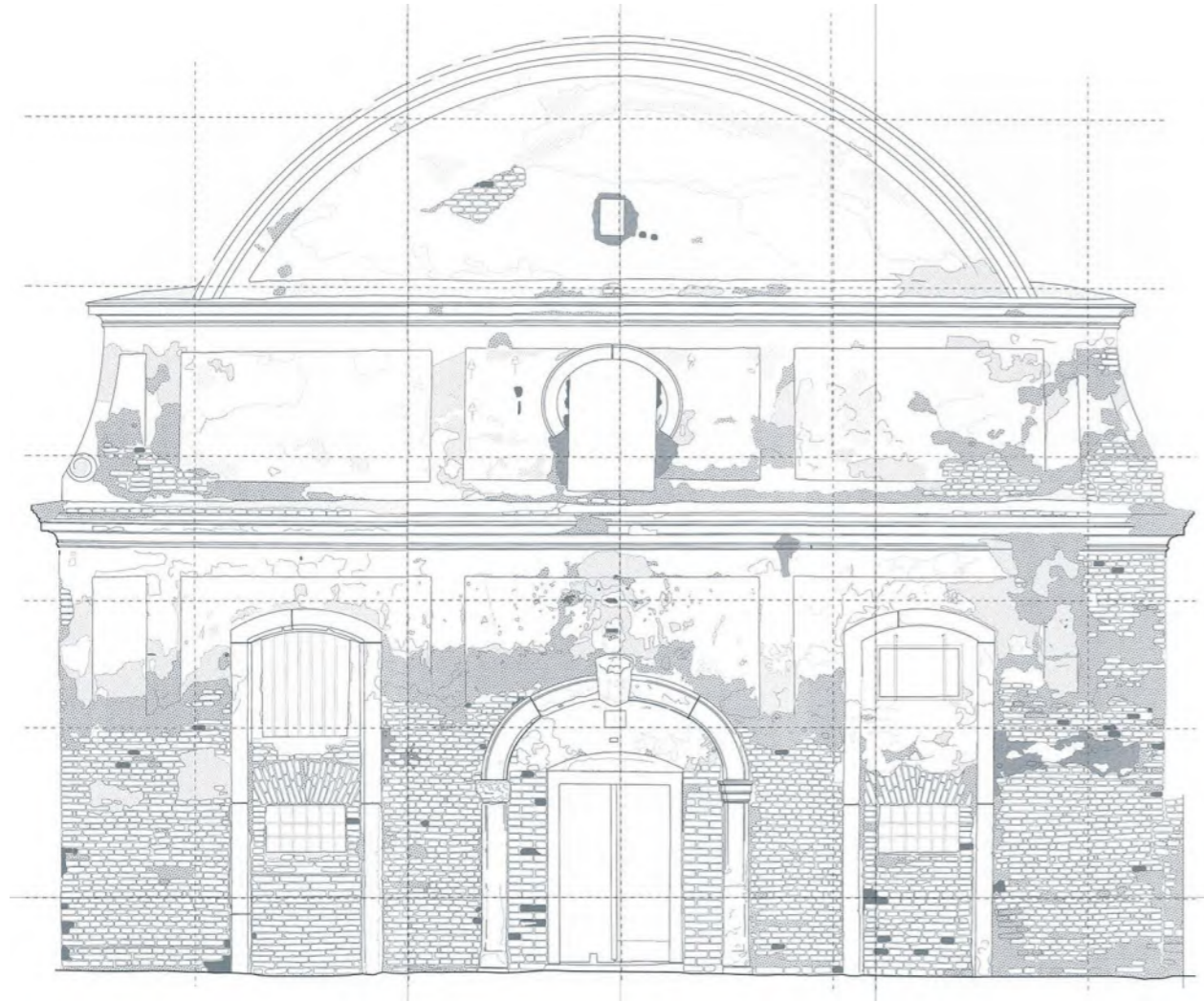
35

Örmény templomok rajzai, Guzsik Tamás, 1990 körül / Drawings of Armenian churches, Tamás Guzsik, around 1990

36

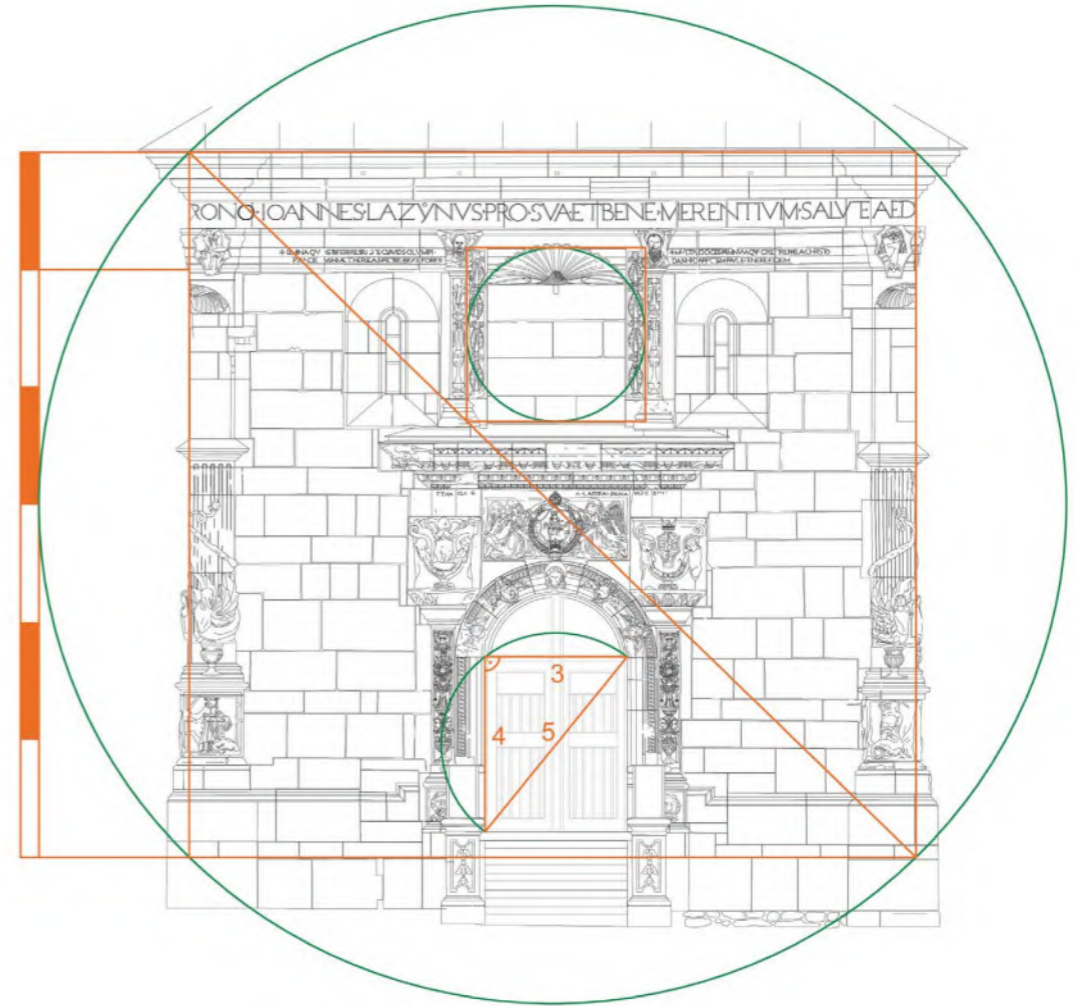
Vázlat több periódusú középkori templomok keleteléséről, Guzsik Tamás, 1996 / Sketch about orientation of medieval churches towards East with several construction periods, Tamás Guzsik, 1996
GUZSIK 1996. 189.

37

A fertői Esterházy-kastélyegyüttes marionett színházának felmérési rajza, nyugati homlokzat, Krähling János, Fekete J. Csaba és Halmos Balázs, 2006 / Survey drawing of the marionette theatre of the Esterházy Palace in Fertőd, West elevation, János Krähling, Csaba J. Fekete and Balázs Halmos, 2006

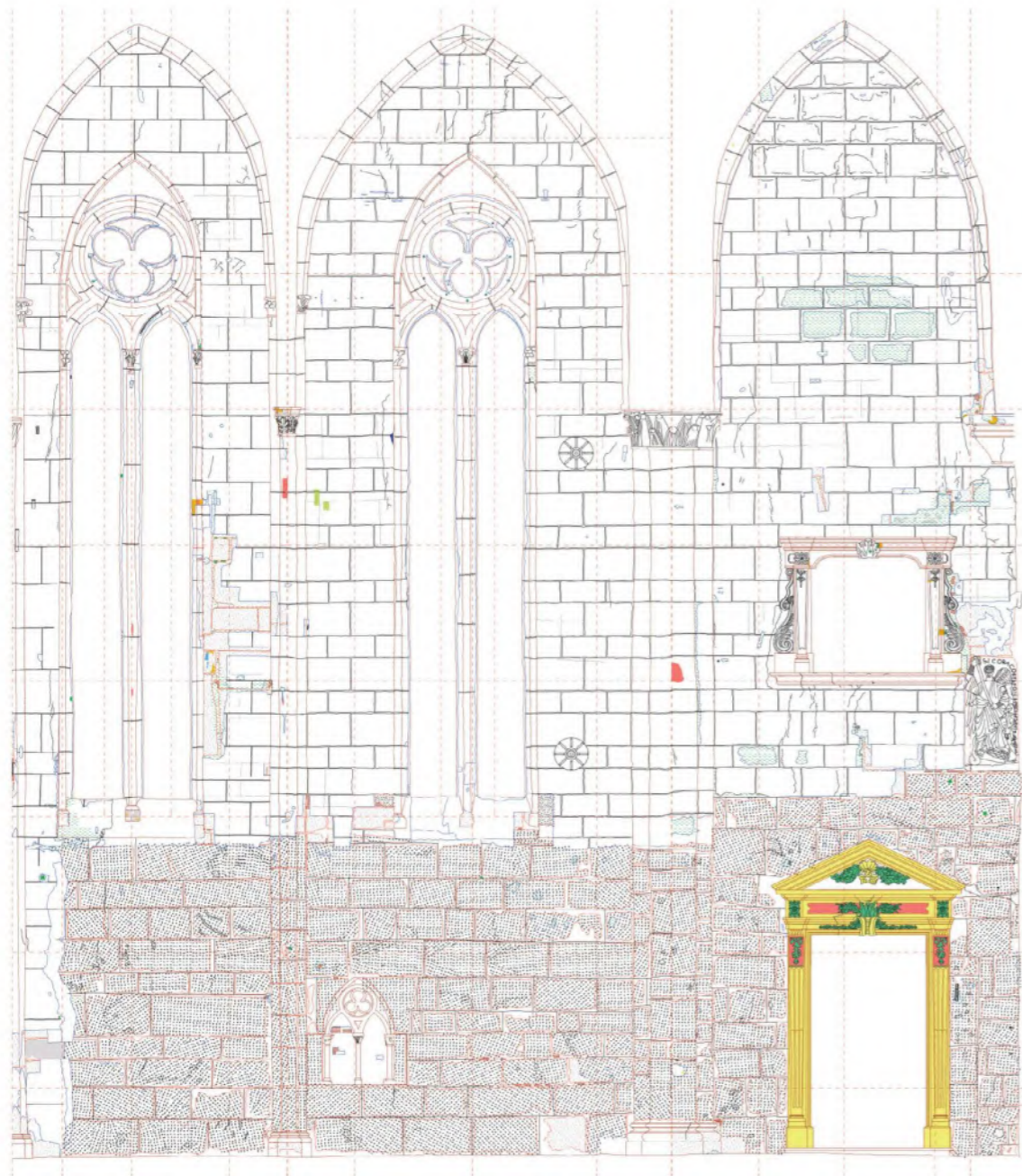
KRÄHLING et al 2006b. 47.

38

Felmérési rajz és geometriai elemzés a gyulafehérvári Szent Mihály-székesegyház (Románia) Lázói-kápolnáján, Halmos Balázs, 2007 / Survey drawing and geometrical analysis of the Lázói Chapel in the St. Michael's Cathedral in Alba Iulia (Romania), Balázs Halmos, 2007

HALMOS-MARÓTYZ 2015. 89.

39

Felmérési rajz és falszöveti elemzés a gyulafehérvári Szent Mihály-székesegyház (Románia), főszentélyének belső homlokzatán, Halmos Balázs és Maróty Katalin, 2010 / Survey drawing and inner masonry texture analysis of the main apse of the St. Michael's Cathedral in Alba Iulia (Romania), Balázs Halmos and Katalin Maróty, 2010

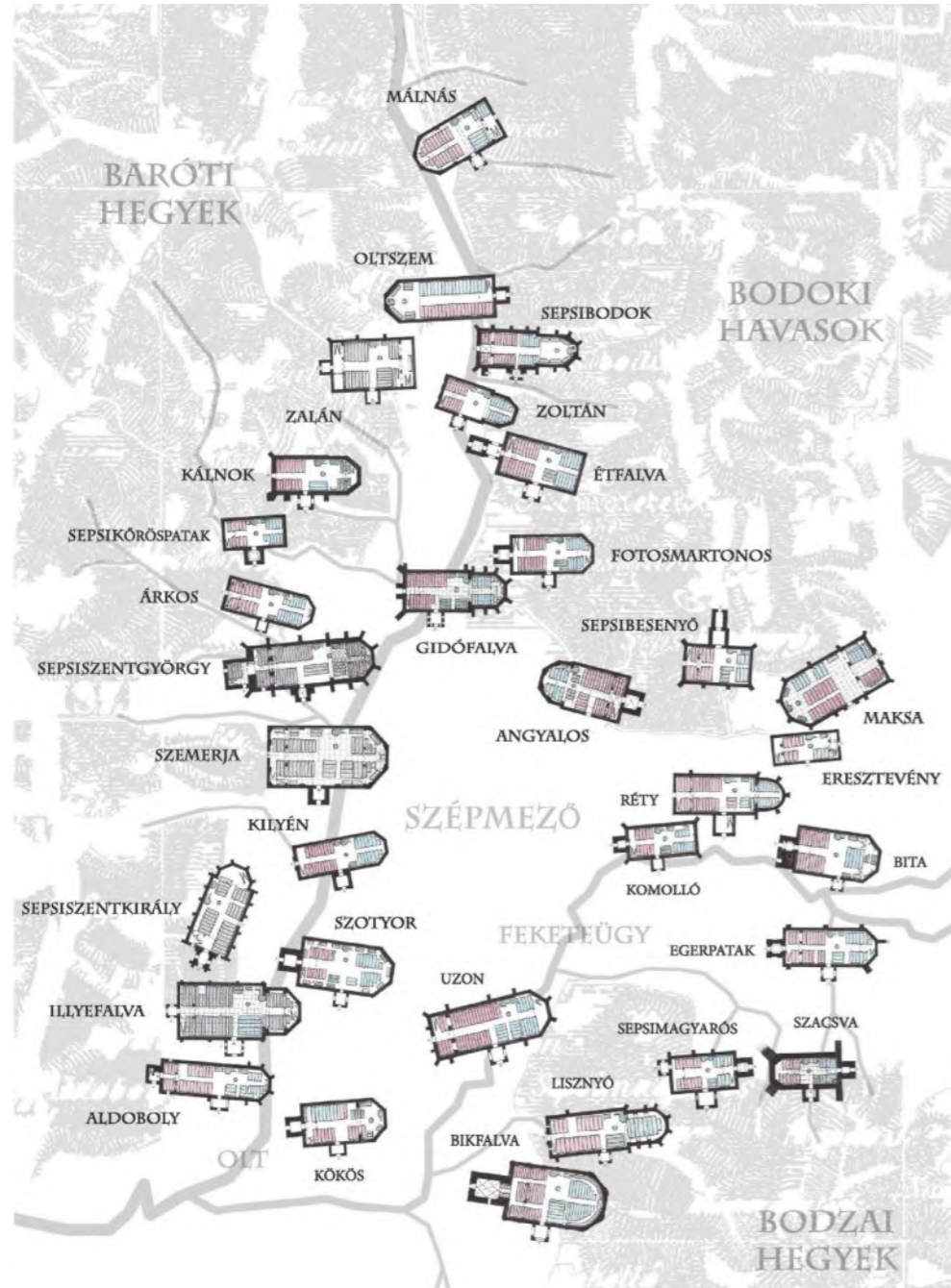
HALMOS-MARÓTY 2015. 76.

40

Zalaszántó, mérműves ablakok felmérési rajza, TDK munka, Jobbik Eszter és Zslebits Judit, 2019 / Zalaszántó, survey drawing of tracery windows, TDK work, Eszter Jobbik and Judit Zslebits, 2019

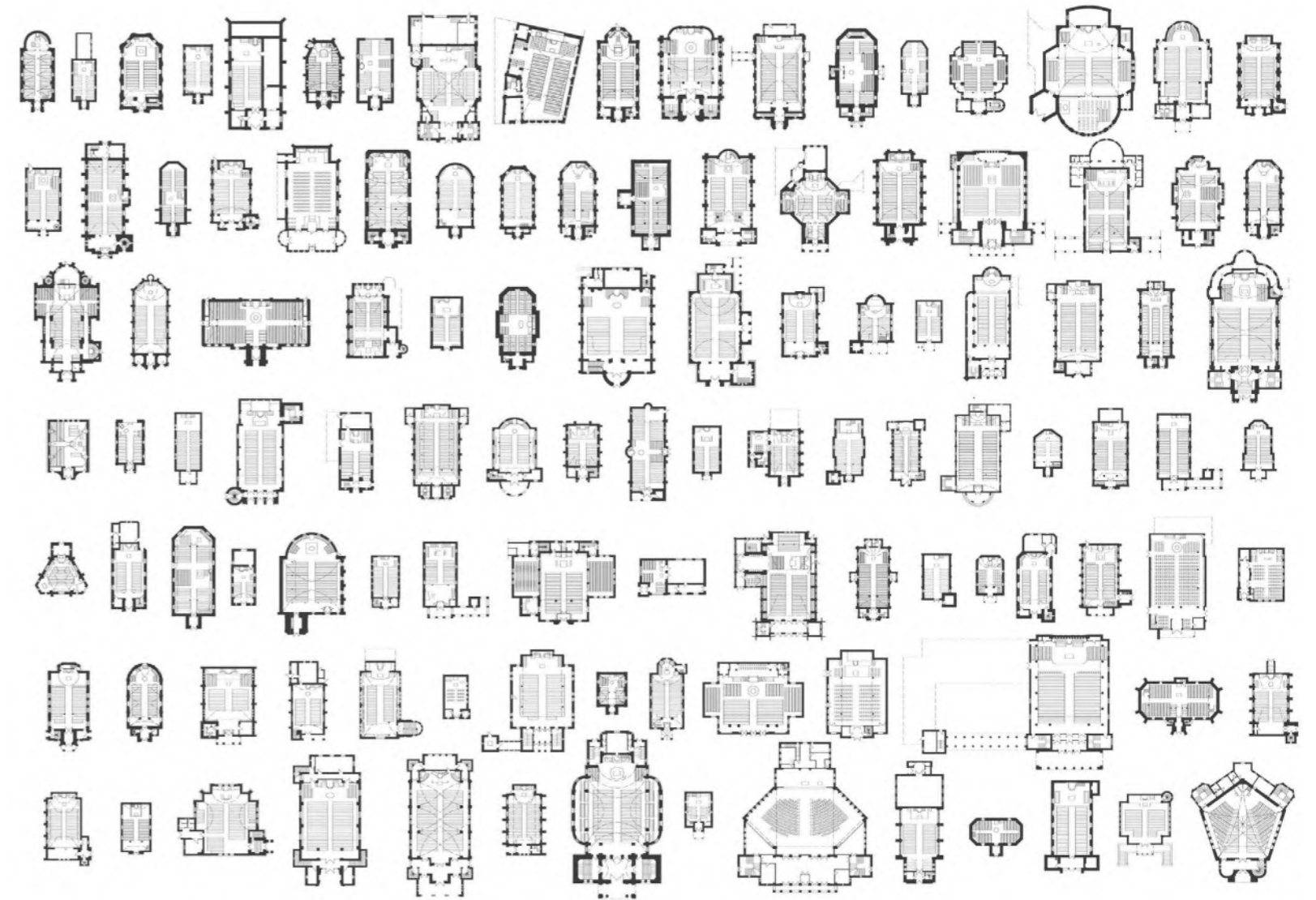
JOBBIK-ZSLEBITS 2019a. melléklet 67.; JOBBIK-ZSLEBITS 2019. 57.

41

Sepsiszei református templomok téralakítása a XVI-XIX. században, TDK munka, Danielisz Dóra, 2015 / Space forming of Calvinist churches in Sepsiszei in the 16th-19th centuries, TDK work, Dóra Danielisz, 2015

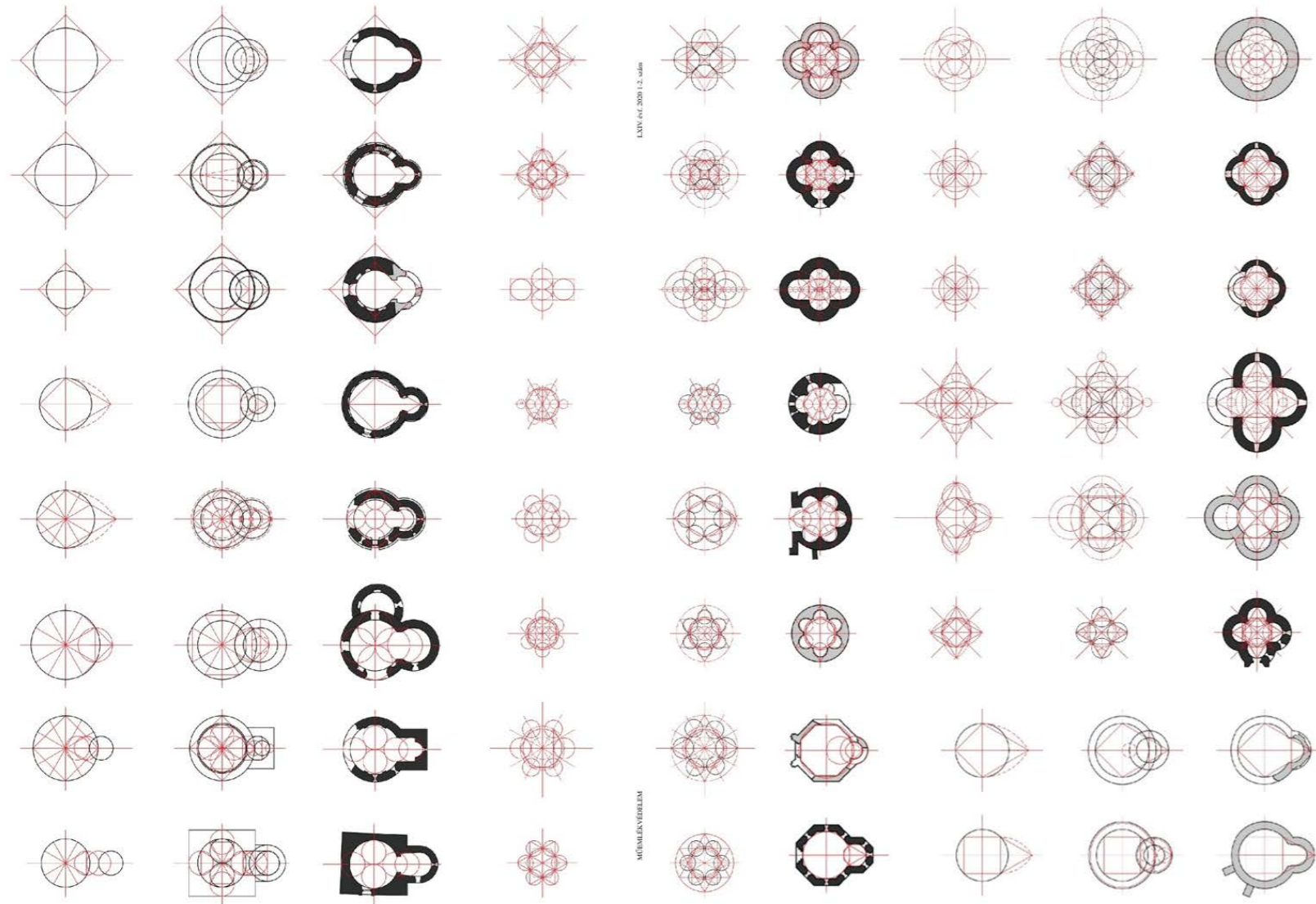
DANIELISZ 2015. 89; DANIELISZ 2016. 155.

42

Két világháború között épült magyarországi református templomok kronologikus sora, TDK munka, Gál-Hevér Dominika és Gál Szabolcs felmérései alapján, 2017 / Chronological series of Calvinist churches built between the two World Wars in Hungary, TDK work based on the surveys of Dominika Gál-Hevér and Szabolcs Gál, 2017

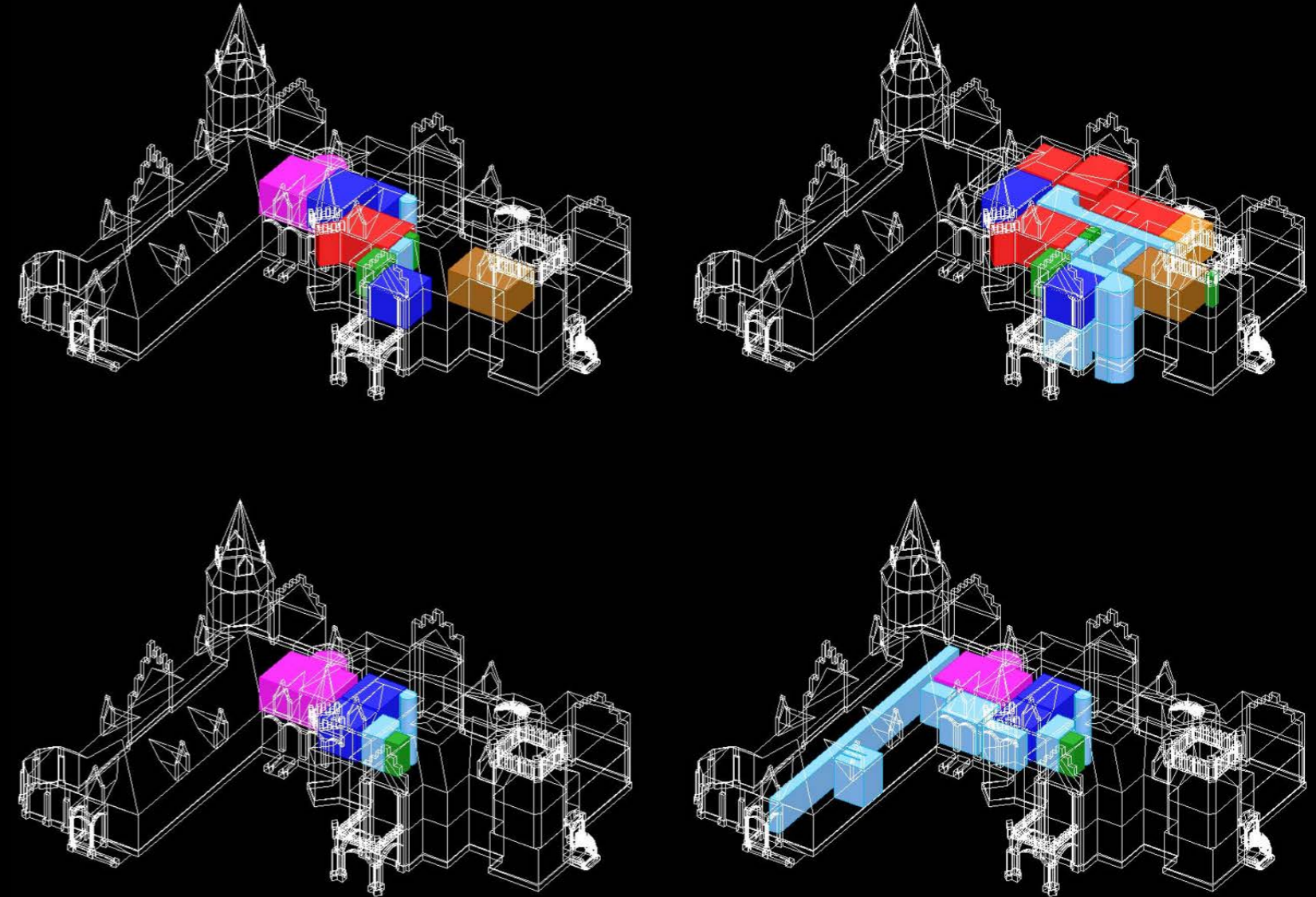
GÁL-HEVÉR 2017; GÁL-HEVÉR-GÁL 2017. 257.

43

Árpád kori rotundák geometriai szerkesztései, TDK munka, Máté Balázs és Varga Géza, 2018 / *Geometrical constructions of rotundas from the Árpád-age, TDK work, Balázs Máté and Géza Varga, 2018*

MÁTÉ-VARGA 2019; DARAGÓ et al 2020. 20–23, 25.

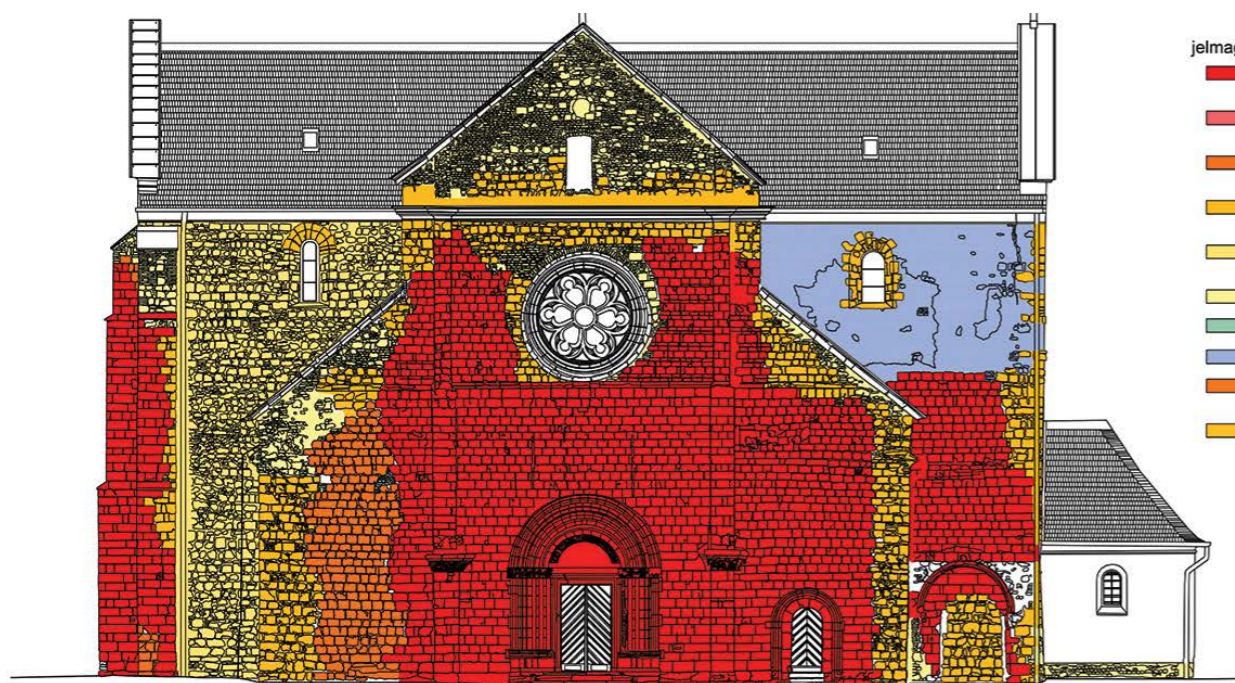
44

A nádassdladányi Nádassdy-kastély funkcióelemzési vázlatai Fekete J. Csaba PhD kutatásából, 2007 / *Sketches of functional analysis of the Nádassdy Castle in Nádassdladány from Csaba J. Fekete's PhD research, 2007*

FEKETE 2007. 146.

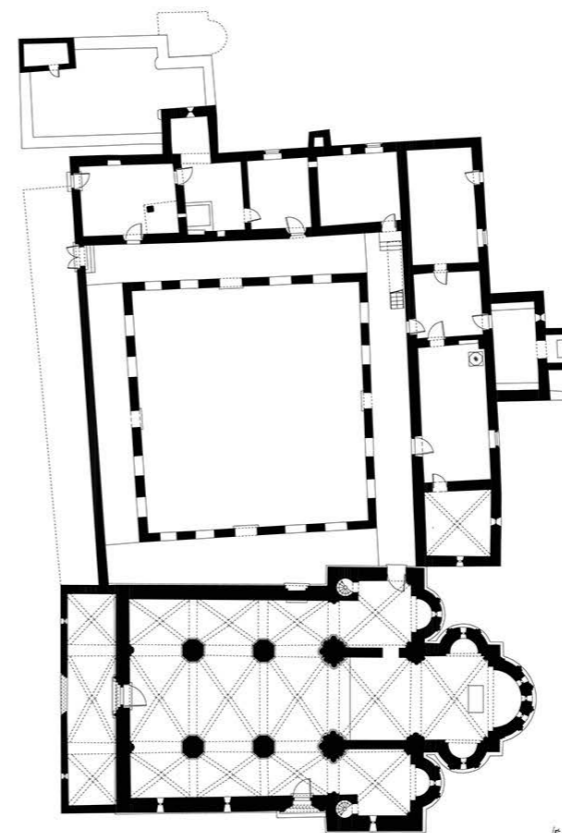
45

Felmérési rajz és falszöveti elemzés a belpátfalvi ciszterci templom nyugati homlokzatán, Jobbik Eszter, Daragó László, Kovács Máté Gergő és Fehér Krisztina, 2017–2018 / Survey drawing and masonry texture analysis of the West façade of the Cistercian abbey in Belpátfalva, Eszter Jobbik, László Daragó, Gergő Máté Kovács and Krisztina Fehér, 2017–2018

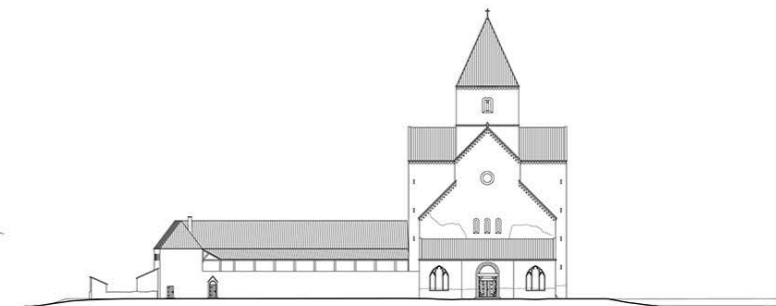
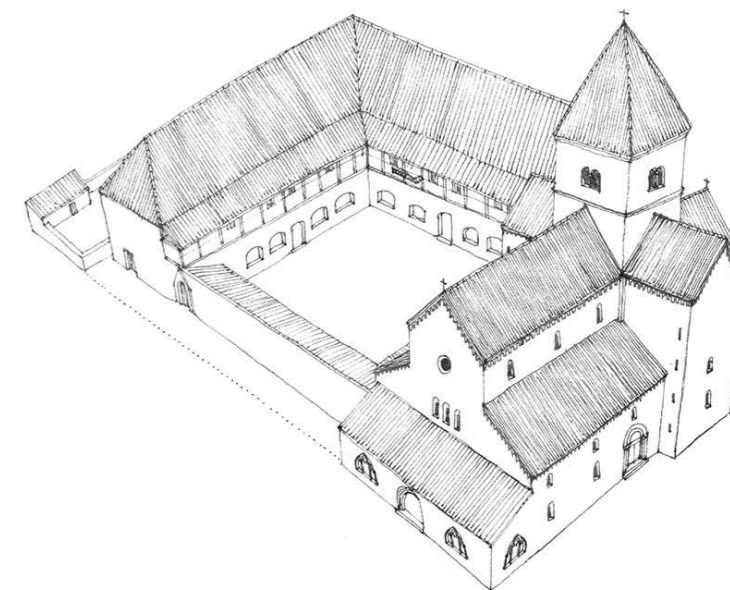

jelmagyarázat:

- szabályos kváderkő, szorított hézeg, sorosan rakva
- szabályos kis méretű kváderkő, szorított hézeg, sorosan rakva
- szabályos kváderkő, tág hézeg, sorosan rakva
- durva (csorba) kváderkő, fattyúsorokkal sorosan rakva
- szabálytalan kövek szabálytalan szövetben
- téglafalazat szórványos kövekkel
- kitöltő téglafalazat
- vakolt felület
- csorbult kövek fattyúsorokkal sorosan rakva
- szabálytalan kövek sorosan rakva, sűrűn kiegyenlítve

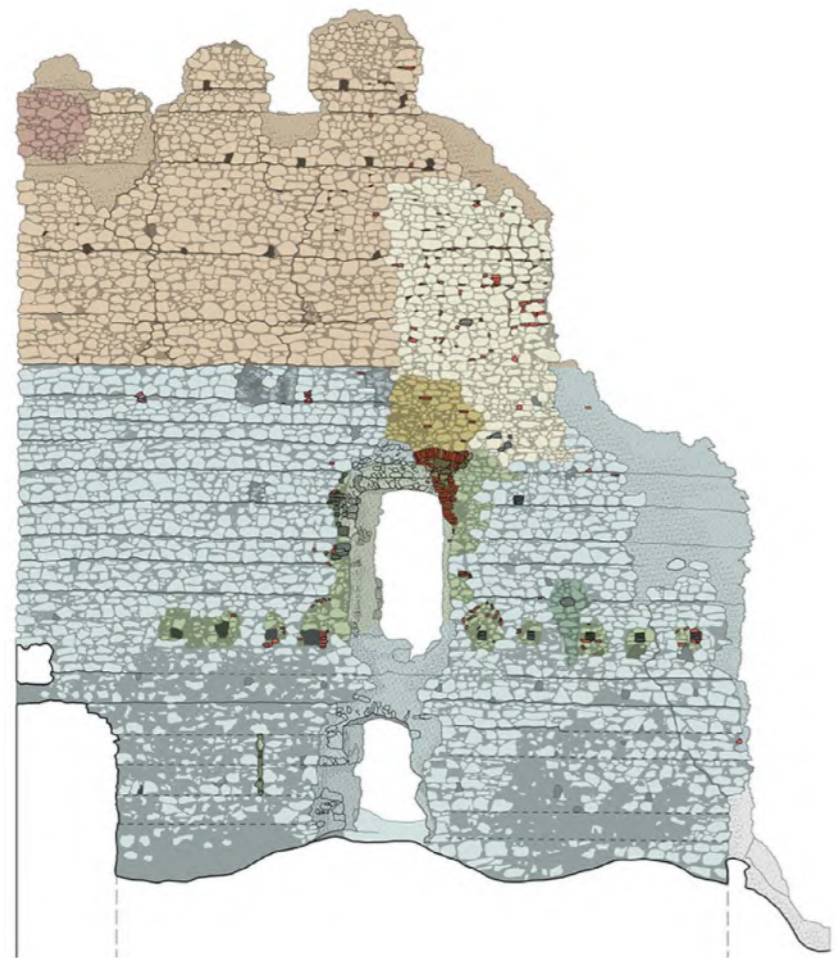
0 10

46

A vértesszentkereszti bencés kolostorrom elméleti rekonstrukciója, TDK munka, Kurucz Attila, 2014 / Theoretical reconstruction of the Vértesszentkereszt Benedictine Monastery ruins, TDK work, Attila Kurucz, 2014

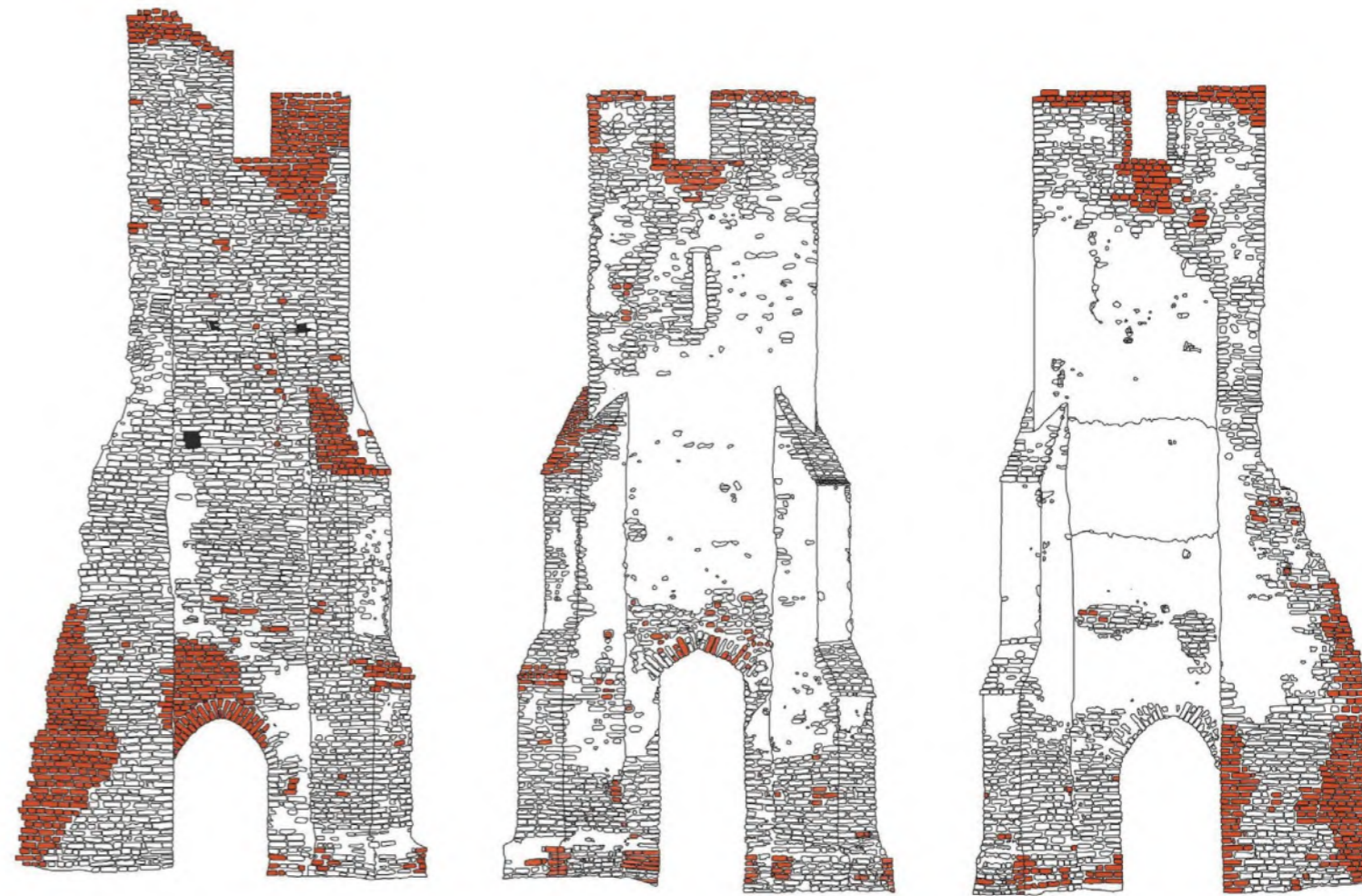
KURUCZ 2014. VI. tábla

47

Vitányvár (Vértessomló mellett) építési periódusainak kutatása a Bauforschung módszereivel, TDK munka, Bozsik Máté, 2014 / *Research on the construction periods of Vitány Castle (near Vértessomló) applying the methodology of Bauforschung, TDK work, Máté Bozsik, 2014*

Bozsik 2019. 28.

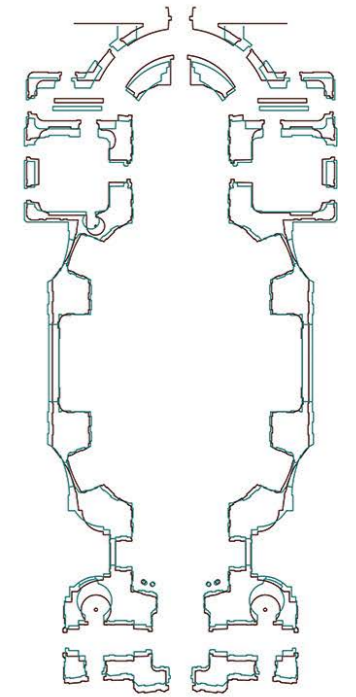
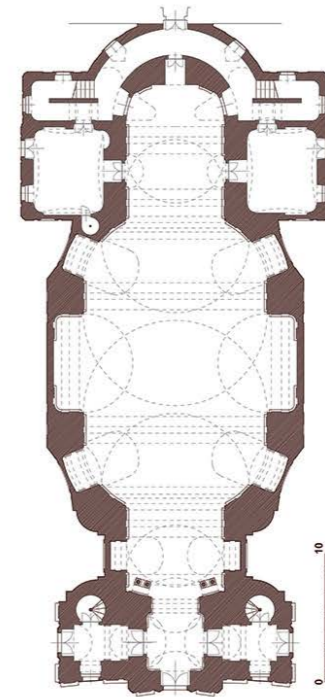
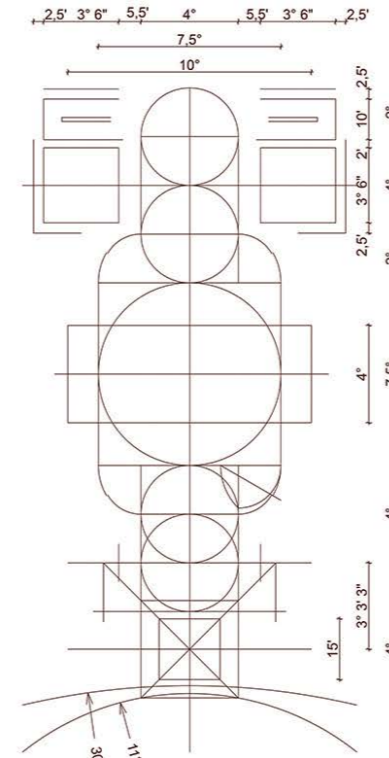
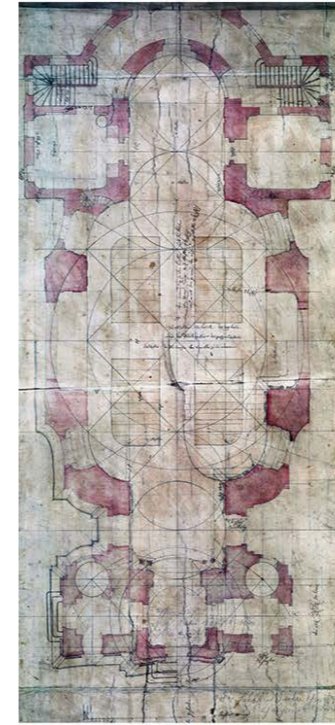
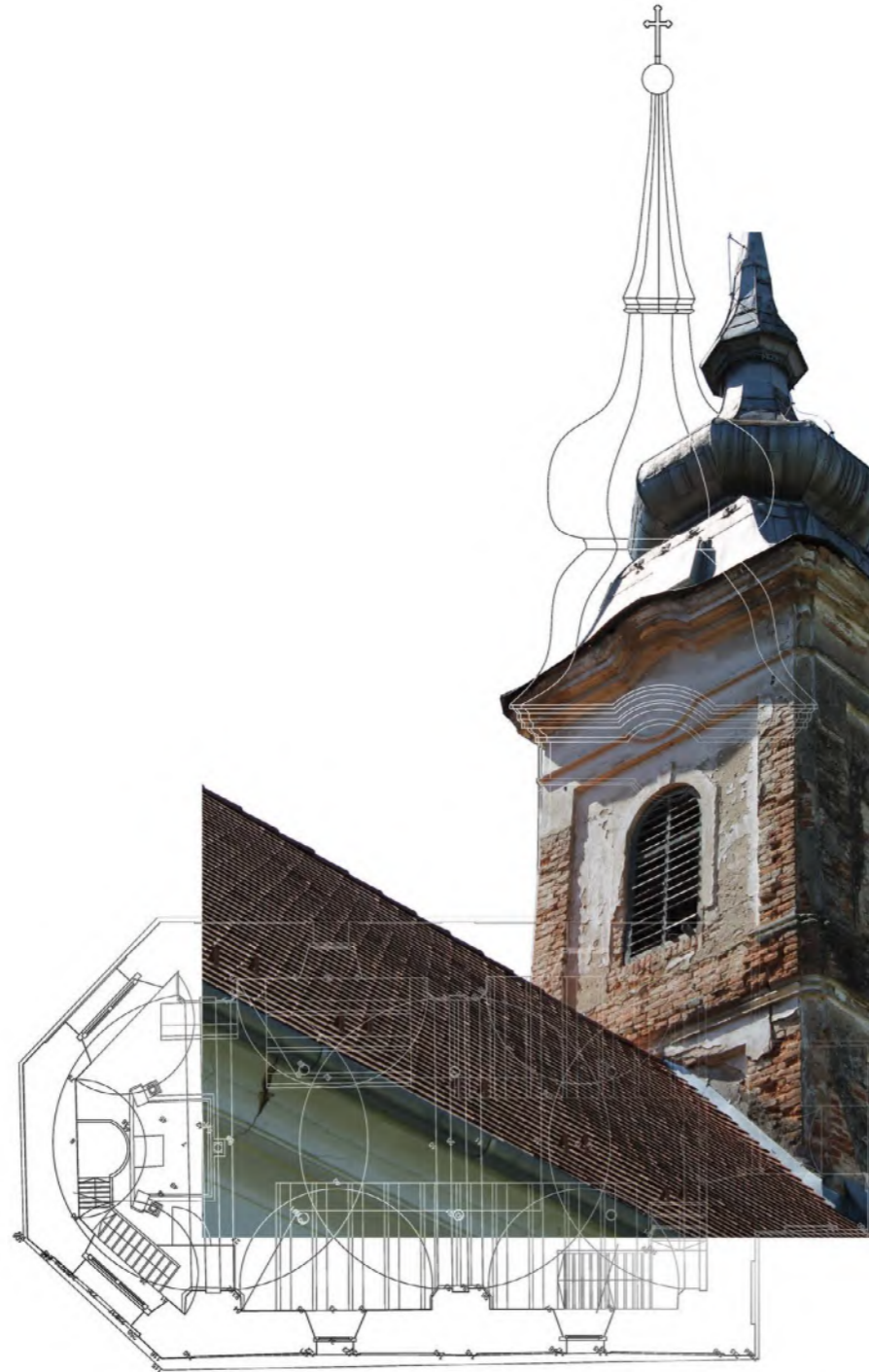
48

Homlokzatok alakjú felmérése és elemzése, Regöly-Somolyi pusztatemplom, TDK munka, Zslebits Judit, 2017 / *True-to-form survey and analysis of the façades of the church ruin at Regöly-Somoly, TDK work, Judit Zslebits, 2017*

Zslebits 2017. 32, 37, 50; Zslebits 2019. 14.

49

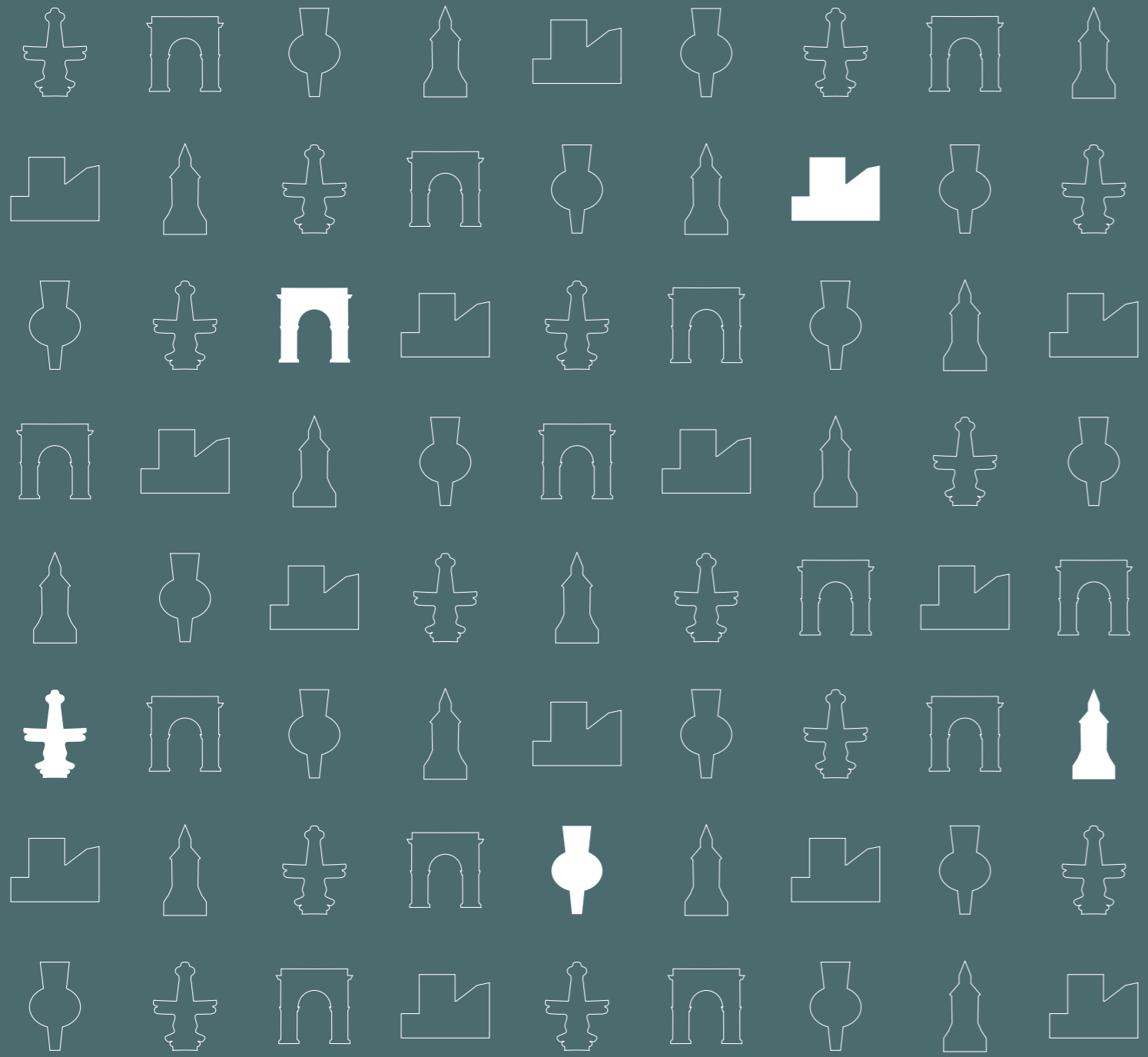
Alakhü felmérés és kutatás, evangélikus templom, Murga, TDK munka, Szücs Lilla, 2018 / *True-to-form survey and research, Lutheran church, Murga, TDK work, Lilla Szücs, 2018*
Szücs 2018

50

A nagykárolyi piarista templom (Románia) eredeti alaprajza, szerkesztési vázlata és elemzése felmérés alapján, Nagy Gergely Domonkos PhD kutatásaiból, 2014 / *Original ground plan, construction sketch and analysis based on survey drawing of the Piarist church in Carei (Romania), from Gergely Domonkos Nagy's PhD research, 2014*

NAGY 2014. 81–82.

KUTATÁS ÉS OKTATÁS
RESEARCH AND EDUCATION

TANSZÉKI KUTATÁSOK

DEPARTMENTAL RESEARCH

KRÄHLING JÁNOS

A 150 éves tanszék elődeinek kutatómunkáját az építészettörténet, építészetelmélet és műemlékvédelem állandó tematikája kíséri, eltérő hangsúlyokkal. Az építészettörténeti kutatás meghatározó volta mellett egyre jelentősebb teret kapott a műemlékvédelem, majd főleg az 1950-es évektől az építészetelmélet. A tanszék kutatómunkájának a közelmúltbeli áttekintésében a fő tendenciákat a politikai rendszer változása után 1990-től az intézményi és tudományfinanszírozási strukturális átalakulás új útjai határozták meg. A rendszerváltozást megelőző 1970-es és 1980-as évek időszakáról – a közvetlen előd Építészettörténeti és Elméleti Intézet (1971–1996) kutatási tevékenységéről – az intézet fennállásának 15. évfordulóján két átfogó összefoglaló kötet jelent meg, a kutatás fő irányainak bemutatásával és a publikációk összegzésével.¹ Ebben a tanulmányban ezért a rendszerváltozás utáni évtizedek kutatási tevékenységének bemutatására helyezzük a hangsúlyt.

¹ HORVÁTH 1988, H. SIPOS 1988.

The research work of the 150-year-old department's predecessors is accompanied with different emphases on the constant themes of architectural history, architectural theory and monument preservation. In addition to the dominance of architectural history research, the topics of monument preservation and then, especially from the 1950s, architectural theory became more and more important. In a recent review of the research work of the department, the main trends have been identified by the new paths of the institutional and academic funding structural transformations since 1990, following the change in the political system. In the period of the 1970s and 1980s before the change of regime – on the research activity of the immediate predecessor, the Institute of History and Theory of Architecture (1971–1996) – two comprehensive summaries were published on the 15th anniversary of the establishment of the Institute.¹ In this summary, therefore, we focus on presenting the research activity of the decades after the change of regime.

Based on the volume presenting the research of

Az Építészettörténeti és Elméleti Intézet kutatásait bemutató kötet alapján kirajzolódik az a sajátos intézeti (később 1996-tól tanszéki) profil, amelynek jellemzője, hogy az oktatásban jelentős szereppel bíró építészettörténeti és elméleti témákat a műemlékvédelem mint elméleti és gyakorlati kutatási terület teljesíti ki. Az Intézet három osztályából az Építészettörténeti Osztály vitte tovább azokat a hagyományokat, amelyek tulajdonképpen a második világháború után megmaradt két Építészettörténeti Tanszék felfogását tükrözték – tágabb értelemben a régi műegyetemi gyakorlatot. Viszszatekintve: az Intézet, mint szervezet többet tudott adni, mint külön-külön a három osztálya, és mondhatjuk a rendszerváltozás adta új lehetőségek mellett számos mai kutatási trend vezethető vissza erre az időszakra. Jellemző az a tendencia, hogy az 1950 utáni évtizedek kutatási és oktatási tematikáját az egyetemes építészettörténetre fókuszáló szemlélet határozta meg, de ebben a közegben új tantárgyként jelent meg Rados Jenő és Kardos György munkássága nyomán az önálló, rendszeres magyar építészettörténet oktatása, és ehhez igazodott a rendszerváltozás után a magyar építészettörténeti kutatások bővülése is. ▲

▲ 103-105

Mai kutatási tevékenységünket vizsgálva, e hagyományok megemlézése után a fő kérdés arra irányul, hogy ehhez képest mit tudunk megújítani, továbbfejleszteni. A legfontosabbnak azt tartjuk, hogy a kutatások tematikájában a magyar témák kutatása vált meghatározóvá, és új kutatási eredményeinket sokszor új módszertan alkalmazásával érthetjük el. Kiemelhetjük, hogy a tanszék műszerparkja folyamatosan bővült mérőeszközökkel, a lézeres térszkenelés alkalmazásának lehetőségével az utóbbi években gazdagodott, digitális potenciálja megerősödött. ▲ Mindezek mellett a tanszék megőrizte, sőt megerősítette a szakmai pozícióját publikációs tevékenysége által. A tanszéki kutatás áttekintésében másik

▲ 112
117-120

the predecessor Institute of History and Theory of Architecture, the outlined specific institutional (later from 1993, departmental) profile is characterized by the fact that architectural history and theoretical topics with a significant role in education are completed by theoretical and practical research. Of the three units of the Institute, the Department of History of Architecture carried on the traditions which in fact reflected the concept of the two Departments of Architectural History that survived the Second World War – in a broader sense, the old practice of the technical university. In retrospect, the Institute as an organization was able to perform more than its three departments separately, and we can say that in addition to the new opportunities provided by the change of regime, many of today's research trends can be traced back to that period. A typical trend is that the research and educational themes of the decades after 1950 were determined by the approach focusing on the history of universal architecture, but in this context, following the work of Jenő Rados and György Kardos, the teaching of the independent and well elaborated architectural history of Hungary appeared as a new subject, and the expansion of Hungarian architectural history research also followed this trend. ▲

▲ 103-105

Looking at our today's research activities, after mentioning these traditions, the main issue is what we have been able to renew and improve compared to the presented trends. We consider the most important fact that the research of Hungarian topics became decisive in the scope of research, and our new results have often been achieved through the use of a new methodology. We can highlight that the Department's instrument park has continuously expanded with measuring instruments; the possibility of using laser scanners has been enriched in recent years, and its digital potential has been strengthened. ▲ In addition, the department has maintained and even strengthened its professional position through its publication activities.

▲ 112
117-120

alapkérdés lehet az oktatáshoz való viszonyulás. Alapelvünk, hogy oktatásunk a kutatási tevékenységünk révén válik hitelessé, naprakésszé, érdekessé, és a tanszék oktatói alapvetően ezt a normát követik.

Az elmúlt évtizedek kutatási tevékenységénél – a magyar vonatkozású témák meghatározó többségével – az építészettörténet teljes spektrumát követhetjük Pannoniától a 20. század végéig. E fejezet rövid terjedelme, összefoglalás-jellege miatt korszakok szerint követve a legfontosabb témák és összegző publikációk áttekintésére vállalkozhatunk.

A nagy ókori civilizációk építészetéről Istváni Gyula irt összegző kötetet.² A prehisztórikum mellett a Kárpát-medence népi építészetének kutatásában is kiemelkedő szerepet vállalt, ▲ melynek eredménye számos – tematikus, topografikus és tipológiai – népi építészeti publikáció, valamint a tantárgy tankönyve.³ Pannonia építészettörténetét és műemlék-helyreállítási problematikájának újabb eredményeit – Hajnóczy Gyula iskolateremtő tevékenységének hatásaként, ▲ Mezős Tamás vezetésével – több tanszéki publikáció mutatja be.⁴

▲ 21

▲ 20

▲ 31

A tanszéken folyó középkori építészeti kutatások közt – Sódor Alajos és Guzsik Tamás kutatási témáit követve ▲ – kiemelt helyet kapnak a középkori szerkesztőmódszerek és építéstechnika, ▲ ▲ valamint a középkori szakrális építészet és a városok problematikája, köztük hangsúlyosan jelennek meg – az elmúlt évtizedek kiemelt témájaként – a határainkon túli magyar vonatkozású középkori műemlékek.⁵

2 ISTVÁNI 2010b, továbbá / and also ISTVÁNI 2014.

3 ISTVÁNI 1997, ISTVÁNI 2011, ISTVÁNI 2012.

4 HAJNÓCZI-MEZŐS 1995, HAJNÓCZI-MEZŐS 1996, MEZŐS 2002, MEZŐS 2005b, KISS 2013.

5 Guzsik Tamásról / On Tamás Guzsik see RABB 2019, továbbá / and also: HALMOS et al 2013, HALMOS-MARÓTYZ 2010c, HALMOS-MARÓTYZ 2012, HALMOS-MARÓTYZ 2013, HALMOS-MARÓTYZ 2015, FEHÉR-HALMOS 2015, FEHÉR-HALMOS 2016, FEHÉR 2017c, FEHÉR et al 2018a, ISTVÁNI 2001, ISTVÁNI-VEÖREŐS 2002, RABB 2006.

Another key issue in reviewing departmental research may be its attitude toward education. Our principle is that our education becomes authentic, up-to-date, interesting through our research activities, and that is the standard that the members of the department follow.

In the research activities of the last decades, we can follow the full spectrum of the history of architecture from Pannonia to the end of the 20th century with the vast majority of Hungarian-related topics. Due to the short scope and the summary nature of this chapter, we can only undertake an overview of the most important topics and publications by historic eras.

Gyula Istváni wrote a summary volume on the architecture of great ancient civilizations.² In addition to Prehistory, he also played a prominent role in the research of folk architecture in the Carpathian Basin, ▲ resulting in a number of publications on vernacular architecture of a thematic, topographic and typological nature, as well as a textbook of the subject.³ The new research results of the history of architecture in Pannonia and the problems of its restoration of monuments – as a result of Gyula Hajnóczy's research team leading activity, ▲ ▲ now led by Tamás Mezős – are presented in several Department publications.⁴

▲ 21

▲ 20

▲ 31

Among the research on medieval architecture in the Department – following the research themes of Alajos Sódor and Tamás Guzsik ▲ – the problems of medieval geometry methods and construction techniques ▲ ▲ as well as the problems of medieval sacred architecture and cities are highlighted, including the medieval architecture of historic Hungarian relevance beyond the borders as a priority theme for the past decades.⁵ The department has been involved in building archaeology researches on significant medieval buildings in France (Burgundy) over the past decade.⁶ ▲ This topic was accompanied by several researches focusing on the French relations of medieval Hungarian architecture.⁷

▲ 33, 35-36

▲ 39-40, 43

45, 47-48

▲ 112, 120

▲ 113-116

▲ 113-116 A tanszék jelentős franciaországi (burgundiai) középkori épületkutatásokban vett részt az elmúlt évtizedben.⁶ ▲ Ezt a témát is több – a középkori magyarországi építészet francia kapcsolataira összpontosító – kutatás kísérte.⁷

♣ 29 Az újkor építészettörténetét érintő kutatásoknál – Szentkirályi Zoltán ♣ alapvető szemléletformáló elméletét követve⁸ – a magyar témák kerültek a középpontba. A magyar reneszánsz építészettörténetének kutatásában jelentős eredmény a gyulafehérvári Lázói-kápolna kutatása, amely az épületkutatás *Bauforschung*-módszertanának alkalmazása szempontjából is új utat jelent.⁹ ♣ Az újkor magyarországi építészettörténetének fontos szegmenseként jelentős az oszmán birodalom építészetének, illetve a török építészeti kapcsolatok későbbi alakulásának kutatása.¹⁰ ▲

▲ 118 Az újkor templomépítészetére vonatkozó tipológiai kutatások további altémákra összpontosítottak, ezen belül a tértípusok (centrális és hosszházas és ezek változatai)¹¹ ♣ és a felekezetre jellemző típusok (katolikus, református, evangélikus; szerb ortodox) ♣ ▲ szerinti kutatások több monografikus műben összegződnek.¹² A 17–18. század templomépítészetében a protestáns templomok egyes regionális típusaira több kutatás fókuszált.¹³

A tanszéki kutatások történetében – Rados Jenő

6 DARAGÓ–BAKONYI 2011, DARAGÓ–BAKONYI 2015, DARAGÓ et al 2015, DURIX–DARAGÓ 2009.

7 FEHÉR 2017b.

8 SZENTKIRÁLYI 1986, SZENTKIRÁLYI 2006.

9 HALMOS 2003, HALMOS 2004a, HALMOS 2004b, HALMOS 2007b.

10 KOVÁCS–RABB 2020a, KOVÁCS–RABB 2020b.

11 NAGY 2009, NAGY 2010, KRÄHLING–NAGY 2013, BAKU–URBÁN–VUKOSZÁVLYEV 2017.

12 VUKOSZÁVLYEV 2001, VUKOSZÁVLYEV 2013, FREY 2011, KRÄHLING 2004, VUKOSZÁVLYEV 2011c, VUKOSZÁVLYEV 2014b, GÁL–HEVÉR et al 2018.

13 DANIELISZ 2017, DANIELISZ 2019b, KRÄHLING 2018b, KRÄHLING 2018c, KRÄHLING–DANIELISZ 2020.

In the research concerning the history of architecture of the early modern period – following the basic concept-forming theory of Zoltán Szentkirályi⁸ ♣ – Hungarian topics came to the fore. In the research of the history of architecture of the Hungarian Renaissance, the research of the Lázói Chapel in Alba Iulia (Gyulafehérvár) is a significant achievement, which also provides a new way of applying the Bauforschung methodology of Building Research.⁹ ♣ As an important segment of the Hungarian architectural history of the early modern period, the research of the architecture of the Ottoman Empire and the subsequent development of Turkish architectural relations is significant.¹⁰ ▲

Typological research on early modern church architecture has focused on further subtopics, including research on spatial types (central and longitudinal and their variants)¹¹ ♣ and denominational types (Catholic, Reformed, Lutheran, Serbian Orthodox) ♣ ▲ are summarized in several monographic works.¹² In the church architecture of the 17th and 18th centuries, several research projects focused on certain regional types of Protestant churches.¹³

In the history of departmental research – following the intellectual legacy of Jenő Rados – castle and manor-house research plays an important role. ♣ ▲ In recent decades, in addition to the research of some castle complexes,¹⁴ an important new theme and methodological tool has been developed and applied for castle function analysis, which has led to a new, more nuanced architectural interpretation of Baroque and Historicist castle architecture.¹⁵ ♣

Departmental research on 19th-century architecture has yielded several long-needed monographic works.¹⁶ In the research of historic architecture, in addition to the continuation of the mentioned typological and type-focused themes and the functional analysis, there has also been a renewal of research attitudes. Along with the tradition of Jenő Rados and Ferenc Merényi's previous researches related to the department, special

♣ 29

♣ 38

▲ 118

♣ 50

♣ 41, 49

▲ 95-98

♣ 37

▲ 104

♣ 44

♣ 37

▲ 104

♣ 44

szellemi hagyatékát követve – a kastély-kutatás fontos szerepet játszik. ♣ ▲ Az utóbbi évtizedekben – néhány kastély épületegyüttesének vizsgálata mellett¹⁴ – fontos új téma és módszertani eszköz a kastély-funkcióelemzés kidolgozása, alkalmazása, amely a barokk és a historizmus kastélyépítészetének új, árnyaltabb építészeti értelmezéséhez vezetett.¹⁵ ♣

A 19. század építészetének tanszéki kutatásai több hiánypótló monografikus művet eredményeztek.¹⁶ A történeti építészet kutatásában – az említett tipológiai, illetve típusokra összpontosító tematika folytatásán és a funkcióelemzésen túl – szemléleti megújulás is történt. Rados Jenő és Merényi Ferenc korábbi, a tanszékhez kötődő kutatásainak hagyománya mentén az építészeti tervezés szemléletéhez szorosabban igazodó, speciális építészeti témák (így a középületek, városházák, színházak) is erősebb tematikai hangsúlyt kaptak a tervezésemélet, az anyaghasználat és részletképzés, illetve a történeti szerkezetek vizsgálatával.¹⁷ A hosszú 19. század építészetére vonatkozóan új eredményeket hozott az építészeti pályázatok történetének, szerepének feltárása és elemzése.¹⁸

A tanszék és a 19–20. századi építészettörténet, különösen az építészképzés vonatkozásában fontos kutató-rendszerező munka a tanszéken található rajzi és fotódokumentumok áttekinthető rendszerbe

14 KRÄHLING et al 2006b, MARÓTYZ 2008a, FEKETE–MARÓTYZ 2008, KRÄHLING et al 2013.

15 FEKETE 2005, FEKETE–GY. BALOGH 2012, FEKETE 2018, FEKETE 2019a, FEKETE 2019b, FEKETE 2020.

16 GERLE–MARÓTYZ 2002, MARÓTYZ 2008b, MARÓTYZ 2009, HIDVÉGI–MARÓTYZ 2014, HIDVÉGI–MARÓTYZ 2016, KELECSÉNYI 2020.

17 KALMÁR 2001a, KALMÁR 2001b, KALMÁR 2003, KALMÁR 2009, MARÓTYZ 2013, JÓZSA 2013, GY. BALOGH–KALMÁR 2013, GY. BALOGH–KALMÁR 2014, MEGYERI–PÁLFFI 2020a, MEGYERI–PÁLFFI 2020b, GÁBOR–SZABÓ 2010, PILSITZ 2016a, PILSITZ 2016b, PILSITZ 2016c, PILSITZ 2018.

18 SZÉKELY–MARÓTYZ 2016, SZÉKELY–MARÓTYZ 2018a, SZÉKELY–MARÓTYZ 2018b, NÉMETH–MARÓTYZ 2019, SZÉKELY 2019.

19 KRÄHLING et al 2015, KRÄHLING et al 2018, KRÄHLING–FEHÉR 2018.

architectural topics more closely aligned with the approach to architectural design also received stronger thematic emphasis (such as public buildings, town halls, theaters) by examining design theory, material use and detail, and historical structures.¹⁷ Exploring and analyzing the history and role of architecture competitions has brought new results to the architecture of the long 19th century.¹⁸

An important research and systematization work focuses on the history of the department and on the 19–20th century architecture especially in the field of architectural education, by including and analyzing the drawing and photographic documents in the department in a transparent system.¹⁹

Research on the history of architecture of the 20th century typically starts with the period beginning in 1948 – the duality between the trends of socialist realism and modern – and, in line with this, positions taken up in architectural theory. After the publications of György Kardos, which founded the theory of socialist realism in Hungarian architecture, the researches of professors Máté Major, Frigyes Pogány, János Bonta and Ferenc Vámosy and their colleagues ♣ are important for the Hungarian and European interpretation and evaluation of the modern movement and the architectural interpretation of the technical and social aspects of modernization.²⁰ The department also included two theoretical researches – the spatial-historical categories of Zoltán Szentkirályi and the analytical spatial theory of Gyula Hajnóczi – which, starting from a different worldview, are among the most important Hungarian architectural works of the 20th century.²¹ ♣

Research on the history of architecture of the 20th century has been characterized in recent decades by the expansion of topics related to the first half of the century, the period between the two world wars that affects the whole range of architectural trends in addition to the modern movement.²² A key theme is the research of church architecture, which – on the basis

♣ 27-28

♣ 29-30, 32

foglalása, elemzése.¹⁹

A 20. század építészettörténetének tanszéki kutatásai jellemzően az 1948-tól kezdődő időszakokkal – a szocreál és a modern közt feszülő kettősséggel – és ehhez igazodva az építészetelméleti állásfoglalásokkal indulnak. Kardos Györgynek a szocreál elméletét megalapozó publikációi után a modern mozgalom hazai és európai értelmezéséhez és értékeléséhez, a modernizáció technikai és társadalmi vonatkozásainak építészeti értelmezéséhez jelentősek Major Máté, Pogány Frigyes, Bonta János és Vámosy Ferenc professzorok és munkatársaik kutatásai.²⁰ A tanszéken két olyan elméleti kutatás is helyet kapott – Szentkirályi Zoltán térelméleti-történeti kategóriái és Hajnóczy Gyula analitikus térelmélete – amely más világnézeti alapról indulva, a maguk teljességében a 20. század legfontosabb hazai építészetelméleti munkái közé sorolandók.²¹

A 20. századi építészettörténeti kutatásokat az utóbbi évtizedekben egyrészt a század első felére – a két világháború közötti időszakra – vonatkozó bővülés jellemzi, amely a modern mozgalom mellett az építészet teljes körét érinti.²² Meghatározó téma a templomépítészet kutatása, amely – a Guzsik Tamás által kezdeményezett *Szakraális terek funkcióelemzése* című tantárgy és az azt megalapozó kutatása alapján – a korábban inkább megtűrt témát, a 20. századi szakraális építészetét teljes spektrumban vizsgálja, és az építészeti tervezési oktatásába is bevonja.²³

20 Vö. az Akadémiai Kiadó *Architektúra* sorozatának köteteit Major Máté szerkesztésében, továbbá / See the volumes of the Architecture series edited by Máté Major, published by the Akadémiai Kiadó, and also: VÁMOSSY 2002, BONTA 2008, VÁMOSSY 2016, VÁMOSSY 2017b.

21 HAJNÓCZI 1988, HAJNÓCZI 1992, SZENTKIRÁLYI 2006.

22 SZALAI 1989, KARÁCSONY–VUKOSZÁVLYEV 2019b, MARÓTYZ 2020, KARÁCSONY 2020.

23 KRÄHLING–VUKOSZÁVLYEV 2008, VUKOSZÁVLYEV 2010a, VUKOSZÁVLYEV 2010b, VUKOSZÁVLYEV 2011b, KATONA–VUKOSZÁVLYEV 2012, VUKOSZÁVLYEV 2012, VUKOSZÁVLYEV 2014a, VUKOSZÁVLYEV 2016b, HAJÓS–BAKU 2018, VUKOSZÁVLYEV 2019, URBÁN 2020b.

of the university course Functional Analysis of Sacred Spaces initiated by Tamás Guzsik, and its underlying research – examines the previously barely tolerated topic, 20th century sacred architecture in its full spectrum, and involves it also into architectural design education.²³

Focusing on the cultural, political and social environment of the age, Hungarian architecture has been targeted after 1945 by a number of research projects, with significant publications.²⁴ Several volumes on the architecture of countries and regions of Europe and the world have been published earlier, as volumes in the book series The World of Architecture of the Hungarian Academy of Sciences, and this trend is being continued by publications on research and interpretation of Austrian, Dutch, Spanish and Portuguese architecture.²⁵

The themes of the department's research work on monument preservation issues have been significantly restructured in recent decades. The Institute of History and Theory of Architecture, headed by Professor Mihály Zádor, operated a Monument Preservation Laboratory that – based on scientific research in natural sciences and on its results – focused on answering the issues of preservation, conservation and restoration with a modern technical approach. After the change of regime, with the organizational transformation of the faculty, the Institute was organized into a Department in 1996, the laboratory ceased to exist, and the previously established scientific base-institutional cooperation with the partner National Inspectorate of Monuments – an organization that was changing also in itself – has weakened. The laboratory was replaced by research teams focused in principle on architectural history and monument preservation, grouped around professors, who also played an important role in fostering professional relations through their independent research projects.

The new research topics are primarily of theoretical

📍 33-35

📖 87-88

📄 140

✚ 24-26

📍 24-26

Az 1945 utáni hazai építészetet a kor kulturális, politikai és társadalmi közege függvényében számos kutatási projekt érintette, jelentős publikációkkal.²⁴ Európa és a világ országainak, régióinak építészetéről több kötet jelent meg korábban, *Az építészet világa* sorozat köteteiként; ezt a kört folytatják az osztrák, holland, spanyol és portugál építészet kutatásáról és interpretálásáról készült publikációk.²⁵

A tanszék műemléki kutatásainak tematikája az utóbbi évtizedekben jelentősen átstrukturálódott. Az Építészettörténeti és Elméleti Intézetben Zádor Mihály professzor vezetésével Műemlékvédelmi Laboratórium működött, mely elsősorban természet-tudományos vizsgálatokra alapozva, azok eredményei alapján a megőrzés, konzerválás és restaurálás kérdéseinek korszerű műszaki szemléletű megválaszolására összpontosított. A rendszerváltozás után a kar szervezeti átalakulásával az Intézet 1996-ban tanszékké szerveződött, a labor megszűnt, és a partner Országos Műemléki Felügyelőséggel – egy önmagában is változó szervezettel – korábban kialakított tudományos bázisintézményi együttműködés meggyengült. A labor helyét az építészettörténeti és műemléki kutatásokra elvi szinten összpontosító, a vezető oktatók köré csoportosuló műhelyek vették át, akik – önálló kutatási projektjeik révén is – fontos szerepet vállaltak a szakmai kapcsolatok ápolásában.

Az új kutatási témák elsősorban elméleti jelentőségűek: a romemlékek megőrzése és helyreállítása, az elméleti és gyakorlati rekonstrukció, a megőrzendő és az új viszonya, a funkcióváltás, mindezek

24 PAZÁR 2004, SZALAI 2008, SZALAI 2010, SZALAI 2011, SZALAI 2013, BUN 2012, SIMON 2013, SIMON 2016, HABA 2016, VUKOSZÁVLYEV–URBÁN 2016, BAKU–URBÁN–VUKOSZÁVLYEV 2017, KARÁCSONY–VUKOSZÁVLYEV 2019a, KARÁCSONY–VUKOSZÁVLYEV 2019c, KARÁCSONY–VUKOSZÁVLYEV 2020.

25 KALMÁR 1981, VUKOSZÁVLYEV 2005, VUKOSZÁVLYEV–SZENTIRMAI 2010, VUKOSZÁVLYEV–KÓRÓDY 2011.

significance: the preservation and restoration of ruins, the theoretical and practical aspects of reconstruction, the relationship between the preserved and the new, the change of function, all of which are examined in the European dimension.²⁶ In addition to the application of Hungarian practice in the methodology of monument related research, partly due to its architectural historical aspects, the Bauforschung approach to building research also represents a new method.²⁷ The Department was able to contribute to the great deficiency of Hungarian monument preservation, to the preparation of the monument topography, with such partial researches as systematic monument surveys and typological researches that may be part of this work in the future.²⁸ The traditionally prominent methodological practical area of departmental monument research, closely related to education, is monument survey and monument documentation,²⁹ which can be read in a separate chapter in this volume.

In the summary of the departmental research, it is necessary to mention our own, independently organized scientific conferences. In the series Conference of Architectural Historians and Monument Researchers, presenting the scientific work of Tamás Guzsik (2012), Zoltán Szentkirályi (2014) and then Gyula Hajnóczy (2020) in a new context, we presented our scientific results to the representatives of related professions – Hungarians and foreigners. We organized an international conference in 2016 in connection with the Reformation entitled Protestant Church Architecture Research – Historic Building Typology.

The research activities of our professors also play a major role in the talent management of architecture students. The summer surveys and workshops serve the in-depth, experience-based training of the students, who are often involved in the research of the lecturers as well. The TDK works awarded in the sections of the Department have gained the most prestigious prizes and special awards on several occasions at the

📍 100
109

📍 95
97-98

📍 40-43
46-49

📍 117
📄 138, 142
148, 150

▲ 100
109▲ 95
97-98

Európai dimenzióban is vizsgálva.²⁶ A műemléki kutatások módszertanában a hazai gyakorlat alkalmazása mellett – részben építészettörténeti vonatkozásai miatt is – új szemléletmódot jelent a *Bauforschung*-szemléletű épületkutatás is.²⁷ ▲ A magyar műemlékvédelem nagy hiányosságához, a műemléki topográfia elkészítéséhez a tanszék olyan részkutatásokkal tudott hozzájárulni – szisztematikus műemlékfelmérésekkel, tipologikus kutatásokkal – amelyek ennek a jövőben részei lehetnek.²⁸ ▲ A tanszéki műemléki kutatásoknak – az oktatással szorosan összefonódóan – hagyományosan kiemelt módszertani gyakorlati területe a műemlékfelmérés és műemlékdokumentálás,²⁹ amelyről e kötetben önálló fejezetben olvashatunk.

A tanszéki kutatásokról szóló összegzésben meg kell említeni saját, önállóan szervezett tudományos konferenciáinkat. Az *Építészettörténelem és Műemlék-kutatók konferenciája* sorozatban Guzsik Tamás (2012) Szentkirályi Zoltán (2014) majd Hajnóczy Gyula (2020) tudományos munkásságát új kontextusba helyezve tudományos eredményeinket a rokon szakmák képviselőinek – hazaiaknak és külföldieknek – bemutattuk, illetve mások kutatásainak bemutatásának teret adhattunk. Nemzetközi konferenciát szerveztünk 2016-ban a Reformációhoz kapcsolódóan *Protestáns templomépítészeti kutatások – történeti épülettipológia* címmel.

Oktatóink kutatási tevékenysége az építészhallgatók tehetséggondozásában is nagy szerepet kap. A nyári felmérések, a workshopok a hallgatók tananyag felüli, elmélyült, élmény alapú képzését

university and national level.

We can only provide a sketchy insight into the departmental research without being exhaustive, showing the professional and scientific activities of this community on the field of history and theory of architecture and preservation of monuments. Perhaps – despite the lack of details – it can be ascertained that we are actively and dedicatedly trying to carry out our research tasks as an educational and research institution for architectural culture and monument preservation in Hungary.

✦ 40-43
46-49
▲ 117
■ 138, 142
148, 150

szolgálják, akik gyakran kapcsolódnak be az oktatók kutatásaiba is. A Tanszék szekcióiban díjazott TDK munkák ✦ ▲ ■ egyetemi és országos szinten is számos alkalommal részesültek a legelőkelőbb helyezésekben, különdíjakban.

A tanszéki kutatómunkáról a teljességet mellőzve, csupán vázaltszerű betekintést adhatunk e közösség építészettörténettel, elmélettel és műemlékvédelemmel összefüggő, szakmai és tudományos tevékenységébe. Talán a részletek hiánya ellenére is látható, hogy aktívan és elhivatottsággal igyekszünk kutatási feladatainkat elvégezni az építészeti kultúra és a műemlékvédelem hazai oktatási-kutatási intézményeként.

26 MEZŐS 2002, MEZŐS 2005b, KÓRÓDY-VUKOSZÁVLYEV 2012, VUKOSZÁVLYEV-KÓRÓDY 2012, KÓRÓDY-VUKOSZÁVLYEV 2015, KÓRÓDY 2016, KÓRÓDY-VUKOSZÁVLYEV 2017, ZSEMBERY 2019a, ZSEMBERY 2019b.

27 MEZŐS 2008a, KRÄHLING et al 2006a, KRÄHLING et al 2006b, HALMOS-MARÓTY 2015, KRÄHLING 2017.

28 ISTVÁNYI 2001, KRÄHLING 2004, VEÖREŐS 2008, VUKOSZÁVLYEV 2013.

29 HAJNÓCZI 1956.

ÉPÍTÉSZELEMÉLET

THEORY OF ARCHITECTURE

PAZÁR BÉLA

A história (hisztórié: látásból, hallomásból vagy kérdézőködésből származó ismeret)¹ és a teória (theoria: szemlélődés, elmélkedés)² a világ megismerésének és megértésének egymást kiegészítő ősi tevékenységeit jelölő fogalmak. Alapvető természetalakító mesterségünkkel, az építészettel kapcsolatban nem is olyan régen használjuk őket. A gyakorlati ismeretek bemutatása az építkezéseken, kisebb léptékű kísérletező vagy szemléltető minták készítése, az adott kor rendelkezésre álló eszközeivel valamilyen anyagra felhordott és rögzített képek, rajzok és írások, valamint a tapasztalatok személyes megbeszélése, az épületek megvalósításához szükséges tevékenységek voltak, de egyben a helyes építés módszereinek továbbadását és elsajátítását is szolgálták, nemcsak az építészek, hanem esetenként az építetők számára is. Mindez szükségszerűen magába foglalta az elődök és lehetőség szerint a kortársak munkáinak megismerését és értelmezését,

1 SZABÓ 1978. 214.

2 ENYVÁRI 1923. 161.

History (historiē: knowledge gained from sight, hearing, or questioning)¹ and theory (theoria: contemplation, meditation)² are concepts denoting the complementary ancient activities of knowing and understanding the world. We have not used them for so long in connection with the basic craft of shaping nature: architecture. Demonstration of practical knowledge on construction sites, small-scale experimental or illustrative samples, images, drawings, and writings applied and recorded on a material with the tools of the age, and personal discussion of experiences were activities necessary for the implementation of buildings, but also served the transferring and learning of good construction methods, not only for architects but sometimes for builders as well. All this necessarily involved the recognition and interpretation of predecessors' work and, where possible, contemporaries, and later publishing and discussing experiences in a systematic way.

Due to its practical purpose in the public interest, architecture has always preoccupied great thinkers, philosophers, leading ecclesiastical people, and later the actors of emerging historical sciences. Many times,

✦ 27-30, 32

majd fokozatosan a tapasztalatok rendszerezett közzétételét és megvitatását is. ✦

Az építészeti, közérdekű gyakorlati rendeltetése okán mindig is foglalkoztatta a nagy gondolkodókat, filozófusokat, vezető egyházi embereket, majd később a kialakuló történettudományok művelőit. Sokszor éppen az ő véleményük értelmezi számunkra e mesterség mibenlétét, céljait, lehetőségeit. Az elmúlt korokból ránk maradt rajzok és írások szerzői sokféle kifejezést használtak munkáik címében. Néhány a legfontosabbak közül: könyv (Vitruvius, Palladio), könyv, értekezés (Filarete), életrajzok (Vasari), szabály (Vignola), módszer (Lomazzo), szellemi adomány (Ficino), idea (Scamozzi, Bellori), látképek (Marot), tanítás (N. F. Blondel), összehasonlítás (Perrault), összehasonlítás, gyűjtemény (Fréart de Chambray), értekezés (Cordemoy), esszé (Laugier), tervezet (Fischer von Erlach), vélemény, megfigyelés, értekezés (Piranesi), történet, észrevétel (Winckelmann), kézikönyv, gyűjtemény összehasonlítás (Durand), történeti ismeretek tára (Quatremère de Quincy, Viollet-le-Duc), stílus, gyakorlati esztétika (Semper). Láthatjuk, hogy a tárgy megközelítésének módszerét a címben is jelző történet elég későn, Winckelmann művében jelent meg a 18. század közepén, és elsősorban az ő hatására kezdett elterjedni. Sokan tekintik őt ezért a modern művészettörténet írás első képviselőjének. Az építészetéről szóló gondolatokra vonatkozó teória, elmélet használatáig pedig még hosszú időnek kellett eltelnie. Jean Baptist Rondelet *Traité théorique et pratique de l'art de bâtir* című műve 1817-ben jelent meg.

Az akadémiák, politechnikumok, majd az egyetemi építész fakultások az idők során azért jöttek létre, mert az építész mesterséget megalapozó, rendelkezésre álló tapasztalatok, és a fokozatosan már az elvont gondolkodást is igénylő, összetett ismeretek mennyisége oly mértékben nőtt, hogy azokat már egyre kevésbé lehetett a hosszú időn át megszokott, közvetlen gyakorlati módon tanítani és elsajátítani. Építéstan, építészettörténet, építészetelmélet, építészetelmélet-történet,

✦ 27-30, 32

*it is their opinion that helps to interpret the nature, goals, and possibilities of this craft for us. The authors of the drawings and writings left to us from past ages have used a variety of terms in the titles of their works. Some of the most important are: book (Vitruvius, Palladio), book, dissertation (Filarete), biographies (Vasari), rule (Vignola), method (Lomazzo), intellectual gift (Ficino), idea (Scamozzi, Bellori), views (Marot), teaching (J.-F. Blondel), comparison (Perrault), comparison, collection (Fréart de Chambray), dissertation (Cordemoy), essay (Laugier), draft (Fischer von Erlach), opinion, observation, dissertation (Piranesi), story, note (Winckelmann), manual, collection, comparison (Durand), history repository (Quatremère de Quincy, Viollet-le-Duc), style, practical aesthetics (Semper). It can be seen that the story indicating the method of approaching the subject in the title appeared quite late, in the work of Winckelmann, in the middle of the 18th century, and it began to spread primarily under his influence. He is therefore considered by many to be the first representative of modern art historiography. And it took a long time to use the term theory of ideas about architecture. Jean Baptist Rondelet's *Traité théorique et pratique de l'art de bâtir* was published in 1817.*

Academies, polytechnics, and then university faculties of architecture have been established over time because the amount of available experience founding the profession of architecture and the amount of complex knowledge gradually requiring abstract thinking has increased to such an extent that it was less and less possible to teach and master them in the direct practical way people had been accustomed to for a long time. Architecture, history of architecture, architectural theory, history of architectural theory, design theory, design. The Hungarian history of architecture for the past 150 years can certainly be characterized very succinctly by these six terms, which more or less refer to the subjects taught here from time to time. We can play with the idea that by

tervezésemélet, tervezés. A hazai építészettörténet oktatás elmúlt 150 évét minden bizonnyal jellemezhetjük igen tömören ezzel a hat kifejezéssel, amelyek többé-kevésbé az itt időről időre oktatott tantárgyakra is utalnak. Eljátszhatunk a gondolattal, hogy valamely reneszánsz ábrát megidézve egy kör kerülete mentén, egy szabályos hatszög sarokpontjain is elképzeltjük őket, és ha ezt az idő előrehaladását egészen a jelenkorig sugalló sorrendet tartjuk, akkor az ábra szemléletesen mutatja a tantárgyak, így például a tervezés, az építéstan és az építészettörténet szoros kapcsolatát is.

A M. Kir. József Műegyetemen 1870 után majd fél évszázadon át az építészet történetének és a korábban műépítésznek, építőművészeknek is hívott tervező építész mesterségének, magának a tervezésnek az oktatása nem vált el egymástól. Az építészet és a művészet történetének ismerete magától értetődő módon alapvető tervezői készségnek számított, amelyet minden hallgatónak el kellett sajátítani. [†] **¶** **■** Az 1920-as, 1930-as években Európában kibontakozó önmagát modernnek meghatározó építészet harcos képviselői még talán joggal gondolhatták azt, hogy az őket megelőző majd egy évszázad munkájával korstilusokba rendszerezett évezredes antik keresztény európai hagyományt lezárt múltnak lehet tekinteni és ezért el kell és el is lehet vetni. Ennek az általános meggyőződésnek hatására csökkent fokozatosan a történeti ismeretek aránya a tervezési készségek oktatásában, és vált lassan az építészettörténet egyre inkább elkülönült lexikális ismeretanyagga. **¶**

Maguk az építészek persze ebben a korszakban sem nagyon tekintették gondolataikat sem történetnek, sem elméletnek, a modern kor alapvetően természettudományos világképének hatására az építészelemléte elnevezés igazán csak a második világháború után nyert széles körben polgárjogot és terjedt el a világban. Reyner Banham 1960-ban megjelent könyve⁴ tekinthető

invoking a Renaissance figure, we can imagine these terms along the perimeter of a circle, at the corners of a regular hexagon, and if we keep this sequence suggesting the progress of time to the present, the figure clearly shows the close connection between courses such as design, construction and history of architecture.

*At the Royal Joseph Technical University, for almost half a century after 1870, the education of the history of architecture and the craft of the designer-architect, who was also called in Hungarian an artist-architect and builder-artist, was not separated from each other. Being acquainted with the history of architecture and art was, of course, a basic design skill that all students had to acquire. [†] **¶** **■** The pugnacious representatives of the architecture that unfolded in Europe in the 1920s and 1930s, which defined itself as Modern, might have rightly thought that the thousand-year-old antique Christian European tradition, organized into age styles by the work of the century preceding them, can be considered a closed past therefore must and can be rejected. As a result of this general belief, the proportion of historical knowledge in the teaching of design skills gradually decreased and slowly the history of architecture became an increasingly separate lexical body of knowledge. **¶***

Of course, the architects themselves in this era did not really consider their thoughts to be either history or theory, under the influence of the fundamentally natural scientific worldview of the modern age, reflections on architecture were tried to be conveyed mainly in schools by the need for a kind of theory.³ The name "theory of architecture" gained widespread acceptance and spread in the world only after the World War II. Reyner Banham's book⁴ published in 1960, is perhaps the overture of this era. In its title, this is a theory, but also a story, because it takes stock of the ideas of the aforementioned period of the 20th century, which are radical but after the lessons of a hundred years,

[†] 6
9-10
¶ 51-54
■ 121-125

¶ 55-57
60-63
65, 67
71, 75

talán e korszak nyitányának. E mű címében elmélet ugyan, de egyben történet is, mert számba veszi a 20. század fent említett korszakának radikális, ám száz év tanulságai után, a 21. században már sokkal tágabb történelmi távlatból értelmezhető gondolatait. Elméletnek azért tekinthették, mert azonosultak az eseményekből levont, az akkori jelenre és a jövőre vonatkozó, később utópisztikusnak bizonyult következtetéseivel és nézeteit a természettudományos elmélet mintájára a helyes magyarázatnak fogadták el. Ezzel rögtön nyilvánvalóvá is vált az éppen csak megjelenő önálló építészelemléte értelmezésének nehézsége. Egyrészt nem választható el a történettől, másrészt nem szabad a dolgok helyes magyarázatának tekinteni. E felismerés gyorsan meg is született, nem véletlen, hogy szinte az elmélettel egy időben a historiográfia, a történet története és az elmélet története is megjelent az építészeti gondolkodásban.⁵ Mindkét megközelítés már csak az építészelemléte szóval szóló gondolatokat veszi számba valamilyen meghatározott szempontrendszer szerint, függetlenül azok szándékától vagy retorikájától. Kiderült, hogy az elméletet az építészelemléte nem a természettudományok területén megszokott módon, hanem inkább a szó eredeti, görög értelme szerint lehet alkalmazni.

Napjainkban olykor már a korábban történeti munkáknak tekintett műveket is historiográfiának tekintik. Mind a történet, mind az elmélet a jelenre vonatkozik, egyszerre lehet kontemplatív és normatív.⁶ Ha saját korában képes eligazodni, az mindig normatív mozzanat. Azt meri és képes is megragadni, ami igazán sajátja, ami tovább adható, amit érdemes tovább adni, ami nem egyszerűen csak elmúlt. [†] Azt az egyszerre szellemi és gyakorlati aktust, teljesítményt tehát, amely a mindenkori *morphé* aktualitásából formát képes létrehozni. De

³ Például az alábbi művek / E. g.: GAUDET 1901–1904. In: WITTKOWER 1986. 160, 173., ZIEGLER 1911/1912. In: MORAVÁNSZKY 2003. 164.

⁴ BANHAM 1960.

⁵ Például / E. G. CONRADS 1964.

can be interpreted from a much broader historical perspective in the 21st century. It could be considered a theory because people were identified with the conclusions drawn from the events about the present and the future, which later proved to be utopian, and its views, modeled on scientific theory, were accepted as the correct explanation. With this, the difficulty of interpreting the independent architectural theory that was just emerging became immediately apparent. On the one hand, it cannot be separated from the story, and on the other hand, it should not be seen as a correct explanation of things. This realization was born quickly, it is no coincidence that almost at the same time as theory, historiography, the history of history and the history of theory appeared in architectural thinking.⁵ Both approaches only consider thoughts about architecture according to some specific set of criteria, regardless of their intention or rhetoric. It turned out that the theory could be applied to architecture not in the way usual in the field of natural sciences, but rather in the original Greek sense of the word.

Nowadays, even works that were previously considered historical works are sometimes considered historiography. Both history and theory apply to the present, they can be contemplative and normative at the same time.⁶ Being able to orient itself in its own age is always a normative moment. It dares and can capture what is truly its own, what can be passed on, what is worth passing on, which is not simply gone. [†] Thus, the simultaneous spiritual and practical act and performance that can create a form from the topicality of the current morphé. But not as the only possible, correct, and obligatory path to follow as a revelation about intellectually fixed laws considered to be objective. It is only normative in terms of daring to report, it is good, because it was able to continue some value, and by doing so it created a new one, and the other could not continue anything, only to copy, repeat, wear and tear. Inadvertently, it starts primarily from the sensual

[†] 30, 32

nem, mint egyetlen lehetséges, helyes és kötelezően követendő utat, mint kinyilatkoztatást objektívnek vélt intellektuálisan rögzített törvényekről. Csak annyiban normatív, hogy ki meri jelteni, ez jó, mert tudott folytatni valamilyen értéket, és éppen ezzel hozott létre újat, amaz pedig nem tudott semmit folytatni, csak másolni, ismételni, elkoptatni. Akaratlanul első-sorban maguknak a műveknek az érzéki valóságából indul ki és csak másodsorban az interpretációkból. Ugyanakkor lehet leíró, gyűjtő, rendszerező is, tájékozódásának alapja ebben az esetben inkább az értelmező reflexiók határtalanul táguló világa. Ezzel is elengedhetetlen szolgálatot tesz az építésznek, mert munkájával, teljesítményével a tervezés szükség-szerűen működő intellektuális oldalát ragadja meg, támogatja és táplálja. † ▀

Az 1945 történelmi fordulópontja óta eltelt második hetvenöt évben az építészeti gondolkodás fentiekben röviden jellemzett alakulásának megfelelően a történelmi mellett az elméleti szemlélet tanszékünkön is érvényesült, amelyet 1971–1996 között az Építészettörténelmi és Elméleti Intézet név is jelez. A későbbi névváltozás már az elmélet értelmezésének nehézségeit és a sokkal biztonságosabb historiográfiai szemlélet érvényesülését mutatja annak ellenére, hogy a világ építészkutatásában a teória tekintélye egyáltalán nem csökkent, mintha éppen az elméleti igény összetett és bonyolult természete jelentené továbbra is a különleges kihívást.

A tanszéken oktató építészek és tanárok elméleti munkássága természetesen nem köthető évszámok által meghatározott időszakokhoz. A kezdetektől fogva fennmaradtak az itt tanító neves építészeknek az utókor szemével is nagyon sok tanulsággal szolgáló, egyáltalán nem elméleti céllal készült írásai. Mint láttuk, száz évvel ezelőtt a modern építészeti gondolkodás az építészettörténetet nem tekintette közvetlen tervezési tantárgynak. E vélekedést azonban éppen

reality of the works themselves and only secondarily from interpretations. At the same time, it can be descriptive, collecting, systematizing, in this case the basis of getting information is rather the infinitely expanding world of interpretive reflections. It also does an essential service to the architect, because with his work and performance he captures, supports, and nourishes the necessarily functioning intellectual side of design. † □

In the second seventy-five years since the historical turning point of 1945, in accordance with the above-described development of architectural thinking, the theoretical approach prevailed in our Department in addition to the historical one. This duality was also indicated by the name Institute of History and Theory of Architecture used between 1971 and 1996. The subsequent name change already shows the difficulties of interpreting the theory and the much safer historiographical approach, even though the prestige of the theory in architectural education around the world has not diminished at all, as if the complex and intricate nature of the theoretical need remained a particular challenge.

The theoretical work of the architects and professors teaching at the department cannot, of course, be linked to periods defined by years. The writings of the renowned architects who taught here have survived from the very beginning. They have offered many lessons even through the eyes of posterity and were not prepared for theoretical purposes at all. As we have seen, a hundred years ago, modern architectural thinking did not regard the history of architecture as a direct design subject. However, this view has been surpassed precisely by the historical research and analysis of the last hundred years of modern architecture by exploring and identifying its historical antecedents and its close connection with the architecture of past ages. It is no longer debatable today that the source of any progress can only be a specific,

† 22-23, 26

□ 126-127

130, 134

137

145-146

149

a modern építészet elmúlt száz évének történelmi kutatása és elemzése haladta meg azzal, hogy feltárta és azonosította annak történelmi előzményeit és szoros kapcsolatát az elmúlt korok építészetével. Ma már nem vitatható, hogy minden továbblépés forrása csak a történet sajátos, a korábbiaktól eltérő, újszerű megértése lehet. Közvetlenül a 20. század nagy történelmi változásai után 70 évvel ezelőtt Kardos György (1902–1953) már felhívta erre a figyelmet.⁷ A következő évtizedekben a 20. századi magyar építészettörténetírás meghatározó képviselői közül Major Máté (1904–1986), Pogány Frigyes (1908–1976), Hajnóczi Gyula (1920–1996), Szentkirályi Zoltán (1927–1999), Vámosy Ferenc (1930–2020) és Hajnóczi Gábor (1943–2005) magával ragadó előadásokban, könyvekben és publikációkban fennmaradt munkásságában, a korszak által felvetett kérdésekkel mindig összhangban, különböző szellemi háttérrel végig jelen van az építészet elméleti igényű megközelítése. Hajnóczi Gyula és Szentkirályi Zoltán célzottan elméleti munkái a 20. századi szellemi történet, emlékezetkutatás és a kognitív pszichológia szellemi erőterében a legmagasabb szinten tárgyalták az építészeti tér analitikus és történelmi kérdéseit.⁸ † Moravánszky Ákos, a bostoni MIT, majd a zürichi ETH professzora e tanszéken védte meg

⁷ KARDOS 1953. 103. „Véleményem szerint a baj nem a funkcionalizmussal van, amelynek gondolata nem 1918-ban, 26-ban, vagy 30-ban született meg, a jó épület, a műalkotás mindig megfelelt funkciójának, kifejezte tartalmát, különben nem lett volna műalkotás. Aki a piramis sírkamrájának kicsiségét kifogásolja, nem a tartalmát keresi, nem az építmény kifejező erejét vizsgálja. Nem funkcionalista, hanem konstruktivista álláspont az, amelyik az épületszerkezetek haladásának minden mozzanatát rögtön kivetíti a formák fejlődésére és azt vallja, hogy a technika fejlődése közvetlenül és rögtön stílusalakító erővel bír.” / “In my opinion, the problem is not with functionalism, the idea of which was not born in 1918, 1926, or 1930, because a good building, a work of art, has always corresponded to its function, expressed its content, otherwise it would not have been a work of art. Whoever complains about the small size of the tomb of the pyramid is not looking for its contents, not for examining the expressive power of the constitution. It is not a functionalist but a constructivist position that immediately projects every moment of the progress of building structures on the development of forms and believes that the development of technology has a direct and immediate styling force.”

novel understanding of the story, different from the previous ones. Immediately after the great historical changes of the 20th century, György Kardos (1902–1953) drew attention to this 70 years ago.⁷ In the following decades, in the oeuvre of Máté Major (1904–1986), Frigyes Pogány (1908–1976), Gyula Hajnóczi (1920–1996), Zoltán Szentkirályi (1927–1999), Ferenc Vámosy (1930–2020) and Gábor Hajnóczi (1943–2005), leading representatives of 20th century history of Hungarian architecture (surviving in captivating lectures, books, and publications) a theoretically demanding approach to architecture has always been present in line with the issues raised by the era, with different intellectual backgrounds. The purposefully theoretical works of Gyula Hajnóczi and Zoltán Szentkirályi discussed the analytical and historical issues of the architectural space at the highest level in the intellectual field of intellectual history, memory research and cognitive psychology of the 20th century.⁸ † Ákos Moravánszky, a professor at MIT in Boston and then at the ETH in Zurich, defended his diploma at this Department, □ he went with a scholarship to Vienna from here, and although his work is not directly related to the alma mater in Budapest, as a world-famous expert of 20th century architectural history and theory, he has always helped the work of the department from abroad. After the turn of the second millennium, the modern approach to architectural theory can be seen in the teaching and research work of Mariann Simon, András Szalai and Zorán Vukosavljev.⁹ András Szalai's work is now indisputably one of the most important theoretical achievements of Hungarian contemporary architectural thinking. He sees and treats the problem of vernacular, historical, national, and contemporary architecture from the complex and unified perspective of architectural history, art history, and cultural history. † Creative irony and self-irony, which was natural among the ancient Greeks but unusual in modern philosophical scientific thought, is an important element of his method. It is

† 29-30, 32

□ 133

† 106

6 HAJNÓCZI 1996b.

133 diplomáját, ■ innen lett ösztöndíjas Bécsben, és bár munkássága nem kapcsolódik közvetlenül a budapesti alma máterhez, mint a 20. századi építészettörténet és elmélet világhírű művelője, külföldről is mindig segítette a tanszék munkáját. A második ezredforduló után Simon Mariann, Szalai András és Vukoszávlyev Zorán oktatói és kutatói munkájában van jelen a modern építészetelméleti szemlélet.⁹ Szalai András munkássága mára már a magyar kortárs építészeti gondolkodás vitathatatlanul egyik legfontosabb teoretikus teljesítménye. Az építészettörténet, a művészettörténet, és a kultúrtörténet összetett és egységes perspektívájából látja és kezeli a népi, a történeti, a nemzeti és a kortárs építészet problémáját. ▲ Az ókori görögöknél még természetes, de a modern bölcséleti tudományos gondolkodásban szokatlan alkotó irónia és önirónia módszerének fontos eleme. Nem felvett manír, hanem a korszak irodalmával és képzőművészetével szűkszerűen együtt haladó, gondolkodó világlátás, amely a kinyilatkoztatásoktól mentes, ám a kérlelhetetlenül alapos és következetes fogalmi megközelítés igényét és lehetőségét veti fel.¹⁰

1989 történelmi változásai óta három évtized telt el. Hogy ezek az események valójában mit változtattak meg, és mit nem, azt még nem is tudjuk eldönteni. E harminc év magyar építészetének, építészeti közgondolkodásának egyre inkább abszurd megnyilvánulásai Szalai András megközelítését látszanak igazolni. A jövő magyar építészettörténet írásának és elméleti gondolkodásának egyik legfontosabb feladata, a továbblépés feltétele, a magyar építészet utolsó fél évszázadának egyetemes igényű és szintű fogalmi reflexiója józan felelős és realista nézőpontból.

8 Például / E. g. HAJNÓCZI 1977a, HAJNÓCZI 1988, HAJNÓCZI 1992, HAJNÓCZI 1996b, SZENTKIRÁLYI 2006.

9 SIMON 2001, SIMON 2016, VUKOSZÁVLYEV–SZENTIRMAI 2010.

10 Például / E. g. SZALAI 2005, SZALAI 2011, SZALAI 2013.

*not an imitated manner, but a thinking worldview that necessarily goes hand in hand with the literature and fine arts of the era, which raises the need for and the possibility of a ruthlessly thorough and consistent conceptual approach free from pronouncing.*¹⁰

It has been three decades since the historic changes of 1989. What these events really changed and what did not, we cannot even decide. The increasingly absurd manifestations of Hungarian architecture and architectural public thinking in these thirty years seem to justify András Szalai's approach. One of the most important tasks of the historiography and theoretical thinking of the future architecture in Hungary, and at the same time the condition for moving forward is the universal need and level of the conceptual reflection of the last half century of Hungarian architecture from a soberly responsible and realistic point of view.

ÉPÍTÉSZELETÖRTÉNET-OKTATÁS

EDUCATION OF HISTORY OF ARCHITECTURE

HALMOS BALÁZS

A magyar felsőfokú oktatásban az építészettörténet első tanára Szkalnitzky Antal volt. 1864-től tanította a Kir. József Polytechnikum mérnökhallgatóinak a *Műtörténet és műépítészeti részletek*, majd az *Építészeti műtörténet tervezésekkel* című tárgyát.¹ Steindl Imre tanszékének megalakulása után az Építés Szakosztály egyre inkább önállóvá vált, és az óraszám növekedésével – legalábbis névleg – különvált az oktatásban a tervezés, ■ az alaktan † ■ és a *Műépítészeti fejlődéstörténet*, melynek első tanára Ney Béla lett 1872-ben.

1874-től indult meg a korszakok szerinti differenciálódás. Előbb a középkor kapott külön tárgyat mind a műtörténet, mind az alaktan vonatkozásában, majd 1877-től lényegében kialakult és hosszú évtizedekig megmaradt – változó tanszéki háttér, professzori gárda, és kezdetben növekvő óraszám mellett – az ókor–középkor–újkor tárgystruktúra. Az utóbbi hosszú ideig a reneszánsz építészetet

1 ISTVÁNFI 2010a. 194.

In Hungarian higher education, Antal Szkalnitzky was the first lecturer of the history of architecture. He lectured the subject of Art history and Architectural Details and then the History of Architectural Art with Design Works at the Royal Joseph Polytechnicum from 1864.¹ After the establishment of Imre Steindl's chair, the Faculty of Architecture became more independent, and with the increase in the class hours, the subjects of design, ▢ morphology † ▢ and the History of the Development of Architecture (first taught by Béla Ney in 1872) were separated in education (at least nominally).

From 1874, the differentiation of the curriculum by periods began. First, a separate subject was dedicated to medieval architecture both in terms of art history and morphology. Then, from 1877, the division of subject structure by ancient, medieval and early modern architecture was essentially formed and it survived for many decades despite the changing background of the department, the team of professors, and the initially increasing number of classes. Early Modern

▢ 121-122

124

† 6

▢ 51. 53

jelentette, az Újkori Építéstan Tanszék 1913-as létrejötte után bővült ki a tematika a barokkal. Ezt megelőzően azonban Töry Emil már 1903-tól tartott választható kurzusokat a barokk, majd a klasszicizmus, sőt 1911-től már az 1850–1900 közötti időszak építészetéről. Az önálló magyar építésztörténet fakultatív tárgyként 1918-ban jelent meg, a középkort Lux Kálmán, a reneszánszt Lechner Jenő adta elő. Kötelező tárgyként való bevezetése 1951-ben Kardos György nevéhez fűződik.² Ugyancsak fakultatív tárgyként tűnik fel először a népi építészet Medgyaszay István 1940-ben indított kurzusán, kötelező tantervbe illesztésében később Vargha László³ és Istvánfi Gyula⁴ játszott fontos szerepet. A kortárs építészet az 1971-es oktatási reform után vált külön a kötelező tárgyak sorában.

A késő historizmus időszakában az építésztörténet vezető szerepet játszott az oktatásában, hiszen a történeti építészet lényegében a gyakorló építész eszköztára volt.⁵ Hogy az egyetemen ez nem csupán a formák szintjén érvényesült, bizonyítja, hogy a hallgatói rajzfeladatokon a történeti építészet komplex módon, a geometria, a műszaki részletek, szerkezeti csomópontok szempontjából is pontosan jelent meg.⁶

A Möller István által sürgetett rövid életű 1919-es,⁴ majd a nagyrészt ennek rendelkezéseit megvalósító 1928-as reform változtatta meg alapvetően az építésztörténet helyét az oktatásban. Az önálló tervezői tanszékek felállításával a históriát immár inkább az építészeti kultúrát, gondolkodást megalapozó

meant Renaissance architecture for a long time, the theme was broadened with Baroque only after the establishment of the Department of Early Modern Architecture in 1913. Before that, however, Emil Töry had already taught facultative courses on Baroque, then on Classicism, and from 1911 onwards, he also gave lectures on the architecture between 1850 and 1900. The History of Hungarian Architecture appeared as an independent facultative subject in 1918, Medieval Architecture was lectured by Kálmán Lux, the Renaissance by Jenő Lechner. Its introduction as a compulsory subject in 1951 is connected to the name of György Kardos.² First, Vernacular Architecture was also introduced as an optional subject in the course of István Medgyaszay, launched in 1940. László Vargha³ and Gyula Istvánfi⁴ later played an important role in its inclusion in the compulsory curriculum. In the line of compulsory subjects, Contemporary Architecture became a separate course after the 1971 education reform.

In the period of late Historicism, the history of architecture played a leading role in education, as historical architecture was essentially a 'toolbox' of the practicing architects.⁵ Its significance within the university was great not only at the level of forms, which is proven by the fact that historical architecture appeared in the students' drawing tasks in a complex way, precisely depicted in geometry, technical and structural details.⁶

The short-lived 1919 reform⁴ urged by István Möller, and then the 1928 reform, which largely implemented the former's provisions, fundamentally changed the place of the history of architecture in education. With the establishment of independent design departments, history was considered more of a subject that founded architectural culture and thinking. As a creed, Iván Kocsis stated that although the history of architecture separates from design, it is an essential part of the training of architects at the Technical University,

52, 71
92-93

tárgynak tekintették. Kocsis Iván mintegy hitvallásaként fogalmazta meg, hogy noha az építésztörténet elválik a tervezéstől, elengedhetetlen része az Műegyetem építész-képzésének, és „kizárólag megfelelő építésztörténeti előképzettséggel bíró aktív építészek által” tanítható.⁵ A minta utáni rajzolás még mindig fontos része volt az oktatásnak, az 1930-ban Budapesten megrendezett XII. Nemzetközi Építészkongresszust a hallgatók ilyen munkáit bemutató kiállítás is kísérte.⁶ A reform szelleméhez köthető, hogy 1920-tól az órarendben már nincs külön alaktan tárgy. Bár az összes óraszám ekkor még nem csökkent jelentősen, az egyes korszakokat továbbra is 2 félévig tanították, heti 2 óra előadással és 4 óra gyakorlattal. 1931-től csökkent jelentősen az óraszám is, ekkortól már csak 1-1 félév ókori, középkori és újkori építésztörténetet oktattak, ami alapvetően a műtermi rajzgyakorlatok rovására történt.

A modern mozgalom térhódítása, majd a 2. világháború utáni évek olykor hektikus átszervezései⁷ és a szocreál rövid tündöklése a továbbra is három tanszéken folyó építésztörténet-oktatás tartalmát és tárgystruktúráját kevéssé érintette. Major Máté vezetésével 1957-ben jött létre az egyesült Építésztörténeti Tanszék. A professzor vállaltan marxista felfogása annyiban érvényesült, hogy az építésztörténetet elsősorban a társadalmi változások kontextusában közelítette meg, így az oktatás szakított a korábban elsősorban stílusismeretre, a formák begyakoroltatására alapozott stúdiummal.⁸ A korszak másik meghatározó professzora Pogány Frigyes, akinek magával ragadó előadói kvalitásait gyakran idézik fel a visszaemlékezések. Ő a kor,

5 KOTSIS 1930. 195.

6 KRÄHLING–FEHÉR 2018. 200., KARÁCSONY–VUKOSZÁVLYEV 2019c.

7 SZENTKIRÁLYI 1975, KARÁCSONY–VUKOSZÁVLYEV 2020.

8 Major oktatói tevékenységéről / About Major's educational activity: BONTA 2005, H. SIPOS 2005.

and "can only be taught by active architects with appropriate architectural background".⁵ Drawing after samples was still an important part of the education, the 12th International Congress of Architects (Budapest, 1930) was accompanied by an exhibition presenting such works by students.⁶ In connection with the spirit of the reform, the curriculum no longer included a separate morphological subject from 1920 onwards. However, the total number of classes was not yet reduced significantly at this time, each style period was still taught for 2 semesters, with 2 hours of lecture and 4 hours of practice per week. The number of classes was significantly reduced from 1931, only 1 semester each of the History of Ancient, Medieval and Early Modern Architecture was taught from then on, mainly at the expense of studio drawing exercises.

The spread of the Modern movement, followed by the sometimes hectic institutional reorganizations⁷ of the post-World War II period and the brief rise of Socialist Realism, had little effect on the content and subject structure of the teaching of architectural history still performed in the three departments. The unified Department of History of Architecture was established in 1957 under the leadership of Máté Major. The professor's committed Marxist view prevailed in the fact that the history of architecture was interpreted firstly in the context of social changes. Thus, education broke with studies previously based primarily on knowledge of styles and the practice of forms.⁸ Another defining professor of the era, Frigyes Pogány, whose captivating presentation and lecturing skills are often evoked in recollections, emphasized the decisive power of time, place and creative individuality in architectural creation.⁹ The approach, which interpreted the history of architecture as a complex development of spatial art, examining all elements independent of and related to the given era, evolved in the oeuvre of Gyula Hajnóczi and Zoltán Szentkirályi.¹⁰ For the generations of professors teaching in the department today, the

2 POGÁNY 1957. Később sokáig ismét csak választható tárgy, 2009-ben lett újra kötelező. / Later, for a long time, it was again only a facultative subject, then in 2009 it became compulsory again.

3 KRÄHLING–FEHÉR 2018. 122–129.

4 A tanterv kérdése a korabeli szaksajtóban élénk diskurzust generált / The question of the curriculum generated a lively discourse in the press of the time: NAGY 1919, MÖLLER 1919, FORBÁT 1919, KOTSIS 1919. A témáról lásd / About this topic see Gy. BALOGH 2010.

94

21

81-86

1, 4-5

11-12

6, 9

51-53

52, 71

92-93

hely és alkotói egyéniség meghatározó erejét hangsúlyozta az építészeti alkotásban.⁹ Az a szemlélet, mely az építészet történetét komplex, annak kortól független és a korhoz kötődő elemeit egyaránt vizsgáló természeti fejlődésként értelmezte, Hajnóczy Gyula és Szentkirályi Zoltán munkásságában teljesedett ki.¹⁰ A tanszék ma oktató generációi számára meghatározó Guzsik Tamás öröksége is, **↓** **▣** aki – bár maga is aktív kutató volt – elsősorban pedagógusként tekintett egyetemi feladatára.¹¹ A közép-korok oktatásában olyan didaktikai rendszert alkotott, amelyben az összefüggések feltárásakor a tanulhatóság is alapvető fontosságú.¹² **↓**

A professzorok saját kutatási eredményei a kezdetektől hasznosultak az oktatásban, emellett fontos eszközök jelentettek a mintarajzok, melyek részben hallgatói felmérések során készültek, és utóbb demonstrációs eszközként is használatosak voltak.¹³ **↓** A tanárok felkészülését és a hallgatók tanulását gazdag könyvtár is segítette.¹⁴ A könyvek intenzív használatáról tanúskodnak az oktatás céljára lapjaira szedett kötetek,¹⁵ vagy az oktatók megjegyzései, sőt olykor a hallgatók előadóval szemben kritikus bejegyzései.¹⁶ A Műegyetem műhelyében 1903-ban az ókor építészetéről született meg az első építészettörténet tankönyv Kabdebó Gyula szerkesztésében, a tervezett sorozat további kötetei azonban nem készültek el.¹⁷ A tankönyv hiányát

legacy of Tamás Guzsik is also decisive. **↓** **▣** *Although he was an active researcher, Guzsik was primarily concerned with his university duties as a lecturer.¹¹ In the education of the Medieval Architecture, he created a didactic system in which learnability was also essential when exploring the connections.¹²* **↓**

The professors' own research achievements have been used in education from the very beginning. Also, the sample drawings were important tools, which were partly made during student survey exercises and were later used as demonstration tools.¹³ **↓** *Professors' preparation and students' learning were also aided by a rich library.¹⁴ The intensive use of books is evidenced by the volumes unbound to pages for educational purposes,¹⁵ or lecturers' comments, and sometimes even critical entries made by students against the lecturer.¹⁶ The first textbook of architectural history on ancient architecture, edited by Gyula Kabdebó, was born in the workshop of the Technical University in 1903, but no further volumes of the planned series were published.¹⁷ After World War I, the lack of a textbook in the teaching of Early Modern Architecture was made up of two excellent works by Iván Kotsis, written on the morphology of the Italian Renaissance and its spatial and façade systems. In these books much of the rich drawing material was made by the author himself.¹⁸ Around 1910, in addition to reproductions, slides appeared in educational technology, and with the spread of handheld cameras, instructors made their own pictures for the lectures during their travels. However, artistic chalk drawings made on the blackboard supplemented the projected images for a long time, and the professors of the post-World War II era, including Jenő Rados, Lóránd Friedrich and György Kardos were masters of this kind of presentation.¹⁹ In the 1950s and 1960s, in addition to or instead of Major's three-volume History of Architecture, students could use a number of printed notes. The textbook series on the universal history of architecture, written specifically*

↓ 34**▣** 62**↓** 33

35-36

↓ 3, 6

8-10

12

▣ 55-60, 64-66

68-70, 72-74

76-80

↓ 8, 10**▣** 90**↑** 91-92, 95-98

101-103, 105

107-108, 111

113-116

↑ 104, 106**▣** 144, 148, 150**▣** 77**▣** 141

az I. világháború után az újkori építészet oktatásában Kotsis Iván két kiváló műve pótolta az olasz reneszánsz alaktanáról, valamint tér- és homlokzatrendszereiről, a gazdag rajzanyag nagy része a szerző saját keze munkája.¹⁸ 1910 körül jelentek meg az oktatástechnikában a diapozitívok, a reprodukciók mellett a kézi fényképezőgépek elterjedésével az oktatók utazásaik során maguk készítették a felvételeket előadásai számára. A vetített képeket azonban még sokáig kiegészítették a táblára készített mives krétarajzok, ezeknek a II. világháború utáni korszak professzorai, köztük Rados Jenő, Friedrich Lóránd és Kardos György is mesterei voltak.¹⁹ Az 1950-es és 1960-as években Major három-kötetes *Építészettörténete* mellett – vagy helyett – a hallgatók számos nyomtatott jegyzetet forgathattak. A kifejezetten a műegyetemi építészoktatás számára írott, a tantárgyak teljes spektrumát lefedő egyetemes építészettörténet tankönyvsorozat 1971-től jelent meg folyamatosan kisebb nagyobb megszakításokkal az új évezred elejéig. Szerzői az adott korszak építészetének tárgyelőadói voltak.²⁰ A hallgatói rajzfeladatok az alaktan elsajátítását szolgálták. **▣**

Az oktatásban mindvégig fontos szerep jutott történeti épületek testközelből való megismerésének. Ez nem csak a hagyományos nyári felmérésekben, **↓** **▣** **↑** hanem olyan, jelenleg is folyó hallgatói feladatokban is megmutatkozik, amelyek a környezetünkben lévő épületek történeti értékeinek feltárását, **↑** **▣** és az alaktan készség szintű alkalmazásának elsajátítását **▣** **▣** célozzák. Ezek közül kiemelendő a Tanszék

17 KABDEBÓ 1903.

18 KOTSIS 1917, KOTSIS 1921a.

19 KUBINSZKY 2010. 211, BONTA 2010. 221–222.

20 A megjelenés sorrendjében / In order of publication: Cs. TOMPOS–SÓDOR–ZÁDOR 1971, SZENTKIRÁLYI 1986, B. SZÜCS 1986, HAJNÓCZI 1991a, HAJNÓCZI 1991b, ISTVÁNYI 1997, KALMÁR 2001a, VÁMOSSY 2002.

for the teaching of architecture at the Technical University and covering the full spectrum of subjects, has been published continuously from 1971, with minor or major interruptions until the beginning of the new millennium. Its authors were renowned lecturers of the architecture of the specific period.²⁰ Student drawings served to learn morphology. **▣**

*Throughout architectural education, getting to know historic buildings up close has always played an important role. This is reflected not only in traditional summer survey camps, **↓** **▣** **↑** but also in ongoing student assignments aimed at exploring the historical values of the buildings around us, **↑** **▣** and aimed to apply morphology at a skill level.* **▣** **▣** *Among these, the cooperation between the Department and the Municipality of Terézváros should be highlighted, within the framework of which the students performed the value assessment of 286 – locally protected – apartment buildings in the 6th district of Budapest since 2016 with the help of the lecturers of the department and external experts.²¹ The development of digital techniques has also brought new opportunities for the teaching of architecture at the Technical University. The results of the surveys made with different spatial data capture techniques²² – photogrammetry, terrestrial laser scanning, photo scanning – are integrated into education in addition to research; and the digital spatial modeling of historical forms has also appeared among the student assignments.* **▣**

From the beginning, the chronological approach based on historical development has prevailed in the teaching of the history of architecture at the Technical University, which – despite the occasional criticisms – is still the case today. At the same time, during the 150 years of our department, history has not only served to learn about the history of the development of architecture, or the architectural forms of different historical periods, but also to highlight the important lessons of the knowledge accumulated over thousands

▣ 55-56, 64-66

68-70, 72-74

76-80

↓ 8, 10**▣** 90**↑** 91-92, 95-98

101-103, 105

107-108, 111

113-116

↑ 104, 106**▣** 144, 148, 150**▣** 77**▣** 141**▣** 66

73-74

és Terézváros Önkormányzatának együttműködése, amelynek keretében az építészhallgatók féléves feladatukként tanszéki oktatók és külső szakemberek segítségével 286 budapesti 6. kerületi – helyi védettségű – bérház értékvizsgálatát végezték el 2016 óta.²¹ A digitális technikák fejlődése a műegyetemi építészoktatás számára is új lehetőségeket hozott. A különböző térgeometriai eljárásokkal²² – fotogrammetriával, térszkenneléssel, fotószkeneléssel – készített felmérések eredményei a kutatás mellett az oktatásba is beépülnek, a hallgatói feladatok között megjelent a történeti formák digitális térbeli modellezése is. ▮

▮ 66
73-74

A Műegyetem építészettörténet-oktatásában a kezdetektől a történeti fejlődést alapul vevő kronologikus szemlélet uralkodott, ami – az időnként felmerülő kritikák ellenére – a mai napig így van. 150 éves történetünkben ugyanakkor a história nem csupán az építészet fejlődéstörténetének, a történeti korok építészeti formáinak megismerését szolgálja, hanem elsősorban az évezredek során falhalmozódott tudásnak az alkotó építész számára fontos tanulságait emeli ki. E tudásnak – ahogy azt Kotsis Iván találónan megfogalmazta – különböző rendeltetései vannak: a művelődés, valamint az esztétikai nevelésben betöltött szerep mellett a történeti építészeti örökséggel szembeni viselkedésünket is meghatározza. Ez ad e tudásnak a 21. században is különleges aktualitást.

of years for the practicing architect. As Iván Kotsis aptly put it, this knowledge has different purposes: besides its role played in culture and aesthetic education, it also determines our behavior towards the heritage of historical architecture. This gives historical knowledge a special relevance even in the 21st century.

²¹ Pl. Budapest 6. ker. Terézváros értékvizsgálata / *E. g. the value analysis of Terézváros, the 6th district of Budapest*: GY. BALOGH 2020b.

²² HALMOS–MARÓTY 2010b, DARAGÓ et al 2015.

A NÉPI ÉPÍTÉSZET OKTATÁSA ÉS A NÉPI ÉPÍTÉSZETI FELMÉRÉSEK VERNACULAR ARCHITECTURE EDUCATION AND VERNACULAR BUILDING SURVEYS

FEKETE J. CSABA

A BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszékén oktatott *Az építészet kezdetei – Népi építészet története* című tantárgy megalapítása és azóta is tartó oktatása a 20. századi építésmérnök-képzés eredménye és jelentős vívmánya a történeti építészeti kurzusok területén annak ellenére, hogy az építészhallgatók képzésében különböző aspektusból és indíttatásból már 1878 óta jelen van a népi kultúra. Szemben az építészettörténet 150 éves múltja viszsza tekintve többi tantárgyaival, amelyekben a hangsúly hagyományosan a történeti stílusok alakításának és tervezői gyakorlatának elsajátításán volt, a népi építészet történetének oktatása jelen formájában egy olyan célzott módszertani fejlesztés eredménye, amelyben a tantárgy a népi építészeti felmérések gyakorlatán keresztül a műemlékvédelem szakterületéhez is több szállal kapcsolódik. A népi építészet oktatása beágyazódott a néprajzi kutatások fejlődéstörténetébe és integrálódott a népi építészeti emlékek megőrzésének és a településképvédelmének eszköztárába.

Although folk culture has been present in the training of architecture students from various aspects and motives since 1878, the establishment and continued teaching of the subject The Beginnings of Architecture – History of Vernacular Architecture, taught at the Department of History of Architecture and Monument Preservation, BME, is the result of the 20th century architecture education and a significant achievement in the field of historical architecture courses. In contrast to other subjects of the history of architecture dating back 150 years, in which the emphasis has traditionally been laid on mastering the morphology and design practice of historical styles, teaching the history of vernacular architecture in its current form is the result of a targeted methodological development in which the subject is connected to the field of monument preservation by several threads through the practice of vernacular architectural surveys. The teaching of vernacular architecture is embedded in the development history of ethnographic research and integrated into the tools of the preservation of vernacular architectural monuments

A nemzeti kultúrák kialakulásának idején, a 19. század második felének Európájában a régi művészeti értékek váltak a kultúra – és különösen az építészet – meghatározó forrásává, egyúttal a nemzeti tudat megerősítésének zálogává. A múltra fogékony társadalmi attitűd határozta meg a korszakban meginduló etnográfiai kutatások célpontját is: az ősi eredet, az „archetípus” keresése az építészetben is felerősödött. Ebből az indíttatásból fordult a figyelem a parasztság ősi tekintett kultúrája felé, és eredményezett tudományos igényű kutatásokat és megállapításokat a nyelvjárások, a népzene, a népszokások, a népművészet területei mellett a népi épületek, illetve a falusi építészet vonatkozásában is. ▲ A falusi népi lakóházak és gazdasági épületek iránti erőteljes érdeklődés a 19. század utolsó harmadában bontakozott ki Európa északi és nyugati részén, majd hamarosan a kontinens keleti részén, így hazánkban is.

A második világháború után, az 1940-es évek végén és az 1950-es években látványosan gyorsult fel a vidék gazdasági modernizációja, illetve a falvak korszerűsítése, átalakulása, így a régi épületek, paraszti lakóházak bontása is a korábbiaknál jóval nagyobb ütemben zajlott. Mivel 1949 után a falusi építészeti emlékek is műemlékké válhattak és így a jogszabályi védelem ezekre is kiterjedt, a néprajzkutatás keretein belül nagyobb lendületet vett a népi építészeti emlékek kutatása. Az építészeti, műemléki vizsgálatok, kataszterszerű felmérések, az építészeti archívumok bővülése, a különféle építészeti jelenségeket vagy egy-egy táj hagyományos népi építészetét feltáró tanulmányok és monográfiák megfelelő tudományos alapot kínáltak a műemléki védelem történeti-néprajzi, valamint anyagi és szerkezeti hitelességéhez. A kutatások feltárták a magyar nyelvterület jellegzetes lakóháztípusait, azokat a táji variációkat, melyek a 17–18. századtól kezdve mutattak sajátos, tájra jellemző formát, és

and the protection of the settlement image.

At the time of the emergence of national cultures, in Europe in the second half of the 19th century, old artistic values became a dominant source of culture – and architecture in particular – and at the same time a pledge to strengthen national consciousness. Social attitudes receptive to the past also determined the target of ethnographic research beginning in the era: the search for the ancient origin, the 'archetype', has also intensified in architecture. This motivation turned professional attention to the ancestral culture of the peasantry and resulted in carrying out scientific research and findings in the fields of dialects, folk music, folk customs, folk art, vernacular buildings, and rural architecture. ▲ Strong interest in rural vernacular houses and outbuildings developed in the last third of the 19th century in the northern and western parts of Europe, and soon it was also present in the eastern part of the continent, including Hungary.

After the World War II, in the late 1940s and 1950s, the economic modernization of the countryside and the modernization and transformation of the villages accelerated spectacularly, so the demolition of old buildings and peasant houses took place at a much faster pace than before. After 1949 the rural architectural memories could also be listed as monuments, therefore, the legal protection was extended to them as well, thus the research of vernacular architectural monuments gained more momentum within the framework of ethnographic research. Architectural and monumental studies, cadastral surveys, the expansion of architectural archives, studies and monographs exploring various architectural phenomena, or the traditional vernacular architecture of a landscape provided an appropriate scientific basis for the historical-ethnographic, material and structural authenticity of monument protection. The research revealed the characteristic types of residential buildings in the Hungarian-speaking area, the regional variations that showed a characteristic, region-specific

▲ 93

meghatározták az ún. középmagyar háztípust, amely a 19. században széles körben terjedt el. A korszak kutatói felismerték a tájra jellemző településszerkezetet is, amelyben az építmények nem elszigetelten épülnek fel, hanem az egykori parasztporták rendszerében a lakóház melletti gazdasági épületekkel és más kiszolgáló létesítményekkel alkotnak összetartozó épületegyüttest.

A 19. század végétől a műegyetemi építészoktatás sajátossága volt az órarendbe nem illesztett fakultatív, szabadon választható tantárgyak gazdag kínálata, amelyekre a népi építészet iránti érdeklődés elmélyülése is hatással volt. Az 1940-es években Kiss Tibor (1899–1972) az *Épületek tervezése a magyar falu részére* és Medgyaszay István (1877–1959) a *Népi építészetünk és gyakorlati alkalmazása* című tárgyakkal jelent meg.¹ Medgyaszay az 1927/28. tanévtől egészen 1948-ig a népi építészet praxisban felhasználható szellemiségéről tartott kurzusokat heti 1 előadási óra terjedelemben.²

A Néprajzi Múzeum főigazgatója 1947–1948-ban Vargha László (1904–1984) építészettörténész, etnográfus volt, aki korábban építészeti tanulmányait megszakítva a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetemen tanult tovább, 1936-ban pedig a néprajzi tanszéken doktorált és lett Györffy István (1884–1939) néprajzkutató tanársegéde. Vargha László az 1920-as évek végén a teljes magyar nyelvterületen kezdte meg a népi építészeti felméréseit, amelyek során az épületeket hitelesen, műszaki rajz- és fotóanyaggal dokumentálta. A néprajzi gyűjtőutakon való részvételével, együttműködve mind az építészmérnökökkel, mind a néprajzkutatókkal, hidat vert a két szakterület között, előremutatóan egyesítve a különböző szemléletmódok által kiérlelt elméleti és módszertani értékeket.

1 ISTVÁNYI 2015. 5. 12.

2 ISTVÁNYI 2013. 11.

shape from the 17–18th century onwards, and defined the so-called Central Hungarian house type, which became widespread in the 19th century. Researchers of the period also recognized the settlement structure characteristic of the landscape, in which the buildings are not built in isolation, but in the system of former farmsteads, forming a coherent building complex with outbuildings and other service facilities standing next to the residential building.

From the end of the 19th century, the special feature of architectural education at the Technical University was the rich offer of optional, facultative subjects not included in the timetable, which were also influenced by the deepening interest in vernacular architecture. In the 1940s, Tibor Kiss (1899–1972) introduced the subject called Design of Buildings for the Hungarian Village and István Medgyaszay (1877–1959) launched the Hungarian Vernacular Architecture and its Practical Application.¹ From the academic year 1927/28 until 1948, Medgyaszay taught one-lecture-per-week courses on the spirituality of vernacular architecture that could be used in practice.²

In 1947–1948, the director general of the Museum of Ethnography was László Vargha (1904–1984), an architectural historian and ethnographer, who had previously discontinued his studies in architecture to continue them at the Royal Hungarian Pázmány Péter University. In 1936, he received his doctorate from the Department of Ethnography and became István Györffy's (1884–1939) assistant professor of ethnography. László Vargha began his vernacular architecture surveys, covering the entire Hungarian-speaking area, at the end of the 1920s, during which he documented the buildings authentically with technical drawings and photographs. Participating in ethnographic collector trips and working in collaboration with both architects and ethnographers, he bridged the two disciplines by providently uniting the theoretical and methodological values matured by different approaches.

Vargha László 1952-től 1975-ben történt nyugdíjazásáig a BME Építészettörténelmi Tanszékének, majd Építészettörténelmi és Elméleti Intézetének (a mai Építészettörténelmi és Műemléki Tanszék jogelődjeinek) előadója volt. Annak ellenére, hogy 1948-tól kezdődően az építészeti képzésből gyakorlatilag kimaradt a népi építészet, Vargha László a magyar építészettörténet oktatása mellett rendszeresen hirdetett meg szabadon választható, népi építészeti tárgyú kurzusokat és az Építésügyi Minisztérium felkérésére vezetett nyári felmérő táborokat, így építészhallgatók generációival ismertette meg a Tiszántúli, illetve a Kárpát-medence népi építészeteinek sajátos értékeit.³

▲ 94

A Magyar Tudományos Akadémia VEAB Népi Építészeti Munkabizottság 2019. október 25-én Vargha László előtt, születésének 115. évfordulója alkalmából a *Vargha László népi építészeti díj* alapításával tisztelt meg. A díj kuratóriumának döntése alapján az életműdíjat elsőként Istvánfi Gyula professor emeritus kapta meg, többek között a magyar és a népi építészettörténet terén végzett iskolateremtő tudományos, oktatói és kutatói munkásságával kifejtett elvülhetetlen érdemeiért.⁴

✚ 21

Istvánfi Gyula az Építészettörténelmi és Műemléki Tanszékot, illetve a jogelőd Intézetet 1989-től 2003-ig vezette, ennek keretében irányította a tanszék oktatói munkáját és szervezte szakmai életét.⁵ Ő dolgozta ki azt a népi építészet történetével foglalkozó tantárgyat, amely – a korábbiakkal ellentétben – az 1990/91. tanévtől már nem egy kis óraszámú választható kurzus volt, hanem a nappali képzés első évfolyamán minden építészhallgató számára kötelező, megalapozó tantárgy lett.⁶ Ennek

3 ISTVÁNFI 2015. 31.

4 NAGY 2020.

5 HARANGI 2009. 270–271.

6 ISTVÁNFI 2015. 48.

From 1952 to his retirement in 1975, László Vargha was a lecturer at the Department of History of Architecture, BME and then at the Institute of History and Theory of Architecture (the legal predecessors of today's Department of History of Architecture and Monument Preservation). Even though vernacular architecture was practically omitted from the architectural training from 1948 onwards, László Vargha regularly announced elective vernacular architecture courses in addition to teaching the history of Hungarian architecture. Besides, at the request of the Ministry of Construction, he conducted summer survey camps, thus introducing generations of architecture students to the special values of the vernacular architecture of the Trans-Tisza region and the Carpathian Basin.³

▲ 94

On October 25, 2019, the Hungarian Academy of Sciences VEAB Working Committee of Vernacular Architecture paid tribute to László Vargha on the occasion of the 115th anniversary of his birth by founding the László Vargha Vernacular Architecture Award. Based on the decision of the board of trustees of the award, Professor Emeritus Gyula Istvánfi was the first to receive the Lifetime Achievement Award, for his school-making scientific, teaching and research work in the field of Hungarian and folk architecture, among others.⁴

✚ 21

Gyula Istvánfi headed the Department of History of Architecture and Monument Preservation and the predecessor Institute from 1989 to 2003, within the framework of which he directed the teaching work of the department and organized its professional life.⁵ He developed a subject dealing with the history of vernacular architecture, which, unlike the previous ones, was no longer an optional course held in a small number of hours per week, but from the 1990/91 academic year it became a compulsory, foundational subject for all architecture students in the first year of full-time training.⁶ He was the lecturer of this subject for many years and wrote the related university

a tantárgynak sok éven át volt az előadója és megírta az ehhez kapcsolódó egyetemi tankönyvet⁷ is, amely a magyar építészkutatásban előzmények nélküli tematikus egységet teremtett a népi építészet és az építészet keletkezéstörténete között. A tantárgy elméleti célja „*az elemi térigények, a szerkezeti archetipusok és a formaeredet jelenségeinek megismerése a monumentális építészet előtti vagy alatti szintről, zömmel a magyar hagyományok keretében. Együttesen az építészet keletkezéstörténetének ABC-je. Gyakorlati értelemben bevezetés az építészeti vázlat és rajz, valamint a szerkezetek világába.*” A tárgy heti 2 óra elmélet és 1 óra gyakorlat struktúrája a tárgy alapítása óta nem változott. Az előadások tematikáját kezdetben a bevezetésnek szánt, két óra terjedelmű etnológia, majd a magyar népi építészetéről szóló 9-10 előadás, végül az őskor építészetéről szóló két előadás adta. A gyakorlatok során eredetileg az órai anyagból összeállított 5-6 A/4 méretű szabadkézi, arányhelyes, forma- és szerkezethű vázlatokkal bemutatott *kompéndium* házfeladat-szerű teljesítése volt a követelmény. **■** A mai napig féléves feladatként megmaradt az egyénekenként változó szerkezeti kialakítású, a magyar tájegységi jellemzőket mutató, hagyományos parasztház vagy gazdasági épület 1:50-es arányú makettjének megépítése és azonos léptékű, a műszaki rajz követelményeit figyelembe vevő dokumentációjának elkészítése.⁸

■ 81-83, 85

■ 84, 86

A felsőbb éves hallgatóknak Istvánfi Gyula meghirdette a *Falu építésze* című szabadon választható és a szakmérnöki képzésen is előadott tantárgyat. Nyugdíjba vonulásáig fáradhatatlanul szervezte és támogatta a nyári felmérő táborokat, amelyeknek köszönhetően a felmért településekről értékes állapotdokumentációk és a helyi építészeti hagyomány értékeit kibontakoztató javaslati anyagok készültek,

7 ISTVÁNFI 1997.

8 ISTVÁNFI 1993. 2.

textbook,⁷ which created a thematic unity between vernacular architecture and the history of architecture unprecedented in Hungarian architectural education. The theoretical aim of the course is "to get to know the elementary space requirements, the structural archetypes and the phenomena of form-origin from the level before or below the monumental architecture, mostly within the framework of the Hungarian traditions. Together, they are the alphabet of the origins of architecture. A practical introduction to the world of architectural sketching, drawing and structures." Since its introduction, the subject's structure of 2 hours of theory and 1 hour of practice per week has not changed. The topics of the lectures were initially the two-hour ethnology intended for introduction, then 9-10 lectures on Hungarian vernacular architecture, and finally two lectures on prehistoric architecture. During the practical classes, the requirement was to complete a homework-like compendium originally composed of 5-6 pcs. A/4 size, freehand drawn, proportional, true-to-form and true-to-structure sketches of the class material

■ 81-83, 85

■ 84, 86

To this day, the construction of a 1:50 scale model of a traditional peasant's house or farm building with a variable structural design, showing the characteristics of the given Hungarian region, has remained a semester assignment, and the preparation of documentation of the same scale, taking into account the requirements of the technical drawing.⁸

Gyula Istvánfi introduced a facultative course entitled The Architecture of the Village for senior students and he also taught the subject at a postgraduate specialist training program. Until his retirement, he tirelessly organized and supported the summer survey camps, thanks to which valuable status documentations were created about the surveyed settlements and proposal materials were developed to unfold the values of the local architectural tradition, such as the complete village survey and value assessment based on on-site

mint például az 1992–1994 között elvégzett, helyszíni adatgyűjtésen alapuló teljes faluvizsgálat és értékelés egész Borsod-Abaúj-Zemplén megye tekintetében, illetve országosan több mint 300 település vonatkozásában.⁹ A hallgatói felmérő táborokat – például Terény (1997); Solt, Homokmégy, Alsómégy, Hillye (1997–2000); Homrogd (2001); Vöröstó (2002); Závod, Felsónána (2011); Ipolytölgyes (2017) – nemcsak a helyszíni manuálék feldolgozása követte, hanem a táborokhoz makettkiállítások, az ezredfordulót követően pedig workshopok is kapcsolódtak. **¶** **▲** Istvánfi Gyula legfontosabb oktatásmódszertani eredménye a népi építészet és a településkutatás, falukutatás témájában, hogy mindezeket – amelyek ma a vidékfejlesztés és a jogszabályi településkép-védelem fontos célterületeit jelentik **▲** – az egyetemi építészmérnök-képzés integráns részévé tette.¹⁰

data collection for the whole Borsod-Abaúj-Zemplén county and for more than 300 settlements nationwide, carried out between 1992 and 1994.⁹ The student survey camps – e. g. Terény (1997); Solt, Homokmégy, Alsómégy, Hillye (1997–2000); Homrogd (2001); Vöröstó (2002); Závod, Felsónána (2011); Ipolytölgyes (2017) – were followed not only by the processing of the on-site survey sketches, but also model exhibitions were held, and after the turn of the millennium, even workshops were connected to these camps. ¶ ▲ In the field of vernacular architecture, as well as in settlement and village research, Gyula Istvánfi's most important education-methodological achievement is that he has made all these issues – which are important target areas of rural development ▲ and legal settlement-image protection – an integral part of the architect training at the university.¹⁰

¶ 90
▲ 107-108

▲ 106

⁹ HARANGI 2009. 273.

¹⁰ KRÄHLING 2018a. 240.

A TANSZÉK HATÁROKON ÁTÍVELŐ EGYÜTTMŰKÖDÉSEI CROSS-BORDER COOPERATIONS OF THE DEPARTMENT

KOVÁCS MÁTÉ GERGŐ

Az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, illetve jogelődjei az építészettörténet, építészetelmélet és műemlékvédelem meghatározó oktatóinak és kutatóinak szellemi műhelyeként számos, nemzetközi szintű együttműködésben vállalt szerepet. Ezen kooperációk a tanszék profiljának szinte valamennyi területét, így az oktatás, kutatás és a kutatások különféle tudományos fórumokon való közlését érintették, és egyaránt következtek intézmények közti megállapodásokból, vagy épp a tanszék oktatói számára érkező felkérésekből. Éppen ezért jelen írás keretében csupán arra vállalkozhatunk, hogy felvázoljuk a határokon átívelő együttműködések legjellemzőbb területeit.

Mindenekelőtt fontos megemlíteni, hogy a tanszék oktatói rendszeresen közlik kutatásaikat nemzetközi szinten jegyzett tudományos folyóiratokban. Emellett a tanszék szellemi műhelye által szerkesztett periodikák, így az *Építés – Építészettudomány*, a *Periodica Polytechnica Architecture*, a *Műemlékvédelem* és az *Architectura Hungariae* hasábjaira

The Department of History of Architecture and Monument Preservation and its predecessors have been involved in a number of international collaborations as an intellectual workshop of leading lecturers and researchers in history of architecture, architectural theory and monument preservation. These cooperations have covered almost all areas of the Department's profile, including education, research and the publication of research in various academic forums, and have resulted either from agreements between institutions or from invitations to the Department's professors. For this reason, this paper can only attempt to outline the most typical areas of cross-border cooperation.

*First of all, it is important to mention that the faculty members of the Department regularly publish their research in internationally renowned scientific journals. In addition, the periodicals edited by the department's intellectual workshop, such as *Építés – Építészettudomány* [*Architecture and Architectonics*], *Periodica Polytechnica Architecture*,*

– a folyóiratok profiljainak megfelelően – nem csupán hazánkból, de a világ szinte minden tájáról érkeznek tudományos közlemények. A tanszék tudományos szervező munkássága révén számos nemzetközi konferencia született, és más nemzetközi konferenciákon való egyéni és szervezett részvétel nem csupán a tanszéki oktatók esetében jellemző, de a doktoranduszoktól és doktorjelöltektől is elvárt. Az egyetemi oktatás mellett az oktatói kutató- és tanulmányutakból később számos idegennyelvű könyv és könyvsorozat jelent meg.

Visszatérve a tanszék legfontosabb küldetésére, a graduális és posztgraduális oktatásra, a mentorálásra és a következő kutatógeneráció témavezetésének területére, számos vonatkozásban láthatjuk a nemzetközi együttműködések szerepét.

▮ 78

Mindenekelőtt a tanszék évtizedek óta oktat külföldi hallgatókat, ▮ fogad és mentorál posztgraduális vagy épp doktori ösztöndíjjal érkezőket. Az egyéni kapcsolatok mellett az intézmények közti csereprogramok is meghatározó történettel rendelkeznek. Legendás stúdiumnak számítottak az 1960-as évek végén és az 1970-es években az Aquincumi Múzeummal együttműködve szervezett Interstudex Aquincum-táborok, melyek során nemzetközi, jellemzően litván, lengyel, francia és magyar hallgatók közösen dolgoztak az aquincumi polgárváros területén. Az 1970-es és 1980-as évek során a közép-európai – a prágai, drezdai, krakkói, bécsi és a budapesti – műszaki egyetemek oktatói és hallgatói részvételével, aktuális építészeti kérdéseket érintve közös tervezési gyakorlatokon vettek részt az intézmények hallgatóiból szervezett nemzetközi csoportok.

A hallgatói felmérőtáborok és workshopok szervezése a rendszerváltás követően is folytatódott, és a programok számos új terület és intézmény bevonásával rendre új erőre kaptak. Habár a felmérési munkákról jelen kötetben részletesebben is olvashatunk, következzen a legjellemzőbb, országhatárokon

Műemlékvédelem [Monument Protection] and Architectura Hungariae receive scientific contributions not only from Hungary but also from almost all over the world, in accordance with the profiles of the journals. The department's work as a scientific organiser has resulted in numerous international conferences. The individual and organised participation in international conferences is not only typical of the department's lecturers but is also expected of doctoral students and doctoral candidates. In addition to university education, research and study trips of lectures have subsequently led to the publication of numerous books and book series in foreign languages.

Going back to the main mission of the department, to the fields of undergraduate and postgraduate education, mentoring and supervision of the next generation of researchers, we can see the role of international collaborations in many aspects.

Above all, the department has been educating foreign students, ▮ hosting and mentoring postgraduate students and doctoral fellows for decades. In addition to individual contacts, inter-institutional exchanges also have a strong history. A legendary summer workshop series was the Interstudex Aquincum camps organized in cooperation with the Aquincum Museum in the late 1960s and early 1970s, during which international, typically Lithuanian, Polish, French and Hungarian students worked together in the territory of Aquincum. During the 1970s and 1980s, with the participation of professors and students from the technical universities of Central Europe – Prague, Dresden, Krakow, Vienna and Budapest –, international groups of students from the participated institutions worked in joint design exercises on current architectural issues.

The organisation of student survey camps and workshops continued after the change of regime, and the programmes have been reinvigorated with the involvement of many new areas and institutions. Although survey work is described in more detail in

▮ 78

▲ 97

♣ 38-39
▲ 111

▲ 120

átívelő együttműködések eredményeként született felmérési, kutatási és történeti környezetet érintő tervezési programok sora, melyek közül számos adott lehetőséget külföldi egyetemekkel és kutatóintézetekkel történő tapasztalatcserére. A római Santo Stefano Rotondo bazilika kutatásában – melyet a Münsteri Egyetem részéről Hugo Brandenburg professzor vezetett – a Római Magyar Akadémia segítségével, a tanszék szervezésében magyar hallgatók is részt vettek. A felmérések felsorolása a környező országokban található, magyar vonatkozású épületekkel folytatható. Az 1997-ben megkezdett *Pusztuló építészeti örökség felmérése és dokumentálása a Kárpát-medencében* című programot erdélyi, kárpátaljai, felvidéki és muravidéki emlékek képezték, a munka során többek közt a Kolozsvári Református Püspökséggel és a kolozsvári Transylvania Trust Alapítvánnyal volt lehetőség együttműködni. ▲ 2015–2019 közt a gyulafehérvári fejedelmi palota felmérése valósulhatott meg az Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia egyetemmel közösen, 2000–2013 közt a gyulafehérvári székesegyház felmérése a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség támogatásával, ♣ ▲ 2004-ben felvidéki református templomok felmérése a Szlovákiai Református Keresztyén Egyházzal együttműködve, és 2019-ben a brassói Fekete templom felmérése a Biserica Evanghelică C. A. din România – Parohia Braşov támogatásával. A szászbogácsi evangélikus templom felmérése egyedülálló magyarországi és határon túli együttműködésre adott alkalmat. ▲ A munkából kötetek, összefoglaló füzetek, egyetemek közti konferenciák és számos publikáció is született.

Magyarországról nyugatra tekintve büszkén említhetjük a 2002 és 2007 közt a finnországi University of Oulu, az olasz Università degli Studi di Firenze és az ír University College Dublin, valamint a BME együttműködésével megvalósult

this volume, the following is a selection of the most typical survey, research and historical context design programmes resulting from transnational cooperations, many of which provided opportunities for exchanges with universities and research institutions abroad. Hungarian students also took part in the research of the Basilica of Santo Stefano Rotondo in Rome that was led by Professor Hugo Brandenburg of the University of Münster, organized by the Department and supported by the Hungarian Academy in Rome. The list of surveys can be continued with Hungarian-related buildings in the neighbouring countries. The programme Survey and Documentation of Perishing Architectural Heritage in the Carpathian Basin, launched in 1997, included monuments of Transylvania, Subcarpathia, Historic Upper Hungary and Prekmurje (Mura river region), in cooperation with the Reformed Bishopric of Cluj-Napoca, the Transylvania Trust Foundation of Cluj-Napoca, among others. ▲ The survey of the princely palace in Alba Iulia (Gyulafehérvár) was carried out in 2015–2019 together with the University “1 Decembrie 1918” in Alba Iulia, the survey of the cathedral in Alba Iulia was supported by the Roman Catholic Archdiocese of Gyulafehérvár (Alba Iulia) in 2000–2013. ♣ ▲ In 2004, a survey of Reformed churches in Historic Upper Hungary in cooperation with the Slovak Reformed Christian Church, and in 2019, a survey of the Black Church in Braşov with the support of Evangelical Church of the Augsburg Confession (A.C.) in Romania – Braşov Parish has been completed. The survey of the Lutheran church in Băgaciu (Romania) provided an opportunity for a unique cooperation in Hungary and abroad. ▲ The work also resulted in volumes, summary booklets, inter-university conferences and numerous publications.

Looking west from Hungary, we can proudly mention the Irish-Finnish-Italian-Hungarian student workshops held between 2002 and 2007 in cooperation

▲ 97

♣ 38-39
▲ 111

▲ 120

- ▲ 106 ír- finn-olasz-magyar hallgatói workshopokat. ▲ A Socrates-Erasmus IP keretében 2002 és 2005 közt a német Frankfurt University of Applied Sciences (Fachhochschule Frankfurt am Main), az olasz Politecnico di Milano, a portugál Universidade de Aveiro, a spanyol Universidad de Sevilla és a lengyel Warsaw University of Technology (Politechnica Warszawska) professzoraival és hallgatóival tervezési workshop során tanszéki oktatóink és hallgatóink vizsgálták a 20. század eleji építészeti és urbanisztikai környezet megújításának lehetőségét rozsdáövezeti helyszíneken. A Le Centre International d'Études des Patrimoines Culturels du Charolais-Brionnais égisze alatt a franciaországi burgundiai középkori építészeti emlékek több éve sikeresen futó felmérési programja számos építészhallgató-generáció számára biztosított lehetőséget az építészettörténet gyakorlati tapasztalaton alapuló megismeréséhez. ▲
- ▲ 113-114 A provence-i felmérőtáborok és hallgatói workshopok során pedig a korszerű és a hagyományos felmérési módszerek mellett ▲ a történeti környezetbe tervezés területén próbálhatták ki magukat a vállalkozó hallgatók – a munkákból később nemzetközi zsűri által értékelt Tudományos Diákköri pályamű, konferencia, valamint a feladatot sikeresen teljesítő hallgatók számára franciaországi gyakorlati lehetőség is született. ■ Az együttműködésben a budapesti Francia Intézet, valamint a Direction du Patrimoine de l'Isle-sur-la-Sorgue vett részt. Szintén fontos kiemelni a University of Applied Sciences Potsdam – Faculty of Civil Engineering (Fachhochschule Potsdam – Fachbereich Bauingenieurwesen) oktatóival és hallgatóival történő együttműködést, melynek során nem csupán tanszéki vendégelőadók utaztak a németországi intézménybe, de Potsdamból is érkeztek hallgatók és oktatók egyetemünkre, és vettek részt a hazai kutatásokban. ♣ Mindezen programokat az adott államok budapesti diplomáciai képviselői is élénk figyelemmel kísérték.
- with the University of Oulu in Finland, the Italian Università degli Studi di Firenze, the University College Dublin in Ireland, as well as with BME. ▲ Between 2002 and 2005 our lecturers and students explored the possibility of renovating the architectural and urban environment of the early 20th century in rust-zones in a design workshop, in the framework of the Socrates-Erasmus IP together with the professors and students of the the German Frankfurt University of Applied Sciences (Fachhochschule Frankfurt am Main), the Italian Politecnico di Milano, the Portuguese Universidade de Aveiro, the Spanish Universidad de Sevilla and the Polish Warsaw University of Technology (Politechnica Warszawska). Under the auspices of Le Centre International d'Études des Patrimoines Culturels du Charolais-Brionnais, a successful survey program of medieval architectural monuments in Burgundy, France, has provided many generations of architectural students to learn about the history of architecture based on practical experience. ▲ During the survey camps and student workshops in Provence, in addition to the use of up-to-date and traditional survey methods, ▲ the students with entrepreneurial attitude were able to try themselves in the field of designing in historical environment. The works later resulted in a Scientific Student Conference papers, conference presentations, and in a possible internship in France for students who successfully completed the task. □ The cooperation was attended by the French Institute in Budapest and the Direction du Patrimoine de l'Isle-Sur-la-Sorgue. It is also important to highlight the cooperation with the lecturers and students of the University of Applied Sciences Potsdam – Faculty of Civil Engineering (Fachhochschule Potsdam – Fachbereich Bauingenieurwesen), during which not only our departmental guest lecturers traveled to the German institution, but also students and lecturers came to our university from Potsdam, and participated in our research. ♣ All these programs were also closely monitored by the diplomatic missions of the
- ▲ 106
- ▲ 113-114
- ▲ 115-116
- 142
- ♣ 49

- A tanszék élő munkakapcsolatot tart fenn a Sapienza University of Rome (Sapienza Università di Roma) intézményével, emellett – a rendszerváltozás utáni időszakra vonatkozóan – fontos a TU München, a HTW Dresden, a Technical University of Berlin – Architectural Museum (Technische Universität Berlin – Architekturmuseum), a Politecnico di Milano, az Iuav University of Venice (Università Iuav di Venezia), a University of Burgundy (Université de Bourgogne) és a University of Wrocław oktatóival kialakított egyéni szakmai együttműködés is. Partnerség alakult ki személyes kapcsolatok révén az European Association of Architectural Education, a spanyol központú Observatorio de Arquitectura Religiosa Contemporánea nemzetközi kutatói hálózattal és a franciaországi Centre d'Études Médiévales Saint-Germain d'Auxerre szervezetekkel. Olaszország területén a korábbiakban felsorolt intézmények mellett a National Research Council (Consiglio Nazionale delle Ricerche), a University of Salerno (Università degli Studi di Salerno) és a University of Campania Luigi Vanvitelli említhető. Románia esetében a korábbiakban megnevezett intézmények mellett a Babeş-Bolyai Tudományegyetem (Universitatea Babeş-Bolyai), az Art and Design University of Cluj-Napoca (Universitatea de Artă și Design), spanyol partnereink közül a University of a Coruña (Universidade da Coruña) emelendő ki.
- A műemlékvédelem területén az Icomos és az English Heritage számított a tanszék történetének fontos együttműködő partnerei közé. A Tanszék Magyarországon egyedülálló módon alkalmazza az Európában elterjedt, itthon fontos kutatási eredményeket mutató történeti épületkutatás (Historische Bauforschung; Building Archaeology) módszertanát, ♣ ▲ amelynek alkalmazhatósága német, olasz, francia és erdélyi szakmai kapcsolataink révén mélyült el. ♣ ▲
- Amennyiben Magyarországtól keletre tekintünk,
- ▲ 106
- ▲ 113-114
- ▲ 115-116
- 142
- ♣ 49
- ♣ 37, 45
47-48
- ▲ 100, 109-110
♣ 39
▲ 113-116

respective states in Budapest.

The department maintains a living working cooperation with the Sapienza University of Rome (Sapienza Università di Roma) and, for the period after the change of regime, individual professional cooperation with the professors of the TU Munich, HTW Dresden, the Technical University of Berlin – Architectural Museum (Technische Universität Berlin – Architekturmuseum) the Politecnico di Milano, the Iuav University of Venice (Università Iuav di Venezia), the University of Burgundy (Université de Bourgogne) and with the University of Wrocław are important. Partnerships have been established through personal relationships with the European Association of Architectural Education, with the Spanish-based Observatorio de Arquitectura Religiosa Contemporánea international research network and with the Center d'Études Médiévales Saint-Germain d'Auxerre in France. In Italy, in addition to the institutions mentioned above, the National Research Council (Consiglio Nazionale delle Ricerche), the University of Salerno (Università degli Studi di Salerno) and the University of Campania Luigi Vanvitelli can be mentioned. In the case of Romania, in addition to the previously mentioned institutions, Babeş-Bolyai University (Universitatea Babeş-Bolyai), the University of Art and Design of Cluj-Napoca (Universitatea de Artă și Design), and our Spanish partners include the University of a Coruña (Universidade da Coruña) should be highlighted.

In the field of monument preservation, Icomos and English Heritage were among the important cooperating partners in the history of the Department. In Hungary, the Department uniquely applies the methodology of Building Archaeology (Historische Bauforschung), ♣ ▲ which is widespread in Europe and shows important research results in Hungary, the applicability of which has been deepened through our professional relations in Germany, Italy, France and Transylvania (Romania). ♣ ▲

♣ 37, 45
47-48

▲ 100, 109-110

♣ 39

▲ 113-116

a tanszék professzorai egyiptomi, iraki és szíriai tanulmányútjai, felmérései mellett felmérőtáborok és workshopok is kiemelhetők. 2014-ben a Török Együttműködési és Koordinációs Ügynökség támogatásával a tanszék műszerparkja korszerű, TLS-lézerszkennelvel gazdagodott, mely azóta számos kutatást segített. Emellett az isztambuli Yıldız Műszaki Egyetemmel együtt, az isztambuli Magyar Kulturális Központ szakmai támogatásával, a Török Köztársaság Alapítványok Főigazgatósága (T. C. Vakıflar Genel Müdürlüğü) engedélyével egy törökországi, magyar történeti vonatkozású emlék dokumentálása céljából felmérőtábor, nemzetközi kutatás és kiállítás valósult meg.

 118, 120

 118
 138

 138, 142
148, 150

A korábbiakban említett felmérőtáborokból és workshopokból rendszeresen születtek Tudományos Diákköri Konferencián előadott munkák, melyek értékelésében külföldi meghívott szakemberek is részt vettek. Együttal a tanszék történetében számos alkalommal volt jellemző a konferenciákat követően a környező országokba szervezett tanulmányút.

Egyes munkaközösségek életében elsődleges fontosságú a generációk tevékenysége közti folytonosság. A tanszéki professzorok külföldi szakértői munkái közül nemzetközi szinten kiemelkedő volt az ausztriai Deutsch-Altenburg–Petronell területén fekvő Carnuntum római kori város egy szakaszának 1987-től készült elvi rekonstrukciója. Épp ezért megtisztelő, hogy miután a tanszék 2020 júliusától részt vesz egy nemzetközi, Dunai Transznacionális Program keretében, a *Living Danube Limes* című Interreg-pályázat kapcsán alakult interdiszciplináris projektársulásban, melynek célja a Duna mentén fekvő római kori építészeti örökség korszerű kutatása és fejlesztése, ismét alkalom nyílik kapcsolódni az iskolateremtő professzorok munkásságához. Az Európai Unió és a Magyar Állam által társfinanszírozott együttműködéshez 10 ország (Németország, Ausztria, Csehország, Szlovákia, Magyarország,

 31

If we look east of Hungary, in addition to the study trips and surveys of the professors of the Department in Egypt, Iraq and Syria, survey camps and workshops can also be highlighted. In 2014, with the support of the Turkish Cooperation and Coordination Agency, the department's instrumentation was enriched with a state-of-the-art TLS laser scanner, which has since supported a number of researches. In addition, together with the Yıldız Technical University in Istanbul, with the professional support of the Hungarian Cultural Center in Istanbul, a survey camp, international research and exhibition were organized to document a monument in Turkey related to the history of Hungary – Directorate General of Foundations (T. C. Vakıflar Genel Müdürlüğü).

 118, 120

The above-mentioned survey camps and workshops regularly produced works presented at the Scientific Student Conference, in the evaluation of which invited foreign experts also participated. At the same time, on several occasions in the history of the department, a study trip to the surrounding countries following the conferences was typical.

 118

 138

 138, 142
148, 150

In the life of some work communities, continuity between the activities of generations is of primary importance. Outstanding among the foreign expert works of the professors of the department was the theoretical reconstruction of a section of the Roman city of Carnuntum in Deutsch-Altenburg–Petronell, Austria, from 1987. It is therefore an honor that once again there is an opportunity to connect with the work of school-creating professors, as the department has been participating in an Interreg-supported international interdisciplinary project partnership called Living Danube Limes within the Danube Transnational Programme since July 2020, the aim of which is to research and develop the Roman architectural heritage along the Danube in a contemporary way. The project partnership includes 19 organizations (universities, research institutes, archeological institutes, museums,

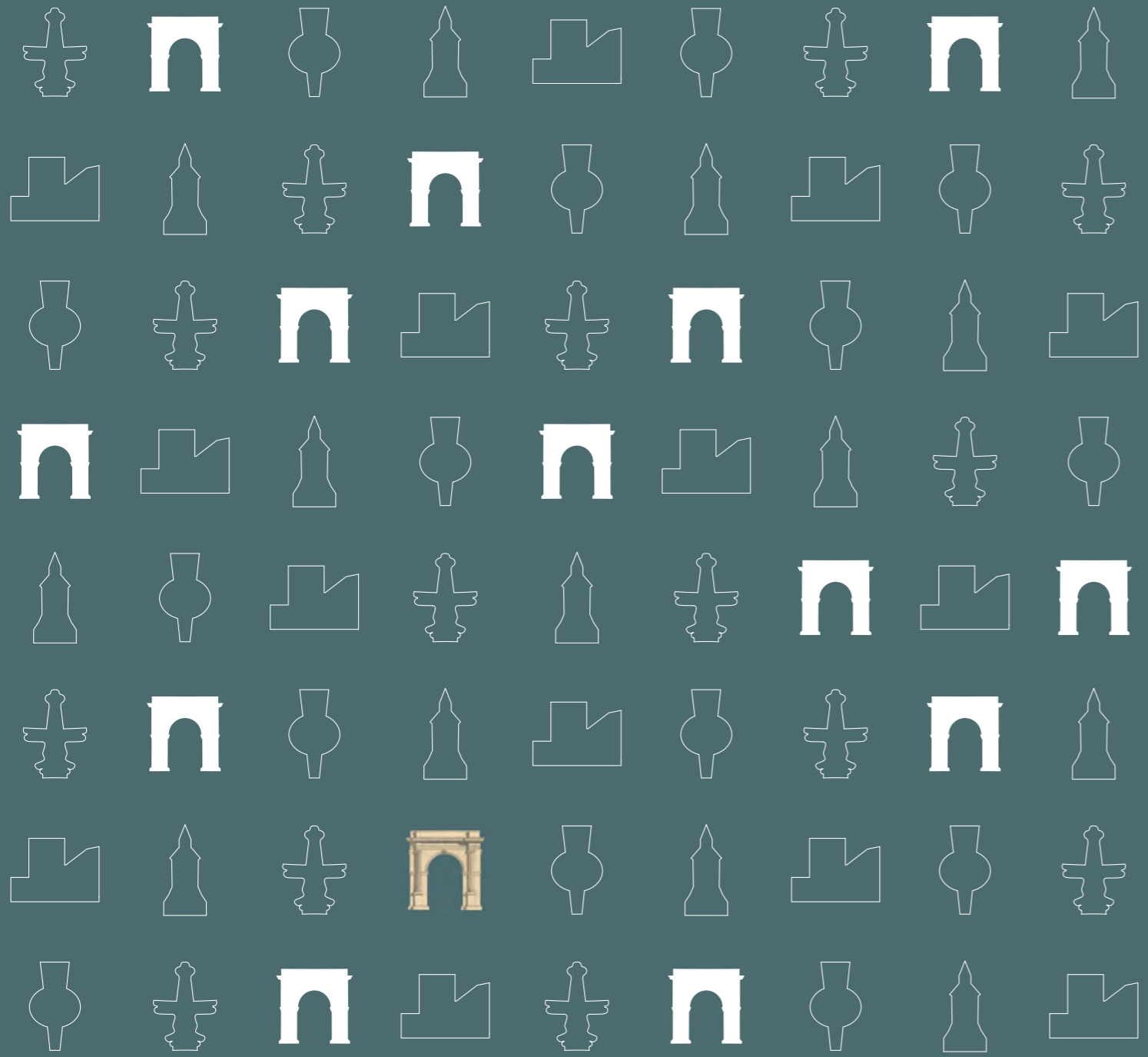
 31

Szerbia, Románia, Horvátország, Bulgária, Moldova) 19 szervezete (egyetemek, kutatóintézetek, régészeti intézetek, múzeumok, turisztikai intézetek), valamint ezek 27 társult stratégiai partnere tartozik.

A különféle egyedi együttműködések felsorolása természetesen tovább folytatható. Mindenekelőtt azonban az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék elsődleges célja a fenti, nemzetközi terepen szerzett sokrétű tapasztalatnak az oktatás gyakorlatába történő integrálása, ezáltal pedig a soron következő alkotó és kutató nemzedék számára a széleskörű tájékozottság mellett inspiratív módon lehetőséget biztosítani a nemzetközi szakmai vérkeringésbe történő bekapcsolódáshoz.

tourism institutes) from 10 countries (Germany, Austria, Czech Republic, Slovakia, Hungary, Serbia, Romania, Croatia, Bulgaria, Moldova) co-financed by the European Union and the Hungarian State, and they have 27 associated strategic partners.

The list of various individual collaborations can, of course, be continued. Above all, however, the primary goal of the Department of History of Architecture and Monument Preservation is to integrate the above-mentioned diverse experience gained in international contexts into educational practice, thus providing the next creative and researcher generation with an inspiring opportunity to engage in international professional circulation.

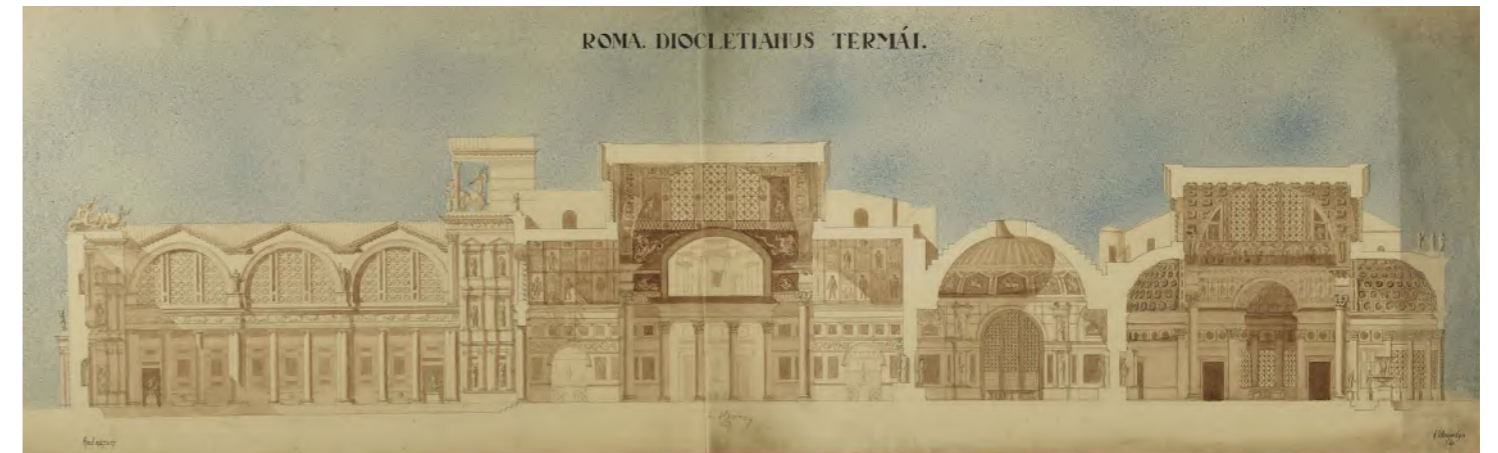

HALLGATÓI RAJZOK
STUDENT DRAWINGS

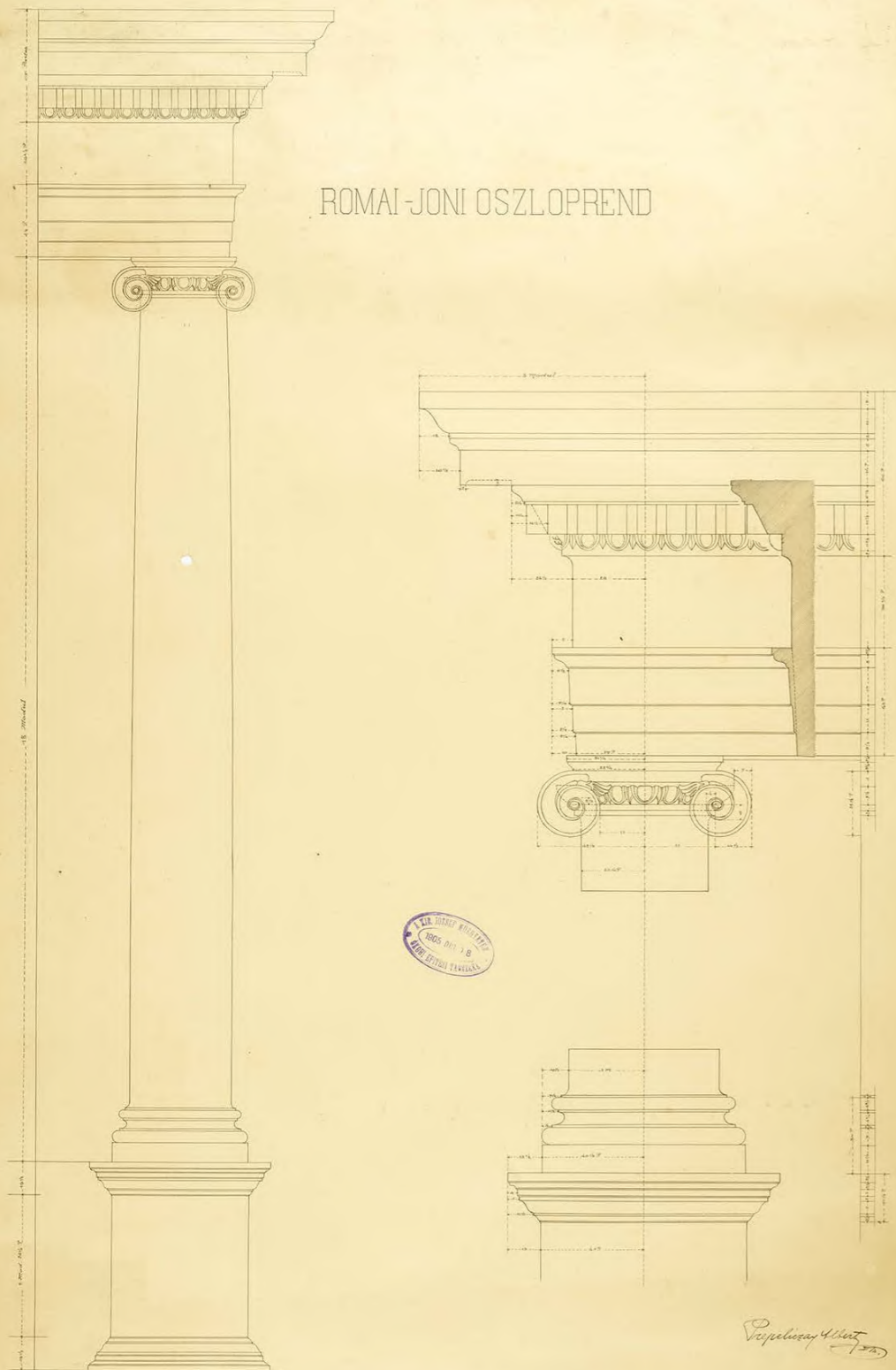
51

Boltozat szerkezeti tanulmányrajza, 1800-as évek vége / Structural drawing of a vault, late 1800's
ÉPT. RAJZTÁR 105862

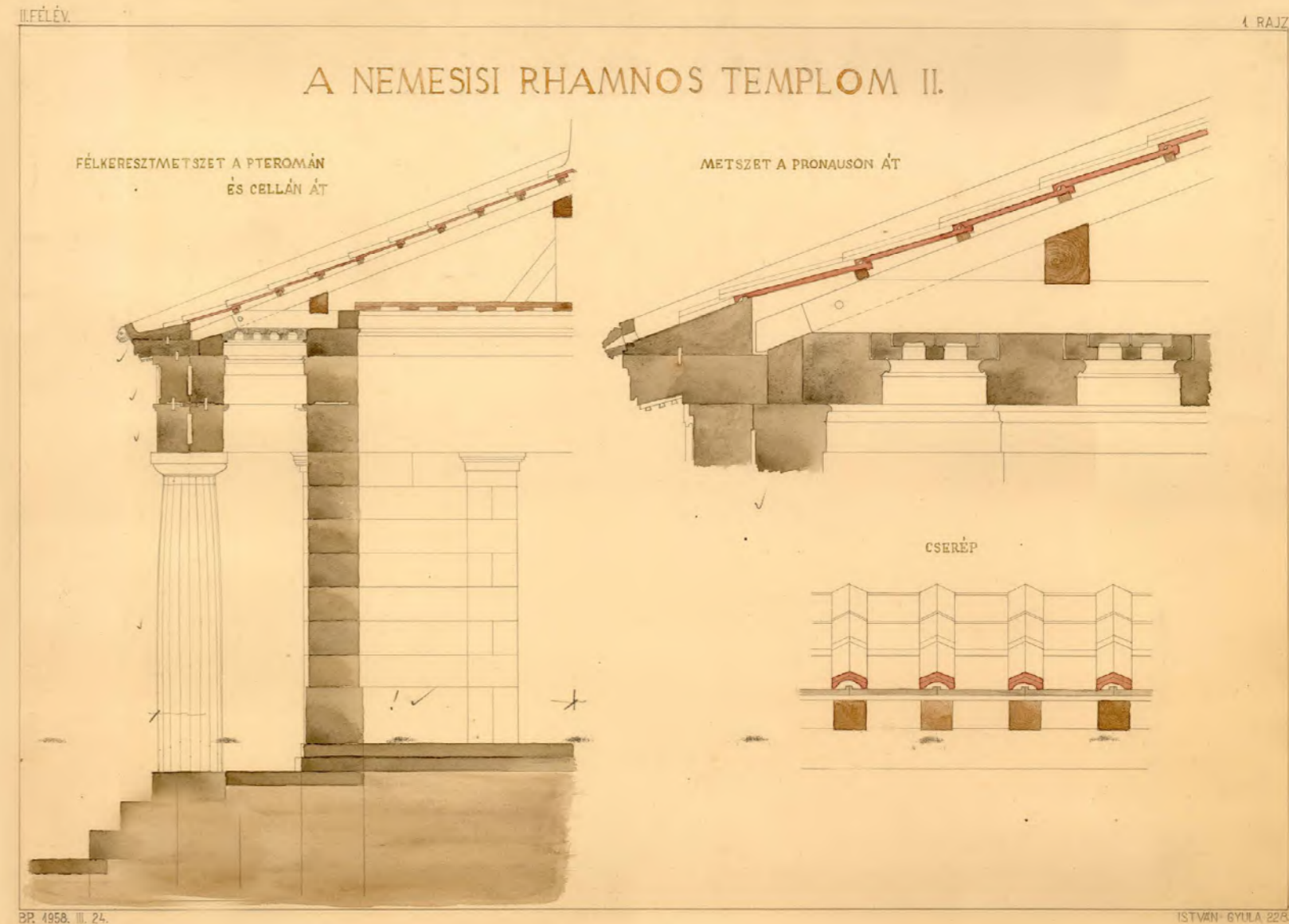
52

Róma, Diocletianus termái, hallgatói rajz, ifj. Killmeyer Lajos, 1927 / Baths of Diocletian in Rome, student drawing, Lajos Killmeyer Jr., 1927
ÉPT. RAJZTÁR 102313

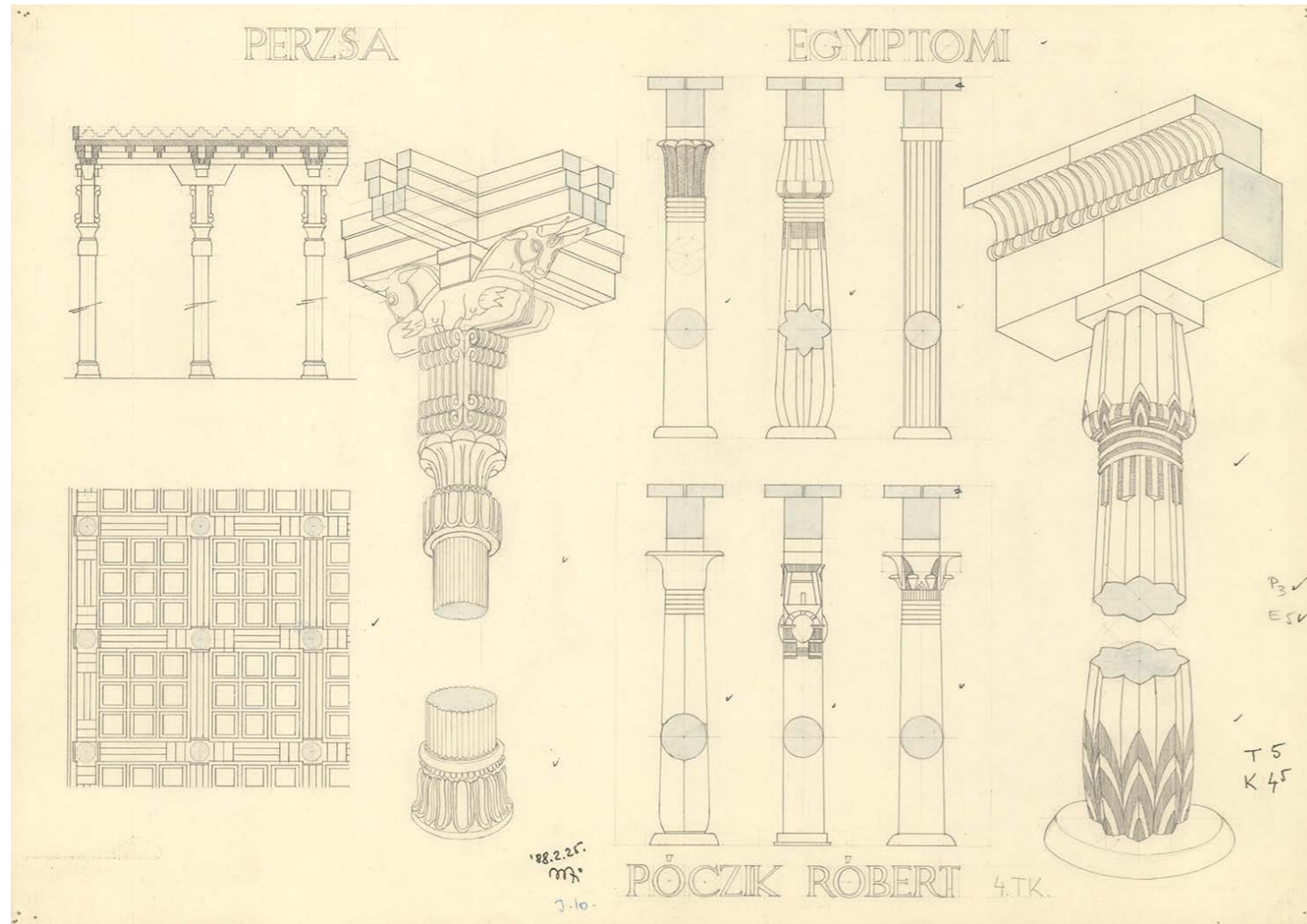
53

Római ión oszloprend,
hallgatói rajz a Kir. József
Műegyetem Ókori Építési
Tanszékének pecsétjével,
Prepeliczay Albert, 1905 /
Roman Ionic order,
student drawing with the
signet of the Department
of Architecture of
Classical Antiquity, Albert
Prepeliczay, 1905
ÉPT. RAJZTÁR 100004

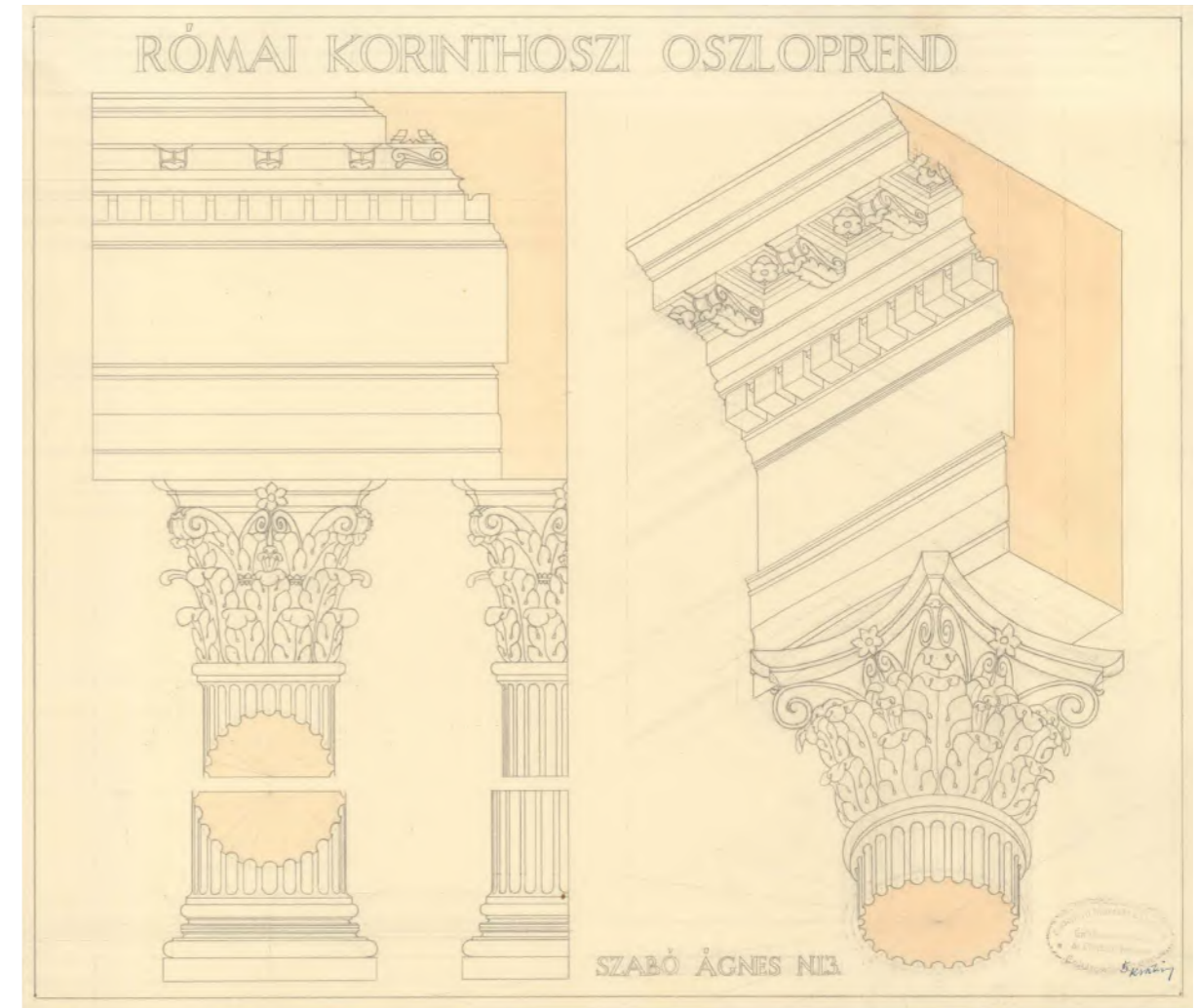
54

Nemesis-templom, Rhamnos, hallgatói rajz,
Istvánfi Gyula, 1958 / Temple of Nemesis,
Rhamnos, student drawing, Gyula Istvánfi, 1958
ISTVÁNYI 2021. 148.

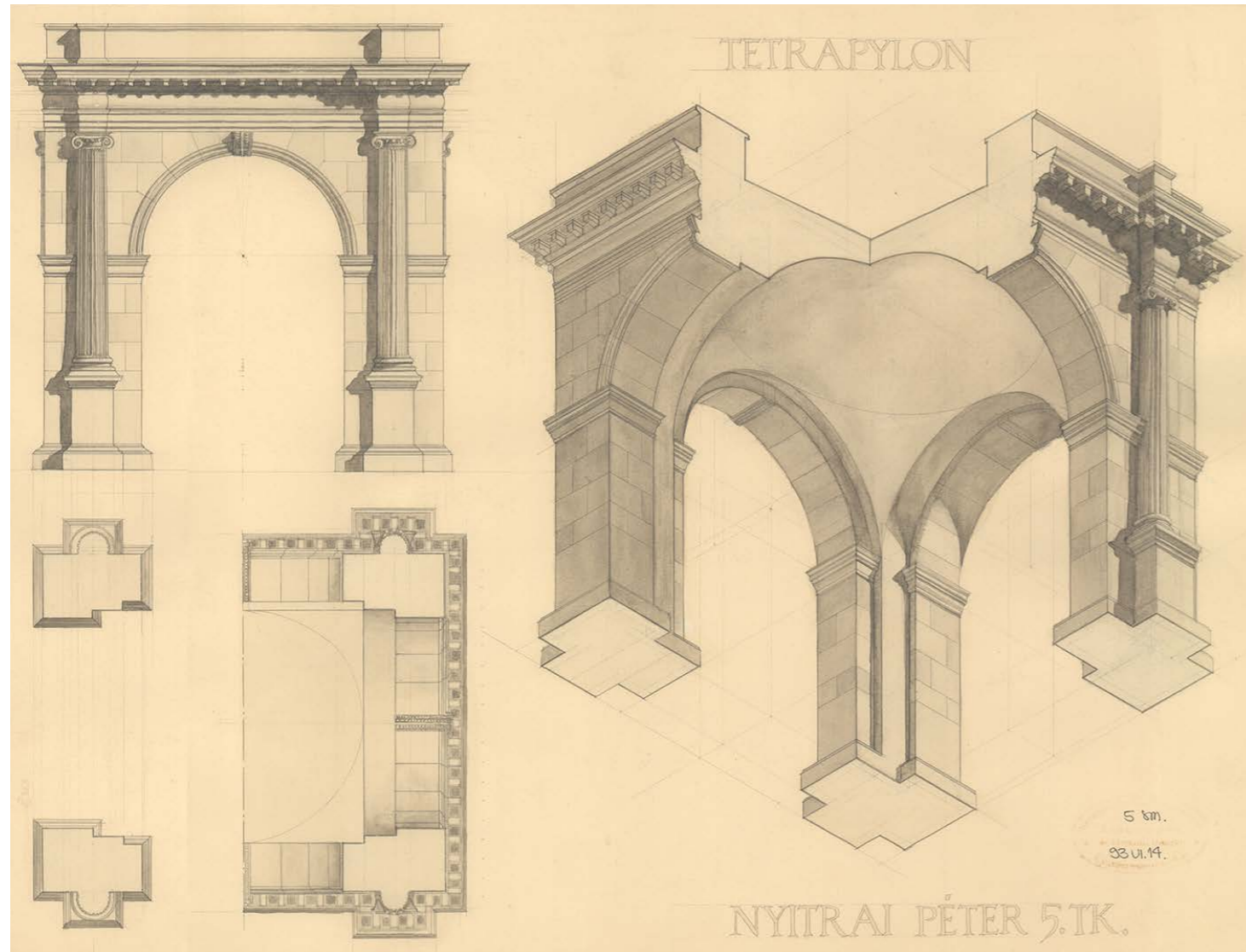
55

Perzsa és egyiptomi oszlopok, hallgatói rajz,
Póczik Róbert, 1988 / Persian and Egyptian
columns, student drawing, Róbert Póczik, 1988

56

Római korinthuszi oszloprend, hallgatói rajz,
Szabó Ágnes, 1992 / Roman Corinthian order,
student drawing, Ágnes Szabó, 1992

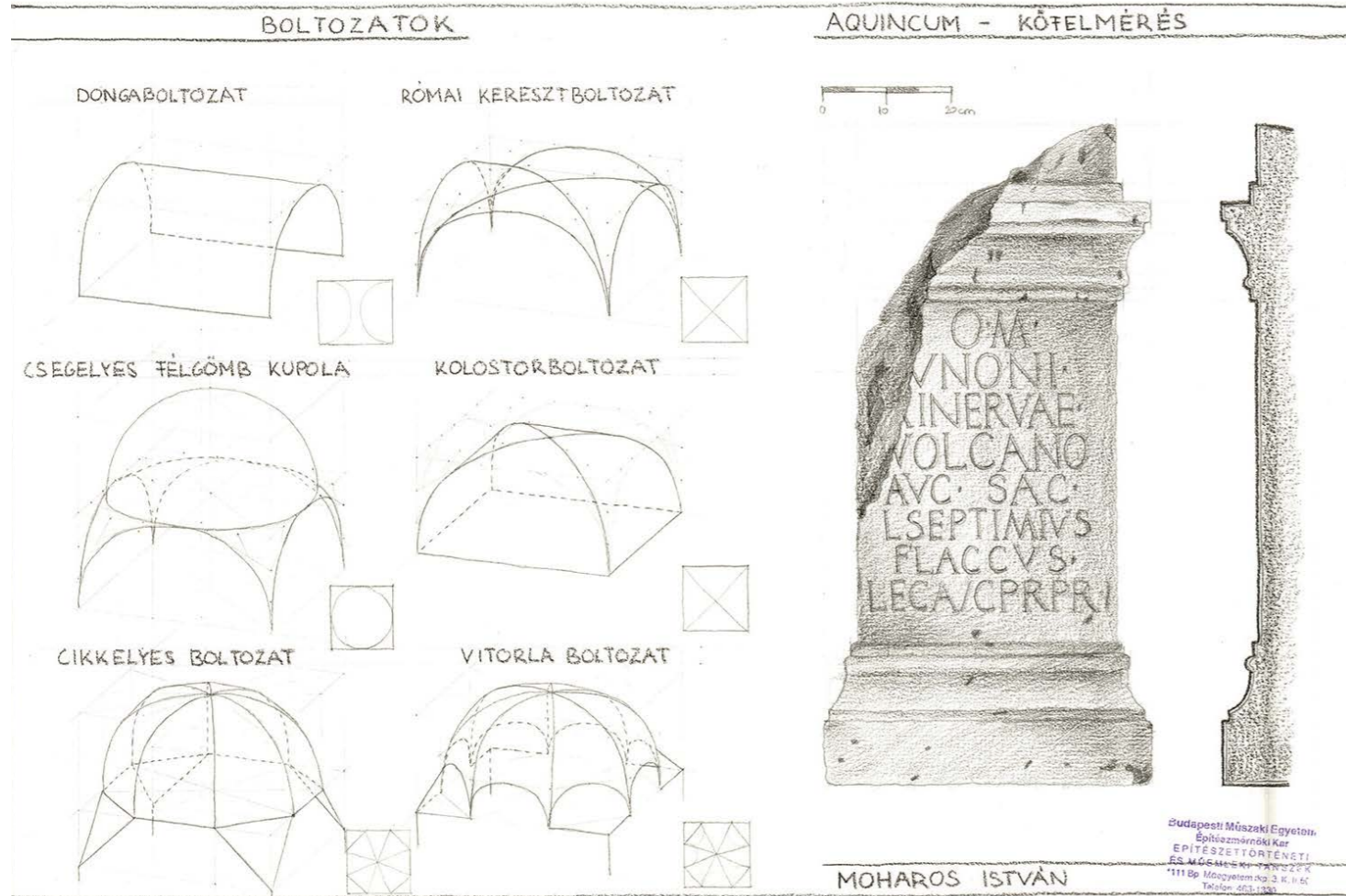
57

Római tetrapylon, hallgatói rajz, Nyitrai Péter, 1993 / Roman tetrapylon, student drawing, Péter Nyitrai, 1993

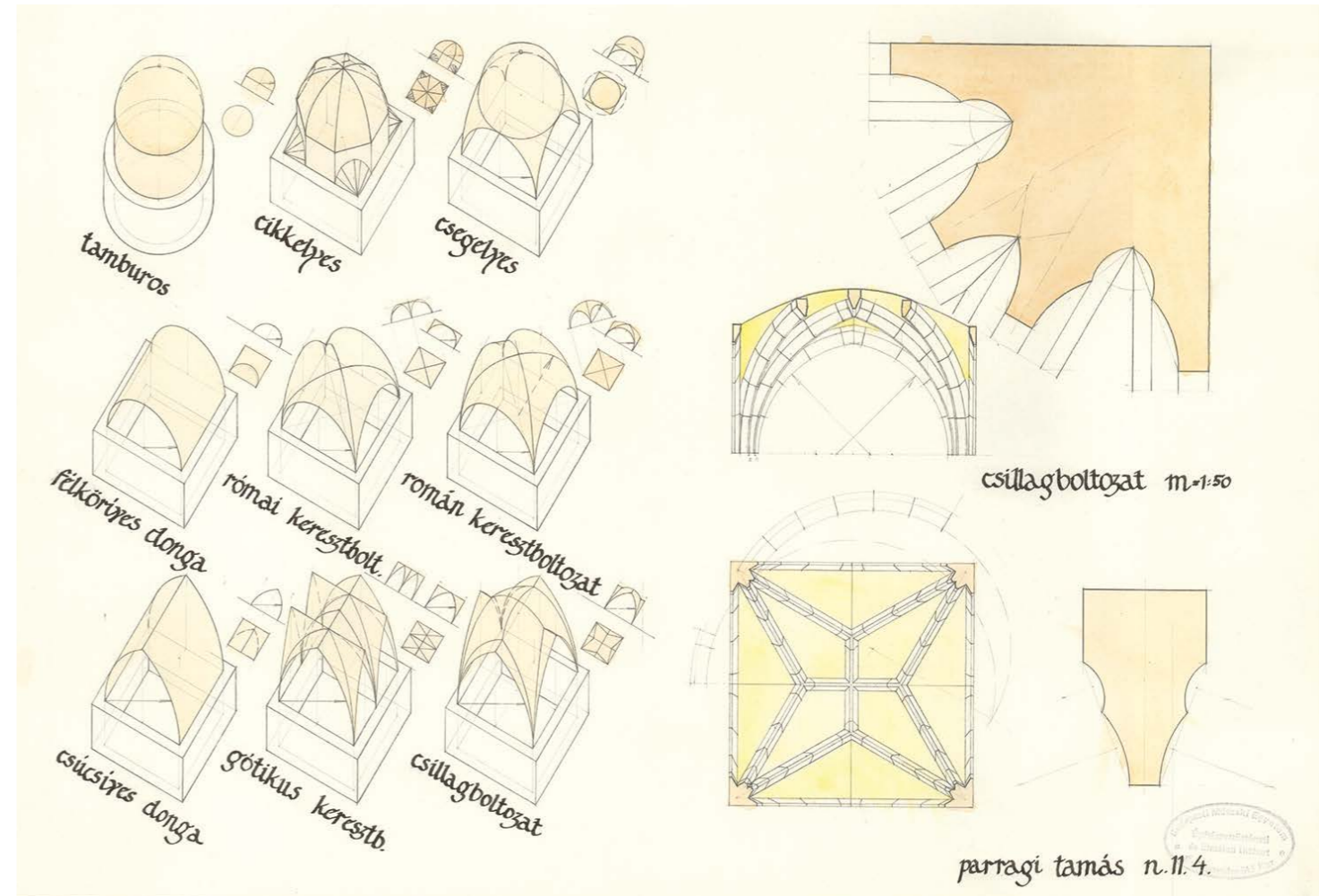

58

Római architektonikus kőtöredék felmérése, hallgatói rajz, 2004 / Survey of a Roman architectural stone fragment, student drawing, 2004

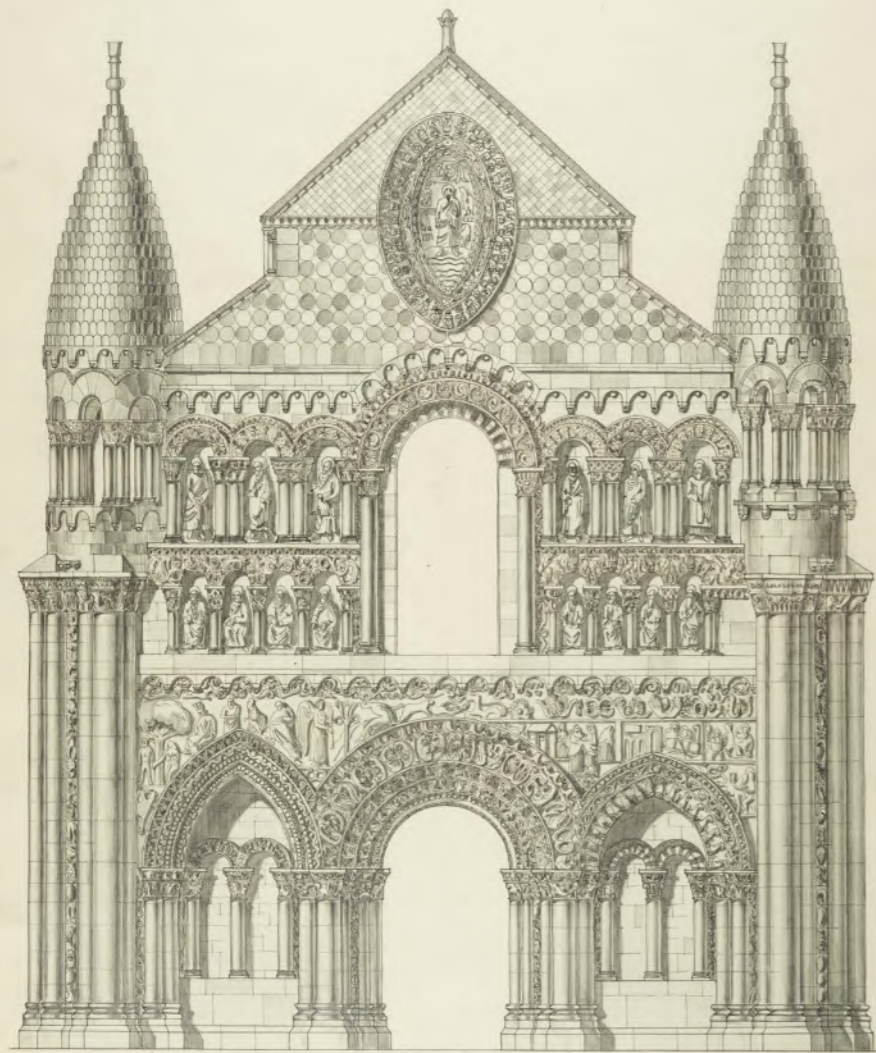

59 Boltozatok, aquincumi kötöredék, hallgatói rajz és felmérés, Moharos István, 2005 / Vaults, stone fragment from Aquincum, student drawing and survey, István Moharos, 2005

60 Középkori boltozatok, hallgatói rajz, Parragi Tamás, 1990-es évek / Medieval vaults, student drawing, Tamás Parragi, 1990's

POITIERS: NOTRE DAME LA GRANDE

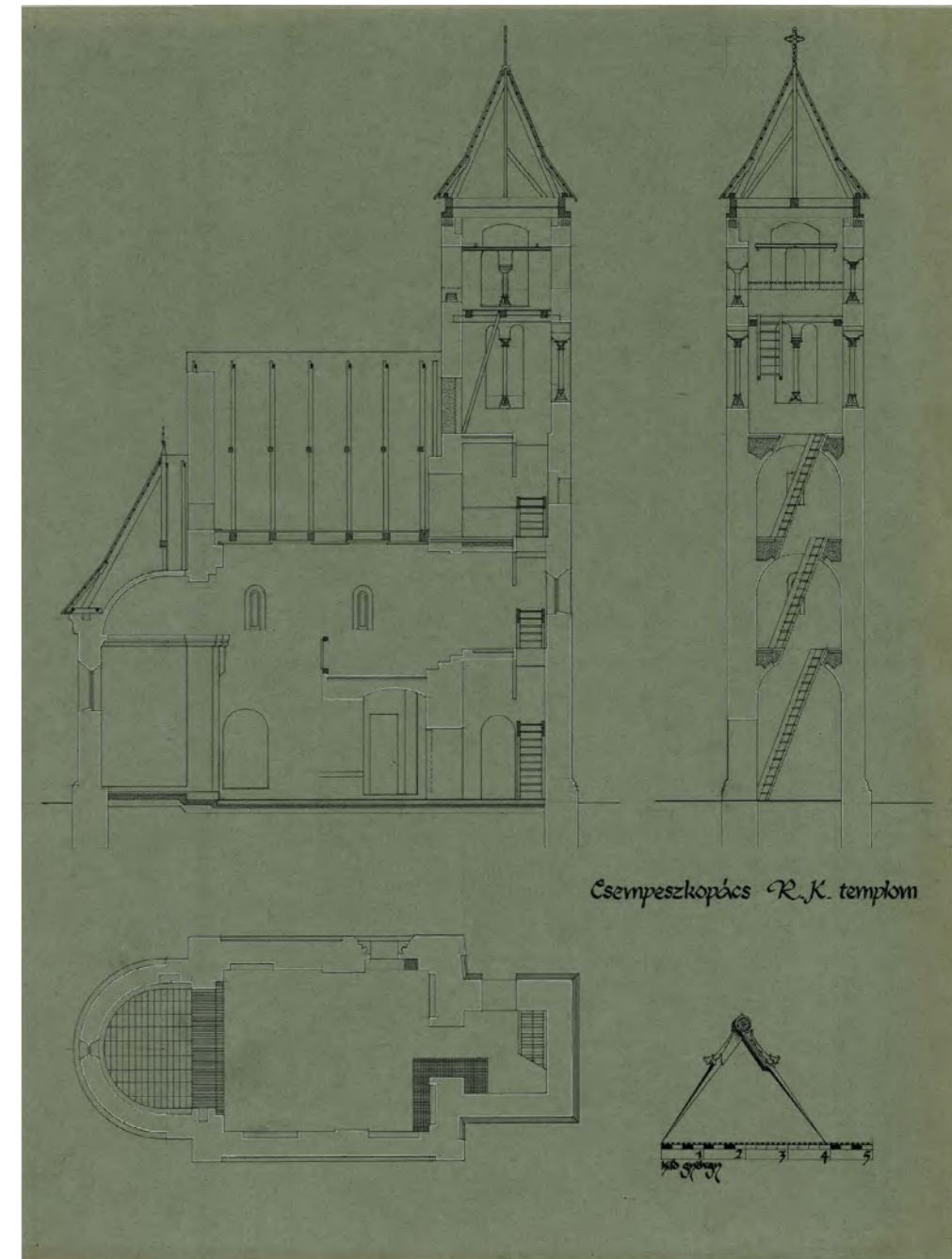
H O M L O R Z A T M-1:50
1959-60. 1. FÉLÉV SÁRVÁRI ISTVÁN R.H.S.

61

Notre Dame la Grande,
Poitiers, hallgatói rajz,
Sárvári István, 1959-
1960 / Poitiers, Notre
Dame la Grande, Poitiers,
student drawing, István
Sárvári, 1959-1960
ÉPT. RAJZTÁR 103110

62

Római katolikus templom,
Csemeszkopács,
hallgatói rajz, Hild György,
1987 / Roman Catholic
church, Csemeszkopács,
student drawing, György
Hild, 1987

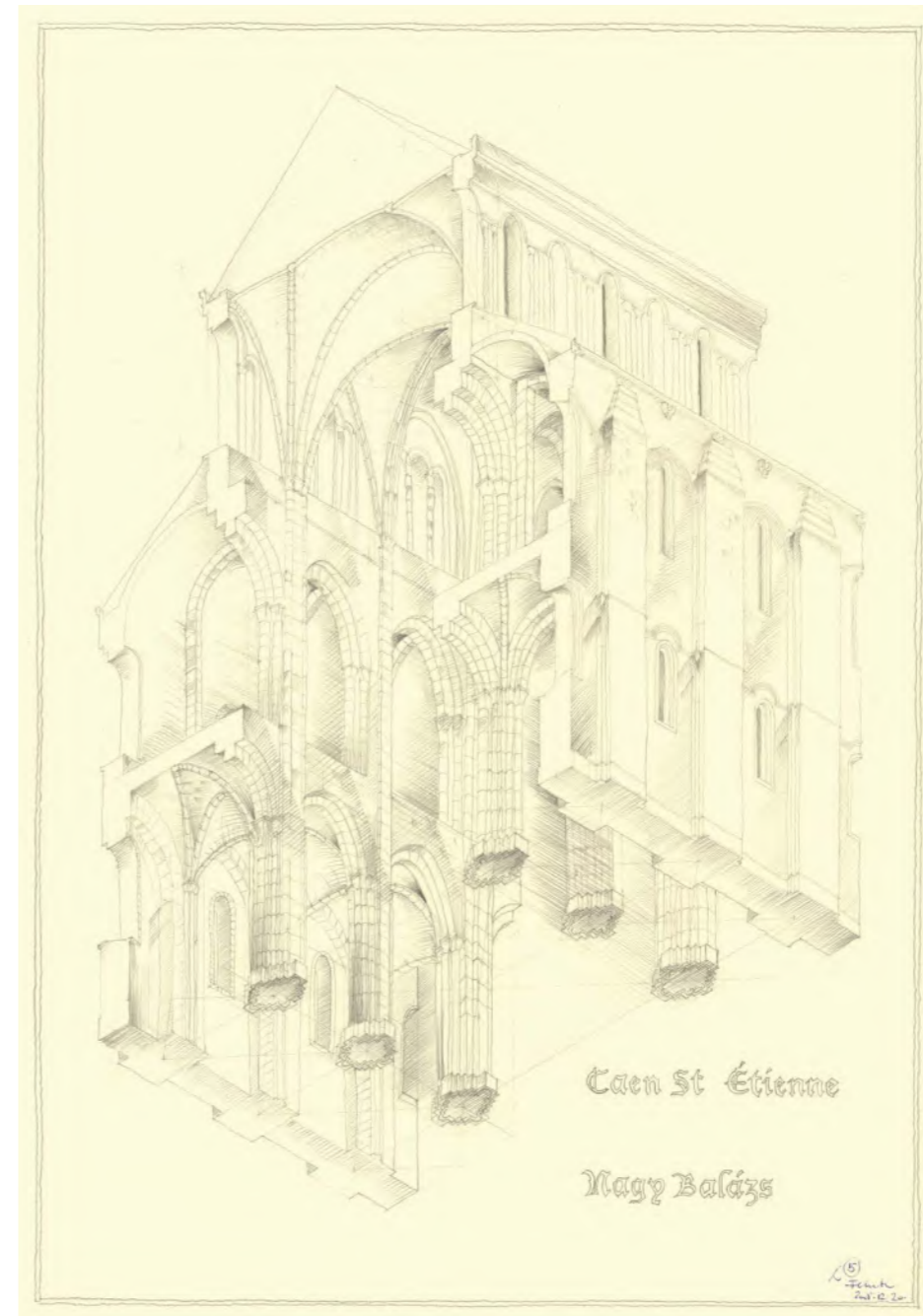
Csemeszkopács R.K. templom

63

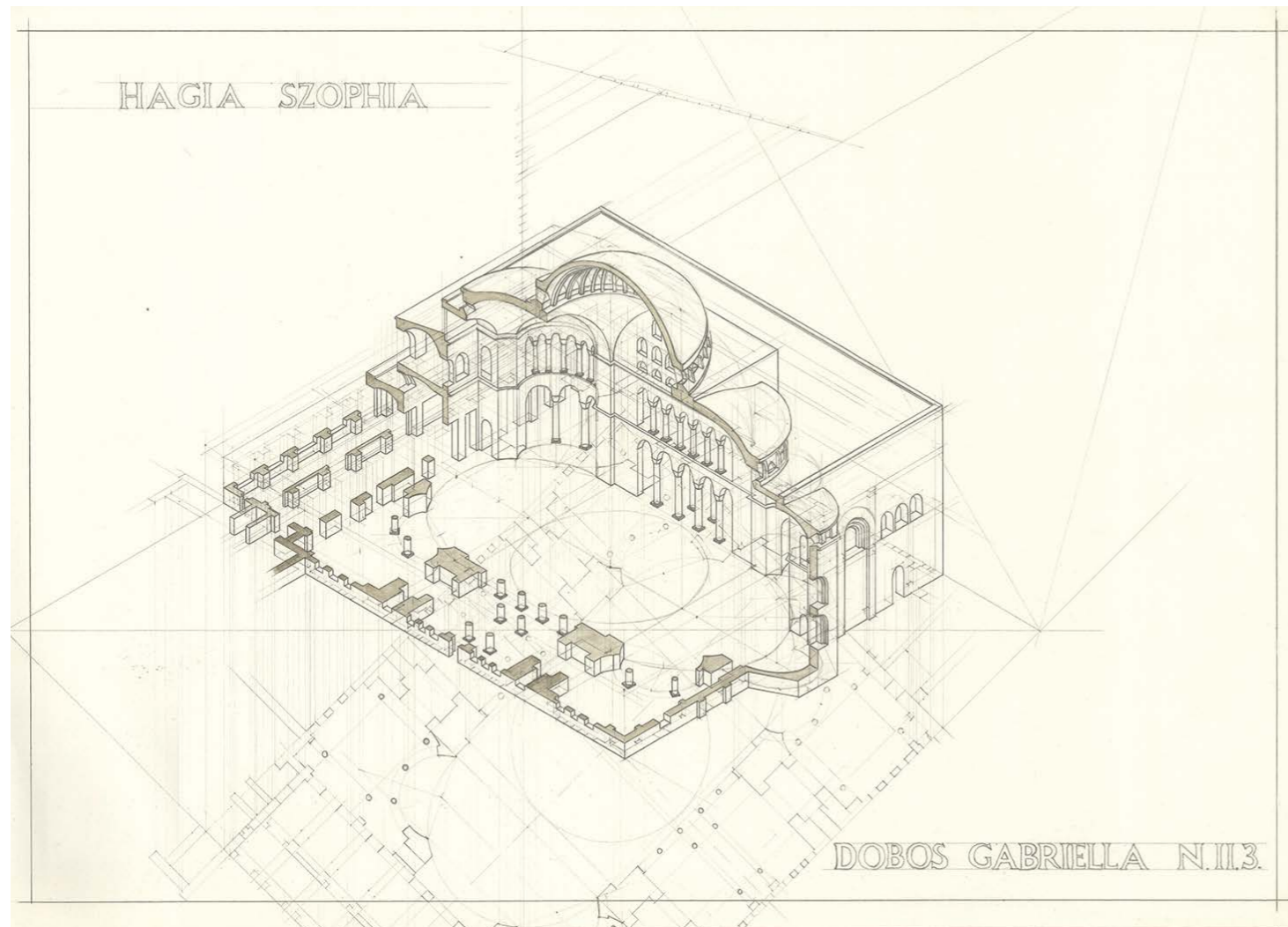
A gyulafehérvári Szent Mihály-székesegyház (Románia) periodizált alaprajza, hallgatói rajz, Gyökér Mihály, 1946–1949 körül / *Plan with the construction periods of the St. Michael's Cathedral in Alba Iulia (Romania), student drawing, Mihály György, around 1946–1949*

ÉPT. RAJZTÁR 105252

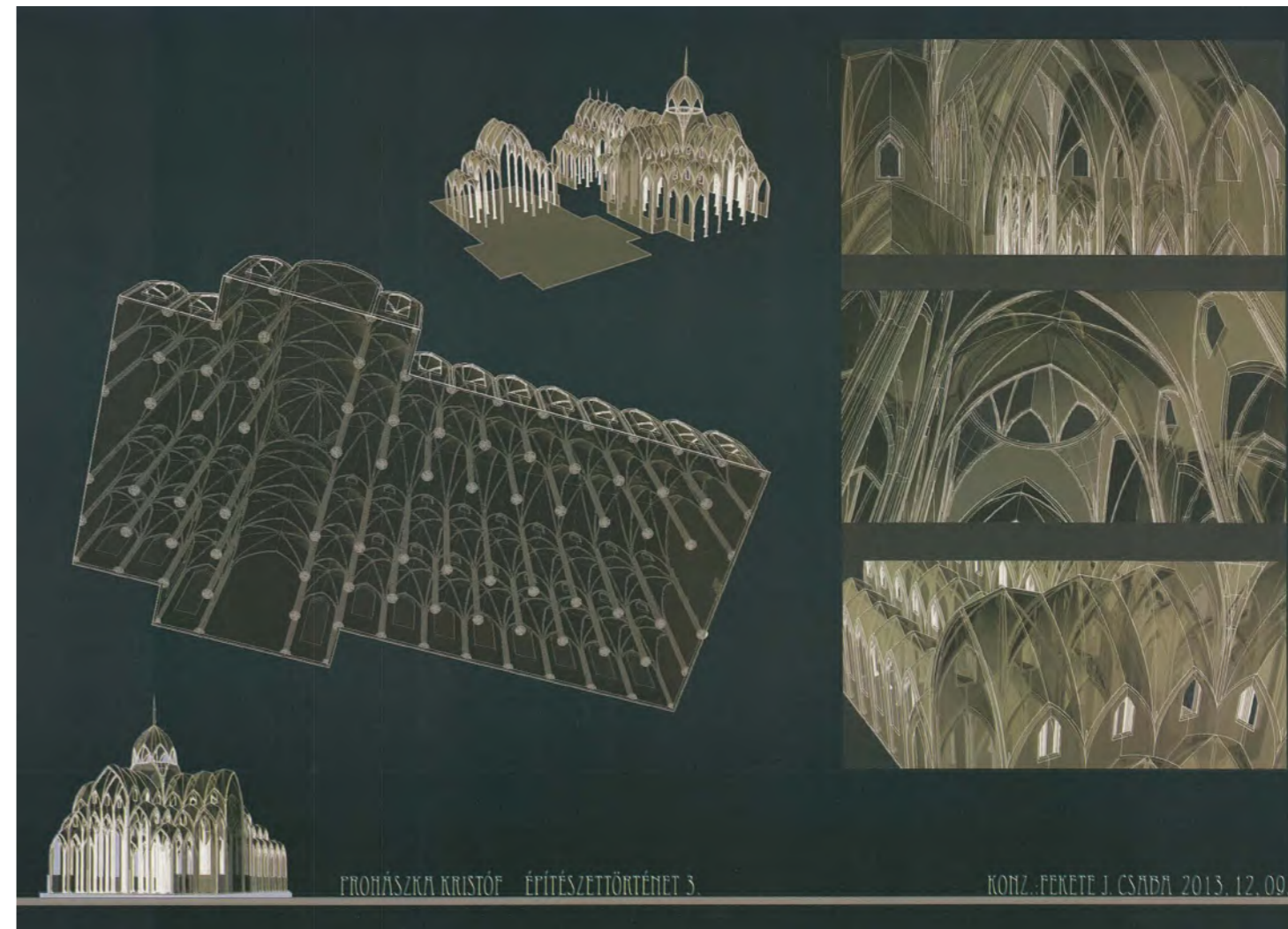

64

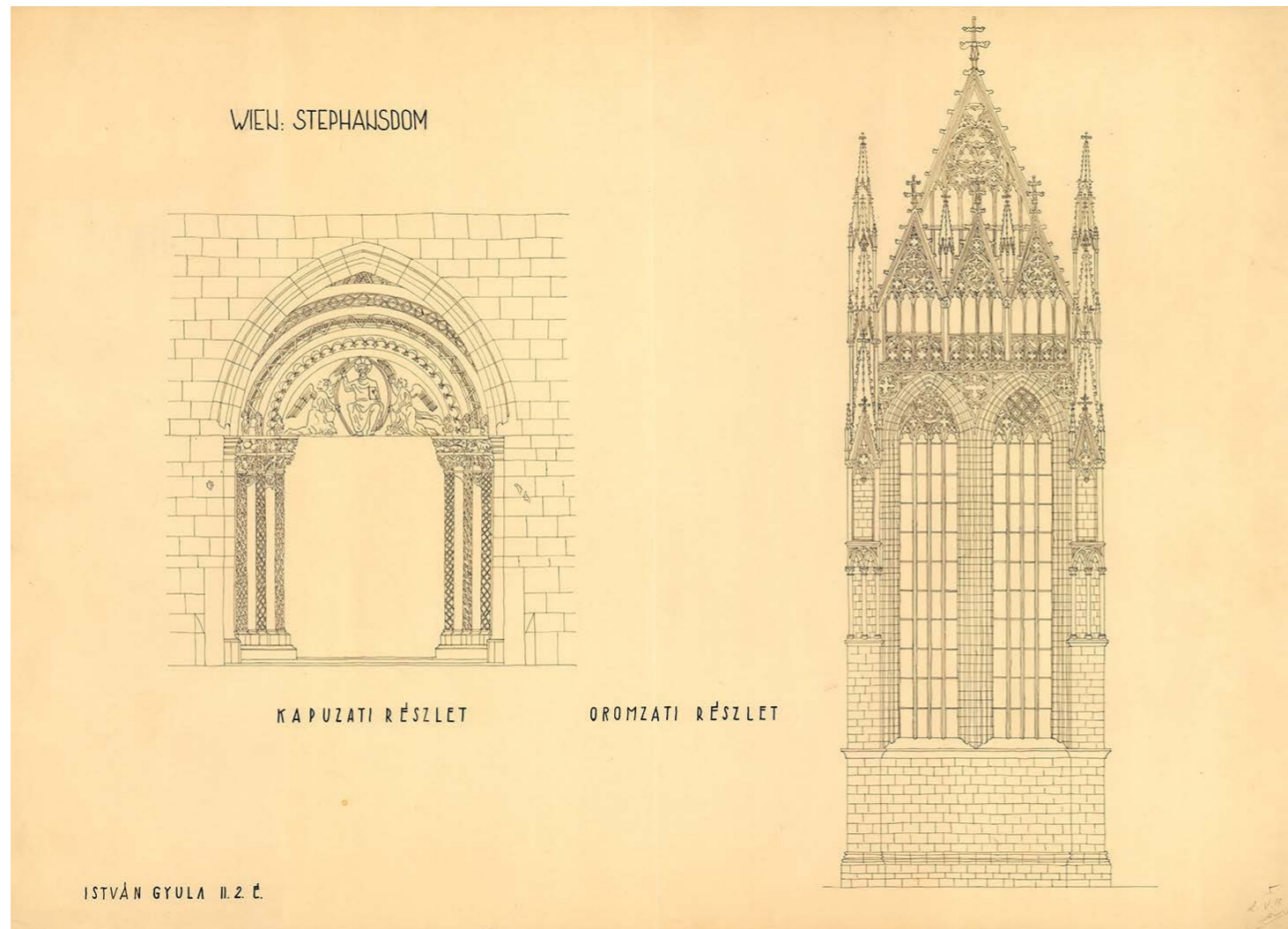
Saint Étienne apátsági templom, Caen, hallgatói rajz, Nagy Balázs, 2005 / *Abbey of Saint-Étienne, Caen, student drawing, Balázs Nagy, 2005*

65 Hagia Sophia, Isztambul, hallgatói rajz, Dobos Gabriella, 1990-es évek /
 Hagia Sophia, Istanbul, student drawing, Gabriella Dobos, 1990's

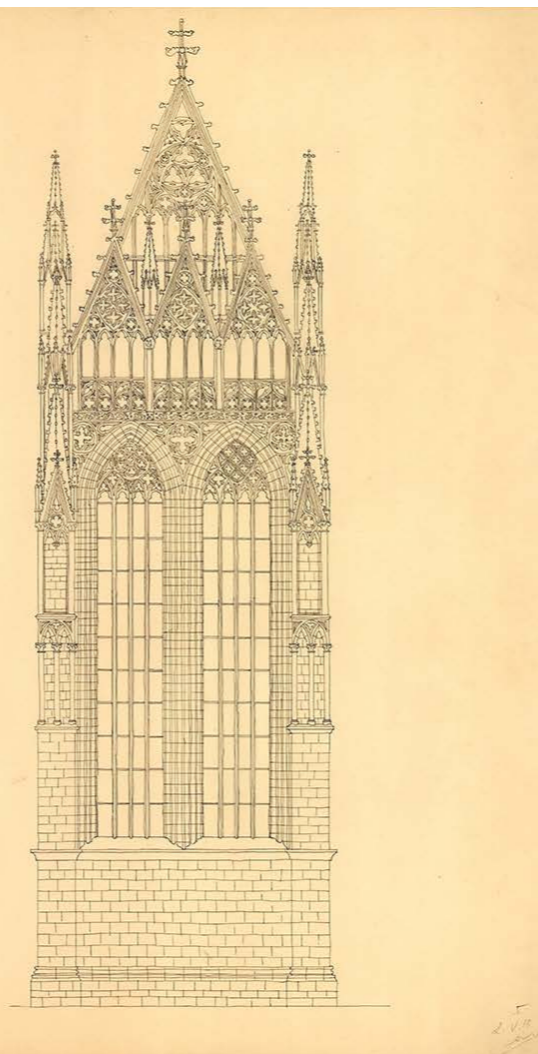

66 Milánói székesegyház, 3D modellezés, Prohászka Kristóf, 2013 / 3D modelling of
 the Cathedral of Milan, 3D modelling, Kristóf Prohászka, 2013

67

A bécsi Szent István-székesegyház kapuzata és oromzata, hallgatói rajz, Istvánfi Gyula, 1958–1959 / Portal and gable of the St. Stephen's Cathedral of Vienna, student drawing, Gyula Istvánfi, 1958–1959

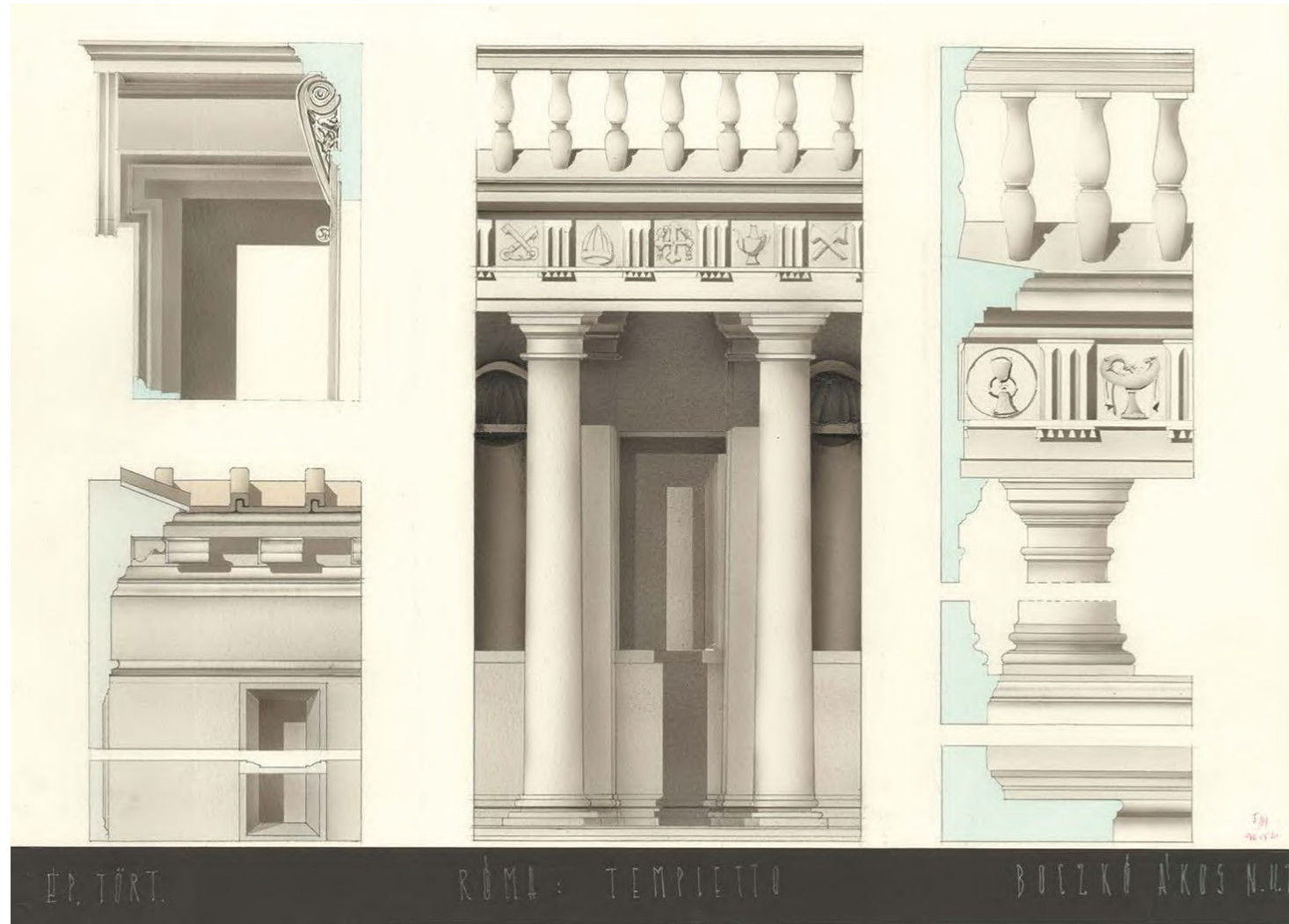
68

Santa Maria Novella, Firenze, hallgatói rajz, Klimaj Lívia, 1996 / Santa Maria Novella, Florence, student drawing, Lívia Klimaj, 1996

S. MARIA NOVELLA
FIRENZE

KLIMAJ LÍVIA NII1

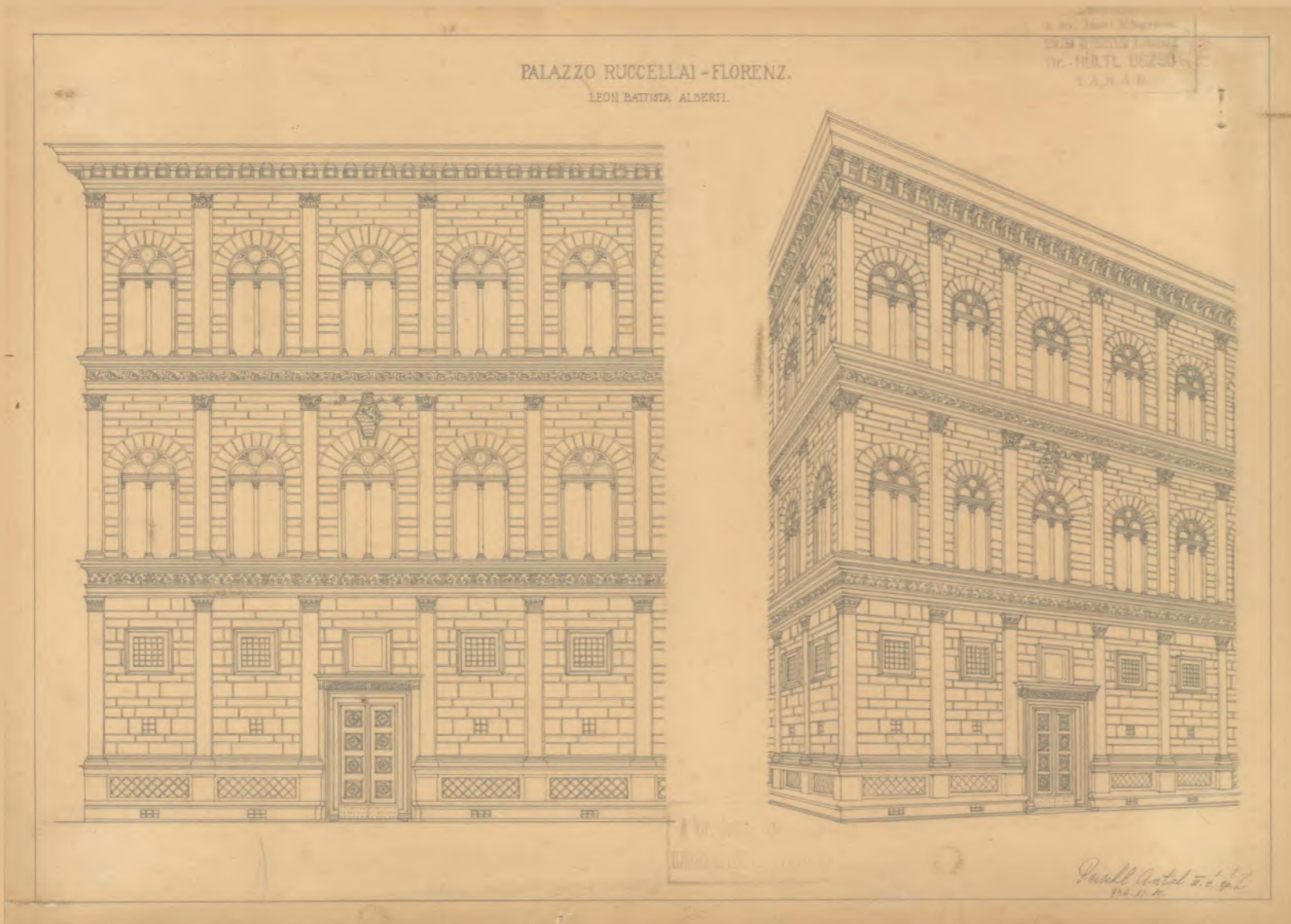
69

Tempietto, Róma, hallgatói rajz, Boczkó Ákos, 1996 / Tempietto, Rome, student drawing, Ákos Boczkó, 1996

70

Madonna delle Carceri, Prato, hallgatói rajz, Borosházi Tamás, 1996 / Madonna delle Carceri, Prato, student drawing, Tamás Borosházi, 1996

71

Palazzo Rucellai, Firenze, hallgatói rajz Hüttl Dezső tanári pecsétjével és az Újkori Építéstan Tanszék pecsétjével, Reischl Antal, 1936 / Palazzo Rucellai, Florence, student drawing with the signet of Dezső Hüttl professor and the Department of Early Modern Architecture, Antal Reischl, 1936

Il Redentore in Venezia

72

Il Redentore, Velence, hallgatói rajz, Gyüre Zoltán, 1996 / Il Redentore, Venice, student drawing, Zoltán Gyüre, 1996

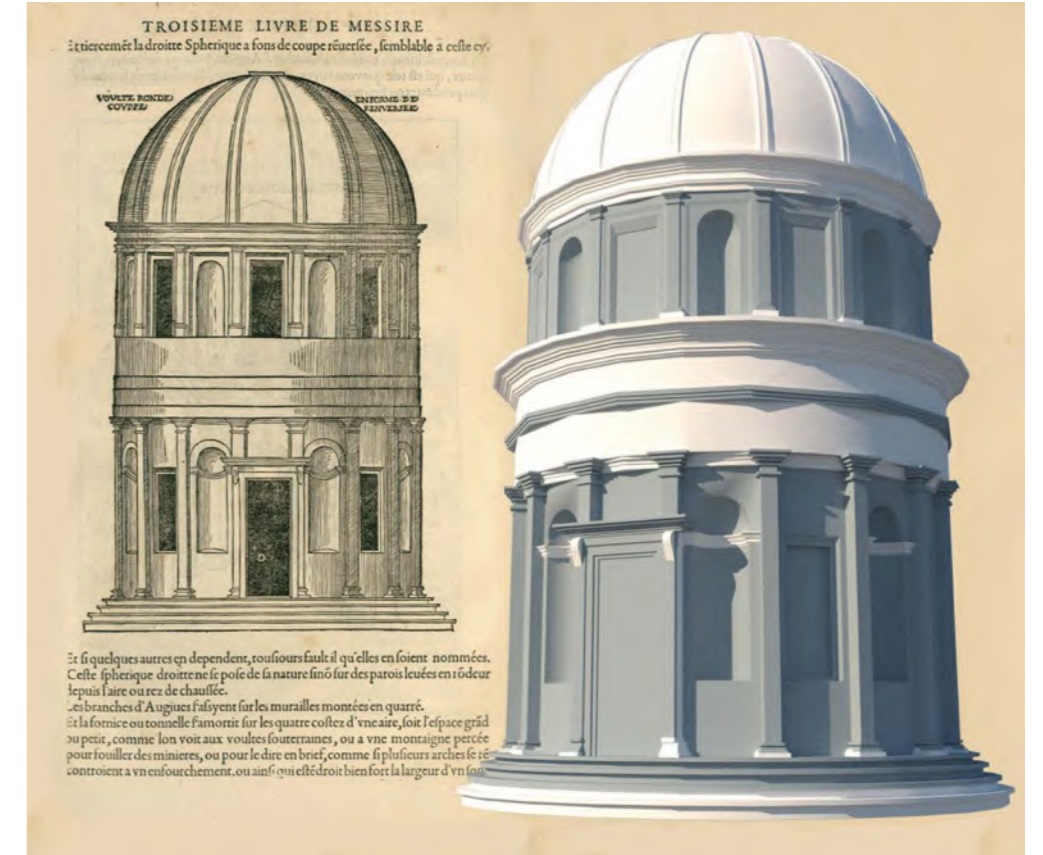

74

Kupolás rotunda Jean Martin Alberti-kiadásából, 3D modellezés, Kun Kristóf, 2020 / Rotunda with dome from Jean Martin's Alberti edition, 3D modelling, Kristóf Kun, 2020

73

Leonardo da Vinci ideális városa, 3D modellezés, Nagy Péter, 2020 / Leonardo da Vinci's ideal city, 3D modelling, Péter Nagy, 2020

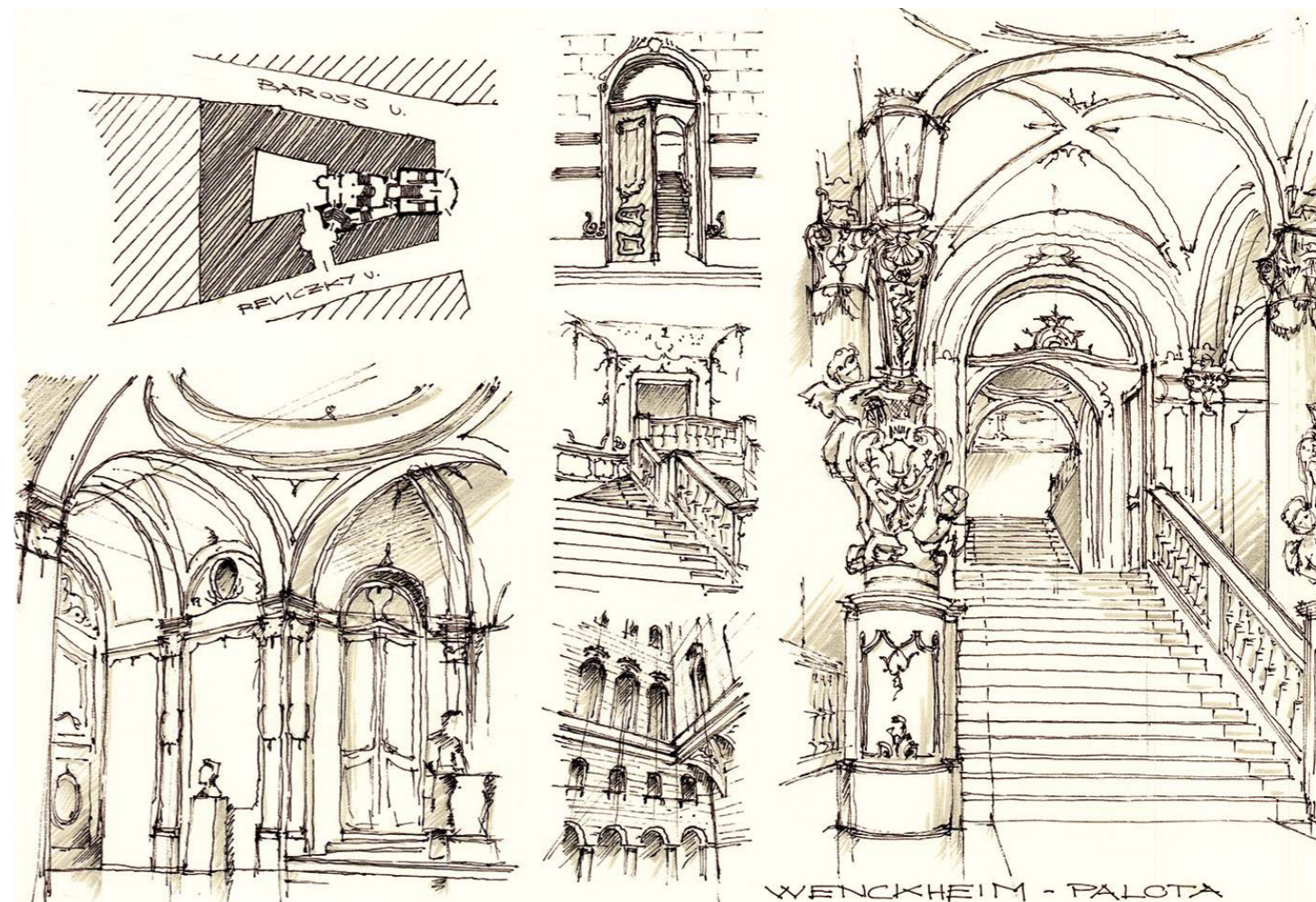

80 - régi „Fehérkereszt” fogadó távlati képe

75

A régi Fehér kereszt fogadó távlati képe, hallgatói rajz, Finta József, 1957 /
View of the old White Cross inn, student drawing, József Finta, 1957

ÉPT. RAJZTÁR 100029

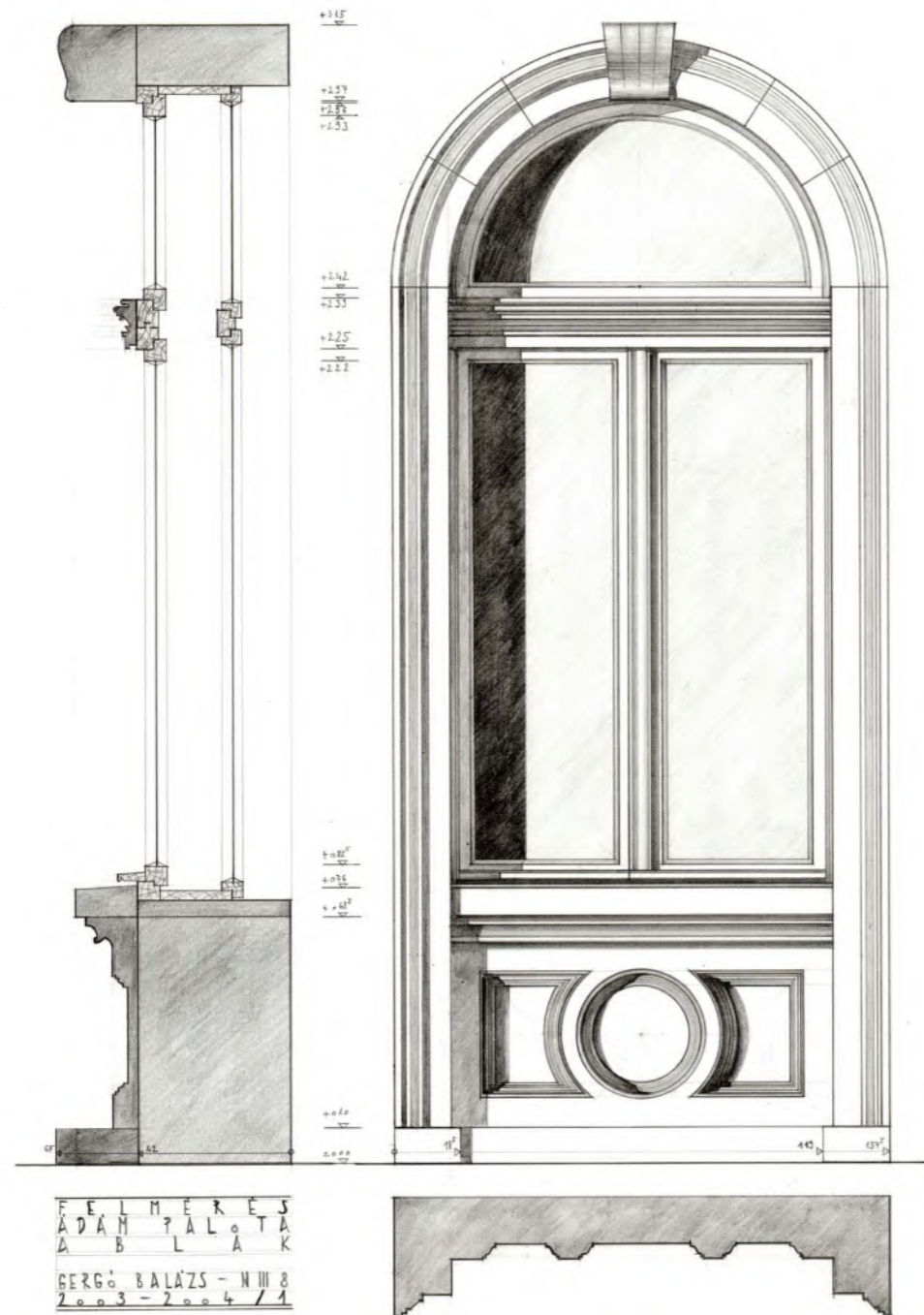

WENCKHEIM - PALOTA

LOVRITY ANDREA - BORONKAY PÉTER - KRONAVETTER PÉTER 2004.12.20

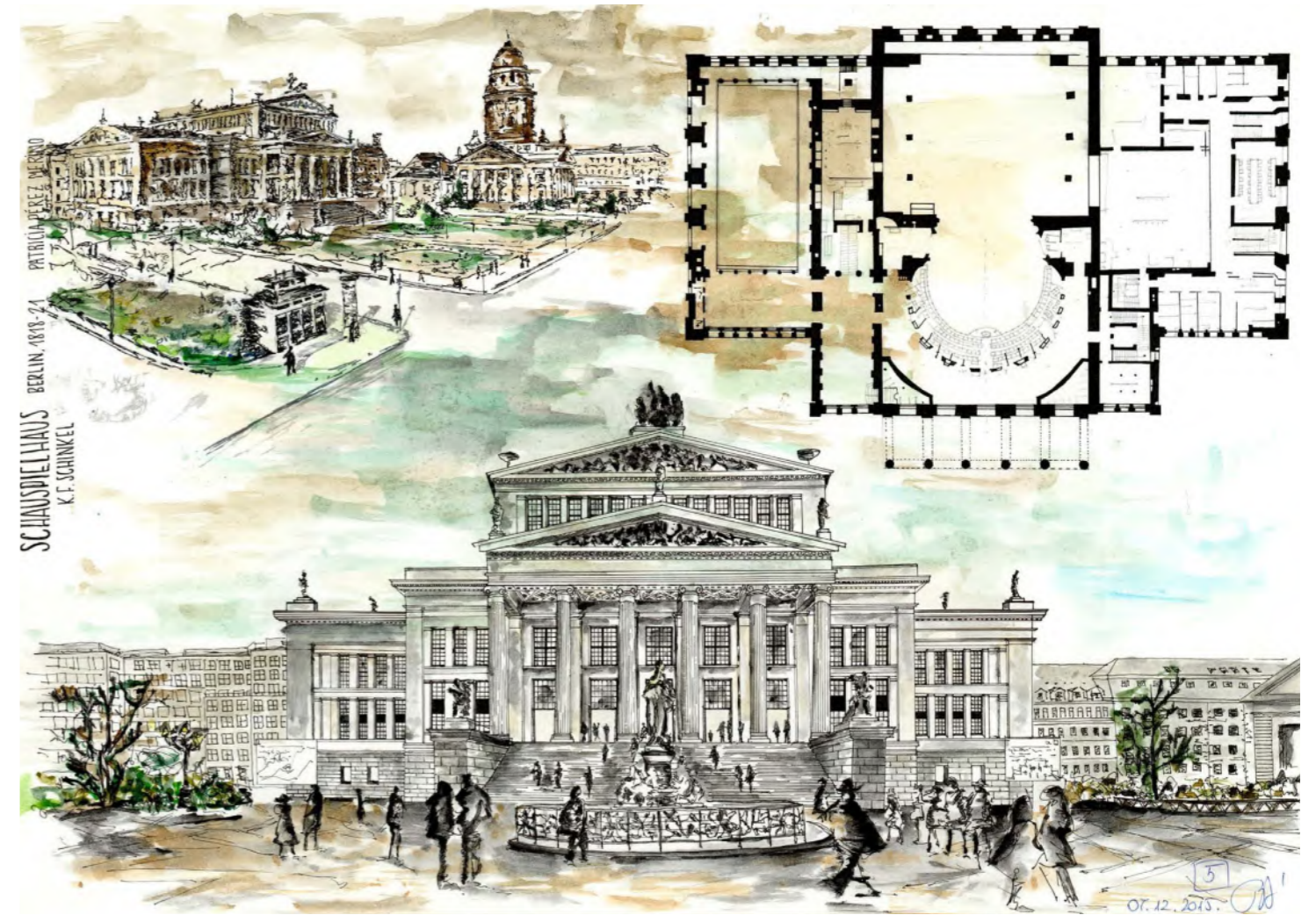
76

Wenckheim-palota, Budapest, hallgatói rajz, Lovrity Andrea, Boronkay Péter és
Kronavetter Péter, 2004 / Wenckheim Palace, Budapest, student drawing, Andrea
Lovrity, Péter Boronkay and Péter Kronavetter, 2004

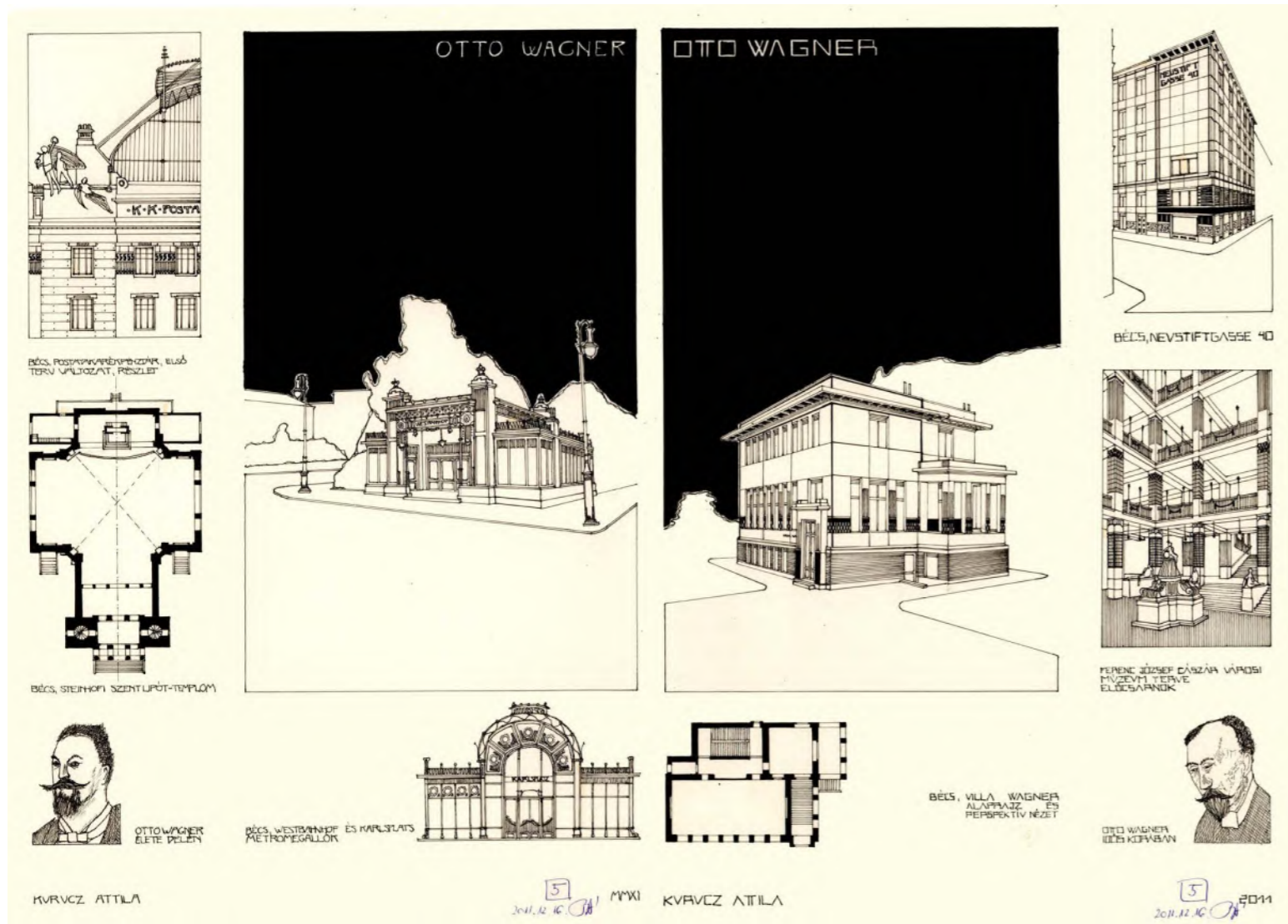
77

Ádám-palota, Budapest, hallgatói rajz és felmérés, Gergő Balázs, 2003 / *Ádám Palace, Budapest, student drawing and survey, Balázs Gergő, 2003*

78

Schauspielhaus, Berlin, hallgatói rajz a BME Építésztechnika Kar idegen nyelvű képzésén, Patricia Pérez Merino, 2015 / *Schauspielhaus, Berlin, Student drawing from the International Education of the Faculty of Architecture of BME, Patricia Pérez Merino, 2015*

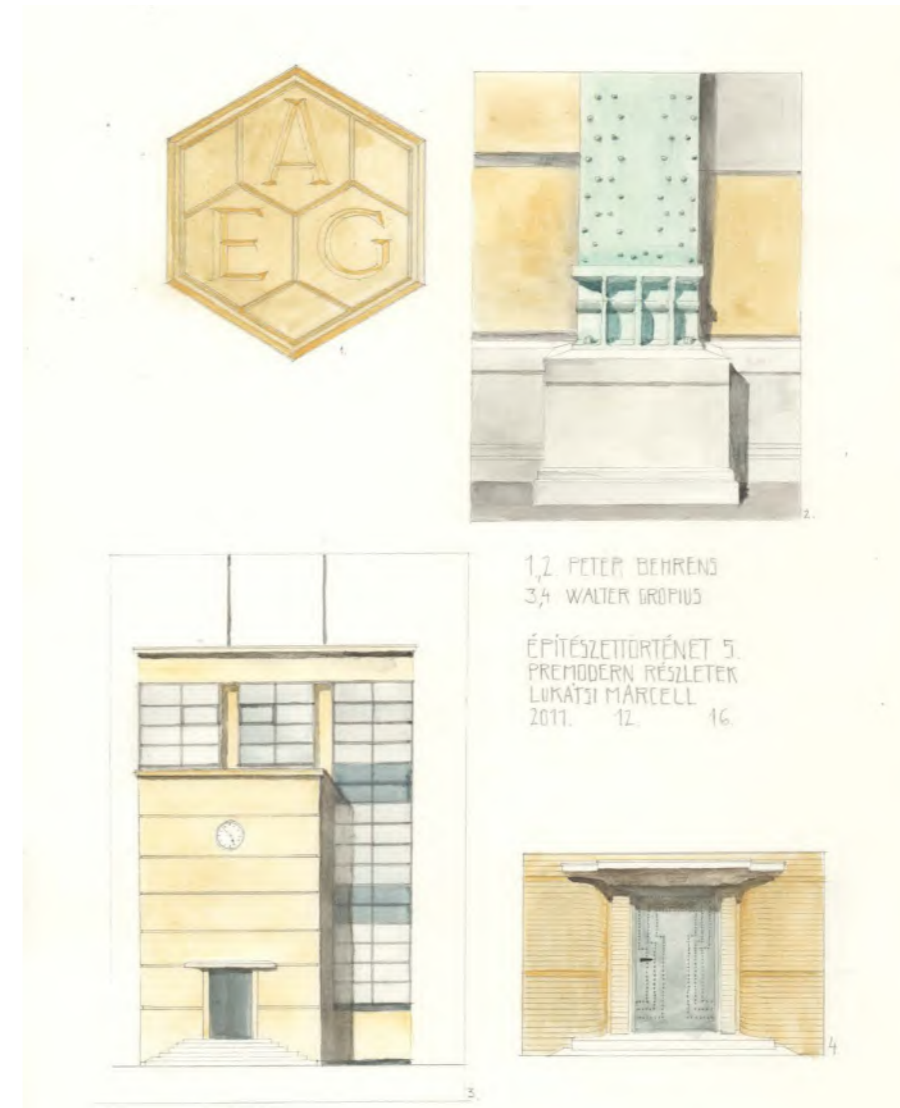

79

Otto Wagner építésze, hallgatói rajz, Kurucz Attila, 2011 / Otto Wagner's architecture, student drawing, Attila Kurucz, 2011

80

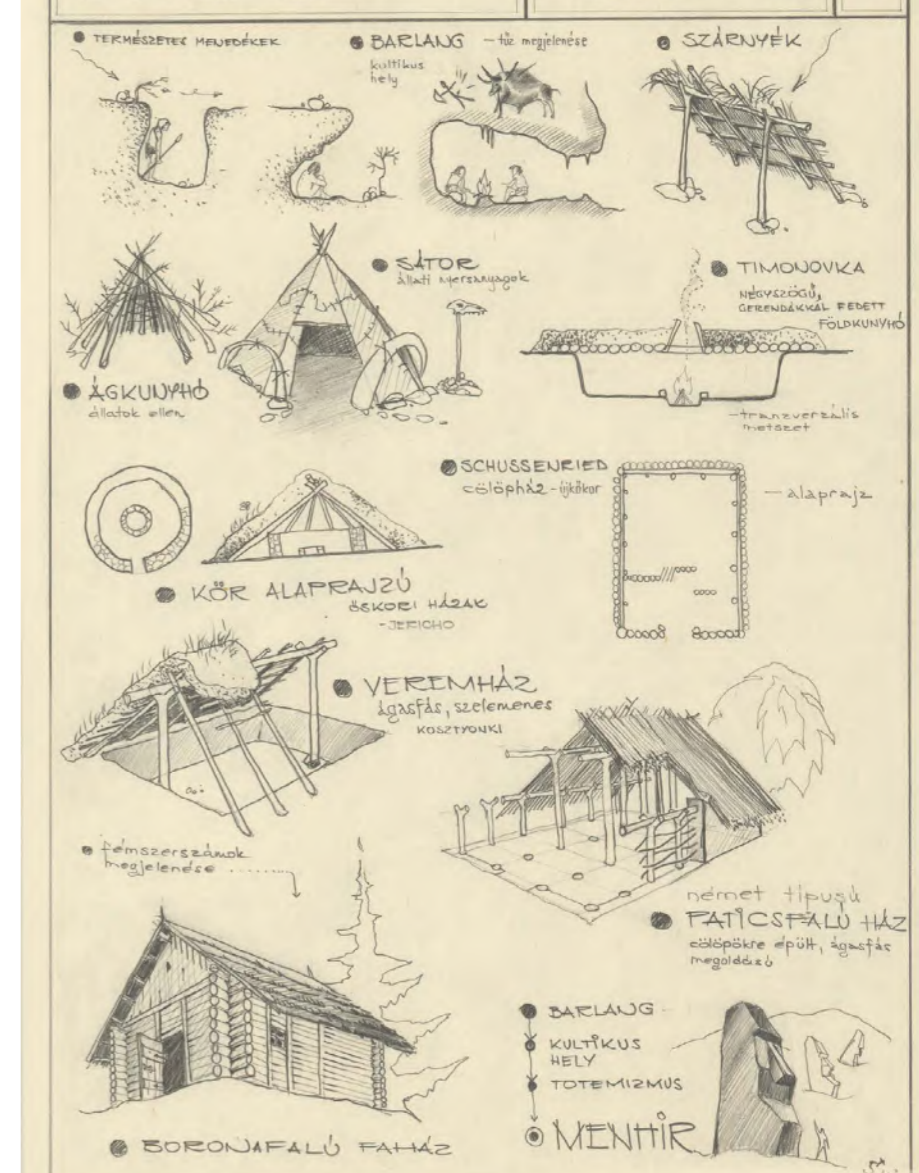
Premodern részletek, AEG Turbinagyár és Fagus Gyár (Berlin és Alfeld an der Leine, Németország), hallgatói rajz, Lukátsi Marcell, 2011 / Pre-modernist details, AEG Turbine Factory and Fagus Factory (Berlin and Alfeld an der Leine, Germany), student drawing, Marcell Lukátsi, 2011

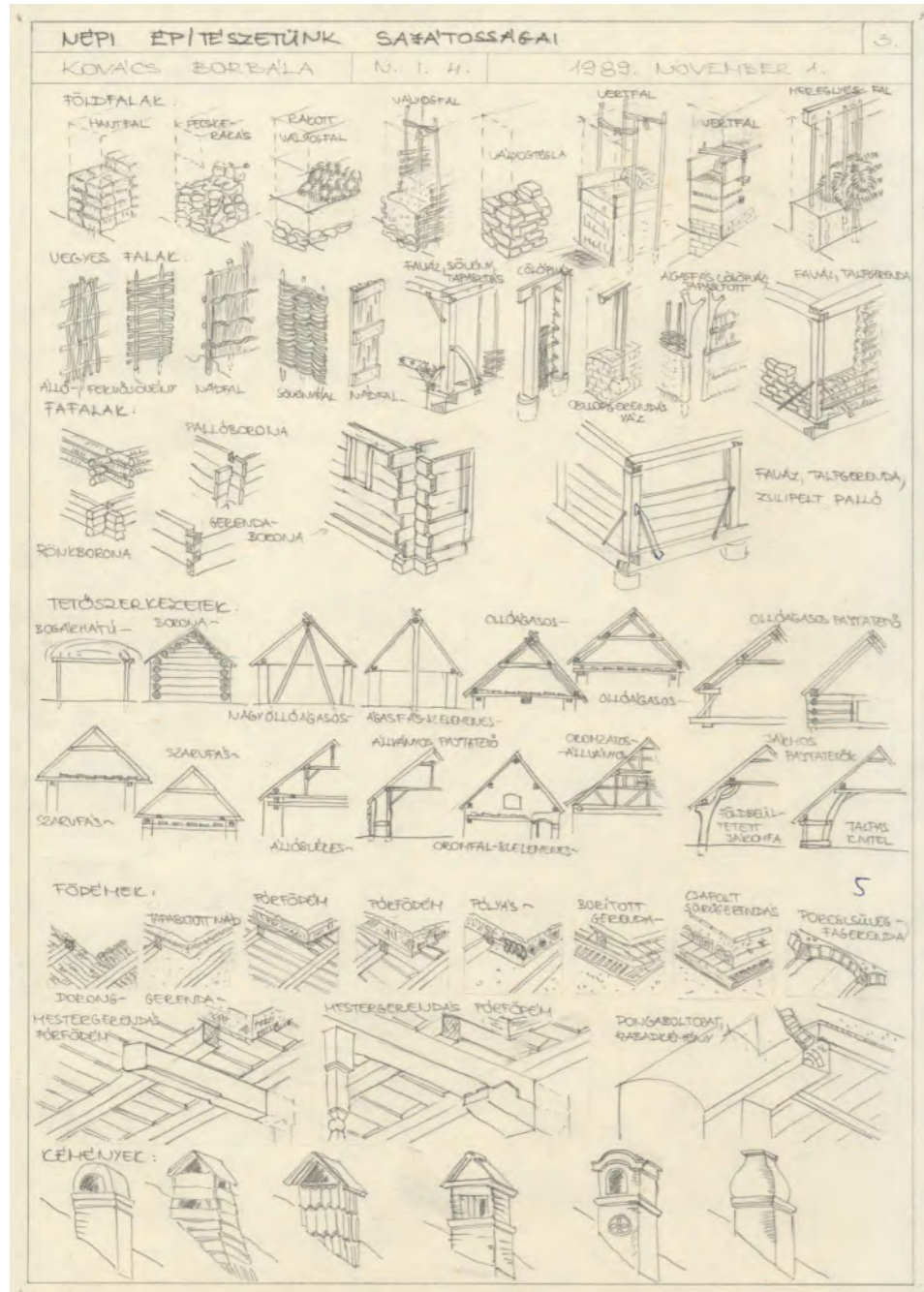

Récens építészet, népi építészeti kompendium, Muzsai István, 1990 / Compendium of vernacular architecture, István Muzsai, 1990

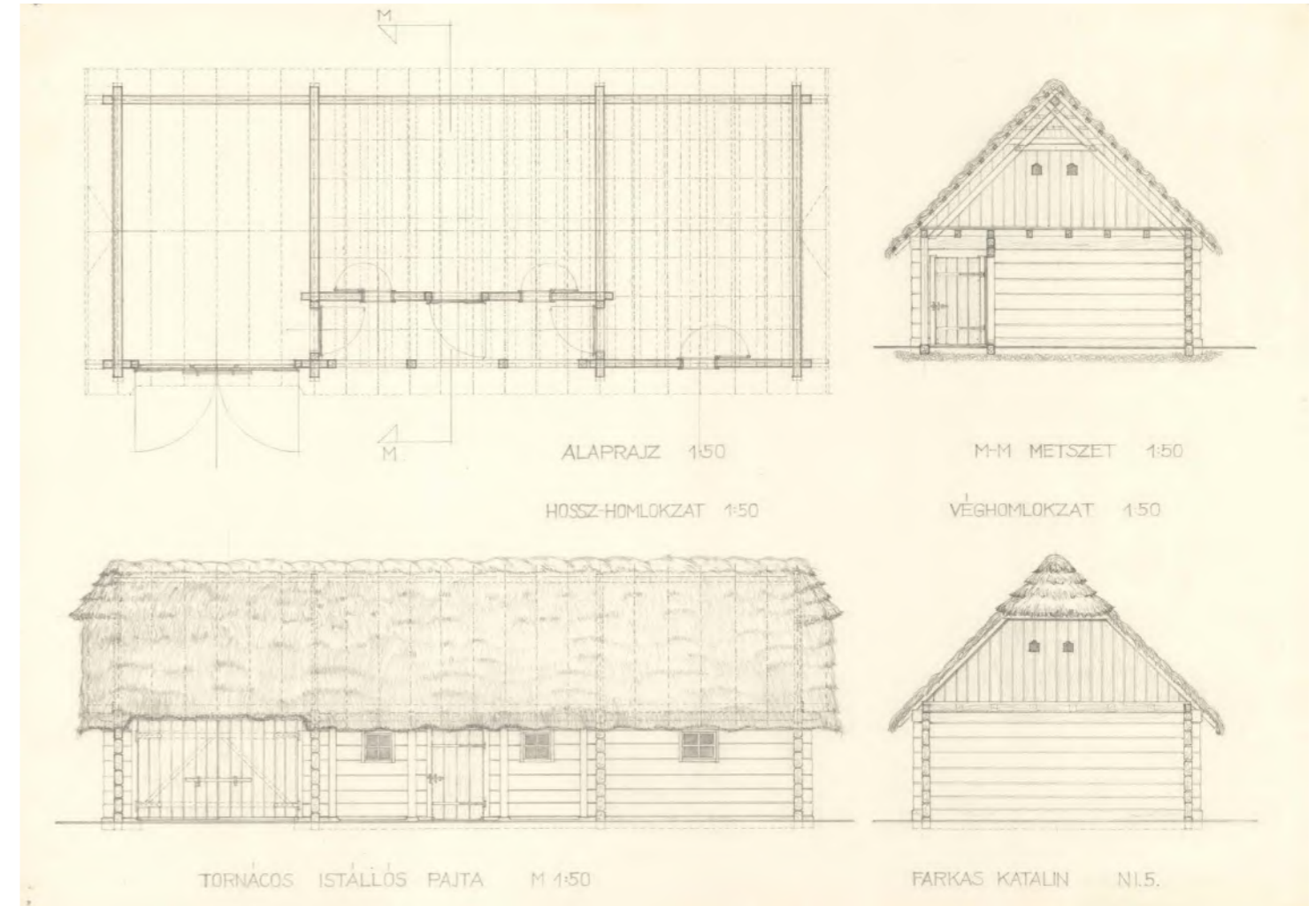
Az építészet kezdetei, népi építészeti kompendium, Muzsai István, 1990 / Beginnings of architecture, compendium of vernacular architecture, István Muzsai, 1990

83

Népi építészetünk sajátosságai, kompendium, Kovács Borbála, 1989 / Characteristics of our vernacular architecture, compendium, Borbála Kovács, 1989

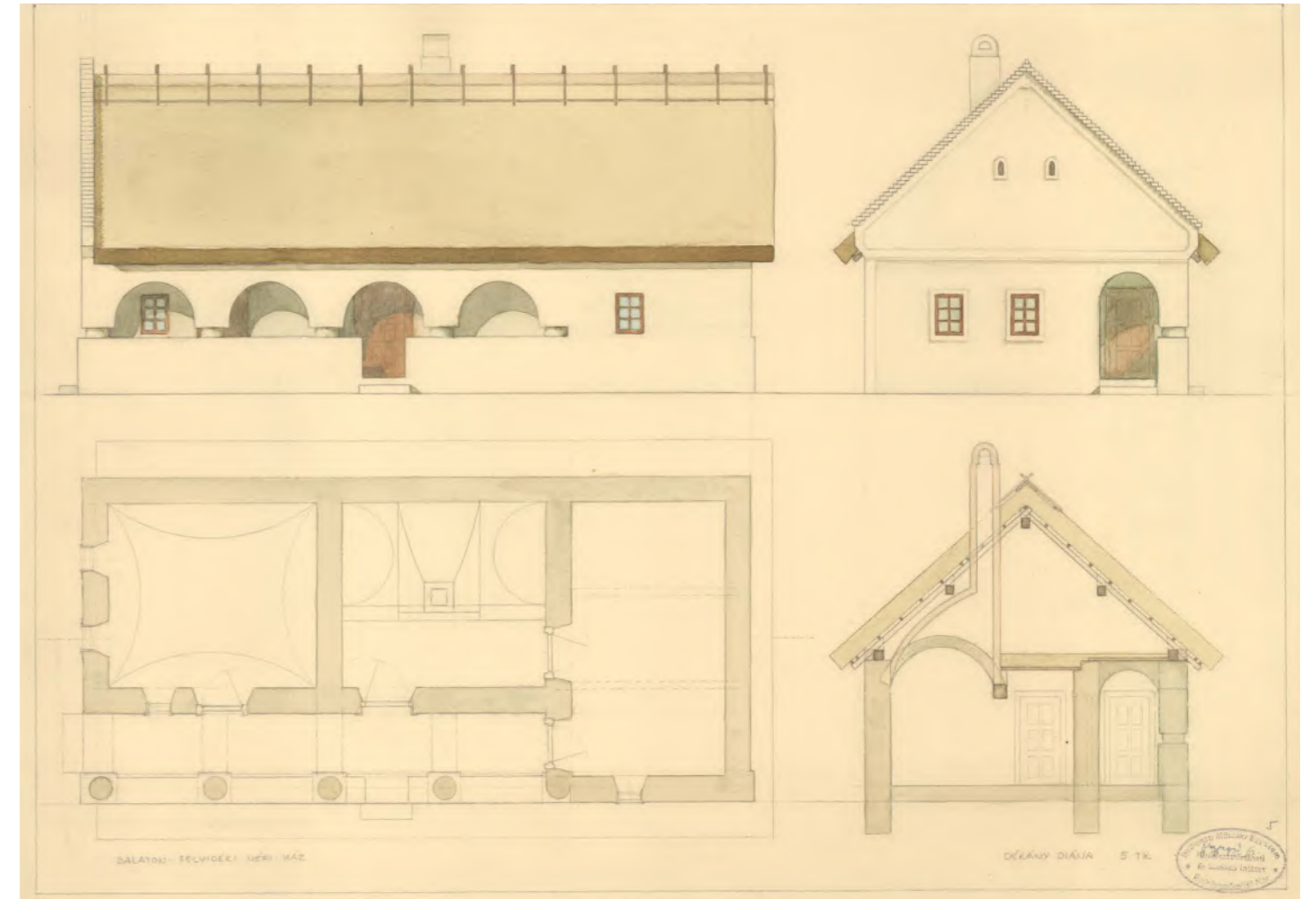
84

Tornácós istállós pajta, hallgatói rajz, Farkas Katalin, 2000-es évek / Barn with porch and stable, student drawing, Katalin Farkas, 2000's

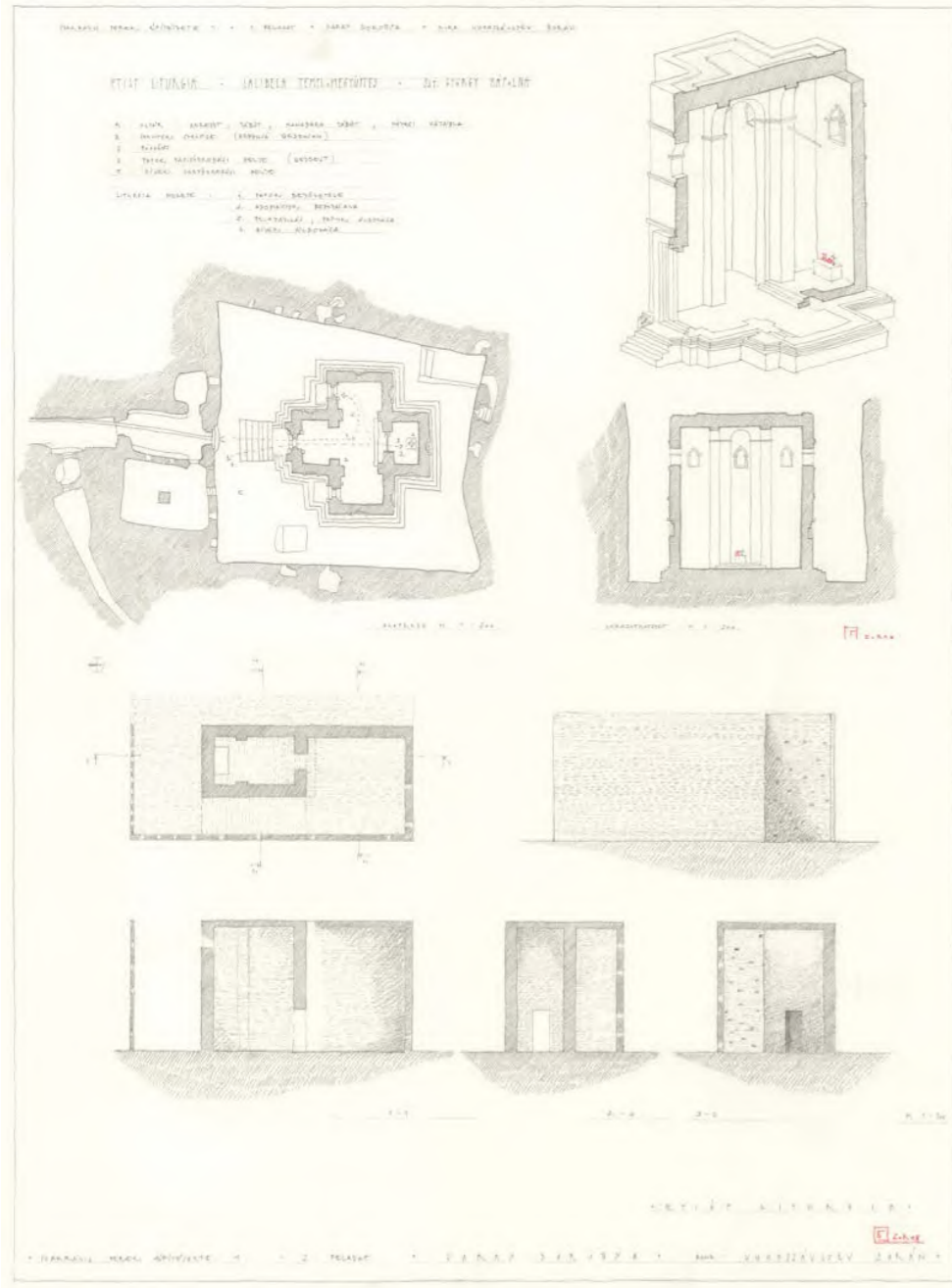
85

Felsőszenterzsébeti harangláb, csetfalvai fatorony (Ukrajna) és a tákosi templom, népi építészeti kompendium, Zakariás Tamás, 2004 / *Bell tower in Felsőszenterzsébet, wooden tower in Chetfalva (Ukraine) and church in Tákos, compendium of vernacular architecture, Tamás Zakariás, 2004*

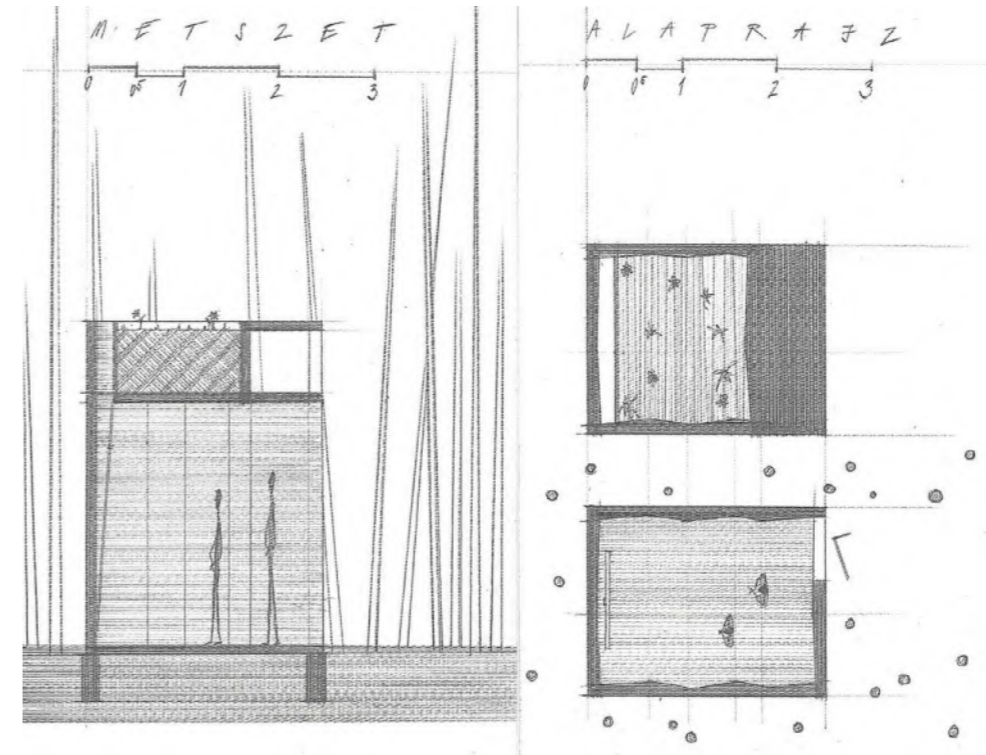
86

Balaton-felvidéki népi lakóház, hallgatói rajz, Dékány Diána, 1990-es évek / *Vernacular house in Balaton Uplands, student drawing, Diána Dékány, 1990's*

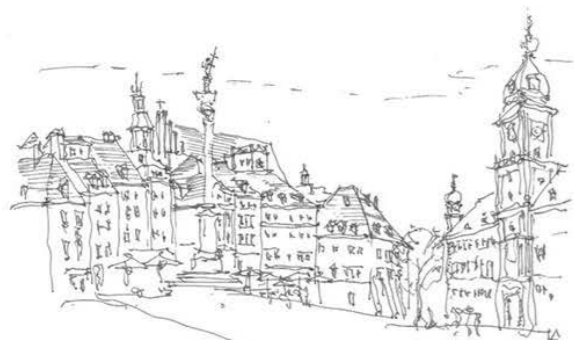
87

Etióp liturgia terei,
Szagrális terek építésze I
 tantárgy, hallgatói terv,
 Garay Dorottya, 2010 /
Spaces of Ethiopian
liturgy, course
 Architecture of sacred
 spaces I, student design,
 Dorottya Garay, 2010

88

Szagrális tér terve,
Szagrális terek építésze II
 - kortárs tendenciák
 tantárgy, hallgatói terv,
 Pászli Herta, 2004 / *Design*
of a sacred space, course
 Architecture of sacred
 spaces II - contemporary
 tendencies, student design,
 Herta Pászli, 2004

Varsó • 2015 • VI. I.

Varsó • VI. I. • 2015 • VI. I.

Szeged • 2015 • VI. I.

90

Vöröstorai kisépítmenyek, Fábrián Viktória, 2002 /
Small scale buildings in Vöröstor, Viktória Fábrián, 2002

89

Útirajzok, Veöreös András, 1999, 2005, 2015 /
Travel sketches, András Veöreös, 1999, 2005, 2015

MŰEMLÉKFELMÉRÉS
MONUMENT SURVEY

MŰEMLÉKFELMÉRÉSI ÉS RAJZTECHNIKÁK A 150 ÉV ALATT

MONUMENT SURVEYING AND DRAWING TECHNIQUES IN THE PAST 150 YEARS

FEHÉR KRISZTINA

Annak ellenére, hogy a digitális eszközök ma már mindennapi életünk szerves részét képezik, az építészet oktatása és a tervezési munka elképzelhetetlen lenne szabadkézi rajzolás nélkül. A rajz az intézményesült építészképzés kezdete óta szorosan összefonódott a történeti épületek felmérésével, és ez a kapocs az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék 150 éves történetében sosem vesztett erősségéből.

Az 1871-től megalakuló Magyar Királyi József Műegyetemen Steindl Imre rendes tanárrá kinevezésével kezdetét vette a főként egyéni konzultációkra épülő építészképzés, amely Steindl mestere, a bécsi Friedrich von Schmidt oktatási modelljének hagyományait követte. A bécsi és a műegyetemi képzésben egyaránt fontos szerepet kapott a történeti épületek megismerése és lerajzolása nyári felmérési gyakorlatok alkalmával. Steindl vezetésével megalakult a Műegyetemi Építészhallgatók Egyesülete, amely az 1874–1882 között rendszeresen megszervezett nyári felméréseken készült rajzokat 1878-tól *Magyarországi műemlékek* címmel publikálta.[†] A rajztechnika

Although digital devices now make an integral part of our daily lives, architectural education and design work would be unimaginable without freehand drawing. Drawing has been closely intertwined with the survey of historic buildings since the beginning of the institutionalized education of architecture, and this link has never lost its strength in the 150-year history of the Department of History of Architecture and Monument Preservation.

With the appointment of Imre Steindl as an ordinary professor at the Royal Joseph Technical University, founded in 1871, the training of architects began. The education was mainly based on individual consultations and followed the traditions of the pedagogical model of Steindl's master in Vienna, Friedrich von Schmidt. Getting to know and drawing historic buildings during summer survey exercises played an important role in both the education in Vienna and at the University of Technology. Under the leadership of Steindl, the Association of Technical University Students of Architecture was established.

jellemzően szerkesztett ceruza- és tusrajz volt, a részletezettség, az épületplasztika és az épületszerkezetek kidolgozásának finomsága pedig gyakran művészi színvonalú. [▲] A szerkesztés igényessége, a rajzlapok egységes formátuma, meghatározott rendszerű, gót betűs feliratozása szintén a bécsi mintát, a Schmidt tiszteletbeli elnökletével működő *Wiener Bauhütte* felmérési- és rajzkultúráját követte. Az aprólékosan megszerkesztett lapokból később oktatási mintalapok lettek, amelyeket a hallgatók tanulmányozhattak és rajzfeladataikban ezeket másolták. [✚]

A nyári felmérési gyakorlatok során a hallgatók rajzolás és felmérés közben megismerték és értelmezték a történeti épületeket. Az érdeklődés középpontjában akkoriban főleg a középkori épületek álltak. A *Magyarországi műemlékek* rajzai mellett, hogy esztétikai értékük művészi magasságokba emeli őket, a góti-kus épületszerkezetek komoly műszaki ismeretéről, értelmezéséről tanúskodnak. A középkori szerkezeti felépítés tanulmányozása és értő rajzolása elengedhetetlenül fontos volt a képzésben ekkor jellemző, stílusban tervezési feladatokhoz. [■] A 19. század második felében készült felméréseket azonban komoly forráskritikával szükséges illetnünk. Gyakran előfordult ugyanis, hogy a rajzokon az eredeti, középkori épületperiódustól eltérő elemeket figyelmen kívül hagyták és már a rajz készítésekor purista rekonstrukciót, egyfajta ideális középkori állapotot ábrázoltak. Sokszor a méretek és az arányok sem tükrözték pontosan a valóságot. A felmérési módszer hagyományos

which published the drawings made during the summer survey camps (organized regularly between 1874 and 1882) under the title Magyarországi műemlékek [Hungarian Monuments] from 1878.¹ [✚] He drawing technique was typically a drafted pencil and ink drawing, and the level of details, building ornaments as well as the elaboration of building structures were often of an artistic standard. [↑] The sophisticated drafting, the uniform format of the drawing sheets with a specific system of Gothic lettering also followed the Viennese model, the survey and drawing culture of the Wiener Bauhütte operating under the honorary presidency of Schmidt. The meticulously drafted sheets later became educational pattern books that students could study and copy in their drawing assignments. [✚]

During the summer survey exercises, students learned about and interpreted historic buildings while drawing and surveying. The focus of interest at the time was mainly on medieval buildings. The aesthetic value of drawings published in the Magyarországi műemlékek raises them to artistic levels, and at the same time they testify to the thorough technical knowledge and interpretation of the Gothic building structures. Studying and drawing medieval structural compositions in a thorough way were essential for the fulfilment of design-in-style assignments, typical of the education at that time. [☒] However, surveys from the second half of the 19th century need to be severely source-criticized. It was often the case that elements out of the original medieval building period were ignored in the drawings and a Purist reconstruction, a kind of ideal medieval state was depicted already by the drawings. Many times, the dimensions and proportions did not accurately reflect reality either. The survey method was traditional manual drawing and measurement,² but on the final drafted and then reproduced sheets one can easily come across a sometimes finer, sometimes more drastic "adjustment" of reality.

✚ 8

↑ 91-92

✚ 9-10

☒ 121-125

manuálérajzolás és mérés volt,² de a véglegesen felszerkesztett, majd sokszorosított lapokon könnyedén lehet találkozni a valóság olykor finomabb, olykor drasztikusabb „kiigazításával”.

A felmérés szemlélete néhány évtized alatt gyökeresen megváltozott, ami leginkább Möller István nevéhez és munkásságához köthető. A purista elvekkel szakítva Möller az épületeket valóságos állapotukban, minden történeti réteg figyelembe vételével értelmezte. [✚] Ez a szemlélet felmérési munkáin is tükröződött, amelyeket leginkább a helyreállításokat megelőzően, tudományos igényességgel, hallgatói és kollégái bevonásával végzett. Lux Kálmán, Lux Géza, Csányi Károly és Dümmerling Ödön már ezzel a szemlélettel oktatta és művelte a felméréseket. Nem véletlen, hogy Möller több műemlékünk (például a gyulafehérvári székesegyház vagy a vajdahunyadi vár) periodizációs alaprajzait is elkészítette,³ és az sem, hogy az 1940-es években Dümmerling oktatóként színes periodizált felmérési rajzok készítését követelte meg a hallgatóktól.⁴ [■] A rajzok részletezettsége elmaradt a 19. századi mintalapokétól, de a felméréseken immár a valóságos méretekkel, arányokkal és állapotban ábrázolták az épületeket, a felmérési rajzok között megjelent a romok ábrázolása is.⁵

A helyszíni manuálérajzolás és kézi mérés alapuló felmérés [▲] módszertana a 2000-es években gyökeresen megújult a Tanszéken. A német *Bauforschung* jellegű épületkutatást és az ehhez szorosan kapcsolódó alakhű felmérést Krähling János honosította meg, és első alkalmazása a fertői

² Például Pfaff Ferenc és Tandor Ottó felmérési manuáléi a zólyomi templomról és várról 1875-ből. / For example, the survey sketches of Ferenc Pfaff and Ottó Tandor about the church and castle in Zvolen from 1875. ÉPT. RAJZTÁR 102367–102385.

³ MÖLLER 1905, MÖLLER 1913.

⁴ Például / E. G. ÉPT. RAJZTÁR 103145, 105252.

⁵ Például / E. G. ÉPT. RAJZTÁR 100185–100186, 103570–103571, 104317.

In a few decades, the approach of the survey has changed radically, which is mostly related to the name and work of István Möller. Breaking with the Purist principles, Möller interpreted the buildings in their real state, taking into account all historical layers. [✚] This approach was also reflected in his survey works, which were mostly carried out prior to the restorations, with scientific rigor and by involving students and colleagues. Kálmán Lux, Géza Lux, Károly Csányi and Ödön Dümmerling have already taught and conducted surveys with this approach. It is no coincidence that Möller drew floor plans indicating the construction periods for several Hungarian monuments (such as the Cathedral of Alba Iulia (Gyulafehérvár) or the Castle of Hunedoara (Vajdahunyad),³ and that in the 1940s Dümmerling, as an instructor, required students to make survey drawings with colored construction periods.⁴ [☒] The details of the drawings were less elaborated than the 19th century pattern books, but the surveys already depicted the buildings with their actual dimensions, proportions and condition. The documentation of the ruins also appeared among the survey drawings.⁵

The survey methodology based on on-site manual drawing and manual measurement [↑] was radically renewed at the Department in the 2000s. The German *Bauforschung*-type building research and the closely related true-to-form survey were introduced by János Krähling, and the method was first applied at the research of the marionette theater of the Esterházy Palace in Fertőd.⁶ [✚] During the true-to-form survey, the dimensions are recorded and the geometry is determined in an absolute coordinate system independent of the building.⁷ The method allows to document historical buildings without idealization and abstraction. This is important, because valuable conclusions can be drawn from the accurate knowledge and study of geometry in a non-destructive way.⁸ True-to-form survey and *Bauforschung* also mean a specific survey method and drawing technique. There are several

✚ 12

☒ 63

↑ 95
99-100

✚ 37

¹ STEINDL 1878, ÉPT. RAJZTÁR 102806–102826. Cím lap felirata: „Magyarországi Műemlékek. 1. évfolyam. Kiadja a Műemlékek Országos Bizottságának hozzájárultával a Budapesti M. K. József Műegyetem Építészeti Hallgatóinak Egyesülete Steindl Imre, ny. r. tanár vezetése alatt, Budapest 1878”. / Cover caption: “Hungarian Monuments. Volume 1. Published with the consent of the National Committee for Monument Preservation by the Association of Students of Architecture, R. H. Franz Joseph Technical University, Budapest, under the supervision of Imre Steindl, ordinary professor, Budapest 1878”. Részletesebben lásd / For more details see FEHÉR 2017a.

✚ 37

Esterházy-kastély marionettszínházának kutatásánál történt.⁶ ✚ Az alakhű felmérés során a méretek felvétele és a geometria meghatározása az épülettől független, abszolút koordinátarendszerben történik.⁷ A módszer lehetővé teszi a történeti épületek idealizálásától és absztrakciótól mentes dokumentálását, ami azért fontos, mert a geometria pontos ismeretéből és tanulmányozásából roncsolásmentesen vonhatók le építéstörténeti következtetések.⁸ Az alakhű felmérés és a *Bauforschung* sajátos felmérési módszert és rajztechnikát is jelent. A független koordinátarendszer megteremtésére több eszköz is alkalmas. Az épületszerkezetekre feszített függőőnos zsinórháló ma már a felmérések technikátörténetéhez sorolható, bár jelen sorok szerzője még ezzel a módszerrel találkozott az első felmérési gyakorlatai egyikén.⁹ Az alakhű felmérés elengedhetetlen része a helyszíni rajzok készítése, amelyeknek elegendően pontosnak és részletesnek kell lenniük a méretek és az épület történetére vonatkozó megfigyelések, anyagok, repedések, kapcsolódó szerkezetek, műszaki paraméterek rajzos és szöveges rögzítéséhez. 📍 A módszer térhódításával a rajztechnika rendkívül kifinomulttá vált. A ceruzarajzok vonalképzése egyfajta szabadkézzel szerkesztés, amit a részletgazdagság érdekében a lehető legpontosabban kell elvégezni.¹⁰ Ez az aprólékos munka

tools for creating the independent coordinate system. The wire mesh with plumb line stretched on building structures can now be considered as the history of survey technology, although the author of the current study encountered this method in one of her first survey exercises.⁹ An essential part of the true-to-form survey is the production of site drawings, which must be sufficiently accurate and detailed for drawing and text recording of dimensions and observations about the history of the building, materials, cracks, related structures, technical parameters. 📍 With the spread of the method, the drawing technique became extremely sophisticated. Pencil line drawing is a kind of freehand drafting that needs to be done as accurately as possible in order to achieve rich detailing.¹⁰ This meticulous work provides an opportunity for the researcher to thoroughly understand the traces of the construction history in a non-destructive way. 📍 📍

In the last two decades, the traditional true-to-form survey has been supplemented by digital and laser survey technologies, with which the drawing technique has undergone further changes. The independent coordinate system can be easily provided by a laser total-station with the on-site manual drawings.¹¹ 📍 📍 It is also possible to integrate the on-site drawings into a digitally predefined system.¹² 📍 The final drawings are most often made with a CAD program based on on-site drawings and data recording, which can be supplemented by photogrammetry. Another revolution in the survey of historic buildings was generated by laser scanning. From point clouds, that acquire large amounts of data on site in a short period of time, sections can be generated at defined places later.¹³ This method, in contrast to the former ones, can objectively reveal more information about the hidden traces of construction history, also without destruction.¹⁴ 📍 In addition to laser technology, the advancement of 3D photogrammetry is also an important tool, which also opens up new perspectives in surveys and research. 📍 📍 The methodology has

📍 113, 115

📍 37, 39-40
47-48
📍 109, 111
114, 116📍 45
📍 113-116
📍 109-111
119

📍 118, 120

📍 47
📍 112, 117✚ 37, 39-40
47-48
📍 109, 111
114, 116✚ 45
📍 113-116
📍 109-111
119

📍 118, 120

✚ 47
📍 112, 117

alkalmat teremt arra, hogy a kutató alaposan megismerhesse az épület történetének roncsolásmentesen feltárható lenyomatait. ✚ 📍

A hagyományos alakhű felmérést az utóbbi két évtizedben a digitális és lézeres felmérési technológiák egészítették ki, amelyekkel a rajztechnika is újabb változásokon ment keresztül. A független koordinátarendszer a helyszíni manuálérajzolás követően könnyen biztosítható lézeres mérőállomás segítségével,¹¹ ✚ 📍 de arra is lehetőség van, hogy a helyszíni rajzolás már egy digitálisan előre meghatározott rendszerbe illeszkedjen.¹² 📍 A végső rajzok leggyakrabban CAD programmal készülnek a helyszíni rajzok és az adatrögzítés alapján, amit fotogrammetria is kiegészíthet. A történeti épületek felmérésének újabb forradalmát a lézerszkennelés idézte elő. A helyszínen rövid idő alatt nagy mennyiségű adatot tömörítő pontfelhőkből később megfelelő helyeken felvett metszetek generálhatók,¹³ amik a korábbi, absztrakt metszetrajzolásal szemben objektív módon több információt árulhatnak el az építéstörténet rejtett nyomairól, szintén roncsolásmentesen.¹⁴ 📍 A lézeres technológia mellett fontos eszközt jelent a térbeli fotogrammetria előretörése is, amely szintén új távlatokat nyit meg a felmérések és kutatások terén. ✚ 📍 A módszertan a pontosság és hatékonyság irányában fejlődött, ugyanakkor a helyszíni adatrögzítés megkönnyítésével sérülékennyé vált a kutató és az épület közvetlen viszonya. A digitális eszközöket tehát érdemes, és mára már elengedhetetlen szolgálatunkba állítani, de a munkafolyamatból nem maradhat ki a helyszíni vizsgálódás és szabadkézi rajz sem. A felmérés témája és célja nagyban befolyásolja a megválasztott eszközöket,¹⁵ rajztechnikákat és ezek vegyítését, ez azonban fordítva is igaz: a rajzolás módszere hatással van tevékenységünkre és munkánk végeredményére, hiszen a kézi rajz nem csupán a dokumentálást, hanem a rajz általi gondolkodást is szolgálja.

evolved towards accuracy and efficiency, while facilitating on-site data recording made the direct relationship between the researcher and the building fragile. It is therefore worth – or today even essential – to put digital devices at our service, but on-site inspection and freehand drawing cannot be left out of the work process either. The topic and purpose of the survey greatly influence the selection of tools,¹⁵ drawing techniques, or their combination. However, the reverse is also true: the drawing method has an impact on our activities and on the end result of our work, as hand drawing serves not only documentation but also learning.

11 DURIX–DARAGÓ 2009, DARAGÓ et al 2015.

12 HALMOS–MARÓTY 2015, HALMOS–MARÓTY 2018.

13 Az automatizáltan létrehozott vonalrajzok önmagukban nem képeznek felmérési rajzokat, csupán a végleges rajzok alapját szolgáltatják, amelyeket kézzel vagy számítógéppel lehet továbbrajzolni, illetve az automatizálásból adódó hibákat felülvizsgálni. / *Automatically generated line drawings are not survey drawings on their own. They only provide the basis for the final drawings, which can be continued manually or with a computer, or errors resulted by automation can be reviewed.*14 Ilyen például a szászbagácsi templom ereszképzésének építéstörténeti kérdése. / *For example, the issue of the construction history regarding the eaves design of the church in Băgaciu.* KRÄHLING–FEHÉR 2019.15 A felméréndő objektumokhoz a megfelelő felmérési eszköz választásáról lásd / *On choosing the right survey tool for the objects see SOMOGYI et al 2017.*

SZAKRÁLIS ÉPÜLETEK FELMÉRÉSE ÉS KUTATÁSA

SURVEY AND RESEARCH OF SACRED BUILDINGS

VUKOSZÁVLYEV ZORÁN

A szakrális épületek az emberiség teljes történetének szerves alkotóelemei, így az építés-építészettörténet megismerésének és oktatásának alapjait biztosítják. Évezredekken keresztül a lét, a megértéséül létrehozott hitvilág, az ember világról alkotott képének megfelelő tudás megjelenítői és közvetítői – kezdve a korai kultúrák kultikus építményeitől, a Közel-Keletről kisugárzó zsidó kultúra, majd a keresztény Európa templomépítészetében mérhető gazdagságáig. E szakrális épületek a közösségi emlékezet legfőbb hordozói évszázadokon át, fennmaradásukat (akár több periódusú tovább- vagy átépítésekkel) e közösségi hitvilág és hozzá tartozó építő akarat biztosította. Ilyetén a templomok adják az ember építéskultúrájának leginkább fennmaradt emlékeit, hordozói építési koruk jellegzetességeinek, de a fenntartási idejükben megjelenítői az ember és társadalma hozzájuk fűződő emlékezet-viszonyának is. Az utóbbiból mintegy öt emberöltőnyi idővel ezelőtt megszülető „műemlékvédelem” gondolata, majd egyre tisztázódó fogalma fejlődött ki – mely sajátos mód (nem meglepően)

Sacred buildings are an integral part of the whole history of mankind, thus providing the basis for learning about and educating architecture and the history of architecture. For thousands of years, they have been visualizers and mediators of existence, of the world of faith created in order to understand life, of man's knowledge of the world – from the cultic constructions of early cultures to the richness of Jewish culture spreading from the Middle East, finally to the church architecture of Christian Europe. These sacred buildings have been the main bearers of common memory for centuries, and their survival (even through several periods of additions or reconstructions) has been ensured by this communal religion and the associated building will. In this way, churches provide the most surviving memories of man's building culture, they are the bearers of the characteristics typical of the time of their construction, but in their period of maintenance they also display the remembrance-relationship of man and his society to them. From the latter evolved the idea of "monument preservation" that was born about five generations ago.

természetesen kapcsolódik a legjelentősebb alkotások, a többszáz éves, messzi korokra vagy közelebbi időkre visszautaló templomépületekhez.

A szakrális épületeknek-építményeknek, európai kultúránkból adódóan legfőképp a keresztény templomépítészet emlékeinek felmérése, kutatása szorosan összekapcsolódik a hazai viszonylatokban az 1870-es években megindult nemzeti emlékezet-politikával. Az épület helyreállítása – a modern műemléki szemlélet néhány évtized alatt lezajlott elméleti-módszertani változásai közepette is – a történeti rétegek, a megmaradt „hírvivő” maradványok pontos feltérképezését jelentette. E felfejtés legjobb módszertana és egyszersmind legtermészetesebb módja az épület alapos megismerése: a felmérés elvégzése, mely már az 1870-es évektől a helyszíni épületbejárást, a kézi rajzok általi építészeti-műszaki dokumentálást, és (idővel) a technikai adottságok szerinti egyéb fotografikus (majd digitális pontfelhős) adatrögzítést jelentette.¹ A műegyetemi építés-építészettörténet oktatás jeles professzorai (tanársegédei és adjunktusai is) a hazai (történetiséghez kötődő) nemzeti identitás megteremtői, megalapozói és átadói is voltak komplex működésükben. A Műemlékek Országos Bizottságának megbízottjaiként vagy tagjaiként hozzájárultak nem csak az inventarizációhoz (és a tudományos alapú, érték-hierarchikus műemléki jegyzékek

▲ 92, 95-98
119-120

¹ E módszertani gyakorlatot a több műegyetemi professzort is kinevelő Wiener Bauhütte gyakorlatából vitték tovább a hazai építészoktatásba az első mesterek – a tanszéki Rajztárban fennmaradtak Schulek ezirányú felmérései: St. Wolfgang Kapelle zu Kirchberg am Wechsel, Deutsch-Altenburg (1862), Judendorf-Straßengel-i és bártfai templom (1863), löcsei templom stallumrajza (1864). / This methodological practice was introduced from the practice of Wiener Bauhütte (where several Technical University professors have learnt) into the education of architecture in Hungary by the first masters. Schulek's surveys in this direction have survived in the Department's Plan Collection and Archives: St. Wolfgang Kapelle zu Kirchberg am Wechsel, Deutsch-Altenburg (1862), the church of Judendorf-Straßengel and Bardejov (Bártfa, 1863) or the drawing of the choir stall in the church of Levoča (Lőcse, 1864). FEHÉR 2017a.

and then became an increasingly clear concept. This particular method is (not surprisingly) naturally related to the most significant works, the hundreds of years old church buildings dating back to distant ages or closer times.

The survey and research of sacred buildings and structures, including (due to our European culture) mainly the memories of Christian church architecture are closely connected with the national remembrance policy started in the 1870s in Hungary. The restoration of the building – even in the midst of the theoretical and methodological changes of the modern monument preservation approach that took place over a few decades – meant an accurate exploration of the historical layers and the surviving “messenger” remains. The best methodology and at the same time the most natural way to do this is to get to know the building thoroughly: to carry out a survey, which has already included the on-site building visits, the architectural and technical documentation by hand drawings, and (over time) other photographic (then digital point cloud) data recording according to the technical conditions of the time since the 1870s.¹ Through their complex activities, prominent professors (assistant lecturers and assistant professors) of the history of architecture at the Technical University were also the creators, founders and transferors of the Hungarian (historical) national identity. As representatives or members of the National Committee for Historic Monuments, they contributed not only to the inventorying work (and to compiling science-based, value-hierarchical lists of monuments), but by restoring the monuments (first in Purist style and later already displaying all historical periods in an understanding way) and as in-depth connoisseurs of the monument details, their knowledge was also passed on in university-level training. Naturally, the department structure of the Technical University, which is (and was at that time too) undeniably close to the design needs of the style of the age, shows the connection to

▲ 92, 95-98
119-120

létrehozásához), de az adott emlékek (előbb purista, majd a már minden történeti korszakot értékelő módon megjelenítő) felújításával és a művészletek elmélyült ismerőiként a tudást átadták az egyetemi szintű képzésben is. A korstílus tervezési igényeihez (akkoriban is) tagadhatatlanul közel álló műegyetemi tanszéki struktúra mutatja természetesen az aktuális feladatokhoz és éppen divatos építészeti áramlatokhoz kapcsolódást is, így nem meglepően tapasztalható a kezdetektől a középkori építészet kutatásának és az ismeretek gyakorlati alkalmazásának hangsúlya. A műegyetemi építészettörténet-oktatók a nevükkel is jelzett korstílus-korszakok szakmai figyelemmel és tudományos szinten is elismert alkotói. Schulek Frigyes a budavári Nagyboldogasszony templom „újjáépítése” (1873–1896) kapcsán megkérdőjelezhetetlen „középkorász”, még ha a kitüntetett figyelem idővel éppen az alkalmazott helyreállítási módszerét meg is kérdőjelezi (minden más korszakot megszüntető jelentős bontásai miatt).

A szakrális emlékek felmérése, a felmérések alapján az alak- és formában, de a történeti szerkezetani ismeret is a gyakorló építész-professzorok munkásságán keresztül épülhetett be naprakész tudásként a műegyetemi oktatásba.² A (néha emlékezetpolitika által is irányított) közmegegyezéssel és a tudományos értékeléssel is legjelentősebbnek ítélt történeti épületek, ezeken belül a „legjobban” fennmaradt templomépületek az előadások meghatározó bázisát adták: előbb csak a konkrét

² Fontos hangsúlyoznunk a szerkezetani értékelést, mely műszaki vonatkozás az épület jellemzőjeként periodizációs, (vagy a technikai lehetőségekkel bővülve az anyagvizsgálati módszerekkel kiegészülve) mester-kapcsolati rendszerek bizonyítékául (de legalábbis egy formatani hipotézist eldöntő) egzakt információul szolgálhat. / It is important to emphasize the structural assessment, which technical aspect (as a characteristic of the building) can serve as periodizing proof, (or with the expansion of technical possibilities supplemented by material testing methods) as evidence of the master relationship systems, (but at least a formative hypothesis) and can provide exact information (deciding at least a form study hypothesis). KRÄHLING 2017.

the current tasks and fashionable architectural trends. Thus, it is not surprising to see from the beginning the emphasis on the study of medieval architecture and the practical application of knowledge. The lecturers of the history of architecture at the Technical University were professionally and scientifically recognized creators of the epoch-style periods, which were even marked with their names. Frigyes Schulek was a "medieval expert", unquestionable in connection with the "reconstruction" of the Church of the Assumption of the Buda Castle (1873–1896), even if the special attention questions his restoration method over time (due to his large-scale demolitions eliminating all other eras).

The survey of sacred monuments, the shape and form studies based on the surveys, as well as the knowledge of historical structures could be incorporated into the university education as an up-to-date knowledge through the work of practicing architect-professors.² The defining basis for the lectures was provided by the historical buildings, which were considered the most significant both by consensus (sometimes also driven by remembrance policy) and by scientific evaluation, including the "best" preserved church buildings. They included first only the concrete examples and their knowledge, then over time their chronological evaluation, taking into account even the development of style (!). The knowledge of the monument details appeared in the practical drawings, while their use was integrated in the design studies. ☐ To this end, the importance of on-site building surveys should be emphasized again, during which the architect professor preparing the inventorying work, or the planning of the restoration visited the building, typically with his assistant professor (who at this time of the "design offices" at the Technical University departments was practically also his co-architect) and students.³ ☞ ⚡ Thus, the rising generations of architects were able to encounter situations at an early stage, where they

☐ 123-124

☞ 7-8

⚡ 91

☛ 123-124

☞ 7-8

⚡ 91

☞ 7

☞ 5

példák és azok tudás-ismeretanyaga, majd idővel ezek kronologikus, stílus-fejlődést (!) is figyelembe vevő értékelése. A művészletek ismerete a gyakorlati rajzokban, felhasználásuk a tervezési stúdiókban jelent meg. ☛ Ehhez – még egyszer – feltétlenül hangsúlyozottan ki kell emelni a helyszíni épület-felmérések fontosságát, melyeken az inventarizációt, vagy épp a helyreállítás tervezését előkészítő építészprofesszor, jellemzően adjunktusával (aki ebben az időben gyakorlatilag a műegyetemi tanszéki „tervező-irodák” korában jellemzően tervező-munkatársa is egyben) és a hallgatókkal együtt járta be az épületet.³ ☞ ⚡ Így a felnövő építészgenerációk már korán élőben is találkozhattak olyan szituációkkal, ahol elsajátíthattak olyan ismereteket, melyeket rövidesen alkalmazniuk is kellett. A műegyetemi tanárok a korstílusban tervezés, vagy épp a „stílszerű” restaurálási gyakorlat jeles építőművészei voltak a századforduló előtti évtizedben. A jáki templomot is helyreállító Schulek Frigyes (1896–1904) ☞ mellett meg kell említenünk Steindl Imre kassai, bárfa, máriafalvai, iglói templom-újjáépítéseit és a neogótikus stílusú erzsébetvárosi római katolikus plébániatemplomát (1893–1897); ☞ de az „ókoros” Czigler Győző ilyen irányú munkásságát is, aki a krisztinavárosi római katolikus templom homlokzat-átalakítása (1883–1884) és a Rózsák terén álló eklektikus stílusú, görögkatolikus templom (1883) elkészülte után került egyetemi pozícióba.

A magyar „műemléki” inventarizációkban számszerűen is jelentős részt alkotó templomok felmérése tehát a „műegyetemi” oktatás-módszertanhoz is szorosan kötődött, és az ismeretanyag alkalmazása meghatározta a korabeli tervezőgyakorlatot egészen az 1930-as évekig. A zsámbéki templomromot helyreállító (konzerváló, az állagvédelemmel bemutatását biztosító) Möller István gyakorlatára is igaz mindez, még akkor is, ha a 19. századi „stílszerű” restaurálási

³ FEHÉR 2017a.

could acquire knowledge that they soon had to apply. The university professors were prominent architects of the design-in-style, or of the "stylistic" restoration practice in the decade before the turn of the century. In addition to Frigyes Schulek (1896–1904), ☞ who restored the church of Ják, we must mention the church reconstructions of Imre Steindl in Košice (Kassa), Bardejov (Bártfa), Mariasdorf (Máriafalva) and Spišská Nová Ves (Igló), and the neo-Gothic Roman Catholic parish church in Erzsébetváros (1893–1897). ☞ The works of the Classical Antiquity specialist Győző Czigler are also important, who took up a university position after the reconstruction of the façade of the Roman Catholic church in Krisztinaváros (1883–1884) and the completion of the eclectic-style Greek Catholic church in Rózsák tere (1883).

Thus, the survey of churches, which made up a significant part of the Hungarian "monumental" inventorying works, was also closely connected to the "Technical University" educational methodology, and the application of this knowledge determined the contemporary design practice until the 1930s. All this is also true of the practice of István Möller, who restored the ruins of the church in Zsámbék (with a conserving method, ensuring presentation with preservation), even if, in contrast to the "true-to-style" restoration practice of the 19th century, his methodology of restoration designed with respect to the original building parts and wall surfaces (1889) is "ahead of its time". Möller's surveys and restoration work at the Cathedral of Alba Iulia (Gyulafehérvár, 1907–1918), ☞ or the restoration of St. Anne's Chapel in Székesfehérvár (1933–1934), largely enriched historical knowledge and its involvement in architectural education, as can be traced in Möller's own buildings, such as the Roman Catholic Church in Újlipótváros on today's Lehel tér (1932–1933).⁴

Perhaps the best known in the surveys of medieval church architecture is the work of Géza Lux, who has been an assistant professor at the Department of

☞ 7

☞ 5

☞ 12

gyakorlattel szemben az eredeti épületrészek, falfe-lületek tiszteletben tartásával megtervezett helyreál-lításának (1889) módszertana „korát megelőzi”. Möller gyulafehérvári székesegyházon (1907–1918) végzett felmérései és helyreállító munkája, † vagy a székesfe-hérvári Szent Anna-kápolna helyreállítása (1933–1934) a történeti ismeretek gazdagítását és az építészokta-tásba való bevonását hozták magukkal, miként gya-korlatba ültetve ezek önálló épületein, mint például a mai Lehel téren álló, újlipótvárosi római katolikus templomon (1932–1933) is követhetők.⁴

A középkori templomépítészet felméréseiben leg-ismertebb talán Lux Géza működése, aki 1935-től volt adjunktus a „Középkor Tanszéken”. A két világháború közötti időszakban nem csak a műemléki inventarizá-ció kiteljesedése okán (pl. édesapja munkája, a zsám-béki templomrom újabb megerősítései kapcsán), de az építészoktatás gyakorlati módszertanában is nagy jelentőséget tulajdonított a helyszíni épületdokumen-tálásoknak. A tanulmányi kirándulások felmérési és építésztörténeti kutatói eredményeit számos tanul-mányban (legfőképp a *Technika* című folyóiratban) és könyvben⁵ adta közre. A műemléki helyreállításokban is jeleskedve mutatott példát ezen ismeretek napra-kész használatában: a margitszigeti domonkos apá-cakolostor (1937–1938) bemutató, illetve a felsőörsi prépostsági templom (1944) rekonstrukciós helyreál-lításainál. A tanszék rajztára igen gazdag, felméréseken alapuló hallgatói anyagot tartalmaz, melyeket a minta-rajz-készítésen túl † a középkori templomokhoz kap-csolódó, előre mutató épületbővítési tervek, valamint periodizációs értékelés ¶ és rekonstrukciós tervek is gazdagítanak. † A felmérések – a politika-történeti vonatkozásokkal magyarázhatóan – egy rövid idősza-kban erdélyi területeken is folytak az 1940-es években.

Medieval Architecture since 1935. In the interwar period, both because of the completion of the monument inventorying (e. g. in connection with the work of his father, the new reinforcements of the church ruins in Zsámbék), and in the practical methodology of architectural education, he attached great importance to on-site building documentation. The results of the surveys at study trips and the findings of his architectural historical research were published by Lux in several studies (mainly in the journal Technika) and in books.⁵ He also excelled in historic monument restorations and set an example in the up-to-date use of this knowledge: in the demonstrating restoration of the of the Dominican Convent on Margaret Island (1937–1938) and the reconstruction of the provost's church in Felsőörs (1944). The Plan Collection of the Department contains rich student material based on surveys, which is enriched not only by the preparation of sample drawings † but also by forward-looking building expansion plans related to medieval churches, as well as periodization evaluation ¶ and reconstruction plans. † For a short period of time in the 1940s, surveys were also conducted in Transylvanian areas explained by political-historical aspects.

The church survey – morphology study practices related to Baroque and late Rococo/Zopfstil (i.e. early modern age) architecture can be linked to the work of Gyula Wälder, a professor of the "Ancient" Department. In his architectural activity, Wälder carried out a series of church restorations: the renovations of the Minorite Church of Eger, the Roman Catholic Main Parish in Debrecen, the St. Bartholomew Church in Gyöngyös, the Dominican church in Szombathely, or the votive churches in Borsodnád and Mezőnyárad. A significant part of his surveys is related to Eger (in addition to the above-mentioned ones, also the Serbian Orthodox, Franciscan, and Trinitarian churches), while knowledge gained from the Baroque archbishop's center also appeared in the Neo-Baroque works of the Cistercian high school and St.

† 6, 8-10

¶ 63

† 12

A barokk és copf (tehát az újkori) építészetrel kap-csolatos templomfelmérési formatani gyakorlatok „ókoros” tanszéki professzor, Wälder Gyula munkás-ságához kötődnek, aki építésztervezői munkásságában templom-helyreállítások sorát valósította meg: az egri minorita, a debreceni római katolikus főplébánia, a gyöngyösi Szent Bertalan-templom, vagy a szom-bathelyi domonkos, a borsodnádasi és mezőnyáradí fogadalmi templomok megújításait. Felméréseinek jelentős része Egerhez kötődik (a már említetteken túl a szerb ortodox, a ferences és trinitárius szerzetesrendi templomok), a barokk érseki központ ismeretanyaga megjelent a budapesti Villányi úton tervezett ciszterci gimnázium és Szent Imre-templom (1927–1938) neo-barokk alkotásaiban is.

Az inventarizációk, a műemléki jegyzékek hierarchi-kus rendszerét megalapozó épületbejárások, áttekintő, vagy épp igen részletes, alakhű felmérések mellett a saját tervezői praxishoz kötődő építészeti felméréseket és kutatásokat is számon tartunk Kismarty-Lechner Jenő munkásságában, mind építészalkotói mind oktatói tev-kenységében. Az ókori építészeti tanszék tanársegéd-jének, majd adjunktusának a hazai műemlékvédelem (az első világháborút lezáró államközi szerződések által kialakult határainkon túli) nemzeti emlékekre is kiterjedő elkötelezettsége ismert.⁶ 1924–1926-ban már a pesti egyetemi templom helyreállításának vezetője, de a pártázatos magyar reneszánsz stílus-törekvéstől a klasszicizáláson keresztül a modern építészetig vezető életútjában a templomépítészet-tel foglalkozó építészetelméleti és tervezői gyakor-lata kimagasló jelentőséggel bír. A Rezső téri Magya-rok nagyszobya- (egykori I. Ferenc József-emlék, 1924–1931), a Hermina úti Szent Ferenc-rendi Mária misszionáriusnőknek épített egykori zárda-templom

⁶ LECHNER 1921, LECHNER 1924. Az utóbbiban részt vett Csányi Károly, Lux Kálmán, Szőnyi Ottó. / Károly Csányi, Kálmán Lux and Ottó Szőnyi participated in the latter.

Imre Church on Villányi út, Budapest (1927–1938).

In addition to inventorying, building visits forming the basis of the hierarchical system of monument registers, overviews, or very detailed, true-to-form surveys, also the architectural surveys and research related to his own design practice are considered important in the work of Jenő Kismarty-Lechner, performed both as an architect and as a lecturer. His commitment as an assistant lecturer and then assistant professor of the Department of Ancient Architecture to the national monuments (located beyond our borders established by the interstate treaties concluding the World War I) is also known.⁶ In 1924–1926 he already led the restoration works of the University Church in Pest, but also his practice in architectural theory and design dealing with church architecture is of paramount importance in his oeuvre spanning from the Hungarian Renaissance stylistic aspirations through classicization to Modern architecture. Besides the historicizing plans of the Church of Our Lady of Hungary in Rezső tér (former Francis Joseph I Memorial, 1924–1931), and the former convent church built for Franciscan Missionaries of Mary on Hermina út (1936), as well as his Modernist designs forming Gothic arches appearing in St. Michael's Church in Albertfalva (1939–1941) and the Church of the Holy Spirit in Remetekertváros (1938–1942), designed together with his son, a number of sketches, drafts and design studies analyzing foreign Modern churches have survived in the Department's Collection from the then extraordinary professor Kismarty. † Thus, with these surveys of sacred buildings preserved in drawings, we can also see a gradual shift from the classical form studies to modern architecture that also uses architectural traditions.

University professors were assigned with the buildings damaged in the storms of World War II, but also with timely restorations, so the surveys, expert's consultations and reconstruction plans related to the historical sacred monuments were continuous in

† 14

⁴ FEHÉR-HALMOS 2016.

⁵ PL. / E. g. Lux 1944.

(1936) historizáló, és ugyanakkor a fiával együtt tervezett albertfalvai Szent Mihály- (1939–1941), valamint a remetekertvárosi Szentlélek-templom (1938–1942) gótikus csúcsiveket formáló modernista szerkesztései mellett számos, külföldi modern templomokat elemző skicc, vázlat és tervtanulmány maradt fenn a tanszéki rajztárban az ekkor már nyilvános rendkívüli tanár Kismartyótól. **†** Ezekkel a rajzban megőrzött szakrális kutatásokkal tehát a klasszikus formatantól az építészeti hagyományokat is felhasználó modern építészet felé történő fokozatos elmozdulást is láthatjuk.

A második világháborús eseményekben megsérült épületekkel, de az időszerű helyreállításokkal is rendre műegyetemi oktató-professzorokat kerestek meg, így a történeti szakrális műemlékekhez kötődő állapotfelmérések, szakértések és rekonstrukciós tervezések folyamatosak voltak az 1945 utáni évtizedekben is. Rados Jenő a budapesti templomok helyreállításának felügyeletét látta el, többek közt a Batthyány téri Szent Anna-templom helyreállítását (1956–1958) is. **†** Az általa vezetett I. számú Építészettörténeti Tanszéken ott találjuk többek között a szakrális és liturgikus építészet (politikai okokból hamarosan méltatlanul mellőzött) széleskörű ismerőjét, Dümmerling Ödönt is.⁷ Az építészettörténeti oktatás struktúrájában máig meghatározó szereppel bíró nagy korszakok legendás oktatóinak generációja indult ekkortájt kutatói pályáján: Hajnóczi Gyula, Sódor Alajos, Szűcs Margit, Szentkirályi Zoltán, Tompos Erzsébet, Zádor Mihály. Az ókori, középkori, reneszánsz és barokk, de még a 19. századi építészetben is a történeti stílusok bemutatásának vezérfonala a szakrális építészethez kötődött – a rendszerező-elemző munkák időszaka volt ez, nem csak az egyetemes építészettörténet-írásban, de a hazai emléktanyag feldolgozásában is, mely a műemlékvédelem elmélete és gyakorlata kiteljesedésével csak tovább erősödött (az ateista politikai környezet ellenére is). Elmélet és kortárs gyakorlat ekkoriban termékenyítően hatott egymásra: a műemléki

*the decades after 1945 as well. Jenő Rados supervised the restoration of the churches in Budapest, including the Church of St. Anne in Batthyány tér (1956–1958). **†** At the Department of History of Architecture I. headed by him, among others, worked Ödön Dümmerling, a wide-ranging connoisseur of sacred and liturgical architecture (soon undeservedly neglected for political reasons).⁷ A generation of legendary educators of great eras started their research careers around this time, who still play an important role in the structure of history of architecture education today: Gyula Hajnóczi, Alajos Sódor, Margit Szűcs, Zoltán Szentkirályi, Erzsébet Tompos, Mihály Zádor. The guideline for presenting historical styles of ancient, medieval, renaissance and baroque, but even in 19th century architecture was tied to sacral architecture. It was a period of systematizing and analytical works, not only in writing about the global history of architecture, but also in the processing of Hungarian monument material, which tendency, with the development of the theory and practice of monument preservation, only strengthened further (despite the atheist political environment). Theory and contemporary practice at this time had a fertile*

⁷ DÜMMERLING et al 1960. Nevéhez kötődik számos falkutatás és helyreállítás az 1940–50-es években, melyekből kiemelkedik Sopronhorpács római katolikus templom komplex kutatása és helyreállítása (1958–1962). Dümmerling (1907–1976) kezdeményezésére jött létre az Országos Műemléki Felügyelőség és a Magyar Katolikus Püspöki Kar együttműködése, az Országos Egyházi Műemlékvédelmi Tanács, melynek köszönhetően az igen nehéz politikai környezetben az egyházi műemlékek szakmai alapú megújulása és karbantartása biztosítható volt. Személyének jelentőségét a szakrális terek liturgikus átalakításaiban lásd VUKOSZÁVLYEV 2020. / Numerous wall surveys and restorations in the 1940s and 1950s are connected to his name, of which the complex survey and restoration of the Roman Catholic Church in Sopronhorpács (1958–1962) stands out. Dümmerling (1907–1976) initiated the cooperation called the National Council for the Protection of Ecclesiastical Monuments between the National Inspectorate for Monuments and the Hungarian Catholic Bishops' Conference, which ensured the professional renewal and maintenance of ecclesiastical monuments in a very difficult political environment. See his significance in the liturgical transformations of sacred spaces in VUKOSZÁVLYEV 2020.

† 19

† 20

helyreállításokból kiemelkedik Hajnóczi szombathelyi Ízisz szentély bemutatása. **†** Ezzel párhuzamosan egyes résztémák vagy sajátos kultúrák kutatása több személy elméleti munkásságában teljesedett ki a következő évtizedekben (Hajnóczi tér-spaciológiája, Szentkirályi térelmélete vagy később Cs. Tompos grúzai-kaukázusi kutatásai). Az Országos Műemléki Felügyelőség vagy a területi múzeumok megbízásából az 1960-as, 1970-es években oktatói vezetésű felmérések zajlottak (jellemzően két-három lelkesebb hallgatóval) középkori templomokon, melyekből a területi topográfiák alapjai (pl. Somogy megye), vagy a szerzetesrendek építészeti értékelő-elemző kutatásai nőttek ki. A korszak legjelentősebb ilyen irányú kutatása Guzsik Tamás nevéhez köthető, aki (Fehérvári Rudolfal) a pálos rend építkezéseinek történetét – a fennmaradt töredékes emléktanyag helyszíni felméréseken alapuló, de igen gazdag történeti-levéltári kutatást igénylő munkával – fejtette fel.⁸ A szakrális építészeti kutatások a műemléki helyreállítások szakmai alapjait jelentik – Guzsikhoz kötődően a zsámbéki romtemplom építéstörténete és a műemléki munkák értékelése⁹ szinte magával hozta a budavári helyőrségi templom szentély-poligonja egy cikkelyének lándzsaablakos bemutatásának megtervezését (1986), de ide sorolhatjuk a kővágószőlősi sírkápolna műemléki rekonstrukcióját is (Hajnóczi, 1986).

Az ezredforduló előtti évtizedekben mindeddig feldolgozatlan hazai templomépítészeti emlékcsoportok összefüggő-átfogó tipológiai kutatásai indultak meg – a történeti kutatásokat alakhü épület-felmérési alapokra helyezve. Krähling János a hazai evangélikus templomok kultúrtáj-egységekre jellemző tagolódását¹⁰ mutatta ki – 1995-től mintegy 15 évet átfogóan (2004–2010 között az OTKA kutatási támogatásával) több mint 200 templomot mért fel, jellemzően 25–30 hallgató részvételével nyári táborok keretében.¹¹ **†** Az ország teljes területét lefedő – Harmati Béla bevonásával az egyházművészetet is érintő – kutatás a hazai evangélikus templomépítészet topográfiáját adja, és a reformáció fél-évezredes

† 98

*effect on each other: the presentation of the Temple of Isis by Hajnóczi in Szombathely stands out from the historic monument restorations. **†** At the same time, the research of certain sub-themes or specific cultures was completed in the theoretical work of several academists in the following decades (the space-spatiology of Hajnóczi, Szentkirályi's space theory or later the Georgian-Caucasian research of Cs. Tompos). In the 1960s and 1970s, instructor-led surveys (typically with two or three enthusiastic students) were conducted in medieval churches on behalf of the National Inspectorate for Monuments or regional museums. The foundations of territorial topographies (e. g. Somogy county) or the evaluative-analytical research of the architecture of monastic orders developed from these surveys. The most significant research of this period can be linked to the name of Tamás Guzsik, who (with Rudolf Fehérvári) unfolded the history of the constructions*

† 20

⁸ Guzsik Tamás szisztematikusan folytatott kutatásai alapján az egyetemi sokszorosító nyomda kiadásában több kötet jelent meg a magyar falu középkori templomépítésze címen 1979–1980 folyamán: Veszprém, Pest, Somogy, Hajdú-Bihar. Guzsik több esettanulmányt is megjelentetett, majd a felmérések, így a vizsgálható emléktanyag gazdagodásával egy speciális kérdéskör, a tájolás meghatározása is elkezdte foglalkoztatni: GUZSIK 1975. Ez a téma, valamint a pálosok építészetének kutatása szinte összeforrt nevével. A pálosokról az egyik első: GUZSIK 1980; és az utolsó (posztumusz) monográfiája: GUZSIK 2003. a falusi templomok felmérésének témakörét érinti, és a következő évtizedek módszertani gyakorlatát is bemutatja: KRÄHLING 2013. Lásd még: KATONA 2019. / Based on the systematic research of Tamás Guzsik, several volumes were published by the University Press during 1979–1980, entitled a magyar falu középkori templomépítésze [The Medieval Church Architecture of the Hungarian Village], the series included Veszprém, Pest, Somogy, Hajdú-Bihar counties. Guzsik published several case studies, and then with the enrichment of the surveys (i.e. the material to be studied), he also became preoccupied with a special issue, namely the determination of the orientation: GUZSIK 1975. This topic, as well as the research of Pauline architecture, is almost completely intertwined with its name. One of his first: GUZSIK 1980, and last (posthumous) monographs: GUZSIK 2003 on the Paulines was published. It touches on the topic of the survey of village churches and also presents the methodological practice of the following decades: KRÄHLING 2013. See also KATONA 2019.

⁹ GUZSIK 1974, GUZSIK 1978.

ünnepi évéhez kapcsolódóan szélesebb európai tudományos közösségi kutató-csoportban is reprezentálja a tanszéken folyó templomépítészeti felméréseket és elemző-összefoglaló építészettörténet-írást.¹²

Ebbe a kutatási módszertanba illeszkedik Vukoszávlyev Zorán 18–19. századi szerb ortodox templomokat vizsgáló típus-fejlődés rendszerezése,¹³ aki egyetemi hallgatóként tudományos diákköri munkák keretében kezdte el felméréseit Guzsik Tamás vezetésével, majd doktori kutatásának kiteljesedésében (1996–2001) építész-hallgatók bevonásával teljes építészeti felmérését adta számos, mindaddig még nem dokumentált vidéki szerb templomnak – a korszakban szokásos alakhű építészeti felmérés gyakorlatával, mely a kézi mérőszalagos mérésben még csak a szintezést használta további technikai eszközként. ↑ 95

A magyar építészettörténet szerves részét alkotó erdélyi építéshagyományok feltárását Istvánfi Gyula vezetésével sorozatos felmérések biztosították az ezredforduló tájkán: a református és római katolikus templomépítészet kutatásának rajzos és építéstörténeti adatolások eredményei a kis falusi közösségek templomaitól a nagy kolostor-együttesekig ismertettek meg e gazdag magyar épített örökséggel.¹⁴ ↑ 97
A felméréseket doktori hallgatója, Veöreös András ↑ 89 szervezte, aki monografikus bemutatásokban,¹⁵ majd doktori munkájában adott számot a szintetizáló eredményekről. A módszertan szerinti felmérési munka később kiterjed a felvidéki Gömör megyei szórvány magyar reformátussághoz kötődő emlékekre – ennek

10 A kutatások addigi eredményéről / On the results of the research so far: KRÄHLING 2004.

11 KRÄHLING-HARMATI 2020.

12 KRÄHLING 2015, KRÄHLING 2018c. Hasonlóképpen nemzetközi együttműködésben regionális fókusszal / Similarly, in international cooperation with a regional focus: KRÄHLING 2018b. Újabb összehasonlító megfigyelésekkel / With further comparative observations: KRÄHLING-DANIELISZ 2020.

13 VUKOSZÁVLYEV 2001, VUKOSZÁVLYEV 2011c, VUKOSZÁVLYEV 2013, VUKOSZÁVLYEV 2014b.

of the Pauline order – with a work based on the on-site surveys of surviving fragmentary historic material, requiring very thorough historical-archival research.⁸ Sacred architectural research provides the professional basis for monument restorations. In connection with Guzsik, the construction history of the church ruins in Zsámbék and the evaluation of the monumental works⁹ almost evidently led to the planning of the lacet window presentation of one section of the sanctuary polygon of the Budavár Garrison Church (1986), but we can also list here the monument reconstruction of the Burial Vault in Kővágószőlős (Hajnóczy, 1986).

The coherent-comprehensive typological research of the previously unprocessed Hungarian church architecture monument groups started in the decades before the turn of the millennium – placing the historical research on the basis of a true-to-form building survey. János Krähling clearly showed the characteristic grouping of the Hungarian Lutheran churches by cultural landscape regions.¹⁰ From 1995 onwards, he surveyed more than 200 churches for a total of about 15 years (between 2004 and 2010 with the support of OTKA), typically with the participation of 25–30 students, in the framework of summer camps.¹¹ ↑ 98 The research covering the entire territory of the country (which also affected the ecclesiastical art with the involvement of Béla Harmati) gives the topography of the Hungarian Lutheran church architecture. Also, in connection with the half-millennium memorial year of the Reformation, it represents the church architecture surveys and analytical-summarizing architectural historiography performed at the Department in a wider European scientific community research group.¹²

The research carried out by Zorán Vukoszávlyev, setting up a systematization of type development examining Serbian Orthodox churches of the 18–19th century fits into this research methodology.¹³ As a university student, he started his surveys in the framework of scientific student work under the

kapcsán külön érdemes kiemelni a szlovákiai műemlékvédelem gyakorlatában elismert Krcho Jánossal való több évtizedes jó együttműködést.

A templomépítészeti kutatások jellemzően épületfelméréssel kiegészülő, hagyományos módszertani formája az építéstörténeti tudományos dokumentáció. Egyéni tématerületi kutatáshoz kapcsolódóan vagy konkrét egyházi megbízásból félszázat is meghaladó a tanszék oktatói által készített monografikus jellegű építészettörténeti értékelések száma. Ha nem következményei egy már előrehaladottabb feltárási folyamatnak, akkor néha éppen elindítói lehetnek egy új vizsgálati irányynak, újabb adatokat szolgáltatva tipológiai csoportosításokhoz, kapcsolatrendszerek megállapításához, akár nemzetközi gyakorlathoz is kötődően.¹⁶

A *Bauforschung* szemléletű épületkutatás a technikai lehetőségekkel egyre részletgazdagabb felmérésekre adott lehetőséget, az épületszerkezet-szövet nem-invazív jellegű feltárása történeti adatokat, formatani kérdéseket támaszthat alá az értékelő elemzésen keresztül egy épület építéstörténetében¹⁷ a gyulafehérvári Szent Mihály-székesegyház Lázói-kápolnájának felmérése – az építészeti fragmentumok pontos rögzítésével – az első ilyen metódusú felmérésen alapuló magyarországi doktori értekezés alapját jelentette.¹⁸ ↓ 38 Halmos Balázs a kutatást 2009-től kiterjesztette a teljes templom egészére is, a több ütemben megvalósult felmérésekben Marótyz Katalinnal együtt évről-évre egyre precízebben kidolgozott metódussal térképezték fel a Möller István féle helyreállítást, és

14 ISTVÁNFI 2001, ISTVÁNFI-VEÖREÖS 2002.

15 VEÖREÖS 2005.

16 Hagományos monografikus feldolgozásban / In traditional monographic form: KRÄHLING 2019b, GY. BALOGH 2020a. Szélesebb nemzetközi kontextusban értékelve egy épület helyét az építészettörténetben / Assessing the place of a building in the history of architecture in a broader international context: KRÄHLING 2014a.

17 MEZŐS 2008a, habilitációs értekezésben / in a habilitation dissertation: KRÄHLING 2017.

leadership of Tamás Guzsik, and then, in the completion of his doctoral research (1996–2001), he prepared the complete architectural survey of several previously undocumented rural Serbian churches by involving architect students. He followed the practice of true-to-form architectural survey common in the era, which used only leveling as an additional technical tool during the manual tape measurement. ↑ 95

The exploration of the Transylvanian architectural traditions, which form an integral part of the history of Hungarian architecture, was ensured by a series of surveys led by Gyula Istvánfi around the turn of the millennium. Drawing and construction historical data resulting from the research of the Reformed and Roman Catholic church architecture introduce us to this rich Hungarian built heritage, ranging from the churches of the small village communities to the large monastery ensembles.¹⁴ ↑ 97 he surveys were organized by his doctoral student, András Veöreös, ↑ 89 who summarized the synthesizing results in monographic presentations¹⁵ and then in his doctoral dissertation. The survey work according to the methodology was later extended to the memories of the scattered Hungarian Reformed communities in Gömör County, Historic Upper Hungary – in this context, it is worth highlighting the decades of good cooperation with János Krcho, recognized architect in the practice of monument preservation in Slovakia.

The traditional methodological form of church architecture research, typically supplemented by building surveys, is the scientific documentation of construction history. The number of monographic architectural-historical studies made by the lecturers of the Department in connection with individual thematic research or on specific Church assignments exceeds half a hundred. If not the consequences of an already more advanced exploration process, they can sometimes be the triggers for a new direction of research, providing new data for typological groupings,

formatani összehasonlításokra alapozva megadták az épületrészeknek periodizációját, különösen a – rejtetten barokk kori köpenyezett falrendszerrel mutató – szentély kiépítését és a torony(pár) lehetséges formáit tekintve.¹⁹ Az épület-független mérőháló szerinti adatrögzítés és a mérőállomások alkalmazásának bevonása e felmérésekben a kézi és digitális rajztechnika ötvözését hozta. A kutatásokban a személyes megismerés szubjektuma és a technika biztosította egyre pontosabb objektivitás együtt alkotja a tudományos érvrendszer széles bázisát.²⁰ Daragó László a módszertan továbbvitelét a tanszék nemzetközi együttműködéseinek egyikében a CEP (Centre International d'Études des Patrimoines Culturels du Charolais-Brionnais) által vezetett, a dél-burgundiai régióban épült középkori templomok és kápolnák felméréseiben vitte tovább.²¹ E nemzetközi kapcsolaton keresztül nemcsak a hazai felmérési gyakorlat válhat ismertebbé külföldön, hanem a vizsgált emlékműveken keresztül az építészettörténeti oktatásban is közvetlen személyes visszacsatolásra nyílik lehetőség az oktatók részéről.

A *Bauforschung* szemléletű felmérések a 2010-es évek doktori kutatásainak is alapját jelentik. Nagy Gergely Domonkos a magyar barokk szakrális építészet centrális emlékein alkalmazta, aminek köszönhetően korabeli kitűzési-szerkesztési módok igazolódtak, építés-periodizáció lehetőségét vagy a mesterkapcsolatok felállításának alapjait teremtette

for the establishment of relationship systems, and even related to international practice.¹⁶

*Building survey with Bauforschung approach, with new technical possibilities, has provided an opportunity for more detailed surveys; while the non-invasive exploration of building structure fabric can support historical data and form study issues through evaluative analysis in the construction history of a building.*¹⁷ *The survey of the Lázó Chapel of St. Michael's Cathedral in Alba Iulia (Gyulafehérvár) – with the precise recording of the architectural fragments – was the basis of the first Hungarian doctoral dissertation based on such a survey.*¹⁸ *From 2009, Balázs Halmos extended the research to the whole church, and in the surveys carried out in several phases together with Katalin Maróty, the restoration of István Möller was explored with a method developing more and more precise year by year. Also, based on form study comparisons, they defined the periodization of the parts of the building, especially that of the construction of the sanctuary with a hidden Baroque multi-layer wall system and the possible forms of the tower (pair).*¹⁹ *Recording data according to the building-independent measuring grid and the use of measuring stations in these surveys brought a combination of manual and digital drawing techniques. In research, the subjective nature of personal cognition and the increasingly precise objectivity provided by technology together form the broad basis of the scientific argument system.*²⁰ *László Daragó continued the methodology in one of the international collaborations of the Department, in the surveys led by CEP (Centre International d'Études des Patrimoines Culturels du Charolais-Brionnais) focusing on medieval churches and chapels built in the region of South Burgundy.*²¹ *Through this international connection, not only the Hungarian survey practice can become better known abroad, but also instructors can give direct personal feedback in the teaching of the history of architecture through the examined historic*

18 A Lázói-kápolnáról / On the Lázó Chapel: HALMOS 2007b.

19 A módszertanról és a felmérések eredményeinek értékeléséről / On the methodology and evaluation of the results of the surveys: HALMOS-MARÓTY 2010a. A déli toronyról / On the south tower: HALMOS et al 2013.

20 A felmérés módszertanát ismerteti és a tudományos eredményeket összegzi / It describes the methodology of the survey and summarizes the scientific results: HALMOS-MARÓTY 2015.

21 Összegző munka / Summary work: DARAGÓ et al 2015. A 2010. évi felmérés eredményeiről / On the results of the 2010 survey: DARAGÓ-BAKONYI 2011.

38

39

111

113-114

50

meg a pontos felmérés.²² Frey György Péter a Pécsi Egyházmegye területén Stippek József által az 1930-as években készült felmérésekhez kapcsolódva – illetve Schneiderhahn Fülöp működésének kutatása kapcsán – újabb felméréseivel gazdagította a 18. századi tolnai és baranyai templomok barokk építészetéről rendelkezésünkre álló adatokat. A pécsi egyházmegye templomainak alaprajzi tipológiájában, de a szerkezetek építéstechnológiai elemzésében is segítette munkáját az objektív helyszíni épület-felvételezés.²³ Az alakhű felmérések és rajzi eredményei alkalmasak egy területileg jól lehatárolható emlékcsoport megfigyelésén és kritikai elemzésen alapuló tipológiai rendszerezésére, amelyre (az ilyen építészmezői alapú értékelési hagyományokat követve) Danielisz Dóra utóbbi években haladó kutatása hozható fel példaként. A háromszéki református templomok tipológiája felállításának folyamatában a középkori építéshagyomány jegyeit tárta fel – a fedélszékek szerkezetanára különös gondot fordító – felméréseivel, de szociológiai kapcsolatokkal is bírnak a templomi ülésrendet, vagy épp az egyházmegye műemléki helyreállítási gyakorlatát értékelő rész kutatásai.²⁴

96

41

120

A szakrális emlékek felmérései az új évezred második évtizedében látványosan bővültek a legújabb digitális felmérési technológiákkal, a tanszék épületkutatási gyakorlatában elterjedt a robotizált (TLS-rendszerű) mérőállomás és térszkenner használata. Ezen adatmérések precizitása a történeti épületek hagyományos építéstechnológiájából adódó „hibahatáron” belül van. Az ily mértékű adat-pontos-ságot természetesen kritikai szemlélettel kell értékelni a GPS-referált digitális mérésmódok korában, de új dimenziók nyíltak meg a felmérésekben, melyek

22 A doktori kutatással (részben) párhuzamosan végzett épületdokumentálások és értékelő elemzések / Building documentation and evaluation analyzes carried out (partly) in parallel with the doctoral research: KRÄHLING-NAGY 2011, KRÄHLING-NAGY 2013.

23 FREY 2012, FREY 2013.

monument material.

*Building survey with Bauforschung approach are also the basis for doctoral research in 2010. Gergely Domonkos Nagy used it in the centralized monuments of Hungarian Baroque sacred architecture, thanks to which the design and layout methods of the time were proved, so the exact survey created the possibility of construction-time based periodization or the basis of establishing masters' relationships.*²² *György Péter Frey enriched the available data on the Baroque architecture of the 18th century churches in Tolna and Baranya with new surveys related to the ones made by József Stippek in the 1930s in the territory of the Diocese of Pécs and in connection with research on the activity of Fülöp Schneiderhahn. The objective on-site survey of the buildings helped his work in defining the floor plan typology of the churches of the Diocese of Pécs, but also in the construction technology analysis of the structures.*²³ *The true-to-form surveys and their drawing results are suitable for the typological systematization of a territorially well-defined group of memories based on observation and critical analysis, for which (following such architectural-based evaluation traditions) Dóra Danielisz's advanced research in recent years can be cited as an example. In the process of setting up the typology of the Reformed churches in Háromszék, she explored the features of the medieval construction traditions in her surveys (paying special attention to the structural theory of roof structures), but her partial research evaluating the seating order of the church, or the restoration practice of the Diocese also have sociological connections.*²⁴

Surveys of sacred monuments have expanded spectacularly in the second decade of the new millennium with the latest digital survey technologies. Also, the use of a robotic (TLS-based) measuring station and 3D laser scanner has become widespread in the Department's building survey practice. The accuracy of these data measurements is within

50

96

41

120

közelebb visznek a szakrális emlékek megismeréséhez. Kovács Máté Gergő doktori kutatásához kötődően hazai és balkáni oszmán kori mauzóleumok felmérését végezte el – az egzakt, nagy pontosságú épületdokumentálásoknak köszönhetően azok mértékegység-koordinációjú feltérképezését adhatta meg, mely a korábbi technikák „pontatlanságaival” nem lehetne bizonyító erejű.²⁵ Fehér Krisztina utóbbi években kibontakozó kutatásaiban a legújabb felmérési technológiák alkalmazásával nemcsak a részletképzések kőfaragó-mesteri munkájának jobb megismerését adta (a térbeli fotogrammetria alkalmazásával például a zsámbéki templomrom, vagy néhány budai fragmentum esetében), hanem kutatása a középkori tervezési technikák jobb megismeréséhez is vezetett.²⁶ Nem nélkülözhető ez a nagy pontosságú állapot-ismeret az elméleti kutatásokban sem. Határterületnek tűnhet, de a történeti épületek szerkezeti geometriájának pontos megismerése, a statikus, vagy épp földrengéses terhelés kapcsán a dinamikus terhek modellezése, a szerkezeti anyagok avulási folyamatának épületelemekre gyakorolt hatását vizsgáló szintetizáló kutatások nagyban hozzájárulnak a történeti szakrális emlékek tervezhető fenntartásához, a precíz állagmegóvó beavatkozások meghatározásához.²⁷ műemlék-helyreállítások gyakorlatában ez a komplex épületismeret szolgálja a fenntartható megújulást. A tanszéki oktatók szakrális épületeket érintő tervezői tevékenységéből kiemelkedik a Krähling János és Zsembery Ákos által tervezett érd-ófalui Szent Mihály-templom, a nagytéyeni

the "margin of error" resulting from the traditional construction technology of historic buildings. Such a degree of data accuracy must, of course, be assessed critically in the age of GPS-referenced digital measurement methods, but new dimensions have opened up in surveys, bringing us closer to learning about sacred memories. In connection with his doctoral research, Máté Gergő Kovács carried out a survey of Ottoman-era mausoleums in Hungary and the Balkans. Thanks to the exact, high-precision building documentation, he was able to provide their unit-coordinated mapping, which, with the "inaccuracies" of previous techniques, could not be conclusive.²⁵ Krisztina Fehér's research in recent years, using the latest survey technologies, not only provided a better understanding of the stonemakers' detailing work (using 3D photogrammetry for example, in the case of the ruins of the church in Zsámbék or a few fragments in Buda), but also led to a better understanding of medieval design techniques.²⁶ This high-precision knowledge of the building's condition is not indispensable in theoretical research either. It may seem like a border area, but the exact knowledge of the structural geometry of historic buildings, the modeling of dynamic loads in connection with static or earthquake loads, and the synthesizing research examining the effect of the aging process of structural materials on building elements greatly contribute to the planned preservation of historical sacral monuments, and to the determination of precise conservation interventions.²⁷ In the practice of monument restorations, this complex knowledge of a building serves sustainable renewal. Outstanding among the design activities of the Department's lecturers concerning sacral buildings are the St. Michael's Church in Érd-Ófalu designed by János Krähling and Ákos Zsembery, the conversion of the former synagogue in Nagytéy into a library by the plans of László Daragó and Péter Rabb and the restoration of the Inner City Parish Church, complexly

24 A tipológia alapvetései / *Basics of typology*: DANIELISZ 2017; a térhasználatról és berendezésekről / *on space usage and furniture*: DANIELISZ 2018, DANIELISZ 2019a; az építés-periodizációt is segítő fedélszék-tipológiáról / *on the roof structure typology that also helps construction periodization*: DANIELISZ 2019b.

25 KOVÁCS–FEHÉR 2019, KOVÁCS–RABB 2020a, ill. a doktori disszertáció / *and the dissertation*: KOVÁCS 2020.

26 A felmérés-módszertanról / *On the survey methodology*: SOMOGYI et al 2017, FEHÉR–HALMOS 2018, FEHÉR 2019; a középkori szerkesztő-módszerekről / *on medieval design methods*: FEHÉR et al 2019.

egykori zsinagóga átalakítása könyvtárrá Daragó László és Rabb Péter tervei szerint, valamint a Mezős Tamás áldozatos munkájával komplexen megújult Budapest-Belvárosi plébániatemplom helyreállítása.²⁸

Az utóbbi kutatások egyértelműen kilépnek – indokoltan a történelmi közeg okán, de a szélesebb kulturális kapcsolatokból adódóan, vagy metodológiaiilag is – a hazai szakrális emlékek vizsgálatának köréből és nemzetközi kapcsolatrendszerek megalapozását is biztosítják.²⁹ Templomépítészetünk értékei nemzetközi helyének, a sajátos történeti és társadalmi környezetből adódó különlegességeinek feltárása kortárs szakrális építészetünk jobb megismerése és széleskörű megismertetése szempontjából is fontos. A kortárs templomépítészetet a társadalom-, egyház- és liturgia-történet felől is összegzően értékelő-elemző elméleti kutatások – Guzsik Tamás szellemi örökségeként – az ezredforduló óta jelentősen bővülnek. Vukoszávlyev Zorán részt vesz a modern szakrális építészet eredményeit feltáró Observatorio de arquitectura religiosa contemporánea nemzetközi kutatócsoportban, a tudományos együttműködés keretében a 20. század hazai egyházi építészetének értékeit, de egyúttal természetszerűen a közép-európai gyakorlatot is bemutatja.³⁰ Baku Eszter doktori munkájában a két világháború közötti hazai emlékművizsgálatán keresztül a nemzetközi kapcsolatrendszereknek tulajdonít kiemelt jelentőséget, mely nem csak a német nyelvterület protestáns építészetével, de az olasz modern tendenciákkal is összevethetővé teszi korszakbeli templomainkat.³¹ Kutatásokba természetesen kapcsolódnak be graduális hallgatók is, alapvetően tudományos diákköri tevékenység keretében: számos templom-monográfia mellett így született meg a két világháború közötti hazai református templomépületek teljeskörű felmérése.³² A graduális hallgatók bevonása a professzori kutatásokba, vagy a személyes elköteleződésű témafelvetések perspektivikusan jól kidolgozható területeket jelentenek.³³

renewed with the sacrificial work of Tamás Mezős.²⁸

The latter research clearly goes beyond the scope of the study of Hungarian sacred monuments (due to the historical context, but also for the wider cultural relations, or methodologically) and also provide a basis for international relations.²⁹ Exploring the values of our church architecture on the international

27 KRÄHLING–LACZKOVICS 2006. Szerkezetelemzés vonatkozásában / *For structural analysis*: HALMOS 2007a, BAKU–VETŐ 2013; ill. interdiszciplináris kutatásban a földrengés-elemzésekkel visszatérve a számos aspektusból kutatott zsámbéki templomhoz / *and in interdisciplinary research, returning with earthquake analyzes to the church in Zsámbék, which has already been researched from many aspects*: MORAIS et al 2017.

28 Gy. BALOGH et al 2011. Mezős Tamás tervezői munkássága (többek között) az ókori emlékek bemutatásától (balácapusztai tumulus, szombathelyi Iseum), a középkori jelentős templomaink (Csesztve, Karancskeszzi, Lébény, Kaposszentjakab, Nyíradony, Soltszentimre, Tar, Zabar és a kolozsvári Szent Mihály) kutatásán és helyreállításának tervezésén át, újkori (egykori esztergomi dzsámi, a mai Kiscelli Múzeum romtemploma) és 20. századi szakrális emlékek (Páva utcai zsinagóga, budai ciszterci Szent Imre-plébániatemplom) helyreállításainak tervezése széles skálán mutat aktuális tendenciák szerinti műemléki gyakorlatot – melyből a többi kort, így építési korszakot is megjelenítő Budapest-belvárosi Nagyboldogasszony főplébániatemplom átfogó helyreállítása összetett feladatai okán kiemelkedő szakmai elismeréssel számon tartott. Szerzői írások a római kori emlékekről HAJNÓCZI–MEZŐS 1996, MEZŐS 2005a, MEZŐS 2005b. / Gy. BALOGH et al 2011. *The design work of Tamás Mezős (among others) shows a wide range of monumental practices following current trends, from the presentation of ancient monuments (tumulus in Balácapusztá, Iseum in Szombathely), through the research and planning of the restoration of significant medieval churches (Csesztve, Karancskeszzi, Lébény, Kaposszentjakab, Nyíradony, Soltszentimre, Tar, Zabar and the St. Michael of Cluj) to the planning of the restoration of early modern (former mosque in Esztergom, ruin church of today's Kiscelli Museum) and 20th century sacred monuments (Synagogue, Páva utca, St. Imre Cistercian Parish Church, Buda). Among them, the comprehensive restoration of the Church of the Assumption in Downtown Budapest, which represents several ages and construction periods, is considered to be of outstanding professional recognition due to its complex tasks. Author's writings on Roman memories: HAJNÓCZI–MEZŐS 1996, MEZŐS 2005a, MEZŐS 2005b.*

29 KOVÁCS–RABB 2020b, a tanszéki forrás-értékű történeti anyagok és az iszlám világ (újra felfedezett) kapcsolódásairól / *on the (rediscovered) connections between the Department's source-value historical materials and the Islamic world*: KOVÁCS–RABB–KRÄHLING 2015, KOVÁCS–RABB–KRÄHLING 2018.

A 20. századi hazai templomépítészet második félszázada különösen érdekes összefüggések feltárására ad lehetőséget – nemcsak a sajátos politikai környezetből adódóan, hanem a történelmi emléktanyag műemlékvédelem gyakorlatában betöltött szerepe miatt is.³⁴ Urbán Erzsébet doktori kutatásában a hazai helyreállítási módszertan, vagy épp a sajátos műszaki-technikai környezet felől adja az emléktanyag feltárását.³⁵ A közelmúlt, vagy tágabb értelemben véve az utóbbi száz év templomai egy minden aspektusában nagyon változó kor építészeti lenyomatai. Értékelésük nem nélkülözheti a párhuzamos történettudományi kutatásokhoz való kapcsolódást, mellyel a szakrális épületek kulturális emlékezetben betöltött szerepe több aspektuson keresztül vizsgálható.³⁶ Legtermészetesebben mindez a közelmúlt szakrális emlékeinek funkcionális és szimbolikus térformálásának alakulásában érhető tetten. A 20. századot meghatározó liturgikus megújítási mozgalmak, a folyamatoknak a kortárs templomépítészet gyakorlatában megjelenő

³⁰ Csak az összefoglaló munkákat említve / Mentioning only the summary works: VUKOSZÁVLYEV 2010a, VUKOSZÁVLYEV 2014a; a hazai ezredfordulós tendenciákról / about the Hungarian millennium trends: VUKOSZÁVLYEV 2010b; ill. kortárs templomokról / and about contemporary churches: VUKOSZÁVLYEV 2016a; fenomenológiai megközelítésből / from a phenomenological approach: VUKOSZÁVLYEV 2017a; ill. nemzetközi hatás-folyamatokról / and on international impact processes: VUKOSZÁVLYEV 2015, VUKOSZÁVLYEV 2020.

³¹ BAKU 2013, HAJÓS-BAKU 2018; a kutatás interdiszciplináris kapcsolódásairól / on the interdisciplinary connections of research: BAKU-CSIKY 2012; ill. összefoglaló munka közös kutatás keretében / and summary work in the framework of joint research: VUKOSZÁVLYEV et al 2017a, VUKOSZÁVLYEV et al 2017b.

³² GÁL-HEVÉR 2017, GÁL-HEVÉR-GÁL 2017, GÁL-HEVÉR et al 2018.

³³ A Guzsik-módszert követő Daragó László hallgatóinak munkáiból csak kettőt említve / Mentioning only two of the works of László Daragó's students following the Guzsik method: ZSLEBICS 2019, DARAGÓ et al 2020.

³⁴ VUKOSZÁVLYEV-URBÁN 2016; a hazai műemlékhelyreállítási szemléletről a Velencei Karta létrejöttének időszakában – egy templomrom kapcsán / on the Hungarian approach to the restoration of monuments in the period of the preparation of the Venice Charter – in connection with a church ruin: VUKOSZÁVLYEV 2018b.

scene, or the peculiarities arising from the specific historical and social environment is also important for a better understanding and wide-ranging introduction of our contemporary sacred architecture. Theoretical research and evaluation of contemporary church architecture from the point of view of the history of society, church, and liturgy – as the intellectual heritage of Tamás Guzsik – has been significantly expanding since the turn of the millennium. Zorán Vukoszávlyev participates in the Observatorio de arquitectura religiosa contemporánea international research group exploring the results of modern sacred architecture, which, in the framework of scientific cooperation, presents the values of 20th century Hungarian church architecture, and evidently presents the Central European practice at the same time.³⁰ In her doctoral dissertation, Eszter Baku attached great importance to international relations through the study of interwar Hungarian historic architecture, which makes our churches comparable not only to the Protestant architecture of the German-speaking world, but also to modern Italian tendencies.³¹ Graduate students are also involved in the research in a natural way, mainly in the framework of TDK activities: in addition to several church monographs, this is how the comprehensive survey of Hungarian Reformed church buildings in the interwar period was born.³² Involving undergraduate students in professorial research or topics with personal commitment are areas that can be well developed in perspective.³³

The second half of the 20th century Hungarian church architecture provides an opportunity to explore particularly interesting connections – not only because of the specific political environment, but also due to the role of historical monuments in the practice of monument preservation.³⁴ In her doctoral research, Erzsébet Urbán explores the memorial material from the point of view of the Hungarian restoration methodology or the specific technical environment.³⁵

☞ 33, 35-36

☞ 42

▮ 87-88
▮ 140

összefüggés-rendszereit elemzi Vukoszávlyev Zorán a Szakrális Építészeti Stúdió kurzusain, ahol a hallgatókkal építész-alkotói megközelítésen keresztül, konceptuális munkákban vagy akár bejárható-életnagyságú modellek elemzésével tesznek kísérletet a szakrális érzékelés folyamatának megértésére.³⁷ Katona Vilmos doktori munkájában kiteljesedő, mára a nemzetközi vallás- és egyháztörténetet is ötvöző tudományos kutatása a mai kortárs aspektusokat az építészet – egyházművészet – liturgiátörténet hármasságában vizsgálja.³⁸

A tanszék hagyományos profilját jelentő, a több tudományterülethez kapcsolódással bíró, interdiszciplináris kutatások építész-mérnöki vonatkozásban a *Bauforschung* szemléletű templomépítészeti felmérésekben teljesednek ki igazán.³⁹ Új fejezetként értékelhető az a hazai felsőoktatásban mindeddig egyedülálló együttműködés, mely a százbogácsi középkori erődtemplomhoz szervezett nyári egyetemnél látszik kibontakozni, ahol művészettörténészek, restaurátorok, építészettörténészek és (építész)mérnökök saját szakterületi diszciplinájuk legjavát adják át a közös

³⁵ URBÁN 2019b, ILLETVE: URBÁN 2017, URBÁN 2019a.

³⁶ URBÁN 2020a.

³⁷ Nemzetközi konferenciákon ismertette / Presented at international conferences: VUKOSZÁVLYEV 2011b. Az építész-alkotói megközelítésű oktatásmódszertan eredményeiről 2011. szeptemberében a FUGA Kortárs Építészeti Központban a 10 év Szakrális című kiállítás számolt be a hallgatói munkákon keresztül / The results of the educational methodology with an architect-creative approach were presented in September 2011 at the FUGA Budapest Center for Architecture in the exhibition 10 Years of Sacred through student works: VUKOSZÁVLYEV 2019. A fenomenológiai alapú kutatások szintetizáló-értékelő elemzések alapját jelenthetik, mint például Pannonhalma történelmi szakrális tere, annak Stornó-féle műemléki rekonstrukciója és az ezredforduló után megvalósult, konceptuális-minimalista liturgikus térkonceptiójának összehasonlítása / Phenomenology-based research can form the basis of synthesizing-evaluative analyzes, such as the historical sacred space of Pannonhalma, its historic monumental reconstruction by Stornó and the comparison of its conceptual-minimalist liturgical space concept realized after the turn of the millennium: VUKOSZÁVLYEV 2017b; vagy általánosabban / or more generally: VUKOSZÁVLYEV 2008, VUKOSZÁVLYEV 2010b, VUKOSZÁVLYEV 2011a.

The churches of recent years, or the last hundred years in a broader sense, are architectural imprints of an age changing intensely in all its aspects. Their evaluation cannot be without a connection to parallel historical science research, with which the role of sacral buildings in cultural remembrance can be examined through several aspects.³⁶ Most naturally, all this can be seen in the development of the functional and symbolic spatial formation of recent sacred memories. Most naturally, all this can be seen in the evolution of the functional and symbolic spatial formation of recent sacred memories. In the courses of the Sacred Architecture Studio, Zorán Vukoszávlyev analyzes the correlation systems of the liturgical renewal movements that determine the 20th century and that of the processes in the practice of contemporary church architecture. Here, together with the students, they attempt to understand the process of sacred perception through an architectural-creative approach, conceptual works or even the analysis of walkable/life-size models.³⁷ The scientific research of Vilmos Katona, which was completed in his doctoral dissertation and now combines international religious and church history, examines today's contemporary aspects in the trinity of architecture-ecclesiastical art-liturgical history.³⁸

In terms of the architect profession, the interdisciplinary research that presents the traditional profile of the Department, and is related to several disciplines, is really fulfilled in the *Bauforschung* approach to church architecture surveys.³⁹ A new chapter opens with the cooperation, which is still unique in Hungarian higher education, and which seems to be unfolding at the summer university organized for the medieval fortified church in Bágaciu (Szászbagács), where art historians, restorers, architectural historians and (architects) engineers transfer the best of their field for common knowledge.⁴⁰ In addition to specialized church architecture research, great importance should be attached to these cross-border encounters,

▮ 87-88
▮ 140

△ 120

megismerés érdekében.⁴⁰ A specializálódó templomépítészeti kutatások mellett nagy jelentőséget kell tulajdonítani ezeknek a határterületi találkozásoknak – a több aspektusból történő vizsgálatok a szakterületek egymást megértő és elfogadó metódusával teljesebb eredményeket hozhatnak szakrális építészetünk megismerésében. E tudományos közösségben a hazai templomépítészeti kutatások területén a tanszék (eredetéből adódóan) építészeti látásmóddal szolgálhatja a magyar épített örökség-értékek védelmét és megőrzését.

38 A disszertáció / *The dissertation*: KATONA 2020; a kutatás nemzetközi megjelenései / *international appearances of research*: KATONA–VUKOSZÁVLYEV 2012, KATONA 2015, KATONA 2017.

39 A rendszerváltás utáni évtized első *Bauforschung* (Bauarchäologie) szemléletű felmérése, melyen a tanszék oktatói részt vettek, a Hugo Brandenburg (és Sebastian Storz) által vezetett, nemzetközi együttműködésben kutatót római Santo Stefano Rotondónál zajlott. 1995-ben Krähling János és Daragó László, majd egy évvel később ösztöndíjasként Vukoszávlyev Zorán vett részt a felméréssorozatban. A legutóbbi nemzetközi szakmai tudás-transzfer a murgai evangélikus templomnál valósult meg, ahol a Potsdami Egyetem volt partner. E közvetlen szakmai kapcsolatoknak a felmérés-gyakorlat módszertani fejlesztésében is nagy szerepük van. / *The first Bauforschung (Bauarchäologie) survey of the decade after the change of regime, attended by lecturers from the Department, was conducted at the Santo Stefano Rotondo in Rome, led by Hugo Brandenburg (and Sebastian Storz) and surveyed in international collaboration. In 1995, János Krähling and László Daragó, and a year later Zorán Vukoszávlyev participated in the survey series, the latter as a scholarship holder. The most recent international transfer of professional knowledge took place at the Lutheran Church in Murga, where the University of Potsdam was a partner. These direct professional contacts also play a major role in the methodological development of survey practical courses.*

40 KRÄHLING–FEHÉR 2019; az egyetemközi együttműködésről / *on inter-university cooperation*: BÓNA et al 2019.

as studies from several aspects can lead to more complete results in exploring our sacred architecture with a method of the disciplines understanding and accepting each other. In this scientific community, in the field of Hungarian church architecture research, the Department can (due to its origin) provide an architectural vision for the protection and preservation of Hungarian built heritage values.

HATÁRON TÚLI MŰEMLÉKFELMÉRÉSEK A TANSZÉK 150 ÉVES TÖRTÉNETÉBEN

CROSS-BORDER MONUMENT SURVEYS IN THE 150-YEAR HISTORY OF THE DEPARTMENT

DARAGÓ LÁSZLÓ

A határon túli megjelölés az elmúlt 150 évben gyökeres változáson esett át – többször is – az ismert történeti események következtében. E vizsgálat természetese megengedi az emlékek olyan csoportosítását, hogy visszavetítjük korunk közigazgatási viszonyait az elmúlt másfél évszázadra, tehát a mai szempontból külhonnak tekintett területeken zajló tanszéki műemlék-felmérési tevékenységet veszem számba.

A felmérési tevékenységek részint a tanszékeken oktató tanárok határon túli építész-tervezői tevékenységéhez, részint az egyetemi oktatói munkájukhoz kötődtek. Az oktatásba integrált felmérésekről a tanszéki rajtár utóbbi években történt feldolgozása során keletkezett publikációkból tájékozódhatunk.¹

A tervezői tevékenységgel összefüggő felmérések köre jelen összefoglaló korlátozott kiméréte miatt sem lehet teljes körű. A „Középkor Tanszéken” oktatók számottevően jelentősebb aktivitást mutatnak. Steindl

The definition “cross-border” has undergone radical changes over the last 150 years, on several occasions, as a result of well-known historical events. The nature of this study allows us to group historical monuments in such a way that the administrative conditions of our time are projected back to the last century and a half. Thus, I am taking into account the Department’s monument survey activity performed in areas considered foreign today.

The survey activities were partly related to the cross-border architectural design activities of the professors teaching at the departments and partly to their work as university lecturers. We can find information from publications on surveys integrated into education, written during the processing of the Plan Collection and Archives of the Department in recent years.¹

The scope of surveys related to design activity cannot be complete due to the limited size of this summary. Instructors at the Department of Medieval Architecture show significantly more activity. Imre Steindl’s restorations at locations being cross-border today: castle in Hunedoara (Vajdahunyad, Southern Transylvania,

¹ KRÄHLING et al 2015, KRÄHLING et al 2018, KRÄHLING–FEHÉR 2018. Elsősorban lásd / *Primarily see FEHÉR 2017a.*

† 12

Imre ma határon túli érintettségű műemléki helyreállításai: Vajdahunyad vára (1870–1874) Dél-Erdélyben, a kassai Szent Erzsébet-dóm (1877), valamint az iglói templom (1870), a bártfai Szent Egyed-templom (1899) és a kocsói kastély a Felvidéken, Máriafalva temploma (1878–1899) a mai Burgenlandban. Az öt követő Schulek Frigyes lényegesen kisebb életművében is találhatóak ide sorolható emlékek, főleg a Felvidéken: a csütörtökhelyi Zápolya-kápolna, a löcsei városháza, a kisszebeni Szent János plébániatemplom helyreállítása, valamint az eperjesi Szent Miklós-templom tornyának átépítése. A Möller-életműben a Vajdahunyad vári és a gyulafehérvári helyreállítások jegyezhetőek fel elsődlegesen, † de ekkor már a trianoni határok gátat szabtak a korábbi virágzó kapcsolatnak. Lux Kálmán is részt vett a vajdahunyadi helyreállításban, de a kolozsvári ferences-kolostor helyreállítása már az önálló munkája volt. Legtöbb határon túli munkája Kassához kötődik, itt ő is foglalkozott a Szent Erzsébet-dómmal, de emellett a Miklós-börtön és az Orbán Torony megóvása is az ő keze munkája.

Sem az „Újkor”, sem az „Ókor Tanszék” generációi nem terjesztették ki tevékenységüket az ország peremvidékére, és csak elvétve vállaltak műemléki helyreállításokat.

A felmérési tevékenység a tanszék(ek) életében a tervezés-oktatást szolgálta a kezdetektől fogva. A történeti formátan és szerkezeti logika, valamint téralkotási koncepciók kortárs építészeti tervezésben játszott módszertani szerepét Steindl és Schulek nagyrészt a bécsi Képzőművészeti Akadémia Friedrich Schmidt-féle mesteriskolájától – mint tanítványok – vették át mintaként. A Schmidt-tanítványok által alapított Wiener Bauhütte a nyári felmérési gyakorlataival és az azokról készített tanulmányokkal sajátította el a történeti formákat. Az 1870-ben itthon különváló építészképzésben 1874-ben alakult meg a *Wiener Bauhütte* mintájára a MOB által támogatott Műegyetemi Építészhallgatók Egyesülete. A bécsi

1870–1874), *St. Elizabeth's Cathedral in Košice (Kassa, 1877), church in Spišská Nová Ves (Igló, 1870), Basilica of St Giles in Bardejov (Bártfa, 1899) the Castle in Kočovce (Kocsóc), and the Roman Catholic Church in Mariasdorf (Máriafalva, 1878–1899) in present-day Burgenland. In the significantly smaller oeuvre of Frigyes Schulek, who succeeded Steindl, there are also monuments that can be classified here, located especially in the Upper Hungary: the Zápolya Chapel in Spišský Štvrtok (Csütörtökhely), the Town Hall in Levoča (Lőcse), the restoration of the Parish Church of St. John in Sabinov (Kiszeben), and the reconstruction of the tower of the Cathedral of St. Nicholas in Prešov (Eperjes). In the Möller oeuvre, the restorations of the castle in Hunedoara (Vajdahunyad) and Alba Iulia (Gyulafehérvár) can be recorded primarily, † however, the Trianon borders had blocked the previously flourishing relationship by this time. Kálmán Lux also took part in the Hunedoara restoration, but the restoration of the Franciscan monastery in Cluj-Napoca (Kolozsvár) was already his own work. Most of his cross-border works are related to Košice, where he was also involved in the reconstruction of St. Elizabeth's Cathedral, but the preservation of Miklós Prison and the Orbán Tower can also be linked to him.*

Neither the generations of the Department of Early Modern Architecture nor that of Classical Antiquity extended their activities to the periphery of the country and they only rarely undertook monument restorations.

Survey activity has served design education in the life of the department(s) from the beginning. The methodological role of historical form studies, structural logic, and spatial design concepts in contemporary architectural design was mostly taken from Friedrich Schmidt's master school at the Vienna Academy of Fine Arts, where Steindl and Schulek were students. The Wiener Bauhütte, founded by Schmidt's students, has mastered historical forms in the form of summer survey practices and studies written on them. Modeled on the Wiener Bauhütte, the Association of Students of Architecture at

† 12

† 8

† 91

† 9-10

mintát követve, hasonló nyári felmérési gyakorlatokat szerveztek és eredményeiket rendszeresen publikálták 1878-tól a *Magyarországi műemlékek* című kiadványban.² E gyakorlatok rendszeresen folytak 1882-ig Körmöcbányán, Besztercebányán, Szászsebesen, † és a Zólyomi várban. † Ezt követően Steindl országház-építési elfoglaltságai miatt megritkultak a felmérések, néhányról van csak tudomásunk Erdélyben (Gyulafehérvár). A Steindl–Schulek–Schultz tanárhármas Bauhüttés hallgatói rajzai és a 19. sz. végi egyesületi felmérések lapjai a 20. sz. első évtizedeiben gyakran feltűntek mintarajzokként a tervezésoktatásban is. †

Az új évszázadban Möller István és Lux Kálmán új szintre emelte a felmérések felhasználását: a tudományos kutatás számára elegendő pontosságúvá fejlesztve módszereit. Möller kutatásai az 1910-es évek három erdélyi felmérésére támaszkodtak: a gyulafehérvári székesegyház, a kolozsvári ferences kolostor és a Farkas utcai templom rajzaira. Möller kutatása a középkori szerkesztőmódszerek használatát vitte az épületek datálásába. Eredményeit 1905-től folyamatosan publikálta, köztük a módszertani eredményeket kéziratban közölte 1928-ban.³ Ebből az időszakból származnak Vajdahunyad vára és a gyulafehérvári székesegyház periodizált alaprajzai. A két háború közt nem csak az ország szorult a trianoni határok közé, de a felmérési tevékenység is. A Lux Géza és Csányi Károly-féle generáció idejéből csak a kárpátaljai szőlősgyulai református templom, valamint az erdélyi bánffyhungyadi templom rajzai bizonyítják, hogy volt némi határon túli felmérési tevékenység. E felméréseket a *Technika* című folyóiratban publikálták.⁴ Lux saját tervezési munkáihoz készített

2 STEINDL 1878.

3 MÖLLER 1905, MÖLLER 1913, MÖLLER 1929.

4 TECHNICA 1938–1943.

the University of Technology was founded in 1874 within the architectural education that became independent in Hungary in 1870. Following the Viennese model, similar summer survey practices were organized, and their results were regularly published in the publication Magyarországi műemlékek [Hungarian Monuments] from 1878 onwards.² These exercises continued regularly until 1882 in Kremnica (Körmöcbánya), Banská Bystrica (Besztercebánya), Sebeş (Szászsebes) † and the Castle of Zvolen (Zólyom). † Subsequently, surveys became rarer due to Steindl's preoccupations with the construction of the Parliament, only a few works are known in Transylvania (Alba Iulia, Gyulafehérvár). Student drawings made by the Steindl–Schulek–Schultz professor trio in Bauhütte and sheets of the Association surveys drawn at the end of the 19th century often appeared as model drawings in design education in the first decades of the 20th century. †

In the new century, István Möller and Kálmán Lux raised the use of surveys to a new level: they developed its methods to be sufficiently accurate for scientific research. Möller's research relied on three Transylvanian surveys of the 1910s: the Cathedral of Alba Iulia, the Franciscan monastery in Cluj-Napoca and the church on Farkas utca. Möller's research led to the use of medieval drawing methods in dating buildings. He published his results continuously from 1905, including the methodological results published in manuscript form in 1928.³ Floor plans with the construction periods of the castle of Hunedoara (Vajdahunyad) and the Cathedral in Alba Iulia date from this period. Between the two wars, not only was the country forced within the borders of Trianon, but so was survey activity. Of the generations of Géza Lux and Károly Csányi, only the drawings of the Reformed Church in Szőlősgyula, Transcarpathia, and the Church of Huedin (Bánffyhungyadi) in Transylvania prove that there was some cross-border survey activity. These surveys were published in the journal Technika.⁴ Lux conducted surveys for his own design work on the Lónyai Castle in Medieşu

† 8

† 91

† 9-10

felméréseket az aranyosmeggyesi Lónyai-kastélyhoz (1941) és a kolozsvári Szent Mihály-székesegyházhoz. A háború alatt – vélhetően a bécsi döntések által lehetővé téve – Rados Jenő, mint adjunktus vezetett hallgatói csoportot Kolozsvár reneszánsz emlékeinek felmérésére 1941–1942-ben.

A II. világháborút követően a rendszerváltozásig jószerével csak a határokon belül folyt jelentős felmérési tevékenység. Rados Jenő jelentős kastély-felmérései, a Hajnóczi Gyula által kezdeményezett városleptékű – egész évfolyamokat megmozgató – felmérések több évtizedes sorozata, az Istvánfi Gyula által vezetett, kúriákat, valamint falukutatót célzó hallgatói felmérési tevékenység bizonyítja, hogy az építészképzés szerves része maradt az épületfelmérés és kutatás. Az újra szűk határok közé kényszerített országban csak egyedi esetek, egyéni szakmai teljesítmény révén volt észlelhető határon túli felmérő tevékenység. Hajnóczi Gyula speciális régészeti műveltsége és tekintélye vezetett Egyiptomba 1964-ben, amikor Castiglione László meghívta a Nasszer-tó által veszélyeztetett régészeti leletek feltárására. Ő részt vett az Abdallah Nirqi⁵ núbiai leletegyüttes felmérésében, továbbá Pelikán Józseffel szellemes tervet készített az Abu Szimbel-i sziklatemplomok megemelésére.

A határon túli felmérések az 1989-es rendszerváltozást követően kaptak lendületet. Érthető okokból a magyar történeti vonatkozások kaptak elsősorban figyelmet. Ekkor nyíltak új lehetőségek Nyugat-Európában is: a Hugo Brandenburg vezetésével zajló római Santo Stefano Rotondo felmérésében 1995-ben Krähling János és Daragó László, majd a következő évben Vukoszávlyev Zorán és Niszler Katalin vehettek részt. Eleinte csak szórványosan jelent meg a nyári

Aurit (Aranyosmeggyes, 1941) and the St. Michael's Cathedral in Cluj-Napoca (Kolozsvár). During the war, presumably made possible by the Vienna Awards, Jenő Rados, as an assistant professor, led a group of students in 1941–1942 to survey the Renaissance monuments of Cluj-Napoca.

After World War II, until the change of regime, major surveying activities took place only within the borders. The significant castle surveys of Jenő Rados, the decades-long series of settlement surveys initiated by Gyula Hajnóczi, involving complete university grades, as well as the student survey activities led by Gyula Istvánfi aimed at mansions and village research prove that the survey and research of buildings remained an integral part of architectural education. In the country, which was again forced into narrow borders, cross-border survey activity could be detected only in individual cases, through outstanding individual professional performance. Gyula Hajnóczi's special archaeological education and prestige led him to Egypt in 1964 at the invitation of László Castiglione to explore the archaeological finds endangered by Lake Nasser. He took part in the survey of the Nubian findings of Abdallah Nirqi and made a witty plan with József Pelikán for raising the rock temples in Abu Simbel.

Cross-border surveys gained new impetus after the 1989 regime change. For understandable reasons, mainly Hungarian historical aspects received attention. At that time, new opportunities opened up in Western Europe as well: János Krähling and László Daragó took part in the survey of Santo Stefano Rotondo, led by Hugo Brandenburg, in 1995 and next year Zorán Vukoszávlyev and Katalin Niszler were involved. At first, a cross-border project appeared only sporadically in the line of summer survey camps: a team of students made surveys in Moldava nad Bodvou (Szeps), Historic Upper Hungary first in 1992 under the leadership of János Krcho and Dénes Holnapy, then in 1993 led by János Krcho and László Daragó. There were examples

101-103, 105

104

107-108

97

felmérő táborok sorában országhatáron átnyúló: először 1992-ben Krcho János és Holnapy Dénes, majd 1993-ban Krcho János és Daragó László vezetésével a felvidéki Szepsiben mért fel egy-egy hallgatói csapat.⁶ Egyedi, leletmentő felmérésre később is akadt példa: 2016-ban Magyarsárd (Şardu, Románia) egykori református templom alakhelyes felmérésére került sor.⁷ Az ezredforduló közeledtével többéves, hallgatók bevonásával lebonyolított program indult Istvánfi Gyula kezdeményezésére Erdély területén. Ezeknek az 1997–2001 között zajlott nyári felmérő táboroknak erdélyi művészettörténész és építész hallgatók is a résztvevői voltak a BME Építézmérnöki Karának hallgatói mellett. A felmérések reprezentatív eredményeit a Veszendő templomaink sorozat két kötetében adta közre a tanszék, az első kötet Erdély református, a második katolikus templomait foglalta össze.⁸ A két kötetben összesen mintegy 50 templom rövid története, állapotának értékelése és felmérési dokumentációjának reprodukciója található.

Ez a munka teremtett szakmai és munkakapcsolatot a határon túli szakmai szervezetekkel és a műemlékek tulajdonosi és kezelői körével elsősorban egyházi intézményekkel és közösségekkel. Ennek gyümölcsöző eredményeit bizonyítják az ezredfordulót követő kisebb-nagyobb felmérési tevékenységek, amelyek számos tudományos eredményt is hoztak. 2003-ban a Teleki László Alapítvány megbízásából Halmos

⁶ ISTVÁNFI 1995b.

⁷ Danielisz Dóra, Kovács Máté Gergő, Kelecsényi Kristóf és Fehér Krisztina részvételével. / With the participation of Dóra Danielisz, Máté Gergő Kovács, Kristóf Kelecsényi and Krisztina Fehér.

⁸ ISTVÁNFI 2001. (Munkatársak: Daróczi Miklós, Maksay Ádám, a tanszékről Veöreös András, Sebestény Ferenc, Rabb P., Daragó L. és Halmos B. / Contributors: Miklós Daróczi, Ádám Maksay, from the department András Veöreös, Ferenc Sebestény, P. Rabb, L. Daragó and B. Halmos) ISTVÁNFI-VEÖREÖS 2002. (Munkatársak: Márton Judit és Kimpian Annamária Marosvásárhelyről, a tanszékről Halmos B. és Fekete J. Cs. / Contributors: Judit Márton and Annamária Kimpian from Marosvásárhely, from the department B. Halmos and Cs. J. Fekete). Lásd még / See also VEÖREÖS 2008.

of unique, monument-preserving surveys later too: for example, a true-to-form survey of the former Reformed church in Şardu (Magyarsárd, Romania) was carried out in 2016.⁷ As the turn of the millennium approached, a multi-year program involving students was launched on the initiative of Gyula Istvánfi in Transylvania. In addition to the students of the Faculty of Architecture of BUTE, Transylvanian art historian and architect students also participated in the summer survey camps, which took place between 1997 and 2001. Relevant results of the surveys were published by the Department in two volumes of the series Veszendő templomaink [Our Churches to be Lost]. Of them, the first volume summarized the Reformed churches and the second the Catholic churches in Transylvania.⁸ The two volumes contain a short history of about 50 churches, an assessment of their condition, and a reproduction of their survey documentation.

This work has established professional and working relationships with cross-border professional organizations, as well as with the owners and operators of monuments, primarily church institutions and communities. The fruitful results of this are evidenced by the minor and major survey activities after the turn of the millennium, which also led to many scientific results. In 2003, on behalf of the Teleki László Foundation, Balázs Halmos, Katalin Maróty and János Krcho surveyed the Reformed churches within the framework of the program called Határon túli pusztuló emlékek [Decaying monuments Across the Border]. Between 2001 and 2006, a true-to-form survey of the Lázói Chapel in Alba Iulia (Gyulafehérvár) was carried out, which was an important source for Balázs Halmos's doctoral dissertation. The work was made possible by the support of the National Office for Monument Protection, the Roman Catholic Archdiocese of Alba Iulia and the "Az Építés Fejlődéséért" Alapítvány (Foundation for the Development of Architecture). In addition to the dissertation, several publications were also written.⁹ Between 2009 and 2013, the presence of the Department was continuous in Alba Iulia thanks to

⁵ CASTIGLIONE 1965. (Az ásátásokról megjelent publikáció. / Publication about the excavations.)

Balázs, Maróty Katalin és Krcho János református templomokat mértek fel a *Határon túli pusztuló emlékek* című program keretében. 2001–2006 között folyt a gyulafehérvári Lázói-kápolna alakhú felmérése, amely fontos forrását jelentette Halmos Balázs doktori disszertációjának. ³⁸ A munkát az Országos Műemléki Hivatal, a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség és „Az Építés Fejlődéséért” Alapítvány támogatása tette lehetővé. A disszertáción túl számos publikáció is született.⁹ 2009–2013 között folyamatos volt a tanszék jelenléte Gyulafehérváron – köszönhetően az érsekség és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal támogatásának: a Szent Mihály-székesegyház déli tornyának, gótikus szentélyének, román szentélynégyzetének, északi keresztházának, déli mellékhajófalának alakhelyes műemléki felmérése folyt. ³⁹ ¹¹¹ A felmérés és kutatás vezetői, Halmos Balázs és Maróty Katalin összekötötték a munkát hallgatói felmérő táborokkal. Ez a munka rendkívül termelékeny tudományos eredmények terén, melyet folyamatos publikációk kísérnek.¹⁰

A tanszék utóbbi bő egy évtizedében a Trianon előtti határokon túl nyúló felmérési tevékenységet is folytatott. Megkereste tanszékünket a dél-burgundiai Nemzetközi Kulturális Örökségi Tanulmányok Központ (Centre International d'Études des Patrimoines Culturels du Charolais-Brionnais) egy hosszú távú együttműködési megállapodással. A közvetítő Arnóth Ádám volt, aki egy ICOMOS-konferencián ismerte meg a francia partner-szervezet vezetőit. Így bekapcsolódhattunk egy akkor már csaknem 20 éve folyó inventarizációs munkába, melynek során Burgundia két megyéjének mintegy 100 román kori templomát mérték fel nemzetközi összefogással. A francia szervezet Európából és szerte a világból hív meg építészképző helyeket a kutatásba. Így mellettünk részt

the support of the Archdiocese and the National Office of Heritage. The true-to-form survey of the southern tower, the Gothic sanctuary, the Romanesque crossing, the northern transept and the southern aisle wall of the St. Michael's Cathedral were made at that time. ³⁹ ¹¹¹ *The leaders of the survey and research, Balázs Halmos and Katalin Maróty, combined the project with student survey camps. This work is extremely productive in the field of scientific results, accompanied by continuous publications.*¹⁰

In the past decade, the Department has also carried out survey activities extending beyond the pre-Trianon borders. The Center for International Cultural Heritage Studies (Centre International d'Études des Patrimoines Culturels du Charolais-Brionnais) in Southern Burgundy has contacted our department with a long-term cooperation agreement. The mediator was Ádám Arnóth, who got to know the leaders of the French partner organization at an ICOMOS conference. Thus, we were able to get involved in an inventory work that had been going on for almost 20 years, during which about 100 Romanesque churches were surveyed with international cooperation in the two counties of Burgundy. The French organization invites architectural training institutions from Europe and around the world to the research. Thus, in addition to us, architect students from the Technical University of Gdańsk, the Bauhaus University in Weimar, and from the universities of Ljubljana, São Paulo, Porto, Kyoto, and the Chinese Xi'an also took part in the program. Between 2008 and 2019, we organized these survey camps for our architect students almost without interruption. More than 60 Hungarian students have participated in the program so far, some of them several times. The financial background was first supported by the foundation called Korszerű Építésképzésért Alapítvány of the Faculty of Architecture, then by the Nemzeti Kulturális Alap (National Cultural Fund of Hungary), and in 2014 by MMA. László Daragó led the survey camps, where Dániel Bakonyi participated first as a student and then as an

vettek a programban a gdański műegyetem, a weimari Bauhaus egyetem, a ljubjanai, a São Pauló-i, a portói, a kiotói, valamint a kínai Xi'an egyetem építészhallgatói is. 2008–2019 között szinte megszakítás nélkül szerveztük e felmérő táborokat építészhallgatóinknak. A programban több mint 60 magyar hallgató vett eddig részt, volt, aki több ízben is. Az anyagi hátteret eleinte az Építésmérnöki Kar Korszerű Építésképzésért Alapítványa, majd a Nemzeti Kulturális Alap, 2014-ben az MMA támogatta. Daragó László vezette a felmérő táborokat, ahol először hallgatóként, majd oktatóként vett részt Bakonyi Dániel. A felmért emlékek jó része falusi plébániatemplom, ¹¹³ de az alapos, magas színvonalú munkának köszönhetően lehetőséget kaptunk apátsági romok és középkori katedrális-maradványok felmérésére is, majd 2018–2019-ben a Tournus-i Saint Philibert egykori apátság épületének felmérésére, ami még folyamatban van. ¹¹⁴ A munkát egy könyv és több publikáció foglalta össze.¹¹

A Burgundiai kutatások több TDK-munkát alapoztak meg, melyek között akadt, ami nem csak intézményi, de országos szinten is első helyet ért el. Közülük Fehér Krisztina már nem csak hallgatóként, de immár oktatóként is kötődik tanszékünkhöz, doktori cselekményét folytatja. Személyéhez több egyéni kutatómunka kapcsolható Franciaország területén. Még hallgatóként vett részt 2012-ben a Christian Sapin vezetésével zajló, a Centre d'Études Médiévales Saint-Germain d'Auxerre intézmény által szervezett, vézelay-i Saint-Madeleine apátsági kolostor régészeti feltárásának dokumentálásán, és másodmagával a dijoni hercegi palota egyes részeinek műemléki felmérésén. E rajzok publikációk illusztrációjaként¹² és önálló publikációk¹³ alapjaként is szolgáltak. Kapcsolatot teremtett Provence tartomány

*instructor. Most of the surveyed monuments are village parish churches, ¹¹³ but thanks to our thorough, high-quality work, we also had the opportunity to survey abbey ruins and medieval cathedral remains. In 2018–2019, we joined the survey of the former Abbey of Saint Philibert in Tournus, which project is still ongoing. ¹¹⁴ The work was summarized in a book and several publications.*¹¹

Surveys in Burgundy has laid the groundwork for several TDK works, some of which have been awarded first prize not only at the institutional level but also at the national level. Among the authors, Krisztina Fehér is now engaged with our department not only as a student, but also as a lecturer, as she continues her doctoral dissertation here. Several individual research projects in France can be linked to her. She was still a student in 2012 when she took part in the documentation of the archaeological excavation of the Abbey of Saint-Madeleine in Vézelay, organized by the Centre d'Études Médiévales Saint-Germain d'Auxerre, led by Christian Sapin, and in the monument survey of parts of the Palace of the Dukes of Burgundy in Dijon. These drawings served both as illustrations¹² for publications and as the basis for independent publications.¹³ This has established contact with the Monument Preservation and Archaeological Authority of the town of L'Isle-sur-la-Sorgue in the province of Provence, with which our department has been cooperating since 2016. The French partner is represented by the director of the organization, François Guyonnet, and the professional support of the work is provided by László Daragó. The summer camps held there are only partly for survey purposes, as they are increasingly function as architectural workshops, although in 2016–2017 we also carried out a true-to-form survey of Tour d'Argent, the city's 12th-century residential tower. ¹¹⁵⁻¹¹⁶ Our project was visited on the spot by Pierre Vasarely, Honorary Consul of Hungary in Marseilles. Already in 2019, the design practice was carried out with focus on the utilization of the Romanesque parish church in Velorgues. The results of this work were summarized

⁹ HALMOS 2003, HALMOS 2004a, HALMOS 2004b, HALMOS 2007a, HALMOS 2007b, HALMOS 2009.

¹⁰ HALMOS–MARÓTY 2010b, HALMOS–MARÓTY 2010c, HALMOS–MARÓTY 2012, MARÓTY–HALMOS 2012, HALMOS et al 2013, HALMOS–MARÓTY 2013, HALMOS–MARÓTY 2015, HALMOS–MARÓTY 2020a.

▲ 115-116

L'Isle-sur-la-Sorgue városának műemléki és régészeti hatóságával, amellyel 2016 óta folyamatos tanszékünk együttműködése. A francia partnert a szervezet igazgatója, François Guyonnet képviseli, a munkát szakmailag Daragó László támogatja. A nyári táborok ott csak részben felmérési célúak, mert egyre inkább építésztervezői workshopként működnek, bár 2016–2017-ben elkészítettük a város 12. századi lakótornyának, a Tour d'Argent-nak alakhű felmérését is. ▲ Munkánkat a helyszínen megtekintette Pierre Vasarely, Magyarország Marseilles-i tiszteletbeli konzulja. 2019-ben már a Velorgues-i román kori plébániatemplom hasznosítása tárgykörében folyt a tervezési gyakorlat. Ennek eredményeit egy teljes TDK szekció tervei összegezték, ■ és a TDK-konferenciával összekötve konferencia- és kerekasztal-beszélgetést szerveztünk a Budapesti Francia Intézetben, melyet megnyitóbeszédével Pascale Andréani, Franciarszág magyarországi nagykövete is megtisztelt.

A legfrissebb kapcsolatok keleti irányban bővítették tanszékünk nemzetközi kapcsolatait. Rabb Péter és Kovács Máté Gergő révén együttműködés jött létre az isztambuli Yildiz Műszaki Egyetem és

in the plans of an entire TDK section. ☞ In connection with the TDK conference, we organized a joint conference and round table discussion at the French Institute in Budapest, with the honorable presence of Pascale Andréani, Ambassador of the French Republic.

Recent relations have expanded the international relations of our department to the east. Through Péter Rabb and Máté Gergő Kovács a collaboration was established between Yildiz University of Technology in Istanbul and our department, within the framework of which Hungarian and Turkish students could take part in a workshop in the autumn of 2019. It aimed at restoring the house of the Transylvanian ambassadors in Istanbul, and the survey of building was also done. Plans were presented at an exhibition in Istanbul in March 2020. ▲ ☞

Researching and caring for our cross-border built heritage is a joint effort and task of Hungarian university and professional organizations. A good example of this is the cooperation launched in 2019 on the initiative of Géza Entz for the inter-university research of the Lutheran church in Szászbogács.¹⁴ The program enables the professors and students of the participating institutes and departments¹⁵ to exchange methodological and disciplinary experiences during the joint survey, research and restoration of the Transylvanian fortified church. ▲

☞ 142

▲ 118

☞ 138

▲ 120

▲ 118

■ 138

▲ 120

tanszékünk között, melynek keretein belül 2019 őszén workshopon vehettek részt magyar és török hallgatók. Témája az erdélyi követek isztambuli házának helyreállítása volt, és az objektum felmérésére is sor került. A tervek egy kiállításon vettek részt Isztambulban 2020 márciusában. ▲ ■

Határon túli épített örökségünk kutatása és gondozása a magyar egyetemi és szakmai szervezetek közös törekvése és feladata. Ennek adja ékes példáját a 2019-ben Entz Géza kezdeményezésére elindult együttműködés a szászbogácsi evangélikus templom egyetemközi kutatására.¹⁴ A program a résztvevő intézetek, tanszékek¹⁵ oktatói és és hallgatói számára módszertani és diszciplináris tapasztalatcserét tesz lehetővé az erdélyi erődtemplom közös felmérése, kutatása és restaurálása során. ▲

11 DURIX–DARAGÓ 2009, KRÄHLING–DARAGÓ 2010, DARAGÓ–BAKONYI 2011, DARAGÓ–BAKONYI 2015, DARAGÓ et al 2015. A felmért épületek: Baron és Champlecy templomai 2008. Saint-Hippolyte apátság romjai 2009. Sanvignes-les-Mines és Chiddes templomai 2010. Vindecy, Versaugues és Paray-le-Monial kora román kori plébániatemploma 2011. Saint-Ramain-sous-Versigny temploma és három kápolna Vitry-en-Charolais, Romay és L'Hopital-le-Mercier településeken 2012. Templomok Montmort és Saint-Radegonde településeken 2013. Macon román kori katedrálisának maradványai 2014. Charnay-le-Macon plébániatemploma 2016. Az egykori Domanges és Igées plébániatemplomai 2017. / *Surveyed buildings: churches of Baron and Champlecy 2008, ruins of the Saint-Hippolyte abbey 2009, churches of Sanvignes-les-Mines and Chiddes 2010, early Romanesque parish churches of Vindecy, Versaugues and Paray-le-Monial 2011, church of Saint-Ramain-sous-Versigny and three chapels in Vitry-en-Charolais, Romay and L'Hopital-le-Mercier 2012, churches in Montmort and Saint-Radegonde 2013, ruins of the Romanesque cathedral of Macon 2014, parish church of Charnay-le-Macon 2016, parish churches in Domanges and Igées 2017.*

12 MOUILLEBOUCHE 2014.

13 FEHÉR–HALMOS 2014, FEHÉR 2017b, FEHÉR 2017c.

14 BÓNA et al 2019, KRÄHLING–FEHÉR 2019.

15 Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Eötvös Loránd Tudományegyetem (Művészettörténeti Intézet), Magyar Képzőművészeti Egyetem (Restaurátor Tanszék), Károli Gáspár Református Egyetem, (Művészettörténet Tanszék), Pázmány Péter Katolikus Egyetem (Művészettörténet Tanszék), BME (Építészettörténeti és Műemléki Tanszék). / *Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Eötvös Loránd University (Institute of Art History), Hungarian University of Fine Arts (Conservation Department), Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary (Department of Art History), Pázmány Péter Catholic University (Department of Art History), BME (Department of History of Architecture and Monument Preservation).*

TELEPÜLÉSSZINTŰ FELMÉRÉSEK

SETTLEMENT-SCALE SURVEYS

RABB PÉTER

A BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszékén (és jogelődjein) a felméréseknek mindig is nagy jelentősége volt. Ezekről számos, a tanszék rajztárában őrzött tervlap árulkodik.¹ **↑** **↑** Noha ezek elsősorban egyedi felmérések emlékét őrzik, tehát nem illenek a szó szerint vett városfelmérések sorába, annyiban mégis méltók az említésre, hogy nagyjából hallgatók nyári tanulmányútjai során készültek. Vagyis a nyári, felmérési célú hallgatói akciók szükségessége, és az oktatásba történő beépítésének igénye már a 19. század második felében felmerült. Így ezek a nyári felmérések a későbbi nyári felmérő táborok közvetett előzményének is tekinthetők.

További előzményként – és nem csupán a későbbi személyi azonosságok okán – említhető az 1966–1972 között minden évben megrendezett „Nemzetközi Egyetemi Ásatótábor” (Interstudex), melyet Hajnóczy J. Gyula Istvánfi Gyula segítségével hívott életre.² A későbbi városfelmérő nyári táborok ennek

*Surveys at the Department of History of Architecture and Monument Preservation (and its predecessors) of BME have always been of great importance. These are evidenced by a number of plans kept in the Plan Collection and Archives of the Department.¹ **↑** **↑** Although these primarily preserve the memory of individual surveys, so they do not fit into the line of literally taken urban surveys, they are worth mentioning as they were mostly conducted during students' summer study trips. In other words, the need for students' summer activity for survey purposes and the need to integrate them into architectural education already arose in the second half of the 19th century. Thus, these summer surveys can also be considered as an indirect antecedent of later summer survey camps.*

Not just because of the same persons involved later, but the "International University Excavation Camp" (Interstudex) held every year between 1966 and 1972 can also be mentioned as another precedent, which was launched by Gyula J. Hajnóczy with the help of Gyula Istvánfi.² Subsequent settlement-survey summer camps

a modelljét követték a hallgatók munkájának és ellátásának szervezése során.

Az 1970-es évek végén, egy korabeli oktatási reform során merült fel egy nyári, kötelező felmérési gyakorlat szükségessége az Építésztechnológiai Karon. Az ötletgazda Hajnóczy J. Gyula „röpiratában” az építészettörténet és szabadkézi rajz akkoriban lecsökkentett óraszámainak csekély pótlására szánta a városfelmérő táborokat, értelmessé téve az addigra teljesen kiüresedett nyári termelési gyakorlatokat.³

A táborokat a hallgatók a második tanévet követő nyári szünetben, és az ezt követő őszi félévben teljesítették, kötelező tárgyként. Így foglalta ezt össze Istvánfi Gyula a városfelméréseket összegző kiadvány előszavában:

„A nyári felmérési gyakorlat, noha a szervezés és a lebonyolítás nagyobb részét az építészettörténet oktatók vállalták, nem csupán építészettörténeti, hanem kari és szakmai szempontok szerint került bevezetésre. Építészettörténeti vonatkozás volt az, hogy történeti városmaggal rendelkező helységek képezzék egy-egy évfolyam feladatát, ahol a történeti építészet formái, tagozatai is tanulmányozhatók. A településépítészeti, -rendezési, nemkülönben történeti szempontok miatt mindenütt készüljön egy vezérszint, a városmag földszinti alaprajza 1:500 és a feldolgozott terület utcakepei 1:200 léptékarányban.

A felmérések során a vidéki, többnyire kedves környezet kiváló alkalmat nyújt arra, hogy a hallgatók szabadkézi rajzkészsége is fejlődjön. Ezért a Kari Tanács, amikor határozatot hozott, célul tűzte ki a települési, műemlékvédelmi, szerkezzettörténeti szempontok mellett a szabadkézi rajzoktatás szempontjait is. A tervezett munkarendben és általában ez valósult meg az évek során, a hallgatók délelőtt felmérnek, délután pedig a szabadkézi rajzokat, vázlatokat készítenek

¹ HAJNÓCZY 1993.

² HAJNÓCZY 1995a.

followed this model in organizing both the students' work and their supply.

In the late 1970s, during an educational reform of the time, the need for a compulsory summer survey practical course arose at the Faculty of Architecture. In his "pamphlet", Gyula J. Hajnóczy, the project initiator intended the settlement survey camps to make up for the history of architecture and freehand drawing classes which were reduced in number at that time, this way giving sense to the then completely emptied and meaningless summer production practices.³

The camps were completed by the students as a compulsory subject during the summer break after the second academic year and the next autumn semester. This is how Gyula Istvánfi summarized this in the preface to the publication introducing the settlement surveys:

"Although most of the organization and conduct was undertaken by the instructors of the history of architecture, the summer survey practice was introduced not only from an architectural historical perspective but also with regard to some aspects of the Faculty and the profession. For example, it was an architectural historical aspect that the settlements with a historical town core should provide the assignment for each grade, where the forms and profiles of historical architecture can also be studied. For settlement architectural, urban planning and historical reasons, a key-horizon plan should be prepared everywhere, with the ground floor plan of the town core in a scale of 1: 500 and the street views of the processed area in a scale of 1: 200.

During the surveys, the rural, usually pleasant environment provides an excellent opportunity for students to develop their freehand drawing skills. Therefore, in addition to the aspects of urban planning, monument protection and settlement structural history, when making the decision, the Faculty Council also set the goal of teaching freehand drawing. In the planned work schedule, which has usually been realized over

városképekről, házakról, épületrészletekről."⁴

A kéthetes nyári táborban zajlott a helyszíni felmérési munka, melynek feldolgozása az őszi félévben, egy rendes egyetemi gyakorlat keretei között történt.

 101-103
105

A városfelmérő táborok sora 1980-ban, Kalocsával kezdődött. 13 város felmérése történt meg a fent leírt metódus szellemében. Közel 1500 hallgató vett részt ebben a munkában. Ennyi hallgató kerülhetett közelebb a történeti emlékekhez, ennyi hallgató érezhette át (sokszor) először a valódi munka öröme és felelősségét, és ennyi hallgató ismerhette meg jobban önmagát és saját közösségét. A szervezésben, előkészítésben és lebonyolításban a tanszék szinte összes oktatója részt vett. Közülük is kiemelkedett Guzsik Tamás, aki általános táborvezetőként teljes odaadással szolgálta a hallgatókat, és a táborok ügyét.

A városfelmérések szokott rendje 1992-ig tartott.⁵ Az addigi lendületet először a megnövekedett hallgatói létszám törte meg. A korábbi 100–120 fős évfolyamok helyett ennek többszörösét (1995-ben 340 főt!) kellett (volna) elhelyezni, és munkával ellátni. Az első években ez több helyszínre osztva még sikerült is – 1992-ben és 1993-ban két-két, 1994-ben már öt részre szakítva az évfolyamot. Ezzel azonban épp a felmérő táborok egyik legfontosabb értelme, a közös munka, és a kéthetes együttlét egész évfolyamot érintő feszültsége és öröme veszett kárba.

A fogadó városok teherbíró képességének csökkenése, illetve a magántulajdon háborítatlanságának

⁴ ISTVÁNFI 1995b.

⁵ Meg kell említeni, hogy ugyanebben az időszakban, az 1980-as, 1990-es években a tanszéki felmérések sorába tartozott még az ún. kastélyprogram is Istvánfi Gyula szervezésében. Ennek során 2–3 hallgató féléves feladatként egy nem túl nagy méretű kastélyt mért fel, majd hasznosítási javaslat-tervet is készített. / It should be mentioned that in the same period, in the 1980s and 1990s, the so-called castle program organized by Gyula Istvánfi was one of the departmental surveys. In the course of this, 2–3 students surveyed a not very large castle as a semester assignment, and then prepared a utilization proposal plan for it.

the years, students make surveys in the morning and freehand drawings and sketches of cityscapes, houses and building details in the afternoon."⁴

The on-site survey work took place in the two-week summer camp, the result of which was processed in the autumn semester as part of a normal university practical course.

The series of settlement survey camps began in 1980 with Kalocsa. Thirteen cities were surveyed in the spirit of the method described above. Nearly 1,500 students took part in this work, so many students could get closer to historical memories, could feel the joy and responsibility of real work (many times) for the first time, and got to know themselves and their community better. Almost all the lecturers of the Department participated in the organization, preparation, and conduct of the camps. Outstanding among them was Tamás Guzsik, who served as a general camp leader with full devotion to the students and the mission of the camps.

The usual order of settlement surveys lasted until 1992.⁵ The former impetus was first broken by the increased number of students. Instead of the previous grades of 100–120 people, a multiple of this (340 people in 1995!) should have been accommodated and provided with work. In the first years, this could be solved by dividing the grade into several locations – in 1992 and 1993, splitting the grade into two parts, and in 1994 into five parts. However, this has ruined one of the most important goals of the survey camps: working together, also, the tension and joy of two weeks of being together for the whole grade.

The decline in the capacity of the host cities and the intrusive demand for the inviolability of private property foreshadowed the unsustainability of the original idea of the camps (involving whole grade, covering full historical town core). Fewer and fewer settlements undertook to host at least a smaller team, and in several cases, it was impossible to convince the owners of the buildings that the students' work was useful and not against them.

 101-103
105

minden más elé tolokodó igénye előrevetítette a táborok eredeti eszméjének (egész évfolyam, teljes történeti városmag) tarthatatlanságát. Egyre kevesebb település vállalkozott akárcsak egy-egy tankörnyi hallgató fogadására, és egyre több esetben volt lehetetlen meggyőzni az épületek tulajdonosait arról, hogy a hallgatók munkája hasznos, és nem a tulajdonos ellen van.

Az Építészmérnöki Karon belül keletkezett feszültségek is a táborok ellen dolgoztak. Szinte minden tanszék hasonló táborok szervezésébe fogott, természetesen a saját profilját előtérbe helyezve. Ezzel az építészettörténeti tárgyú felmérő táborok, melyek a városfelmérő táborok természetes jogutódjainak tekinthetők, a nyári kari táborok sorába kényszerültek tagozódni.

A városfelmérő táborok sora 1980-ban kezdődött, és 1994-ben lezárult. Helyükbe előbb a kisebb léptékű, településrészeket érintő, majd az inkább egyedi épületekre, épületegyüttesekre koncentráló felmérő táborok léptek.

Ezekkel visszatértünk tehát az építészettörténeti tárgyú felmérések korai időszakához. Amikor az ismeretek és az élmények átadása nem évfolyamnyi, hanem kis csoportos keretek között történik, kihasználva az intenzitásban rejlő lehetőségeket.

 90
 95-98
107-108
113-116
118

Tensions within the Faculty of Architecture also worked against the camps. Almost every department has started organizing similar camps, of course with its own profile in the foreground. With this, the survey camps focusing on the history of architecture, which can be considered as the natural legal successors of the settlement survey camps, were forced to join the line of the Faculty's summer camps.

The series of settlement survey camps began in 1980 and ended in 1994. First, they were replaced by smaller-scale survey camps dealing with town parts or districts, and then focused more on individual buildings and building complexes.

With these, we returned to the early period of surveys dealing with the history of architecture, when the transfer of knowledge and experiences takes place not in full grades but in small groups, taking advantage of the opportunities inherent in intensity.

 90
 95-98
107-108
113-116
118

ÉVFOLYAM-SZINTŰ FELMÉRŐTÁBOROK AZONOS HELYSZÍNEN

/ GRADE-LEVEL SURVEY CAMPS IN A SETTLEMENT

- 1980 Kalocsa (128 hallgató / *students*, 14 oktató / *instructors*)
 1981 Baja (116 hallgató / *students*, 19 oktató / *instructors*)
 1982 Gyula (107 hallgató / *students*, 12 oktató / *instructors*)
 1983 Zalaegerszeg (113 hallgató / *students*, 13 oktató / *instructors*)
 1984 Kőszeg (117 hallgató / *students*, 11 oktató / *instructors*)
 1985 Gyöngyös (125 hallgató / *students*, 11 oktató / *instructors*)
 1986 Sárospatak (120 hallgató / *students*, 11 oktató / *instructors*)
 1987 Kaposvár (122 hallgató / *students*, 14 oktató / *instructors*)
 1988 Siklós (119 hallgató / *students*, 11 oktató / *instructors*)
 1989 Keszthely (110 hallgató / *students*, 15 oktató / *instructors*)
 1990 Szigetvár (117 hallgató / *students*, 11 oktató / *instructors*)
 1991 Szécsény (112 hallgató / *students*, 12 oktató / *instructors*)

ÉVFOLYAM-SZINTŰ FELMÉRŐ TÁBOROK OSZTOTT HELYSZÍNEN

/ GRADE-LEVEL SURVEY CAMPS IN SEPARATE LOCATIONS

- 1992 Nyíregyháza (128 hallgató / *students*, 9 oktató / *instructors*)
 Szepsi (24 hallgató / *students*, Krcho János, Holnapy Dénes)
 1993 Tata (120 hallgató / *students*, 10 oktató / *instructors*)
 Tállya (20 hallgató / *students*, Kalmár M.)
 Szepsi (30 hallgató / *students*, Daragó L., Krcho János)
 1994 Bonyhád (24 hallgató / *students*, Daragó L., Krähling J.)
 Dunaföldvár (18 hallgató / *students*, Kalmár M.)
 Komárom, Monostori erőd (70 hallgató / *students*, Horváth Alice, Mezős T., Simon Mariann)
 Majos (20 hallgató / *students*, Daragó L., Krähling J.)
 Paks (25 hallgató / *students*, Guzsik T., Rabb P.)

SZABADON VÁLASZTOTT FELMÉRŐ TÁBOROK /

OPTIONAL SURVEY CAMPS

- 1996 Esztergom (24 hallgató / *students*, Rabb P., Sebestény Ferenc)
 1997 Terény (28 hallgató / *students*, Gy. Balogh Á., Vukoszávlyev Z.)
 Solt (12 hallgató / *students*, Gy. Balogh Á., Vukoszávlyev Z.)
 1998 Solt (22 hallgató / *students*, Gy. Balogh Á.)
 1999 Solt, Homokmégy, Alsómégy, Hillye (19 hallgató / *students*, Gy. Balogh Á.)
 2000 Balatonarács (24 hallgató / *students*, Rabb P.)
 Homokmégy, Öregcsertő (15 hallgató / *students*, Gy. Balogh Á.)
 Paks (32 hallgató / *students*, Rabb P.)
 2002 Vöröstó (17 hallgató / *students*, Maróty K., Moscu Katalin)
 2004 Kőszeg (60 hallgató / *students*, Daragó L., Szalai András, Rabb P., Vukoszávlyev Z.)
 Sopron (90 hallgató / *students*, Kalmár M., Veöreös András, Gy. Balogh Á., Halmos B., Kiss Zs. E.)
 2005 Szendrő (22 hallgató / *students*, Rabb P.)
 2006 Szendrő, Abaujszántó (25 hallgató / *students*, Rabb P., Vukoszávlyev Z.)
 Mád, Tokaj, Tarcal, Szivattyúházak
 (Felsőberecki, Ricse, Taktaföldvár, Tiszakarád, Törökér)
 (25 hallgató / *students*, Rabb P.)
 2008 Tata (50 hallgató / *students*, Szalai A., Daragó L., Rabb P., Vukoszávlyev Z.)
 2009 Hajdúböszörmény (25 hallgató / *students*, Rabb P.)
 2011 Závod, Felsőnána (15 hallgató / *students*, Gy. Balogh Á., Frey György Péter)
 2012 Mecseknádasd (20 hallgató / *students*, Gy. Balogh Á., Frey Gy. P., Krähling J.)
 2013 Mecseknádasd (24 hallgató / *students*, Gy. Balogh Á., Frey Gy. P.)
 2017 Ipolytölgyes (10 hallgató / *students*, Fehér K., Kovács M. G.)
 2017 Murga, Nagyszékely (4 hallgató / *students*, Krähling J., Gy. Balogh Á., Martin Pilsitz)

ÉPÍTÉSZETI FELMÉRÉSEK
ARCHITECTURAL SURVEYS

91

Rajz a zólyomi római katolikus templom (Szlovákia) felméréséről, Tandor Ottó, Pfaff Ferenc, Platzer (később Palóczi) Antal és Linde Károly, 1875 / A sketch showing the survey of the Roman Catholic church in Zvolen (Slovakia), Ottó Tandor, Ferenc Pfaff, Antal Platzer (later Palóczi) and Károly Linde, 1875

ÉPT. RAJZTÁR 102375

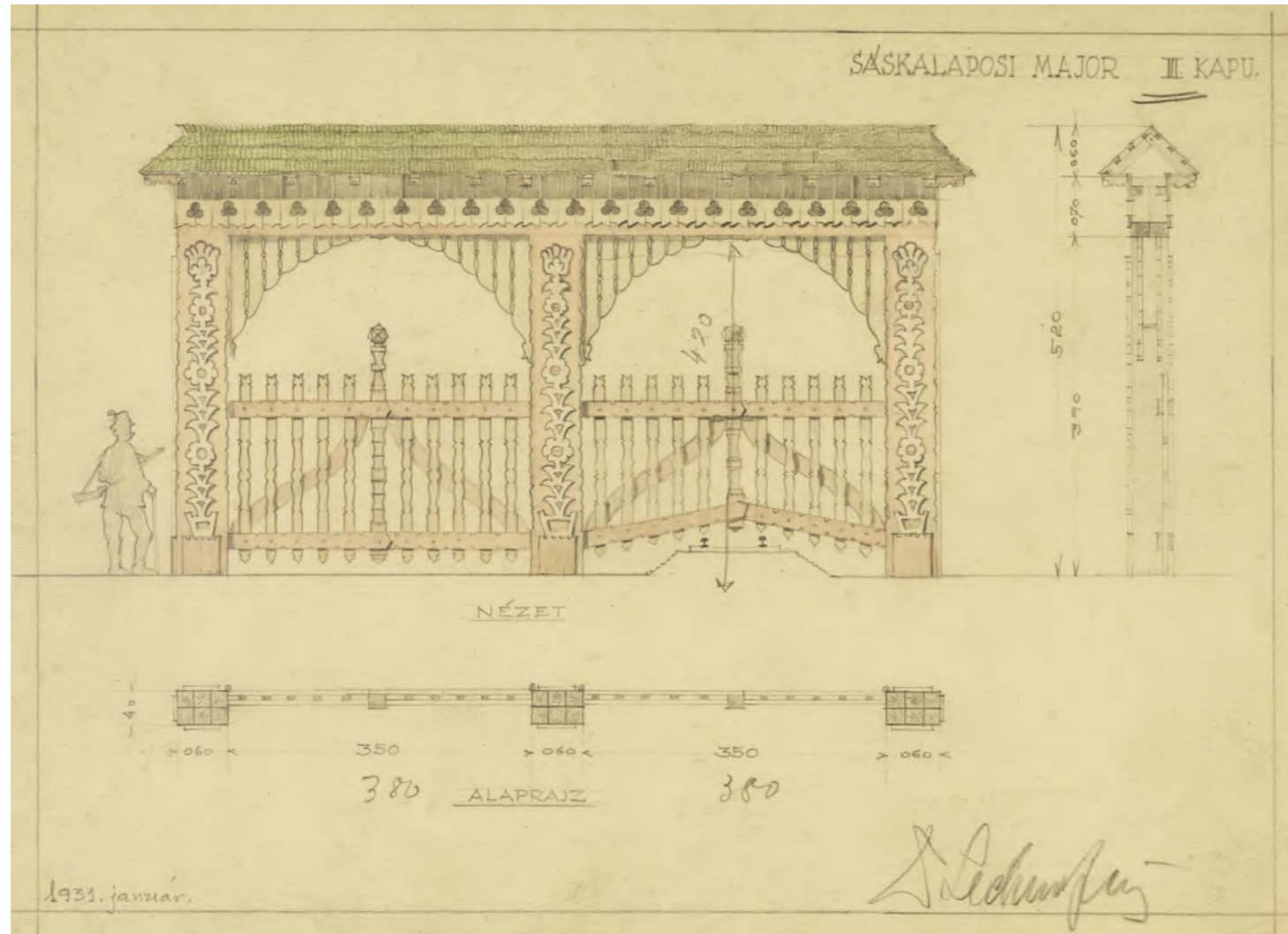
92

A jáki apátsági templom főkapuja, felmérési rajz, Olgyay Aladár és Olgyay Viktor, 1931 / The portal of the Abbey of Ják, survey drawing, Aladár Olgyay and Viktor Olgyay, 1931

ÉPT. RAJZTÁR 105872

93

Sáskalaposi major, kapu, felmérési rajz, id. Kismarty Lechner Jenő, 1931 /
 Grange in Sáskalapos, portal, survey drawing, Jenő Kismarty Lechner Sr., 1931
 ÉPT. RAJZTÁR 105845

NYUGATI HOMLOKZAT

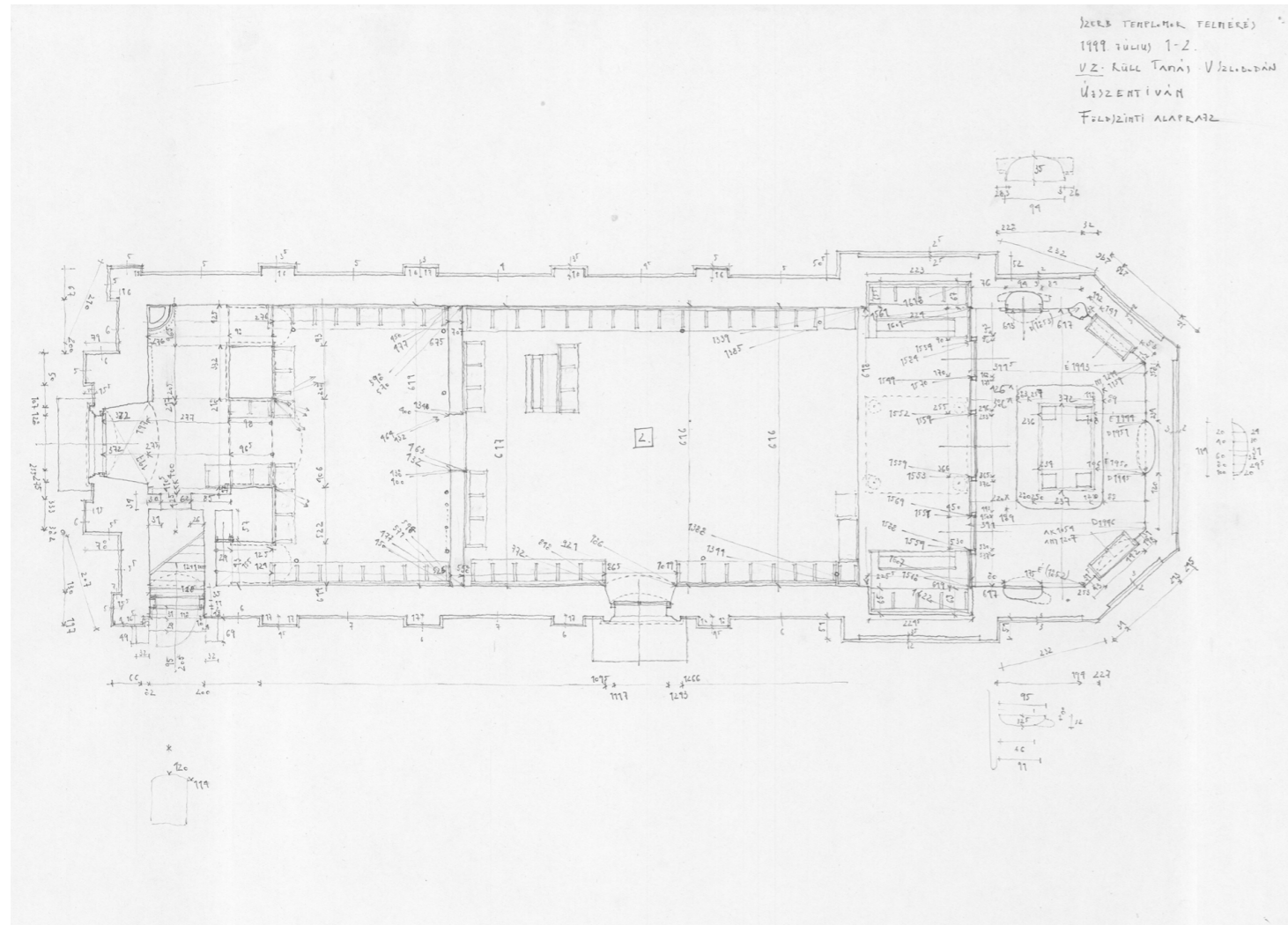

SZIGLIGET
 TÖREKI ISTVÁN PINCE
 1953. VI. 1.
 FELMÉRÉS:
 rajz ERCSI DEZSÓ, KÉRY ZOLTÁN,
 PINTÉR JÁNOS, VIZI ANNA

1953. VI. 1. Erőssy

94

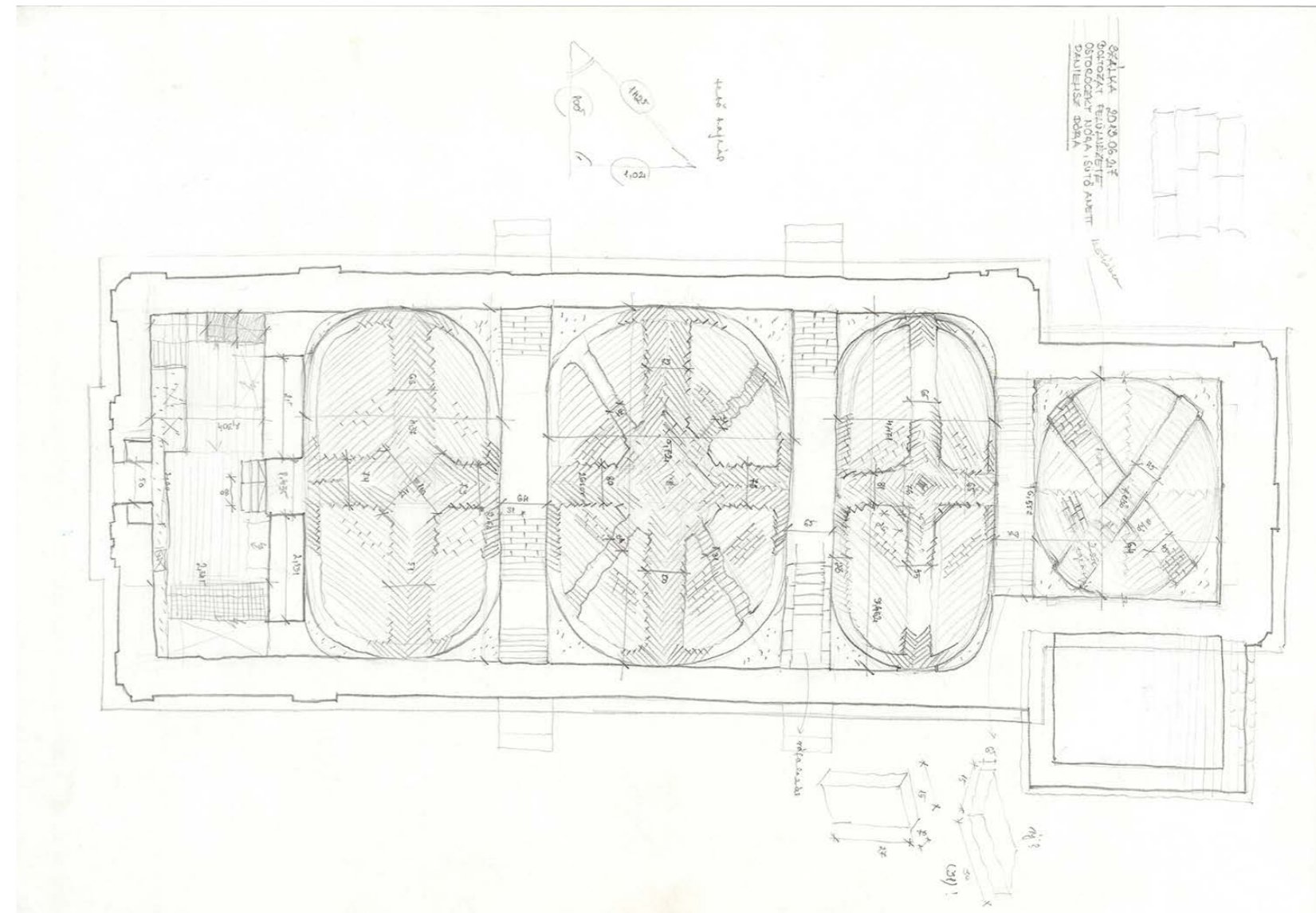
Töreki István-pince, Szigliget, felmérési rajz, Ercsi Dezső, Kéry Zoltán, Pintér János és Vizi Anna,
 1953, Vargha László hagyatéka / István Töreki cellars, Szigliget, survey drawing, Dezső Ercsi, Zoltán
 Kéry, János Pintér and Anna Vizi, 1953, László Vargha's legacy
 ÉPT. RAJZTÁR 103536

95

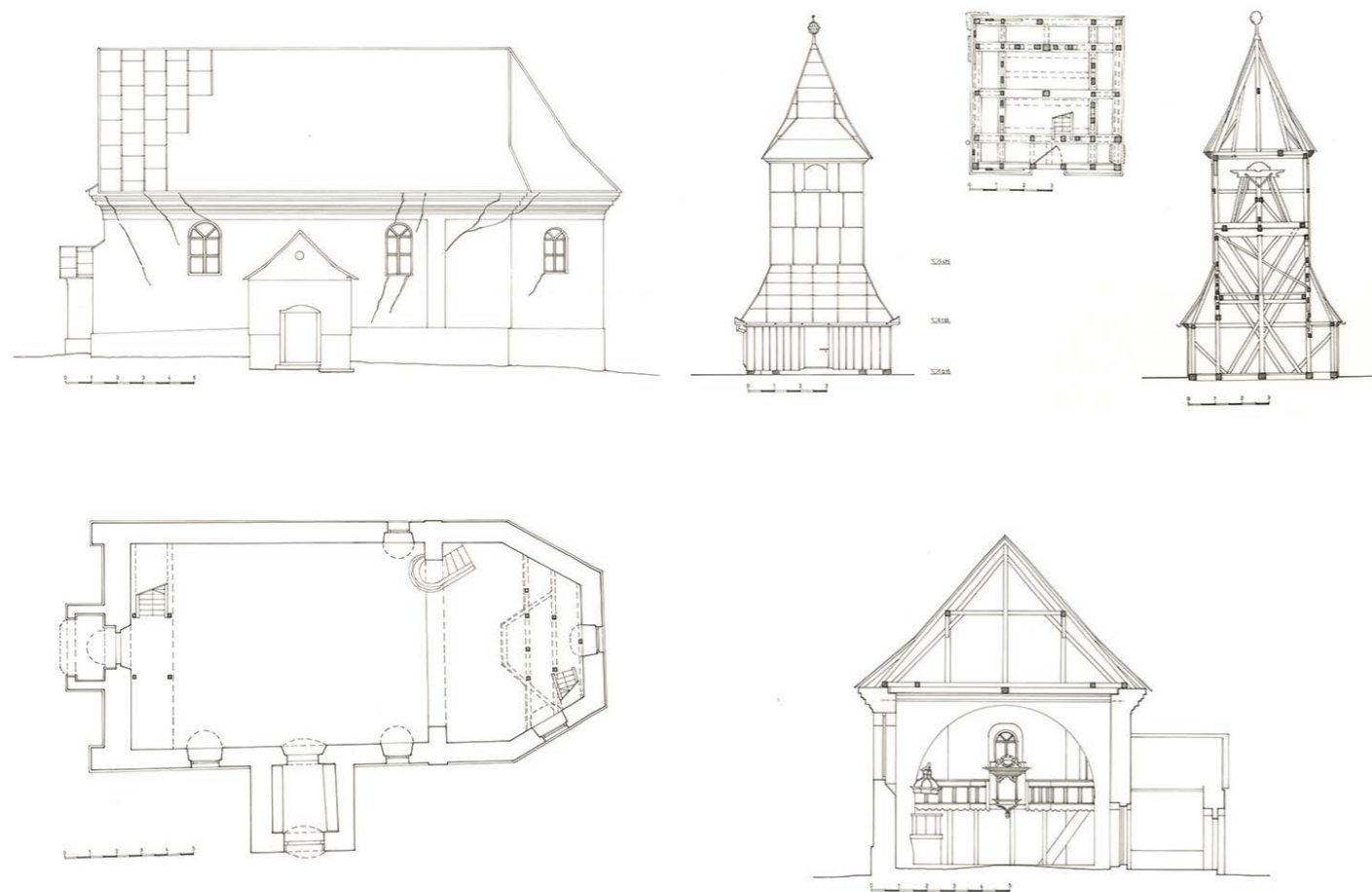
Szerb ortodox templom, Újszentiván, hallgatói felmérés, Vukoszávlyev Zorán, Rüll Tamás, Vukoszávlyev Szlobodán, Bujdosó Ildikó és Szathmáry Nóra, 1999 / *Serbian Orthodox church, Újszentiván, student survey, Zorán Vukoszávlyev, Tamás Rüll, Szlobodán Vukoszávlyev, Ildikó Bujdosó and Nóra Szathmáry, 1999*

VUKOSZÁVLYEV 2013. 193.

96

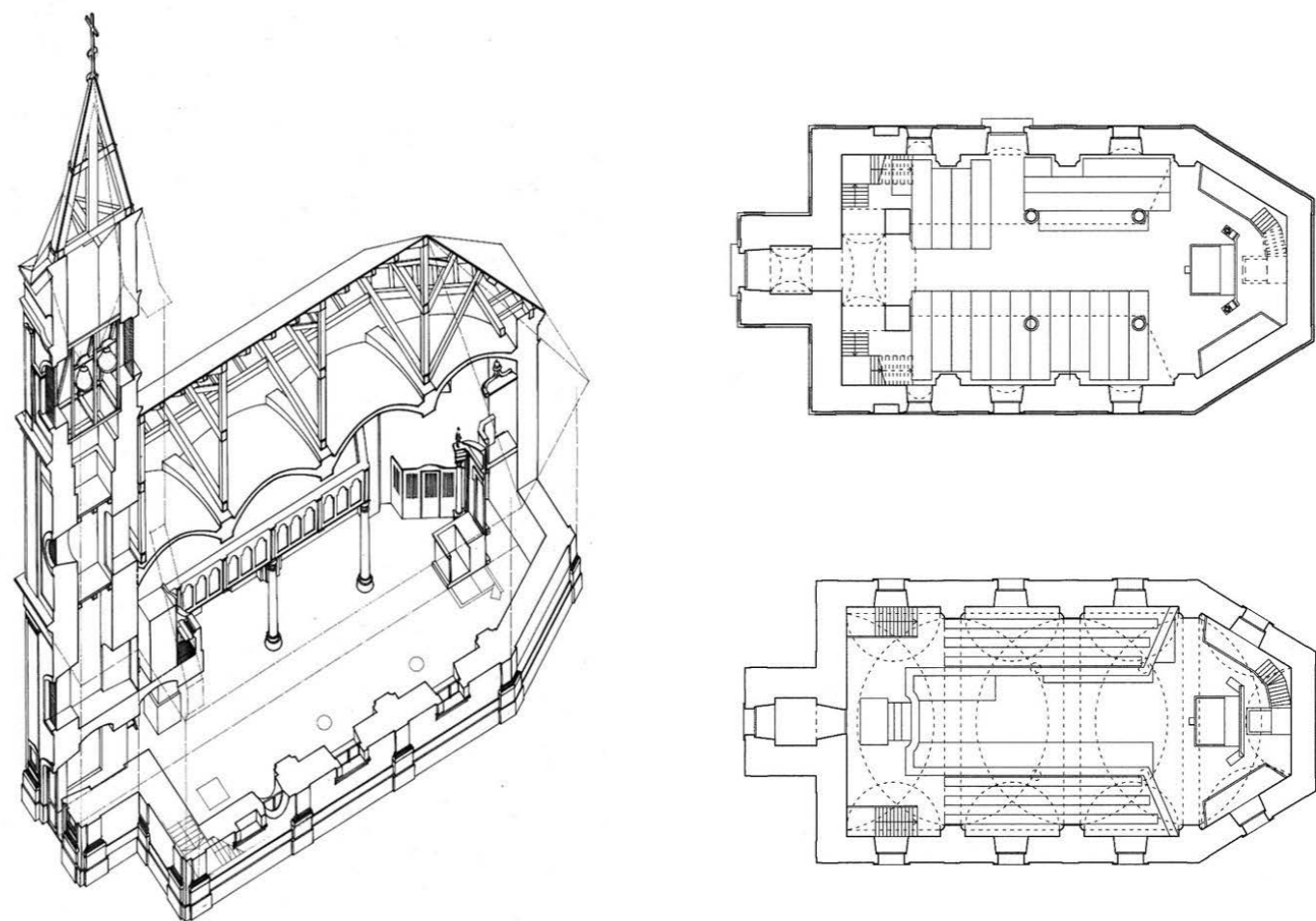
Római katolikus templom, Szálka, boltozat felülnézete, hallgatói felmérés manuálé, Danielisz Dóra, Ostoróczy Nóra és Sütő Anett, 2013 / *Roman Catholic church, Szálka, plan of the vaulting from above, student manual survey drawing, Dóra Danielisz, Nóra Ostoróczy and Anett Sütő, 2013*

97

Református templom felmérése, Mezököbölkút (Románia), *Pusztuló építészeti emlékek felmérése és dokumentálása a Kárpát-medencében* című kutatás, Sebestény F., Benedek A., Szűcs J., Halmos B., Kovács B., Bernáth A., Daróczy M., Maksay Á., Weisz A., Ványolós E. és Vegroszta L., 1999–2000 / *Survey of Calvinist church, Fântânița (Romania), research project Survey and documentation of declining architectural monuments in the Carpathian Basin*, F. Sebestény, A. Benedek, J. Szűcs, B. Halmos, B. Kovács, A. Bernáth, M. Daróczy, Á. Maksay, A. Weisz, E. Ványolós and L. Vegroszta, 1999–2000

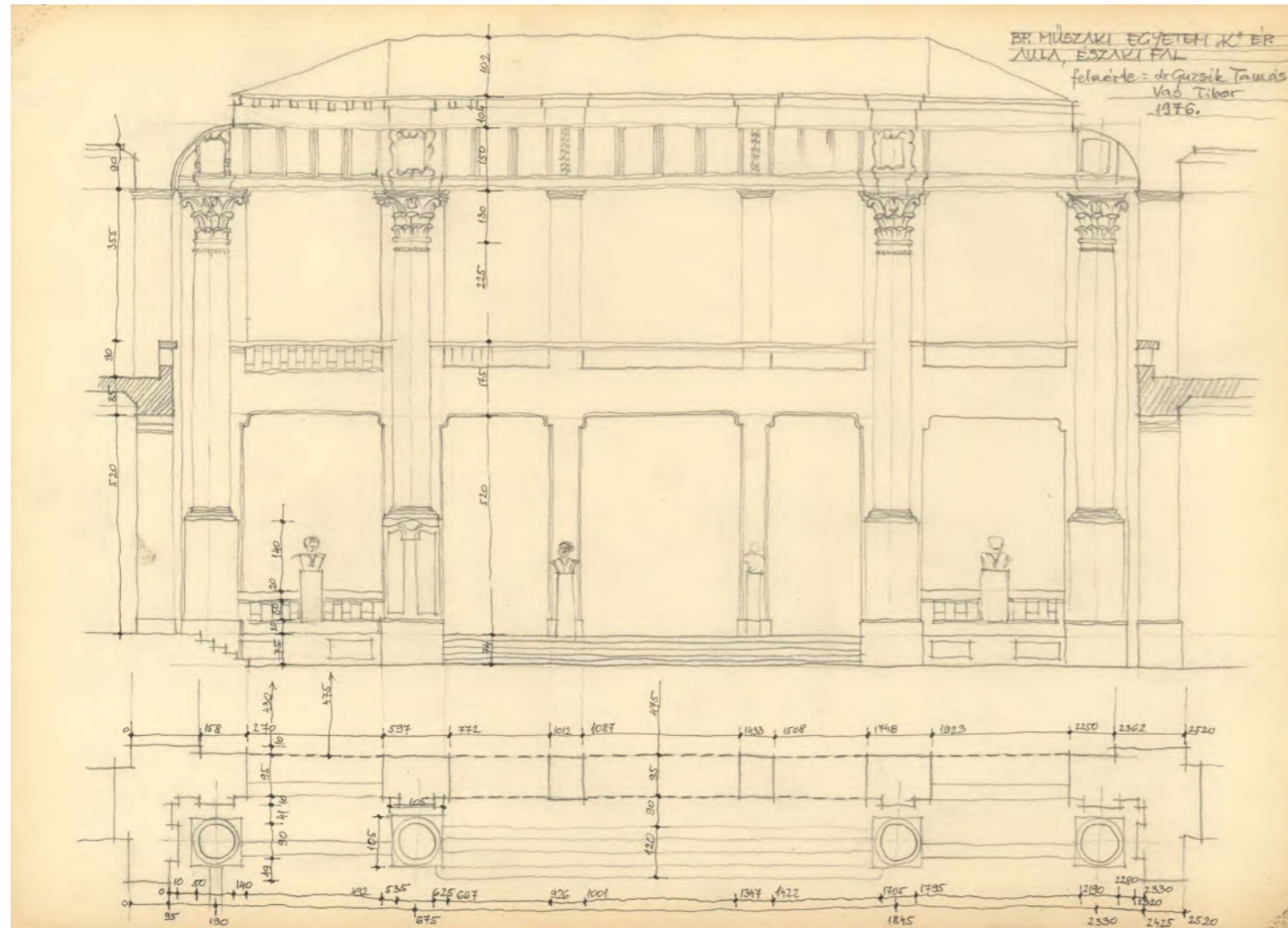
ISTVÁNFI 2001. 241.

98

Evangelikus templom felmérése, Keszőhidegkút, *Evangelikus templomok felmérése és kutatása a mai Magyarországon* című kutatás, Krähling János és Zoboki Gábor, 1984 / *Survey of Lutheran church, Keszőhidegkút, research project Survey and research of Lutheran churches in to-day Hungary*, János Krähling and Gábor Zoboki, 1984

KRÄHLING 2004. 65.

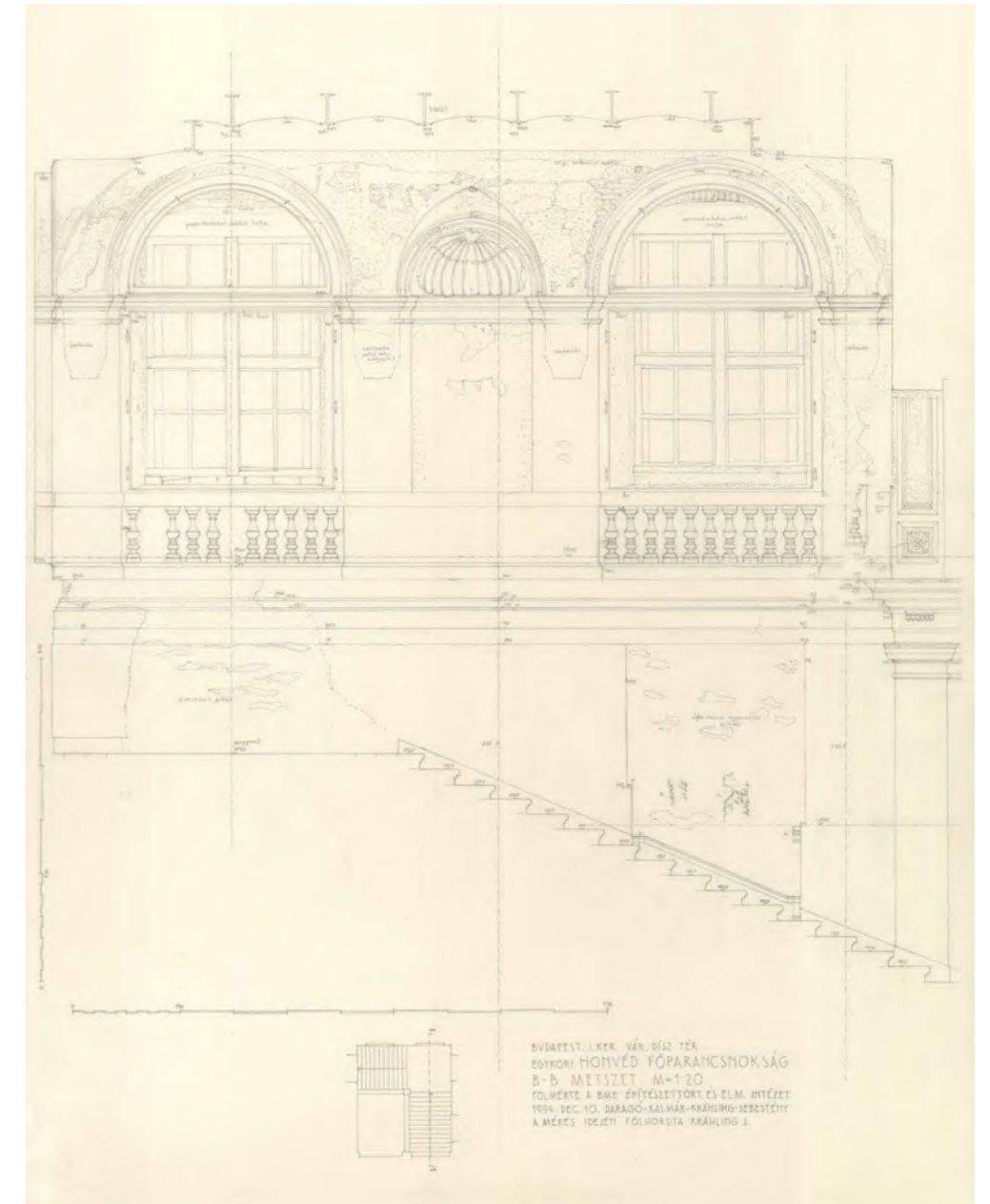

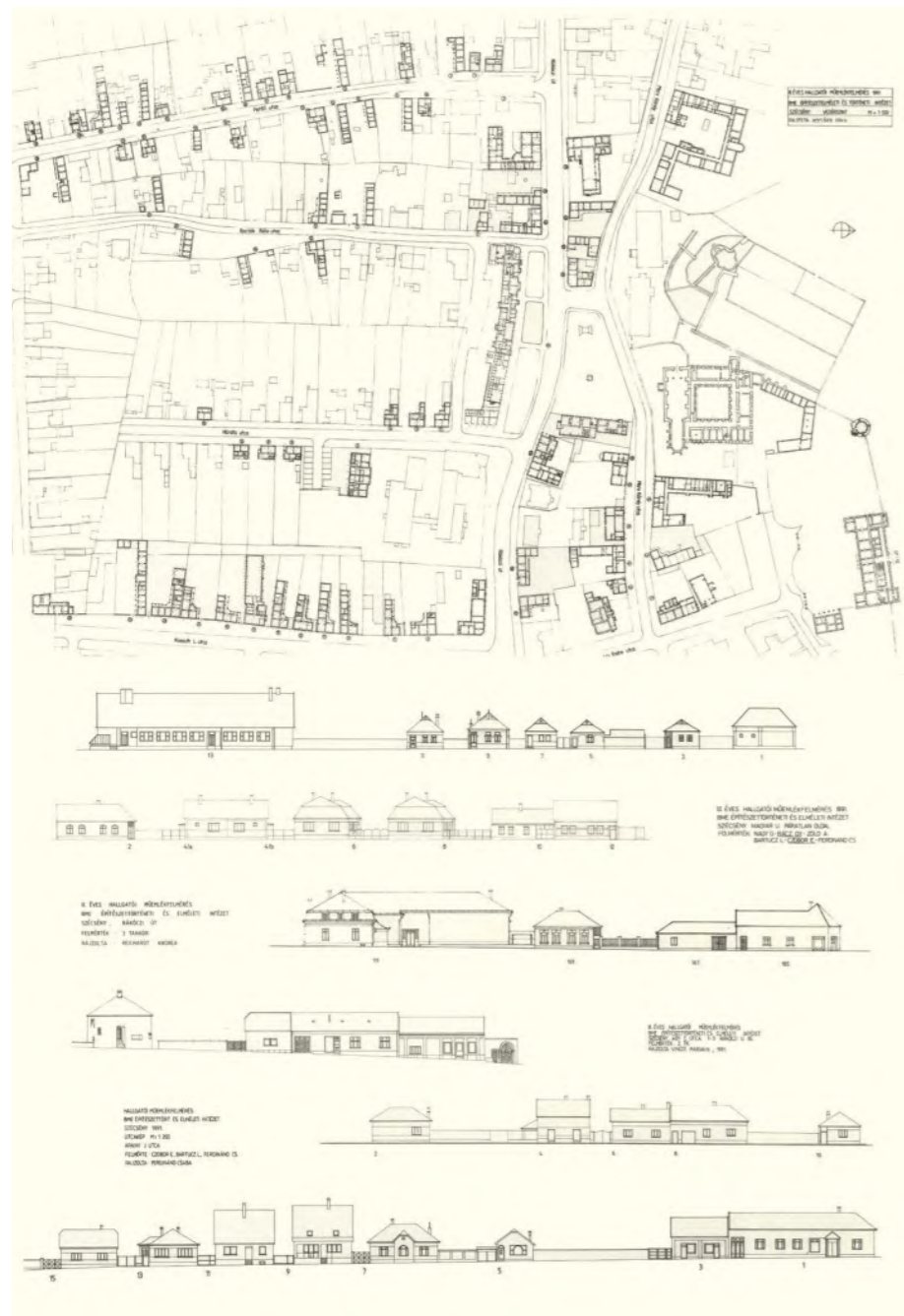
99

BME Központi épület, aula, felmérési manuálé, Guzsik Tamás és Vas Tibor, 1976 /
Aula of the Central Building of BME, survey sketch drawing, Tamás Guzsik and
Tibor Vas, 1976

100

Egykori Honvéd
Főparancsnokság,
díszlépcsőház
alakhű felmérése és
helyiségkönyv-rendszerű
dokumentálása, Krähling
János, Daragó László,
Kalmár Miklós és
Sebestény Ferenc, 1994
/ Former Honvéd High
Command, true-to-form
survey and room book
documentation of the
main staircase, János
Krähling, László Daragó,
Miklós Kalmár and Ferenc
Sebestény, 1994
KRÄHLING 2019c. 32.

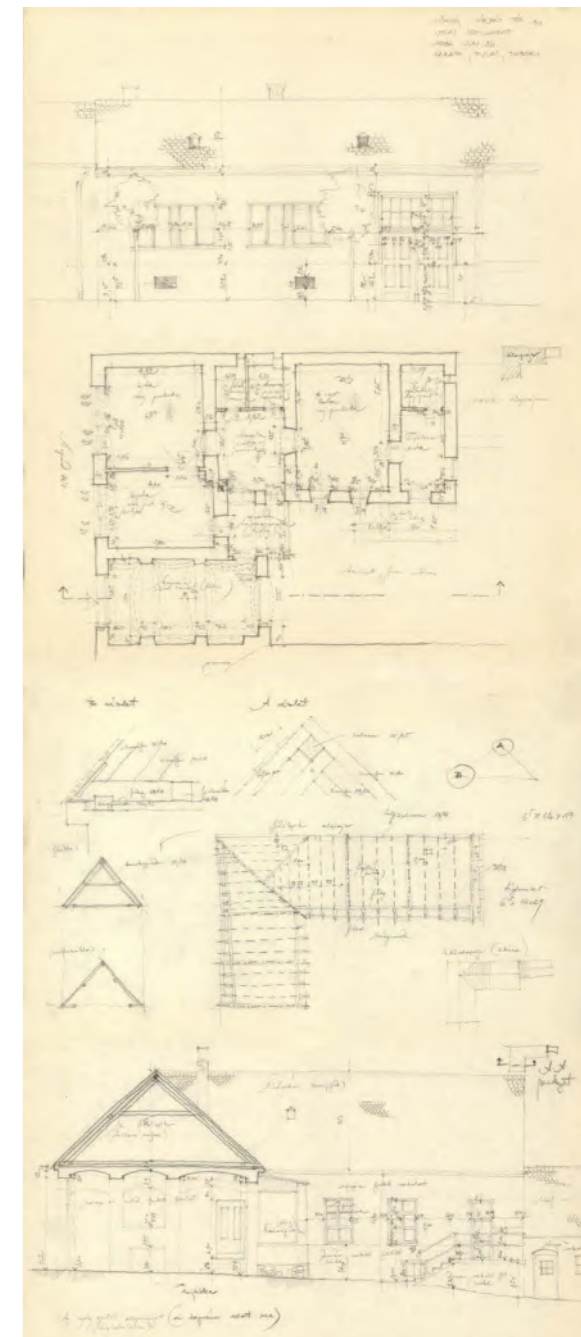

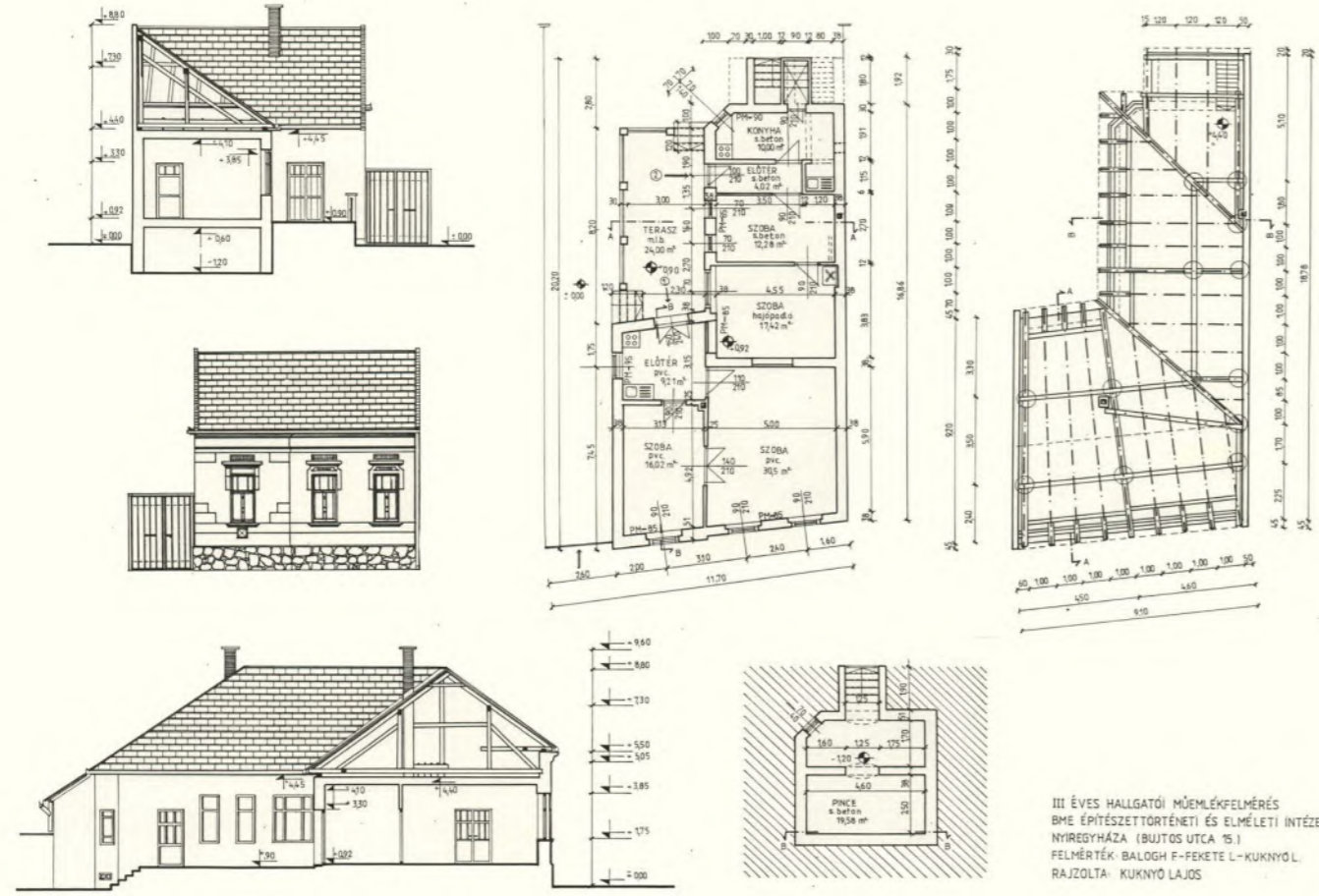
101

Városfelmérések, Szécsény, III. éves hallgatói műemlékfelmérés, Gondos Cs., Pankotai Cs., Tavaszi T., Zatykó K., Szatmári Z., Nyári B., Czobor E., Bartucz L., Ferdinánd Cs., Vincze M., Reichardt A., Nagy G., Rácz Gy., Zöld A. és Kocsárdi E., 1991 / *Architectural survey of towns, Szécsény, 3rd year students' monument survey, Cs. Gondos, Cs. Pankotai, T. Tavaszi, K. Zatykó, Z. Szatmári, B. Nyári, E. Czobor, L. Bartucz, Cs. Ferdinánd, M. Vincze, A. Reichardt, G. Nagy, Gy. Rácz, A. Zöld and E. Kocsárdi, 1991*

102

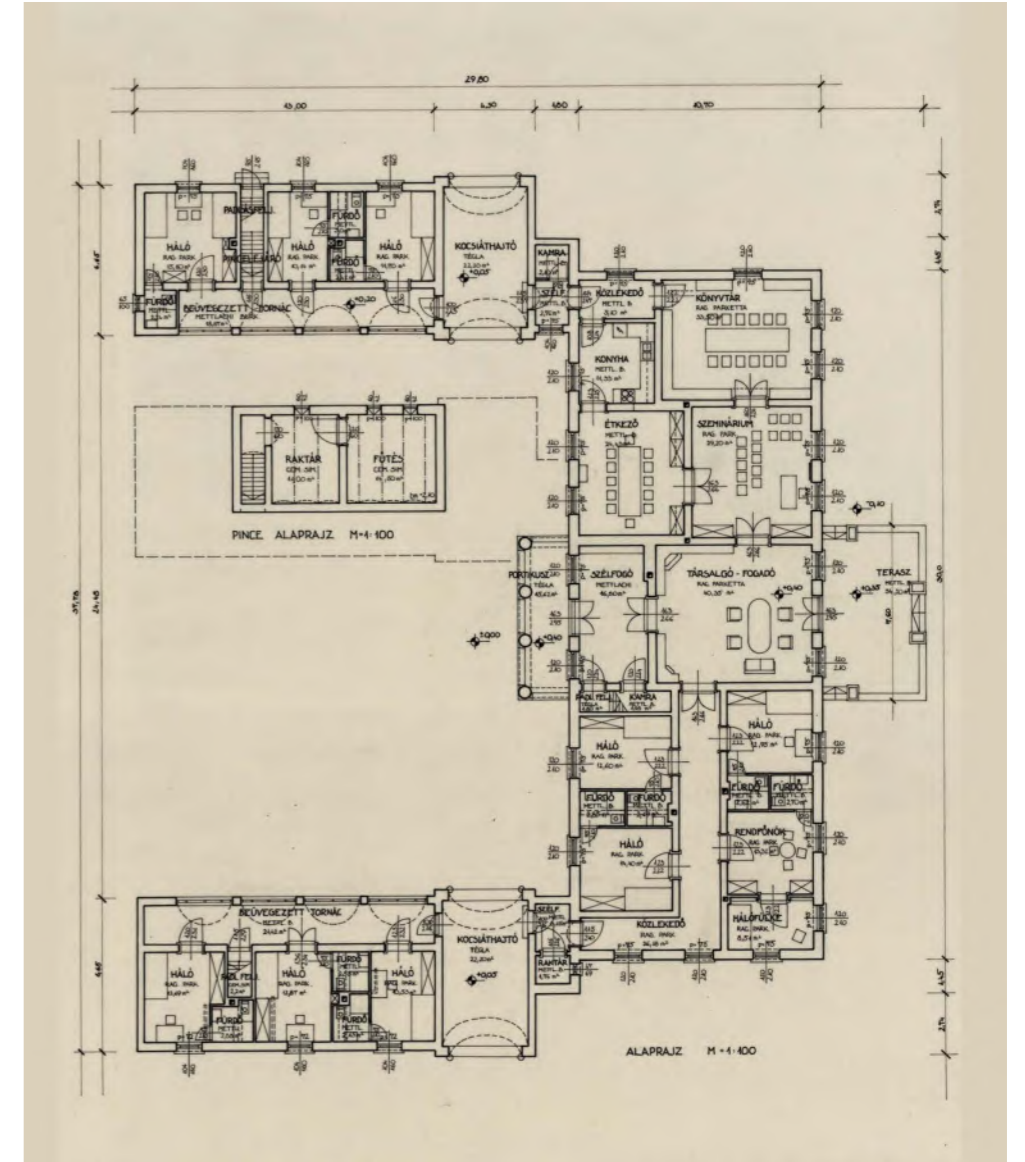
Kőszeg, Árpád tér 10., a városfelmérés manuáléi, Zoboki Gábor, Pulai Sándor és Karádi Zsuzsa, 1984 / *Kőszeg, Árpád Square no. 10, sketch drawing of town survey, Gábor Zoboki, Sándor Pulai and Zsuzsa Karádi, 1984*

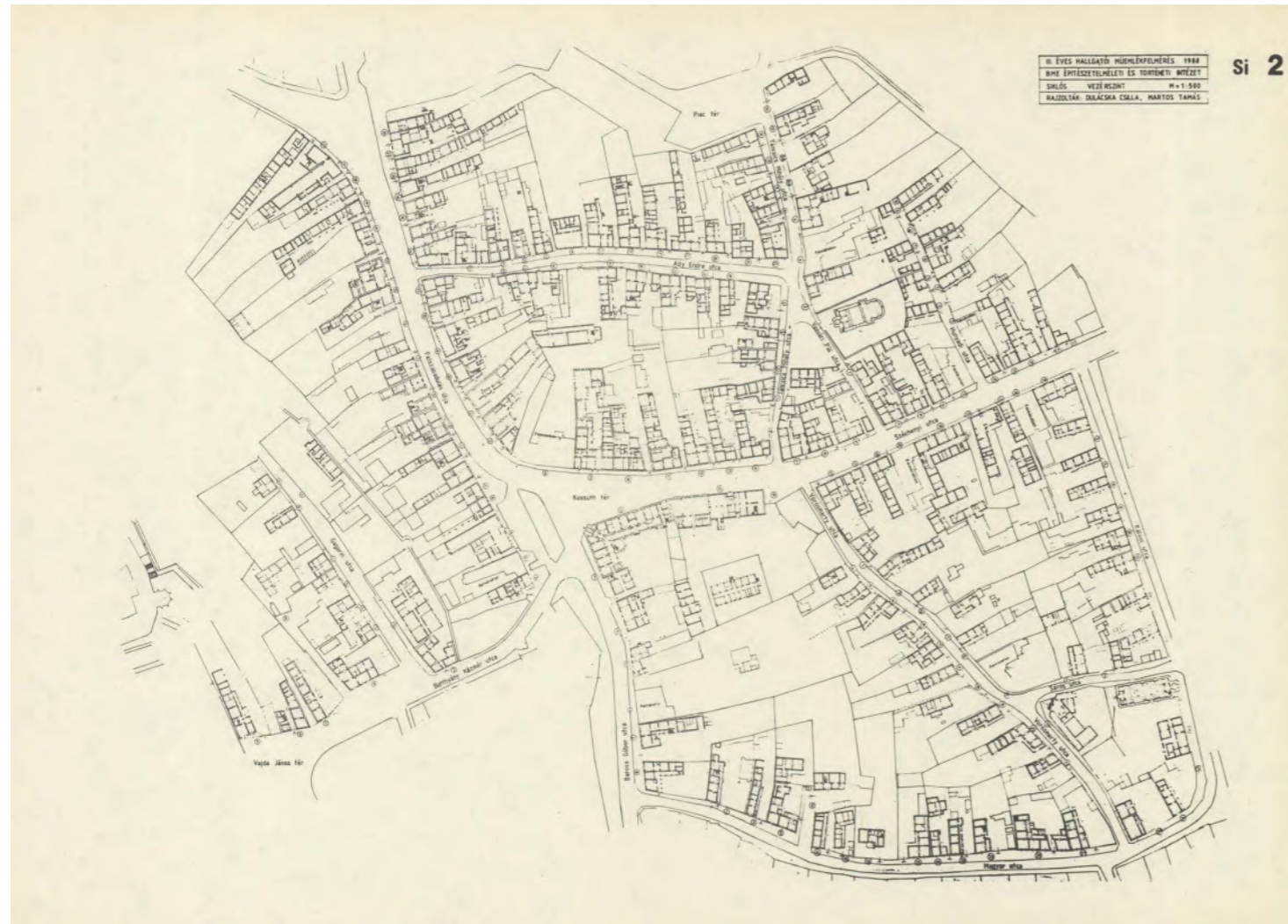
104

Mezőtúr, Pusztabánréve,
Albrecht-kastély,
felhasználási tervjavaslat,
hallgatói felmérés és
terv, Balogh Ágnes,
Gyetvai Géza, 1989 /
Mezőtúr, Pusztabánréve,
Albrecht Castle, concept
for revitalisation, student
survey and design. Ágnes
Balogh, Géza Gyetvai, 1989

103

Nyíregyháza, Bujtos utca 15., III. éves hallgatói műemlékfelmérés, Balogh Ferenc, Fekete Lajos és Kuknyó Lajos, 1992 / Nyíregyháza, Bujtos Street no. 15, 3rd year students' monument survey, Ferenc Balogh, Lajos Fekete and Lajos Kuknyó, 1992

105

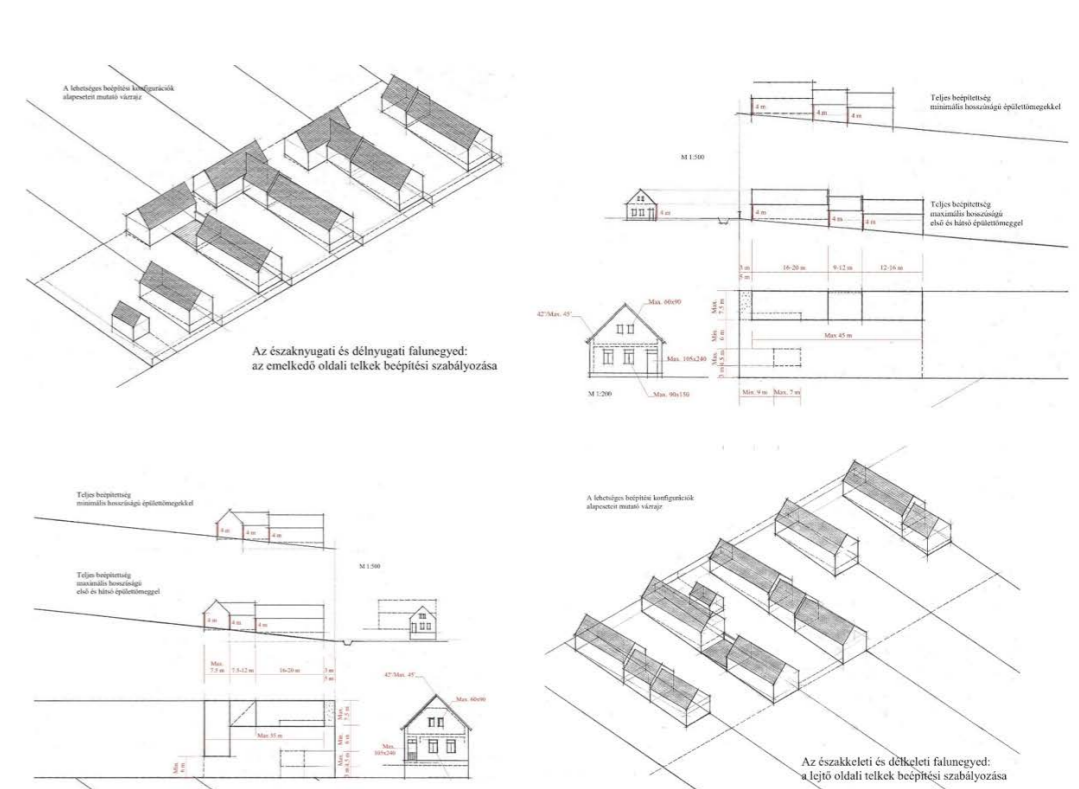
Városfelmérések, Siklós vezérszinti felmérése, III. éves hallgatói műemlék-felmérés, Dulácska Csilla és Martos Tamás, 1988 / Architectural survey of towns, master plan survey of Siklós, 3rd year students' monument survey, Csilla Dulácska and Tamás Martos, 1988

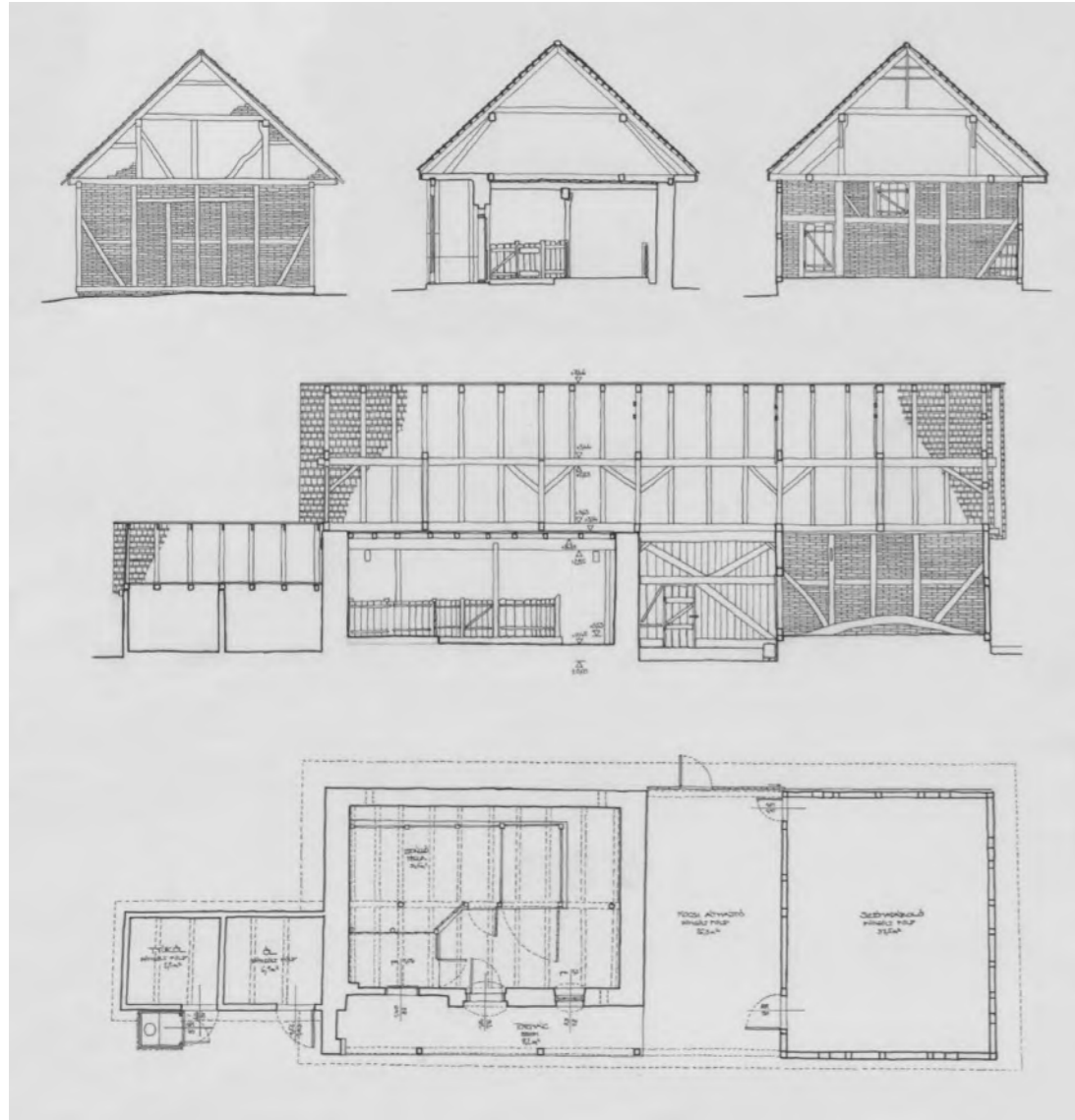

106

Rendezési tervjavaslat örökségvédelmi hatástanulmány alapján, Magyarlukafa, 'The Siikalatva Challenge' nemzetközi workshop Finnországban a népi épített örökség fenntartásáért, Szalai András, Halmos Balázs, Marótyz Katalin és Bányai Éva, 2001–2002 / Settlement plan proposal based on impact study on heritage protection, Magyarlukafa, 'The Siikalatva Challenge' international workshop in Finland for the maintenance of rural building heritage, András Szalai, Balázs Halmos, Katalin Marótyz and Éva Bányai, 2001–2002

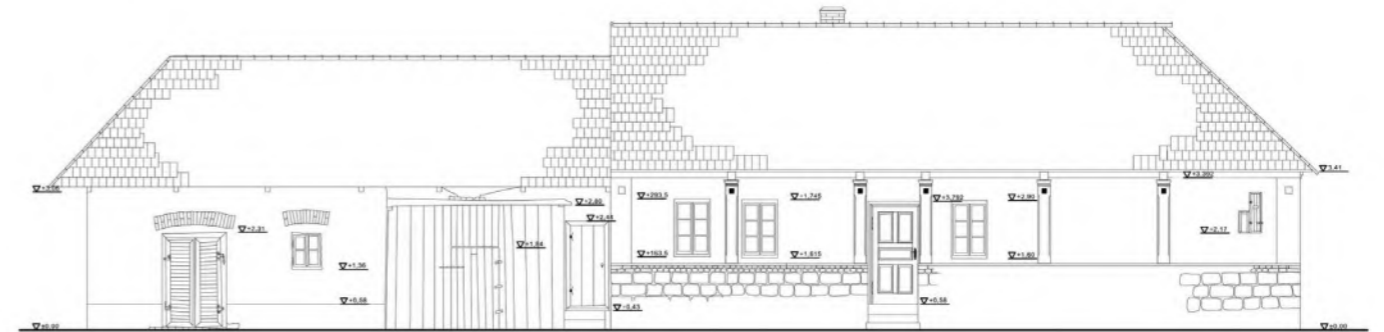
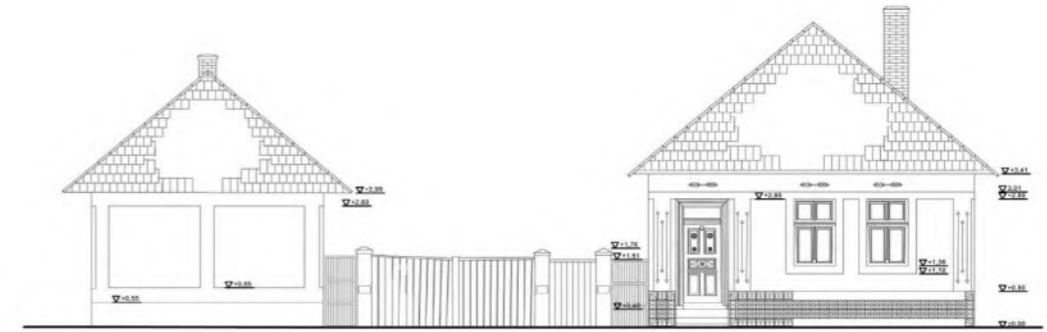
HALMOS 2004c. 166–170.

107

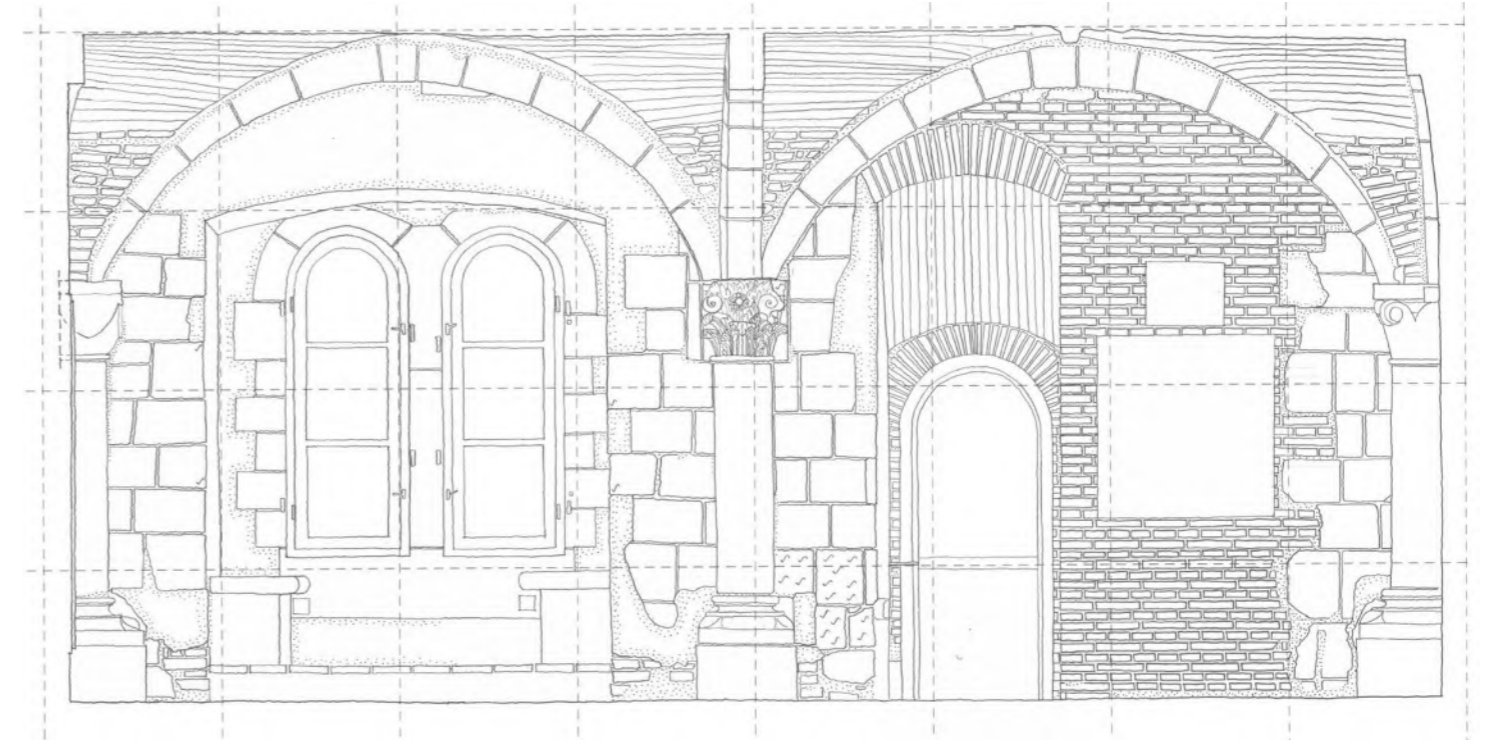
Felsőnána, Ady Endre
 utca 38., pajta, hallgatói
 felmérés, Kurucz Attila,
 Karóczkai Ákos, Mikó
 Szabolcs Árpád, 2011 /
 Felsőnána, Ady Endre
 Street no. 38, barn, student
 survey, Attila Kurucz, Ákos
 Karóczkai, Szabolcs Árpád
 Mikó, 2011

108

Ipolytölgyes, Kossuth Lajos utca 1., hallgatói felmérés, CAD rajz, Jobbik
 Eszter és Kovács Rita Georgina, 2017 / Ipolytölgyes, Kossuth Lajos Street no. 1,
 student survey, CAD drawing, Eszter Jobbik and Georgina Rita Kovács, 2017

FEHÉR-KOVÁCS 2020. 368, 371.

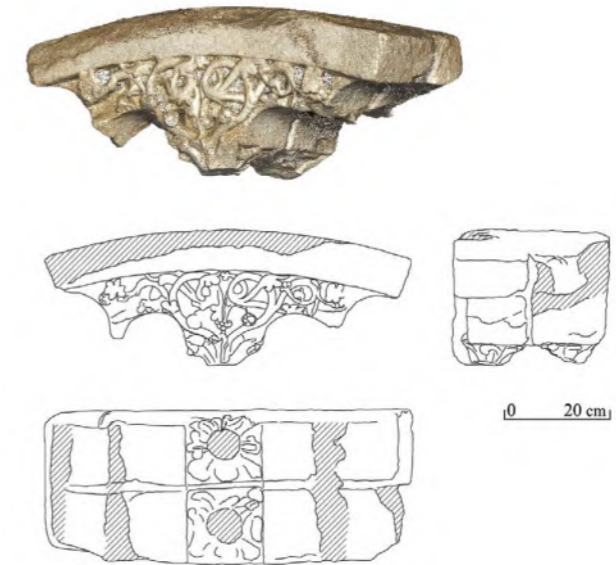

111

A gyulafehérvári Szent Mihály-székesegyház (Románia) fejedelmi kapuja, felmérési rajz, Halmos Balázs, Marótyz Katalin, Balogh Diána, Boros Eszter, Farkas Péter, Fekete Attila, Koronczai Zsófia, Long Yining és Oncsák Zsolt, 2012 / *Principal Gate of the St. Michael's Cathedral in Alba Iulia (Romania), survey drawing, Balázs Halmos, Katalin Marótyz, Diána Balogh, Eszter Boros, Péter Farkas, Attila Fekete, Zsófia Koronczai, Yining Long, Zsolt Oncsák, 2012*

HALMOS-MARÓTYZ 2015. 54.

112

Zsámbéki premontrai templom kőtára, középkori kőelem 3D fotószkennelt képe és felmérési rajzai, Fehér Krisztina, 2019 / *Stone collection of the Premonstratensian church in Zsámbék, image and survey drawings of 3D photoscanned medieval stone, Krisztina Fehér, 2019*

113

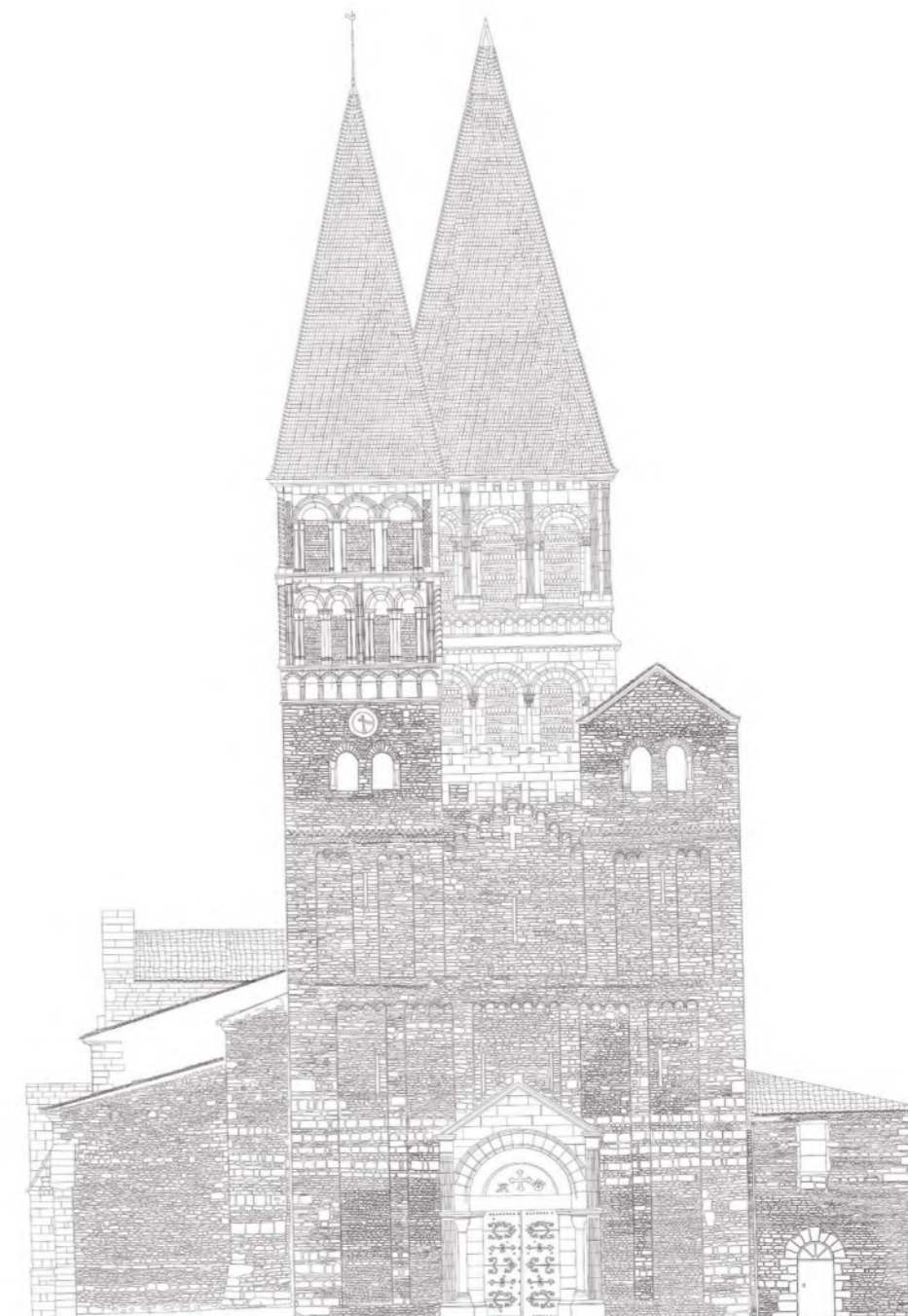
Sanvignes-les-Mines, Burgundia (Franciaország), román kori templom, keleti homlokzat, hallgatói felmérés, helyszíni manuálé és CAD rajz, Makai István, 2010 / *Sanvignes-les-Mines, Burgundy (France), Romanesque church, East elevation, student survey sketch and CAD drawing, István Makai, 2010*

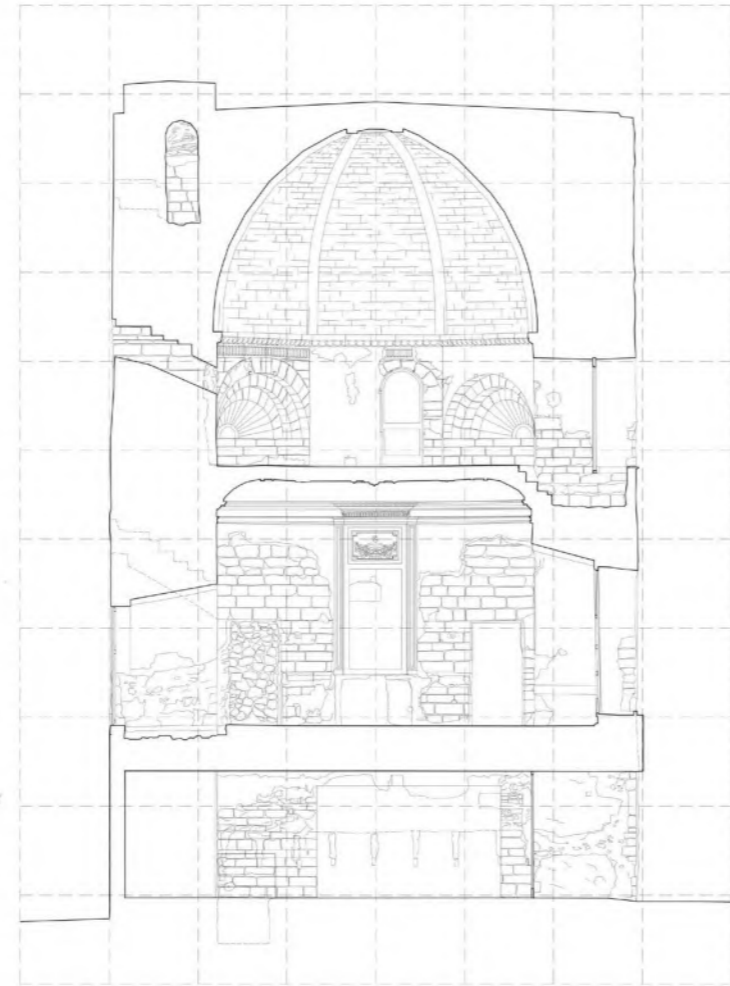
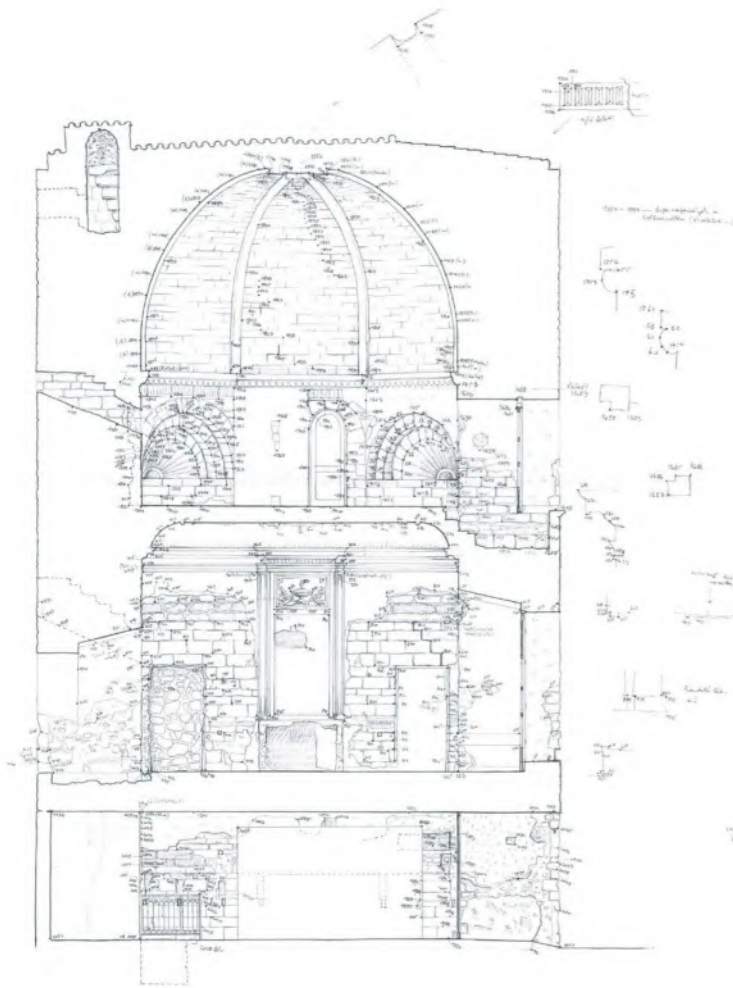
DARAGÓ et al 2015. 37.

114

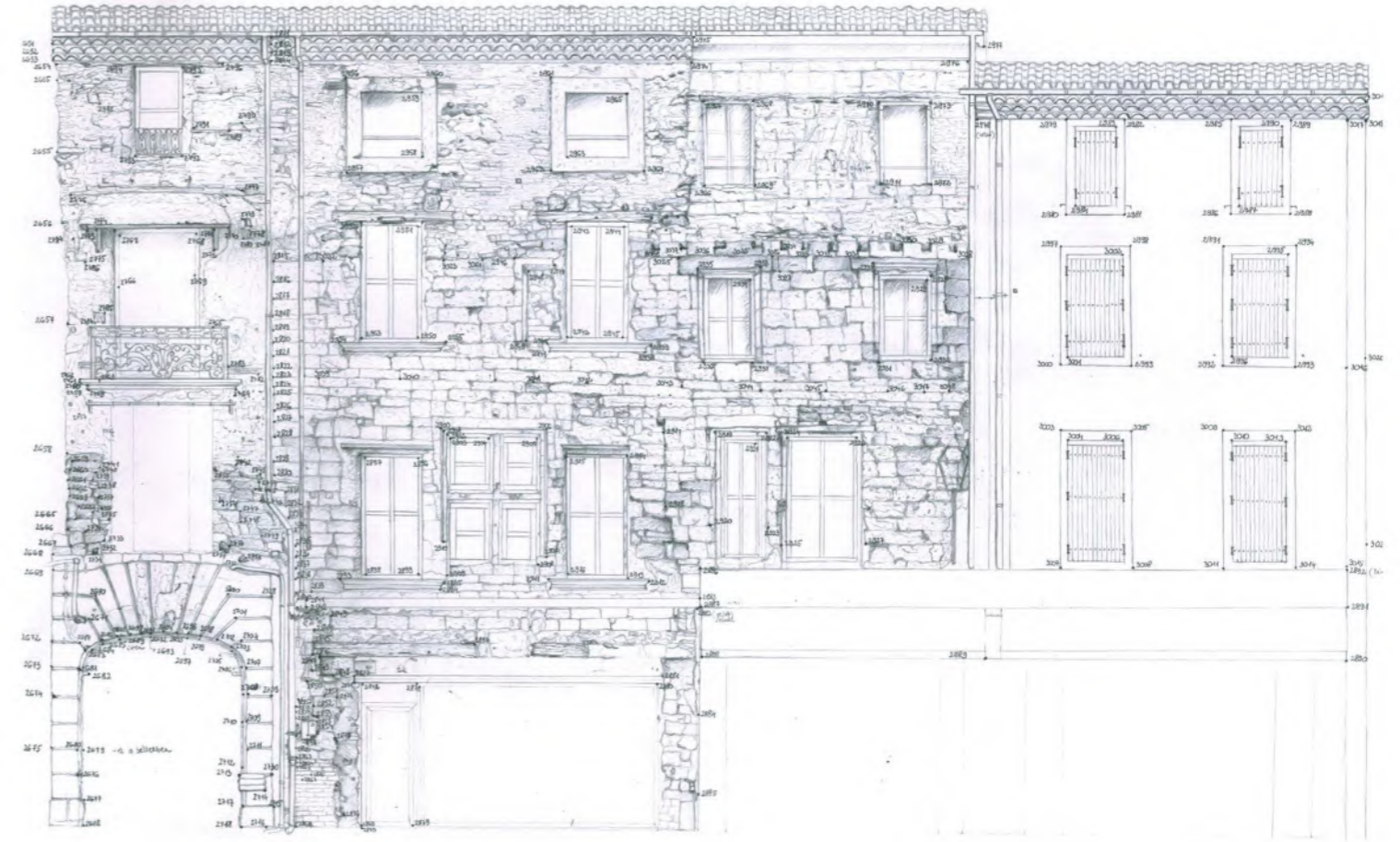
Saint Philibert-templom,
Tournus, Burgundia
(Franciaország), nyugati
homlokzat CAD rajza,
hallgatói felmérés, Bodó
Borbála és Stahl Nóra,
2018–2019 / *St. Philibert's
Church, Tournus, Burgundy
(France), CAD drawing of
the West elevation, student
survey, Borbála Bodó and
Nóra Stahl, 2018–2019*

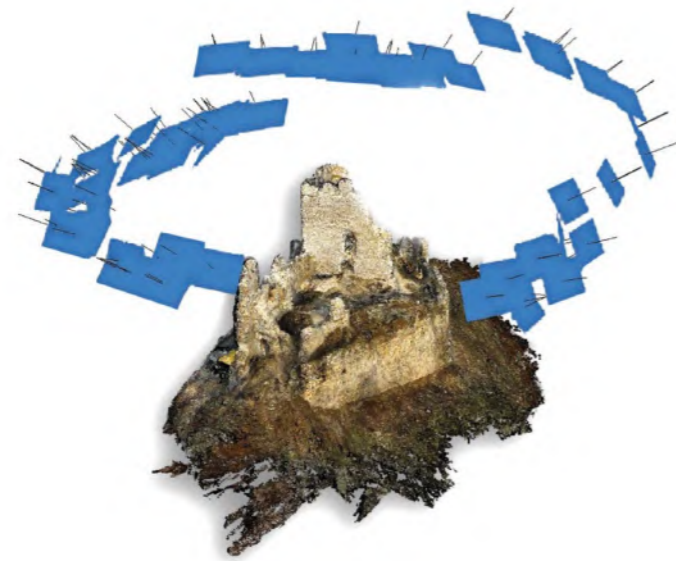
115

Tour d'Argent, l'Isle-sur-la-Sorgue, Provence (Franciaország), hallgatói felmérés, helyszíni manuálé és CAD rajz, Dobos Dénes, 2016 / *Tour d'Argent, l'Isle-sur-la-Sorgue, Provence (France), student survey sketch and CAD drawing, Dénes Dobos, 2016*

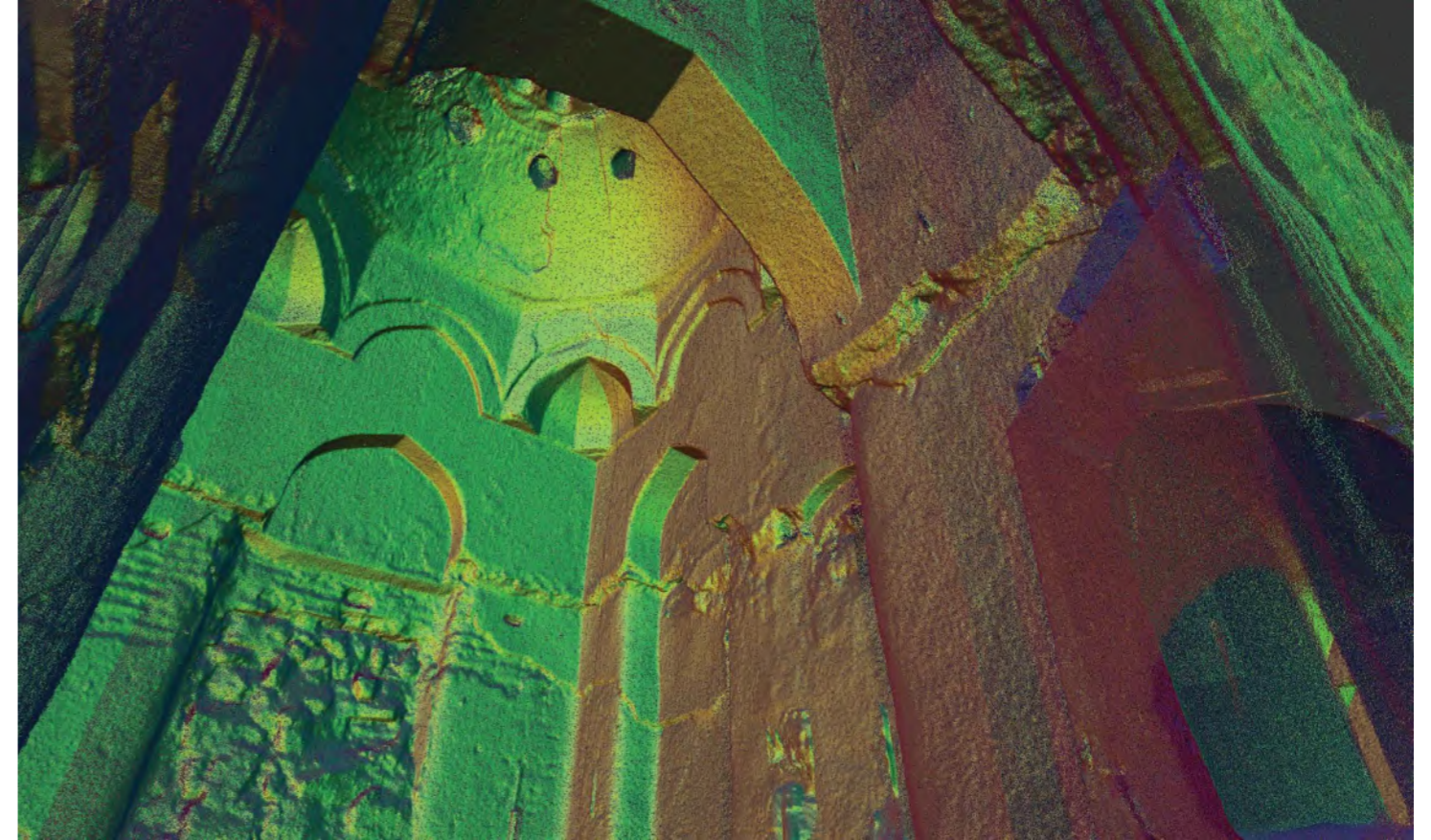
116

Lakóház a Tour d'Argent mellett, l'Isle-sur-la-Sorgue, Provence (Franciaország), hallgatói felmérési manuálé, Rácz Henriett, 2016 / *Residential building attached to the Tour d'Argent, l'Isle-sur-la-Sorgue, Provence (France), student survey sketch, Henriett Rácz, 2016*

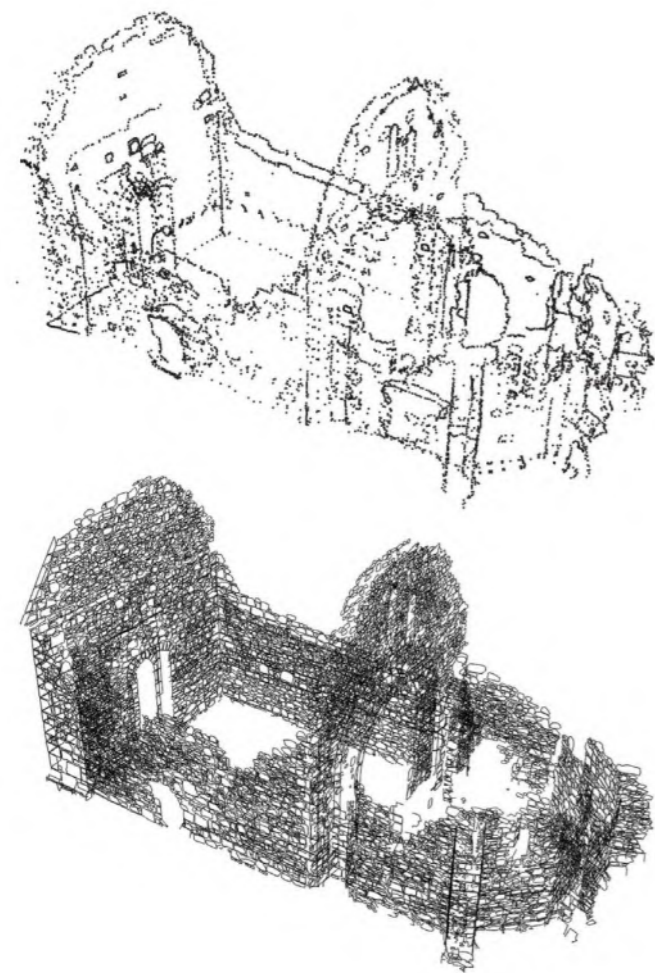
117

Vitányvár felmérése fotoszkeneléssel, kamerapozíciók, Bozsik Máté, 2014 /
Survey of Vitány Castle with photoscanning, camera positions, Máté Bozsik, 2014
Bozsik 2019. 27.

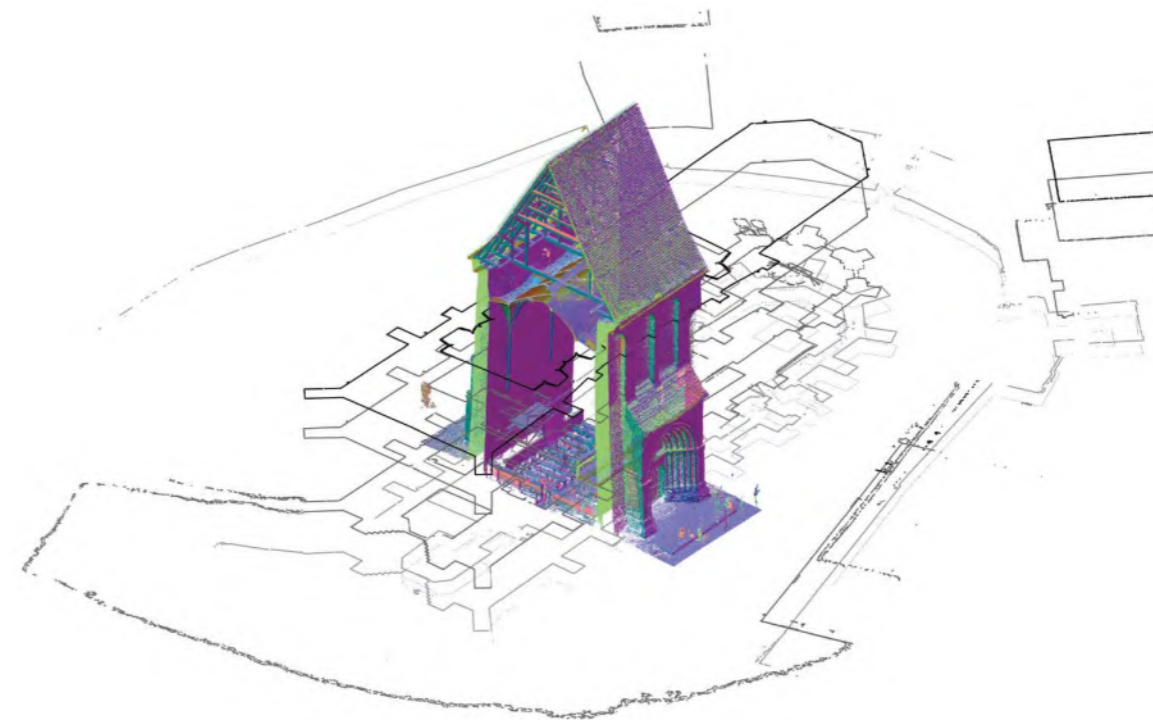
118

Erdélyi Követek háza, Isztambul, lézerszkennéssel készült pontfelhő intenzitásképe,
Kovács Máté Gergő, 2019 / *Historical Building of Transylvanian Ambassadors, Istanbul, image of
point cloud by laser scanner, coloured by intensity, Máté Gergő Kovács, 2019*

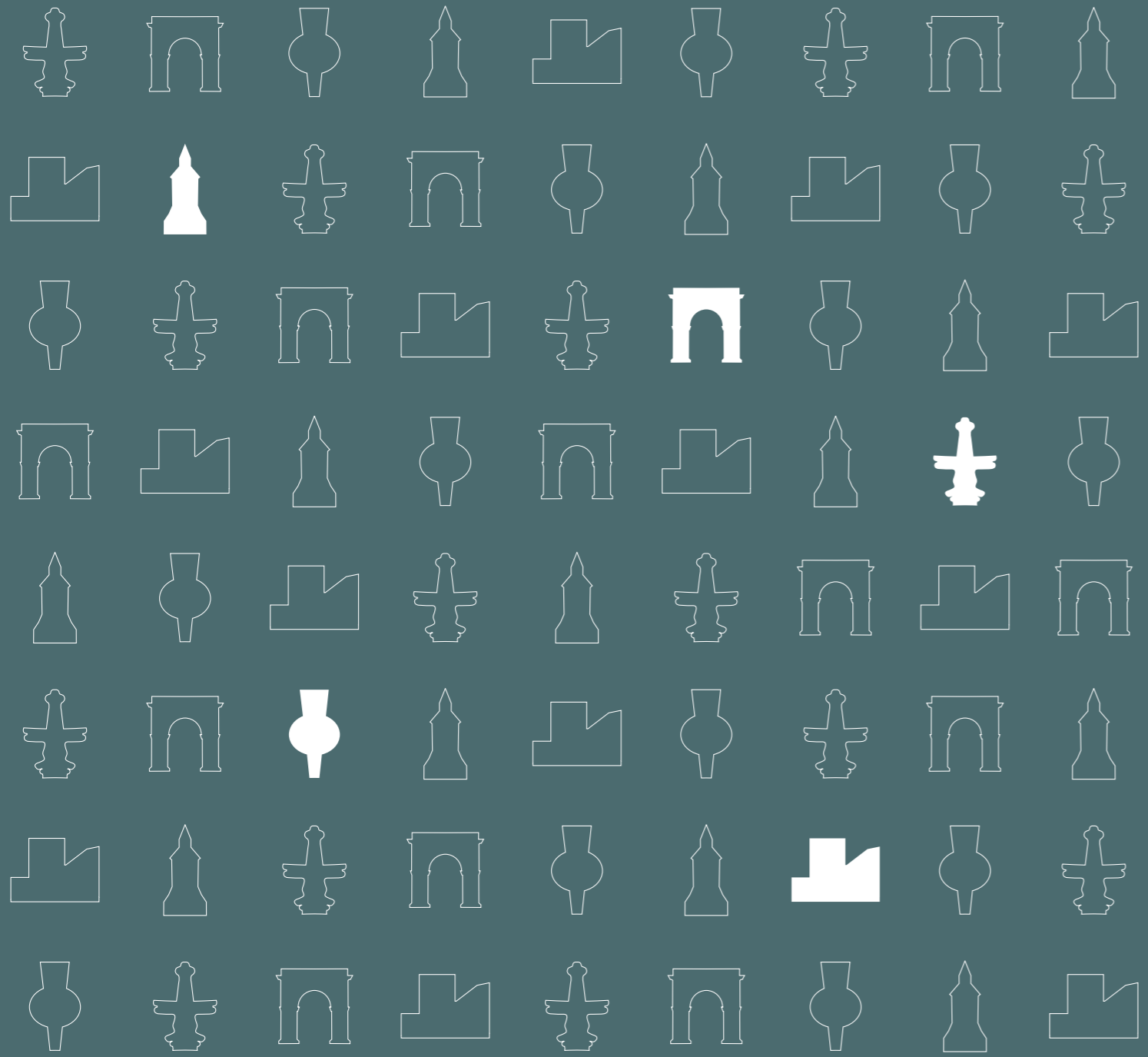
119

Kismuzsaly (Ukrajna),
templomrom, 3D fel-
mérés pontthalmaza és
térbeli CAD rajzai,
Halmos Balázs és
Maróty Katalin, 2015 /
*Muzsijeve (Ukraine), church
ruins, point cloud of 3D
survey and spatial CAD
drawings, Balázs Halmos
and Katalin Maróty, 2015*
HALMOS-MARÓTY 2020b

120

Evangélikus templom, Szászbogács (Románia), lézerszkennel készült pont-
felhő és térbeli metszetek, Krähling János és Fehér Krisztina, 2019 / *Lutheran
church, Băgaciu (Romania), point cloud by laser scanner and spatial sections, János
Krähling and Krisztina Fehér, 2019*
KRÄHLING-FEHÉR 2019. 157.

**MŰEMLÉKVÉDELEM ÉS ÉPÍTÉSZETI
TERVEZÉS**
*MONUMENT PRESERVATION AND
ARCHITECTURAL DESIGN*

A TANSZÉK OKTATÓINAK MŰEMLÉKHELYREÁLLÍTÁSI MUNKÁI

MONUMENT RESTORATION WORKS OF THE PROFESSORS OF THE DEPARTMENT

MEZŐS TAMÁS

150 év építész professzorai munkásságának feldolgozásához a téma bemutatását vázlatosan két fejezetre bontjuk. Az első részben a kezdetektől a II. világháborúig terjedő időszak legfontosabb munkáit mutatjuk be azt elemezve, hogy a professzorok életművében mennyire volt jelen az építészeti alkotás mellett a műemlékvédelem, illetve mennyiben folytattak a mai feltételeknek is megfelelő szakirodalmi-elméleti tevékenységét.

A hazai építészoktatás megindulásakor, 1872-ben az építészettörténet megismertetése szorosan összekapcsolódott az építészeti tervezés oktatásával. A 19. század utolsó évtizedeiben uralkodó szemlélet, az eklektika határozta meg az építészetről való gondolkodás alapjait. Ehhez a szemlélethez viszont magas szintű történeti ismeretekkel kellett felvértezni a jövő alkotó generációit. Ez az időszak egybeesett a hazai műemlékvédelem gyakorlati megteremtésével is. A korszakot uraló szemlélet, a purizmus szintén megkövetelte a történeti építészet magas szintű ismeretét, szinte készség szintű megvalósítását. A történeti

To process the work of architect professors of the last 150 years, the topic is schematically divided into two chapters. In the first part, including the most important works of the period are presented from the beginning to World War II, analyzing the extent to which the professors' oeuvre included monument preservation in addition to architectural design work, and the extent to which they continued their literary and theoretical activities.

At the beginning of the teaching of architecture in Hungary, in 1872, getting acquainted with the history of architecture was closely connected with the teaching of architectural design. Eclecticism, the approach prevailing in the last decades of the 19th century laid the foundations for thinking about architecture. This approach, however, required to provide future creative generations with a high level of historical knowledge. This period also coincided with the practical establishment of Hungarian monument preservation. The predominant approach of the era, Purism, also required a high level of knowledge and almost skill-level implementation of historical architecture. Applying historical styles in

stílusok alkalmazása új alkotások létrehozásakor, illetve az előző korok emlékeinek helyreállításakor lényegében a II. világháborúig tetten érhető a hazai építészetben. Ez a folyamat nem magyarázható az építészek konzervatív szemléletével, sőt a társadalmi gondolkodás „maradiságával” sem. Azok az építészek – köztük természetesen a professzoraink is – képesek voltak „stílusban tervezni”, sőt egy korszak építészetének névadójául szolgáltak, mint Wälder Gyula, képesek voltak a kor építészeti irányzatainak alkalmazására is. ■ 124

✚ 13 Ugyanakkor az ókori építészet tanárának nem jelenthetett problémát a ciszterci rend felkérésének teljesítése, egy neobarokk templom, gimnázium és – a meg nem valósult – rendház megtervezése. A Szent Imre Gimnáziumot 1927-ben, a templomot 1938-ban fejezte be Wälder. 1927-ben Kotsis Iván professzornak is megépült neobarokk temploma a ferences rend számára Zalaegerszeg, pedig ő igazán a klasszicizáló modern építészet apostolának számított már a II. világháború előtt is. ✚ 17

Így amikor a mai Építészettörténet Tanszék és elődeinek műemlékhelyreállító tevékenységét mutatjuk be, alapvetően két markáns korszak alkotásait kell elemezni anélkül, hogy teljességre törekednénk. Az első időszakban, 1872–1945 között valamennyi professzor életművében az új épületek tervezése és megépítése dominált.

Az ókori építészettörténet első professzora, Czigler Győző tervekét készítette a pesti Vigadó átalakítására, ami nem valósult meg. Ő tervezte Krasznahorka várának helyreállítását, ez tekinthető az egyetlen történeti épületen végzett beavatkozásának a számtalan új épület tervezése mellett. Többek között ő jegyzi a Műgyetem Ch és F épületének terveit is.

Czigler halála után Nagy Virgilt választották meg

the creation of new works and in the restoration of the monuments of previous ages is essentially traceable in Hungarian architecture until World War II. This process can neither be explained by the conservative approach of architects, nor by the "obscurantism" of social thinking. Architects, including, of course, our professors, who were able to "design in style" and even were eponyms of the architecture of a given era, such as Gyula Wälder, were also able to apply the architectural trends of the specific period. □ Wälder himself designed the Madách Houses (1937–1938), which undeniably bear the influence of Hamburg's Chilehaus (Fritz Höger 1922–1924), the modern brick architecture in northern Germany. ✚ At the same time, the professor of ancient architecture had no problems fulfilling the request of the Cistercian order, i.e. the design of a Neo-Baroque church, a grammar school and (the unrealized) convent building. Wälder completed the Grammar School of St. Imre of Buda in 1927, the church in 1938. In 1927, a Neo-Baroque church for the Franciscan order in Zalaegerszeg was also built by the design of Professor Iván Kotsis, although he was truly an apostle of classicizing modern architecture even before World War II. ✚

Thus, when presenting the monument restoration activities of today's Department of History of Architecture and its predecessors, it is essential to analyze the works of two distinct eras without striving for completeness. In the first period, between 1872 and 1945, the design and construction of new buildings dominated the oeuvres of all professors.

Győző Czigler, the first professor of the History of Ancient Architecture, made plans to transform the Vigadó in Pest, which project was never realized. He planned the restoration of Castle of Krásna Hôrka (Krasznahorka), the project being his only intervention in a historic building besides the design of countless new buildings. Among other things, the plans for the Ch and F buildings of the Technical University are connected to his name.

After Czigler's death, Virgil Nagy was appointed

□ 124

✚ 13

✚ 17

az ókori építészettörténet professzorának. Sokoldalú működése során megtervezte a mai Szabadság híd és a háborúban elpusztult Erzsébet híd architektúráját. Tervező építészként a történeti formák alapos ismeretéről tett tanúbizonyságot. Számos vidéki városa, templom és bank épületen kívül ő tervezte meg az ország második műgyetemének szánt temesvári egyetem épületeit is. A környezetére érzékenyen figyelő alkotóként hatott munkáira a századforduló nemzeti törekvéseinek formavilága is.

Aktív tagja volt a Műemlékek Országos Bizottságának. Elkészítette Szilágy megye építészeti emlékeinek összeírását. Megtervezte az egri székesegyház szentélyének, a nagyváradai püspöki palotának és az örvösi Széchenyi-kastélynak a műemléki helyreállítását. Jelentős szakirodalmi tevékenységet folytatott, szerkezet- és építészettörténeti írásai az *Építési Iparban* jelentek meg. Halála előtt publikálta *A görög és a római építészet alaktana* című munkáját. Egyetemi professorként ambicionálta a külföldi szakmai szervezetekkel kiépítendő kapcsolatok megeremtését. Tagjai közé választotta többek között az RIBA és a kanadai építészek szervezete is.

Nagy Virgil halála után az ókori építészettörténet professzora a már említett Wälder Gyula lett. Kortársaihoz hasonlóan a történeti stílusok alkalmazásának briliáns mesterévé vált pályája során, ugyanakkor képes volt az I. világháború utáni korai modern törekvéseket is befogadni és alkotó módon alkalmazni. A már említett Madách-házakon kívül a Verseny Áruház (korábban Guttmann-áruház) épülete, vagy a Napraforgó utca 2. sz. épülete bizonyítja tehetségét. Szülővárosában, Szombathelyen tervezte a domonkosok temploma, ill. Debrecenben a Szent Anna-templom helyreállítását.

✚ 1-2

Hauszmann Alajos az újkori tanszék mestereként hatalmas állami megbízásoknak tett eleget. ✚ Elegendő itt a Kúriára vagy a királyi vár utalunk. Par excellence műemlékhelyreállítási munkája nem volt. Talán csak a nádasdladányi Nádasdy-kastély

professor of the History of Ancient Architecture. During his versatile oeuvre, he designed the architecture of today's Szabadság [Liberty] Bridge and the Erzsébet [Elizabeth] Bridge, which was destroyed in the war. As a designer architect, he demonstrated a thorough knowledge of historical forms. In addition to several rural town halls, churches, and banks, he also designed the buildings of the University of Timisoara (Temesvár), intended for the second technical university in the country. Being a creator sensitive to his environment, his work was also influenced by the forms of the national aspirations at the turn of the century.

Nagy was an active member of the National Committee for Historic Monuments. He compiled the registry of the architectural monuments of Sălaj (Szilágy) County. He planned the monumental restoration of the sanctuary of the Eger Cathedral, the Episcopal Palace of Oradea (Nagyvárad) and the Széchenyi Castle in Örvös. He had a significant activity in professional literature, his writings on the history of structure and architecture have appeared in the journal Építési Ipar [Building Industry]. Before his death, he published A görög és a római építészet alaktana [The Morphology of Greek and Roman Architecture]. As a university professor, he encouraged the establishment of relations with foreign professional organizations. He was elected member of the RIBA and the Canadian Association of Architects, among others.

After the death of Virgil Nagy, the already mentioned Gyula Wälder became the professor of the History of Ancient Architecture. Like his contemporaries, he became a brilliant master of the application of historical styles during his career, but he was also able to accept and creatively apply the early Modern aspirations after World War I. In addition to the already mentioned Madách Houses, the building of the Verseny Department Store (formerly Guttmann Department Store) or the building in Napraforgó utca 2. speak for his talent. He planned the restoration of the Dominican Church in his hometown, Szombathely, and the St. Anne's Church in Debrecen.

átalakítása és kápolnájának megépítése, vagy a herényi Gothárd-kastély barokk szárnyának bővítése sorolható ide. A Hauszmannt követő Hüttl Dezső pályáján is inkább új épületek tervezése volt a jellemző és kevésbé a műemléki tevékenység.

A második generációba azokat a professzorokat soroljuk, akik építészeti és műemlékhelyreállítási tevékenységük mellett jelentős szakirodalmi munkásságot is föl tudnak mutatni. Hüttl utóda, Friedrich Lóránd számos épületterve [†] mellett megírta többek között a *Monumentális építészet az új klasszicizmusban* című füzetet, amely ma is haszonnal forgatható. Ő tervezte a Bécsi kapu téri evangélikus templom helyreállítását a II. világháború után. Rövid élete során több lakóépületet, iskolát és templomot is tervezett.

Hauszmann idősebb pályatársa, Steindl Imre, a középkori építészet eminens mestere dolgozott a kassai dóm helyreállításán – bár ne tette volna – egy rövid ideig a vajdahunyadi vár helyreállításán és számos más műemléken is. Életművében azonban az új épületek tervezése dominált a Váci utcai Új Városházától [†] az Országház épületéig. Ezt a stílus-

egységet láthatjuk a berlini Reichstag pályatervénél is. [†] Ide kívánczik Pecz Samu nevének említése is, aki dolgozott Schulek Frigyes mellett a Mátyás templom helyreállításán is. A görög kőszerkezetekről és az ókeresztény templomépítészet fejlődéséről írott tanulmányai alapján az ókori építészettörténet magántanárává habilitálták. Annak ellenére, hogy Hansen tanítványa volt Bécsben, alkotásai, így a Műgyetem campusának épületei is a középkori építészet jegyeit viselik magukon. Kiemelkedően jelentős volt szerkezeti tudása, különösen a vasszerkezetek alkalmazásával ért el maradandó eredményeket.

A Középkori Építészeti Tanszék élén Steindl utóda, Schulek Frigyes nevéhez nemcsak a Mátyás-templom rekonstrukciója kötődik, hanem a Műemlékek Ideiglenes Bizottságának építészeként még számos helyreállítás tervezője és a kivitelezés irányítója is volt.

As a professor of the Department of Modern Architecture, Alajos Hauszmann fulfilled huge state commissions. [†] It is enough to refer here to the Curia or the Royal Castle. He did not have any specific monument restoration work. Perhaps only the conversion of the Nádasdy Castle in Nádasdladány and the construction of its chapel, or the extension of the Baroque wing of the Gothárd Castle in Herény can be listed here. Also, in the career of Dezső Hüttl, who followed Hauszmann, the design of new buildings was more typical and there was little monument preservation activity.

The second generation includes professors who, in addition to their architectural and monument restoration activities, also played a significant role in professional literature. Besides several building plans, [†] Hüttl's successor, Lóránd Friedrich wrote a booklet entitled Monumentális építészet az új klasszicizmusban [Monumental Architecture in New Classicism], which is still very useful. He planned the restoration of the Lutheran Church in Bécsikapu tér after World War II. During his short life, he designed several residential buildings, schools, and churches.

Hauszmann's senior associate, Imre Steindl, an eminent master of medieval architecture, worked on the restoration of the Cathedral in Košice (Kassa) – although it would have been better not to do –, and for a short time he worked on the restoration of the castle of Hunedoara (Vajdahunyad) and many other monuments. However, his oeuvre is dominated by the design of new buildings from the New Town Hall on Váci utca [†] to the Parliament. We can also see this unity of style in the plan submitted for the design competition of the Reichstag, Berlin. [†] It is also worth to mention the name of Samu Pecz, who worked with Frigyes Schulek on the restoration of the Matthias Church. Based on his studies on Greek stone structures and the development of early Christian church architecture, he was habilitated as a private-docent of the history of ancient architecture. Despite being a student of Hansen in Vienna, his works, including the buildings of the Technical University campus, bear the characteristics

[†] 1-2

[†] 18

[†] 25

[†] 4

[†] 7, 11

[†] 12

Munkásságában a középkori emlékek helyreállítása és új épületek tervezése egyensúlyban volt. [†]

Schuleket Möller István követte. A hazai műemlékvédelem alapító építész volt mai felfogásunk szerint is. A mai Magyarország területén és főleg Erdélyben számos helyreállítást tervezett. Életművében az új épületek tervezése már háttérbe szorult a műemléki tevékenysége mellett. Elméleti és szakirodalmi munkássága is jelentős. A vajdahunyadi vár, a gyulafehérvári székesegyház [†] és a kolozsvári Szent Mihály-templom helyreállításánál követett elvei ma is időtállóan bizonyultak. A zsámbéki romtemplom stabilizálása a hazai műemlékvédelemben mérföldkövet jelentett szemléletében és gyakorlatában egyaránt. Fontosnak tartotta, hogy eredményeit megossza a széles szakmai közvéleménnyel. Műemlékhelyreállítási tevékenységéhez kapcsolódóan jelentős szakirodalmi tevékenységet folytatott. Fontos személyisége volt a helyreállító-publikáló generációnak Csányi Károly professzor is, aki Möller utódjaként oktatta a középkori építészettörténetet. Pályája elején Steindl műtermének építészeként számos műemlék helyreállításának tervezésében vett részt. Önállóan tervezte a kiszombori római katolikus templom helyreállítását és bővítését. A középkori építészettörténethez kapcsolódó, fontos elméleti írásai mellett jelentős az iparművészet tárgykörében közzétett írásainak a száma. Elsőként foglalkozott a hazai vasművesség alkotásainak feldolgozásával.

Összegezve megállapítható, hogy a tárgyalt korszak professzorai közül talán csak Möller István, Nagy Virgil publikációs tevékenysége volt jelentős, kiegészülve az építészettörténeti és elméleti, illetve Möller esetében a műemlékvédelmi publikációkkal. Az őket megelőző professzorok alapvetően alkotó építészeként váltak a magyar építészet és építészeti oktatás jelentős személyiségeivé. Csányi Károly munkásságában elsősorban a művészettörténeti, iparművészeti írások dominálnak.

A II. világháború után a megelőző időszakhoz képest jelentősen megváltozott az építészettörténetet

of medieval architecture. His structural knowledge was outstanding, especially with the use of iron structures he achieved lasting results.

As the head of the Department of Medieval Architecture, Steindl's successor was Frigyes Schulek, to whose name not only the reconstruction of the Matthias Church is connected, but as an architect of the Interim Committee for Historic Monuments, he was also the designer of several restorations and the manager of the constructions. In his work, the restoration of medieval monuments and the design of new buildings were in balance. [†]

Schulek was followed by István Möller. Even according to today's view, he was the founding architect of monument preservation in Hungary. He planned several restorations in the territory of today's Hungary and especially in Transylvania. In his oeuvre, the design of new buildings has already been pushed into the background relative to his monumental activities. His theoretical and literature work is also significant. The principles followed in the restoration of the castle in Hunedoara (Vajdahunyad), the Cathedral in Alba Iulia (Gyulafehérvár) [†] and the St. Michael's Church in Cluj-Napoca (Kolozsvár) still prove to be timeless. The stabilization of the ruined church in Zsámbék was a milestone in Hungarian monument preservation both in its approach and practice. Möller considered it important to share his results with the wide professional public. In connection with his monument restoration activities, he carried out significant literature activities. Professor Károly Csányi, who lectured the History of Medieval Architecture as Möller's successor, was also an important figure in the restoration-publishing generation. Early in his career as an architect for Steindl's studio, he was involved in planning the restoration and expansion of the Roman Catholic church in Kiszombor. In addition to his important theoretical writings related to the history of medieval architecture, also the number of his writings published

[†] 7, 11

[†] 12

oktató tanszékek, majd 1957 után az Építészettörténet Tanszék professzorainak munkássága. Nyilván összefüggött ez azzal is, hogy az építészeti tervezést nagy, államilag alapított és felügyelt intézetek látták el, és a „magántervezés” folytatásának a lehetősége gyakorlatilag megszűnt. Az egyetemi oktatók számára lehetőséget kínált az egyetem keretei között végzett tervezési tevékenység, amit a professzorok túlnyomó többsége fontosnak tartott.

Az Újkori Építészettörténet tanszék utódjának vezetését Pogány Frigyes látta el 1956–1957-ben, aki elsősorban építészeti szakíróként és a műemlékvédelem elméleti szakértőjeként ismert. Már a háború előtt is jelentős volt a publikációs tevékenysége a Közmunkatanács építészeként, majd a Főváros és több állami intézet vezető beosztású munkatársaként. Kidolgozta a háború után megindított műemléki nagytopográfia protokollját és Horler Miklóssal társszerzőként elkészítette *Budapest topográfiájának* I–II. kötetét. A megjelenés idején revelációként hatottak térelméleti írásai, a *Terek és utcák művészete*,[♣] és a *Belső terek művészete* című kötetek. Közreműködött a Budai Vár helyreállításának tervezésében, valamint Óbuda városrendezési terveinek az elkészítésében. Ez utóbbi terveiben dolgozta ki munkatásaival a „lábakra állított lakóházak” koncepcióját. Az így megnyert földszinten mutatták volna be a feltárt római kori maradványokat. Elvei alapján csak az ún. Táborvárosi múzeum valósult meg.

Pogány előde Kardos György professzor volt, aki Wälder tanítványaként és munkatársaként néhány új épület és műemlék helyreállításának tervezésében vett részt. Valószínűleg nevéhez kötődik az Erzsébet téren a Belváros-Lipótvárosi Önkormányzat épületének tervezése is. A háború utáni átalakulás híveként ideológiailag terhelt publikációi jelentek meg és társszerzőkkel építészettörténeti jegyzeteket adott ki a hallgatóság számára. Korai halála után a tanszék vezetését Révhelyi Elemér művészettörténész látta el egy rövid ideig.

in the field of applied arts is significant. He was the first to deal with the processing of Hungarian ironworks.

In summary, it can be stated that among the professors of the discussed period, perhaps only the publishing activities of István Möller and Virgil Nagy were significant, supplemented by the publications on architectural history and theory, and in the case of Möller, on the protection of monuments. The professors preceding them became main figures of Hungarian architecture and architectural education fundamentally as designer-architects. Károly Csányi's work is mainly dominated by art historical and applied arts writings.

After World War II, the work of the departments teaching the history of architecture changed significantly compared to the previous period, then the work of the professors at the Department of History of Architecture also changed after 1957. Obviously, this was also related to the fact that architectural design was performed by large state-founded and supervised institutes and the possibility of doing "private design" was practically eliminated. University lecturers were offered the opportunity to do design works within the university, which activity was considered important by the vast majority of professors.

In 1956–1957, the successor institution of the Department of History of Early Modern Architecture was headed by Frigyes Pogány, who is best known as an architectural writer and a theoretical expert on the protection of monuments. Even before the war, his publishing activity was significant as an architect of the Public Works Council, later as a senior employee of the Capital City and several state institutes. He developed a protocol for large-scale monument topography initiated after the war, and with Miklós Horler as co-author, he wrote Vol. I–II of the Budapest topográfiája [Topography of Budapest]. At the time of their publication, Pogány's writings on spatial theory, Terek és utcák művészete [The Art of Squares and Streets][♣] and Belső terek művészete [The Art of Interiors] acted as a revelation.

♣ 27-28

♣ 27-28

A Középkori, majd II. számú Építészettörténeti Tanszék 1945–1957 között Rados Jenő professzor vezette. A magyar építészettörténet kutatójaként, elsősorban a klasszicizmus építészetének feldolgozásával ért el maradandó eredményeket. Máiig haszonnal forgathatók a magyar kastélyokról és a magyarországi oltárokról írott kötetei. Építészként máig egyedülként jegyzi a magyar építészettörténetről írott monográfiát. A háború előtt a Felső Ipariskola tanáraként számos erdélyi településen végzett hallgatóival műemlékfelmérési gyakorlatokat, ezt a műegyetem professzoraként is folytatta. Nevéhez kötődik a fertői Esterházy-kastély, a ráckevei Savoyai-kastély, a tatai Kálvária-dombon álló Fellner-kápolna, a bélapátfalvi ciszterci templom, a budapesti Batthyány téri Szent Anna-templom és több más műemlék helyreállítása. Möller példáját követve munkáit mindenkor lelkiismeretesen publikálta. Nemzetközi viszonylatban is jelentősek a háború előtt kezdeményezett, történeti települések városképének „megjavításáról” írott dolgozatai.

1957-ben a három építészettörténetet, illetve építészetelméletet oktató tanszék egyetlen intézménynyé olvadt össze Major Máté professzor vezetésével. Major a háború előtt néhány lakóépületet tervezett, a háború után csak négy munkáslakás tervéről tudunk Tatabányán. A modern építészet elkötelezett híveként a műemlékvédelem témaköre nem foglalkoztatta. Szakirodalmi és szakmapolitikai tevékenysége jelentős. Tanszékvezetésének korai szakaszában a történeti stúdiók kissé háttérbe szorultak a modern építészet és az építészetelmélet rovására. A szemlélet némileg megváltozott 1971 után, amikor a Tanszék Major professzor vezetésével Intézetté alakult át.

A három osztályra tagozódott szervezetben az Építészetelméleti Osztályt Bonta János vezette. Alapvetően elméleti munkássága fontos a tanszék életében. Nyugdíjba vonulása után az Osztály vezetését Vámosy Ferenc vette át, aki építészetelméleti

He participated in the planning of the restoration of the Buda Castle and in the preparation of the urban regulation plans of Óbuda. In the latter plans, he and his colleagues worked on the concept of "houses raised on legs". The excavated Roman remains would have been presented on the ground floor thus liberated. Based on these principles, only the so-called Táborváros [Military Town] Museum was realized.

Pogány's predecessor was Professor György Kardos, who, as a student and colleague of Wälder, was involved in planning the restoration of some new buildings and monuments. Most likely, the design of the Downtown-Lipótváros Municipality building on Erzsébet tér can also be connected to his name. As a believer in the post-war transformation, he published ideologically overloaded publications and co-authored university course notes on the history of architecture for the students. After his early death, the department was headed by art historian Elemér Révhelyi for a short time.

Between 1945 and 1957, the Department of Medieval Architecture, later the Department of the History of Architecture was headed by Professor Jenő Rados. As a researcher of the history of Hungarian architecture, he achieved lasting results, primarily by processing the architecture of Classicism. His volumes on Hungarian castles and the altars in Hungary are still useful. As an architect, he is still the only one to write a monograph on the history of Hungarian architecture. Before the war, as a lecturer at the Public Higher Industrial School, he continued his monument survey exercises with his students in several Transylvanian settlements, which work he continued as a professor at the Technical University. The Esterházy Palace in Fertőd, the Savoy Castle in Ráckeve, the Fellner Chapel on Calvary Hill in Tata, the Cistercian Church in Bélapátfalva, the Church of St. Anne in Batthyány tér in Budapest and several other monuments are connected to its name. Following Möller's example, he always published his work conscientiously. His papers on "improving" the townscape of historic

munkáival és korának építészetét feldolgozó köteivel alkotott maradandót. Az Építészettörténeti Osztály vezetését Hajnóczi Gyula látta el, 1978-tól professzorként. Pályafutásának meghatározó szegmensét alkotta műemlékvédelmi tevékenysége. A kezdetekkor Rados Jenő munkatársaként részt vehetett az Esterházy-kastély, néhány esztergomi és székesfehérvári épület felmérésében és helyreállításában. Az 1950-es évek végén kapcsolódott be az aquincumi romterület bemutatásának tervezésébe és ettől kezdve csak római kori épületek helyreállításának tervezését végezte haláláig. † † Póczi Klárával kidolgozta a romkert bemutatásának elveit, ami 1962–1972 között valósult meg. Dolgozott a dunafüredi fürdő, az Aquincum polgárvárosi amfiteátrum, a kövágósölői mauzóleum és a Flórián téri katonai tábor keleti kapujának helyreállításán. Legjelentősebb munkái Szombathelyhez, Tác-Gorsiumhoz, Fenékpusztához, Balácához kötődnek. Szombathelyen az 1963-ban elkészült Iseum bemutatást az 1964-ben megrendezett velencei kongresszuson az akkor elfogadott karta szellemében megvalósított első műemléki bemutatásként értékelték. Aquincumhoz hasonlóan Hajnóczi professzor számos helyreállítást tervezett Gorsiumban és példaértékű bemutatás volt a balácapusztai villagazdaság központi épületének helyreállítása. Ennél az emléknél valósította meg először az egykori épület tereinek az érzékeltetését a látogató számára.

Külföldön végzett munkái közül kiemelkedik az egyiptomi Abdallah Nirqi település műemléki felmérése és dokumentálása, valamint az ausztriai Petronell faluban feltárt római kori településrész és a nagy fürdő műemléki felmérése és az elvi rekonstrukciók elkészítése. A nevéhez kötődik a *Pannónia római romjai* és a *Pannonia Antiqua* című kötetek szerzősége, illetve szerkesztése. Műemlékvédelmi munkásságával egyenrangú építészetelméleti tevékenysége is. Ő volt az egyetlen, aki a Tanszéken végzett több évtizedes munkásságáért Kossuth-díjban részesült. (Major még

settlements, initiated before the war, are significant even in an international context.

In 1957, the three departments teaching architectural history and architectural theory merged into a single institution under the leadership of Professor Máté Major. Major designed some residential buildings before the war, but after the war only the plans of four workers' flats in Tatabánya are known. As a devoted believer in Modern architecture, he was not concerned with the subject of monument preservation. His professional literature and profession-policy activities are significant. In the early stages of his leadership, historical studies were somewhat forced to the background of Modern architecture and architectural theory. The attitude changed somewhat after 1971, when the Department was transformed into an Institute under the leadership of Professor Major.

In the organization divided into three departments, the Department of Architectural Theory was headed by János Bonta. Basically, his theoretical work plays an important role in the life of the Department. After his retirement, Ferenc Vámosy became the head of the Department, who created a lasting oeuvre with his architectural works and volumes dealing with the architecture of his time. Gyula Hajnóczi headed the Department of History of Architecture, since 1978 as a professor. Monument preservation activity was a defining segment of his career. In the beginning, as an employee of Jenő Rados, he was able to take part in the survey and restoration of the Esterházy Palace, and some buildings in Esztergom and Székesfehérvár. In the late 1950s, he became involved in planning the presentation of the ruins of Aquincum and from then on, he only planned the restoration of Roman buildings until his death. † † Hajnóczi worked out the principles of the presentation of the ruin garden with Klára Póczi, which was realized between 1962–1972. He worked on the restoration of Dunafüred Baths, the Civic Town Amphitheater, Aquincum, the Kövágósölös Mausoleum, and the eastern gate of the Flórián tér Military Camp. His most significant works are related to Szombathely,

† 20

† 31

1949-ben egyetemi tanárrá való kinevezése évében kapta meg a kitüntetést.)

Hajnóczi az Építészettörténeti Osztály élén Szentkirályi Zoltán követte, aki előbb Kardos György munkatársaként, majd a Major-tanszék oktatójaként néhány épület felmérését és helyreállításának tervezését elvégezte. Pályája későbbi szakaszában építészetelméleti és -történeti munkássága vált meghatározóvá. † Hajnóczi normatív térelméletével szemben filozófiai megalapozottságú elméleti munkássága torzóként maradt ránk.

Az Intézetben Zádor Mihály professzor vezette megalakulásától kezdve a Műemlékvédelmi Osztályt, és Bonta János után ő lett az Intézet igazgatója. Kiemelkedő jelentőségű a szervezésében megvalósult, az ELTE Bölcsészettudományi Karával közösen indított Műemlékvédelmi Szakmérnöki képzés, mely 1976 óta folyamatosan működik. Műemlék-helyreállító munkáinak felsorolása e rövid dolgozat keretei között lehetetlen. Részt vett többek között a Mátyás-templom, a kaposszentjakabi bencés kolostor, a somogyvári bencés apátság helyreállításában. Hazai és nemzetközi szinten is részt vállalt a műemlékvédelem technikai kérdéseinek a megoldásában. Alapvető kutatásokat folytatott falszerkezetek utólagos szigetelésének a megoldására, ezen a területen két szabadalma született. Számos műemlékvédelemmel foglalkozó elméleti és gyakorlati írás szerzője.

Zádor Mihályt az intézet igazgatói posztján Istvánfi Gyula követte, az ő vezetésével alakult át az Intézet Tanszékké 1996-ban. Pályája kezdetén Hajnóczi professzor munkatársaként római kori emlékek bemutatásában működött közre. Dolgozott Aquincumban, Dunafüreden, Gorsiumban, Fenékpusztán. Fő érdeklődési területe a népi építészet kutatásához kötődik. † Számos község műemléki értékvizsgálatát készítette el. Hallgatói műemlékfelméréseket vezetett Magyarországon és Erdélyben. † Legfontosabb munkája a Vésztő, Mágor-pusztá történelmi emlékhely bemutatása.

† 29

† 21

† 97

Tác-Gorsium, Fenékpusztá, Baláca. The presentation of the Iseum, completed in Szombathely in 1963, was evaluated at the Venice Congress in 1964 as the first monumental presentation completed in the spirit of the Charter adopted at that time. Similarly to Aquincum, Professor Hajnóczi planned a number of restorations in Gorsium and the restoration of the central building of the Balácapusztá farm was an exemplary presentation. This was the monument, where he first realized the visualization of the spaces of the former building for the visitor.

*Among his work abroad, the outstanding ones are the survey and documentation of the Egyptian settlement of Abdallah Nirqi. Also, the monumental survey and the preparation of theoretical reconstructions of the Roman settlement and great spa in the Austrian village of Petronell should be emphasized. His name is associated with the authorship and editing of the books *Pannónia római romjai* [*Roman ruins of Pannonia*] and *Pannonia Antiqua*. His architecture theoretical activity is on a par with his monument preservation works. He was the only one to receive the Kossuth Prize for his decades of work at the Department. (Major received the prize already in 1949, the year he was appointed university professor.)*

As head of the Department of History of Architecture, Hajnóczi was succeeded by Zoltán Szentkirályi, who surveyed some buildings and planned their restoration first as an employee of György Kardos and then as a lecturer in the Major-headed Department. Later in his career, his work in architectural theory and history became decisive. † In contrast to Hajnóczi's normative theory of space, Szentkirály's philosophically grounded theoretical work was unfinished, left us as a torso.

Since its establishment in the Institute, Professor Mihály Zádor headed the Department of Monument Preservation, and after János Bonta, he became the director of the Institute. Of outstanding significance is the Monument Preservation Specialist course organized by him, launched jointly with the Faculty of Human

† 29

Istvánfi Gyula utóda 2003-tól az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék élén Mezős Tamás volt. Zádor Mihálytól vette át a *Műemlékvédelem* című tárgy oktatását és a Műemlékvédelmi Szakmérnöki képzés vezetését 1996-ban. Szerteágazó műemlékvédelmi tevékenységet folytat. Hajnóczi Gyula munkatársaként 1984-től dolgozott Aquincum Polgárvárosban, a polgári amfiteátrum és a Flórián téri tábor keleti kapujának a bemutatásán. Balácapusztán a kőtárat, az ún. III. épület rekonstrukcióját és a Likas-dombi tumulus bemutatását tervezte. Szombathelyen a Fő téri OTP fiók alatti maradványok bemutatásáért FIABCI-díjban részesült. Az Iseum régészeti kutatását követően elkészítette a szentély elméleti rekonstrukcióját és rekonstruktív bemutatását, melyet Nívódíjban részesítettek. Tervezője volt az esztergomi Hadzi Ibraim dzsámi revitalizációjának és a budapesti Belvárosi Főplébániatemplom altemploma kialakításának. Összesen 55 műemléki helyreállítási terve valósult meg. [†] Dolgozott a pécsi világörökségi terület kezelési tervének elkészítésén, illetve a budapesti világörökségi területen is. 2007-ben a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) elnökének nevezték ki, mely tisztséget 2010-ig látta el.

Számos magas színvonalú építészeti terv és műemlékhelyreállítási munka kötődik a legutóbbi évtizedekben a Tanszék professzorainak, oktatóinak nevéhez. Köztük kiemelendő Kalmár Miklós, [†] és Krähling János [†] tanszékvezetők, valamint az egykori és jelenlegi oktatók közül Masznyik Csaba, [†] Pazár Béla, [†] Szalai András, [†] [†] Daragó László, Rabb Péter [†] munkássága, valamint a fiatalabb generációból Vukoszávlyev Zorán és Zsembery Ákos kibontakozó tevékenysége, akiknek történeti, elméleti és kutatói habitusa elválaszthatatlan tervezői tevékenységüktől.

Sciences of Eötvös Loránd University, which has been operating continuously since 1976. It is impossible to list his monument restoration works within the framework of this short dissertation. He took part in the restoration of the Matthias Church, the Benedictine monastery in Kaposszentjakab and the Benedictine abbey in Somogyvár, among others. He was involved in solving the technical issues of monument preservation both domestically and internationally. He carried out basic research to solve the post-insulation of wall structures, in which two patents were issued. He is the author of several theoretical and practical writings on the protection of monuments.

Mihály Zádor was succeeded by Gyula Istvánfi as the director of the Institute, which was transformed into the Department in 1996 under his leadership. At the beginning of his career, as a colleague of Professor Hajnóczi, he participated in the presentation of Roman monuments. He worked in Aquincum, Dunafüred, Gorsium, Fenékpuszta. His main area of interest was research of vernacular architecture. [†] He carried out monument value assessments of several villages. He conducted student monument survey camps in Hungary and Transylvania. [†] His most important work was the presentation of the Vésztő, Mágor-puszta historical monument.

Since 2003, as the successor of Gyula Istvánfi, Tamás Mezős was the head of the Department of History of Architecture and Monument Preservation. In 1996, he took over the teaching of the subject entitled Monument Preservation from Mihály Zádor and the management of the Postgraduate Specialist Training Program on Monument Preservation. He is engaged in a wide range of monument conservation activities. As the colleague of Gyula Hajnóczi, he has been working in Aquincum Civic Town since 1984, presenting the civic amphitheater and eastern gate of the Flórián tér Military Camp. He designed the lapidary in Balácapusztá, the reconstruction of the so-called Building III. and presentation of the Likas Hill tumulus. He received a FIABCI award in Szombathely

for the presentation of the remains found under the OTP branch in Fő tér. Following the archaeological research of the Iseum, he prepared the theoretical reconstruction and reconstructive presentation of the sanctuary, which received the Award of Excellence. He was the designer of the revitalization of the Haji Ibraim Mosque in Esztergom and the construction of the crypt of the Budapest Downtown Parish Church. A total of 55 of his monument restoration plans have been implemented. [†] He also worked on the preparation of the management plan for the Pécs World Heritage Site, and also for the Budapest World Heritage Site. In 2007, he was appointed President of the KÖH (Cultural Heritage Office), a position he held until 2010.

Numerous high-quality architectural plans and monument restorations have been linked to the names of the professors and lecturers of the Department in recent decades. Among them are the work of the heads of the department, Miklós Kalmár [†] and János Krähling, [†] as well as the former and current lecturers, Csaba Masznyik, [†] Béla Pazár, [†] András Szalai, [†] [†] László Daragó, Péter Rabb, [†] and from the younger generation Zorán Vukoszávlyev and Ákos Zsembery, whose historical, theoretical and research habits are inseparable from their design activities.

[†] 25[†] 24[†] 23[†] 23[†] 26[†] 22[†] 106[†] 137[†] 21[†] 97[†] 25[†] 24[†] 23[†] 23[†] 26[†] 22[†] 106[†] 137

TERVEZÉSOKTATÁS A HÁROM ÉPÍTÉSTANI TANSZÉKEN – STÍLUSBAN TERVEZÉS

DESIGN EDUCATION IN THE THREE DEPARTMENTS OF ARCHITECTURE – DESIGN IN STYLE

ZSEMBERY ÁKOS

Amikor Steindl Imrét az itthoni tanulmányai elvégzését követő egyéves, a Bécsi Képzőművészeti Akadémia Építészeti Szakosztályán eltöltött időszak után 1860-ban hazahívták a Polytechnikum szárazépítészeti tanársegédi pozíciójába, az éppen önállóvá váló magyar nyelvű építészoktatás olyan meghatározó korszaka kezdődött el, melynek hatásait lényegében 1945-ig kimutathatjuk.¹ Jóllehet ekkor még önálló építészeti osztály nem létezett, *Műépítészeti tervezés* címen Szkalnitzky Antalnak volt tantárgya csupán. Steindl egykori diáktársával és későbbi utódjával, Schulek Frigyessel néhány év múlva belépett a Friedrich von Schmidt-féle mesteriskolába a bécsi akadémián, ahonnan 1868-ban tért haza végleg. A következő évtől már, mint a József Polytechnikum (1871 után Magyar Királyi József Műegyetem) nyilvános rendes tanára kezdte meg a tervezés oktatásának megszervezését – bécsi minta szerint.² Az 1870/71-es tanévben bár megjelent

After completing his studies in Hungary and spending a one-year period at the Department of Architecture of the Academy of Fine Arts Vienna, Imre Steindl was called home in 1860 to hold the position of assistant professor of Dry Construction Architecture at the Polytechnicum. It was then that such a defining era of Hungarian-language architectural education, freshly becoming independent, has begun, the influence of which is detectable essentially until 1945.¹ However, there was no independent Department of Architecture at that time, only Antal Szkalnitzky lectured a subject entitled Architectural Design. Steindl, with his former fellow student and later successor, Frigyes Schulek, entered the Master School of Friedrich von Schmidt at the Vienna Academy a few years later, from where he returned home permanently in 1868. From the following year, as a full professor at the Joseph Polytechnic (called the Royal Joseph Technical University after 1871), he began to organize design education – according to the Viennese model.² Although an independent course in architecture appeared within the Faculty of Civil Engineering, and Steindl became

¹ FEHÉR 2017a.

a Mérnöki Szakosztályon belül az önálló építészeti tanfolyam és Steindl ekkor lett a Műépítészet Tanszékének vezetője, valódi tervezésoktatásról még nem beszélhetünk. Az 1874/75-ös tanév órarendje szerint a *Tervezési gyakorlatot* alacsony óraszámban Steindl és Hauszmann tartotta, a tulajdonképpeni tervezési tárgy, az *Építészeti tervezés* Hauszmann kezében volt. A többi műszaki tudománytól elválasztott építészoktatást 1882-től az újonnan elkészült pesti épületben immár több építészeti tanszék segítségével végezték. Az egyetemi tervezésoktatásban ekkor kimondott cél volt a stílusirányzatok megismerése. Steindl Schmidttől átvett módszere volt a tervezés- és rajzoktatásban az egyéni konzultáció,³ amit jól kiegészített a már 1874-től bevezetett nyári műemlékfelmérési gyakorlat, mely a század végéig meghatározó eleme volt az építészoktatásnak.⁴ † †

A Steindl és Schulek saját építészeti munkásságának is alapját adó, középkori építészet tanulmányozása a tervezésoktatás fontos részévé vált ebben az időszakban. Az építészoktatás kezdetén Európa-szerte a historizáló törekvések jellemezték az építészet, és ez természetesen a professzorok oktatási módszereit is befolyásolta.⁵ A műegyetemi tervezésoktatásban is átvették a bécsi mintát a történeti stílusok alapján differenciált modell meghonosításával.⁶ Steindl a román és gótikus műépítészet, Hauszmann eleinte az antik és reneszánsz, majd a reneszánsz és barokk műépítészet, Czigler Győző pedig 1887-től az ókori műépítészet professzoraként vezette önálló építészeti

² 1869/70-es tanév II. szemeszterétől vette át Szkalnitzky helyét. / He took the place of Szkalnitzky from the 2nd semester of the 1869/70 academic year.

³ ISTVÁNFI 2010a. 203–204.

⁴ A bécsi Bauhüttehez hasonló, Műegyetemi Építészhallgatók Egyesülete is működik 1878-tól. / The Association of Students of Architecture at the Technical University, similar to the Bauhütte in Vienna, has been operating since 1878.

⁵ HAJNÓCZI 1972.

head of the Department of Architecture at that time, we cannot yet speak of real design education in the 1870/71 academic year. According to the timetable of the 1874/75 academic year, the Design Practice was held in a small number of class hours by Steindl and Hauszmann, and the actual design subject, Architectural Design was in the hands of Hauszmann. Architectural education, separated from other technical sciences, was performed from 1882 in the newly completed university building in Pest, with the assistance of several departments of architecture. At the time, the stated goal in the academic design education was to acquaint students with style trends. Steindl took over from Schmidt the method of individual consultation in design and drawing education,³ complemented by the summer monument survey practice introduced in 1874, which was a defining element of architectural education until the end of the century.⁴ † †

The study of medieval architecture, which also formed the basis of Steindl's and Schulek's own architectural practice, became an important part of design education during this period. At the beginning of architectural education, architecture was characterized by historizing efforts throughout Europe, and this, of course, also influenced the professors' teaching methods.⁵ The Viennese model has also been adopted in the design training of the Technical University by introducing a model differentiated on the basis of historical styles.⁶ Steindl headed his independent department of architecture from 1887 as the professor of Romanesque and Gothic Architecture, Hauszmann at first as the professor of Antique and Renaissance, then Renaissance and Baroque Architecture, and Győző Czigler from 1887 as professor of Ancient Architecture.⁷ After Steindl's death, in 1903, Schulek took over his professorship. The renowned architect, newly appointed as a full professor, headed the Department of Medieval Architecture until 1912, but with a different approach than his predecessor. Although the relationship between the history of architecture and design remained fundamental, his approach to design

† 6, 8, 10
‡ 91

† 6, 8, 10
‡ 91

tanszékét.⁷ Steindl katedróját halála után 1903-ban Schulek vette át. A Frissen ny. r. tanárrá kinevezett neves építész 1912-ig vezette a középkori műépítéstan tanszékét, de már más szemlélettel, mint elődje. Bár az építészettörténet és a tervezés kapcsolata továbbra is alapvető volt, az ő szemlélete a tervezés oktatásában már igazán historizáló alapon nyugodott. Olyan szinten sajátította el ugyanis stílusismereteit, hogy már önálló középkori tervezési módszereket alkalmazva dolgozott és tanított.⁸ A stílusban (modorban) tervezés megkövetelte a formaismereten túl a szerkezetek olyan mélységű átgondolását, mely azok logikájának megértését és alkalmazását is segítették. Ehhez is fontos alapot adott a nyári műemlékfelmérés. Schulek és Steindl számára az új tervezése és a régi helyreállítása, újrafarmálása nem különbözött egymástól. A stílus tehát nem csupán alaktani rendszereket és jegyeket jelentett, hanem a korszakokat jellemző szerkezeti rendszert és építészeti logikát is.⁹ E korszakban a középkori stílus mindig erősebb volt a többi történetinél, de a műemléki tervezésnél a purizmustól való elszakadás is érdekes módon ezen a vonalon indult meg. A történeti alapú szerkesztési rendszerek kidolgozása és alkalmazása a második világháborúig jellemezte a tervezést tanító professzorok munkáját az oktatásban.¹⁰

A századfordulóra a korábbi mérnöki és műépítészeti tárgyak aránya megváltozott, a tervezésoktatás óraszámja jelentősen nem nőtt, a műszaki tárgyak azonban visszaszorultak. A történelmi, rajzi és alaktani tárgyak növelésével a művészi tervezés került előtérbe, és ez az egyoldalúság ettől kezdve évtizedeken át fennmaradt.¹¹ Hauszmann sokat idézett 1903-as

6 SALAMON 2017.

7 A tanszékek és professzorai neveit táblázatos bontásban lásd / Names of departments and professors in tabular form: ISTVÁNYI 2010a. 198–200.

8 FEHÉR et al 2017.

9 KOTSIS 1930.

*education relied on a truly historizing basis. Namely, he acquired a knowledge of style on such a level that he already worked and taught using independent medieval design methods.*⁸ *Design in style (manner) required not only a thorough knowledge of forms but also a deep reflection of the structures, which also helped to understand and apply their logic.*⁹ *The summer survey of monuments also provided an important basis for this. For Schulek and Steindl, to design something new and to restore and reshape the old were no different.*⁸ *Thus, the style meant not only morphological systems and features, but also a structural system and architectural logic that well characterized the given era.*⁹ *In this period, the medieval style was much stronger than that of other historical eras, but breaking with Purism in the design of monuments, interestingly, also started along this line. The development and application of history-based measuring systems characterized the work of professors in design education until World War II.*¹⁰

*By the turn of the century, the proportion of former engineering and architectural subjects had changed, the number of design class hours had not increased significantly, but technical subjects were reduced. With the increase of historical, drawing, and morphological subjects, artistic design came to the fore, and this one-sidedness was maintained for decades since then.*¹¹ *Hauszmann referred to the need for dominance in his much-quoted rector's speech¹² in 1903 and continued to believe in historicizing design education.*⁸ *The slow change began with the generational change of professors. In 1905 Czigler was replaced by Virgil Nagy, in 1913 Dezső Hüttl was given the department of Hauszmann, and finally, after Schulek's retirement in 1915, István Möller was invited to the position of head of the Department of Medieval Architecture – as the only worthy successor, 'almost predestined' for the task.*¹³ *After his two great predecessors, Möller's conception of design and education marked a major leap: he emphasized a conscious break with Purism and the preservation*

✚ 11

▭ 51

✚ 4-5, 7, 11

▭ 121-122

▭ 52

▲ 92

▭ 123-124

✚ 1-2

▭ 125

✚ 1-2

■ 125

✚ 12

rektori beszédében¹² utalt ennek szükségességére, és továbbra is hitet tett a historizáló tervezésoktatás mellett. A lassú változás a tanárok generációváltásával kezdett megindulni. 1905-ben Czigler helyét Nagy Virgil vette át, 1913-ban Hauszmann tanszékét Hüttl Dezső kapta meg, végül 1915-ben, Schulek nyugdíjazását követően Möller Istvánt hívták meg a középkori építéstan tanszékvezetői székébe – egyetlen méltó utódként, „szinte predestinálva” a feladatra.¹³ Két nagy elődje után Möller tervezési és oktatási felfogása egy nagyobb ugrást jelentett: a purizmustól való tudatos szakítást és az emlék történetiségének tudományos alapon való megőrzését hangsúlyozta. A korszak tervezésoktatásának tárgyalásánál nem kerülhető ki olyan meghatározó építész-tanárok alkotó, modern szemléletének beépülése az oktatásba, mint Lux Gézáé, Gerő Lászlóé, Csemegi Józsefé és Kotsis Iváné.

Möller 1919 tavaszán egy részletesebb reformjavaslatot készített elő, mely nagyban érintette a tervezésoktatást is. Két fő pontja a művészi továbbképző évfolyam felállítása és az ennek megvalósításához szükséges szervezeti változtatások végrehajtása volt, mely új tárgyak és tanszékek létesítését jelentette. Ez egybecsengett Hauszmann 1903-ban megfogalmazott igényével. A tehetségesebb hallgatóknak lehetőséget adott volna az új tanterv a „tervezési gyakorlatok”, a „művészi megoldást kívánó építészeti tervezések”, a „tárművészetek keretébe vágó, dekoratív festészeti, üvegfestészeti és szobrászati tervezések” és „az építészettel kapcsolatos ipari művészeti tervezések” mélyebb megismerésére, ami így némileg szelektívvé tette volna a graduális tervezésoktatást is. Ha ez az „elitképzési” terv nem is, az új tanszékek

10 Henszlmann *Systematikája* vagy éppen Möller szerkesztőmódszere. / Henszlmann's Systematics or Möller's measuring method.

11 SZENTKIRÁLYI 1971.

12 HAUSZMANN 1903.

13 KARÁCSONY 2020, Gy. BALOGH 2010.

*of the historicity of monuments on a scientific basis.*⁸ *When discussing the design education of the period, the incorporation of the creative, modern approach of such architect-professors as Géza Lux, László Gerő, József Csemegi and Iván Kotsis cannot be omitted.*

*In the spring of 1919, Möller prepared a more detailed reform proposal, which also greatly affected design education. Its two main points were the establishment of an artistic training year and the implementation of the organizational changes needed to achieve this, which meant the establishment of new subjects and departments. This was in line with Hauszmann's demand formulated in 1903. The new curriculum would have given more talented students the opportunity to gain a deeper understanding of 'design practices', 'architectural designs requiring an artistic solution', 'decorative painting, glass painting and sculptural designs in the context of co-arts' and 'industrial art designs related to architecture', which would thus have made undergraduate design education somewhat selective. Even if this 'elite training' plan did not make any change, the creation of new departments has already stimulated a real renewal of design education. Personnel changes also helped the reform processes: in 1923 Gyula Wälder took over the leadership of the Department of Architecture of Classical Antiquity; while as an extraordinary professor Iván Kotsis, perhaps the most significant professor of architecture between the two world wars, founded a design department in 1926.*⁸ *From this year onwards, with the appointment of Gyula Sváb as a professor, in addition to the department of design and the three departments of the history of architecture, the department of drawing also became involved in the teaching of design. By 1929, there were nine departments in the Faculty of Architecture that taught design.*¹⁴ *This period was characterized by a more modern approach to design education, separated from the departments of history.*¹⁵

The 1928 curriculum change of the Technical University, however, essentially did not affect the education at the Faculty of Architecture, the approach

✚ 12

✚ 17

létrehozása már serkentőleg hatott a tervezésoktatás valódi megújítására. Az újabb személyi változások is kedveztek a reformfolyamatoknak, 1923-ban Wälder Gyula vette át az Ókori Építéstan Tanszék vezetését, 1926-tól ny. rendkívüli tanárként alapított tervezési tanszéket Kotsis Iván, a két világháború közötti időszak talán legjelentősebb építészfőnöke. ¹⁴ Ettől az évtől kezdve Sváb Gyula tanári kinevezésével a tervezési és a három építésztörténeti tanszék mellett a rajzi tanszék is bekapcsolódott a tervezés tanításába, majd 1929-re immár kilenc olyan építészeti tanszék működött a karon, amely tervezést oktatott.¹⁴ Modernebb szemléletű, a történeti tanszékektől elkülönített tervezésoktatás jellemezte már ezt az időszakot.¹⁵

Az 1928-as műegyetemi tantervmódosítás lényegében azonban nem befolyásolta az építészkar oktatást, melynek tervezésoktatási szemlélete továbbra is erősen kötődött a historizmushoz. 1930-ban Hüttl Dezső rektori székfoglaló beszédében a következőket mondta: „A műegyetem építészképzése tehát helyes nyomon jár, midőn az építészet történelmi fejlődését alaposan tanítja, az egyes korok architektúráját, annak szellemét és motívumait megismerteti a hallgatósággal, mert ezen az egészséges alapon aztán önállóan alkotni képesek lesznek”. Az 1930-ban Budapesten megrendezett XII. nemzetközi építészkonferencia hatása érezhető volt a tervezésoktatásban is.¹⁶ Ez leginkább abban mutatkozott meg, hogy az építésztörténet és a tervezés immár elvált egymástól, a történeti órák száma csökkent, és jöllehet a tanárok személye révén a historizálás még kézzel foghatóan jelen volt, egyértelműnek tekinthető az egyetem addigi felfogásával való szakítás a tervezésoktatásban.¹⁷ ¹⁴ Wälder 1938-as rektori székfoglaló beszéde jól mutatja, hogy

of which to design education was still strongly bound to Historicism. In 1930, in his inaugural speech, Dezső Hüttl said the following: "The architectural training of the Technical University is therefore on the right track, when it teaches the historical development of architecture in sufficient depth, and make the students familiar with the architecture, spirit and motifs of each period, because on this healthy basis they will be able to create independently." The impact of the XII International Congress of Architects held in Budapest could also be felt in design education.¹⁶ This was mainly reflected in the fact that the history of architecture and design were now separated, the number of historical classes decreased, and though (through the professors' personality) Historicism was still tangible, the break with the university's former approach to design education can be considered clear.¹⁷ ¹⁴ Wälder's 1938 rector's inaugural address showed well that this process had not progressed too fast, or as Kotsis put it, we could see 'conservative progress'.¹⁸ After 1945, the age of historical-minded departments of architecture came to an end, and after 1956 the three departments of the history of architecture merged into one institute under the leadership of Máté Major.

¹⁴ 13-16

nem haladt olyan gyorsan ez a folyamat, vagy ahogy Kotsis fogalmazott, „konzervatív haladást” láthatunk.¹⁸ 1945 után a történeti szemléletű építéstan tanszékek kora lezárult, a három építésztörténeti tanszék 1956 után pedig egy intézetben egyesült Major Máté vezetése alatt.

¹⁴ 3 építésztörténeti, 2 középítéstan, rajz, szilárdságtan, tervezés, városépítés. / 3 departments of the history of architecture, 2 departments of building constructions, drawing, statics, design, urban design.

¹⁵ V.ö. / See GY. BALOGH 2010. 216, 220.

¹⁶ KARÁCSONY 2020, FEHÉR-KRÄHLING 2019.

¹⁷ Kotsis ugyanakkor folyamatosan hangsúlyozta a megalapozott építésztörténeti ismeretek fontosságát a modern tervezésben és annak oktatásában is, valamint a megfelelő építésztörténeti előképzettséggel bíró, aktív építészek jelenlétét a tervezésoktatásban. V.ö. / At the same time, Kotsis consistently emphasized the importance of sound knowledge of architectural history both in modern design and its education, and the presence of active, practicing architects with appropriate architectural historical background in design education. See KOTSIS 1930.

¹⁸ V.ö. / See KARÁCSONY-VUKOSZÁVLYEV 2019c.

A MŰEMLÉKI TERVEZÉS OKTATÁSA – MODERN ÉS KORTÁRS TENDENCIÁK

EDUCATION OF MONUMENT PRESERVATION DESIGN – MODERN AND CONTEMPORARY TRENDS

KALMÁR MIKLÓS – VUKOSZÁVLYEV ZORÁN

Az építésszé válás fontos bizonyítéka az egyetemi képzésben elsajátított tudás összegző megjelenítése: a diplomaterv sikeres elkészítése. Az építészettörténet- oktatást képviselő tanszékek¹ az első száz évben egyedüli jelentőséggel bírtak az építészképzésben a diplomatervek konzultációjában. ■ A modern építészet széles körű elterjedésével a történeti stílusoktól való eltérés felerősödött, ■ de a folyamat rövid időre megtorpant, a második világháború utáni évtizedben a stílusban tervezés módszertana visszatért. Az egymást követő képzési reformokban az építészeti stílusok történetének oktatása és a tervezési gyakorlat még összeért, és a modernizmus funkionalista elveinek megtartása mellett a művészi díszítés alkalmazásának érdekében még egységként jelent meg.² ■ Az (építő)

¹ 1957-ig több építészettörténeti tanszék volt. 1957-ben létesült az egységes Építészettörténeti Tanszék Major Máté (1904–1986) vezetésével. Lásd / Until 1957, there was more than one department of architectural history. The unified Department of History of Architecture was established in 1957 under the leadership of Máté Major (1904–1986). Lásd / See ISTVÁNYI 2010a.

An important proof of becoming an architect is the summary presentation of the knowledge acquired in university education: the successful completion of the diploma project. In the first hundred years, the departments¹ representing the teaching of the history of architecture had an exclusive significance in the architectural education during the consultation of diploma projects. □ With the widespread use of Modern architecture, the deviation from historical styles has intensified, □ but this process stalled for a short time, and in the decade after World War II, the design-in-style methodology returned. In successive training reforms, the teaching of the history of architectural styles and the design practice were still combined, and in addition to keeping the functionalist principles of Modernism, it appeared as one unity to help the application of artistic decoration.² □ After a (short) period emphasizing the "artistic" side (of architecture), with the monopoly of Modern architecture – whether it was task to design a building to a historic environment or to a completely new area – the knowledge of historical styles became

□ 123-125

□ 126-127
129

□ 128

■ 54-57, 60-62,
67-70 , 72,
77, 89

■ 75-76,
78-80

♣ 20-22
24-26

■ 137-138
142
144-150

■ 126-127, 130
▲ 104
■ 131

♣ 28

„művészi” oldalt hangsúlyozó (rövid) periódus után a modern építészet egyeduralma mellett – legyen akár történeti környezetbe vagy teljesen új területre tervezett épület tervezési feladatáról szó – a történeti korstílusok ismerete a kortárs alkotói tevékenység kiteljesedését biztosító alapozó stúdiummá vált. ■ Az építész szakmai műveltségéhez tartozó, az esztétikai alapokat biztosító történeti tudást az 1956-os forradalom után már egy tanszékbe összevonva oktatták. ■ Az utóbbi hatvan évben a tervezésoktatás feladata meghatározóan átsorolódott a modern építészet szellemiségét képviselő, a szakirányú tervezőirodák profilját leképző új tervezési tanszékekhez. A kari tervezési stúdiumokban szerepét veszítő építészettörténeti tanszék ettől kezdve a műemlékvédelem szempontjából értékelhető tervezésben tudott alternatívát nyújtani ♣ ■

Az intézményesülő műemlékvédelem nemzetközi szinten is elismert, önálló diszciplínájával párhuzamosan a tanszék tervezésoktatásban betöltött részleges jelentősége is erősödött: (miként korábban is) a budai várnegyed és környéke évtizedeken keresztül biztosított helyszíneket, ■ a kastélyok, várak és romemlékek aktuális újrashasznosítása, ▲ ■ de a népi építészet értékek és a történeti települések városmagjainak rehabilitációjában az épületrekonstrukció is vonzó téma lett. Nagyban hozzájárult ehhez az építészettörténettel foglalkozó oktatók elfogadottsága, különösen Pogány Frigyes³ magával ragadó építészettörténeti előadásai maradtak emlékezetesek. ♣ Ő volt az 1960-as évektől a tanszéki tervezés irányítója is, segítő munkatársa a fiatal Balázs Éva lett. Ez a szerencsés páros több későbbi, neves építész diplomamunkáját segítette.

² KARÁCSONY–VUKOSZÁVLYEV 2020, KARÁCSONY–VUKOSZÁVLYEV 2019a.

³ Pogány Frigyes (1908–1976) a tanszéken, majd a Képzőművészeti Főiskolán és az Iparművészeti Főiskolán volt tanár. / Frigyes Pogány (1908–1976) was a lecturer at the department, then at the College of Fine Arts and the College of Applied Arts.

a basic study for contemporary creative activity. □ After the Revolution of 1956, historical knowledge belonging to the professional education of architects and providing the aesthetic basis was taught at one merged department. □ In the last sixty years, the task of teaching design skills has been reclassified mainly to new design departments that represent the spirit of modern architecture and reflect the profile of specialized design offices. From then on, the Department of History of Architecture, losing its role in the design studies at the Faculty, was able to provide an alternative in design tasks with monument protection aspects. ♣ □

In parallel with the internationally recognized, increasingly independent discipline of institutionalized monument protection, the partial importance of the Department in design education was also strengthened: for decades (as before) the district of the Buda Castle and its surroundings □ were able to provide a venue for the current reutilization of palaces, castles, and ruin monuments. ▲ □ Moreover, building reconstruction has also become an attractive topic in the rehabilitation of vernacular architectural values and the core of historical settlements. The recognition of the lecturers dealing with the history of architecture contributed greatly to this phenomenon. Especially the fascinating lectures of Frigyes Pogány³ on the history of architecture remained memorable. ♣ From the 1960s, he also led the design studies at the department and his young assistant was Éva Balázs. This was a lucky pairing, helping the graduation work of several later renowned architects.

The specialization of design methodologies on various design topics was facilitated by the complex design practice launched in 1963 at the Faculty of Architecture. □ The specialized tasks, especially the wide-ranging awareness required to survey, get to know, and diagnose the existing building, and this specialized complexity better defined the building design thereafter. This helped to further unfold the hitherto existing, almost liberating world of architectural-history-based design,

□ 54-57, 60-62
67-70, 72
77, 89
□ 75-76
78-80

♣ 20-22
24-26

□ 137-138
142
144-150

□ 126-127, 130

▲ 104
□ 131

♣ 28

□ 132
136-137

132 136-137

A különböző tervezési témák tervezésmódszertanának specializálódását segítette az Építészmérnöki Karon 1963-ban elindított komplex tervezési gyakorlat. ■ A szakirányú feladatok, legfőképp a meglévő épület felmérését, megismerését, diagnosztikáját igénylő, széleskörű tájékozottság, a szakirányú komplexitás ezután jobban meghatározta az épülettervezést. Ettől még jobban kibontakozott az építészettörténeti alapú tervezés addig is meglévő, egyéni, szinte felszabadító világa: a megismert történeti technikák és azok továbbírt kortárs alkalmazási lehetőségeinek kibontakozása. ■

134

A 1970-es évek elején az addigi tanszékből megalakult Építészettörténeti és Elméleti Intézet követte a karon is érzékelt specializálódást. A tanszéki tervezést – az építészeti minőség biztosítását felvállalva – az irányító tervezési tanszékek szakmai felügyelete alá helyezték. Így került az intézeti tervezésoktatás a Középülettervezési Tanszék irányítása alá. Átmenetileg a tanszéki diplomatervezés légüres térbe került, mértékletes környezetsemlegesség jellemezte, korszerű koncepcionális felvetésekkel dolgozó munkák születtek. ■

133

A problémákat látva Bonta János, az új intézeti igazgató behívta vezető konzulensként Virág Csabát, a Lakóterv építészt,⁴ aki érdeklődve fordult a hallgatók fantáziadús gondolkozása felé is. ■ Újraéledt a történeti, műemléki környezetben történő diplomatervezés. Virág Csaba az oktatás addigi módszerét is megváltoztatta, frissessége szinte vonzotta a tehetséges hallgatókat. Hetente kétszer, az intézeti közlekedő társalgó részében korrigált és rendszerességet vitt a munkába.

136

A kiválogatott és felvett 10–15 hallgatóval többször a közösen választott tervezési területre utazott.⁵ Az is

⁴ Virág Csaba (1933–2015) 1971–1991 között, húsz évig oktatott az Építészettörténeti és Elméleti Intézetben. Felkérte társkorrekornak a szintén neves Varga Leventét (1939–2019) és Miklós Balázst a Lakótervből. / Csaba Virág (1933–2015), taught at the Institute of History and Theory of Architecture for twenty years between 1971–1991. He invited other famous architects, Levente Varga (1939–2019) and Balázs Miklós from LAKÓTERV as co-consultants.

the development of known historical techniques and their rewritten contemporary applications. □

In the early 1970s, the Institute of History and Theory of Architecture, established from the previous department, followed the specialization process also discernible at the faculty. The departmental design was placed under the professional supervision of the main design departments, taking on the responsibility of ensuring the architectural quality. Thus, the institutional teaching of design came under the direction of the Department of Public Building Design. The diploma design course of the Department was temporarily placed in a vacuum, characterized by moderate environmental neutrality, and works with modern conceptual proposals were born. □

Seeing the problems, János Bonta, the new head of the institute, invited Csaba Virág, architect of Lakóterv,⁴ to be the lead consultant. Virág turned to the students' imaginative thinking with interest. □ The tradition of making diploma plans to a historical, monumental environment has revived. Csaba Virág also changed the previous method of education, his freshness attracted talented students. Twice a week, he held a consultation in the lounge area of the institute's corridor and brought regularity to work.

With 10–15 students selected and admitted to the training, he traveled several times to the design site selected by joint decision.⁵ It also happened that he issued a current national tender as a planning assignment. His twenty years of involvement created a lasting appreciation of diploma planning to a historical, monumental environment – and the repercussions of this atmosphere can be seen in the Buda Castle houses of Csaba Virág, made in this period.⁶

Over time, however, Csaba Virág also stopped teaching. His former excellent students continued their professional lives as his colleagues. After her delegacy abroad, Éva Balázs took over the management of design education. This period was characterized by close contact with the then National Inspectorate of

□ 134

□ 133

□ 136

előfordult, hogy éppen egy aktuális országos pályázatot adott ki feladatul. A húsz évig tartó közreműködése megteremtette a történeti, műemléki környezetben való diplomatervezés tartós megbecsülését – és e légkör viszonzhatása Virág Csaba e korszakban készült vári házaiban érhető tetten.⁶

Idővel azonban Virág Csaba is abbahagyta az oktatást. Egykori kiváló tanítványai munkatársaiként folytatták szakmai életüket. Balázs Éva – külföldi kiküldetése után – átvette a tervezésoktatás irányítását. Erre az időszakra az akkori Országos Műemléki Felügyelőséggel való szoros kapcsolattartás volt a jellemző.⁷ Érezhetően megváltozott az oktatás mikéntje.

Az Építészmérnöki Kar belső változásai, de az országos műemléki szervezet átalakulása is újabb helyzetet eredményezett. Egy jól szervezett, központosan irányított kari rendszerben kellett az eredeti szándékokat és eredményeket megőrizni. ■ Az 1990-es években Kalmár Miklós vette át a diplomatervezés irányítását, tervezésben is jártas belső munkatársakra helyeződött az oktatás személyes kapcsolatrendszere. † Istvánfi Gyula tanszékvezető újra megerősítette az örökségvédelmi intézményrendszerrel a kapcsolatokat, aktuális munkák témái is feltűntek mind a két féléves komplex,

■ 135

† 23-24

⁵ Budapest, Győr, Balatonfelvidék, Szentendre stb. tervezési helyszínekként közös, hallgatói kirándulások célpontjai is lettek. / As planning locations, Budapest, Győr, Balaton Uplands, Szentendre etc. also became destinations for student trips.

⁶ A korszakról lásd / About this period see VIRÁG 1999. 26–28. Virág Csaba tanszéki tervezésoktatásáról és annak építész-alkotói hatásáról saját építészeti munkásságában / On Csaba Virág's design education at the department and its impact on his architecture: BUZDER-LANTOS-GÖNCZI 2007. 5–7.

⁷ Sedlmayr János, Erdei Ferenc, Schönerné Pusztai Ilona az akkori Országos Műemléki Felügyelőség műemlékhelyreállító munkáját irányították. Konzultációkkal, feladatkiadással segítették az oktatást. / János Sedlmayr, Ferenc Erdei, Ilona Schönerné Pusztai directed the monument restoration work of the then National Inspectorate of Monument Preservation. They helped the education with consultations and assignments.

Monument Preservation.⁷ The method of teaching has changed noticeably.

The internal changes of the Faculty of Architecture, but also the transformation of the national monument protection organization resulted in a new situation. The original intentions and results had to be preserved in a well-organized, centrally managed faculty system. □ In the 1990s, Miklós Kalmár took over the management of the diploma design, and the personal relationship system of education was built on the internal staff skilled in planning as well. † Gyula Istvánfi, head of the department, reaffirmed the relations with the system of heritage protection institutions, and the topics of current works also appeared in both the two-semester complex and diploma design subjects. In addition, he also involved visiting professors and scholarship holders in this field (Zoltán Deák, Dezső Ekler, Pál Farkas, Réka Kralovánszky, Csaba Masznyik, Klára Nándori). This professional network and up-to-dateness was also considered important by head of the Department Tamás Mezős.

Around the turn of the millennium, collaborations in international workshops were flourishing through personal professional acquaintances: András Szalai and Béla Pazár took part in Finnish-Scandinavian collaborations, † while Tamás Mezős and then Zorán Vukoszávlyev participated in German and Italian ones. In design studies, this also offered an attractive alternative for architecture students interested in the historical values. Spending time with international students and professors also means testing their own professional knowledge.⁸ The complex design was supervised by András Szalai at that time, and then in the years after the turn of the millennium by Zorán Vukoszávlyev. The Hungarian design tasks were often chosen from the locations of settlement-level summer surveys (continuously carried out by the Department for almost a decade and a half) or focused on listed buildings. These monuments were privatized and placed in private, ecclesiastical and local government ownership and by this time were in a very

□ 135

† 23-24

† 106

mind a diplomatervezés tárgyában. Mindemellett külső oktatókat és ösztöndíjasokat is bevont a területen (Deák Zoltánt, Ekler Dezsőt, Farkas Pált, Kralovánszky Rékát, Masznyik Csabát, Nándori Klárát). Ezt a szakmai kapcsolatrendszerét és naprakészséget Mezős Tamás tanszékvezetősége is fontosnak tartotta.

Az ezredforduló környékén személyes szakmai ismeretségeken keresztül a nemzetközi workshopokban való együttműködések teljesedtek ki: Szalai András és Pazár Béla finn-skandináv, [▲] Mezős Tamás majd Vukoszávlyev Zorán német és olasz együttműködésekben vett részt. A tervezési stúdiómban ez is vonzó alternatívát adott a történeti értékekhez vonzó építészhallgatóknak. A külföldi diákokkal és professzoraikkal együtt töltött idő a saját szakmai tudás megmérettetését is jelenti.⁸ A komplex tervezést Szalai András fogta ekkor össze, majd az ezredforduló utáni években Vukoszávlyev Zorán. A hazai feladatok sokszor a tanszék által közel másfél évtizedig folyamatosan végzett nyári településszintű felmérések helyszíneiből kerültek ki, vagy a privatizációval magán, egyházi, önkormányzati kézbe került, ekkorra nagyon lepusztult műemlékekre fókuszáltak. Az épített környezet karakterének továbbfejítése, arányos léptékű kiegészítések, detail-orientált tervezés jellemzi azóta is a munkákat. [■] Csoportos tervbemutatók, a tervezési kurzust vezetőik közös tervértékelései jellemzik ezt az időszakot – e gyakorlat az újabb kis tanszéki (környezettervezési és belsőépítészeti) tervezési tárgyak gyakorlatába is átment.⁹ [■]

Az új évezredben átalakított, specializációkkal és szakirányokkal kontúrozott oktatásban az évek előrehaladtával egyre inkább tapasztalhatóvá vált a tanszék által mindvégig képviselt, a történeti környezet és az adott épület értékeinek feltárására alapuló tervezésmódszertan jogosultsága.

dilapidated state. Further elaboration of the character of the built environment, additions with proportional scale, detail-oriented design are typical features of the works ever since. [☞] This period is characterized by teamwork design presentations and joint project evaluations by the design course leaders – this practice has also been transferred to the practice of new small departmental (environmental design and interior design) design courses.⁹ [☞]

In the education transformed in the new millennium, outlined with specializations and specialist trainings, the legitimacy of the planning methodology represented by the Department, which is based on the exploration of the historical environment and the values of the given building, has become more and more evident over the years. [☞] The basis of this workshop-like collaboration presupposes a thorough knowledge of the co-disciplines, at the same time requires a creative attitude that thinks analytically about historical values and emphasizes the former with a contemporary approach, typically modern architectural behavior. This can be achieved in high architectural quality with a contemporary creed that is consistently carried out along a confident concept, with appropriate humility. The results of the design workshops¹⁰ of recent years [▲] [☞] and the diploma projects [☞] show this complex hierarchy of values. This means that the teaching of (diploma) project design at the Department in the last sixty-seventy years focuses on the introduction and mastering of the contemporary architectural creative methodology, which is based on historical values, helping their survival by renewal, and finds its own voice (from the lessons drawn).

☞ 139

☞ 141

144

☞ 22

26

▲ 106

☞ 138, 142

148, 150

☞ 139, 143,

145-146,

149

☞ 22

26

▲ 106

■ 138, 142

148, 150

■ 139, 143

145-146

149

[☞] E műhely-szellemiségű együttműködés alapja a társ-diszciplínák alapos ismeretét feltételezi, ugyanakkor a történeti értékekről elemzően gondolkodó, és ugyanakkor kortárs szemlélettel, jellemzően az előzőeket modern építészeti magatartással kiemelő alkotói attitűdöt kíván: egy megfelelő alázatosságon túl, magabiztos koncepció mentén következetesen végigvitt, kortársi hitvallással magas építészeti minőségben valósítható meg. Az utóbbi évek tervezői workshopjainak¹⁰ eredményei, [▲] [■] és a diplomadíjas munkák [■] ezt az összetett értékhierarchiát mutatják. Az utóbbi hatvan-hetven év tanszéki (diploma)tervezés-oktatását tehát ez a történeti értékekből kiinduló, a megújításban annak további érvényesülést segítő, és mellette a (tanulásokból) saját hangon megszólaló, kortárs építészeti alkotómódszertan megismertetése és mesterfogásainak elsajátítása jellemzi.

⁹ Az ezredfordulót megelőző évektől kezdve a tervezési tárgyban konzulensként a tanszéki oktatók vesznek részt: Fekete J. Csaba, Halmos Balázs, Krähling János, Mezős Tamás, Pazár Béla, Szalai András, Vukoszávlyev Zorán, Zsembery Ákos. 2010-től a diplomatervezés tárgyfelelőse Daragó László, a komplex tárgyakat Zsembery Ákos, az újabb tanszéki környezettervezési tárgyakat Halmos Balázs és Pazár Béla fogja össze. / From the years before the turn of the millennium, the lecturers of the Department have participated in the design courses as consultants: Csaba Fekete, Balázs Halmos, János Krähling, Tamás Mezős, Béla Pazár, András Szalai, Zorán Vukoszávlyev, Ákos Zsembery. From 2010, László Daragó oversees the diploma design, Ákos Zsembery supervises the complex design courses, while Balázs Halmos and Béla Pazár are leading the new environmental design subjects.

10 FEHÉR et al 2018b.

8 SZALAI et al 2010, BUDAI et al 2005.

A POSZTGRADUÁLIS MŰEMLÉKVÉDELMI SZAKIRÁNYÚ TOVÁBBKÉPZÉS

THE POSTGRADUATE SPECIALIST TRAINING PROGRAM ON MONUMENT PRESERVATION

MEZŐS TAMÁS

A Műemlékvédelem szakirányú továbbképzési szak eredeti és hosszú évtizedeken át ismert és elfogadott elnevezése a Műemlékvédelmi szakmérnöki szak volt. A képzés indítása az 1970-es évek elejére nyúlik vissza, amikor az Intézetté alakuló Építészettörténeti Tanszék keretei között megalakult a Műemlékvédelmi Osztály Zádor Mihály irányításával. Zádor jelentős nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett, közreműködött az ICOMOS (International Council on Monuments and Sites, az UNESCO szakosított szervezete) megalakításában, majd az Oktatási Bizottság munkájában. Így kellő rálátása lehetett a felsőfokú képzések és továbbképzések helyzetére, elsősorban Európában. A kontinens legrégebben működő, történeti épületek megőrzésére és rehabilitálására szakosodott szervezete az École de Chaillot (Centre d'études supérieures d'histoire et de conservation des monuments anciens – CESHMA), Párizsban 1887-ben alapították. Nemzetközi együttműködés keretében jött létre az ICCROM Rómában (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property),

The original name of the Postgraduate Specialist Training Program on Monument Preservation, known and accepted for many decades, was the Specialization in Monument Preservation. Launching the training dates back to the early 1970s, when the Department of Monument Preservation was established under the direction of Mihály Zádor, within the framework of the Department of History of Architecture transforming into an institute. Zádor had significant international connections, participated in the establishment of ICOMOS (International Council on Monuments and Sites, a specialized organization of UNESCO), and then in the work of the Committee on Education. Thus, he had a good insight into the situation of higher education and postgraduate trainings, especially in Europe. The École de Chaillot (Center d'études supérieures d'histoire et de conservation des monuments anciens – CESHMA), the oldest organization on the continent specializing in the preservation and rehabilitation of historic buildings, was founded in Paris in 1887. ICCROM (International Center for the Study of Preservation and Restoration of Cultural Property) was established in Rome

amelynek megalapításáról az UNESCO Új Delhiben megtartott konferenciáján 1956-ban döntöttek, majd a szervezet működését 1959-ben kezdte meg. A yorki egyetem Régészeti Intézetében jött létre 1972-ben az Institute of Historic Building Conservation (IHBC), míg az egyik legismertebb továbbképző központot csak 1976-ban alapította Raymond Lemaire professzor a leuveni Katolikus Egyetem szervezeti keretei között az RLICC (Raymond Lemaire International Centre for Conservation) előd intézményét, amely mára Európa egyik vezető nemzetközi továbbképző központja lett.

Ilyen előzményeket követően a Műegyetemen 1972-ben szerveztek az ELTE Bölcsészettudományi Karával és az Országos Műemléki Felügyelőséggel (OMF) közösen egy kísérleti tanfolyamot. Tanterve már abban a szellemben készült el, hogy a multidiszciplináris szakterületen, a műemlékvédelemben közreműködő szakemberek képzésével foglalkozó egyetemeken közösen vegyenek részt a továbbképzésben. Az OMF részvételét a gyakorlatban dolgozó szakemberek tudásának és tapasztalatainak átadása tette fontossá. Ebben a programban olyan neves professzorok működtek közre, mint Mócsy András és Nováki Gyula régész, Bertényi Iván történész, Dercsényi Dezső és Entz Géza művészettörténészek. A nulladiknak nevezett ciklus hallgatói is neves szakemberek közül kerültek ki. 1972-ben ültek az iskolapadba a 25 fős évfolyamból pl. Bachman Zoltán, Czagány István, Kaiser Anna, Gazda Anikó, L. Szabó Tünde építészek. A szakmérnöki képzés történetének kezdetét az I. ciklus megindításával 1976-tól számítjuk. Ekkor már 41 hallgató iratkozott be az első szemeszterre. Köztük Fejérdy Tamás, Szebeni Nándor építészek, Entz Géza Antal és Dercsényi Balázs művészettörténészek, Vándor László régész, Orcsik Éva vegyész, aki az *Épületdiagnosztika* című diszciplína egyik korai művelője lett. Az ekkor indult és megszakítás nélkül mind a mai napig működő továbbképzésben eddig 22 ciklus zárult le és a XXIII. évfolyam 2020 februárjában indult. A beiratkozottak teljes létszáma

in the framework of international cooperation, decided at the UNESCO conference in New Delhi in 1956, and then becoming operational in 1959. The Institute of Historic Building Conservation (IHBC) was established in 1972 at the Institute of Archeology at York University, while one of the best-known training centers was founded only in 1976 by Professor Raymond Lemaire within the organizational framework of the Catholic University of Leuven. The predecessor of the RLICC (Raymond Lemaire International Center for Conservation) has now become one of Europe's leading international training centers.

After such precedents, an experimental course was organized at the Technical University in 1972 together with the Faculty of Humanities, Eötvös Loránd University and the National Monument Protection Inspectorate (OMF). The curriculum has already been developed with the intention of a joint participation of universities involved in the training of professionals working in the multidisciplinary field of the protection of monuments. OMF's involvement was made important by the transfer of knowledge and experience from practitioners. Renowned professors such as archaeologists András Mócsy and Gyula Nováki, historian Iván Bertényi, art historians Dezső Dercsényi and Géza Entz participated in this program. Also, well-known professionals enrolled in the training cycle called zero. In 1972, such architects started the 25-person class like Zoltán Bachman, István Czagány, Anna Kaiser, Anikó Gazda, or Tünde L. Szabó. The specialist training's history can be dated from the start of the first cycle from 1976. By this time, 41 students had already enrolled in the first semester. Among them were, for example, architects Tamás Fejérdy and Nándor Szebeni, art historians Géza Antal Entz and Balázs Dercsényi, archaeologist László Vándor, chemist Éva Orcsik, who became one of the early experts of the discipline Building Diagnostics. 22 cycles have been completed so far in the program, which started at that time and has been operating without interruption to this day, and the Cycle XXIII started in February 2020. The total number of enrolled people so far

eddig 878 fő. Az abszolutóriumot vagy a diplomát szerettek számát nem egyesítettük. A rendszerint január és június végén szervezett diplomavédeéseket jelentkezők hiányában nem minden esetben tudtuk megtartani, 3 fő alatt ugyanis nem hívtuk össze a 6 fős záróvizsga bizottságot. A 2008–2020 közötti 23 évben a lehetséges 46 védési alkalom helyett mindössze 16-szor rendezhettük meg a záróvizsgát. A legkevesebb vizsgázó 4-4 fő volt (2 alkalommal), míg a legnagyobb létszámban 20 fő bizonyította műemlékvédelmi ismereteit 2016 júniusában. Az eddigi időszakban eredményes záróvizsgát 118 fő tett. Román András, a nemzetközileg ismert szakember emlékére özvegye emlékplakettet alapított a legszínvonalasabb diplomamunkát kidolgozók számára. Eddig 4 kolléga részesült az elismerésben.

A szakmérnöki képzést elindító Zádor Mihály vezette a stúdiumokat két évtizeden keresztül. Az operatív szervező munkát nyugdíjazásáig Sódor Alajos docens végezte, majd a titkári feladatokat Horváth Alice tudományos főmunkatárs vette át. 1996 óta a tanfolyam vezetését és a feladatok szervezését Mezős Tamás látja el.

Az oktatás struktúrája a kezdetektől napjainkig alapvetően nem változott. A négy félév során, az előírt félévenkénti 120 órás kontakt óraszámot hirdetjük meg, a kezdetektől hétfőn és kedden 9–20 óra között, illetve szerdán 9–13 óra között, félévenként 5-5 alkalommal. Három fő tantárgycsoport köré szerveződik az oktatott tananyag. Az első blokkban a történeti ismereteket tárgyalják az előadók. Például a magyar építészettörténet-kutatás legfrissebb eredményeit félévenkénti bontásban, Pannónia ókori építészetét a népvándorlás korig, majd a középkor, az újkor és a 19. század építészettörténetének bemutatása következik, minden esetben a nappali képzésben bemutatott ismereteken túlmutató tartalommal. Hasonlóan nagy súlyt helyezünk a történeti szerkezetek és a tervezési módszerek ismertetésére. Alaptárgynak tekintjük

is 878. The number of students achieving the pre-degree certificate or diploma was not combined. Due to the lack of applicants, the department was not able to organize the diploma defenses in all cases, which were usually held at the end of January and June, because the final examination committee of 6 people is not convened with less than 3 graduates. In the 23 years between 2008 and 2020, instead of the possible 46 defenses, the final exam could be held only 16 times. The fewest candidates were 4-4 people (2 times), while the largest number of people proved their knowledge of monument protection in June 2016. 118 people have passed the final exam in this period. In memory of the internationally renowned specialist András Román, his widow founded a commemorative medal for those who prepared the highest quality diploma project. So far, 4 colleagues have received the award.

Mihály Zádor, who launched the specialist training, led the studies for two decades. Until his retirement, associate professor Alajos Sódor carried out the operational organizing work, and then senior research fellow Alice Horváth took over the secretarial tasks. Tamás Mezős has been leading the course and organizing the tasks since 1996.

The structure of education has not fundamentally changed from the beginning to the present day. During the four semesters, a required number of 120-hour in-person class per semester is announced, held on Monday and Tuesday from 9 am to 8 pm and on Wednesdays from 9 am to 1 pm, 5-5 times per semester. The taught curriculum is organized around three main subject groups. In the first block, the lecturers discuss historical knowledge. For example, the latest results of the research on Hungarian history of architecture are broken down semi-annually, including the ancient architecture of Pannonia to the migration period, followed by the presentation of the medieval, early modern and 19th century history of architecture, in each case with content beyond the knowledge presented in the full-time course. Similar emphasis is placed on the description

a történeti enteriőrök megismertetését, különös tekintettel az egyes funkcionális csoportok – mint pl. főúri és polgári lakhelyek, várak, könyvtárak, patikák, népi építészet stb. – térszerkezeti rendszerének és használatának a bemutatására. A műemlékvédelem történetének és elméleti alapjainak a megismertetése hozzájárul a gyakorlati problémák megoldásának az értelmezéséhez, értékeléséhez.

A második csoport az elméleti ismereteket tárgyalja. Ide soroljuk a műemlékvédelem elméletének kialakulását és fejlődését a kezdetektől napjainkig. Teret biztosítunk a konzervatív szemlélet bemutatásán túl a progresszív gondolatok megismertetésének is

A harmadik csoportba soroljuk a gyakorlati ismereteket. 4 féléven keresztül ismerkednek meg a hallgatók a történeti építőanyagok tulajdonságaival, jellegzetes meghibásodásaikkal és ezek kijavításának a módzataival. Bemutatjuk az épületkutatás folyamatát, a roncsolásos és a roncsolásmentes vizsgálatok eredményeiből lesűrhető adatokat, ezek hasznosításának a módját az egyes építési periódusok meghatározásában és a helyreállítás tervezésének a folyamatában. Napjaink műemlékvédelmi gyakorlatában egyre nagyobb hangsúlyt kap az értékek meghatározása. Az értékleltár és a helyiségkönyv készítésével egy féléven keresztül ismerkednek meg a jelöltek.

Rendszeresen szervezünk épületlátogatásokat, ahol a tervező és a kutató ismerteti munkájuk eredményeit és a helyreállítások elméleti hátterét. A tanulmányok során egy külföldi tanulmányút lebonyolítása is szerepel a programban. Korábban zömében építészettörténeti kötődésű utakon a határon túli emlékekkel ismerkedtek meg a hallgatók, de távolabbi helyszínek felkeresésére is nyílt lehetőség. Így ismerhettük meg Örményország és Törökország fontos építészeti emlékeit is. Az utóbbi években a hallgatók érdeklődése Itália és elsősorban Róma új helyreállításainak a megismerésére fókuszált.

A hallgatók között többen ma is bölcsész vagy

of historical structures and design methods. The introduction of historical interiors is considered a core subject, with special regard to the presentation of the spatial structure system and use of individual functional groups – such as aristocratic and civic residences, castles, libraries, pharmacies, vernacular architecture etc. Getting acquainted with the history and theoretical foundations of monument protection contributes to the correct interpretation and evaluation of the solution of practical problems.

The second group discusses theoretical knowledge. This includes the formation and development of the theory of monument protection from the beginning to the present day. In addition to presenting a conservative approach, space is also provided for introducing progressive ideas.

The third group includes practical knowledge. For 4 semesters, students get acquainted with the properties of historical building materials, their typical failures, and the ways to correct them. We present the process of building survey, the data that can be filtered from the results of destructive and non-destructive surveys, the way of utilizing them in the definition of each construction period and in the process of planning the restoration. In today's monument protection practice, there is an increasing emphasis on defining values. For one semester, aspirants will get acquainted with the preparation of the value inventory and the comprehensive, room-by-room survey of the interior, called a "room-book".

Building visits are regularly organized, where the architect and the researcher present the results of their work and the theoretical background of the restorations. In the course of education, a study trip abroad is also included in the program. Previously, students have got acquainted with cross-border architectural monuments, mostly on study trips with an architectural historical connection, but it was also possible to visit more distant location. In this way they could even visit the important architectural monuments of Armenia and Turkey. In recent years, students' interest has been focused on learning

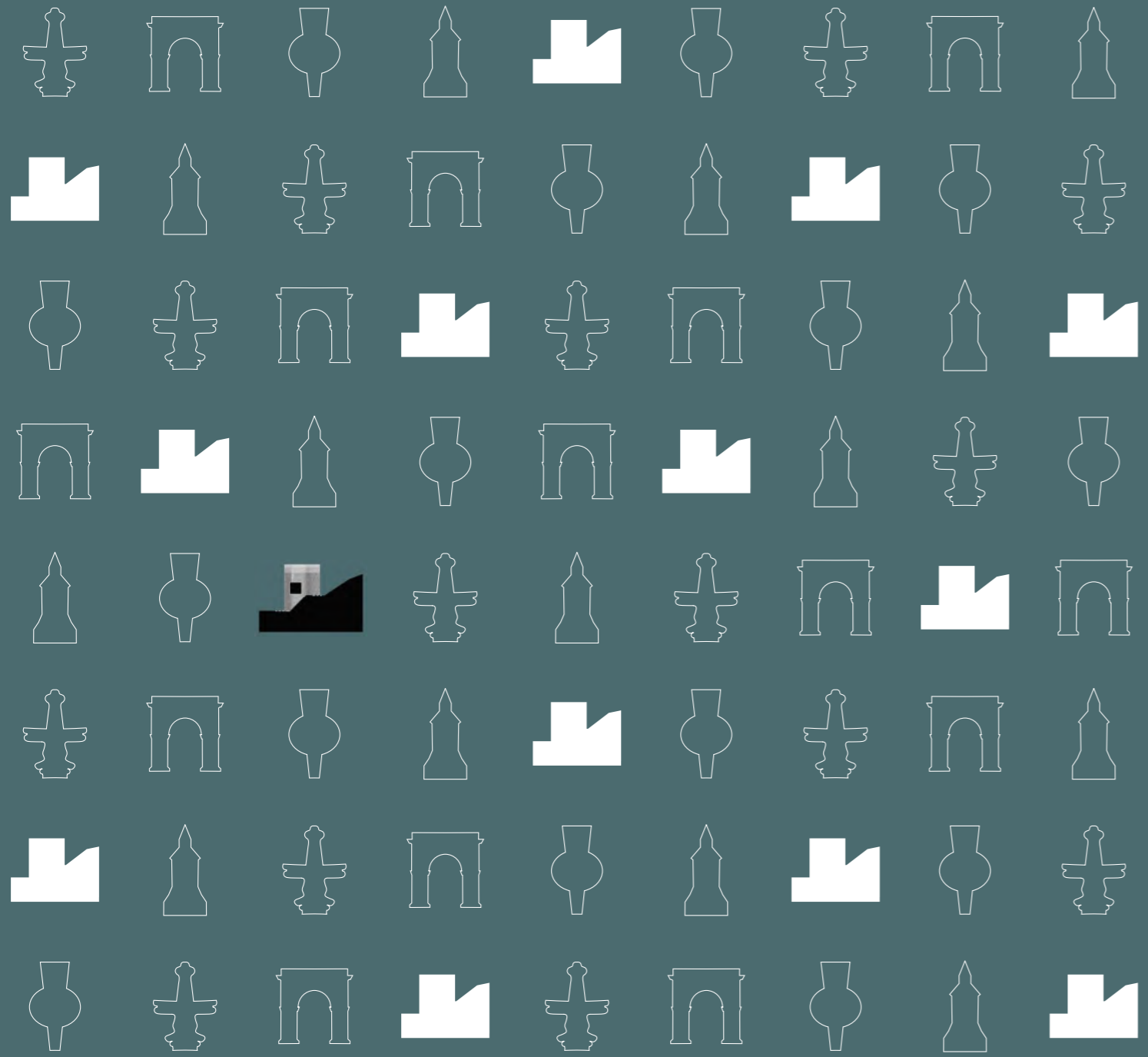
jogász, közgazdász diplomával iratkoznak be hozzánk. Az ő számukra 4 féléven keresztül építési ismereteket oktatunk. A mérnöki diplomával rendelkezők a történelem forrásaival és a segédtudományai használatának lehetőségeivel ismerkednek meg.

A bolognai rendszer bevezetése óta a mérnöki diplomával rendelkezők szakmérnöki, az egyéb alapidiplomát szerzettek műemlékvédelmi szaktanácsadói oklevelet kaphatnak.

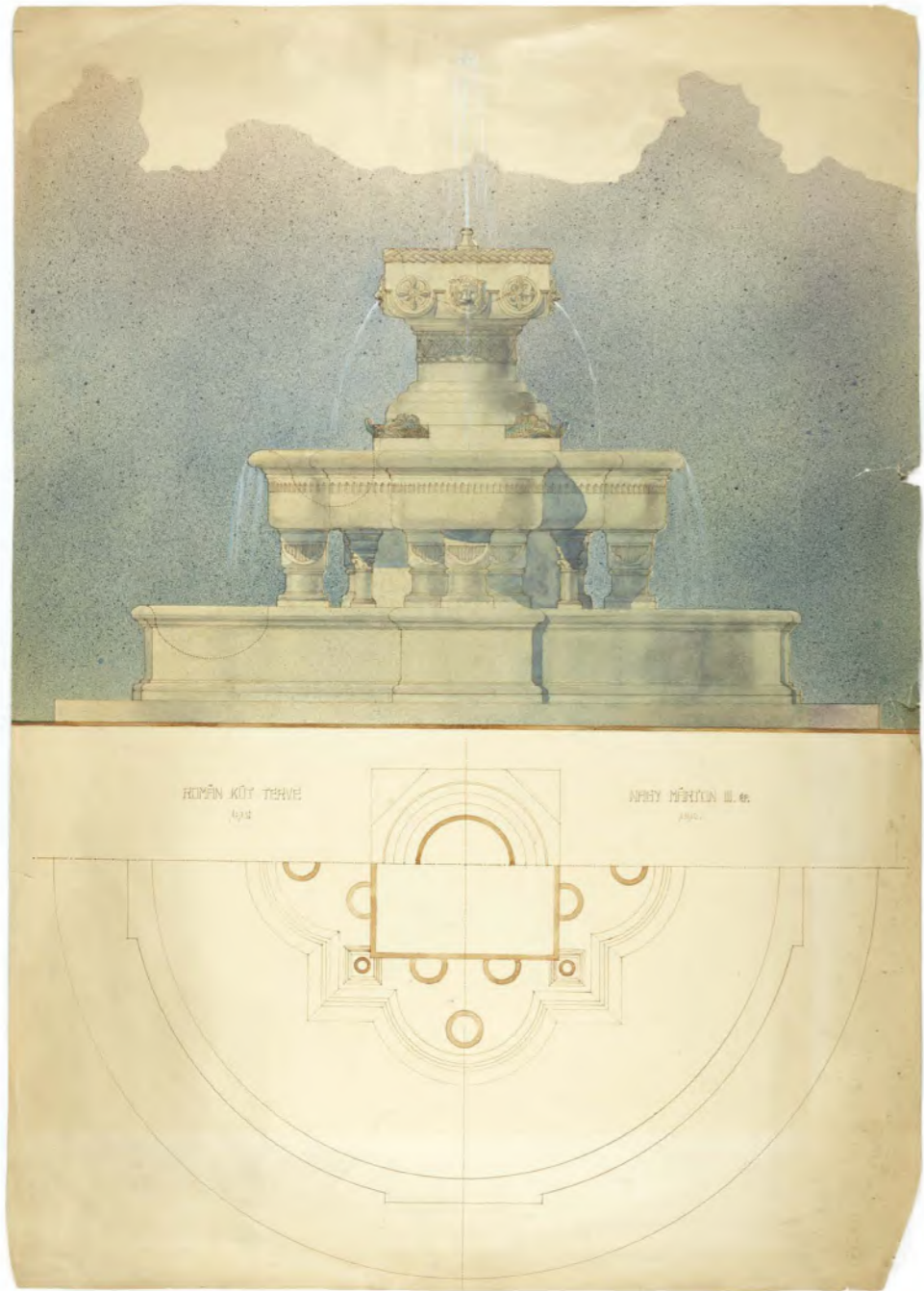
about the new restorations in Italy and especially in Rome.

Many of the students enroll in our training with a degree in humanities, law, or economics. Construction knowledge is taught for them for 4 semesters. Those with a degree in engineering learn about the sources of history and the possibilities of using its auxiliary sciences.

Since the introduction of the Bologna system, those with a degree in engineering can receive a monument preservation specialist diploma and those with other undergraduate degrees may receive a diploma as monument preservation consultants.

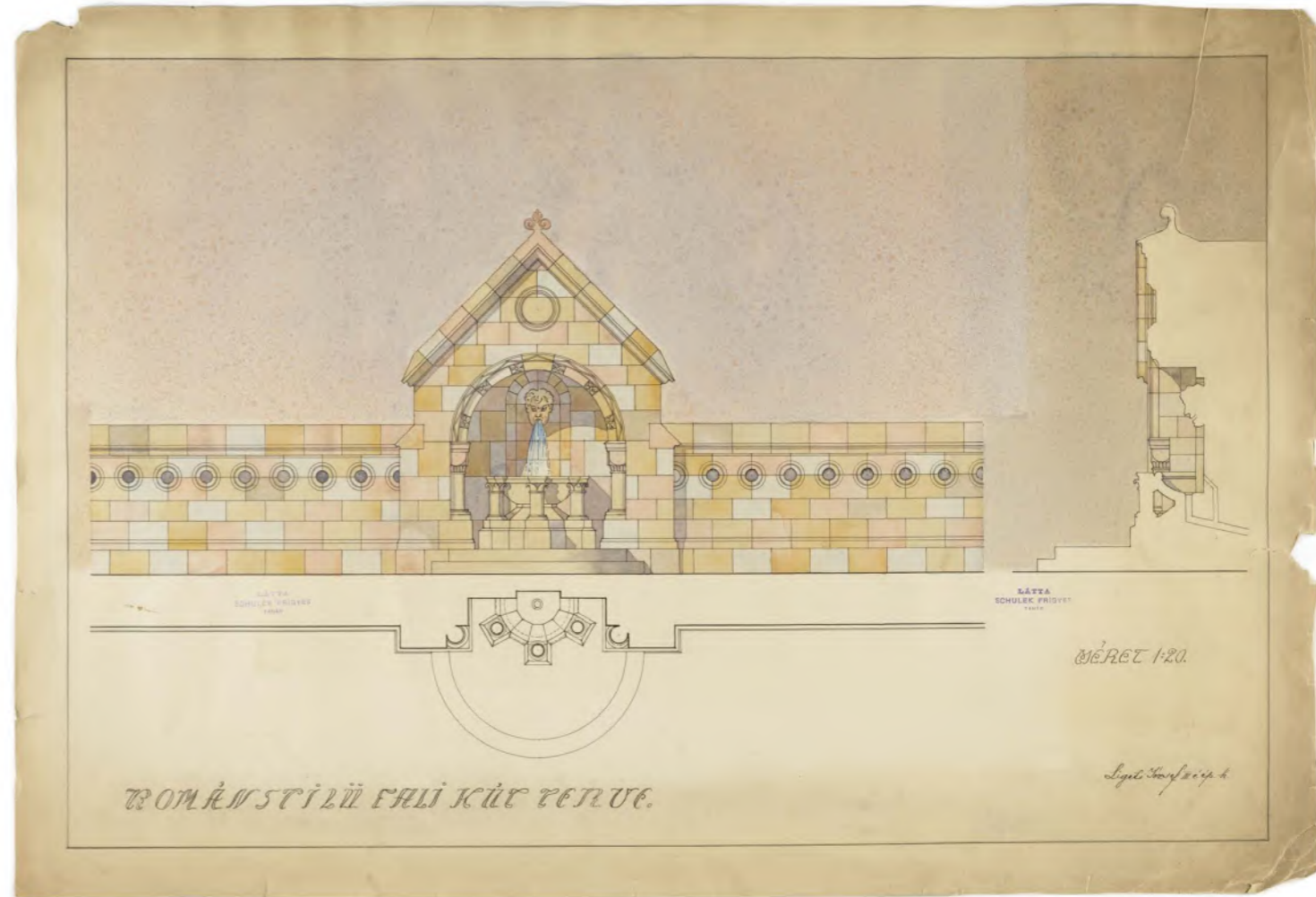
TERVEZÉSOKTATÁS
DESIGN EDUCATION

121

Román stílusú kút,
hallgatói terv Schulek
Frigyes tanári pecsétjével,
Nagy Márton, 1912 /
*Fountain designed in
Romanesque style, student
design with Frigyes Schulek's
professor signet, Márton
Nagy, 1912*

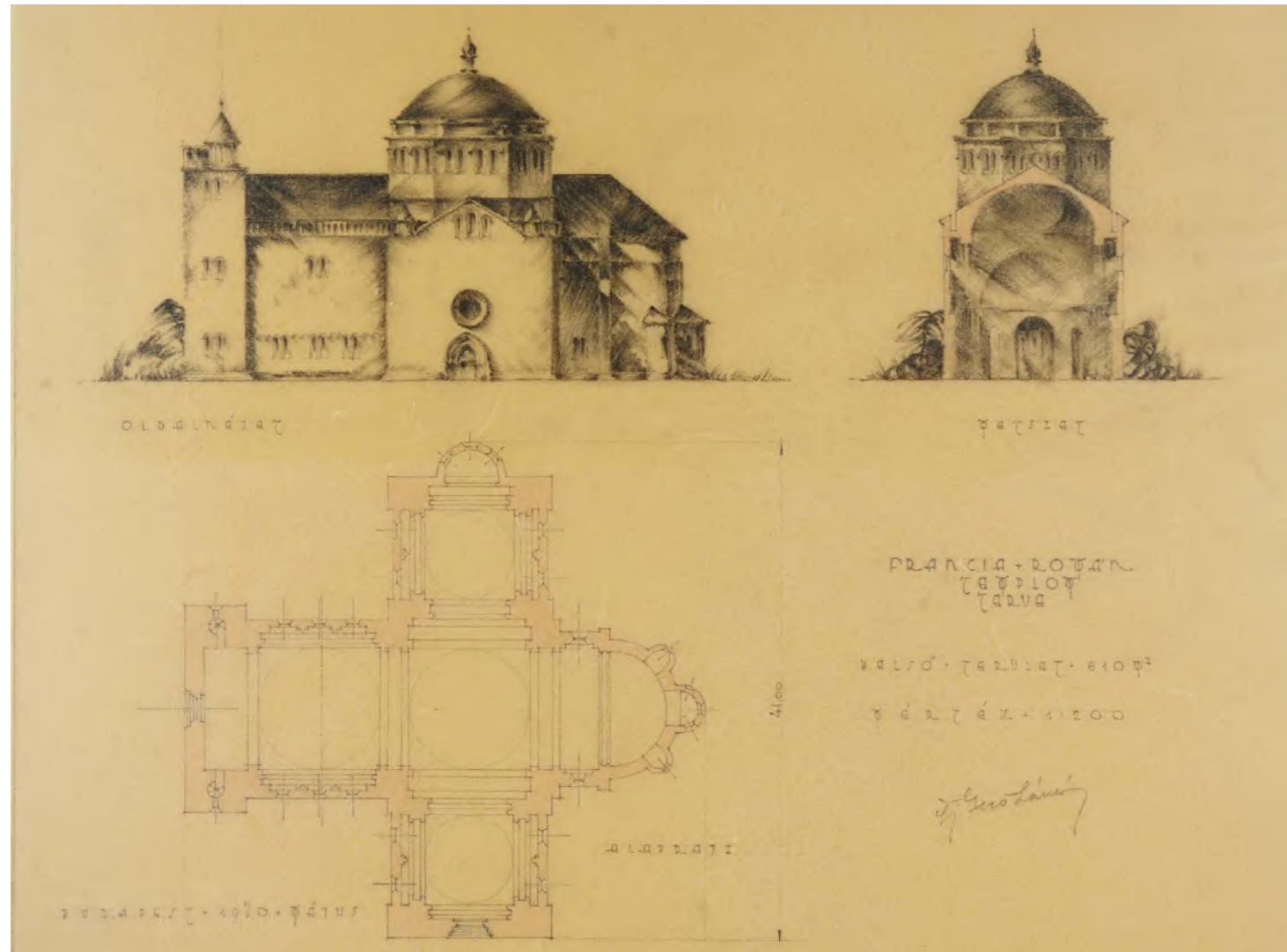
ÉPT. RAJZTÁR 102256

122

Román stílusú kút, hallgatói terv Schulek Frigyes tanári pecsétjével, Ligeti
József, 1910 körül / *Fountain designed in Romanesque style, student design
with Frigyes Schulek's professor signet, József Ligeti, around 1910*

ÉPT. RAJZTÁR 102332

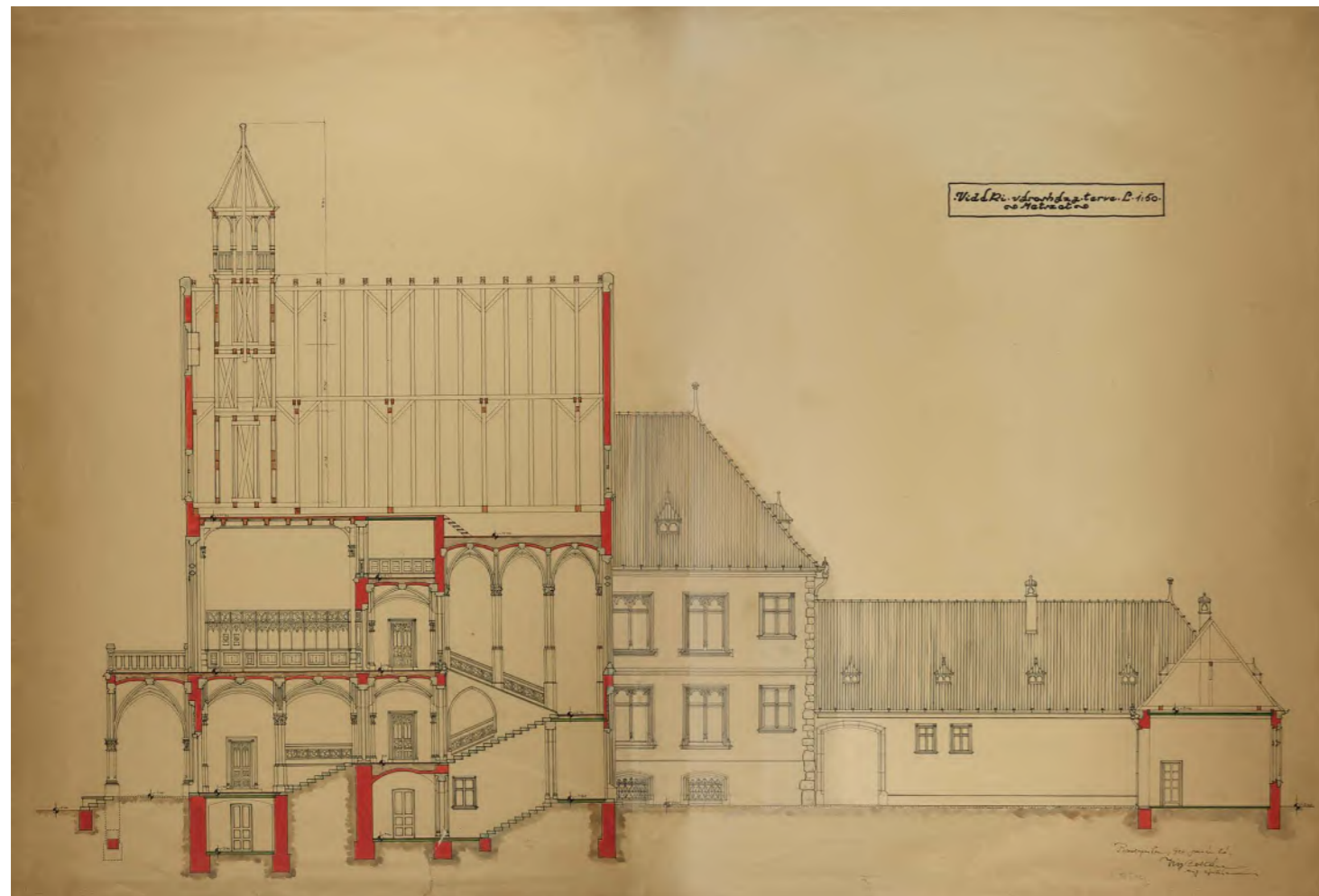
123

Francia román stílusú kupolás templom terve, hallgatói terv, ifj. Gerő László, 1930 / Project of a church with dome in French Romanesque style, student design, László Gerő Jr., 1930
ÉPT. RAJZTÁR 102304

124

Kegyúri templom és paplak, szigorlati terv, Wälder Gyula, 1905 / Advowson church and parsonage, diploma project, Gyula Wälder, 1905
ÉPT. RAJZTÁR 101008

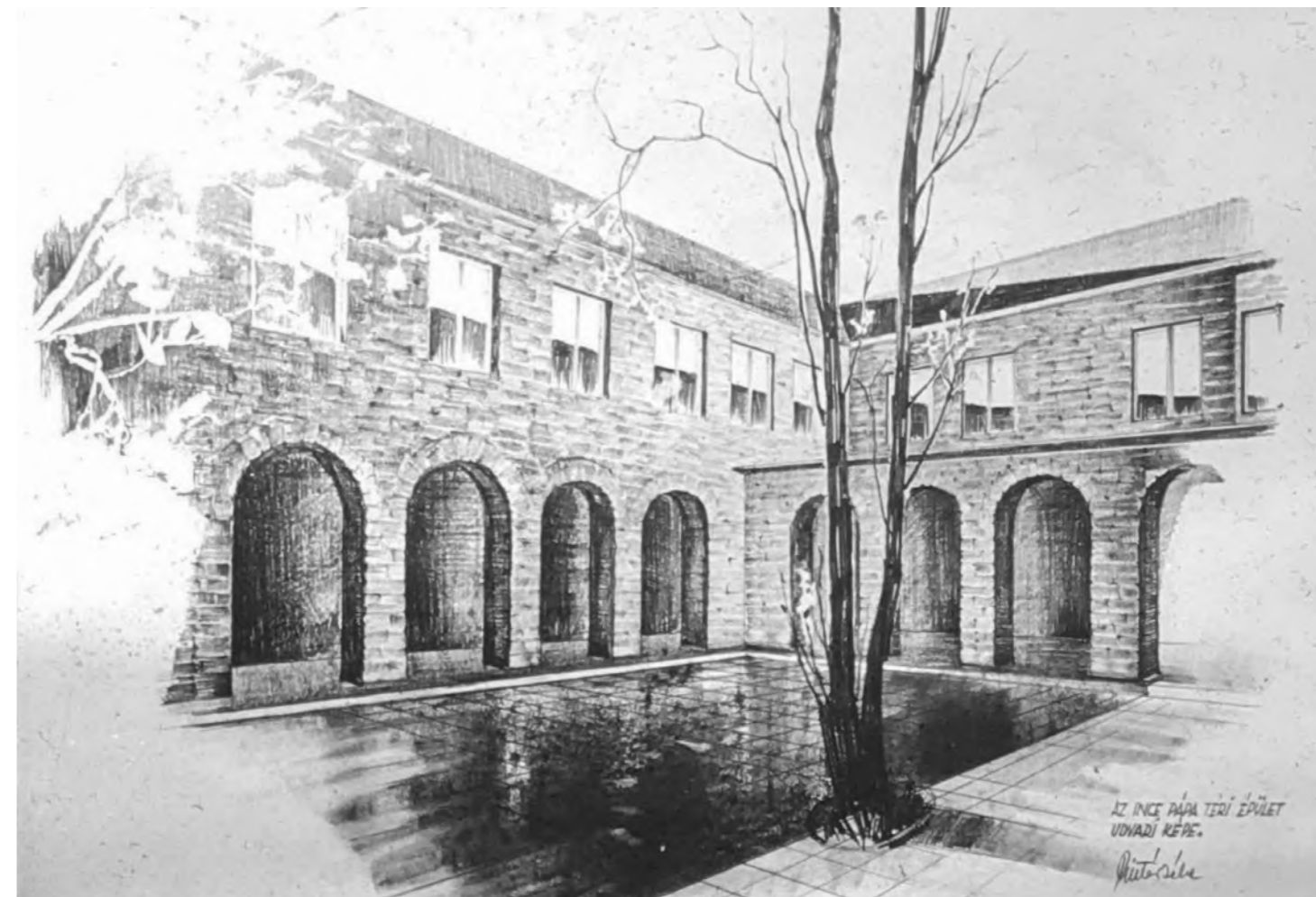
125

Vidéki városháza terve, hallgatói terv Möller István tanári aláírásával és a M. Kir. József Műegyetem Középkori Építészeti Tanszékének pecsétjével, Visy Zoltán, 1926 / Project of provincial town hall, student design with professor István Möller's signature and the signet of the Royal Joseph University of Technology Department of Medieval Architecture, Zoltán Visy, 1926

ÉPT. RAJZTÁR 102242

126

Épület a budavári Ince pápa térre, hallgatói terv, Pintér Béla, 1947 / Building for the Pope Innocente Square in Buda Castle, student design, Béla Pintér, 1947

127

Bécsi kapu téri bástya,
Budapest, hallgatói terv,
ifj. Molnár Péter, 1947 /
*Bastion on Viennese Gate
Square, Budapest, student
design, Péter Molnár Jr.,
1947*

128

Irodaház Esztergomban,
diplomaterv, Klein István,
1953 / *Office building
in Esztergom, diploma
project, István Klein, 1953*

129

Múzeum és kiállítási épület, Budapest,
Batthyány tér, diplomaterv, Zsuffa
András, 1954 / Museum and exhibition
building, Batthyány Square, Budapest,
diploma project, András Zsuffa, 1954

Történelmi a múzeumterület
16. Múzeum és kiállítási épület
Zsuffa András: vázlatok és tervek

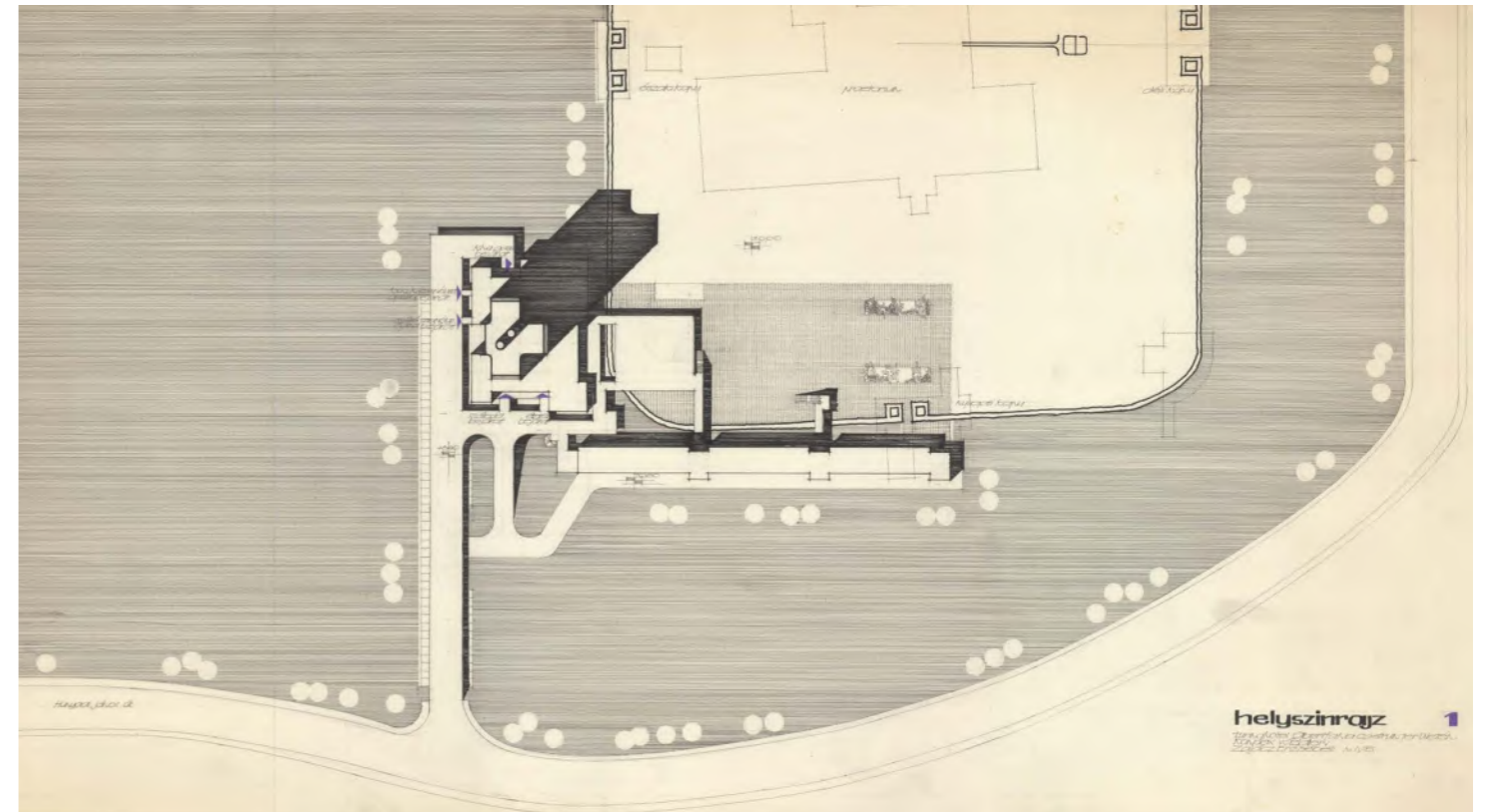
130

Foghijbeépítés a budai várban, Budapest, Fortuna utca 18.,
diplomaterv, Kopeczky Lajos, 1956 után / Building on
vacant site in Buda Castle, Fortuna Street no. 18, Budapest,
diploma project, Lajos Kopeczky, after 1956

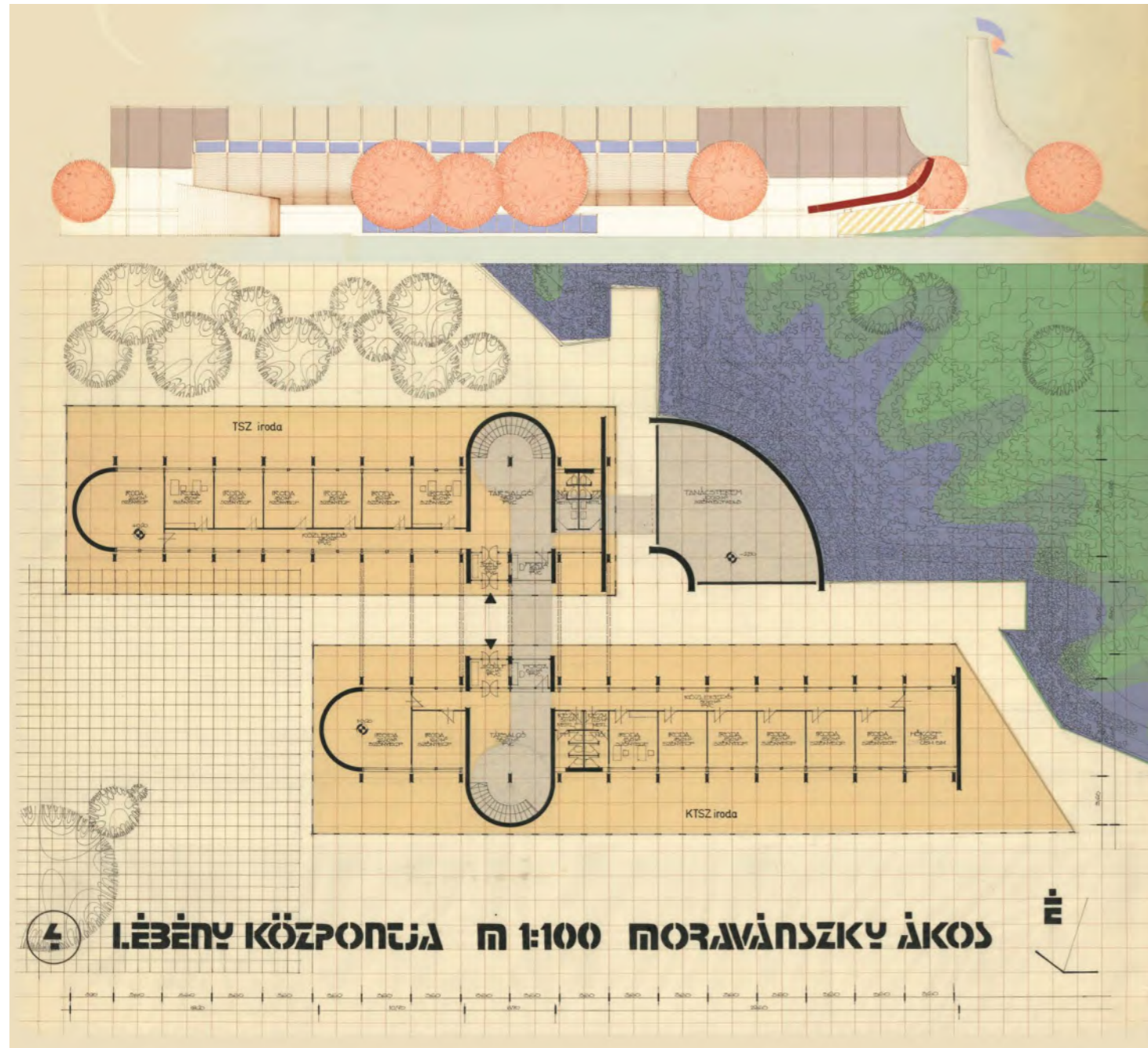
131

**Turistaszálló, Kaposszentjakab, diplomaterv,
Orosz Rozália, 1966 / Tourist hotel,
Kaposszentjakab, diploma project, Rozália
Orosz, 1966**

132

**Turinghotel, Albertfalva castrum területén,
komplex vázlat, Zajác Erzsébet, 1964
után / Turing hotel, Albertfalva, on the site of
the Roman castrum, complex midterm design,
Erzsébet Zajác, after 1964**

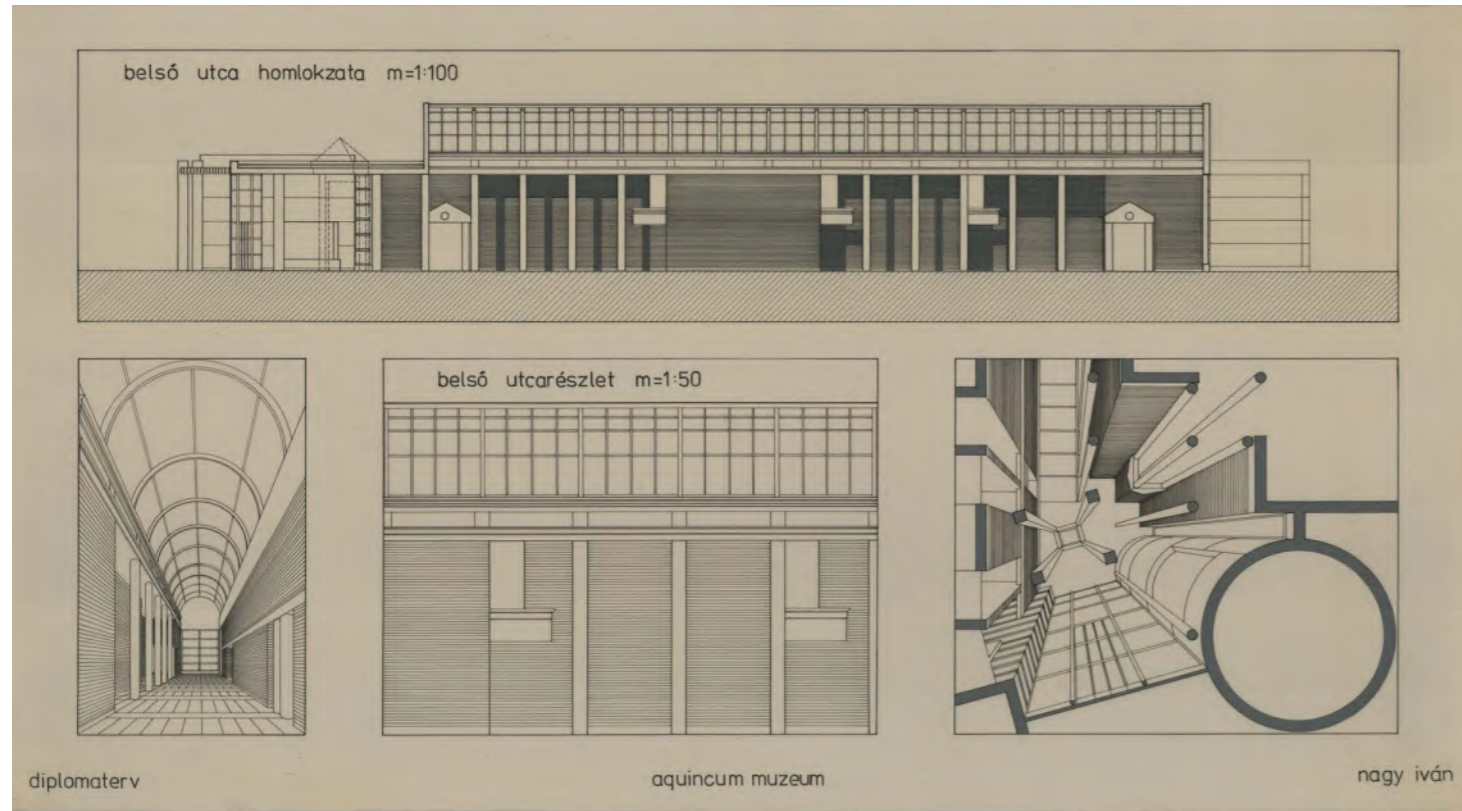
133

Városközpont, Lébény, diplomaterv,
Moravánszky Ákos, 1974 / Town center, Lébény,
diploma project, Ákos Moravánszky, 1974

134

A pécsi Cella Septichora megújítása,
diplomaterv, Bachman Zoltán, 1968 /
Restoration of the Cella Septichore in Pécs,
diploma project, Zoltán Bachman, 1968

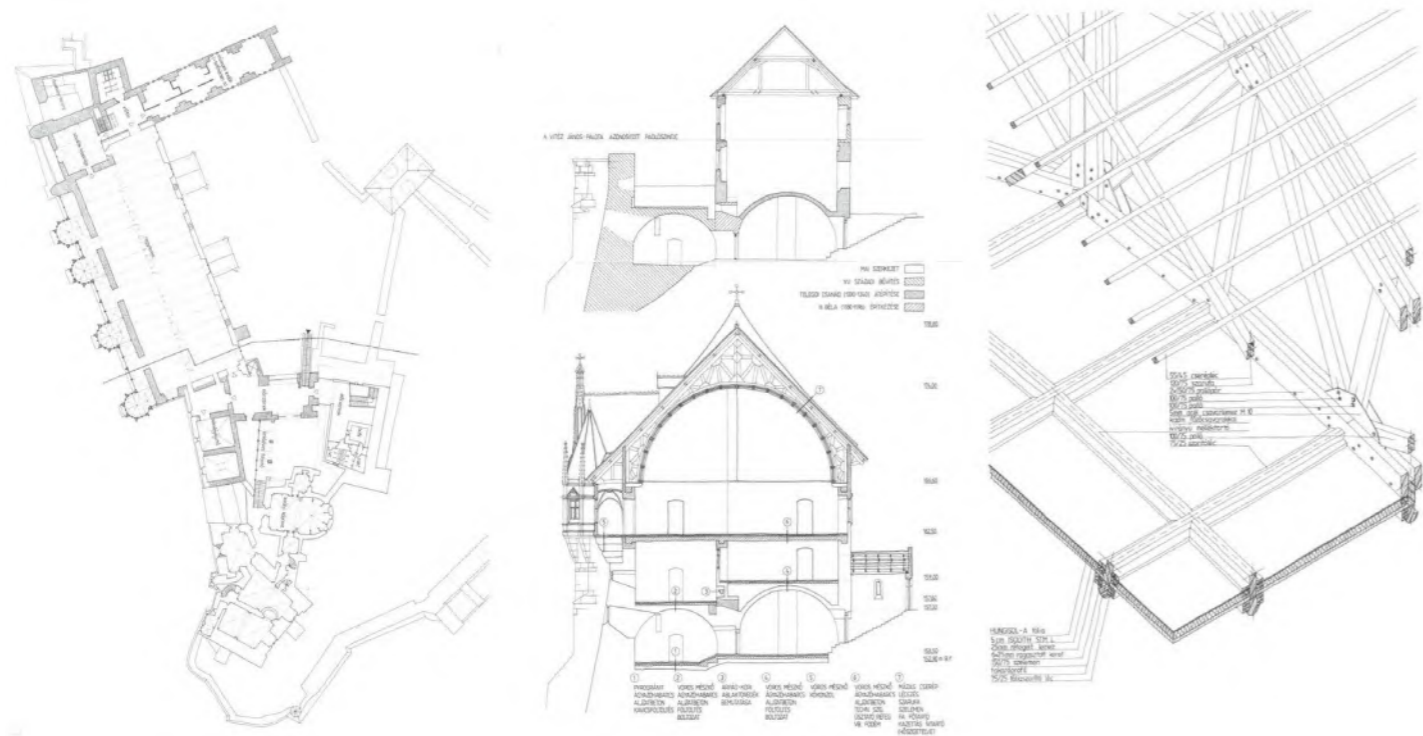
135

Aquincum Múzeum, diplomaterv, Nagy Iván,
1988 / Aquincum Museum, diploma project,
Iván Nagy, 1988

136

Fórum a budapesti
Pók utcai lakótelepre,
komplex zárthelyi terv
Virág Csaba aláírásával,
Krähling János, 1986 /
Forum at the housing
estate of Pók Street
in Budapest, complex
midterm test project with
Csaba Virág's signature,
János Krähling, 1986

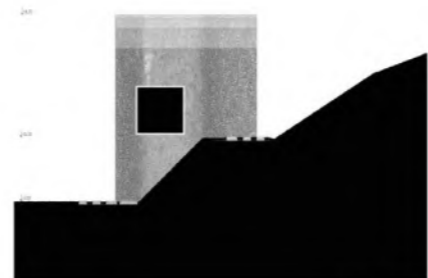
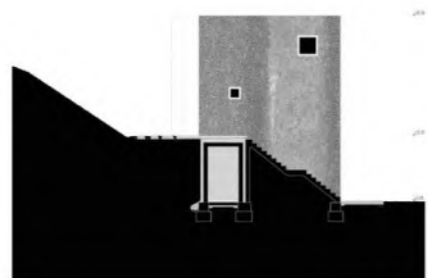
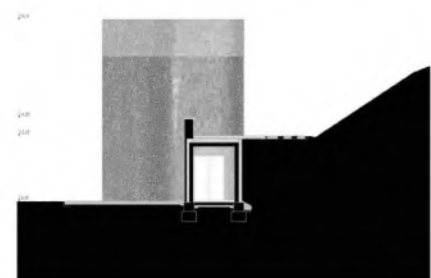
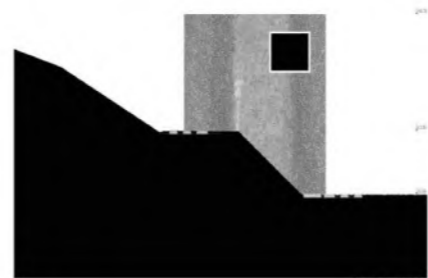
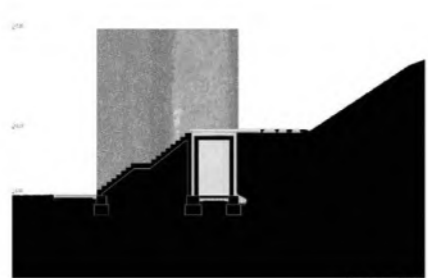
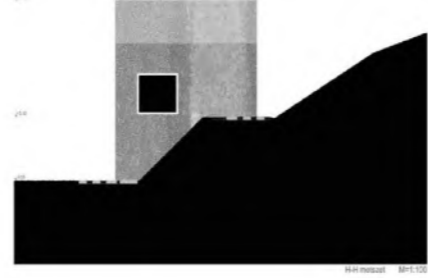
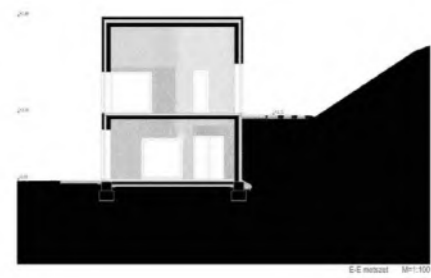
137

Az esztergomi Vitéz-palota rekonstrukciója,
komplex terv, Rabb Péter, 1992 /
Reconstruction of the Vitéz Palace in
Esztergom, complex design, Péter Rabb, 1992

138

*Kisebbségek háza – Erdélyi követek történeti szállásépületének rehabilitációja
szociokulturális célra, TDK munka, Kulcsár-Kilyén Róbert, 2019 / House
of minorities – Rehabilitation of the historical building of the Transylvanian
ambassadors for socio-cultural purposes, TDK work, Róbert Kulcsár-Kilyén, 2019*
KULCSÁR-KILYÉN 2019

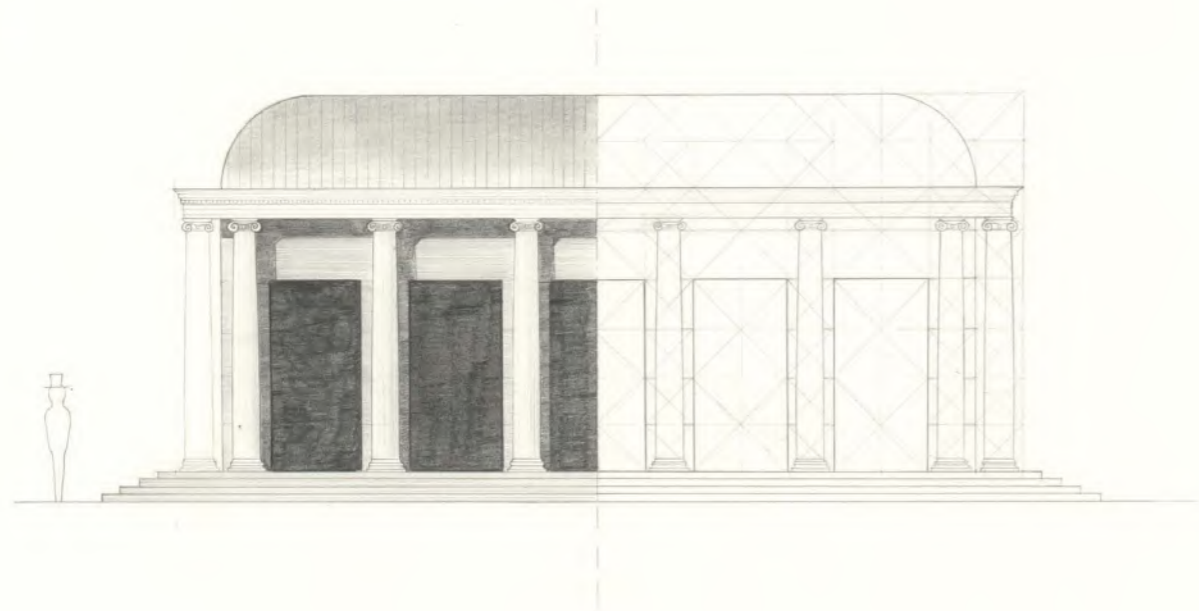

139

Házak a Kaptárköveknél, Szomolya, diplomaterv, Deigner Ágnes, 2008, Hauszmann-díj / Houses at the 'Kaptárkövek' site, Szomolya, diploma project, Ágnes Deigner, 2008, Hauszmann Award

140

Szagrális tér terve, Szagrális terek építésze II – kortárs tendenciák tantárgy, hallgatói terv, Radnai Gergő, 2004 / Design of sacred space, course Architecture of sacred spaces II – contemporary tendencies, student design, Gergő Radnai, 2004

141

Kerti pavilon Hauszmann Alajos stílusában, hallgatói terv, Gál Róbert, 2010 /
Garden pavilion designed in Alajos Hauszmann's style, student design, Róbert Gál, 2010

142

Centre Périphérique, a Velorgues-i Saint Andéol-kápolna újraélesztése kulturális központként,
TDK munka, Szladek Katalin, 2019 / Centre Périphérique – Revitalisation of the Chapel of Saint
Andéol of Velorgues as Cultural Center, TDK work, Katalin Szladek, 2019
SZLADEK 2019

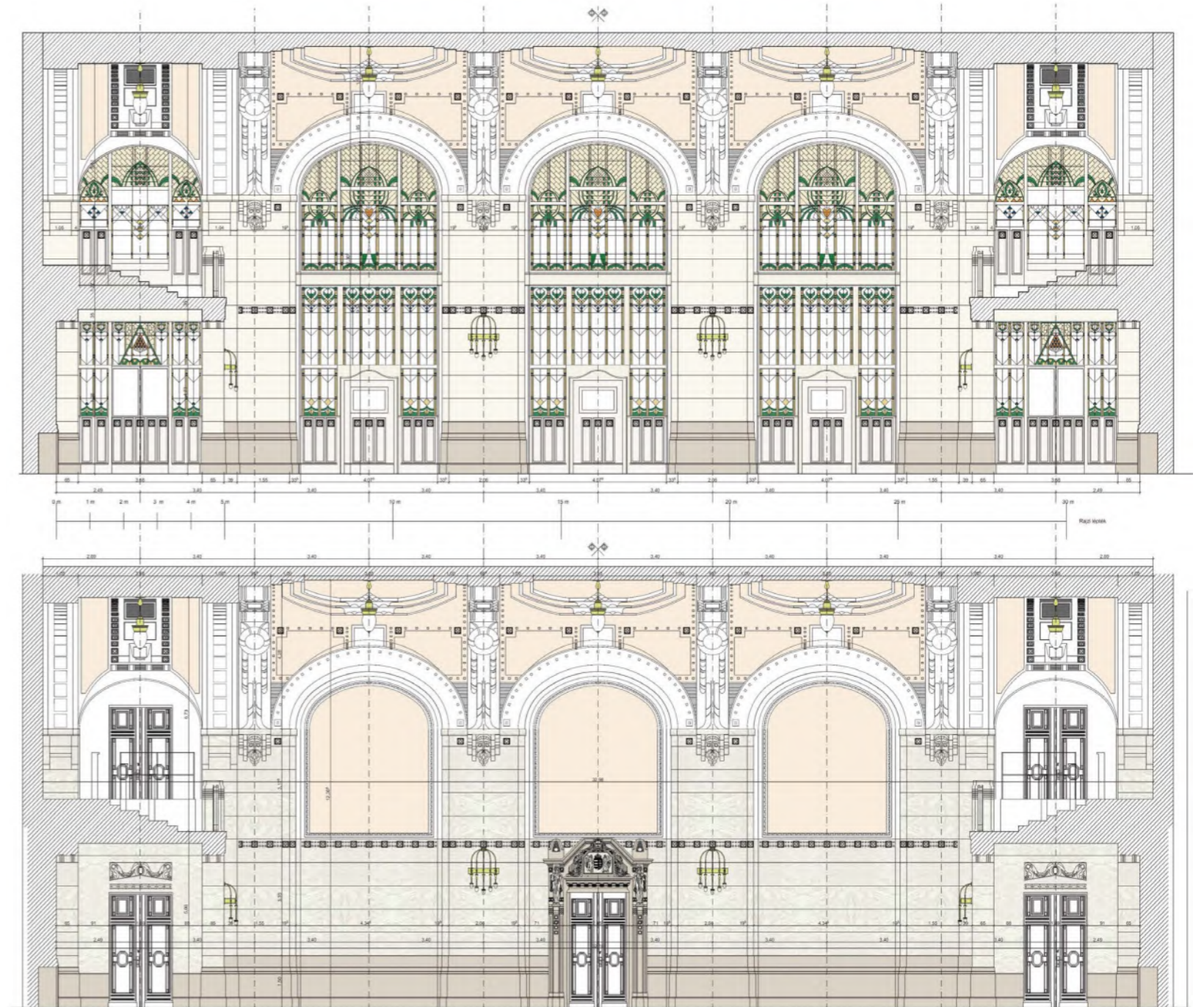

143

Fővárosi Állat- és Növénykert fejlesztése, diplomaterv, Dányádi Sára, 2012, MÉK-MÉSZ diplomadíj / Development of Budapest Zoo and Botanical Garden, diploma project, Sára Dányádi, 2012, Diploma Award of MÉK-MÉSZ

144

BME Központi épület, diszterem rekonstrukciója, Tanszéki Tervezés II tantárgy, hallgatói terv, Patak Gergely, Polyák Nóra és Turi Lilla, 2013 / BME Central Building, reconstruction of the assembly hall, course Department Design II, student design, Gergely Patak, Nóra Polyák and Lilla Turi, 2013

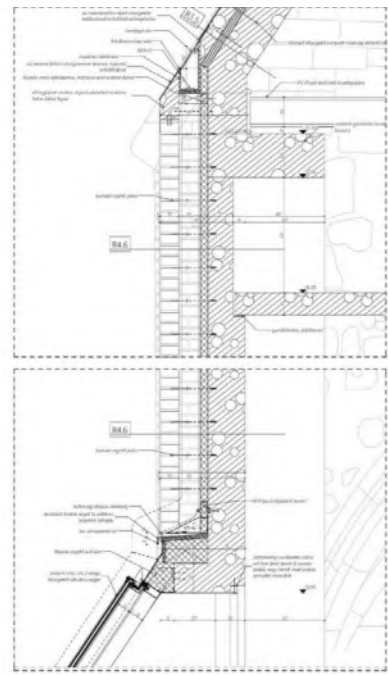
145

Illatos ház régi malomépületben, Tapolca, diplomaterv, Kótay Zsófia, 2014, DesignSoft Kft. diplomadíja / Fragrant house in old mill building, Tapolca, diploma project, Zsófia Kótay, 2014, Diploma Award of the DesignSoft Kft

146

Monostor-malom, Pékség és sütő műhely, Pásztó, diplomaterv, Varga Bianka, 2016, Graphisoft által támogatott földij és műemlékvédelmi díj / Monastery-mill, Bakery and baking workshop, Pásztó, diploma project, Bianka Varga, 2016, Main award of Graphisoft and Award for monument preservation

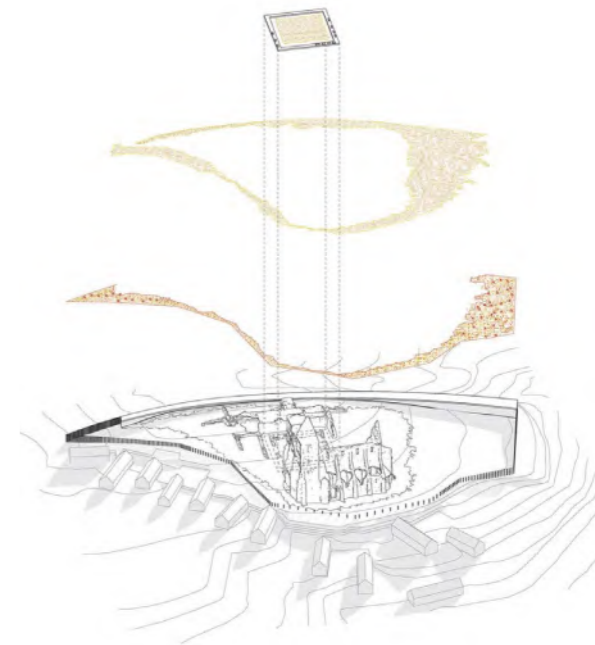
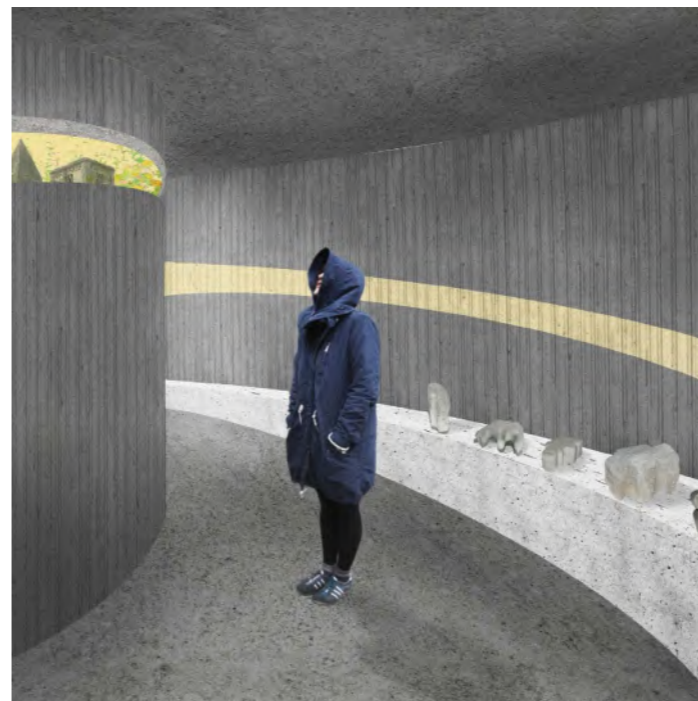

ÉSZAKI HOMLOKZAT

147

A zsámbéki romtemplom megújítása,
diplomaterv, Dobos Dénes, 2017 /
Revitalisation of the church ruin of Zsámbék,
diploma project, Dénes Dobos, 2017

148

Értelmező keretek, Zsámbék, TDK munka,
Anschau Péter és Novák Sándor, 2018 /
Interpretative frameworks, Zsámbék, TDK
work, Péter Anschau and Sándor Novák, 2018
ANSCHAU-NOVÁK 2018. 9, 14; FEHÉR et al 2018b. 243-244.

149

Malom Zeneház, Székesfehérvár, diplomaterv, Rentka László, 2017, MÉK-MÉSZ Diplomadíj műemlékvédelem kategóriában / Mill Music House, Székesfehérvár, diploma project, László Rentka, 2017, Diploma Award of MÉK-MÉSZ in monument preservation category

150

Korok lenyomata – a zsámbéki romtemplom emlékezete, TDK munka, Bogáthy Zsolt és Laczka Áron, 2018 / Imprints of ages – The memory of an abandoned church, TDK work, Zsolt Bogáthy and Áron Laczka, 2018
BOGÁTHY-LACZKA 2018; FEHÉR et al 2018b. 248.

BIBLIOGRÁFIA

Guzsik Tamás

Guzsik Tamás

GUZSIK 1996
Guzsik Tamás: A középkori templomok keletkezéséről. In: Holl A. – Mizser A. – Taracsák G. (szerk.): *Meteor, Csillagászati Évkönyv*. Budapest 1996. 180–191.

GUZSIK 2003
Guzsik Tamás: *A pálos rend építésze a középkori Magyarországon*. (Szerk.: Legeza László – Rabb Péter) Mikes Kiadó, Budapest 2003.

GY. BALOGH 1998
Gy. Balogh Ágnes: Adatok a budai kőműves és kőfaragó céh életéből. *ÉÉT* 27 (1998) 1–2. 93–123.

GY. BALOGH 2010
Gyetvainé Balogh Ágnes: Möller István, az egyetemi tanár. *MV* 54 (2010) 3. 214–224.

GY. BALOGH 2013
Gy. Balogh Ágnes: A Campus építésének története – Campus Construction History. In: GY. BALOGH et al 2013. 46–53.

GY. BALOGH 2020a
Gyetvainé Balogh Ágnes: A szigetmonostori Szentháromság plébánia-templom építéstörténete és műemléki kutatása. *MV* 64 (2020) 1–2. 30–54.

GY. BALOGH 2020b
Gyetvainé Balogh Ágnes: Terézvárosi helyi védett épületek vizsgálata program. *Építész Közlöny – Műhely* 272 (2020. szeptember) 12.

GY. BALOGH et al 2011
Gyetvainé Balogh Ágnes – Krähling János – Zsembery Ákos: Az Erd-ófalui Szent Mihály római katolikus plébániatemplom műemléki kutatása és helyreállítása. *ÉÉT* 39 (2011) 1–2. 5–42.

GY. BALOGH et al 2013
Gy. Balogh Ágnes – Frey György Péter – Kalmár Miklós – Kiss Zsuzsanna Emilia – Zsembery Ákos: *Műegyetem – a történeti Campus/The historic Campus: A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem történeti Campusa/The historic Campus of the Budapest University of Technology and Economics*. (Szerk.: Armuth Miklós – Lőrinczi Zsuzsa). Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, 6Bt, Budapest 2013.

GY. BALOGH–KALMÁR 2013
Gyetvainé Balogh, Ágnes – Kalmár, Miklós: A Functional thinking in the architecture of Samu Pecz and his followers. *PPA* 44 (2013) 2. 61–68.

GY. BALOGH–KALMÁR 2014
Gyetvainé Balogh Ágnes – Kalmár Miklós: A Danubius-kút építése és műemlék-helyreállítási problémái. In: HIDVÉGI–MARÓTYZ 2014. 171–187.

Gy. Balogh

Gy. Balogh

GY. BALOGH–KELECSÉNYI 2018
Gyetvainé Balogh, Ágnes – Kelecsényi, Kristóf Zoltán: Did a Steindl-school exist? Members of the design and technical management team of the Parliament in Budapest. *A&U* 52 (2018) 1–2. 98–113.

H. SIPOS 1988
H. Sipos Edit (szerk.): *1972–1987 – a Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti és Elméleti Intézetének 15 éve*. BME Sokszorosító, Budapest 1988.

H. SIPOS 2005
H. Sipos Edith: Major Máté, a munkatárs szemével. *ÉÉT* 33 (2005) 1–2. 21–26.

Haba Péter

HABA 2016
Haba Péter: *Szerkezet, technológia, esztétika összefüggései a magyar ipari építészetben 1947–1970*. BME, Csonka Pál Doktori Iskola, PhD értekezés, Budapest 2016.

HAJNÓCZI 1956
Hajnóczi Gyula: *Műemlékfelmérés*. Az Építőipari Műszaki Egyetem Tudományos Közleményei I. 6. sz. Budapest 1956.

HAJNÓCZI 1972
Hajnóczi Gyula: Építészképzés és műemléktudomány. *MV* 16 (1972) 1. 5–12.

HAJNÓCZI 1977a
Hajnóczi Gyula: Az építészeti tér értelmezése Giediontól Norberg-Schulzig. *ÉÉT* 9 (1977) 4. 331–350.

HAJNÓCZI 1977b
Hajnóczi Gyula: *Prolegomena. Az építészeti alkotás objektív értékeléséhez. Az építészeti tér analitikus elmélete*. Kézirat, Budapest 1977.

HAJNÓCZI 1985
Hajnóczi Gyula: Rados Jenő, a műegyetemi professzor. *ÉÉT* 17 (1985) 1–2. 5–6.

HAJNÓCZI 1988
Hajnóczi, Gyula: *Vallum und Intervallum. Eine analytische Theorie des archiektorischen Raumes*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1988.

HAJNÓCZI 1991a
Hajnóczi J. Gyula: *Az építészet története. Ókor I. Keleti és átmeneti kultúrák*. Tankönyvkiadó, Budapest 1991.

HAJNÓCZI 1991b
Hajnóczi J. Gyula: *Az építészet története. Ókor II. Klasszikus kultúrák*. Tankönyvkiadó, Budapest 1991.

HAJNÓCZI 1992
Hajnóczi J. Gyula: *Vallum és intervallum. Az építészeti tér analitikus elmélete*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1992.

Hajnóczi J. Gyula

HAJNÓCZI 1993
Hajnóczi, J. Gyula: Jeunesse et Patrimoine Interstudex 1966–1972. *Budapest Régiségei* 30 (1993) 407–419.

HAJNÓCZI 1995a
Hajnóczi J. Gyula: Bevezető. In: ISTVÁNFI 1995a. 6–7.

HAJNÓCZI 1995b
Hajnóczi Gyula (szerk.): *Rados Jenő legendája. Tanítványainak visszaemlékezései születésének centenáriumán, 1895–1995*. Archaeolingua Alapítvány, Budapest 1995.

HAJNÓCZI 1996a
Hajnóczi Gyula. *ÉÉT* 26 (1996–1997) 3–4. 199–206.

HAJNÓCZI 1996b
Hajnóczi J. Gyula: Az építészetelmélet története. *ÉÉT* 26 (1996–1997) 3–4. 207–278.

HAJNÓCZI–MEZŐS 1995
Hajnóczi Gyula – Mezős Tamás: *Itinerarium Hungaricum I. Pannonia Hungarica Antiqua*. Archaeolingua Alapítvány, Budapest 1995.

HAJNÓCZI–MEZŐS 1996
Hajnóczi Gyula – Mezős Tamás: A balácai halomsír elvi rekonstrukciója és bemutatásának programja. *Balácai Közlemények* 4 (1996) 247–259.

HAJÓS–BAKU 2018
Hajós-Baku Eszter: *Hagyomány és újítás. A centralitás történeti hagyománya és korszerűsége a két világháború közötti magyar templomépítészetben*. BME Csonka Pál Doktori Iskola, PhD értekezés, Budapest 2018.

HALMOS 2003
Halmos Balázs: A gyulafehérvári Lázói-kápolna alakhelyes felmérése és vizsgálatának eredményei. *MV* 47 (2003) 2. 120–127.

HALMOS 2004a
Halmos Balázs: Adalékok a gyulafehérvári Lázói-kápolna reneszánsz díszítéséhez. *ÉÉT* 32 (2004) 3–4. 265–287.

HALMOS 2004b
Halmos, Balázs: Lombard influences in the Renaissance reconstruction of the Lázói Chapel in Gyulafehérvár. In: Zöld, András (ed.): *Bulletin 2004. Faculty of Architecture, Budapest University of Technology and Economics*. BME, Budapest 2004. 11–26.

HALMOS 2004c
Halmos, Balázs: Rural heritage protection in underdeveloped areas – The Magyarlukafa case. In: Raine, Mäntysalo – Özlem, Özer-Kemppainen – Shira, Brand – Balázs, Halmos (szerk.):

Halmos Balázs

Maintenance of Rural Building Heritage. The Siikalatva Challenge. International workshop in Finland – 2003/2004. University of Oulu Department of Architecture, Oulu 2004. 165–175.

HALMOS 2007a
Halmos Balázs: A gyulafehérvári Lázói-kápolna boltozatának feltárása. In: Rusu, Adrian Andrej – Marcu-Istrate, Daniela – Szöcs, Péter Levente (szerk.): *Architectura religioasă medievală din Transilvania – Középkori egyházi építészet Erdélyben – Medieval Ecclesiastic Architecture in Transylvania IV*. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare 2007. 171–214.

HALMOS 2007b
Halmos Balázs: *A gyulafehérvári székesegyház Lázói-kápolnája. Építészettörténeti monográfia*. BME Csonka Pál Doktori Iskola, PhD értekezés, Budapest 2006. Védés éve: 2007.

HALMOS 2009
Halmos Balázs: A gyulafehérvári székesegyház Lázói-kápolnája. In: Buzás G. – Orosz K. – Vasáros Zs. (szerk.): *Reneszánsz látványtár. Virtuális utazás a múltba. Kiállítási katalógus és tanulmánykötet*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2009. 369–383.

HALMOS et al 2013
Halmos Balázs – Marótyz Katalin – Nagy Gergely Domonkos: A gyulafehérvári székesegyház déli tornya. In: *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából* VI–VII. (2013) 217–239.

HALMOS–MARÓTYZ 2010a
Halmos Balázs – Marótyz Katalin: Möller István tevékenysége a gyulafehérvári székesegyházon a korabeli és a mai műemlékvédelem-elmélet tükrében. *MV* 54 (2010) 3. 168–178.

HALMOS–MARÓTYZ 2010b
Halmos, Balázs – Marótyz, Katalin: The adaptation of the true-to-form survey method. *PPA* 41 (2010) 1. 9–17.

HALMOS–MARÓTYZ 2010c
Halmos Balázs – Marótyz Katalin: Kőfaragó jelek a gyulafehérvári Szent Mihály-székesegyház déli tornyán. *AH* 9 (2010) 4. Paper: 22

HALMOS–MARÓTYZ 2012
Halmos Balázs – Marótyz Katalin: A Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszékének kutatásai a gyulafehérvári Szent Mihály-székesegyházon. In: Knecht Tamás (szerk.): *Élő múltunk. A gyulafehérvári Szent Mihály-székesegyház és érseki palota*. Editura Verbum, Kolozsvár 2012. 83–90.

HALMOS–MARÓTYZ 2013
Halmos Balázs – Marótyz Katalin: Kőfaragójelek a gyulafehérvári székesegyház románkori szentélynégyzetén, déli mellékhajófalan és főszentélyén. *AH* 12 (2013) 3. 103–116.

BIBLIOGRAPHY

KARÁCSONY–VUKOSZÁVLYEV 2020

Karácsony Rita – Vukoszávlyev Zorán: A magyar építészektoktatás reformja a II. világháború után. A modernista szemlélet látszólagos háttérbe kerülése. In: Veöreös András – Horváth Tamás (szerk.): *Kortárs építészettörténet V. 100 éves a Bauhaus.* Győr–Moson–Sopron Megyei Építész Kamara, Győr 2020. 129–144.

KARDOS 1953

Kardos György: *Építészettörténeti és építőművészeti tanulmányok.* Építésügyi Kiadó, Budapest 1953.

KARDOS–MAJOR 1951

Kardos György – Major Máté: *Ókori építéstörténet. A Budapesti Műszaki Egyetem I. éves A/B tagozatos építésmérnökhallgatók részére.* Tankönyvkiadó I. sz. Jegyzetsoksorozótója, Budapest 1951.

KATONA 2015

Katona, Vilmos: From Static Space to Dynamic Architecture. The Changing Principles of Contemporary European Church Architecture. *Global Built Environment Review* 9 (2015) 2. 21–47.

KATONA 2017

Katona, Vilmos: The Spatial Dimension of Liturgy. Historical and Contemporary Accounts of Communion-Space in Europe’s Latin Rite Liturgical Architecture. *ÉÉT* 45 (2017) 1–2.173–213.

KATONA 2019

Katona Vilmos (szerk.): *Középkoron innen és túl. Építészettörténeti írások Guzsik Tamás emlékére.* Holnap Kiadó, Budapest 2019.

KATONA 2020

Katona Vilmos: „*Az Úr bevonul szentélyébe*”. *Kortárs római katolikus templomépítéset a liturgia tükrében.* Szent István Társulat, Budapest 2020.

KATONA–VUKOSZÁVLYEV 2012

Katona, Vilmos – Vukoszávlyev, Zorán: Modern Tradition and Liturgy. The Ways of Modernism in Hungarian Church Architecture in 20th Century. *A&U* 46 (2012) 1–2. 2–23.

KELECSÉNYI 2020

Kelecsényi Kristóf Zoltán: *Schmahl Henrik.* Holnap Kiadó, Budapest 2020.

KENYERES 1968

Magyar Életrajzi Lexikon 1000–1900. II. k. (Szerk.: Kenyeres Ágnes). Akadémiai Kiadó, Budapest 1968. https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html (Utolsó megtekintés: 2020.04.17)

KISLÉGHI–POGÁNY 1946

Kislégghi Nagy István – Pogány Frigyes: A budai vár. *TF* 19 (1946) 11. 148–153.

KISS 2013

Kiss Zsuzsanna Emilia: Pannonia capitoliumi trias szentélyei. In: Köllő Gábor (szerk.): *XVII. Nemzetközi Építéstudományi Konferencia.* Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság (EMT), Kolozsvár 2013. 198–205.

KOMÁRIK 1985

Komárik Dénes: Rados Jenő életpályája. *ÉÉT* 17 (1985) 1–2. 9.

KOMOR 1894

Komor Marcell: Az új Igazságügyi palota. *ÉPIP* 13 (1894) 483–485.

KOMOR 1929

Komor Marcell: Az építésztanárok hivatásáról. *TF* 2 (1929) 92–98.

KÓRÓDY 2016

Körödy, Anna Nóra: Pros and Cons. Professional and social reception of reconstructions in Hungary. *ÉÉT* 44 (2016) 3–4. 339–408.

KÓRÓDY–VUKOSZÁVLYEV 2012

Körödy Anna – Vukoszávlyev Zorán: Régi és új. Tisztelet és kontraszt a kortárs spanyol építészetben. *Utóirat* (2012) 3. 28–33.

KÓRÓDY–VUKOSZÁVLYEV 2015

Körödy, Anna – Vukoszávlyev, Zorán: Tendencies of Contemporary Building Rehabilitations in Spain. The Evaluation of the Practice in the New Millennium Based On Functional Transformations. *Boletín Académico. Revista de Investigacion Y Arquitectura Contemporanea* (2015) 5. 1–10.

KÓRÓDY–VUKOSZÁVLYEV 2017

Körödy Anna Nóra – Vukoszávlyev Zorán: Built on Modernism. The theoretical basis of contemporary heritage preservation in the Spanish architectural scene. *Arquiteturarevista* 13 (2017) 1. 9–20.

KOTSIS 1917

Kotsis Iván: *Az olasz renaissance építőművészet alaktana.* Budapest 1917.

KOTSIS 1919

Kotsis Iván: Javaslat a műegyetemi építészoktatás tanmenetének módosítására. *MMÉEK* 53 (1919) 48–52. 232–234.

KOTSIS 1921a

Kotsis Iván: *Az olasz renaissance építőművészet formaképzése, homlokzati és téralakításai.* Németh, Budapest 1921.

KOTSIS 1921b

Kotsis Iván: Tervezet a kir. József műegyetem építészeti osztályának önálló épületére. *Moderne Bauformen* (1921)

KOTSIS 1927

Kotsis Iván: *A középeurópai renaissance építőművészet alaktana.* Németh, Budapest 1927.

KOTSIS 1930

Kotsis Iván: Építésznevelés a Műegyetemen. *TF* 3 (1930) 4. 192–195.

KOTSIS 2010

Kotsis Iván: *Életrajzom.* (Szerk.: Prakfalvi Endre). HAP Tervezőiroda Kft., Magyar Építészeti Múzeum, Budapest 2010.

KOVÁCS 2020

Kovács Máté Gergő: *Magyarországi és oszmán-török építészeti kapcsolatok: memoriális építészet a hódoltság területén.* BME, Csonka Pál Doktori Iskola, PhD értekezés, Budapest 2020.

KOVÁCS–FEHÉR 2019

Kovács, Máté Gergő – Fehér, Krisztina: The Survey Program of Ernő Foerk on the Türbe of Pécs. *Ybl Journal of Built Environment* 7 (2019) 2. 89–101.

KOVÁCS–RABB 2020a

Kovács, Máté Gergő – Rabb, Péter: The Dimensions of the Two Remaining Türbes in Ottoman Hungary. Contributions to the Methods of Ottoman Construction Practices in the Sixteenth Century. Macaristan’da Ayakta Kalan İki Osmanlı Türbesinin Ölçüleri. 16. Yüzyıl Osmanlı Yapım Tekniklerine Katkılar. *Megaron* 5 (2020) 2. 230–239.

KOVÁCS–RABB 2020b

Kovács, Máté Gergő – Rabb, Péter: The Preservation of Ottoman Monuments in Hungary. Historical Overview and Present Endeavours. *International Journal of Islamic Architecture* 9 (2020) 1. 169–190.

KOVÁCS–RABB–KRÄHLING 2015

Kovács, Máté Gergő – Rabb, Péter – Krähling, János: The Ottoman Sultan’s Albums at Budapest University of Technology and Economics. *Turkish Historical Review* 6 (2015) 2. 138–150.

KOVÁCS–RABB–KRÄHLING 2018

Kovács Máté Gergő – Rabb Péter – Krähling János: Egy kairói fénykép margójára. *Keletkutatás. Tanulmányok az orientalisztika köréből* (2018) ős. 99–111.

KRÄHLING 1999

Krähling János: Kotsis Iván (1889–1980) – az építészettörténész. In: *Kotsis Iván (1889–1980) Emlékbeszédek az MTA elhunyt tagjai felett.* (Szerk.: Glatz Ferenc). MTA, Budapest 1999. 7–13.

KRÄHLING 2002

Krähling János: Sándy Gyula; Schulek Frigyes. In: Tóth-Szöllős Mihály (szerk.): *Evangélikus arcképcsarnok.* Evangélikus Sajtóosztály, Budapest 2002. 134–139.

KRÄHLING 2004

Krähling János: *Evangélikus templomok a mai Magyarországon (Veszendő templomaink III.)* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2004.

KRÄHLING 2009a

Krähling János: Pogány Frigyes (1908–1976) centenáriumára. On the Centenary of the Birth of Frigyes Pogány (1908–1976). In: Tatai Mária (szerk.): *Építész Évkönyv/Architect’s Yearbook MMVII–MMVIII.* Publicitas Art-Media Kiadó, Budapest 2009. 76–77.

KRÄHLING 2009b

Krähling János: Megemlékezés Pogány Frigyes születésének 100. évfordulójáról. Pogány Frigyes (1908–1976), az építészettörténész. *ÉÉT* 37 (2009) 1–2. 185–186.

KRÄHLING 2013

Krähling, János: To the methodology of church research in Hungary – contributions to the typology of 18th century protestant church architecture. *PPA* 44 (2013) 1. 9–15.

KRÄHLING 2014a

Krähling, János: Die Evangelische Kirche von Miklós Ybl in Kecskemét. *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae* 55 (2014) 1. 177–192.

KRÄHLING 2014b

Krähling János: Építészettörténeti konferencia Szentkirályi Zoltán (1927–1999) emlékére. *ÉÉT* 42 (2014) 3–4. 133–142.

KRÄHLING 2015

Krähling, János: The Protestant Church Architecture of East-Central Europe in the Seventeenth to Eighteenth Centuries – From Medieval Heritage to New Spatial Solutions. An Overview. In: Harasimowicz, Jan (ed.): *Protestantischer Kirchenbau der Frühen Neuzeit in Europa. Grundlagen und neue Forschungskonzepte.* Schnell und Steiner, Regensburg 2015. 131–146.

KRÄHLING 2017

Krähling János: Épületkutatás és építészettörténet – néhány újkori és 19. századi épülettípus kutatásának módszertana és eredményei. *ÉÉT* 45 (2017) 3–4. 341–364.

KRÄHLING 2018a

Krähling János: Az ünnepi ülés megnyitója. *ÉÉT* 46 (2018) 3–4. 239–242.

KRÄHLING 2018b

Krähling, János: Typen des Evangelischen Kirchenbaues in Transdanubien im 17. und 18. Jahrhundert. In: Polster, Gert (ed.): *Ecclesia Semper Reformanda. Die protestantische Kirche im pannonischen Raum seit der Reformation. Teil II.* Burgenländisches Landesmuseum, Eisenstadt 2018. 237–254.

KRÄHLING 2018c

Krähling János: Protestáns templomépítészet a 17–18. században. In: Kiss Erika –Zászkaliczky Márton – Zászkaliczky Zsuzsanna – Székely Júlia (szerk.): *Ige-Idők. A reformáció 500 éve.* Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2018. 357–373.

KRÄHLING 2019a

Krähling János: [Bonta János 1921–2018]. *ÉÉT* 47 (2019) 1–2. 1–4.

KRÄHLING 2019b

Krähling János: A Deák téri evangélikus templom építésének története a felszentelés után. In: Zászkaliczky Péter – Sólyom Jenő – Finta Gergely – Krähling János: *Oltalom a zivatarban II. A Pesti Evangélikus Egyház a 20. században*. Pesti Evangélikus Egyház Deák Térei Egyházközség, Budapest 2019. 367–395.

KRÄHLING 2019c

Krähling János: Értékszemlélet, kutatás, történeti helyiségkönyv – Módszertan és eredmények. *MV* 63 (2019) 1–2. 29–39.

KRÄHLING et al 2006a

Krähling János – Halmos Balázs – Fekete J. Csaba: A fertői marionettszínház alakhú felmérésen alapuló kutatása. *MV* 50 (2006) 4. 194–205.

KRÄHLING et al 2006b

Krähling János – Halmos Balázs – Fekete J. Csaba: a fertői marionettszínház új értelmezése – az épületkutatás („Bauforschung”) és alakhú felmérés mint kutatási módszer alkalmazásával. *ÉÉT* 34 (2006) 1–2. 5–55.

KRÄHLING et al 2013

Krähling, János – Koppány, András – Fekete, J. Csaba – Halmos, Balázs – Józsa, Anna: The marionette opera and the orangerie of Eszterháza (Fertőd, Hungary). Building archaeology methods and theoretical reconstruction. *Materiali e Strutture. Problemi di Conservazione* 2 (2013) 4. 75–94.

KRÄHLING et al 2015

Krähling János – Halmos Balázs – Marótzky Katalin – Sajtos István – Vukoszávlyev Zorán – Baku Eszter – Józsa Anna – Kiss Zsuzsanna – Fehér Krisztina – Kovács Gergő: Architectural drawing and education. Principles to the evaluation of the historic plan collection at Budapest University of Technology and Economics. *AH* 14 (2015) 1. 7–18.

KRÄHLING et al 2018

Krähling János – Fehér Krisztina – Jobbk Eszter – Kollár Mária: A Műegyetem középkori építéstan tanszékének címjegyzéke. Oktatásmódszertani és könyvtártörténeti adalékok a magyar építészképzés történetéhez. *AH* 17 (2018) 2. 33–159.

KRÄHLING–DARAGÓ 2010

Krähling, János – Daragó, László: Preliminary report of the researches at Baron, Champleczy and Saint-Hippolyte churches – with the reflections on conteporarry Hungarian monument preservation practice. In: *Patrimoines en Crise – Patrimoines en Devenir*. CEP, Saint-Christophe-en-Brionnais 2010. 115–132.

KRÄHLING–DANIELISZ 2020

Krähling, János – Danielisz, Dóra: Sacred Buildings out of Necessity. Articular Churches in Historic Western Hungary (1681–1781). *Historicky Casopis* 68 (2020) 1. 37–53.

KRÄHLING–FEHÉR 2018

Krähling János – Fehér Krisztina: Kincsek az építészképzés 150 éves történetéből – Treasures from the 150-year history of architecture education: Válogatás a BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz- és Fotótárának eddig rejtett legszebb darabjaiból – Selected drawings from the most beautiful pieces of the Drawing and Photo Collection of the Department of History of Architecture and Monument Preservation at Budapest University of Technology and Economics (BME). *MV* 62 (2018) 3–4. 93–239.

KRÄHLING–FEHÉR 2019

Krähling János – Fehér Krisztina: A szászbogácsi evangélikus templom műemlékfelmérésének és dokumentálásának módszertana. *MV* 63 (2019) 3–4. 140–163.

KRÄHLING–HARMATI 2010

Krähling János – Harmati Béla: Egy topográfiai kutatás tanulságai – a „Corpus Ecclesiarum Lutheranum Hungariae” keretében végzett építészeti felmérések eddigi eredményeiről. *MV* 54 (2010) 1. 29–37.

KRÄHLING–LACZKOVICS 2006

Krähling János – Laczkovics János: De L’Orme-rendszerű deszkaíves térlefedések Magyarország újkori templomépitészetében. *ÉÉT* 34 (2006) 3–4. 361–386.

KRÄHLING–NAGY 2011

Krähling, János – Nagy, Gergely Domonkos. Príspevok k výskumu architektoktonického dedičstva slovenských evanjelikov v Uhorsku – tradícia Barokovej centrality. *A&U* 45 (2011) 1–2. 2–19.

KRÄHLING–NAGY 2013

Krähling János – Nagy Gergely Domonkos: A nagyváradi székesegyház Hillebrandt-féle centrális tervei. *Ars Hungarica* 39 (2013) Supplementum 81–88.

KRÄHLING–VUKOSZÁVLYEV 2008

Krähling János – Vukoszávlyev Zorán (szerk.): *Új evangélikus templomok*. Luther Kiadó, Budapest 2008.

KUBINSZKY 1991

Kubinszky Mihály: 100 éve született dr. Friedrich Lóránd professzor. *MÉ* 82 (1991) 4. 50.

KUBINSZKY 2010

Kubinszky Mihály: Rados Jenő és Kotsis Iván professzorok építészettörténeti munkássága. *ÉÉT* 38 (2010) 3–4. 207–220.

KURUCZ 2014

Kurucz Attila: *A vértesszentkereszti kolostorrom elméleti rekonstrukciója*. BME, TDK munka, 2014.

LECHNER 1918

Lechner Jenő: *Nagy Virgil műegyetemi tanár az ókori építés története című előadásának vezérfonala*. Budapest 1918.

LECHNER 1921

Lechner Jenő: *A műemlékvédelem Magyarországon és jövő feladatai*. Németh, Budapest 1921.

LECHNER 1924

Lechner Jenő (szerk.): *Budapest műemlékei*. MOB, Budapest 1924.

LICHNER 1998

Lichner Magda: Csányi Károly (1873–1956), a muzeológus. *MtÉ* 47 (1998) 1–2. 39–52.

LUX 1944

Lux Géza: *Középkori eredetű evangélikus templomok és templom-erődök*. Budapest 1944.

MAJOR 1986

Major Máté 1904–1986. *ÉÉT* 18 (1986) 3–4. 297–312.

MAJOR 2001

Major Máté: *Tizenkét nehéz esztendő (1945–1956). Lapis Angularis III. Források a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből*. MÉM, Budapest 2001.

MAJOR–KARDOS 1952

Major Máté – Kardos György: *Középkori építészettörténet. A Budapesti Műszaki Egyetem II. éves A. tagozatos építészmérnök hallgatói részére*. Tankönyvkiadó Jegyzetsokszorosító, Budapest 1952.

MARÓTZKY 2006

Marótzky Katalin: Wéber Antal könyvtára. Adalék a XIX. századi építészeti szakirodalom kutatásához. *ÉÉT* 34 (2006) 1–2. 87–112.

MARÓTZKY 2008a

Marótzky, Katalin: The Erdődy Castle in Vörösvár. *PPA* 39 (2008) 2. 49–58.

MARÓTZKY 2008b

Marótzky Katalin (szerk.): *Hild József építészete. Tanulmányok az építész halálának 140. évfordulóján rendezett konferencia anyagából*. TERC, Budapest 2008.

MARÓTZKY 2009

Marótzky Katalin: *Wéber Antal építészete a magyar historizmusban*. TERC, Budapest 2009.

MARÓTZKY 2013

Marótzky, Katalin: Villa Architecture from the Beginning of the 19th Century to the Turn of the Century. In: Puhl, Antal (szerk.): *Great villas of Hungary. Magyarország híres villái*. Foibos Bohemia, Prague 2013. 32–96.

MARÓTZKY 2020

Marótzky Katalin: Friedrich Lóránd (1891–1947). *ÉÉT* 48 (2020) 3–4. 271–304.

MARÓTZKY–HALMOS 2012

Marótzky Katalin – Halmos Balázs: Észrevételek a gyulafehérvári székesegyház szentélyének felmérése nyomán. In: Papp, Szilárd (szerk.): *A gyulafehérvári székesegyház főszentélye*. Teleki László Alapítvány, Budapest 2012. 43–58.

MÁTÉ–VARGA 2019

Máté Balázs – Varga Géza: *Kelet és Nyugat határán – az Árpád-kori rotundák kapcsolatai Európa építészetében*. BME, TDK munka, 2019.

MATLEKOVITS 1898

Mátlekovits Sándor (szerk.): *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye*. Budapest 1898. 9. kötet

MEGYERI–PÁLFFI 2020a

Megyeri-Pálffi Zoltán: A közigazgatási szervek épületei Magyarországon és külföldön. In: Takács Péter (szerk.): *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai. A jogi kultúra látható világa*. Gondolat Kiadó, Budapest 2020. 560–603.

MEGYERI–PÁLFFI 2020b

Megyeri-Pálffi Zoltán: Birósági épületek Magyarországon és külföldön. In: Takács, Péter (szerk.): *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai. A jogi kultúra látható világa*. Gondolat Kiadó Budapest 2020. 177–201.

MERÉNYI 1970

Merényi Ferenc: *A magyar építészet 1867–1967* Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1970.

MEZŐS 1990

Mezős Tamás: Hajnóczi Gyula Kossuth-díjas. *MÉ* 81 (1990) 3–4. 58–59.

MEZŐS 2002

Mezős Tamás: Elmélet és gyakorlat a magyar műemlékvédelemben (1949–1999). Vita-tézisek a műemlékvédelem elméletének és gyakorlatának értékeléséhez. *ÉÉT* 30 (2002) 1–2. 173–203.

MEZŐS 2005a

Mezős, Tamás: Recent Facts Regarding the Theoretical Reconstruction of the Iseum in Szombathely. In: Győry, Hedvig (ed.): *Aegyptus et Pannonia II. acta symposii anno 2002*. Magyar-Egyiptomi Baráti Társaság, Ókori Egyiptomi Bizottság, Budapest 2005. 111–122.

MEZŐS TAMÁS

MEZŐS 2005b

Mezős Tamás: A szombathelyi Iseum helyreállítás-története és új elvi rekonstrukciója. *ÉÉT* 33 (2005) 3–4. 245–288.

MEZŐS 2008a

Mezős Tamás: Épületkutatás – Bauforschung – Building Archeology – Archéology du Bâti. *MV* 52 (2008) 6. 376–388.

MEZŐS 2008b

Mezős Tamás: Wälder Gyula és a két világháború közötti időszak műemléki szemlélete. In: *Szent Imre millennium a Szentimrévárosban – Tanulmányok a herceg születésének ezredik évfordulójára, 2007. november 3.* (Szerk.: Csányi Tamás – F. Romhányi Beatrix – László Ágota). Budai Ciszterci Szent Imre Plébánia, Budapest 2008. 51–56.

MEZŐS 2009

Mezős Tamás: Pogány Frigyes műemléki tevékenységéről. *ÉÉT* 37 (2009) 1–2. 199–204.

MEZŐS 2010

Mezős Tamás: A műemlékvédő Möller István. *MV* 54 (2010) 3. 137–139.

MEZŐS 2016

Mezős Tamás: Az építészetről és az oktatásról: Mit kaptunk mes-tereinktől? Mit viszünk tovább? *AH* 15 (2016) 4. 199–209.

MORAIS et el 2017

Morais, Eduardo C. – Vigh, László G. – Krähling, János: Linear and Non-linear Seismic Analysis of a Hungarian Late Romanesque Church. *Acta Technica Napocensis – Civil Engineering & Architecture* 60 (2017) 1. 42–58

MORAVÁNSZKY 2003

Moravánszky, Ákos: *Architekturtheorie im 20. Jahrhundert.* Springer, Wien 2003.

MOUILLEBOUCHE 2014

Mouillebouche, Hervé: *Palais ducal de Dijon. Le logis de Philippe le Bon.* Centre de Castellologie de Bourgogne, Chagny 2014.

MÖLLER 1905

Möller István: Építészeti emlékek Hunyadi János idejéből. In: Forster Gyula (szerk.): *Magyarország műemlékei.* Hornyánszky, Budapest 1905. 121–129.

MÖLLER 1913

Möller István: *A vajdahunyadi vár építési koraí.* Franklin Társulat, Budapest 1913.

MÖLLER 1919

Möller István: Az építészoktatás reformja. *MMÉEK* 53 (1919) 10. 74–76.

MÖLLER 1929

Möller István: Erdély nevezetesebb műemlékei. *História* (1929) 16–26.

NAGY VIRGIL

NAGY 1919

Nagy Virgil: Az építészek műegyetemi tanulmányi rendje. *MMÉEK* 53 (1919) 9. 67–70.

NAGY 2009

Nagy Gergely Domonkos: Erdély centrális barokk templomai. Egy műemlékfelmérés tanulságai. In: N. Kis Tímea (szerk.): *Colligite fragmenta! Örökségvédelem Erdélyben.* ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, Budapest 2009. 87–99.

NAGY 2010

Nagy Gergely Domonkos: A nagykátai Keglevich-kápolna. *ÉÉT* 38 (2010) 1–2. 151–171.

NAGY 2014

Nagy Gergely Domonkos: *Centrális téralakítás a magyar barokk szakrális építészetben.* BME, Csonka Pál Doktori Iskola, PhD értekezés, Budapest 2014.

NAGY 2020

Nagy Dénes: Nép(i)építészet – a *Műemlékvédelem* legelső számától a Vargha László népi építészeti díjig. *MV* 64 (2020) 6. 349–356.

NÉMETH–MARÓTTY 2019

Németh Nóra – Marótty Katalin: Építészet és sajtó – a historizmus öt jelentős szakrális építészeti pályázata. *ÉÉT* 47 (2019) 3–4. 289–322.

PAZÁR 2004

Pazár Béla: Tér és technika Molnár Péter építészetében. In: Pazár, Béla (szerk.): *Molnár Péter építészete.* 6Bt Kiadó, Budapest 2004. 25–47.

PILSITZ 2016a

Pilsitz, Martin: *Architektonische Entwicklung historischer Fabrikbauten im Siedlungsgebiet des heutigen Budapest zwischen 1815 und 1915 unter besonderer Berücksichtigung der Brauereien.* BME, Csonka Pál Doktori Iskola, PhD értekezés, Budapest 2016.

PILSITZ 2016b

Pilsitz, Martin: Die Donau als Faktor der industriellen Stadtentwicklung in Pest im 19. Jahrhundert. In: Máté, Tamáska – Csaba, Szabó (szerk.): *Donau–Stadt–Landschaften. Danube–City–Landscapes. Budapest–Wien/Vienna.* LIT Verlag, Berlin 2016. 195-209.

PILSITZ 2016c

Pilsitz, Martin: A korai ipari építészet mint a modern előfutára. *ÉÉT* 44 (2016) 3–4. 227–245.

PILSITZ 2018

Pilsitz, Martin: Construction History in Theory and Teaching. *PPA* 49 (2018) 2. 1–9.

POGÁNY KISLÉGHI

POGÁNY–KISLÉGHI 1946

Pogány Frigyes – Kislégghi Nagy István: Műemlék és újjáépítés. *TF* 19 (1946) 7–9. 88–90.

POGÁNY 1955a

Pogány Frigyes: *Belső terek művészete.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1955.

POGÁNY 1955b

Pogány Frigyes (szerk.): *Budapest műemlékei I.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1955.

POGÁNY 1957

Pogány Frigyes: Dr. Kardos György. In: *Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Évkönyve 1955–1956.* Budapest 1957. 103–105.

POGÁNY 1960

Pogány Frigyes: *Terek és utcák művészete.* 2. átdolgozott, bővített kiadás. Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1960.

POGÁNY 1962

Pogány Frigyes (szerk.): *Budapest műemlékei II.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1962.

POGÁNY 1976

Pogány Frigyes: *A szép emberi környezet.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1976.

RABB 2006

Rabb Péter: *Városi védművek a középkori és a kora-újkori Magyarországon.* BME, Csonka Pál Doktori Iskola, PhD értekezés, Budapest 2006.

RABB 2019

Rabb Péter: A tanító és életútja egy munkatárs szemével. In: KATONA 2019. 15–20.

RADOS 1938

Rados Jenő: *Magyar oltárok.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1938.

RADOS 1939

Rados Jenő: *Magyar kastélyok.* MOB, Budapest 1939.

RADOS 1955

Rados Jenő: *Építészettörténeti összefoglalás.* Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest 1955.

RADOS 1958

Rados Jenő: *Hild József. Pest nagy építőjének életműve.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1958.

RADOS 1961

Rados Jenő: *Magyar építészettörténet.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1961.

SALAMON

SALAMON 2017

Salamon Gáspár: A „Steindl-füzetek”. Egy forrás a dualizmus kori építészképzés történetének historiográfiai megközelítéséhez. *MtÉ* 66 (2017) 1. 69–84.

SIMON 2001

Simon Mariann: Minták és módszerek. A hetvenes évek hazai építészete és a karakter. *ÉÉT* 29 (2001) 3–4. 347–360.

SIMON 2013

Simon, Mariann: Progressive, Forward-looking and Advanced. Hungarian architecture and modernity 1956–1962. *A&U* 47 (2013) 1–2. 20–33.

SIMON 2016

Simon Mariann: *Újrakezdések – magyar építészet 1956–1969 és 1990–2010 között.* Restarts Hungarian architecture 1956–1969 and 1990–2010. Terc. Budapest 2016.

SISA 1994

Sisa József: *Szkalnitzky Antal – Egy építész a kiegyezés korabeli Magyarországon.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1994.

SISA 2005a

Sisa József: *Steindl Imre.* Holnap Kiadó, Budapest 2005.

SISA 2005b

Sisa József: *Az Országház – Történelmi séta.* Corvina Kiadó, Budapest 2005.

SOMOGYI et al 2017

Somogyi, Árpád – Fehér, Krisztina – Lovas, Tamás – Halmos, Balázs – Barsi, Árpád: Analysis of Gothic Architectural Details by Spatial Object Reconstruction Techniques. *PPCE* 61 (2017) 3. 640–651.

STEINDL 1878

Magyarországi műemlékek I. Kiadja: a MOB hozzájárulásával M. K. József Műegyetem Építési Hallgatóinak Egyesülete Steindl Imre ny. r. tanár vezetése alatt, Budapest 1878.

SZABÓ 1978

Szabó Árpád: *A görög matematika kibontakozása.* Magvető Kiadó, Budapest 1978.

SZABÓ 1982

Szabó, I. (Chairman of the ed. board): 200 years of the Technical University Budapest 1782–1982. *Periodica Polytechnica* 26 (1982) special issue

SZALAI 1989

Szalai András: Népies törekvések a két világháború közötti magyar építészetben. In: Novák László – Selmeczi László (szerk.): *Építészet az Alföldön.* II. kötet. Az Arany János Múzeum Közleményei VI. Nagykőrös 1989. 165–186.

SZALAI 2005

Szalai András: Németh Lajos és az építészet. *Ars Hungarica* 33 (2005) 1. 171–184.

SZALAI 2008

Szalai, András: About the Architectural Critique. Fragments of Thoughts. In: Sylvie, Lemaire – Christophe, Pourtois – Caroline, Vermeulen – Irena, Murray (eds.): *Looking at European Architecture. A Critical View*. Centre International pour la Ville, l'Architecture et le Paysage (CIVA), Bruxelles 2008. 224–243.

SZALAI 2010

Szalai, András: Lajos Fülep. On Art and Architecture. *PPA* 41 (2010) 27–33.

SZALAI 2011

Szalai András: *Poézis és forma. Értekezés az építésze*ről Janáky István írásainak tükrében. Terc, Budapest 2011.

SZALAI 2013

Szalai András: Inkább poézis: Hozzászólás a vizuális kultúra és az építészet kapcsolatának kérdésköréhez, tekintettel az építészeti formaalkotás művészetelméleti vonatkozására. In: Puhl Antal – Golda János – Sugár Péter (szerk.): *Árkádia. Építészetelméleti jegyzet. XIX. Nemzetközi Műszaki Konferencia Építésmérnöki Szekciójának szerkesztett előadásai*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2013. 203–219.

SZALAI et al 2010

Szalai, Andás – Halmos, Balázs – Marótzty, Katalin: Maintenance of rural built heritage – experiences of an international workshop. In: Mälkki, Mikko – Schmidt-Thomé, Kaisa (eds.): *Integrating Aims. Built Heritage in Social and Economic Development*. Aalto University Centre for Urban and Regional Studies, Espoo 2010. 103–117.

SZÉKELY 2019

Székely Márton: *Építészeti tervpályázatok Magyarországon 1891–1918 között*. BME, Csonka Pál Doktori Iskola, PhD értekezés, Budapest 2019.

SZÉKELY–MARÓTTY 2016

Székely, Márton – Marótzty, Katalin: Imre Steindl's neo-gothic approach in the Hungarian design competitions of the 1870's. *A&U* 50 (2016) 1–2. 92–103.

SZÉKELY–MARÓTTY 2018a

Székely Márton – Marótzty Katalin: The selected competition of the New York Life Insurance Company building in Budapest. A late 19th-century international design competition in Central Europe. *RiHA Journal – Journal of the International Association of Research Institutes of History of Art* 9 (2018) 2. 1–29.

SZÉKELY–MARÓTTY 2018b

Székely Márton – Marótzty Katalin: A pályázat, mint jelenség a késő-historizáló építészet korában. *ÉÉT* 46 (2018) 1–2. 93–116.

SZENTKIRÁLYI 1971

Szentkirályi Zoltán: Adatok a magyar építészképzés történetéhez. *ÉÉT* 3 (1971) 4. 439–466.

SZENTKIRÁLYI 1975

Szentkirályi Zoltán: Az építészképzés 30 éve 1945-től napjainkig. *Pedagógiai Közlemények* 13 (1975) 2. 19–30. Másodközlése: *ÉÉT* 43 (2015) 1–2. 55–61.

SZENTKIRÁLYI 1980

Szentkirályi Zoltán: *Az építészet világtörténete I–II*. Képzőművészeti Alap, Budapest 1980. 2. kiadás 1983. Új kiadás: Terc, Budapest 2004.

SZENTKIRÁLYI 1986

Szentkirályi Zoltán: *Az építészet története. Újkor. Barokk*. Tankönyvkiadó, Budapest 1986.

SZENTKIRÁLYI 2006

Szentkirályi Zoltán: *Válogatott építészettörténeti és elméleti tanulmányok*. Terc, Budapest 2006.

SZENTKIRÁLYI–DÉTSHY 1956

Szentkirályi Zoltán – DétsHY Mihály: *Az építészet rövid története*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1956.

SZINNYEI 1903

Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. IX. köt. Hornyánszky, Budapest 1903. https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm (Utolsó megtekintés 2020.04.17.)

SZLADEK 2019

Szladek Katalin Anna: *Centre périphérique*. BME, TDK munka, 2019.

SZONTAGH 2003

Szontagh Pál: *Kotsis Iván*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest 2003.

SZÜCS 2018

Szücs Lilla: *A murgai evangélikus templom műemléki kutatása*. BME, TDK munka, 2018.

TECHNIKA 1938–1943

Magyarország középkori műemlékei. *Technika. A m. kir. József Nádor Műegyetem közleményei* 1–20. (1938–1943, évente)

URBÁN 2017

Urbán, Erzsébet: Church Architecture and Socialism. Striking Building Structures in the Hungarian Catholic Churches of the 1970 and 1980s. In: Nová, Magdaléna – Opatrná, Marie (eds.): *Content – Form. International conference for doctoral students*. Univerzita Karlova v Praze, Praha 2017. 311–319.

URBÁN 2019a

Urbán, Erzsébet: Templomépítéstet a szocializmusban. Szerkezet, forma és szakrális tartalom viszonya az 1970–1980-as évek magyarországi római katolikus templomépítészetében. *ÉÉT* 47 (2019) 3–4. 323–359.

URBÁN 2019b

Urbán, Erzsébet: Preservation of sacral heritage by learning from the past: church building reconstructions in Hungary in the 1960s and 1970s. In: Van Balen, Koen – Vandesande, Aziliz (eds.): *Professionalism in the Built Heritage Sector. Edited Contributions to the International Conference on Professionalism in the Built Heritage Sector*. CRC Press – Taylor and Francis Group, London, 2019. 147–154.

URBÁN 2020a

Urbán Erzsébet: Az építészet mint az egyházi és állami reprezentáció eszköze: A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus építészeti öröksége. In: Hegedűs András (szerk.): „*Vándorlásunk társa lett. az 1938. évi eucharisztikus világtkongresszus Budapesten*. Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottsága – Keresztény Múzeum, Esztergom–Budapest 2020. 248–281.

URBÁN 2020b

Urbán Erzsébet: Templomépítéstet a két világháború között a veszprémi püspökség területén. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): *Rott Nándor és kora. A katolikus egyház 1918–1919-ben és a veszprémi püspökség a két világháború között*. Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém 2020. 387–403.

YBL 1956

Ybl Ervin: *Ybl Miklós*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest 1856.

VÁMOSSY 1974

Vámossy Ferenc: *Korunk építésze*t. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1974.

VÁMOSSY 2002

Vámossy Ferenc: *Az építészet története. A Modern Mozgalom és a késő-modern*. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest 2002.

VÁMOSSY 2010

Vámossy Ferenc: A magyar építészettörténet kimagasló művelői személyes emlékeim tükrében. *ÉÉT* 38 (2010) 3–4. 237–264.

VÁMOSSY 2016

Vámossy Ferenc: *Örökségünk értékei – válságos évtizedek, 1902–1956. (A 20. század magyar építésze*t. 1902–2002. 1. kötet). Tarsoly Kiadó, Budapest 2016.

VÁMOSSY 2017a

Vámossy Ferenc: *Az Építés – Építésztudomány* folyóirat 60 évről. *ÉÉT* 45 (2017) 3–4. 215–247.

VÁMOSSY 2017b

Vámossy Ferenc: *Közelmúltunk és az ezredforduló, 1957–2002. (A 20. század magyar építésze*t. 1902–2002. 2. kötet). Tarsoly Kiadó, Budapest 2017.

VEÖREŐS 2005

Veöreös András: XVIII. századi ferences kolostorok Erdélyben. *ÉÉT* 33 (2005) 3–4. 325–329.

VEÖREŐS 2008

Veöreös András: A BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszékének határon túli építészeti felmérései 1997–2007 között. *ÉÉT* 36 (2008) 3–4. 283–297.

VIRÁG 1999

Virág Csaba: *Vallomások*. (Architectura sorozat). Kijarat Kiadó, Budapest 1999.

VUKOSZÁVLYEV 2001

Vukoszávlyev Zorán: Új építéstörténeti adatok Baranya megye szerb ortodox templomainak periodizációjához. *ÉÉT* 29 (2001) 3–4. 265–288.

VUKOSZÁVLYEV 2005

Vukoszávlyev Zorán: *Kortárs holland építészet*. Terc, Budapest 2005.

VUKOSZÁVLYEV 2008

Vukoszávlyev Zorán: Hagyomány a kortárs szakrális építészetben. *Utóirat* (2008) 6. 17–20.

VUKOSZÁVLYEV 2010a

Vukoszávlyev, Zorán: Catholicism at the Eastern Border of Europe. Construction Works by the Catholic Church in the Post-Communist Countries at the Turn of the Millennium. In: Martin, George Joseph (ed.): *A Living Presence, Extending and Transforming the Tradition of Catholic Sacred Architecture. A Living Presence. Proceedings of the Symposium*. Catholic University of Washington, Washington DC 2010. 239–250.

VUKOSZÁVLYEV 2010b

Vukoszávlyev Zorán: Tisztább képletek / Clearer formulas. A kortárs szakrális építészet Magyarországon / Contemporary sacred architecture in Hungary. In: Wesselényi-Garay Andor (szerk.): *Model of the Universe / A mindenség modellje. Contemporary Hungarian Church Architecture / Kortárs magyar templomépítészet*. MODEM, Debrecen 2010. 34–43.

VUKOSZÁVLYEV 2011a

Vukoszávlyev Zorán: Anyag és csend. *ÉÉT* 39 (2011) 3–4. 243–255.

VUKOSZÁVLYEV 2011b

Vukoszávlyev, Zorán: From Idea to Reality. In: Aschner, Juan Pablo (ed.): *Proceedings of UIA2011 TOKYO Academic Program. Research Papers and Design Works*. Japan Institute of Architects, Tokyo 2011. 478–482.

VUKOSZÁVLYEV 2011c

Vukoszávlyev Zorán: Újabb adatok egy sajátos késő-barokk építészeti emlékcsoporthoz. In: Tóth Áron – Kerny Terézia (szerk.): „*És az oszlopok tetején lilimok formáltattak vala*” – *Tanulmányok Bibó István 70. születésnapjára*. CentrArt Egyesület, Budapest 2011. 155–160.

VUKOSZÁVLYEV 2012

Vukoszávlyev, Zorán: Unifying the Community. The Evolution of Centralized Space in Hungarian Church Architecture 1900–2010. In: Heynen, Hilde – Gosseye, Janina (eds.): *Proceedings of the 2nd International Conference of the European Architectural History Network*. Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, Brussels 2012. 364–367.

VUKOSZÁVLYEV 2013

Vukoszávlyev Zorán: *Архитектура српских православних цркава у Мађарској / Szerb ortodox templomépitészet Magyarországon. Историјски развој и типологија/ Építészettörténeti áttekintés és tipológia*. Srpski Institut – Terc, Budapest 2013.

VUKOSZÁVLYEV 2014a

Vukoszávlyev, Zorán: Church at the Border – Church Architecture in Hungary from the Start of 20th Century. *Architettura di chiese in Ungheria nel XX secolo – Chiese sul confine*. In: Della Longa, Giorgio – Marchesi, Antonio – Zahner, Walter (eds.): *Arte Architettura Liturgia. Esperienze internazionali a confronto 6*. Alcion Edizioni, Venezia 2014. 17–41.

VUKOSZÁVLYEV 2014b

Vukoszávlyev, Zorán: The role of the Choir. Architectural Typology of Serbian Orthodox Churches in Hungary. In: Rakocija, Miša (ed.): *Niš i Vizantija [Niš and Byzantium] Zbornik radova XII.: dvanaesti naučni skup [The collection of scientific works XII.: twelfth symposium Niš]*. Grad Nis – Niski Kulturni centar – Univerzitet u Nisu, Nis 2014. 489–496.

VUKOSZÁVLYEV 2015

Vukoszávlyev, Zorán: Perception of Latin America’s church architecture in the time of II Vatican Council – Studies from East-Central Europe. La percepción de la arquitectura eclesial latinoamericana en la época del Concilio Vaticano II. – Estudios desde la Europa centro-oriental. *Actas del Congreso Internacional de Arquitectura Religiosa Contemporánea 4* (2015) 46–53.

VUKOSZÁVLYEV 2016a

Vukoszávlyev, Zorán: Stille und Einfachheit. Zeitgenössischer katholischer Kirchenbau in Ungarn. *Das Münster. Zeitschrift für Christliche Kunst und Kunstwissenschaft* 69 (2016) 1. 38–44.

VUKOSZÁVLYEV 2016b

Vukoszávlyev, Zorán: Sacred urban oasis opened to the public. The evaluation of the cloister form in contemporary sacral architecture. In: Manenti, Claudia (ed.): *La chiesa nella citta' a 50 anni dal Concilio*

Vaticano II. Il Concilio Vaticano II e l'architettura delle chiese. Bononia University Press, Bologna 2016. 155–159.

VUKOSZÁVLYEV 2017a

Vukoszávlyev, Zorán: Materiality shaping immateriality. immanence and transcendence in contemporary Hungarian church architecture. In: Andrea, Longhi (ed.): *Architettura e liturgia. Autonomia e norma nel progetto*. Bononia University Press, Bologna 2017. 105–115.

VUKOSZÁVLYEV 2017b

Vukoszávlyev, Zorán: Redefining the Sacred Center. Two case studies on recomposing liturgical spaces in ancient architectural exterior. In: Bartolozzi, Carla (ed.): *Patrimonio architettonico religioso. Nuove funzioni e processi di trasformazione*. Gangemi Editore, Rome 2017. 325–336.

VUKOSZÁVLYEV 2018a

Vukoszávlyev Zorán: A balácapusztai régészeti bemutatóterület 1984. évi helyreállítása. *MV* 62 (2018) 5. 364–379.

VUKOSZÁVLYEV 2018b

Vukoszávlyev Zorán: A váraszói románkori templom 1964. évi helyreállítása. *MV* 62 (2018) 6. 437–446.

VUKOSZÁVLYEV 2019

Vukoszávlyev Zorán: Az ideától a valóságig és vissza. A szakrális építészettel foglalkozó speciális kurzus oktatásmódszertana a Műegyeten. In: Katona 2019. 35–50.

VUKOSZÁVLYEV 2020

Vukoszávlyev, Zorán: Dümmerling’s Guiding Manual for Transformation of Sacred Spaces. A Central-East-European Approach in an Atheistic Political Environment after WW2. *Actas del Congreso Internacional de Arquitectura Religiosa Contemporánea 6* (2020) 144–155.

VUKOSZÁVLYEV et al 2017a

Vukoszávlyev, Zorán – Baku, Eszter – Urbán, Erzsébet: Modern church architecture in Hungary. Research plan on re-examination of changing tendencies of the 20th-century church architecture of the Roman Catholic Church. *AH* 16 (2017) 4. 133–144.

VUKOSZÁVLYEV et al 2017b

Vukoszávlyev Zorán – Urbán Erzsébet – Danielisz Dóra – Baku Eszter: Formakövetés vagy újítás? Hazai református templomépitészetünk a századfordulótól a rendszerváltásig. *Utóirat* 17 (2017) 3. 60–65.

VUKOSZÁVLYEV–KÓRÓDY 2011

Vukoszávlyev Zorán – Kóródy Anna: Presentation and Representation. Outline for Critical Interpretation of the “New Generation” of Spanish Architecture. *PPA* 42 (2011) 2. 27–37.

VUKOSZÁVLYEV–KÓRÓDY 2012

Vukoszávlyev Zorán – Kóródy Anna: Solidity and Utility / Tartósság

és használhatóság. Contemporary Architectural Interventions on Spanish Historic Buildings / Mai építészeti beavatkozások spanyol műemlékeknél. *Transsylvania Nostra Journal* (2012) 3. 54–59.

VUKOSZÁVLYEV–SZENTIRMAI 2010

Vukoszávlyev Zorán – Szentirmai Tamás: *Kortárs portugál építészet / Contemporary Portuguese Architecture*. TERC, Budapest 2010.

VUKOSZÁVLYEV–URBÁN 2016

Vukoszávlyev Zorán – Urbán Erzsébet: Magyarország teplotémépítésze 1945–1964 között. Vázlat az alkotóművészi értékeléssel megállapítható építészeti folytonosságról. *ÉÉT* 44 (2016) 3–4. 247–315.

WITTKOWER 1986

Rudolf Wittkower: *A humanizmus korának építészeti elvei*. Gondolat, Budapest 1986.

ZÁDOR–RADOS 1943

Zádor Anna – Rados Jenő: *A klasszicizmus építésze Magyarországon*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1943.

ZÁDOR 1983

Zádor Mihály: *Műemlékek konzerválásának új módszerei*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1983.

ZIEGLER 1911/1912

Leopold Ziegler: *Florentinische Introduction zu einer Theorie der Architektur und der Bildenden Künste. 1911–1912*. Vieweg und Sohn Verlag, Braunschweig 1989.

ZSEMBERY 2013

Zsembery Ákos: A Központi épület. In: Gy. BALOGH et al 2013. 92–127.

ZSEMBERY 2015

Zsembery Ákos: Az 50 éves Velencei Charta újra felfedezett öröksége: a „kritikai restaurálás”. *ÉÉT* 43 (2019) 3–4. 365–382.

ZSEMBERY 2016

Zsembery Ákos: Megáll ott, ahol a hipotézis megáll? a rekonstrukció a kortárs hazai műemlékvédelemben. *MV* 60 (2016) 1–2. 101–105.

ZSEMBERY 2017

Zsembery Ákos: Építészeti rekonstrukció: Elmélet – módszertan – esetek. *ÉÉT* 45 (2017) 1–2. 41–59.

ZSEMBERY 2019a

Zsembery Ákos: Kortárs rekonstrukció – a befejezett múlt? In: Dévényi, Sándor; Sulyok, Miklós (szerk.): *Élő műemlék – Rekonstrukció, de hogyan?* MMA Kiadó Nonprofit Kft., Budapest 2019. 115–127.

ZSEMBERY 2019b

Zsembery, Ákos – Toshikj, Maja: Modern Monument Preservation

in Hungary. Should We Conserve the Modern Prostheses of Restoration? *Studii de Istoria si Teoria Arhitecturii / Studies in History and Theory of Architecture* 7 (2019). 220–235.

ZSLEBICS 2017

Zslebics Judit: *Regöly-Somoly – Egy pusztatemplom téglák közt rejülő múltja*. BME, TDK munka, 2017.

ZSLEBICS 2019

Zslebics Judit: Regöly-Somoly – Egy pusztatemplom téglák közt rejülő múltja. *AH* 18 (2019) 1. 7–20.

RÖVIDÍTÉSEK

ABBREVIATIONS

Folyóiratok / Journals:

A&U	Architektura and Urbanizmus
AH	Architectura Hungariae
ÉK–M	Építész Közlöny – Műhely
ÉÉT	Építés- Építészettudomány; 2006-tól / <i>from</i> 2006 Építés – Építészettudomány
ÉPIP	Az Építési Ipar 1877–1886 / Építő Ipar 1887–1913 / Építő Ipar – Építő Művészet 1914–1932
MÉ	Magyar Építőművészet
MMÉEK	Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye
MMÉENSZ	Magyar Mérnök- és Építészegylet Negyedévi Szemléje
MtÉ	Művészettörténeti Értesítő
MV	Műemlékvédelem
PPA	Periodica Polytechnica Architecture
PPCE	Periodica Polytechnica Civil Engineering
TF	Tér és Forma

Intézmények, szervezetek / Institutes:

BFL	Budapest Főváros Levéltára / <i>Budapest City Archives</i>
BME	Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (1949–2000 Budapesti Műszaki Egyetem) / <i>Budapest University of Technology and Economics (1949–2000 Technical University of Budapest)</i>
ÉPT. RAJZTÁR	BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék Rajz- és Fotótára / <i>Drawing and Photo Collection of the BME Department of History of Architecture and Monument Preservation</i>
FKT	Fővárosi Közmunkák Tanácsa / <i>Council of Public Works in Budapest</i>
KÖH	Kulturális Örökségvédelmi Hivatal / <i>Cultural Heritage Office</i>

MMA	Magyar Művészeti Akadémia / <i>Hungarian Academy of Arts</i>
MÉK–MÉS	Magyar Építész Kamara – Magyar Építészek Szövetsége / <i>Chamber of Hungarian Architects – Association of Hungarian Architects</i>
MÉM MDK	Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ / <i>Hungarian Museum of Architecture and Monuments Protection Documentation Center</i>
MMÉE	Magyar Mérnök- és Építész-Egylet / <i>Hungarian Engineers' and Architects' Association</i>
MOKTÁR	Magyar Országos Központi Takarékpénztár / <i>Hungarian National Central Savings Bank</i>
MOME	Moholy-Nagy Művészeti Egyetem / <i>Moholy-Nagy University of Art and Design</i>
MTA	Magyar Tudományos Akadémia / <i>Hungarian Academy of Sciences</i>
MIB	Műemlékek Ideiglenes Bizottsága / <i>Interim Committee for Historic Monuments</i>
MOB	Műemlékek Országos Bizottsága / <i>National Committee for Historic Monuments</i>
OKT	Országos Középítési Tanács / <i>Council of National Public Building Works</i>
OMF	Országos Műemléki Felügyelőség / <i>National Monument Protection Inspectorate</i>
OMKT	Országos Magyar Képzőművészeti Társulat / <i>Hungarian National Fine Arts Society</i>
OMvH	Országos Műemlékvédelmi Hivatal / <i>National Office for Monument Protection</i>
TDK	Tudományos Diákkör / <i>Students' Scientific Association</i>

KÉPEK JEGYZÉKE

LIST OF ILLUSTRATIONS

1 A Műegyetem rakpart akvarellképe, Hauszmann Alajos, 1908, reprodukció: Philip János / *Watercolour painting of the Technical University Quay, Alajos Hauszmann, 1908, digital reproduction by János Philip*
ÉPT. RAJZTÁR 100000

2 A magyar királyi várpalota tervvázlata, első emeleti alaprajz, Hauszmann Alajos, 1890-es évek / *Project version of the Hungarian Royal Palace, first floor plan, Alajos Hauszmann, late 1890's*
ÉPT. RAJZTÁR 102351

3 A lánchíd pilléereinek rajza, Díszépítéstan mintalap Czigler Győző Ókori Építéstan szertári pecsétjével, 1887-1905 között / *Drawing of the pier of the Chain Bridge, Decorative Architecture sample drawing with Győző Czigler's signet of the Depot of Architecture of Classical Antiquity, between 1887–1905*
ÉPT. RAJZTÁR 105274

4 A berlini Reichstag pályaterve, metszet, Steindl Imre, 1872 / *Competition project of the Reichstag of Berlin, section, Imre Steindl, 1872*
ÉPT. RAJZTÁR 104030

5 A budapesti erzsébetvárosi római katolikus templom főhomlokzati terve, Steindl Imre, 1892 / *Project of the Roman Catholic Church of Erzsébetváros, Budapest, Imre Steindl, 1892*
ÉPT. RAJZTÁR 101121

6 Gótikus torony homlokzata és metszete, mintalapok, 1902 előtt / *Elevation and section of a Gothic tower, sample drawings, before 1902*
ÉPT. RAJZTÁR 104040, 104041

7 A jáki apátsági templom oldalhomlokzata, Schulek Frigyes és Gyalus László, 1896 / *Side elevation of the abbey church of Ják,*

Frigyes Schulek and László Gyalus, 1896

ÉPT. RAJZTÁR 100604

8 A szászsebesi evangélikus templom (Románia) felmérési rajza, hosszmetset, Szthelo Ottó, autográfálta Neugebauer Nobert, 1878 / *Survey drawing, longitudinal section of the Lutheran church of Sebeş (Romania), Ottó Szthelo, autographed by Norbert Neugebauer, 1878*
STEINDL 1878. 18–19. lap; ÉPT. RAJZTÁR 102811

9 A bécsi Szent István-székesegyház részletrajzai, Csányi Károly hallgatói rajza, 1895 / *Details of the St. Stephen's Cathedral of Vienna, Károly Csányi's student drawing, 1895*
ÉPT. RAJZTÁR 102345

10 A kolíni Szent Bertalan-templom (Csehország) oldalkapuja, Wahl Frigyes hallgatói rajza Schulek Frigyes tanári pecsétjével, 1910 körül / *Side portal of the St. Bartholomew Church of Kolín (Czech Republic), Frigyes Wahl's student drawing with Frigyes Schulek's professor signet, around 1910*
ÉPT. RAJZTÁR 103170

11 A szegedi református templom boltozati részletterve, Schulek Frigyes, 1882 / *Detail of the design for the vaulting of the Calvinist Church in Szeged, Frigyes Schulek, 1882*
ÉPT. RAJZTÁR 101810

12 A gyulafehérvári Szent Mihály-székesegyház (Románia) Möller István által rekonstruált rózsablakának rajza, 1910 körül / *Drawing of the rose window of the St. Michael's Cathedral in Alba Iulia (Romania), reconstructed by István Möller, around 1910*
ÉPT. RAJZTÁR 100295

13 A budapesti Madách téri épületegyüttes terve, Wälder Gyula, **1935** / *Project of the building complex on Madách Square, Budapest, Gyula Wälder, 1935*
ÉPT. RAJZTÁR 103330

14 Templom terve, id. Kismarty Lechner Jenő, **1939** / *Project of a church, Jenő Kismarty Lechner Sr., 1939*
ÉPT. RAJZTÁR 101635

15 Az O.T.B.A. Horthy Miklós Gyógyintézet I. díjas pályaterve, Rados Jenő, **1934** / *Laureate competition project of the O.T.B.A. Horthy Miklós Sanatorium, Jenő Rados, 1934*
ÉPT. RAJZTÁR 103182

16 A Corso Espresso terve, Budapest, ifj. Kismarty Lechner Jenő és Kismarty Lechner Gyula, **1945** / *Design of the Corso Espresso in Budapest, Jenő Kismarty Lechner Jr. and Gyula Kismarty Lechner, 1945*
ÉPT. RAJZTÁR 101395

17 A Királyi József Műegyetem Építészeti Osztálya önálló épületének terve, Kotsis Iván, **1921** / *Project of the detached building of the Faculty of Architecture of the Royal Joseph University of Technology, Iván Kotsis, 1921*
KOTSI 1921b

18 A ráckevei Savoyai-kastély helyreállítási terve, Friedrich Lőránd, **1943** / *Restoration project of the Savoyai Castle of Ráckeve, Lőránd Friedrich, 1943*
ÉPT. RAJZTÁR 100645

19 A budapesti Batthyány téri Szent Anna-templom homlokzatának rajza, Hajnóczy Gyula, **1950** előtt / *Drawing of the elevation of the St. Anne Church, Budapest, Batthyány Square, Gyula Hajnóczy, before 1950*
ÉPT. RAJZTÁR 100052

20 Vázlat a szombathelyi Iseum tervéhez, Hajnóczy Gyula, **1960** körül / *Sketch for the project of the Iseum in Szombathely, Gyula Hajnóczy, around 1960*
ÉPT. RAJZTÁR 105859

21 Kondorfai lakóház újraépítésének terve a Szentendrei Szabad-téri Néprajzi Múzeumba, Istvánfi Gyula, Hajnóczy Gyula, Bonta János, **1978** / *Rebuilding project of a house from Kondorfa into the Hungarian Open Air Museum in Szentendre, Gyula Istvánfi, Gyula Hajnóczy, János Bonta, 1978*

22 Békéscsabai kereskedelmi központ pályaterve, Szalai András, Alföldi György, Kocsis Csaba, Kocsis József, **1991** / *Competition project of the commercial center in Békéscsaba, András Szalai, György Alföldi, Csaba Kocsis and József Kocsis, 1991*

23 Építészeti részlettervek – boltozat Melocco Miklós szobrászművész székesfehérvári Mátyás király-emlékművéhez, Masznyik Csaba és Krähling János építészek, Kisfaludy Attila statikus, **1989–1990** / *Architectural details – plan and section of a vault for the King Mathias Monument in Székesfehérvár designed by Miklós Melocco sculptor, Csaba Masznyik and János Krähling architects, Attila Kisfaludy structural engineer, 1989–1990*

24 Szerkesztési vázlat és térbeli modellek a budapesti Danubius-kút helyreállítási tervéhez, Kalmár Miklós, Istvánfi Gyula, Mezős Tamás, Gy. Balogh Ágnes és Rabb Péter, **2000** / *Construction sketch and spatial models for the restoration of the Danubius Fountain in Budapest, Miklós Kalmár, Gyula Istvánfi, Tamás Mezős, Ágnes Gy. Balogh and Péter Rabb, 2000*
KALMÁR 2009. 321–325.

25 A budapesti Új Városháza dísztermének helyreállítási terve, Mezős Tamás, Bodó Balázs, Krocskó Krisztina és Starowicz Annamária, **2017–2018** / *Restoration project of the assembly hall of the New Town Hall in Budapest, Tamás Mezős, Balázs Bodó, Krisztina Krocskó and Annamária Starowicz, 2017–2018*

26 Az esztergomi királyi vár Fehér-tornyának helyreállítási terve, Magyarai Éva és Pazár Béla, **2018** / *Reconstruction project for the White Tower of the Royal Castle in Esztergom, Éva Magyarai and Béla Pazár, 2018*

27 A párizsi Place de la Concorde és környéke, a nagytengely eredeti kialakítása és 1960 körüli állapotának helyszínrajza, Pogány Frigyes, **1960** / *The Place de la Concorde and its surrounding in Paris, site plan of the original layout of the Grand Axis and its state around 1960, Frigyes Pogány, 1960*
POGÁNY 1960. 311.

28 Vázlatos téralaprajzok, Pogány Frigyes, **1960** / *Schematic plans of urban squares, Frigyes Pogány, 1960*
POGÁNY 1960. 428–429, 432–433

29 Téreleméleti vázlatok, a római Szent Péter-székesegyház perspektivikus feltárlásai a Szent Péter tér különböző nézőpontjaiból, Szentkirályi Zoltán, **1966** / *Space theory analyses, explorative perspectives of St. Peter's Cathedral from various viewpoints of St. Peter's Square in Rome, Zoltán Szentkirályi, 1966*
SZENTKIRÁLYI 2006. 117–154, 144, 146–147.

30 Téreleméleti vázlatok, Hajnóczy Gyula, **1977** / *Sketches for space theory analyses, Gyula Hajnóczy, 1977*
HAJNÓCZI 1977b. 145, 146, 148, 150, 151, 156.

31 Carnuntum (Ausztria) polgárvárosi nagy közfürdőjének (*Palastruine*) elvi rekonstrukciója, Hajnóczy Gyula, Mezős Tamás, Hajnózi Péter és Krähling János, **1989** / *Theoretical reconstruction of the great therme (Palastruine) of the civil town of Carnuntum (Austria), Gyula Hajnóczy, Tamás Mezős, Péter Hajnózi and János Krähling, 1989*
ÉPT. RAJZTÁR 100069

32 Térmennyiségi és términőségi elemző ábra Le Corbusier Ronchamp-i kápolnájához, Hajnóczy Gyula, **1988** / *Quantitative and qualitative space analysis of Le Corbusier's Ronchamp Chapel, Gyula Hajnóczy, 1988*
HAJNÓCZI 1988. 248–249.

33 Középkori templomok elemző rajza, Guzsik Tamás, **1980** körül / *Analytical drawing of medieval churches, Tamás Guzsik, around 1980*

34 TDK tanulmányi kirándulás leporelló, Holnapy Dénes Márton, **1985** / *TDK study trip brochure, Dénes Márton Holnapy, 1985*

35 Örmény templomok rajzai, Guzsik Tamás, **1990** körül / *Drawings of Armenian churches, Tamás Guzsik, around 1990*

36 Vázlat több periódusú középkori templomok keleteléséről, Guzsik Tamás, **1996** / *Sketch about orientation of medieval churches towards East with several construction periods, Tamás Guzsik, 1996*
GUZSIK 1996. 189.

37 A fertői Esterházy-kastélyegyüttes marionett színházának felmérési rajza, nyugati homlokzat, Krähling János, Fekete J. Csaba és Halmos Balázs, **2006** / *Survey drawing of the marionette theatre of the Esterházy Palace in Fertőd, West elevation, János Krähling, Csaba J. Fekete and Balázs Halmos, 2006*
KRÄHLING ET AL 2006b. 47.

38 Felmérési rajz és geometriai elemzés a gyulafehérvári Szent Mihály-székesegyház (Románia) Lázói-kápolnáján, Halmos Balázs, **2007** / *Survey drawing and geometrical analysis of the Lázói Chapel in the St. Michael's Cathedral in Alba Iulia (Romania), Balázs Halmos, 2007*
HALMOS–MARÓTTY 2015. 89.

39 Felmérési rajz és falszöveti elemzés a gyulafehérvári Szent Mihály-székesegyház (Románia), főszentélyének belső homlokzatán, Halmos Balázs és Maróty Katalin, **2010** / *Survey drawing and inner masonry texture analysis of the main apse of the St. Michael's Cathedral in Alba Iulia (Romania), Balázs Halmos and Katalin Maróty, 2010*
HALMOS–MARÓTTY 2015. 76.

40 Zalaszántó, mérműves ablakok felmérési rajza, TDK munka, Jobbik Eszter és Zslebits Judit, **2019** / *Zalaszántó, survey drawing of tracery windows, TDK work, Eszter Jobbik and Judit Zslebits, 2019*
JOBBIK–ZSLEBICS 2019a. melléklet 67.; JOBBIK–ZSLEBICS 2019. 57.

41 Sepsiszéki református templomok téralakítása a XVI–XIX. században, TDK munka, Danielisz Dóra, **2015** / *Space forming of Calvinist churches in Sepsiszek in the 16th–19th centuries, TDK work, Dóra Danielisz, 2015*
DANIELISZ 2015. 89.; DANIELISZ 2016. 155.

42 Két világháború között épült magyarországi református templomok kronologikus sora, TDK munka, Gál-Hevér Dominika és Gál Szabolcs felmérései alapján, 2017 / *Chronological series of Calvinist churches built between the two World Wars in Hungary, TDK work based on the surveys of Dominika Gál-Hevér and Szabolcs Gál, 2017* GÁL-HEVÉR 2017; GÁL-HEVÉR–GÁL 2017. 257.

43 Árpád kori rotundák geometriai szerkesztései, TDK munka, Máté Balázs és Varga Géza, 2018 / *Geometrical constructions of rotundas from the Árpád-age, TDK work, Balázs Máté and Géza Varga, 2018* MÁTÉ–VARGA 2019; DARAGÓ et al 2020. 20–23, 25.

44 A nádasdladányi Nádasdy-kastély funkcióelemzési vázlatai Fekete J. Csaba PhD kutatásaiból, 2007 / *Sketches of functional analysis of the Nádasdy Castle in Nádasdladány from Csaba J. Fekete's PhD research, 2007* FEKETE 2007. 146.

45 Felmérési rajz és falszöveti elemzés a bélépátfalvi ciszterci templom nyugati homlokzatán, Jobbik Eszter, Daragó László, Kovács Máté Gergő és Fehér Krisztina, 2017–2018 / *Survey drawing and masonry texture analysis of the West façade of the Cistercian abbey in Bélépátfalva, Eszter Jobbik, László Daragó, Gergő Máté Kovács and Krisztina Fehér, 2017–2018*

46 A vértesszentkereszt bencés kolostorrom elméleti rekonstrukciója, TDK munka, Kurucz Attila, 2014 / *Theoretical reconstruction of the Vértesszentkereszt Benedictine Monastery ruins, TDK work, Attila Kurucz, 2014* KURUCZ 2014. VI. tábla

47 Vitányvár (Vértessomló mellett) építési periódusainak kutatása a Bauforschung módszereivel, TDK munka, Bozsik Máté, 2014 / *Research on the construction periods of Vitány Castle (near Vértessomló) applying the methodology of Bauforschung, TDK work, Máté Bozsik, 2014* BOZSIK 2019. 28.

48 Homlokzatok alakhű felmérése és elemzése, Regöly–Somolyi pusztatemplom, TDK munka, Zslebits Judit, 2017 / *True-to-form survey and analysis of the façades of the church ruin at Regöly–Somoly, TDK work, Judit Zslebits, 2017* ZSLEBICS 2017. 32, 37, 50; ZSLEBICS 2019. 14.

49 Alakhű felmérés és kutatás, evangélikus templom, Murga, TDK munka, Szücs Lilla, 2018 / *True-to-form survey and research, Lutheran church, Murga, TDK work, Lilla Szücs, 2018* SZÜCS 2018

50 A nagykárolyi piarista templom (Románia) eredeti alaprajza, szerkesztési vázlata és elemzése felmérés alapján, Nagy Gergely Domonkos PhD kutatásaiból, 2014 / *Original ground plan, construction sketch and analysis based on survey drawing of the Piarist church in Carei (Romania), from Gergely Domonkos Nagy's PhD research, 2014* NAGY 2014. 81–82.

51 Boltozat szerkezeti tanulmányrajza, 1800-as évek vége / *Structural drawing of a vault, late 1800's* ÉPT. RAJZTÁR 105862

52 Róma, Diocletianus termái, hallgatói rajz, ifj. Killmeyer Lajos, 1927 / *Baths of Diocletian in Rome, student drawing, Lajos Killmeyer Jr., 1927* ÉPT. RAJZTÁR 102313

53 Római ión oszloprend, hallgatói rajz a Kir. József Műegyetem Ókori Építési Tanszékének pecsétjével, Prepeliczay Albert, 1905 / *Roman Ionic order, student drawing with the signet of the Department of Architecture of Classical Antiquity, Albert Prepeliczay, 1905* ÉPT. RAJZTÁR 100004

54 Nemesis-templom, Rhamnos, hallgatói rajz, Istvánfi Gyula, 1958 / *Temple of Nemesis, Rhamnos, student drawing, Gyula Istvánfi, 1958* ISTVÁNFI 2021. 148.

55 Perzsa és egyiptomi oszlopok, hallgatói rajz, Póczik Róbert, 1988 / *Persian and Egyptian columns, student drawing, Róbert Póczik, 1988*

56 Római korinthuszi oszloprend, hallgatói rajz, Szabó Ágnes, 1992 / *Roman Corinthian order, student drawing, Ágnes Szabó, 1992*

57 Római tetrapylon, hallgatói rajz, Nyitrai Péter, 1993 / *Roman tetrapylon, student drawing, Péter Nyitrai, 1993*

58 Római architektonikus kötőredék felmérése, hallgatói rajz, 2004 / *Survey of a Roman architectural stone fragment, student drawing, 2004*

59 Boltozatok, aquincumi kötőredék, hallgatói rajz és felmérés, Moharos István, 2005 / *Vaults, stone fragment from Aquincum, student drawing and survey, István Moharos, 2005*

60 Középkori boltozatok, hallgatói rajz, Parragi Tamás, 1990-es évek / *Medieval vaults, student drawing, Tamás Parragi, 1990's*

61 Notre Dame la Grande, Poitiers, hallgatói rajz, Sárvári István, 1959–1960 / *Poitiers, Notre Dame la Grande, Poitiers, student drawing, István Sárvári, 1959–1960* ÉPT. RAJZTÁR 103110

62 Római katolikus templom, Csempeszkopács, hallgatói rajz, Hild György, 1987 / *Roman Catholic church, Csempeszkopács, student drawing, György Hild, 1987*

63 A gyulafehérvári Szent Mihály-székesegyház (Románia) periodizált alaprajza, hallgatói rajz, Gyökér Mihály, 1946–1949 körül / *Plan with the construction periods of the St. Michael's Cathedral in Alba Iulia (Romania), student drawing, Mihály György, around 1946–1949* ÉPT. RAJZTÁR 105252

64 Saint Étienne apátsági templom, Caen, hallgatói rajz, Nagy Balázs, 2005 / *Abbey of Saint-Étienne, Caen, student drawing, Balázs Nagy, 2005*

65 Hagia Sophia, Isztambul, hallgatói rajz, Dobos Gabriella, 1990-es évek / *Hagia Sophia, Istanbul, student drawing, Gabriella Dobos, 1990's*

66 Milánói székesegyház, 3D modellezés, Prohászka Kristóf, 2013 / *Cathedral of Milan, 3D modelling, Kristóf Prohászka, 2013*

67 A bécsi Szent István-székesegyház kapuzata és oromzata, hallgatói rajz, Istvánfi Gyula, 1958–1959 / *Portal and gable of the St. Stephen's Cathedral of Vienna, student drawing, Gyula Istvánfi, 1958–1959*

68 Santa Maria Novella, Firenze, hallgatói rajz, Klimaj Livia, 1996 / *Santa Maria Novella, Florence, student drawing, Livia Klimaj, 1996*

69 Tempietto, Róma, hallgatói rajz, Boczkó Ákos, 1996 / *Tempietto, Rome, student drawing, Ákos Boczkó, 1996*

70 Madonna delle Carceri, Prato, hallgatói rajz, Borosházi Tamás, 1996 / *Madonna delle Carceri, Prato, student drawing, Tamás Borosházi, 1996*

71 Palazzo Rucellai, Firenze, hallgatói rajz Hüttl Dezső tanári pecsétjével és az Újkori Építéstan Tanszék pecsétjével, Reischl Antal, 1936 / *Palazzo Rucellai, Florence, student drawing with the signet of Dezső Hüttl professor and the Department of Early Modern Architecture, Antal Reischl, 1936*

72 Il Redentore, Velence, hallgatói rajz, Gyüre Zoltán, 1996 / *Il Redentore, Venice, student drawing, Zoltán Gyüre, 1996*

73 Leonardo da Vinci ideális városa, 3D modellezés, Nagy Péter, 2020 / *Leonardo da Vinci's ideal city, 3D modelling, Péter Nagy, 2020*

74 Kupolás rotunda Jean Martin Alberti-kiadásából, 3D modellezés, Kun Kristóf, 2020 / *Rotunda with dome from Jean Martin's Alberti edition, 3D modelling, Kristóf Kun, 2020*

75 A régi Fehér kereszt fogadó távlati képe, hallgatói rajz, Finta József, 1957 / *View of the old White Cross inn, student drawing, József Finta, 1957* ÉPT. RAJZTÁR 100029

76 Wenckheim-palota, Budapest, hallgatói rajz, Lovrity Andrea, Boronkay Péter és Kronavetter Péter, **2004** / *Wenckheim Palace, Budapest, student drawing, Andrea Lovrity, Péter Boronkay and Péter Kronavetter, 2004*

77 Ádám-palota, Budapest, hallgatói rajz és felmérés, Gergó Balázs, **2003** / *Ádám Palace, Budapest, student drawing and survey, Balázs Gergó, 2003*

78 Schauspielhaus, Berlin, hallgatói rajz a BME Építésmérnöki Kar idegen nyelvű képzésén, Patricia Pérez Merino, **2015** / *Schauspielhaus, Berlin, Student drawing from the International Education of the Faculty of Architecture of BME, Patricia Pérez Merino, 2015*

79 Otto Wagner építésze, hallgatói rajz, Kurucz Attila, **2011** / *Otto Wagner's architecture, student drawing, Attila Kurucz, 2011*

80 Premodern részletek, AEG Turbinagyár és Fagus Gyár (Berlin és Alfeld an der Leine, Németország), hallgatói rajz, Lukátsi Marcell, **2011** / *Pre-modernist details, AEG Turbine Factory and Fagus Factory (Berlin and Alfeld an der Leine, Germany), student drawing, Marcell Lukátsi, 2011*

81 Récens építészet, népi építészeti kompendium, Muzsai István, **1990** / *Compendium of vernacular architecture, István Muzsai, 1990*

82 Az építészet kezdetei, népi építészeti kompendium, Muzsai István, **1990** / *Beginnings of architecture, compendium of vernacular architecture, István Muzsai, 1990*

83 Népi építészetünk sajátosságai, kompendium, Kovács Borbála, **1989** / *Characteristics of our vernacular architecture, compendium, Borbála Kovács, 1989*

84 Tornácos istálló pajta, hallgatói rajz, Farkas Katalin, **2000-es évek** / *Barn with porch and stable, student drawing, Katalin Farkas, 2000's*

85 Felsőszenterzsébeti harangláb, csetfalvai fatorony (Ukrajna) és a tákosi templom, népi építészeti kompendium, Zakariás Tamás, **2004** / *Bell tower*

in Felsőszenterzsébet, wooden tower in Chetfalva (Ukraine) and church in Tákos, compendium of vernacular architecture, Tamás Zakariás, 2004

86 Balaton-felvidéki népi lakóház, hallgatói rajz, Dékány Diána, **1990-es évek** / *Vernacular house in Balaton Uplands, student drawing, Diána Dékány, 1990's*

87 Etióp liturgia terei, *Szagrális terek építésze I* tantárgy, hallgatói terv, Garay Dorottya, **2010** / *Spaces of Ethiopian liturgy, course Architecture of sacred spaces I, student design, Dorottya Garay, 2010*

88 Szagrális tér terve, *Szagrális terek építésze II – kortárs tendenciák* tantárgy, hallgatói terv, Pászli Herta, **2004** / *Design of a sacred space, course Architecture of sacred spaces II – contemporary tendencies, student design, Herta Pászli, 2004*

89 Útirajzok, Veöreös András, **1999, 2005, 2015** / *Travel sketches, András Veöreös, 1999, 2005, 2015*

90 Vörösti kisépitmények, Fábíán Viktória, **2002** / *Small scale buildings in Vöröstó, Viktória Fábíán, 2002*

91 Rajz a zólyomi római katolikus templom (Szlovákia) felméréséről, Tandor Ottó, Pfaff Ferenc, Platzer (később Palóczy) Antal és Linde Károly, **1875** / *A sketch showing the survey of the Roman Catholic church in Zvolen (Slovakia), Ottó Tandor, Ferenc Pfaff, Antal Platzer (later Palóczy) and Károly Linde, 1875*
ÉPT. RAJZTÁR 102375

92 A jáki apátsági templom főkapuja, felmérési rajz, Olgay Aladár és Olgay Viktor, **1931** / *The portal of the Abbey of Ják, survey drawing, Aladár Olgay and Viktor Olgay, 1931*
ÉPT. RAJZTÁR 105872

93 Sáskalaposi major, kapu, felmérési rajz, id. Kismarty Lechner Jenő, **1931** / *Grange in Sáskalapos, portal, survey drawing, Jenő Kismarty Lechner Sr., 1931*
ÉPT. RAJZTÁR 105845

94 Töreki István-pince, Szigliget, felmérési rajz, Ercsi Dezső, Kéry Zoltán, Pintér János és Vizi Anna, **1953**, Vargha László hagyatéka / *István Töreki cellar, Szigliget, survey drawing, Dezső Ercsi, Zoltán Kéry, János Pintér and Anna Vizi, 1953, László Vargha's legacy*
ÉPT. RAJZTÁR 103536

95 Szerb ortodox templom, Újszentiván, hallgatói felmérés, Vukoszávlyev Zorán, Rüll Tamás, Vukoszávlyev Szlobodán, Bujdosó Ildikó és Szathmáry Nóra, **1999** / *Serbian Orthodox church, Újszentiván, student survey, Zorán Vukoszávlyev, Tamás Rüll, Szlobodán Vukoszávlyev, Ildikó Bujdosó and Nóra Szathmáry, 1999*
VUKOSZÁVLYEV 2013. 193.

96 Római katolikus templom, Szálka, boltozat felülnézete, hallgatói felmérési manuálé, Danielisz Dóra, Ostoróczy Nóra és Sütő Anett, **2013** / *Roman Catholic church, Szálka, plan of the vaulting from above, student manual survey drawing, Dóra Danielisz, Nóra Ostoróczy and Anett Sütő, 2013*

97 Református templom felmérése, Mezőköbölkút (Románia), *Pusztuló építészeti emlékek felmérése és dokumentálása a Kárpát-medencében* című kutatás, Sebestény F., Benedek A., Szűcs J., Halmos B., Kovács B., Bernáth A., Daróczy M., Maksay Á., Weisz A., Ványolós E. és Vegroszta L., **1999–2000** / *Survey of Calvinist church, Fântânița (Romania), research project* Survey and documentation of declining architectural monuments in the Carpathian Basin, F. Sebestény, A. Benedek, J. Szűcs, B. Halmos, B. Kovács, A. Bernáth, M. Daróczy, Á. Maksay, A. Weisz, E. Ványolós and L. Vegroszta, *1999–2000*
ISTVÁNFI 2001. 241.

98 Evangélikus templom felmérése, Keszőhidegkút, *Evangélikus templomok felmérése és kutatása a mai Magyarországon* című kutatás, Krähling János és Zoboki Gábor, **1984** / *Survey of Lutheran church, Keszőhidegkút, research project* Survey and research of Lutheran churches in to-day Hungary, János Krähling and Gábor Zoboki, *1984*
KRÄHLING 2004. 65.

99 BME Központi épület, aula, felmérési manuálé, Guzsik Tamás és Vas Tibor, **1976** / *Aula of the Central Building of BME, survey sketch drawing, Tamás Guzsik and Tibor Vas, 1976*

100 Egykori Honvéd Főparancsnokság, díszlépcsőház alakhű felmérése és helyiségkönyv-rendszerű dokumentálása, Krähling János, Daragó László, Kalmár Miklós és Sebestény Ferenc, **1994** / *Former Honvéd High Command, true-to-form survey and room book documentation of the main staircase, János Krähling, László Daragó, Miklós Kalmár and Ferenc Sebestény, 1994*
KRÄHLING 2019c. 32.

101 Városfelmérések, Szécsény, III. éves hallgatói műemlékfelmérés, Gondos Cs., Pankotai Cs., Tavaszi T., Zatykó K., Szatmári Z., Nyári B., Czobor E., Bartucz L., Ferdinánd Cs., Vincze M., Reichardt A., Nagy G., Rác Gy., Zöld A. és Kocsárdi E., **1991** / *Architectural survey of towns, Szécsény, 3rd year students' monument survey, Cs. Gondos, Cs. Pankotai, T. Tavaszi, K. Zatykó, Z. Szatmári, B. Nyári, E. Czobor, L. Bartucz, Cs. Ferdinánd, M. Vincze, A. Reichardt, G. Nagy, Gy. Rác, A. Zöld and E. Kocsárdi, 1991*

102 Kőszeg, Árpád tér 10., a városfelmérés manuáléi, Zoboki Gábor, Pulai Sándor és Karádi Zsuzsa, **1984** / *Kőszeg, Árpád Square no. 10, sketch drawing of town survey, Gábor Zoboki, Sándor Pulai and Zsuzsa Karádi, 1984*

103 Nyiregyháza, Bujtos utca 15., III. éves hallgatói műemlékfelmérés, Balogh Ferenc, Fekete Lajos és Kuknyó Lajos, **1992** / *Nyiregyháza, Bujtos Street no. 15, 3rd year students' monument survey, Ferenc Balogh, Lajos Fekete and Lajos Kuknyó, 1992*

104 Mezőtúr, Pusztabánréve, Albrecht-kastély, felhasználási tervjavaslat, hallgatói felmérés és terv, Balogh Ágnes, Gyetvai Géza, **1989** / *Mezőtúr, Pusztabánréve, Albrecht Castle, concept for revitalisation, student survey and design, Ágnes Balogh, Géza Gyetvai, 1989*

105 Városfelmérések, Siklós vezérszínti felmérése, III. éves hallgatói műemlékfelmérés, Dulácska Csilla és Martos Tamás, **1988** / *Architectural survey of towns, master plan survey of Siklós, 3rd year students' monument survey, Csilla Dulácska and Tamás Martos, 1988*

106 Rendezési tervjavaslat örökségvédelmi hatástanulmány alapján, Magyarlukafa, *The Siikalatva Challenge* nemzetközi workshop Finnországban a népi épített örökség fenntartásáért, Szalai András, Halmos Balázs, Marótyz Katalin és Bányai Éva, **2001–2002** / *Settlement plan proposal based on impact study on heritage protection, Magyarlukafa, The Siikalatva Challenge international workshop in Finland for the maintenance of rural building heritage, András Szalai, Balázs Halmos, Katalin Marótyz and Éva Bányai, 2001–2002*
HALMOS 2004c. 166–170.

107 Felsónána, Ady Endre utca 38., pajta, hallgatói felmérés, Kurucz Attila, Karóczkai Ákos, Mikó Szabolcs Árpád, **2011** / *Felsónána, Ady Endre Street no. 38, barn, student survey, Attila Kurucz, Ákos Karóczkai, Szabolcs Árpád Mikó, 2011*

108 Ipolytölgyes, Kossuth Lajos utca 1., hallgatói felmérés, CAD rajz, Jobbik Eszter és Kovács Rita Georgina, **2017** / *Ipolytölgyes, Kossuth Lajos Street no. 1, student survey, CAD drawing, Eszter Jobbik and Georgina Rita Kovács, 2017*
FEHÉR–KOVÁCS 2020. 368, 371.

109 Ferences kolostor, Nagykanizsa, felmérési rajz, Szűcs Lilla, Halmos Balázs és Marótyz Katalin, **2017** / *Franciscan cloister, Nagykanizsa, survey drawing, Lilla Szűcs, Balázs Halmos and Katalin Marótyz, 2017*
HALMOS–MARÓTYZ 2018

110 Esztergomi királyi vár, Fehér-torony, Szent István-terem, felmérési rajz, Fehér Krisztina, Halmos Balázs és Marótyz Katalin, **2017** / *Royal castle in Esztergom, White Tower, St. Stephen's Hall, survey drawing, Krisztina Fehér, Balázs Halmos and Katalin Marótyz, 2017*

111 A gyulafehérvári Szent Mihály-székesegyház (Románia) fejedelmi kapuja, felmérési rajz, Halmos Balázs, Marótyz Katalin, Balogh Diána, Boros Eszter, Farkas Péter, Fekete Attila, Koronczi Zsófia, Long Yining és Oncsák Zsolt, **2012** / *Principal Gate of the St. Michael's Cathedral in Alba Iulia (Romania), survey drawing, Balázs Halmos, Katalin Marótyz, Diána Balogh, Eszter Boros, Péter Farkas, Attila Fekete, Zsófia Koronczi, Yining Long, Zsolt Oncsák, 2012*
HALMOS–MARÓTYZ 2015. 54.

112 Zsámbéki premontrei templom kötára, középkori köelem 3D fotoszkenelt képe és felmérési rajzai, Fehér Krisztina, **2019** / *Stone collection of the Premonstratensian church in Zsámbék, image and survey drawings of 3D photoscanned medieval stone, Krisztina Fehér, 2019*

113 Sanvignes-les-Mines, Burgundia (Franciaország), román kori templom, keleti homlokzat, hallgatói felmérés, helyszíni manuálé és CAD rajz, Makai István, **2010** / *Sanvignes-les-Mines, Burgundy (France), Romanesque church, East elevation, student survey sketch and CAD drawing, István Makai, 2010*
DARAGÓ et al 2015. 37.

114 Saint Philibert-templom, Tournus, Burgundia (Franciaország), nyugati homlokzat CAD rajza, hallgatói felmérés, Bodó Borbála és Stahl Nóra, **2018–2019** / *St. Philibert's Church, Tournus, Burgundy (France), CAD drawing of the West elevation, student survey, Borbála Bodó and Nóra Stahl, 2018–2019*

115 Tour d'Argent, l'Isle-sur-la-Sorgue, Provence (Franciaország), hallgatói felmérés, helyszíni manuálé és CAD rajz, Dobos Dénes, **2016** / *Tour d'Argent, l'Isle-sur-la-Sorgue, Provence (France), student survey sketch and CAD drawing, Dénes Dobos, 2016*

116 Lakóház a Tour d'Argent mellett, l'Isle-sur-la-Sorgue, Provence (Franciaország), hallgatói felmérési manuálé, Rácz Henriett, **2016** / *Residential building attached to the Tour d'Argent, l'Isle-sur-la-Sorgue, Provence (France), student survey sketch, Henriett Rácz, 2016*

117 Vitányvár felmérése fotoszkeneléssel, kamerapozíciók, Bozsik Máté, **2014** / *Survey of Vitány Castle with photoscanning, camera positions, Máté Bozsik, 2014*
BOZSIK 2019. 27.

118 Erdélyi Követek háza, Isztambul, lézerszkennelrel készült pontfelhő intenzitásképe, Kovács Máté Gergő, **2019** / *Historical Building of Transylvanian Ambassadors, Istanbul, image of point cloud by laser scanner, coloured by intensity, Máté Gergő Kovács, 2019*

119 Kismuzsaly (Ukrajna), templomrom, 3D felmérés pontthalmaza és térbeli CAD rajzai, Halmos Balázs és Marótyz Katalin, **2015** / *Muzsijeve (Ukraine), church ruins, point cloud of 3D survey and spatial CAD drawings, Balázs Halmos and Katalin Marótyz, 2015*
HALMOS–MARÓTYZ 2020b

120 Evangélikus templom, Szászbogács (Románia), lézerszkennelrel készült pontfelhő és térbeli metszetek, Krähling János és Fehér Krisztina, **2019** / *Lutheran church, Băgaciu (Romania), point cloud by laser scanner and spatial sections, János Krähling and Krisztina Fehér, 2019*
KRÄHLING–FEHÉR 2019. 157.

121 Román stílusú kút, hallgatói terv Schulek Frigyes tanári pecsétjével, Nagy Márton, **1912** / *Fountain designed in Romanesque style, student design with Frigyes Schulek's professor signet, Márton Nagy, 1912*
ÉPT. RAJZTÁR 102256

122 Román stílusú kút, hallgatói terv Schulek Frigyes tanári pecsétjével, Ligeti József, **1910 körül** / *Fountain designed in Romanesque style, student design with Frigyes Schulek's professor signet, József Ligeti, around 1910*
ÉPT. RAJZTÁR 102332

123 Francia román stílusú kupolás templom terve, hallgatói terv, ifj. Gerő László, **1930** / *Project of a church with dome in French Romanesque style, student design, László Gerő Jr., 1930*
ÉPT. RAJZTÁR 102304

124 Kegyeri templom és paplak, szigorlati terv, Wälder Gyula, **1905** / *Advowson church and parsonage, diploma project, Gyula Wälder, 1905*
ÉPT. RAJZTÁR 101008

125 Vidéki városháza terve, hallgatói terv Möller István tanári aláírásával és a M. Kir. József Műegyetem Középkori Építészeti Tanszékének pecsétjével, Visy Zoltán, **1926** / *Project of provincial town hall, student design with professor István Möller's signature and the signet of the Royal Joseph University of Technology Department of Medieval Architecture, Zoltán Visy, 1926*
ÉPT. RAJZTÁR 102242

126 Épület a budavári Ince pápa térre, hallgatói terv, Pintér Béla, **1947** / *Building for the Pope Innocente Square in Buda Castle, student design, Béla Pintér, 1947*

127 Bécsi kapu téri bástya, Budapest, hallgatói terv, ifj. Molnár Péter, **1947** / *Bastion on Viennese Gate Square, Budapest, student design, Péter Molnár Jr., 1947*

128 Irodaház Esztergomban, diplomaterv, Klein István, **1953** / *Office building in Esztergom, diploma project, István Klein, 1953*

129 Múzeum és kiállítási épület, Budapest, Batthyány tér, diplomaterv, Zsuffa András, **1954** / *Museum and exhibition building, Batthyány Square, Budapest, diploma project, András Zsuffa, 1954*

130 Foghijbeépítés a budai várban, Budapest, Fortuna utca 18., diplomaterv, Kopeczky Lajos, **1956 után** / *Building on vacant site in Buda Castle, Fortuna Street no. 18, Budapest, diploma project, Lajos Kopeczky, after 1956*

131 Turistaszálló, Kaposszentjakab, diplomaterv, Orosz Rozália, **1966** / *Tourist hotel, Kaposszentjakab, diploma project, Rozália Orosz, 1966*

132 *Turinghotel*, Albertfalva castrum területén, komplex vázlaterv, Zajác Erzsébet, **1964 után** / *Touring hotel, Albertfalva, on the site of the Roman castrum, complex midterm design, Erzsébet Zajác, after 1964*

133 Városközpont, Lébény, diplomaterv, Moravánszky Ákos, **1974** / *Town center, Lébény, diploma project, Ákos Moravánszky, 1974*

134 A pécsi Cella Septichora megújítása, diplomaterv, Bachman Zoltán, **1968** / *Restoration of the Cella Septichora in Pécs, diploma project, Zoltán Bachman, 1968*

135 Aquincum Múzeum, diplomaterv, Nagy Iván, **1988** / *Aquincum Museum, diploma project, Iván Nagy, 1988*

136 Fórum a budapesti Pók utcai lakótelepre, komplex zárthelyi terv Virág Csaba aláírásával, Krähling János, **1986** / *Forum at the*

KÉPEK JEGYZÉKE

housing estate of Pók Street in Budapest, complex midterm test project with Csaba Virág's signature, János Krähling, 1986

137 Az esztergomi Vitéz-palota rekonstrukciója, komplex terv, Rabb Péter, 1992 / *Reconstruction of the Vitéz Palace in Esztergom, complex design, Péter Rabb, 1992*

138 Kisebbségek háza – Erdélyi követelek történeti szállásépületének rehabilitációja szociokulturális célra, TDK munka, Kulcsár-Kilyén Róbert, 2019 / *House of minorities – Rehabilitation of the historical building of the Transylvanian ambassadors for socio-cultural purposes, TDK work, Róbert Kulcsár-Kilyén, 2019*
KULCSÁR-KILYÉN 2019

139 Házak a Kaptárköveknél, Szomolya, diplomater, Deigner Ágnes, 2008, Hauszmann-díj / *Houses at the Kaptárkövek site, Szomolya, diploma project, Ágnes Deigner, 2008, Hauszmann Award*

140 Szakrális tér terve, Szakrális terek építésze II – kortárs tendenciák tantárgy, hallgatói terv, Radnai Gergő, 2004 / *Design of sacred space, course Architecture of sacred spaces II – contemporary tendencies, student design, Gergő Radnai, 2004*

141 Kerti pavilon Hauszmann Alajos stílusában, hallgatói terv, Gál Róbert, 2010 / *Garden pavilion designed in Alajos Hauszmann's style, student design, Róbert Gál, 2010*

142 Centre Périphérique, a Velorgues-i Saint Andéol-kápolna újraélesztése kulturális központként, TDK munka, Szladek Katalin, 2019 / *Centre Périphérique – Revitalisation of the Chapel of Saint Andéol of Velorgues as Cultural Center, TDK work, Katalin Szladek, 2019*
Szladek 2019

143 Fővárosi Állat- és Növénykert fejlesztése, diplomater, Dányádi Sára, 2012, MÉK–MÉSZ diplomadíj / *Development of Budapest Zoo and Botanical Garden, diploma project, Sára Dányádi, 2012, Diploma Award of MÉK–MÉSZ*

144 BME Központi épület, díszterem rekonstrukciója, Tanszéki Tervezés II tantárgy, hallgatói terv, Patak Gergely, Polyák Nóra és Turi Lilla, 2013 / *BME Central Building, reconstruction of the assembly hall, course Department Design II, student design, Gergely Patak, Nóra Polyák and Lilla Turi, 2013*

145 Illatos ház régi malomépületben, Tapolca, diplomater, Kótay Zsófia, 2014, DesignSoft Kft. diplomadíja / *Fragrant house in old mill building, Tapolca, diploma project, Zsófia Kótay, 2014, Diploma Award of the DesignSoft Kft*

146 Monostor-malom, Pékség és sütő műhely, Pásztó, diplomater, Varga Bianka, 2016, Graphisoft által támogatott földj és műemlékvédelmi díj / *Monastery-mill. Bakery and baking workshop, Pásztó, diploma project, Bianka Varga, 2016, Main award of Graphisoft and Award for monument preservation*

147 A zsámbéki romtemplom megújítása, diplomater, Dobos Dénes, 2017 / *Revitalisation of the church ruin of Zsámbék, diploma project, Dénes Dobos, 2017*

148 Értelmező keretek, Zsámbék, TDK munka, Anschau Péter és Novák Sándor, 2018 / *Interpretative frameworks, Zsámbék, TDK work, Péter Anschau and Sándor Novák, 2018*
ANSCHAU–NOVÁK 2018. 9. 14.; FEHÉR et al 2018b. 243–244.

149 Malom Zeneház, Székesfehérvár, diplomater, Rentka László, 2017, MÉK–MÉSZ Diplomadíj műemlékvédelem kategóriában / *Mill Music House, Székesfehérvár, diploma project, László Rentka, 2017, Diploma Award of MÉK–MÉSZ in monument preservation category*

150 Korok lenyomata – a zsámbéki romtemplom emlékezete, TDK munka, Bogáthy Zsolt és Laczka Áron, 2018 / *Imprints of ages – The memory of an abandoned church, TDK work, Zsolt Bogáthy and Áron Laczka, 2018*
BOGÁTHY–LACZKA 2018; FEHÉR et al 2018b. 248.

AZ ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI ÉS MŰEMLÉKI TANSZÉK ÉS ELŐDTANSZÉKEI

PREDECESSORS OF THE DEPARTMENT OF HISTORY OF ARCHITECTURE AND MONUMENT PRESERVATION*

* Meg kell jegyeznünk, hogy a korabeli forrásokban, és így az ezekre épülő szakirodalomban is sokszor nem egyértelmű, néha ellentmondásos az egyes tanszéknevek használata. Eleinte nem is tanszéknevét jelent meg, hanem egy tantárgy, amelyre kinevezték a tanárt. Az építéstan/építészet/építészet elnevezés sokszor párhuzamosan is használatban volt. A legfőbb források a BME ÉVKÖNYVEK voltak. / *It should be mentioned that the use of the department names is often unclear and sometimes contradictory in contemporary sources, and thus in the literature based on them. At first, it was not even a department name that appeared, but a subject for which the teacher was appointed. Sometimes the different names were used in parallel. The main sources were the BME ÉVKÖNYVEK [BME Yearbooks].*

** Nem ábrázoltuk azt a szervezeti kitérőt, amikor 1952–1967 között a Kar kivált a BME szervezetéből. 1952-ben Építőipari Műszaki Egyetem néven a Mérnöki és az Építészmérnöki Kar önállósodott, majd 1957-ben az egyetem neve Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem (ÉKME) lett, 1967-ben újra beolvadt a BME-be, 2000-től az egyetem neve Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem lett. / *We did not depict the organizational change when the Faculty seceded from the BME organization between 1952 and 1967. In 1952, the Faculty of Civil Engineering and the Faculty of Architecture became independent as the Építőipari Műszaki Egyetem (Technical University of Construction), then in 1957 this university was renamed the Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem (ÉKME, Technical University of Construction and Transport), and in 1967 it was re-integrated into BME. From 2000, the university was renamed Budapest University of Technology and Economics.*

Összeállította: Gy. Balogh Ágnes /
Compiled by: Ágnes Gy. Balogh

JÓZSEF POLYTECHNIKUM / JOSEPH POLYTECHNICUM

Mű- és Díszépítészet Tanszék / Department of Art and Decorative Architecture 1864–1869

Szkalnitzky Antal 1864–1869

KIR. JÓZSEF MŰEGYETEM / ROYAL JOSEPH UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

Műépítészet Tanszék / Department of Architecture 1870–1882	Steindl Imre 1870–1902	Száraz-, Mű- és Díszépítészet Tanszék / Department of Dry Construction, Artistic and Decorative Architecture 1872–1882	Hauszmann Alajos 1872–1913	Ókori Építéstan Tanszék / Department of Architecture of Classical Antiquity 1887–1944	Czigler Győző 1887–1905 Nagy Virgil 1905–1921 Waldler Gyula 1921–1944	
Műépítészet Tanszék / Department of Architecture 1882–1893		Száraz-, Mű- és Díszépítészet Tanszék / Department of Dry Construction, Artistic and Decorative Architecture 1882–1888				
Középkori Építéstan Tanszék / Department of Medieval Construction 1893–1902		Díszépítéstan Tanszék / Department of Decorative Architecture 1888–1913				
Középkori Műépítéstan Tanszék / Department of Medieval Architecture 1903–1919	Schulek Frigyes 1903–1913	Újkori Építéstan Tanszék / Department of Early Modern Architecture 1913–1944	Hüllt Dezső 1913–1940 Friedrich Lóránd 1940–1944			
Középkori Építőművészeti Tanszék / Department of Medieval Architecture 1919–1931	Möller István 1915–1931	Ókori és Újkori Építéstan Tanszék / Department of Architecture of Classical Antiquity and Early Modern 1944–1945				
Középkori Építészet Tanszék / Department of Medieval Architecture 1932–1945	Csányi Károly 1932–1945	I. sz. Építészettörténeti Tanszék / Department of History of Architecture I 1945–1946				Friedrich Lóránd 1944–1947
II. sz. Építészettörténeti Tanszék / Department of History of Architecture II 1945–1946	Rados Jenő 1945–1948	Klasszikus Építészettörténeti Tanszék / Department of History of Classical Architecture 1946–1947				
Középkori Építészettörténeti Tanszék / Department of History of Medieval Architecture 1946–1948		Ókori és Újkori Építészettörténet Tanszék / Department of History of Architecture of Classical Antiquity and Early Modern 1948–1949				Kardos György 1948–1949

BUDAPESTI MŰSZAKI EGYETEM / TECHNICAL UNIVERSITY OF BUDAPEST **

Középkori Építészettörténet Tanszék / Department of History of Medieval Architecture 1948–1952	Rados Jenő 1948–1957	Újkori Építészettörténet Tanszék / Department of History of Early Modern Architecture 1949–1952	Kardos György 1949–1953	Általános Építészeti Tanszék / Department of Architecture 1949–1952	Major Máté 1949–1957
I. sz. Építészettörténeti Tanszék / Department of History of Architecture I 1952–1957		III. sz. Építészettörténeti Tanszék / Department of History of Architecture III 1952–1957	Révhelyi Elemér 1955–1956 Pogány Frigyes 1956–1957		
Építészettörténeti Tanszék / Department of History of Architecture 1957–1971				Major Máté 1957–1974 Bonta János 1974–1986 Zádor Mihály 1986–1989 Istvánfi Gyula 1989–1996	
Építészettörténeti és Elméleti Intézet / Institute of History and Theory of Architecture Rész: Építészettörténeti, Műemlékvédelmi és Építészetelméleti Osztályok / Parts: Departments of History of Architecture, Monument Preservation and Architectural Theory 1971–1996					

BUDAPESTI MŰSZAKI ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM / BUDAPEST UNIVERSITY OF TECHNOLOGY AND ECONOMICS

Építészettörténeti és Műemléki Tanszék / Department of History of Architecture and Monument Preservation 1996–	Istvánfi Gyula 1996–2003 Mezős Tamás 2003–2007 Krähling János 2007–2009 Kalmár Miklós 2009–2012 Krähling János 2012–
--	--